

Suttantapiṭake Khuddakanikāye

Jātakapāliyā samvaṇṇanābhūtā

Bhadantamahābuddhaghosattherena katā

JĀTAKATṬHAKATHĀ

(Sattamo bhāgo)

Buddhavasse 2552

Marammavasse 1370

AD. 2008

Romanized from Myanmar version published in 1959

© Buddhasāsana Society

Aṭṭhakathā Series 42

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET
IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a အာ ā ဣ i ဤ ī ဥ u ဦ ū ဧ e ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka	ခ kha	ဂ ga	ဃ gha	င ṅa
စ ca	ဆ cha	ဇ ja	ဈ jha	ည ṇa
ဋ ta	ဌ tha	ဍ ḍa	ဎ ḍha	ဏ ṇa
တ ta	ထ tha	ဒ da	ဓ dha	န na
ပ pa	ဖ pha	ဗ ba	ဘ bha	မ ma

ယ ya ရ ra လ la ဝ va သ sa တ ha ဠ ḷa ၵ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

-၁ ၵ = ā ၵ = i ၵ = ī ၵ - ၵ = u ၵ - ၵ = ū - = e -၁ ၵ = o

က ka	ကာ kā	ကိ ki	ကီ kī	ကု ku	ကူ kū	ကေ ke	ကော ko
ခ kha	ခါ khā	ခိ khi	ခီ khī	ခု khu	ခုူ khū	ခေ khe	ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

ကက kka	ဃ န္ဂha	ဏ န္ဓha	ဈ သ္ဃa	ဠ ပla	အ လla
ကွ kka	ဠ cca	ဏ္ဍ န္ဍa	ဠ သ္ဃa	ဠ ပba	လျ လya
ကျ kya	ဠ ccha	ဏ္ဍ န္ဍa	ဠ နta	ဠ bbha	လှ လha
ကြ kri	ဠ jja	ဏ္ဍ န္ဍa	ဠ နtva	ဠ bya	ဂှ vha
ကလ kla	ဠ jjha	တ္တ tta	ဠ ntha	ဠ bra	တ္တ sta
ကွ kva	ည ṅṅa	တ္တ ttha	ဠ nda	ဠ mpa	တ္တ strā
ချ khya	ည ṅṅha	တွ tva	ဠ ndra	ဠ mpha	သ္ဍ sna
ခွ khva	ည ṅṅca	ကျ tya	ဠ ndha	ဠ mba	သျ sya
ဂှ gga	ဠ ṅṅcha	တြ tra	ဠ nna	ဠ mbha	သ ssa
ဠ ggha	ည ṅṅja	ဠ dda	ဠ nya	ဠ mma	သ္ဍ sma
ချ gya	ည ṅṅjha	ဠ ddha	ဠ nha	ဠ mya	သ္ဍ sva
ဂှ gra	ဠ ṅṅṭta	ဠ dya	ဠ ppa	ဠ mha	တွ hma
ကံ ṅka	ဠ ṅṅṭtha	ဠ dra	ဠ ppha	လျ yya	တွ hva
ခံ ṅkha	ည ṅṅṭṭa	ဠ dva	ဠ pya	လျ yha	ဠ ḷha
ဂံ ṅga					

၁	၂	၃	၄	၅	၆	၇	၈	၉	၀
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

Jātakatṭhakathā

Sattamabhāga

Mātikā

Piṭṭhaṅka

22. Mahānipāta

6. Bhūridattajātakavaṇṇanā (543)	...	...	1
7. Candakumārajātakavaṇṇanā (544)	...	...	71
8. Mahānāradakassapajātakavaṇṇanā (545)	...	...	105
9. Vidhuraajātakavaṇṇanā (546)	...	...	151
10. Vessantaraajātakavaṇṇanā (547)	...	...	241

Jātakatṭhakathāya sattamabhāge mātikā niṭṭhitā.

Khuddakanikāya

Jātakatṭhakathā

(Sattamo bhāgo)

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

22. Mahānipāta

6. Bhūridattajātakavaṇṇanā (543)

Yam kiñci ratanam atthīti idam Satthā Sāvattim upanissāya Jetavane viharanto uposathike upāsake ārabba kathesi. Te kira uposathadivase pātova uposatham adhiṭṭhāya dānam datvā pacchābhattam gandhamālādihattā Jetavanam gantvā dhammassavanavelāya ekamantam nisīdimsu. Satthā dhammasabham āgantvā alaṅkatabuddhāsane nisīditvā bhikkhusamgham oloketvā¹ bhikkhu-ādīsu pana ye ārabba dhammakathā samuṭṭhāti, tehi saddhim Tathāgatā sallapanti, tasmā ajja upāsake ārabba pubbacariyappaṭisamyuttā dhammakathā samuṭṭhahissatīti nātvā upāsakehi saddhim sallapanto “uposathikattha upāsakā”ti upāsake pucchitvā “āma bhante”ti vutte “sādhu upāsakā, kalyāṇam vo katham, apica anacchariyam kho panetam, yam tumhe mādisam Buddham ovādadāyakaṃ ācariyam labhantā uposatham kareyyātha. Porāṇapaṇḍitā pana anācariyakāpi mahantam yasaṃ pahāya uposatham karimsuyevā”ti vatvā tehi yācito atītam āhari.

1. Olokesi (Sī, I, Ka)

Atīte Bārānasiyaṃ Brahmaddatto nāma rājā rajjaṃ kārento puttassa uparajjaṃ datvā tassa mahantaṃ yasaṃ disvā “rajampi me gaṇḥeyyā”ti uppannāsaṅko “tāta tvaṃ ito nikkhamitvā yattha te ruccati, tattha vasitvā mama accayena kulasantakaṃ rajjaṃ gaṇḥāhi”ti āha. So “sādhū”ti sampatīcchitvā pitaraṃ vanditvā nikkhamitvā anupubbena Yamunaṃ gantvā Yamunāya ca samuddassa ca pabbatassa ca antare paṇṇasālaṃ māpetvā vanamūlaphalāhāro paṭivasati. Tadā samuddassa heṭṭhime Nāgabhavane ekā matapatikā nāgamāṇavikā aññāsaṃ sapatikānaṃ yasaṃ oloketvā kilesaṃ nissāya Nāgabhavanā nikkhamitvā samuddatīre vicarantī rājaputtassa padavalaṅgaṃ disvā padānusāreṇa gantvā taṃ paṇṇasālaṃ addasa. Tadā rājaputto phalāphalattāya gato hoti. Sā paṇṇasālaṃ pavisitvā kaṭṭhattharaṇaṅceva sesaparikkhāre ca disvā cintesi “idaṃ ekassa pabbajitassa vasanaṭṭhānaṃ, vīmaṃsissāmi naṃ ‘saddhāya pabbajito nu kho no’ti, sace hi saddhāya pabbajito bhavissati nekkhammādhimutto, na me alaṅkatasayanaṃ sādīyissati. Sace kāmābhirato bhavissati, na saddhāpabbajito, mama sayanasmiṃyeva nipajjissati. Atha naṃ gahetvā attano sāmikaṃ katvā idheva vasissāmi”ti. Sā Nāgabhavanaṃ gantvā dibbapupphāni ceva dibbagandhe ca āharitvā dibbapupphasayanaṃ sajjetvā paṇṇasālāyaṃ pupphūpahāraṃ katvā gandhacūṇṇaṃ vikiritvā paṇṇasālaṃ alaṅkaritvā Nāgabhavanameva gatā.

Rājaputto sāyanhasamayaṃ āgantvā paṇṇasālaṃ pavittṭho taṃ pavattim¹ disvā “kena nu kho imaṃ sayanaṃ sajjitan”ti phalāphalaṃ paribhuñjitvā “aho sugandhāni pupphāni, manāpaṃ vata katvā sayanaṃ paññatthan”ti na saddhāpabbajitabhāvena somanassajāto pupphasayane parivattitvā nipanno niddaṃ okkamitvā punadivase sūriyuggamane utthāya paṇṇasālaṃ asammajjitvā phalāphalattāya agamāsi. Nāgamāṇavikā tasmiṃ khaṇe āgantvā milātāni pupphāni disvā “kāmādhimutto esa, na saddhāpabbajito, sakkā naṃ gaṇhituṃ”ti ṇatvā purāṇapupphāni nīharitvā aññāni pupphāni āharitvā tatheva navapupphasayanaṃ sajjetvā paṇṇasālaṃ alaṅkaritvā caṅkame pupphāni vikiritvā Nāgabhavanameva gatā. So taṃ divasampi

1. Kiriyāṃ (Sī, I)

pupphasayane sayitvā punadivase cintesi “ko nu kho imaṃ paṇṇasālaṃ alaṅkaroti”ti. So phalāphalattḥāya agantvā paṇṇasālato avidūre paṭicchanto aṭṭhāsi. Itarāpi bahū gandhe ceva pupphāni ca ādāya assamapadaṃ agamāsi. Rājaputto uttamarūpadharaṃ nāgamāṇavikaṃ disvāva paṭibaddhacitto attānaṃ adassetvā tassā paṇṇasālaṃ pavisitvā sayanaṃ sajjanakāle pavisitvā “kāsi tvaṃ”ti pucchi. Ahaṃ nāgamāṇavikā sāmīti. Sasāmikā assamikāsīti. Sāmi ahaṃ pubbe sasāmikā, idāni pana assāmikā vidhavā, tvaṃ pana kattha vāsikosīti. Ahaṃ Bārāṇasirañño putto Brahmaḍattakumāro nāma, tvaṃ Nāgabhavanaṃ pahāya kasmā idha vicarasīti. Sāmi ahaṃ tattha sasāmikānaṃ nāgamāṇavikānaṃ yasaṃ oloketvā kilesaṃ nissāya ukkaṇṭhitvā tato nikkhamitvā sāmikaṃ pariyesantī vicarāmīti. Tena hi bhadde sādhu, ahampi na saddhāya pabbajito, pitarā pana me nīharitattā idha vasāmi, tvaṃ mā cintayi, ahaṃ te sāmiko bhavissāmi, ubhopi idha samaggavāsaṃ pavissāmāti. Sā “sādhu”ti sampaticchi. Tato paṭṭhāya te ubhopi tattheva samaggavāsaṃ vasimsu. Sā attano ānubhāvena mahārahaṃ gehaṃ māpetvā mahārahaṃ pallaṅkaṃ āharitvā sayanaṃ paññapesi. Tato paṭṭhāya mūlaphalāphalaṃ na khādi, dibba-annapānameva bhujjītvā jīvikaṃ kappesi.

Aparabhāge nāgamāṇavikā gabbhaṃ paṭilabhitvā puttaṃ vijāyi, Sāgaratīre jātattā tassa “Sāgarabrahmadatto”ti nāmaṃ karimsu. Tassa padasā gamanakāle nāgamāṇavikā dhītaraṃ vijāyi, tassā samuddatīre jātattā “Samuddajā”ti nāmaṃ karimsu. Atheko Bārāṇasivāsiko vanacarako taṃ ṭhānaṃ patvā katapaṭisanthāro rājaputtaṃ sañjānitvā katipāhaṃ tattha vasitvā “deva ahaṃ tumhākaṃ idha vasanabhāvaṃ rājakulassa āroccasāmī”ti taṃ vanditvā nikkhamitvā nagaraṃ agamāsi. Tadā rājā kālamaḥāsī. Amaccā tassa sarīrakiccaṃ katvā sattame divase sannipatitvā “arājakaṃ rajjaṃ nāma na saṅṭhāti, rājaputtassa vasanaṭṭhānaṃ vā atthibhāvaṃ vā na jānāma, phussarathaṃ vissajjetvā rājānaṃ gaṇhissāmā”ti mantayimsu. Tasmim̐ khaṇe vanacarako nagaraṃ patvā taṃ kathaṃ sutvā amaccānaṃ santikaṃ gantvā “ahaṃ rājaputtassa santike tayo

cattāro divase vasitvā āgatomhī”ti taṃ pavattim ācikkhi. Amaccā tassa sakkāraṃ katvā tena magganāyakena saddhim tattha gantvā katapaṭisanthārā rañño kālakatabhāvaṃ ārocetvā “deva rajjaṃ paṭipajjāhī”ti āhaṃsu.

So “nāgamāṇavikāya cittaṃ jānissāmi”ti taṃ upasaṅkamtivā “bhadde pitā me kālakato, amaccā mayhaṃ chattaṃ ussāpetum āgatā, gacchāma bhadde, ubhopi dvādasayojanikāya Bārāṇasiyā rajjaṃ kāressāma, tvaṃ soḷasannaṃ itthisahassānaṃ jeṭṭhikā bhavissasī”ti āha. Sāmi na sakkā mayā gantunti. Kim kāraṇāti. Mayaṃ ghoravisā khippakopā appamattakenapi kujjhāma, sapattiroso ca¹ nāma bhāriyo. Sacāhaṃ kiñci disvā vā sutvā vā kuddhā olokessāmi, bhasmāmuṭṭhi viya vippakirissati. Iminā kāraṇena na sakkā mayā gantunti. Rājaputto punadivasepi yācateva. Atha naṃ sā evamāha “ahaṃ tāva kenaci pariyāyena na gamissāmi, ime pana me puttā nagakumārā² tava sambhavana jātattā manussajātikā. Sace te mayi sineho atthi, imesu appamatto bhava. Ime kho pana udakabījakā sukhumāla maggaṃ gacchantā vātātapena kilamitvā mareyyum, tasmā ekaṃ nāvaṃ khaṇāpetvā udakassa pūrāpetvā tāya dve puttake udakakīlaṃ kīlāpetvā nagarepi antovatthusmiṃyeva pokkharaṇim kāreyyāsi, evaṃ te na kilamissantī”ti.

Sā evaṃca pana vatvā rājaputtaṃ vanditvā padakkhiṇaṃ katvā puttake āliṅgitvā thanantare nipajjāpetvā sīse cumbitvā rājaputtassa niyyādetvā roditvā kanditvā tattheva antaradhāyitvā Nāgabhavanaṃ agamāsi. Rājaputtopi domanassappatto assupuṇṇehi nettehi nivesanā nikkhamitvā akkhīni³ puñchitvā amacce upasaṅkami. Te taṃ tattheva abhisiñcivā “deva amhākaṃ nagaraṃ gacchāmā”ti vadimsu. Tena hi sīghaṃ nāvaṃ khaṇitvā sakaṭaṃ āropetvā udakassa pūretvā udakapiṭṭhe vaṇṇagandhasampannāni nānāpupphāni vikiratha, mama puttā udakabījakā, te tattha kīlāntā sukhaṃ gamissantīti. Amaccā tathā karimsu. Rājā Bārāṇasiṃ patvā alaṅkatanagaraṃ pavisitvā soḷasasahassāhi nāṭakitthīhi

1. Sapattivāso (Syā, Ka)

2. Na nagakumārā (I)

3. Akkhīni assūni (Sī, I)

amaccādihi ca parivuto mahātale nisīditvā sattāhaṃ mahāpānaṃ pivitvā puttānaṃ atthāya pokkharāṇiṃ kāresi. Te nibaddhaṃ tattha kīlīmsu.

Athekadivasam pokkharāṇiyam udake pavesiyamāne eko kacchapo pavisitvā nikkhamanaṭṭhānam apassanto pokkharāṇitale nipajjitvā dārakānam kīlanakāle udakato utṭhāya sīsam nīharitvā te oloketvā puna udake nimujji. Te taṃ disvā bhītā pitu santikaṃ gantvā “tāta pokkharāṇiyam eko yakkho amhe tāseti”ti āhaṃsu. Rājā “gacchatha naṃ gaṇhathā”ti purise āṇāpesi. Te jālam khipitvā kacchapaṃ ādāya rañño dassesuṃ. Kumārā taṃ disvā “esa tāta pisāco”ti viraviṃsu. Rājā puttasiṃhena kacchapassa kujjhivā “gacchathassa kammakāraṇam karothā”ti āṇāpesi. Tatra ekacce¹ “ayam rājaveriko, etaṃ udukkhale musalehi cuṇṇavicuṇṇam kātuṃ vaṭṭati”ti āhaṃsu, ekacce “tīhi pākehi pacitvā khādituṃ”, ekacce “aṅgāresu uttāpetuṃ”, ekacce “antokaṭāheyeva naṃ pacituṃ vaṭṭati”ti āhaṃsu. Eko pana udakabhīruko amacco “imaṃ Yamunāya āvaṭṭe khipituṃ vaṭṭati, so tattha mahāvināsam pāpuṇissati. Evarūpā hissa kammakāraṇā natthi”ti āha. Kacchapo tassa katham sutvā sīsam nīharitvā evamāha “ambho kiṃ te mayā aparādho kato, kena maṃ evarūpaṃ kammakāraṇam vicāresi. Mayā hi sakkā itarā kammakāraṇā sahituṃ, ayam pana atikakkaḷo, mā evaṃ avacā”ti. Taṃ sutvā rājā “imaṃ etadeva kāretuṃ vaṭṭati”ti Yamunāya āvaṭṭe khipāpesi. Puriso tathā akāsi. So ekaṃ Nāgabhanagāmiṃ udakavāhaṃ patvā Nāgabhanam agamāsi.

Atha naṃ tasmim udakavāhe kīlantā Dhataratṭhanāgarañño puttā nāgamāṇavakā disvā “gaṇhatha naṃ dāsan”ti āhaṃsu. So cintesi “ahaṃ Bārāṇasirañño hatthā muccitvā evarūpānam pharusānam nāgānam hattham patto, kena nu kho upāyena mucceyyan”ti. So “attheso upāyo”ti musāvadam katvā “tumhe Dhataratṭhassa nāgarañño santakā² hutvā kasmā evaṃ vadetha, ahaṃ Cittacūlo³ nāma kacchapo Bārāṇasirañño dūto, Dhataratṭhassa santikaṃ āgato, amhākaṃ rājā Dhataratṭhassa dhītaram dātukāmo maṃ paṇiṇi, tassa maṃ dassethā”ti āha. Te somanassajātā

1. Tatreko (Sī, Ka)

2. Santikā (Syā, I)

3. Cittasūlo (Sī, I)

taṃ ādāya rañño santikaṃ gantvā tamatthaṃ ārocesuṃ. Rājā “ānetha nan”ti taṃ pakkosāpetvā disvāva anattamano hutvā “evaṃ lāmakasariro dūtakkammaṃ kātuṃ na sakkoti”ti āha. Taṃ sutvā kacchapo “kiṃ pana mahārāja dūtehi nāma tālappamaṅghi bhavitabbaṃ, sarīraṃ hi khuddakaṃ vā mahantaṃ vā appamaṇaṃ, gatagataṭṭhāne kammanipphādanameva pamāṇaṃ. Mahārāja amhākaṃ rañño bahū dūtā. Thale kammaṃ manussā karonti, ākāse pakkhino, uduke ahameva. Ahañhi Cittacūlo nāma kacchapo ṭhānantarappatto rājavallabho, mā maṃ paribhāsathā”ti attano guṇaṃ vaṇṇesi. Atha naṃ Dhataratṭho pucchi “kena panatthena raññā pesitosi”ti. Mahārāja rājā maṃ evamāha “mayā sakalajambudīpe rājūhi saddhiṃ mittadhammo kato, idāni Dhataratṭhena nāgaraññā saddhiṃ mittadhammaṃ kātuṃ mama dhītaraṃ Samuddajaṃ dammi”ti vatvā maṃ pahiṇi. Tumhe papañcaṃ akatvā mayā saddhiṃyeva purisaṃ pesetvā divasaṃ vavatthapetvā dārikaṃ gaṇhathāti. So tussitvā tassa sakkāraṃ katvā tena saddhiṃ cattāro nāgamāṇavake pesesi “gacchatha rañño vacanaṃ sutvā divasaṃ vavathepetvā ethā”ti. Te “sādhū”ti vatvā kacchapaṃ gahetvā Nāgabhanā nikkhamiṃsu.

Kacchapo Yamunāya Bārāṇasiyā ca antare ekaṃ padumasaraṃ disvā enepāyena palāyitukāmo evamāha “bho nāgamāṇavakā amhākaṃ rājā puttadārā cassa maṃ uduke gocarattā rājanivesanaṃ āgataṃ disvāva ‘padumāni no dehi, bhisamūlāni dehi’ti yācanti. Ahaṃ tesāṃ atthāya tāni gaṇhissāmi, ettha maṃ vissajjetvā maṃ apassantāpi puretaraṃ rañño santikaṃ gacchatha, ahaṃ vo tattheva passissāmi”ti. Te tassa saddahitvā taṃ vissajjesuṃ. So tattha ekamante nilīyi. Itarepi naṃ adisvā “rañño santikaṃ gato bhavissati”ti māṇavakavaṇṇena rājānaṃ upasaṅkamīṃsu. Rājā paṭisanthāraṃ katvā “kuto āgatathā”ti pucchi. Dhataratṭhassa santikā mahārājāti. Kiṃ kāraṇā idhāgatāti. “Mahārāja mayāṃ tassa dūtā, Dhataratṭho vo ārogyaṃ pucchati. Sace yaṃ vo icchatha, taṃ no vadetha¹. Tumhākaṃ kira dhītaraṃ

1. Yañca icchatha, taṃ vo deti (Sī, Syā, I)

Samuddajaṃ amhākaṃ rañño pādapariṇāyikaṃ katvā dethā”ti imamattham
pakāsentā paṭhamam gāthamāhamsu—

784. “Yaṃ kiñci ratanaṃ atthi, Dhataṛaṭṭhanivesane.
Sabbāni te upayantu, dhītaraṃ dehi rājino”ti.

Tattha **sabbāni te upayantūti** tassa nivesane sabbāni ratanāni tava
nivesanaṃ upagacchantu.
Taṃ sutvā rājā dutiyaṃ gāthamāha—

785. “Na no vivāho nāgehi, katapubbo kudācanaṃ.
Taṃ vivāhaṃ asaṃyuttaṃ, kathaṃ amhe karomase”ti.

Tattha **asaṃyuttanti** ayuttaṃ tiracchānehi saddhiṃ saṃsaggam
ananucchavikaṃ. **Amheti** amhe manussajātikā samānā kathaṃ
tiracchānagatasambandhaṃ karomāti.

Taṃ sutvā nāgamāṇavakā “sace te Dhataṛaṭṭhena saddhiṃ sambandho
ananucchaviko, atha kasmā attano upaṭṭhākaṃ Cittacūlaṃ nāma kacchapaṃ
‘Samuddajaṃ nāma te dhītaraṃ dammi’ti amhākaṃ rañño pesesi, evaṃ
pesetvā idāni te amhākaṃ rājānaṃ paribhavaṃ karontassa¹
kattabbayuttakaṃ mayaṃ jānissāma. Mayaṃ hi nāgamāṇavakā”ti vatvā
rājānaṃ tajjentā dve gāthā abhāsimsu—

786. “Jīvitaṃ nūna te cattaṃ, raṭṭhaṃ vā manujādhipa.
Na hi nāge kupitamhi², ciraṃ jīvanti tādisā.

787. Yo tvaṃ deva manusso’si, iddhimantaṃ aniddhimā.
Varuṇassa niyaṃputtaṃ, yāmunam atimaññasi”ti.

Tattha **raṭṭham vāti** ekamsena tayā jīvitaṃ vā raṭṭhaṃ vā cattaṃ.
Tādisāti tumhādisā evaṃ mahānubhāve nāge kupite³ ciraṃ jīvituṃ na
sakkonti, antarāva antaradhāyanti. **Yo tvaṃ deva manusso’sīti** deva yo tvaṃ

1. Amhākaṃ paribhāsantassa (Ka)

2. Na hi nāgehi kuppitā (Syā)

3. Mahānubhāvchi nāgehi kuppitā (Syā)

manusso samāno. **Varuṇassāti** Varuṇanāgarājassa. **Niyamputtanti** ajjhattikaputtam. **Yāmunanti** Yamunāya heṭṭhā jātam.

Tato rājā dve gāthā abhāsi—

788. “Nātimaññāmi rājānam, Dhataratṭham yasassinam.

Dhataratṭho hi nāgānam, bahūna’mapī issaro.

789. Ahi mahānubhāvopi, na me dhītara’māraho.

Khattiyo ca Videhānam, abhijātā Samuddajā”ti.

Tattha **bahūna’mapīti** pañcayojanasatikassa Nāgabhavanassa issarabhāvaṃ sandhāyevamāha. **Na me dhītara’mārahoti** evaṃ mahānubhāvopi pana so ahijātikattā mama dhītaram araho na hoti. **“Khattiyo ca Videhānan”**ti idaṃ mātipakkhe nātāke dassento āha. **Samuddajāti** so¹ ca Videharājaputto mama dhītā Samuddajā cāti ubhopi abhijātā. Te aññamaññam samvāsam arahanti. Na hesā maṇḍūkabhakkhassa sappassa anucchavikāti āha.

Nāgamāṇavakā taṃ tattheva nāsāvātena māretukāmā hutvāpi “amhākaṃ divasaṃ vavattḥāpanatthāya pesitā, imaṃ māretvā gantuṃ na yuttam, gantvā rañño ācikkhitvā jānissāmā”ti tattheva antarahitā “kiṃ tātā laddhā vo rājadhītā”ti raññā pucchitā kujjhitvā “kiṃ deva amhe akāraṇā yattha vā tattha vā pesesi. Sacepi māretu kāmo, idheva no mārehi. So tumhe akkosati paribhāsati, attano dhītaram jātimānena ukkhipatī”ti tena vuttaṅca avuttaṅca vatvā rañño kodham uppādayimsu. So attano parisam sannipātetuṃ āṇāpento āha—

790. “Kambalassatarā uṭṭhentu, sabbe nāge nivedaya.

Bārāṇasim pavajjantu, mā ca kañci viheṭṭhayun”ti.

Tattha **Kambalassatarā uṭṭhentūti** Kambalassatarā nāma tassa mātupakkhikā Sincerupāde vasananāgā, te ca uṭṭhahantu. Aññe ca catūsu

1. Yo (Sī, I)

disāsu anudisāsu yattakā vā mayhaṃ vacanakarā, te sabbe nāge nivedaya, gantvā jānāpetha, khippaṃ kira sannipāteṭhāti āṇāpento evamāha. Tato sabbeheva sīghaṃ sannipatitehi “kiṃ karoma devā”ti vutte “sabbepi te nāgā Bārāṇasiṃ pavajjantū”ti āha. “Tattha gantvā kiṃ kātappaṃ deva, kaṃ nāsāvātappahārena bhasmaṃ karomā”ti ca vutte rājadhītari paṭibaddhacittatāya tassā vināsaṃ anicchanto “**mā ca kañci viheṭṭhayun**”ti āha, tumhesu koci kañci mā viheṭṭhayāti attho. Ayameva vā pāṭho.

Atha naṃ nāgā “sace koci manusso na viheṭṭhetabbo, tattha gantvā kiṃ karissāmā”ti āhaṃsu. Atha ne “idañcidañca karoṭha, ahampi idaṃ nāma karissāmī”ti ācikkhanto gāthādvayamāha—

791. “Nivesanesu sobbhesu, rathiyā caccasesu ca.

Rukkhaggesu ca lambantu, vitatā toraṇesu ca.

792. Ahampi sabbasetena, mahatā sumahaṃ purāṃ.

Parikkhipissaṃ bhogehi, kāsīnaṃ janayaṃ bhayaṃ”ti.

Tattha **sobbhesū**ti pokkharāṇīsu. **Rathiyā**ti rathikāya. **Vitatā**ti vitatarīrā mahāsarīrā hutvā etesu ceva nivesanādīsu dvāratorāṇesu ca olambantu, ettakaṃ nāgā karontu, karontā ca nivesane tāva mañcapīṭhānaṃ heṭṭhā ca upari ca antogabbhabahigabbhādīsu ca pokkharāṇīyaṃ udakapīṭṭhe rathikādīnaṃ passesu ceva thalesu ca mahantāni sarīrāni māpetvā mahante phaṇe katvā kammāraggarī viya dhamamānā “susū”ti saddaṃ karontā olambatha ca nipajjatha ca, attānaṃ pana taruṇadārakānaṃ jarājijñānaṃ gabbhinittānaṃ Samuddajāya cāti imesaṃ catunnaṃ mā dassayittha. Ahampi sabbasetena mahantena sarīrena gantvā sumahantaṃ Kāsipurāṃ sattakkhattuṃ bhogehi parikkhipissaṃ, mahantena phaṇena naṃ chādetvā ekandhakāraṃ katvā kāsīnaṃ bhayaṃ janayanto “susū”ti saddaṃ muñcissāmīti.

Atha sabbe nāgā tathā akaṃsu. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

793. “Tassa taṃ vacanaṃ sutvā, uragā’ nekavaṇṇino.
Bārāṇasiṃ pavajjimsu, na ca kañci viheṭṭhayuṃ.

794. Nivesanesu sobbhesu, rathiyā caccaresu ca.
Rukkhaggesu ca lambimsu, vitatā toraṇesu ca.

795. Tesu¹ disvāna lambante, puthū kandimsu nāriyo.
Nāge soṇḍikate disvā, passasante muhuṃ muhuṃ.

796. Bārāṇasī pabyathitā, āturā samapajjatha.
Bāhā paggayha pakkanduṃ, dhītaraṃ dehi rājino”ti.

Tattha **anekavaṇṇinoti** nīlādivasena anekavaṇṇā. Evarūpāni hi te rūpāni māpayimsu. **Pavajjimsūti** aḍḍharattasamaye pavisimsu. **Lambimsūti** Dhataratṭhena vuttaniyāmeneva te sabbesu ṭhānesu manussānaṃ sañcāraṃ pacchinditvā olambimsu. Dūtā hutvā āgatā pana cattāro nāgamāṇavakā rañño sayanassa cattāro pāde parikkhipitvā uparisīse mahante phaṇe katvā tuṇḍehi sīsāṃ paharantā viya dāṭhā vivaritvā passasantā aṭṭhaṃsu. Dhataratṭhopi attanā vuttaniyāmena nagaraṃ paṭicchādesi. Pabujjhamānā purisā² yato yato hatthaṃ vā pādaṃ vā pasārenti, tattha tattha sappe chupitvā “sappo sappo”ti viravanti. **Puthū kandimsūti** yesu gehesu dīpā jalanti, tesu itthiyo pabuddhā dvāratoraṇagopānasiyo oloketvā olambante nāge disvā bahū ekappahāreneva kandimsu. Evaṃ sakalanagaraṃ ekakolāhalaṃ³ ahoṣi. **Soṇḍikateti** kataphaṇe.

Pakkandunti vibhātāya rattiyā nāgānaṃ assāsavātena sakalanagare rājanivesane ca uppāṭiyamāne⁴ viya bhītā manussā “nāgarājāno kissa no viheṭṭhathā”ti vatvā tumhākaṃ rājā “dhītaraṃ dassāmi”ti Dhataratṭhassa dūtāṃ pesetvā puna tassa dūtehi āgantvā “dehī”ti vutto amhākaṃ rājānaṃ akkosati paribhāsati. “Sace amhākaṃ rañño dhītaraṃ na dassati, sakalanagarassa jīvitaṃ natthī”ti vutte “tena hi

1. Te (Sī), ete (Syā)

2. Manussā (Ka)

3. Ekarāvaṃ (Sī, I)

4. Uppāṭiyamāne (Syā, I), uppāḍiyamānā (Ka)

no sāmi okāsaṃ detha, mayaṃ gantvā rājānaṃ yācissāma”ti yācantā okāsaṃ labhitvā rājadvāraṃ gantvā mahantena ravena pakkandiṃsu. Bhariyāyopissa attano attano gabbhesu nipannakāva “deva dhītaraṃ Dhataratṭharaṅṅo dehi”ti ekappahārena kandīṃsu. Tepi cattāro nāgamāṇavakā “dehi”ti tuṇḍehi sīsaṃ paharantā viya dāṭhā vivaritvā passasantā aṭṭhaṃsu.

So nipannakova nagaravāsīnaṅca attano ca bhariyānaṃ paridevitasaddaṃ sutvā catūhi ca nāgamāṇavakehi tajjitattā maraṇabhayaabhīto “mama dhītaraṃ Samuddajaṃ Dhataratṭhassa dammi”ti tikkhattuṃ avaca. Taṃ sutvā sabbepi nāgarājāno tigāvutamattaṃ¹ paṭikkamitvā devanagaraṃ viya ekaṃ nagaraṃ māpetvā tattha ṭhitā “dhītaraṃ kira no pesetū”ti paṇṇākāraṃ pahīṇīṃsu. Rājā tehi ābhataṃ paṇṇākāraṃ gahetvā “tumhe gacchatha, ahaṃ dhītaraṃ amaccānaṃ hatthe pahīṇissāmi”ti te uyyojetvā dhītaraṃ pakkosāpetvā uparipāsādaṃ āropetvā sīhapañjaraṃ vivaritvā “amma passetaṃ alaṅkatanagaraṃ, tvaṃ ettha etassa raṅṅo aggamaheṣi bhavissasi, na dūre ito taṃ nagaraṃ², ukkaṅṭhitakāleyeva idha āgantūṃ sakkā, ettha gantabban”ti saṅṅāpetvā sīsaṃ nhāpetvā sabbālaṅkārehi alaṅkaritvā paṭicchannayogge nisīdāpetvā amaccānaṃ hatthe datvā pāhesi. Nāgarājāno paccuggamaṇaṃ katvā mahāsakkāraṃ karīṃsu. Amaccā nagaraṃ pavisitvā taṃ tassa datvā bahūṃ dhanāṃ ādāya nivattiṃsu. Te rājadhītaraṃ pāsādaṃ āropetvā alaṅkatadibbasayane nipajjāpesuṃ. Taṅkhaṇaṅṅeva naṃ nāgamāṇavikā khujjādivesaṃ gahetvā manussaparicārikā viya parivārayīṃsu. Sā dibbasayane nipannamattāva dibbaphassaṃ phusitvā niddaṃ okkami.

Dhataratṭho taṃ gahetvā saddhiṃ nāgaparisāya tattha antarahito Nāgabhavaneyeva pāturahosi. Rājadhītā pabujjhitvā alaṅkatadibbasayanaṃ aṅṅe ca suvaṇṇapāsādamaṇipāsādādayo uyyānapokkharāṇiyo alaṅkatadevanagaraṃ viya Nāgabhavanaṃ disvā khujjādiparicārikāyo pucchi “idaṃ nagaraṃ ativiya alaṅkataṃ, na amhākaṃ nagaraṃ viya, kassetan”ti.

1. Gāvutamattaṃ (Sī, Syā, I)

2. Na dūre amhākaṃ nagarato (Ka)

Sāmikassa te santakaṃ devi, na appapuññā evarūpaṃ sampattiṃ labhanti, mahāpuññatāya te ayaṃ laddhāti. Dhataratthopi pañcayojanasatike Nāgabhave bheriṃ carāpesi “yo Samuddajāya sappavaṇṇaṃ dasseti, tassa rājadaṇḍo¹ bhavissati”ti. Tasmā ekopi tassā sappavaṇṇaṃ dassetum samattho nāma nāhosi. Sā manussalokasaññāya eva tattha tena saddhim sammodamānā piyasaṃvāsaṃ vasi.

Nagarakhaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ.

Sā aparabhāge Dhataratthaṃ paṭicca gabbhaṃ paṭilabhitvā puttaṃ vijāyi, tassa piyadassanattā “Sudassano”ti nāmaṃ kariṃsu. Punāparaṃ puttaṃ vijāyi, tassa “Datto”ti nāmaṃ akaṃsu. So pana bodhisatto. Punekaṃ puttaṃ vijāyi, tassa “Subhogo”ti² nāmaṃ kariṃsu. Aparampi puttaṃ vijāyi, tassa “Ariṭṭho”ti nāmaṃ kariṃsu. Iti sā cattāro putte vijāyitvāpi Nāgabhavanabhāvaṃ na jānāti. Athekadivasaṃ taruṇanāgā Ariṭṭhassa ācikkhimsu “tava mātā manussitthī, na nāginī”ti. Ariṭṭho “vīmaṃsissāmi nan”ti ekadivasaṃ thanaṃ pivantova sappasarīraṃ māpetvā naṅguṭṭhakhaṇḍena mātu piṭṭhipāde³ ghaṭṭesi. Sā tassa sappasarīraṃ disvā bhītatasiṭā mahāravaṃ ravitvā taṃ bhūmiyaṃ khipantī nakhena tassa akkhiṃ bhindī⁴. Tato lohitaṃ pagghari. Rājā tassā saddaṃ sutvā “kissesā viravati”ti pucchitvā Ariṭṭhena katakiriyaṃ sutvā “gaṇhatha naṃ dāsaṃ gahetvā jīvitakkhayaṃ pāpethā”ti tājento āgacchi. Rājadhītā tassa kuddhabhāvaṃ ñatvā puttasiṇehena “deva puttassa me akkhi bhinnaṃ, khamathetassāparādhan”ti āha. Rājā etāya evaṃ vadantiyā “kiṃ sakkā kātun”ti khami. Taṃ divasaṃ sā “idaṃ Nāgabhavanan”ti aññāsi. Tato ca paṭṭhāya Ariṭṭho Kāṇāriṭṭho nāma jāto. Cattāropi puttā viññutaṃ pāpuṇimsu.

Atha nesaṃ pitā yojanasatikaṃ yojanasatikaṃ katvā rajjamadāsi, mahanto yaso ahoṣi. Soḷasa soḷasa nāgakaññāsahassāni parivārayimsu. Pitu ekayojanasatikameva rajjaṃ ahoṣi. Tayo puttā

1. Rājāṇā (Sī, I)

3. Pādapiṭṭhim (Syā)

2. Subhagoti (Sī, I)

4. Akkhi bhindī (Syā)

māse māse mātāpitaro passitum āgacchanti, bodhisatto pana anvaddhamāsam āgacchati. Nāgabhavane samuṭṭhitam pañham bodhisattova katheti. Pitarā saddhim Virūpakkhamahārājassapi upaṭṭhānam gacchati, tassa santike samuṭṭhitam pañhampi sova katheti. Athekadivasam virūpakkhe nāgaparīsāya saddhim tidasapuram gantvā Sakkam parivāretvā nisinne devānam antare pañho samuṭṭhāsi. Tam koci kathetum nāsakki, pallaṅkavaragato pana hutvā mahāsattova kathesi. Atha nam devarājā dibbagandhapupphehi pūjetvā “Datta tvam pathavisamāya vipulāya paññāya samannāgato, ito paṭṭhāya Bhūridatto nāma hohi”ti “Bhūridatto”tissa nāmam akāsi. So tato paṭṭhāya Sakkassa upaṭṭhānam gacchanto Alaṅkatavejayantapāsādam devaccharāhi ākiṇṇam atimanoharam Sakkassa sampattim disvā devaloke piyam katvā “kim me iminā maṇḍūkabhakkhena attabhāvena, Nāgabhavanam gantvā uposathavāsam vasitvā imasmim devaloke uppattikāraṇam karissāmi”ti cintetvā Nāgabhavanam gantvā mātāpitaro āpucchi “ammatātā aham uposathakammam karissāmi”ti. Sādhu tāta karohi, karonto pana bahi agantvā imasmiññeva Nāgabhavane ekasmim suññavimāne karohi, bahigatānam pana nāgānam mahantam bhayanti.

So “sādhū”ti paṭissuṇitvā tattheva suññavimāne rājuyyāne uposathavāsam vasati. Atha nam nānātūriyahatthā nāgakaññā parivārenti. So “na mayham idha vasantassa uposathakammam matthakam pāpuṇissati, manussapatham gantvā karissāmi”ti cintetvā nivāraṇabhayena mātāpitūnam anārocetvā attano bhariyāyo āmantetvā “bhadde aham manussalokam gantvā Yamunātīre nigrodharukkho atthi, tassāvidūre vammikamatthake bhoge ābhujitvā caturaṅgasamannāgataṃ uposatham adhiṭṭhāya nipajjitvā uposathakammam karissāmi. Mayā sabbarattim nipajjitvā uposathakamme kate aruṇuggamanavelāyameva tumhe dasa dasa itthiyo ādāya vārena vārena tūriyahatthā mama santikam āgantvā mam gandhehi ca pupphehi ca pūjetvā gāyitvā naccitvā mam ādāya Nāgabhavanameva āgacchathā”ti vatvā tattha gantvā vammikamatthake bhoge ābhujitvā “yo mama cammam vā nhārum vā aṭṭhim vā ruhiram vā icchati, so āharatū”ti caturaṅgasamannāgataṃ uposatham adhiṭṭhāya

naṅgalasīsappamāṇaṃ sarīraṃ māpetvā nipanno uposathakammamakāsi.
Aruṇe utthahanteyeva taṃ nāgamāṇavikā āgantvā yathānusiṭṭhaṃ
paṭipajjitvā Nāgabhavanam ānenti. Tassa iminā niyāmena uposatham
karontassa dīgho addhā vītivatto.

Uposathakhaṇḍam niṭṭhitam.

Tadā eko Bārāṇasidvāragāmvāsī brāhmaṇo Somadattena nāma puttena
saddhiṃ araññaṃ gantvā sūlayantapāsavāgurādīhi oḍḍetvā mige vadhitvā
maṃsaṃ kājenāharitvā vikkiṇanto jīvikaṃ kappesi. So ekadivasam
antamaso godhāmattampi alabhitvā “tāta Somadatta sace tucchahatthā
gamissāma, mātā te kujjhissati, yaṃ kiñci gahetvā gamissāmā”ti vatvā
bodhisattassa nipannavammikaṭṭhānābhimukho gantvā pānīyaṃ pātuṃ
Yamunam otarantānaṃ migānaṃ padavalañjaṃ disvā “tāta migamaggo
paññāyati, tvaṃ paṭikkamitvā tiṭṭhāhi, ahaṃ pānīyatthāya āgataṃ migam
vijjhissāmī”ti dhanuṃ ādāya migam olokeno ekasmiṃ rukkhamūle aṭṭhāsi.
Atheke migo sāyanhasamaye pānīyaṃ pātuṃ āgato. So taṃ vijjhi. Migo
tattha apatitvā saravegena tajjito lohiteṇa paggharanteṇa palāyi. Pitāputtā
naṃ anubandhitvā patitaṭṭhāne maṃsaṃ gahetvā araññaṃ nikkhamitvā
sūriyatthaṅgamanavelāya taṃ nigrodham patvā “idāni akālo, na sakkā
gantum, idheva vassissāmā”ti maṃsaṃ ekamante ṭhapetvā rukkham āruyha
viṭapantare nipajjimsu. Brāhmaṇo paccūsasamaye pabujjhitvā
migasaddasavanāya sotam odahi.

Tasmim khāṇe nāgamāṇavikāyo āgantvā bodhisattassa pupphāsanam
paññāpesum. So ahisarīraṃ antaradhāpetvā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ
dibbasarīraṃ māpetvā sakkalīlāya pupphāsane nisīdi. Nāgamāṇavikāpi naṃ
gandhamālādīhi pūjetvā dibbatūriyāni vādetvā naccagītaṃ paṭṭhapesum.
Brāhmaṇo taṃ saddam sutvā “ko nu kho esa, jānissāmi nan”ti cintetvā
“putta puttā”ti vatvāpi puttam pabodhetum asakkonto “sayatu esa, kilanto
bhavissati, ahameva gamissāmī”ti rukkhaṃ oruyha tassa santikaṃ agamāsi.
Nāgamāṇavikā taṃ disvā saddhiṃ tūriyehi bhūmiyaṃ nimujjitvā attano
Nāgabhavanameva gatā. Bodhisatto

ekakova ahoṣi. Brāhmaṇo tassa santikaṃ gantvā pucchanto
gāthādvayamāha—

797. “Pupphābhihārassa vanassa majjhe,
Ko lohitakkho vitatantaramso.
Kā kambukāyūradharā suvatthā,
Tiṭṭhanti nāriyo dasa vandamānā.

798. Ko tvaṃ brahābāhu vanassa majjhe,
Virocasi ghatasittova aggi.
Mahesakkho aññataro’si yakkho,
Udāhu nāgo’si mahānubhāvo’ti.

Tattha **pupphābhihārassāti** bodhisattassa pūjanatthāya ābhatena
dibbapupphābhihārena samannāgatassa. **Koti** ko nāma tvaṃ. **Lohitakkhoti**
rattakkho. **Vitatantaramsoti** puthula-antaramso. **Kambukāyūradharāti**
suvaṇṇālaṅkāradharā. **Brahābāhūti** mahābāhu.

Taṃ sutvā mahāsatto “sacepi ‘sakkādīsu aññatarohamasmi’ti vakkhāmi,
saddahissatevāyaṃ brāhmaṇo, ajja pana mayā saccameva kathetuṃ vaṭṭati’ti
cintetvā attano nāgarājabhāvaṃ kathento āha—

799. “Nāgoha’masmi iddhimā, tejjasī duratikkamo.
Ḍaṃseyyaṃ tejasā kuddho, phītaṃ janapadaṃ api.

800. Samuddajā hi me mātā, Dhataratṭho ca me pitā.
Sudassanakaniṭṭho’smi, Bhūridattoti maṃ vidū’ti.

Tattha **tejjasīti** visatejena tejavā. **Duratikkamoti** aññena atikkamituṃ
asakkuṇeyyo. **Ḍaṃseyyanti** sacāhaṃ kuddho phītaṃ janapadaṃ api
ḍaṃseyya, pathaviyaṃ mama dāṭhāya patitamattāya saddhiṃ pathaviyā
mama tejena so sabbo janapado bhasmā¹ bhavēyyāti vadati.
Sudassanakaniṭṭho’smīti ahaṃ mama bhātu Sudassanassa kaniṭṭho asmi.
Vidūti evaṃ mama pañcayojanasatike Nāgabhavane jānantīti.

1. Bhasmaṃ (Sī, I)

Idaṅca pana vatvā mahāsatto cintesi “ayaṃ brāhmaṇo caṇḍo pharuso, ahituṇḍikassa ārocetvā uposathakammaṃ me antarāyampi kareyya, yaṃ nūnāhaṃ imaṃ Nāgabhavanāṃ netvā mahantaṃ yasaṃ datvā uposathakammaṃ addhaniyaṃ kareyyan”ti. Atha naṃ āha “brāhmaṇamahantaṃ te yasaṃ dassāmi, ramaṇīyaṃ Nāgabhavanāṃ, ehi tattha gacchāma”ti. Sāmi putto me atthi, tasmaṃ gacchante āgamissāmi. Atha naṃ mahāsatto “gaccha brāhmaṇa ānehi naṃ”ti vatvā attano āvāsaṃ ācikkhanto āha—

801. “Yaṃ gambhīraṃ sadāvaṭṭaṃ, rahadaṃ bhesmiṃ pekkhasi.
Esa dibbo mama’vāso, anekasataporiso.

802. Mayūraakoṅcābhirudaṃ, nīlodaṃ vanamajjhato.
Yamunaṃ pavisa mā bhīto, Khemaṃ vattavataṃ sivaṃ”ti.

Tattha **sadāvaṭṭanti** sadā pavattaṃ āvaṭṭaṃ. **Bhesmanti** bhayānakaṃ. **Pekkkhasīti**¹ yaṃ evarūpaṃ rahadaṃ passasi. **Mayūraakoṅcābhirudanti** ubhosu tīresu vanaghaṭṭāyaṃ vasantehi mayūrehi ca koṅcehi ca abhirudaṃ upakūjitaṃ². **Nīlodanti** nīlasalilaṃ. **Vanamajjhato** vanamajjhena sandamānaṃ. **Pavisa mā bhīto** evarūpaṃ Yamunaṃ abhīto hutvā pavisa. **Vattavataṃ** vattasampannānaṃ ācāravantaṃ vasanabhūmiṃ pavisa, gaccha brāhmaṇa puttaṃ ānehīti.

Brāhmaṇo gantvā puttassa tamatthaṃ ārocetvā puttaṃ ānesi. Mahāsatto te ubhopi ādāya Yamunātīraṃ gantvā tīre ṭhito āha—

803. “Tattha patto sānucaro, saha puttena brāhmaṇa.
Pūjito mayhaṃ kāmehi, sukhaṃ brāhmaṇa vacchasī”ti.

Tattha **tattha pattoti** tvaṃ amhākaṃ Nāgabhavanāṃ patto hutvā. **Mayhanti** mama santakehi kāmehi pūjito. **Vacchasīti** tattha Nāgabhavane sukhaṃ vasissasi.

Evam vatvā mahāsatto ubhopi te pitāputte attano ānubhāvena Nāgabhavanāṃ ānesi. Tesam tattha dibbo attabhāvo pātubhavi.

1. Avekkhasīti (Si, I), apekkhasīti (Syā)

2. Upagītaṃ (Si, I)

Atha nesaṃ mahāsatto dibbasampattiṃ datvā cattāri cattāri nāgakaññāsātāni adāsi. Te mahāsampattiṃ anubhaviṃsu. Bodhisattopi appamatto uposathakammaṃ akāsi. Anvaḍḍhamāsaṃ mātāpitūnaṃ upaṭṭhānaṃ gantvā dhammakathaṃ kathetvā tato ca brāhmaṇassa santikaṃ gantvā ārogyaṃ pucchitvā “yena te attho, taṃ vadeyyāsi, anukkaṇṭhamāno abhiraṃā”ti vatvā Somadattenapi saddhiṃ paṭisanthāraṃ katvā attano nivesanaṃ agacchi. Brāhmaṇo ekasaṃvaccharaṃ Nāgabhavane vasitvā mandapuññatāya ukkaṇṭhito manussalokaṃ gantukāmo ahoṣi. Nāgabhavanamassa Lokantaranirayo viya alaṅkatapāsādo bandhanāgāraṃ viya alaṅkatanāgakaññā yakkhiniyo viya upaṭṭhahiṃsu. So “ahaṃ tāva ukkaṇṭhito, Somadattassapi cittaṃ jānissāmi”ti tassa santikaṃ gantvā āha “kiṃ tāta ukkaṇṭhasi”ti. Kasmā ukkaṇṭhissāmi na ukkaṇṭhāmi, tvaṃ pana ukkaṇṭhasi tātāti. Āma tātāti. Kiṃ kāraṇāti. Tava mātu ceva bhātubhaginīnaṅca adassanena ukkaṇṭhāmi, ehi tāta Somadatta gacchāmi. So “na gacchāmi”ti vatvāpi punappunaṃ pitarā yāciyamāno “sādhū”ti sampaṭicchi.

Brāhmaṇo “puttassa tāva me mano laddho, sace panāhaṃ Bhūridattassa ‘ukkaṇṭhitomhī’ti vakkhāmi, atirekataraṃ me yasaṃ dassati, evaṃ me gamanaṃ na bhavissati. Ekena pana upāyena tassa sampattiṃ vaṇṇetvā ‘tvaṃ evarūpaṃ sampattiṃ pahāya kiṃkāraṇā manussalokaṃ gantvā uposathakammaṃ karosī’ti pucchitvā ‘saggaṭṭhāyā’ti vutte ‘tvaṃ tāva evarūpaṃ sampattiṃ pahāya saggaṭṭhāyā uposathakammaṃ karosi, kiṃkaṅgaṃ pana mayaṃyeva paradhanena¹ jīvikaṃ kappema, ahampi manussalokaṃ gantvā ñātakaṃ disvā pabbajitvā samaṇadhammaṃ karissāmi’ti naṃ saññāpessāmi. Atha me so gamanaṃ anujānissatī”ti cintetvā ekadivasaṃ tenāgantvā “kiṃ brāhmaṇa ukkaṇṭhasi”ti pucchito “tumhākaṃ santikā amhākaṃ na kiñci parihāyati”ti kiñci gamanaṃpaṭibaddhaṃ avatvāva ādito tāva tassa sampattiṃ vaṇṇento āha—

804. “Samā samantaparito, pahūtatarā mahī.

Indagopakasañchannā, sobhati harituttamā.

805. Rammāni vanacetyāni, rammā haṃsūpakūjītā.
Opupphapadmā tiṭṭhanti, pokkharañño sunimmitā.

806. Aṭṭhaṃsā sukatā thambhā, sabbe veḷuriyāmayā.
Sahassathambhā pāsādā, pūrā kaññāhi jotare.

807. Vimānaṃ upapanno'si, dibyaṃ puññehi attano.
Asambādhaṃ sivaṃ rammaṃ, accantasukhasaṃhitā.

808. Maññe sahasanettassa, vimānaṃ nābhikaṅkhasi.
Iddhī hi tyā'yaṃ vipulā, sakkasseva jutīmato'ti.

Tattha **samā samantaparitoti** parisamantato sabbadisābhāgesu ayaṃ tava Nāgabhavane mahī suvaṇṇarajatamaṇimuttāvālukāparikiṇṇā samatalā.

Pahūtatarā mahīti bahukehi tagaragacchehi samannāgatā.

Indagopakasañchannāti suvaṇṇa-indagopakehi sañchannā. **Sobhati**

harituttamāti haritavaṇṇadabbatiṇasañchannā sobhatīti attho. **Vanacetyānīti** vanaghaṭā. **Opupphapadmāti** pupphitvā patitehi padumapattehi sañchannā udakapiṭṭhā. **Sunimmitāti** tava puññasampattiyā suṭṭhu nimmitā. **Aṭṭhaṃsāti** tava vasanaṃpāsādesu aṭṭhaṃsā sukatā veḷuriyāmayā thambhā. Tehi thambhehi sahasathambhā tava pāsādā nāgakaññāhi pūrā vijjotanti.

Upapanno'sīti evarūpe vimāne nibbattosīti attho. **Sahasanettassa vimānanti** Sakkassa Vejayantaṃpāsādaṃ. **Iddhī hi tyā'yaṃ vipulāti** yasmā tavāyaṃ vipulā iddhi, tasmā tvaṃ tena uposathakammena Sakkassa vimānampi na patthesi, aññaṃ tato uttari mahantaṃ ṭhānaṃ patthesīti maññāmi.

Taṃ sutvā mahāsatto “mā hevaṃ brāhmaṇa avaca, Sakkassa yasaṃ paṭicca amhākaṃ yaso Sinerusantike sāsapo viya, mayaṃ tassa paricārakepi na agghāmā”ti vatvā gāthamāha—

809. “Manasāpi na pattaḃbo, ānubhāvo jutīmato.
Paricārayamānānaṃ, Sa-indānaṃ Vasavattinaṃ”ti.

Tassattho—brāhmaṇa Sakkassa yaso nāma ekaṃ dve tayo cattāro vā divase “ettako siyā”ti manasā cintentenapi¹ na abhipattabbo. Yepi naṃ cattāro mahārājāno paricārenti, tesam devarājānaṃ paricārayamānānaṃ indaṃ nāyakaṃ katvā carantānaṃ Sa-indānaṃ Vasavattīnaṃ catunnaṃ lokapālānaṃ yasassapi amhākaṃ tiracchānagatānaṃ yaso soḷasiṃ kalam nagghatīti.

Evañca pana vatvā “idaṃ te maññe sahasanettassa vimānaṃ”ti vacanaṃ sutvā ahaṃ taṃ anussariṃ. “Ahañhi Vejayantaṃ patthento uposathakammaṃ karomī”ti tassa attano patthanaṃ ācikkhanto āha—

810. “Taṃ vimānaṃ abhijjhāya, amarānaṃ sukhesinaṃ.
Uposathaṃ upavasanto, semi vammikamuddhanī”ti.

Tattha **abhijjhāyā**ti patthetvā. **Amarānanti** dīghāyukānaṃ devānaṃ. **Sukhesinanti** esitasukhānaṃ sukhe patiṭṭhitānaṃ.

Taṃ sutvā brāhmaṇo “idāni me okāso laddho”ti somanassappatto gantūṃ āpucchanto gāthādvayamāha—

811. “Ahañca miga’ mesāno, saputto pāvisiṃ vanam.
Taṃ maṃ mataṃ vā jīvaṃ vā, nā’bhivedenti ñātakā.

812. Āmantaye Bhūridattaṃ, Kāsiputtaṃ yasassinaṃ.
Tayā no samanūññātā, api passemu ñātake”ti.

Tattha **nā’bhivedentī**ti na jānanti, kathentopi nesaṃ natthi. **Āmantayeti** āmantayāmi. **Kāsiputtanti** Kāsirājadhītāya puttaṃ.

Tato bodhisatto āha—

813. “Eso hi vata me chando, yaṃ vasesi mamantike.
Na hi etādisā kāmā, sulabhā honti mānuse.

814. Sace tvaṃ ni’cchase vatthuṃ, mama kāmehi pūjito.
Mayā tvaṃ samanūññāto, sotthiṃ passāhi ñātake”ti.

1. Cittenapi (Syā, I, Ka)

Mahāsatto gāthādvayaṃ vatvā cintesi “ayaṃ maṇiṃ¹ nissāya sukhaṃ jīvanto kassaci nācikkhissati, etassa sabbakāmadadaṃ maṇiṃ dassāmi”ti. Athassa taṃ dadanto āha—

815. Dhārayi’maṃ maṇiṃ dībyaṃ, pasuṃ putte ca vindati.
Arogo sukhito hoti², gacchevā’dāya brāhmaṇā”ti.

Tattha **pasuṃ putte ca vindatīti** imaṃ maṇiṃ dhārayamāno imassānubhāvena pasuṃ ca putte ca aññañca yaṃ icchatī, taṃ sabbaṃ labhati.

Tato brāhmaṇo gāthamāha—

816. “Kusalaṃ paṭinandāmi, Bhūridatta vaco tava.
Pabbajissāmi jiṇṇo’smi, na kāme abhipatthaye”ti.

Tassattho—Bhūridatta tava vacanaṃ kusalaṃ anavajjaṃ, taṃ paṭinandāmi na paṭikkhipāmi. Ahaṃ pana jiṇṇo asmi, tasmā pabbajissāmi, na kāme abhipatthayāmi, kiṃ me maṇināti.

Bodhisatto āha—

817. “Brahmacariyassa ce bhaṅgo, hoti bhogehi kāriyaṃ.
Avikampamāno eyyāsi, bahuṃ dassāmi te dhanan”ti.

Tattha **ce bhaṅgoti** brahmacariyavāso nāma dukkaro, anabhiratassa brahmacariyassa ce bhaṅgo hoti, tadā gihibhūtassa bhogehi kāriyaṃ hoti, evarūpe kāle tvaṃ nirāsaṅko hutvā mama santikaṃ āgaccheyyāsi, bahuṃ te dhanan dassāmīti.

Brāhmaṇo āha—

818. “Kusalaṃ paṭinandāmi, Bhūridatta vaco tava.
Punapi āgamissāmi, sace attho bhavissatī”ti.

Tattha **punapīti** puna api³, ayameva vā pāṭho.

1. Maṃ (Sī, Syā, I) 2. Hohi (Syā) 3. Punapīti punāpi (Sī), punāpīti punapi (Syā)

Athassa tattha avasitukāmataṃ ñatvā mahāsatto nāgamāṇavake
āṇāpetvā brāhmaṇaṃ manussalokaṃ pāpesi. Tamatthaṃ pakāsentō Satthā
āha—

819. “Idaṃ vatvā Bhūridatto, pesesi caturo jane.

Etha gacchatha uṭṭhetha, khippaṃ pāpetha brāhmaṇaṃ.

820. Tassa taṃ vacanaṃ sutvā, uṭṭhāya caturo janā.

Pesitā Bhūridattena, khippaṃ pāpesu brāhmaṇaṃ”ti.

Tattha **pāpesūti** Yamunāto uttāretvā Bārāṇasimaggaṃ pāpayiṃsu,
pāpayitvā ca pana “tumhe gacchathā”ti vatvā Nāgabhavanameva
paccāgamīṃsu.

Brāhmaṇopi “tāta Somadatta imasmiṃ ṭhāne migam vījhimhā,
imasmiṃ sūkaraṃ”ti puttassa ācikkhanto antarāmagge pokkharaṇiṃ disvā
“tāta Somadatta nhāyāmā”ti vatvā “sādhu tātā”ti vutte ubhopi
dibbābharaṇāni ceva dibbavatthāni ca omuñcitvā bhaṇḍikaṃ katvā
pokkharaṇīṭire ṭhapetvā otaritvā nhāyiṃsu. Tasmīṃ khaṇe tāni
antaradhāyitvā Nāgabhavanameva agamaṃsu. Paṭhamaṃ
nivatthakāsāvapilotikāva nesaṃ sarīre paṭimuñciṃsu, dhanusarasattiyopi
pākatikāva ahesuṃ. Somadatto “nāsitāmhā tayā tātā”ti paridevi. Atha naṃ
pitā “mā cintayi, migesu santesu araṇṇe mige vadhitvā jīvikam
kappessāmā”ti assāsesi. Somadattassa mātā tesaṃ āgamaṇaṃ sutvā
paccuggantvā gharaṃ netvā annapānena santappesi. Brāhmaṇo bhuñjitvā
niddaṃ okkami. Itarā puttaṃ pucchi “tāta ettakaṃ kālāṃ kuhiṃ gatatthā”ti.
Amma Bhūridattanāgarājena amhe Nāgabhavanaṃ nītā, tato ukkaṇṭhitvā
idāni āgatāti. Kiñci pana vo ratanaṃ ābhatanti. Nābhatam ammāti. Kim
tumhākaṃ tena kiñci na dinnanti. Amma Bhūridattena me pitu
sabbakāmadado maṇi dinno ahosi, iminā pana na gahitoti. Kim kāraṇāti.
Pabbajissati kirāti. Sā “ettakaṃ kālāṃ dārake mama bhāraṃ karonto
Nāgabhavane vasitvā idāni kira pabbajissatī”ti kujjhitvā
vīhibhañjanadabbiyā piṭṭhim pothentī “are duṭṭhabrāhmaṇa pabbajissāmīti
kira maṇiratanaṃ na gaṇhasi, atha kasmā apabbajitvā idhāgatosi, nikkhama
mama gharā sīghan”ti santajjesi. Atha naṃ “bhadde mā kujjhi, araṇṇe
migesu santesu ahaṃ taṃ

posessāmī”ti vatvā puttēna saddhīm araññaṃ gantvā purimaniyāmeveva jīvikāṃ kappesi. ()¹

Tadā dakkhiṇamahāsamuddassa disābhāge Simbalivāsī eko garuḷo pakkhavātehi samudde udakaṃ viyūhitvā ekaṃ nāgarājānaṃ sīse gaṇhi. Tadā hi supaṇṇā² nāgaṃ gahetuṃ ajānanakāyeva³, pacchā Paṇḍarajātaka⁴ jānimsu. So pana taṃ sīse gahetvāpi udake Anottharanteyeva ukkhipitvā olambantaṃ ādāya Himavantamatthakena pāyāsī. Tadā ceko Kāsiraṭṭhavāsī brāhmaṇo isipabbajjāṃ pabbajitvā Himavantappadese paṇṇasālaṃ māpetvā paṭivasati. Tassa caṅkamanakoṭiyaṃ mahānigrodharukkho atthi. So tassa mūle divāvihāraṃ karoti. Supaṇṇo nigrodhamatthakena nāgaṃ harati. Nāgo olambanto mokkhatthāya naṅguṭṭhena nigrodhaviṭapaṃ veṭhesi. Supaṇṇo taṃ ajānantova mahabbalatāya ākāse pakkhandiyeva. Nigrodharukkho samūlo⁵ uppāṭito. Supaṇṇo nāgaṃ Simbalivanāṃ netvā tuṇḍena paharitvā kucchīm phāletvā nāgamedāṃ khādītva sarīraṃ samuddakucchimhi chaḍḍesi. Nigrodharukkho patanto mahāsaddamakāsi. Supaṇṇo “kissa eso saddo”ti adho olokento nigrodharukkhaṃ disvā “kuto esa mayā uppāṭito”ti cintetvā “tāpasassa caṅkamanakoṭiyā nigrodho eso”ti tathato ñatvā “ayaṃ tassa bahūpakāro, ‘akusalaṃ nu kho me pasutaṃ, udāhu no’ti tameva pucchitvā jānissāmī”ti māṇavakavesena tassa santikaṃ agamāsī.

Tasmim khaṇe tāpaso taṃ ṭhānaṃ samaṃ karoti. Supaṇṇarājā tāpasam vanditvā ekamantaṃ nisinno ajānanto viya “kissa ṭhānaṃ bhante idan”ti pucchi. Upāsaka eko supaṇṇo bhojanatthāya nāgaṃ haranto nāgena mokkhatthāya nigrodhaviṭapaṃ naṅguṭṭhena veṭhitāyapi attano mahabbalatāya pakkhanditvā gato, atha nigrodharukkho uppāṭito, idaṃ tassa uppāṭitaṭṭhānanti. Kim pana tassa supaṇṇassa akusalaṃ hoti, udāhu notī. Sace na jānāti, acetanakammaṃ⁶ nāma akusalaṃ na hotīti. Kim nāgassa

1. (Vanapavesanakhaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ (Sī, I), nesādakhaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ) (Syā)

2. Supaṇṇānaṃ (Sī, I)

3. Ajānanakālo (Sī, I), ajānantā eva (Syā)

4. Paṇḍarajātakena (Sī)

5. Nimmūlo (I, Ka)

6. Acetanakaṃ (Sī, I), acetanattā (Syā)

pana bhanteti. So imaṃ nāsetuṃ na gaṇhi, mokkhatthāya gaṇhi, tasmā tassapi na hotiyevāti. Supaṇṇo tāpasassa tussitvā “bhante ahaṃ so supaṇṇarājā, tumhākaṃ hi pañhaveyyākaraṇena tuṭṭho. Tumhe araṇṇe vasatha, ahañcekaṃ Alampāyanamantaṃ¹ jānāmi, anaggho manto. Tamahaṃ tumhākaṃ ācariyabhāgaṃ katvā dammi, paṭiggaṇhatha nan”ti āha. Alam mayhaṃ mantena, gacchatha tumheti. So taṃ punappunaṃ yācitvā sampaṭicchāpetvā mantaṃ datvā osadhāni ācikkhitvā pakkāmi.

Garuḷakhaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ.

Tasmim kāle Bārāṇasiyaṃ eko daliddabrāhmaṇo bahuṃ iṇaṃ gahetvā iṇasāmikehi codiyamāno “kiṃ me idha vāseṇa, araṇṇaṃ pavisitvā mataṃ seyyo”ti nikkhamitvā vanaṃ pavisitvā anupubbena taṃ assamapadaṃ patvā tāpasam vattasampadāya ārādhesi. Tāpaso “ayaṃ brāhmaṇo mayhaṃ ativiya upakārako, supaṇṇarājena dinnam dibbamantamassa dassāmi”ti cintetvā “brāhmaṇa ahaṃ Alampāyanamantaṃ¹ jānāmi, taṃ te dammi, gaṇhāhi nan”ti vatvā “alam bhante, na mayhaṃ mantenattho”ti vuttepi punappunaṃ vatvā nippīletvā² sampaṭicchāpetvā adāsiyeva. Tassa ca mantassa anucchavikāni osadhāni ceva mantupacāraṇca sabbaṃ kathesi. Brāhmaṇo “laddho me jīvitupāyo”ti katipāhaṃ vasitvā “vātābādho me bhante bādhati”ti apadesaṃ katvā tāpasena vissajjito taṃ vanditvā khamāpetvā araṇṇā nikkhamitvā anupubbena Yamunāya tīraṃ patvā taṃ mantaṃ sajjhāyanto mahāmaggaṃ gacchati.

Tasmim kāle sahasamattā Bhūridattassa paricārikā nāgamāṇavikā taṃ sabbakāmadadaṃ maṇirataṇaṃ ādāya Nāgabhavanā nikkhamitvā Yamunātīre vālukaṛāsīmhi ṭhapetvā tassa obhāseṇa sabbarattim udakakīlaṃ kīḷitvā aruṇuggamane sabbālaṅkāreṇa alaṅkaritvā maṇirataṇaṃ parivāretvā sirim pavesayamānā nisīdimṣu. Brāhmaṇopi mantaṃ sajjhāyanto taṃ ṭhānaṃ pāpuṇi. Tā mantasaddaṃ sutvāva “iminā supaṇṇena bhavitabban”ti maraṇabhayaatajjitā maṇirataṇaṃ aggahetvā pathaviyaṃ nimujjitvā Nāgabhavanaṃ agamimṣu. Brāhmaṇopi maṇirataṇaṃ disvā “idāneva me manto samiddho”ti

1. Ālambāyanamantaṃ (Sī, Syā, I)

2. Punappunaṃ nibandhitvā (Sī, I)

tuṭṭhamānaso maṇiratanam ādāya pāyāsi. Tasmim̄ khaṇe Nesādabrāhmaṇo Somadattena saddhim̄ migavadhāya araṇṇam̄ pavisanto tassa hatthe tam̄ maṇiratanam̄ disvā puttam̄ āha “tāta nanu eso amhākam̄ Bhūridattena dinno maṇi”ti. Āma tāta eso maṇīti. Tena hissa aguṇam̄ kathetvā imam̄ brāhmaṇam̄ vañcetvā gaṇhāmetam̄ maṇiratananti. Tāta pubbe Bhūridattena dīyamānam̄ na gaṇhi, idāni panesa brāhmaṇo taññeva vañcessati, tuṅhī hohīti. Brāhmaṇo hotu tāta, passasi etassa vā mama vā vañcanabhāvan”ti Alampāyanena saddhim̄ sallapanto āha—

821. “Maṇim̄ paggayha maṅgalyam̄, sādhuvitam̄ manoramam̄.

Selaṃ byañjanasampannam̄, ko imam̄ maṇimajjhagā”ti.

Tattha **maṅgalyanti** maṅgalasammataṃ sabbakāmadadaṃ. **Ko imanti** kuhiṃ imam̄ maṇim̄ adhigatosi.

Tato Alampāyano¹ gāthamāha—

822. “Lohitakkhasahassāhi, samantā parivāritam̄.

Ajja kālam̄ patham² gaccham̄, ajjhagā’ham̄ maṇim̄ iman”ti.

Tassattho—aham̄ ajja kālam̄ pātova patham² maggam̄ gacchanto rattakkhikāhi sahasamattāhi nāgamāṇavikāhi samantā parivāritam̄ imam̄ maṇim̄ ajjhagā. Mam̄ disvā hi sabbāva etā bhayatajjitā imam̄ chaḍḍetvā palātāti.

Nesādabrāhmaṇo tam̄ vañcetakāmo maṇiratanassa aguṇam̄ pakāsento attanā gaṇhitukāmo tisso gāthā abhāsi—

823. “Sūpaciṇṇo ayam̄ selo, accito mānito sadā.

Sudhārito sunikkhitto, sabbattha’ mabhisādhaye.

824. Upacāravipannassa, nikkhepe dhāraṇāya vā.

Ayam³ selo vināsāya, pariciṇṇo ayoniso.

1. Ālambāyano (Sī, Syā, I)

2. Padaṃ (Sī, Syā, I)

3. Alam̄ (Sī)

825. Na imaṃ akusalo dibyaṃ, maṇiṃ dhāretu'māraho.

Paṭipajja satam nikkham, dehi'mam ratanam mami"ti.

Tattha **sabbatthanti** yo imaṃ selam suṭṭhu upacaritum accitum attano jīvitam viya mamāyitum suṭṭhu dhāretum suṭṭhu nikkhipitum jānāti, tasseva sūpaciṇṇo accito mānito¹ sudhārito sunikkhitto ayaṃ selo sabbam attham sādhetīti attho. **Upacāravipannassāti** yo pana upacāravipanno hoti, tassesu anupāyena pariciṇṇo vināsameva vahaṭīti vadati. **Dhāretu'mārahoti** dhāretum araho². **Paṭipajja satam nikkhanti** amhākam gehe bahū maṇi, mayametaṃ gaḥetum jānāma. Aham te nikkhasatam dassāmi, tam paṭipajja, dehi imaṃ maṇiratanam mamanti. Tassa hi gehe ekopi suvaṇṇanikkho natthi. So pana tassa maṇino sabbakāmadadabhāvaṃ jānāti. Tenassa etadahosi "aham sasīsam nhatvā maṇiṃ udakena parippositvā 'nikkhasatam me dehi'ti vakkhāmi, athesa me dassati, tamaham etassa dassāmi"ti. Tasmā sūro hutvā evamāha.

Tato Alampāyano gāthamāha—

826. "Na ca myā'yaṃ maṇi keyyo, gohi vā ratanehi vā.

Selo byañjanasampanno, neva keyyo maṇi mamā"ti.

Tattha **na ca**³ **myā'yanti** ayaṃ maṇi mama santako⁴ kenaci vikkiṇitabbo nāma na hoti. **Neva keyyoti** ayaṃca mama maṇi lakkhaṇasampanno, tasmā neva keyyo kenaci vatthunāpi vikkiṇitabbo nāma na hotīti.

Nesādabrāhmaṇo āha—

827. "No ce tayā maṇi keyyo, gohi vā ratanehi vā.

Atha kena maṇi keyyo, tam me akkhāhi pucchito"ti.

Alampāyano āha—

828. "Yo me samse mahānāgaṃ, tejassim duratikkamaṃ.

Tassa dajjam imaṃ selam, jalanta'miva tejasā"ti.

Tattha **jalanta'miva tejasāti** pabhāya jalantaṃ viya.

1. Mahito (Sī, Syā, I) 2. Na araho (Syā, Ka) 3. Vā (Sī, I) 4. Santikā (Sī, I)

Nesādabrāhmaṇo āha—

829. “Ko nu brāhmaṇavaṇṇena, supaṇṇo patataṃ varo.
Nāgaṃ jigāsa’manvesi, anvesaṃ bhakkha’mattano”ti.

Tattha **ko nūti** idaṃ Nesādabrāhmaṇo “attano bhakkhaṃ anvesantena garuḷena bhavitabban”ti cintetvā evamāha.

Alampāyano evamāha—

830. “Nā’haṃ dijādhipo homi, adiṭṭho garuḷo mayā.
Āsīvisena vittoti vejjo brāhmaṇa maṃ vidū”ti.

Tattha **maṃ vidūti** maṃ “esa āsīvisena vittako¹ Alampāyano nāma vejjo”ti jānanti.

Nesādabrāhmaṇo āha—

831. “Kiṃ nu tuyhaṃ phalaṃ atthi, kiṃ sippaṃ vijjate tava.
Kisimīṃ vā tvaṃ paratthaddho, uragaṃ nā’pacāyasī”ti.

Tattha **kisimīṃ vā tvaṃ paratthaddhoti** tvaṃ kisimīṃ vā upatthaddho hutvā kiṃ nissayaṃ katvā uragaṃ āsīvisaṃ na apacāyasi jeṭṭhakaṃ akatvā avajānāsīti pucchati.

So attano balaṃ dīpento āha—

832. “Ārañṇikassa isino, cirarattaṃ tapassino.
Supaṇṇo kosiyassa’kkhā, visavijjaṃ anuttaraṃ.

833. Taṃ bhāvitatta’ññataraṃ, sammantaṃ pabbatantare.
Sakkaccaṃ taṃ upaṭṭhāsīṃ, rattindiva’matandito.

834. So tadā paricīṇṇo me, vattavā brāhmacariyavā.
Dibbaṃ pātukarī maṃtaṃ, kāmasā Bhagavā mama.

835. Tyā’haṃ mante paratthaddho, nāhaṃ bhāyāmi bhoginaṃ.
Ācariyo visaghātānaṃ, alampānoti maṃ vidū”ti.

1. Āsīvisavittako (Sī, I)

Tattha **kosiyassa'kkhā**ti kosiyagottassa isino supaṇṇo ācikkhi. Tena akkhātakāraṇaṃ pana sabbam vitthāretvā kathetabbaṃ.

Bhāvitatta'ññataranti bhāvitattānaṃ isīnaṃ aññataraṃ. **Sammantanti** vasantaṃ. **Kāmasāti** attano icchāya. **Mamāti** taṃ mantam mayham pakāsesi. **Tyā'ham mante paratthaddhoti** aham te mante upatthaddho nissito. **Bhoginanti** nāgānaṃ. **Visaghātānanti** visaghātakavejjānaṃ.

Taṃ sutvā Nesādabrāhmaṇo cintesi “ayaṃ Alampāyano yvāssa nāgaṃ dasseti, tassa maṇiratanam dassati, Bhūridattamassa dassetvā maṇim gaṇhissāmī”ti. Tato puttana saddhim mantento gāthamāha—

836. “Gaṇhāmase maṇim tāta, Somadatta vijānahi.
Mā daṇḍena sirim pattam, kāmasā pajahimhase”ti.

Tattha **gaṇhāmaseti** gaṇhāma. **Kāmasāti** attano ruciyā daṇḍena paharivā mā jahāma.

Somadatto āha—

837. “Sakam nivesanam pattam, yo tam brāhmaṇa pūjayi.
Evaṃ kalyāṇakārissa, kim mohā dubbhi'micchasi.

838. Sace tvaṃ dhanakāmo'si, Bhūridatto padassati.
Tameva gantvā yācassu, bahuṃ dassati te dhanan”ti.

Tattha **pūjayī**ti dibbakāmehi pūjayittha. **Dubbhi'micchasi**ti kim tathārūpassa mittassa dubbhikammaṃ kātuṃ icchasi tātāti.

Brāhmaṇo āha—

839. “Hatthagatam pattagatam, nikiṇṇam khādītum varam.
Mā no sandiṭṭhiko attho, Somadatta upaccagā”ti.

Tattha **hatthagatanti** tāta Somadatta tvaṃ taruṇako lokapavattim na jānāsi. Yaṅhi hatthagatam vā hoti pattagatam vā purato vā nikiṇṇam ṭhapitam, tadeva me khādītum varam, na dūre ṭhitam.

Somadatto āha—

840. “Paccati niraye ghore, mahissamapi vivarati.

Mittadubbhī hitaccāgī, jīvare’vāpi sussati.

841. Sace tvaṃ dhanakāmo’si, Bhūridatto padassati.

Maññe attakataṃ veram, naciram vedayissasī”ti.

Tattha **mahissamapi vivaratī**¹ tāta mittadubbhino jīvantasessa pathavī bhijjitvā vivaram deti. **Hitaccāgī**ti attano hitapariccāgī. **Jīvare’vāpi sussatī**ti jīvamānova sussati, manussapeto hoti. **Attakataṃ veranti** attanā kataṃ pāpaṃ. **Na ciranti** na cirasseva vedayissasīti maññāmi.

Brāhmaṇo āha—

842. “Mahāyaññaṃ yajitvāna, evaṃ sujjhanti brāhmaṇā.

Mahāyaññaṃ yajissāma, evaṃ mokkhāma pāpakā”ti.

Tattha **sujjhantī**ti tāta Somadatta tvaṃ daharo na kiñci jānāsi, brāhmaṇā nāma yaṃ kiñci pāpaṃ katvā yaññaena sujjhantīti dassento evamāha.

Somadatto āha—

843. “Handa dāni apāyāmi, nā’ham aḷḷa tayā saha.

Padampekam na gaccheyyaṃ, evaṃ kibbisakārinā”ti.

Tattha **apāyāmī**ti apagacchāmi, palāyāmīti attho.

Evañca pana vatvā paṇḍito māṇavo pitaram attano vacanam gāhāpetuṃ asakkonto mahantena saddena devatā ujjhāpetvā “evarūpena pāpakārinā saddhiṃ na gamissāmī”ti pitu passantasessa palāyitvā Himavantaṃ pavisitvā pabbajitvā abhiñña ca samāpattiyo ca nibbattetvā aparihīnajjhāno brāhmaloke uppajji. Tamatthaṃ pakāsento Sathā āha—

1. Mahissamavadiyatīti (Sī, I), mahimassa vindriyatīti (Syā)

844. “Idaṃ vatvāna pitaraṃ, Somadatto bahussuto.
Ujjhāpetvāna bhūtāni, tamhā ṭhānā apakkamī”ti.

Nesādabrāhmaṇo “Somadatto ṭhapetvā attano gehaṃ kuhiṃ gamissatī”ti cintento Alampāyanaṃ thokaṃ anattamaṇaṃ disvā “Alampāyana mā cintayi, dassessāmi te Bhūridattan”ti taṃ ādāya nagarājassa uposathakaraṇaṭṭhānaṃ gantvā vammikamatthake bhoge ābhujitvā nipannaṃ nāgarājānaṃ disvā avidūre ṭhito hatthaṃ pasāretvā dve gāthā abhāsi—

845. “Gaṇhāhe’taṃ mahānāgaṃ, āhare’taṃ maṇiṃ mama.
Indagopakavaṇṇābho, yassa lohitako siro.

846. Kappāsapicurāsīva, eso kāyo padissati¹.
Vammikaggagato seti, taṃ tvaṃ gaṇhāhi brāhmaṇā”ti.

Tattha **indagopakavaṇṇābhoti** indagopakavaṇṇo viya ābhāsati.
Kappāsapicurāsīvāti suvihitassa² kappāsapicuno rāsi viya.

Atha mahāsatto akkhīni ummīletvā Nesādabrāhmaṇaṃ disvā “ayaṃ uposathassa me antarāyaṃ kareyyāti imaṃ Nāgabhanānaṃ netvā mahāsampattiyā patiṭṭhāpesiṃ. Mayā dīyamānaṃ maṇiṃ gaṇhituṃ na icchi. Idāni pana ahituṇḍikaṃ gahetvā āgacchati. Sacāhaṃ imassa mittadubbhino kujjheyyaṃ, sīlaṃ me khaṇḍaṃ bhavissati. Mayā kho pana paṭhamaññeva caturaṅgasamannāgato uposatho adhiṭṭhito, so yathādhiṭṭhitova hotu, Alampāyano maṃ chindatu vā pacatu vā, sūlena vā vijjhatu, nevassa kujjhissāmi”ti cintetvā “sace kho panāhaṃ ime olokessāmi, bhasmā bhaveyyuṃ. Maṃ pothentepi na kujjhissāmi na olokessāmi”ti akkhīni nimīletvā adhiṭṭhānapāraṃmaṃ purecārikaṃ katvā bhogantare sīsaṃ pakkhipitvā niccalova hutvā nipajji. ()³ Nesādabrāhmaṇopi “bho Alampāyana imaṃ nāgaṃ gaṇhāhi, dehi me maṇiṃ”ti āha. Alampāyano nāgaṃ disvā tuṭṭho maṇiṃ kismiñci agaṇetvā “gaṇha brāhmaṇā”ti tassa hatthe khipi. So tassa hatthato gaḷitvā pathaviyaṃ pati. Patitamattova pathaviṃ pavisitvā Nāgabhanameva gato.

1. Kāya’ssa dissati (Sī, I) 2. Supisitassa (Ka) 3. (Sīlakhaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ) (Syā, I)

Brāhmaṇo maṇṇīratanaṭo Bhūridattena saddhiṃ mittabhāvato puttatoṭi tīhi pariḥāyi. So “nippaccayo jātomhi, puttassa me vacanaṃ na katan”ti paridevanto gehaṃ agamaṣi. Alampāyanopi dibbosadhehi attano sarīraṃ makkhetvā thokaṃ khāditvā attano kāyaṃ paripphosetvā¹ dibbamantaṃ jappanto bodhisattaṃ upasaṅkamtivā naṅguṭṭhe gahetvā ākaḍḍhitvā sīsaṃ daḷhaṃ gaṇhanto mukhamassa vivarivā osadhaṃ khāditvā mukhe kheḷaṃ opī. Suci jātiko nāgarājā sīlabhedabhayena akujjhitvā akkhīnīpi na ummīlesi. Atha naṃ osadhamantaṃ katvā naṅguṭṭhe gahetvā heṭṭhāsīsaṃ katvā saṅcāletvā gahitabhojanaṃ chaḍḍāpetvā bhūmiyaṃ dīghato nipajjāpetvā masūraṃ maddanto viya pādehi madditvā aṭṭhīni cuṇṇiyamānāni viya ahesuṃ. Puna naṅguṭṭhe gahetvā dussaṃ pothento viya pothesi. Mahāsatto evarūpaṃ dukkhaṃ anubhavantoṭi neva kujjhi. Tamatthaṃ pakāsetto Satthā āha—

847. “Atha’ sadhehi dibbehi, jappaṃ mantapadāni ca.

Evam taṃ asakkhi satthuṃ, katvā paritta’ mattano”ti.

Tattha **asakkhī**ti sakkhi. **Satthunti**² gaṇhituṃ.

Iti so mahāsattaṃ dubbalaṃ katvā vallīhi peḷaṃ sajjetvā mahāsattaṃ tattha pakkhipi, sarīrassa mahantatāya tattha na pavisati. Atha naṃ paṇḥiyā koṭṭento pavesetvā peḷaṃ ādāya ekaṃ gāmaṃ gantvā gāmamaḥḥe otāretvā “nāgassa naccam daṭṭhukāmā āgacchantū”ti saddamakāsi. Sakalagāmavāsino sannipatiṃsu. Tasmiṃ khaṇe Alampāyano “nikkhama mahānāgā”ti āha. mahāsatto cintesi “ajja mayā parisam tosentena kīḷituṃ vaṭṭati. Evam Alampāyano bahuṃ dhanam labhitvā tuṭṭho maṃ vissajjessati. Yam yaṃ esa maṃ kāreti, taṃ taṃ karissāmī”ti. Atha naṃ so peḷato nīharitvā “mahā hohī”ti āha. So mahā ahosi. Khuddako, vaṭṭo, vammīto³, ekappaṇo, dvippaṇo, tipphaṇo, catupphaṇo, pañca, cha, satta, aṭṭha, nava, dasa, vīsati, timsati, cattālīsa, paṇṇāsappaṇo, satappaṇo, ucco, nīco, dissamānakāyo, adissamānakāyo,

1. Paribhāvetvā (Sī, Syā, I)

2. Saṭṭhunti (Sī, I), saṅṭhātunti (Syā), suttunti (Ka)

3. Vippito (Sī, I), khippito (Syā)

dissamāna-upaḍḍhakāyo, nīlo, pīto, lohito, odāto, mañjaṭṭhiko hohi, aggijālaṃ vissajjehi, udakaṃ, dhūmaṃ vissajjehīti. Mahāsatto imesupi ākāresu vuttavutte attabhāve nimminivā naccaṃ dassesi. Taṃ disvā koci assūni sandhāretuṃ nāsakkhi.

Manussā bahūni hiraññasuvaṇṇavatthālāṅkāradīni adamsu. Iti tasmim gāme sahasamattam¹ labhi. So kiñcāpi mahāsattam gaṇhanto “sahasam labhitvā taṃ vissajjessāmī”ti āha, taṃ pana dhanam labhitvā “gāmakepi tāva mayā ettakam dhanam laddham, nagare kira² bahuṃ labhissāmī”ti dhanalobhena taṃ na muñci. So tasmim gāme kuṭumbaṃ saṅṭhapetvā ratanamayaṃ peḷam kāretvā tattha mahāsattam pakkhipitvā sukhayānakaṃ āruyha mahantena parivārena nikkhamitvā taṃ gāmanigamādīsu kīḷāpento anupubbena Bārāṇasim pāpuṇi. Nāgarājassa pana madhulāje deti, maṇḍūke māretvā deti, so gocaram na gaṇhāti avissajjanabhayena. Gocaram aggaṇhantampi puna nam cattāro dvāragāme ādim katvā tattha tattha māsamattam kīḷāpesi. Pannarasa-uposathadivase pana “ajja tumhākam santike kīḷāpessāmī”ti rañño ārocāpesi. Rājā nagare bherim carāpetvā mahājanam sannipātāpesi. Rājaṅgaṇe mañcātimañcam bandhimsu.

Kīḷanakhaṇḍam³ niṭṭhitam.

Alampāyanena pana bodhisattassa gahitadivaseyeva mahāsattassa mātā supinante addasa kālena rattakkhinā purisena asinā dakkhiṇabāhuṃ chinditvā lohiteṇa paggharantena nīyamānam. Sā bhītatasitā utṭhāya dakkhiṇabāhuṃ parāmasitvā supinabhāvam jāni. Athassā etadahosi “mayā kakkhaḷo pāpasupino diṭṭho, catunnam vā me puttānam Dhataratṭhassa rañño vā mama vā paripanthena bhavitabban”ti. Apica kho pana mahāsattameva ārabba atirekataram cintesi. Kim kāraṇā? Sesā attano Nāgabhavane vasanti, itaro pana sīlajjhāsayaṭṭā manussalokam gantvā uposathakammaṃ karoti. Tasmā “kacci nu kho me puttam ahituṇḍiko vā supaṇṇo vā gaṇheyyā”ti tasseva atirekataram

1. Satasahasamattam (Sī, I)

2. Kīva (Sī, I)

3. Ālambāyanakhaṇḍam (Syā)

cintesi. Tato aḍḍhamāse atikkante “mama putto aḍḍhamāsātikkamena maṃ vinā vattitum na sakkoti, addhāssa kiñci bhayaṃ uppannaṃ bhavissatī”ti domanassappattā ahosi. Māsātikkamena panassā sokena assūnaṃ apaggharaṇakālo nāma nāhosi, hadayaṃ sussi, akkhīni upaccimsu. Sā “idāni āgamissati, idāni āgamissatī”ti tassāgamanamaggameva oloketī nisīdi. Athassā jeṭṭhaputto Sudassano māsaccayena mahatīyā parisāya saddhiṃ mātāpitūnaṃ dassanathāya āgato parisāṃ bahi ṭhapetvā pāsādaṃ āruya mātaraṃ vanditvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Sā Bhūridattaṃ anusocantī tena saddhiṃ na kiñci sallapi. So cintesi “mayhaṃ mātā mayi pubbe āgate tussati, paṭisanthāraṃ karoti, ajja pana domanassappattā, kiṃ nu kho kāraṇaṃ”ti. Atha naṃ pucchanto āha—

848. “Mamaṃ disvāna āyantaṃ, sabbakāmasamiddhinaṃ.
Indriyāni ahaṭṭhāni, sāvāṃ jātāṃ mukhaṃ tava.

849. Padmaṃ yathā hatthagataṃ, pāṇinā parimadditaṃ.
Sāvāṃ jātāṃ mukhaṃ tuyhaṃ, mamaṃ disvāna edisaṃ”ti.

Tattha **ahaṭṭhānī**ti na vipassannāni. **Sāvanti**¹ kañcanādāsavaṇṇaṃ te mukhaṃ pītakāḷakaṃ² jātāṃ. **Hatthagatanti** hatthena chinditaṃ. **Edisanti** evarūpaṃ mahantena sirisobhaggena tumhākaṃ dassanathāya āgataṃ maṃ disvā.

Sā evaṃ vuttepi neva kathesi. Sudassano cintesi “kiṃ nu kho kenaci kuddhā vā paribaddhā vā³ bhaveyyā”ti. Atha naṃ pucchanto itaraṃ gāthamāha—

850. “Kacci nu te nā’bhisasi, kacci te atthi vedanā.
Yena sāvāṃ mukhaṃ tuyhaṃ, mamaṃ disvāna āgataṃ”ti.

Tattha **kacci nu te nā’bhisasī**ti kacci nu taṃ koci na abhisasi akkosena vā paribhāsāya vā vihiṃsīti⁴ pucchati. **Tuyhanti** tava pubbe mamaṃ disvā āgataṃ edisaṃ mukhaṃ na hoti. Yena pana kāraṇena ajja tava mukhaṃ sāvāṃ jātāṃ, taṃ me ācikkhāti pucchati.

1. Sāmanti (I)

3. Akkuṭṭhā vā paribhaṭṭhā vā (Sī, I)

2. Kāḷakaṃ (Sī, Syā, I)

4. Na vihiṃsīti (Sī, I)

Athassa sā ācikkhantī āha—

851. “Supinaṃ tāta addakkhiṃ, ito māsaṃ adhogataṃ.
‘Dakkhiṇaṃ viya me bāhuṃ, chetvā ruhiramakkhitaṃ.
Puriso ādāya pakkāmi, mama rodantiyā sati’.

852. Yato’haṃ supina’ maddakkhiṃ, Sudassana vijānāhi.
Tato divā vā rattim vā, sukhaṃ me no’palabbatī”ti.

Tattha **ito māsaṃ adhogatanti** ito heṭṭhā māsātikkantaṃ. Ajja me diṭṭhasupinassa māso hotīti dasseti. **Puriso** eko kāḷo rattakkhi puriso. **Rodantiyā satīti** rodamaṇāya satiya. **Sukhaṃ me no’palabbatīti** mama sukhaṃ nāma na vijjati.

Evañca pana vatvā “tāta piyaputtako me tava kaniṭṭho na dissati, bhayenassa uppanna bhavitabban”ti paridevantī āha—

853. “Yaṃ pubbe parivāriṃsu, kaññā ruciraviggahā.
Hemajālappaṭicchannā, Bhūridatto na dissati.

854. Yaṃ pubbe parivāriṃsu, nettimsavaradhārino.
Kaṇikārāva samphullā, Bhūridatto na dissati.

855. Handa dāni gamissāma, Bhūridattanivesanaṃ.
Dhammaṭṭhaṃ silasampannaṃ, passāma tava bhātaran”ti.

Tatthasamphullāti suvaṇṇavatthhālaṅkāradhāritāya samphullā kaṇikārā viya. **Handāti** vavassagatthe nipāto, ehi tāta Bhūridattassa nivesanaṃ gacchāmāti vadati.

Evañca pana vatvā tassa ceva attano ca parisāya saddhiṃ tattha agamāsi. Bhūridattassa bhariyāyo pana taṃ vammikamatthake adisvā “mātunivesane vasissatī”ti abyāvaṭā ahesuṃ. Tā “sassu kira no¹ puttaṃ apassantī āgacchatī”ti sutvā paccuggamaṇaṃ katvā “ayye puttassa te adissamānassa ajja māso atīto”ti mahāparidevaṃ

paridevamānā tassā pādamūle patiṃsu. Tamattham pakāsentō Satthā āha—

856. “Tañca disvāna āyantim, Bhūridattassa mātaram.
Bāhā paggayha pakkandum, Bhūridattassa nāriyo.

857. Puttam te’yye na jānāma, ito māsam adhogatam.
Matam vā yadi vā jīvam, Bhūridattam yasassinan’ti.

Tattha “**puttam te’yye**”ti ayam tāsam paridevanakathā.
Bhūridattassa mātā suṇhāhi saddhim antaravīthiyam paridevitvā tā
ādāya tassa pāsādam āruyha puttassa sayanañca āsanañca oloketvā
paridevamānā āha—

858. “Sakuṇī hataputtāva, suññam disvā kulāvakam.
Ciram dukkhena jhāyissam, Bhūridattam apassatī.

859. Kurarī hatachāpāva, suññam disvā kulāvakam.
Ciram dukkhena jhāyissam, Bhūridattam apassatī.

860. Sā nūna cakkavākīva, pallalasmim anodake.
Ciram dukkhena jhāyissam, Bhūridattam apassatī.

861. Kammārānam yathā ukkā, anto jhāyati no bahi.
Evam jhāyāmi sokena, Bhūridattam apassatī’ti.

Tattha **apassatī**ti apassantī. **Hatachāpāvā**ti hatapotakāva.

Evam Bhūridattamātari vilapamānāya Bhūridattanivesanam
aṇṇavakucchi viya ekasaddam ahoṣi. Ekopi sakabhāvena saṅṭhātum
nāsakkhi. Sakalanivesanam Yugandharavātappahaṭam viya sālavanam ahoṣi.
Tamattham pakāsentō Satthā āha—

862. “Sālāva sampamathitā¹, mālutena pamadditā.
Senti puttā ca dārā ca, Bhūridattanivesane”ti.

1. Sampamadditā (Syā, Ka)

Ariṭṭho ca Subhogo ca ubhopi bhātaro mātāpitūnaṃ upaṭṭhānaṃ
gacchantā taṃ saddaṃ sutvā Bhūridattanivesanaṃ pavisitvā mātaraṃ
assāsayaṃsu. Tamatthaṃ pakāseto Satthā āha—

863. “Idaṃ sutvāna nigghosaṃ, Bhūridattanivesane.
Ariṭṭho ca Subhogo ca¹, padhāvimsu anantarā.

864. Amma assāsa mā soci, evaṃdhammā hi pāṇino.
Cavanti upapajjanti, esā’ssa pariṇāmitā”ti.

Tattha **esā’ssa pariṇāmitā**ti esā cutūpapatti assa lokassa pariṇāmitā,
evaṃ hi so loko pariṇāmeti². Etehi dvīhi aṅgehi³ muto nāma natthīti
vadanti.

Samuddajā āha—

865. “Ahampi tāta jānāmi, evaṃdhammā hi pāṇino.
Sokena ca pareta’smi, Bhūridattaṃ apassatī.

866. Ajja ce me imaṃ rattim, Sudassana vijānahi.
Bhūridattaṃ apassantī, maññe hissāmi jīvitā”ti.

Tattha **ajja ce meti** tāta Sudassana sace ajja imaṃ rattim Bhūridatto
mama dassanaṃ nāgamissatī, athāhaṃ taṃ apassantī jīvitāṃ jahissāmīti
maññāmi.

Puttā āhaṃsu—

867. “Amma assāsa mā soci, ānayissāma bhātaraṃ.
Disodisaṃ gamissāma, bhātupariyesanaṃ caraṃ.

868. Pabbate giriduggesu gāmesu nigamesu ca.
Orena sattarattassa⁴, bhātaraṃ passa āgatan”ti.

Tattha **caranti** amma mayaṃ tayopi janā bhātupariyesanaṃ carantā
disodisaṃ gamissāmāti naṃ assāsesuṃ.

1. Subhagoca (Sī, I)

3. Atthehi (Sī, I), antehi (Syā)

2. Pariṇāmatī (Sī, I)

4. Dasarattassa (Sī, I)

Tato Sudassano cintesi “sace tayopi ekaṃ disaṃ gamissāma, papañco bhavissati, tīhi tīṇi ṭhānāni gantuṃ vaṭṭati ekena devalokaṃ, ekena Himavantam, ekena manussalokaṃ. Sace kho pana Kāṇāriṭṭho manussalokaṃ gamissati, yattheva Bhūridattaṃ passati, taṃ gāmaṃ vā nigamaṃ vā jhāpetvā essati, esa kakkhaḷo pharuso, na sakkā etaṃ tattha pesetun”ti. Cintetvā ca pana “tāta Ariṭṭha tvaṃ devalokaṃ gaccha, sace devatāhi dhammaṃ sotukāmāhi Bhūridatto devalokaṃ nīto, tato naṃ ānehī”ti Ariṭṭhaṃ devalokaṃ paṇi. Subhogaṃ pana “tāta tvaṃ Himavantam gantvā pañcasu mahānadīsu Bhūridattaṃ upadhāretvā ehi”ti Himavantam paṇi. Sayam pana manussalokaṃ gantukāmo cintesi “sacāhaṃ māṇavakavaṇṇena gamissāmi, manussā neva me piyāyissanti¹, mayā tāpasavesena gantuṃ vaṭṭati, manussānañhi pabbajitā piyā manāpā”ti. So tāpasavesam gahetvā mātaram vanditvā nikkhami. Bodhisattassa pana Ajamukhī² nāma vemātikabhaginī atthi. Tassā bodhisatte adhimatto sineho. Sā Sudassanam gacchantam disvā āha “bhātika ativiya kilamāmi³, ahampi tayā saddhim gamissāmi”ti. Amma na sakkā tayā gantuṃ, aham pabbajitavesena gacchāmīti. Aham pana khuddakamaṇḍūkī hutvā tava jaṅtare nipajjitvā gamissāmīti. Tena hi ehitī. Sā maṇḍūkapotikā hutvā tassa jaṅtare nipajji. Sudassano “mūlato paṭṭhāya vicinanto gamissāmi”ti bodhisattassa bhariyāyo tassa uposathakaraṇaṭṭhānam pucchitvā paṭhamam tattha gantvā Alampāyanena mahāsattassa gahitaṭṭhāne lohitañca vallīhi katapeḷaṭṭhānañca disvā “Bhūridatto ahituṇḍikena gahito”ti ñatvā samuppannasoko assupuṇṇehi nettehi Alampāyanassa gatamaggeneva paṭhamam kīḷāpitagāmaṃ gantvā manusse pucchi “evarūpo nāma nāgo kenacīdha ahituṇḍikena kīḷāpito”ti. Āma’Alampāyanena ito māsamatthake kīḷāpitoti. Kiñci dhanam tena laddhanti. Āma, idheva tena sahasamattaṃ laddhanti. Idāni so kuhim gatoti. Asukagāmaṃ nāmāti. So tato paṭṭhāya pucchanto anupubbena rājadvāram agamāsi. ()⁴

1. Manussā osakkissanti (Sī), manussā appīyanti (Syā), manussā osappissanti (I)

2. Accimukhī (Sī, Syā, I) 3. Kilamasi (Sī) 4. (Vilāpakhaṇḍam niṭṭhitam) (Syā)

Tasmim̄ khaṇe Alampāyano sunhāto suvilitto maṭṭhasāṭakam̄ nivāsetvā ratanapeḷam̄ gāhāpetvā rājadvārameva gato. Mahājano sannipati, rañño āsanam̄ paññattam̄. So antonivesane ṭhitova “aham̄ āgacchāmi, nāgarājānam̄ kīḷāpetū”ti pesesi. Alampāyano cittattharaṇe ratanapeḷam̄ ṭhapetvā vivarivā “ehi mahānāgā”ti saññamadāsi. Tasmim̄ samaye Sudassanopi parisantare ṭhito. Atha mahāsatto sīsam̄ nīharitvā sabbāvantaṃ parisam̄ olokesi. Nāgā hi dvīhi kāraṇehi parisam̄ olokonti supaṇṇaparipanthaṃ vā ñātake vā dassanatthāya. Te supaṇṇam̄ disvā bhītā na naccanti, ñātake vā disvā lajjamānā na naccanti. Mahāsatto pana olokonto parisantare bhātaram̄ addasa. So akkhipūrāni assūni gahetvā¹ peḷato nikkhamitvā bhātarābhimukho pāyāsi. Mahājano taṃ āgacchantam̄ disvā bhīto paṭikkami, eko Sudassanova aṭṭhāsi. So gantvā tassa pādapiṭṭhiyam̄ sīsam̄ ṭhapetvā rodi, Sudassanopi paridevi. Mahāsatto roditvā nivattitvā peḷameva pāvisi. Alampāyanopi “iminā nāgena tāpaso ḍaṭṭho bhavissati, assāsessāmi nan”ti upasaṅkमितvā āha—

869. “Hatthā pamutto urago, pāde te nipatī bhusam̄.

Kacci nu taṃ ḍamsī tāta, mā bhāyi sukhito bhavā”ti.

Tattha mā bhāyīti tāta tāpasa aham̄ Alampāyano nāma, mā bhāyi, tava paṭijagganam̄ nāma mama bhāroti.

Sudassano tena saddhim̄ kathetukamyatāya gāthamāha—

870. “Neva mayham̄ ayam̄ nāgo, alam̄ dukkhāya kāyaci.

Yāvata’tthi ahiggāho, mayā bhiyyo na vijjati”ti.

Tattha kāyacīti kassaci appamattakassapi dukkhassa uppādane ayam̄ mama asamatto. Mayā hi sadiso ahituṇḍiko nāma natthīti.

Alampāyano “asuko² nāmeso”ti ajānanto kujjhitvā āha—

1. Niggahetvā (Sī)

2. Ko (Syā)

871. “Ko nu brāhmaṇavaṇṇena, ditto parisamāgato.
Avhāyantu suyuddhena, suṇantu parisā mamā”ti.

Tattha **dittoti** gabbito bālo dandhañño¹. **Avhāyantūti** avhāyanto, ayameva vā pāṭho. Idam vuttaṃ hoti—ayaṃ ko² bālo ummattako viya³ maṃ suyuddhena avhāyanto attanā saddhiṃ samaṃ karonto parisamāgato, parisā mama vacanaṃ suṇantu, mayhaṃ doso natthi, mā kho me kujjhitthāti.

Atha naṃ Sudassano gāthāya ajjhabhāsi—

872. “Tvaṃ maṃ nāgena ālampa, ahaṃ maṇḍūkachāpiyā.
Hotu no abbhutaṃ tattha, ā sahassehi pañcahī”ti.

Tattha **nāgenāti** tvaṃ nāgena mayā saddhiṃ yujjha, ahaṃ maṇḍūkachāpiyā tayā saddhiṃ yujjhissāmi. **Ā sahassehi pañcahīti** tasmim no yuddhe yāva pañcahi sahassehi abbhutaṃ hotūti.

Alampāyano āha—

873. “Ahaṃ hi vasumā aḍḍho, tvaṃ daliddo’ti māṇava.
Ko nu te pāṭibhoga’tthi, upajūtañca kiṃ siyā.

874. Upajūtañca me assa, pāṭibhogo ca tādiso.
Hotu no abbhutaṃ tattha, ā sahassehi pañcahī”ti.

Tattha **ko nu teti** tava pabbajitassa⁴ ko nu pāṭibhogo atthi. **Upajūtañcāti** imasmim vā jūte upanikkhepabhūtaṃ kiṃ nāma tava dhanam siyā, dasshehi meti vadati. **Upajūtañca meti** mayhaṃ pana dātabbaṃ upanikkhepadhanaṃ vā ṭhapetabbapāṭibhogo vā tādiso atthi, tasmā no tattha yāva pañcahi sahassehi abbhutaṃ hotūti.

Sudassano tassa kathaṃ sutvā “pañcahi no sahassehi abbhutaṃ hotū”ti abhīto rājanivesanaṃ āruyha mātularaṇṇo santike ṭhito gāthamāha—

1. Dattoti dandho lālako (Sī, I), dattoti dappito duṭṭho lāmako andhabālako (Syā)

2. Koci (Sī, Ka), kosi (I)

3. Ummattako (Sī, Syā, I)

4. Jitassa (I)

875. “Suṇohi me mahārāja, vacanaṃ bhadda’matthu te.

Pañcannaṃ me sahaṣṣānaṃ, pāṭibhogo hi kittimā”ti.

Tattha **kittimā**ti guṇakittisampanna vividhaguṇācārakittisampanna.

Rājā “ayaṃ tāpaso maṃ atibahuṃ dhanam yācati, kiṃ nu kho”ti
cintetvā gāthamāha—

876. “Pettikaṃ vā iṇaṃ hoti, yaṃ vā hoti sayamkataṃ.

Kiṃ tvaṃ evaṃ bahuṃ mayhaṃ, dhanam yācasi brāhmaṇā”ti.

Tattha **pettikam** vāti pitarā vā gahetvā khāditaṃ, attanā vā kataṃ iṇaṃ
nāma hoti, kiṃ mama pitarā tava hatthato gahitaṃ atthi, udāhu mayā, kiṃ
kāraṇā maṃ evaṃ bahuṃ dhanam yācasīti.

Evaṃ vutte Sudassano dve gāthā abhāsi—

877. “Alampāyano hi nāgena, mamaṃ abhijigīsati.

Ahaṃ maṇḍūkachāpiyā, ḍaṃsayissāmi brāhmaṇaṃ.

878. Taṃ tvaṃ daṭṭhuṃ mahārāja, ajja raṭṭhābhivaḍḍhana.

Khattasaṅghaparibyūlho, niyyāhi ahidassanaṃ”ti¹.

Tattha **abhijigīsati**ti yuddhe jinituṃ² icchati. Tattha sace so jīyissati,
mayhaṃ pañcasahaṣṣāni dassati. Sacāhaṃ jīyissāmi, ahamassa dassāmi,
tasmā taṃ bahuṃ dhanam yācāmi. **Tanti** tasmā tvaṃ mahārāja ajja
ahidassanaṃ³ daṭṭhuṃ niyyāhīti.

Rājā “tena hi gacchāmā”ti tāpasena saddhimyeva nikkhāmi. Taṃ disvā
Alampāyano “ayaṃ tāpaso gantvā rājānaṃ gahetvā āgato, rājakulūpako
bhavissati”ti bhīto taṃ anuvattanto gāthamāha—

879. “Neva taṃ atimaññāmi, sippavādena māṇava.

Atimatto’si sippena, uragaṃ nā’pacāyasī”ti.

1. Abhidassananti (Sī, Syā, I)

2. Yujjhituṃ (Ka)

3. Abhidassanaṃ (Sī, Syā, I), ahiḍaṃsanaṃ (Ka)

Tattha **sippavādenā**ti māṇava ahaṃ attano sippena taṃ nātimaññāmi, tvaṃ pana sippena atimatto¹ imaṃ uragaṃ na pūjesi, nāgassa apacitiṃ na karosīti.

Tato Sudassano dve gāthā abhāsi—

880. “Ahampi nātimaññāmi sippavādena brāhmaṇa.
Avisena ca nāgena, bhusaṃ vañcayase janaṃ.

881. Evaṃ ce’taṃ jano jaññā, yathā jānāmi taṃ ahaṃ.
Na tvaṃ labhasi ālampa, bhusamuṭṭhiṃ kuto dhanan”ti.

Athassa Alampāyano kujjhitvā āha—

882. “Kharājino jaṭi dummī, ditto parisamāgato.
Yo² tvaṃ evaṃ gataṃ nāgaṃ, ‘aviso’ atimaññasi.

883. Āsajja kho naṃ jaññāsi, puṇṇaṃ uggassa tejaso.
Maññe taṃ bhasmarāsiva, khippa’mesa karissatī”ti.

Tattha **dummī**ti anañjitanayano³. **Aviso atimaññasī**ti nibbisoti avajānāsi. **Āsajjā**ti upagantvā. **Jaññāsī**ti jāneyyāsi.

Atha tena saddhiṃ keḷiṃ karonto Sudassano gāthamāha—

884. “Siyā visaṃ siluttassa, deḍḍabhassa silābhuno.
Neva lohitasīsassa, visaṃ nāgassa vijjati”ti.

Tattha **siluttassā**ti gharasappassa. **Deḍḍubhassā**ti udakasappassa. **Silābhunoti** nīlavaṇṇasappassa. Iti nibbise sappe dassetvā etesaṃ visaṃ siyā, neva lohitasīsassa sappassāti āha.

Atha naṃ Alampāyano dvīhi gāthāhi ajjhabhāsi—

885. “Suta’me’taṃ arahataṃ, saññatānaṃ tapassināṃ.
Idha dānāni datvāna, saggaṃ gacchanti dāyakā.
Jīvanto dehi dānāni, yadī te atthi dātave.

1. Atimaddo (Ka)

2. So (Si, I)

3. Rummīti anañjitāmaṇḍito (Si, I)

886. “Ayaṃ nāgo mahiddhiko, tejassī duratikkamo.
Tena taṃ ḍaṃsayissāmi, so taṃ bhasmaṃ karissatī”ti.

Tattha **dātaveti** yadi te kiñci dātabbaṃ atthi, taṃ dehīti.

887. “Mayāpe’taṃ suttaṃ samma, saññatānaṃ tapassinaṃ.
Idha dānāni datvāna, saggaṃ gacchanti dāyakā.
Tvameva dehi jīvanto, yadi te atthi dātave.

888. Ayaṃ Ajamukhī nāma, puṇṇā uggassa tejaso.
Tāya taṃ ḍaṃsayissāmi, sā taṃ bhasmaṃ karissatī.

889. Yā dhītā Dhataratṭhassa, vemātā bhaginī mama.
Sā taṃ ḍaṃsatva’jamukhī¹, puṇṇā uggassa tejaso”ti—

imā gāthā Sudassanassa vacanaṃ. Tattha **puṇṇā uggassa tejasoti** uggena visena puṇṇā.

Evañca pana vatvā “amma Ajamukhi jaṭantarato me nikkhamitvā pāṇimhi patiṭṭhahā”ti mahājanassa majjheyeva bhaginiṃ pakkositvā hatthaṃ pasāresi. Sā tassa saddaṃ sutvā jaṭantare nisinnāva² tikkhattuṃ maṇḍūkavassitaṃ vassitvā nikkhamitvā aṃsakūṭe nisīditvā uppatitvā tassa hatthatale tīṇi visabindūni pātetvā puna tassa jaṭantameva pāvīsi. Sudassano visaṃ gahetvā ṭhitova “nassissatāyaṃ janapado, nississatāyaṃ janapado”ti tikkhattuṃ mahāsaddaṃ abhāsi. Tassa so saddo dvādasayojanikaṃ Bārāṇasīṃ chādetvā aṭṭhāsi. Atha rājā taṃ saddaṃ sutvā “kimatthaṃ janapado nassissatī”ti pucchi. Mahārāja imassa visassa nisiñcanaṭṭhānaṃ na passāmīti. Tāta mahantā ayaṃ pathavī, pathaviyaṃ nisiñcāti. Atha naṃ “na sakkā pathaviyaṃ siñcituṃ mahārāja”ti paṭikkhipanto gāthamāha—

890. “Chamāyaṃ ce nisiñcissaṃ, Brahmadata vijānahi.
Tiṇalatāni osadhyo, ussusseyyuraṃ asaṃsayaṃ”ti.

1. Sā dissatu accimukhī (Sī, I)

2. Nipannāva (Sī, Syā, I)

Tattha **tiṇalatānī**ti pathavinissitāni tiṇāni ca latā ca sabbosadhiyo ca ussusseyyūm, tasmā na sakkā pathaviyaṃ nisiñcītunti.

Tena hi naṃ tāta uddhaṃ ākāsaṃ khipāti. Tatrāpi na sakkāti dassento gāthamāha—

891. “Uddhaṃ ce pātayissāmi, Brahmaḍatta vijānāhi.

Sattavassāni’yaṃ devo, na vasse na himaṃ pate”ti.

Tattha **na himaṃ pateti** sattavassāni himabindumattampi na patissati.

Tena hi naṃ tāta udake siñcāti. Tatrāpi na sakkāti dassetuṃ gāthamāha—

892. “Udake ce nisiñcissaṃ, Brahmaḍatta vijānāhi.

Yāvanto’dakajā¹ paṇā, mareyyūm macchakacchapā”ti.

Atha naṃ rājā āha “tāta mayaṃ na kiñci jānāma, yathā amhākaṃ raṭṭhaṃ na nassati, taṃ upāyaṃ tvameva jānāhi”ti. Tena hi mahārāja imasmim̐ ṭhāne paṭipāṭiyā tayo āvāṭe khaṇāpethāti. Rājā khaṇāpesi. Sudassano paṭhamaṃ āvāṭaṃ nānābhesajjānaṃ pūrāpesi, dutiyaṃ gomayassa, tatiyaṃ dibbosadhānaññeva. Tato paṭhame āvāṭe visabindūni pātesi. Taṅkhaṇaññeva dhūmayitvā jālā uṭṭhahi. Sā gantvā gomaye āvāṭaṃ gaṇhi. Tatopi jālā uṭṭhāya itaraṃ dibbosadhassa puṇṇaṃ gahetvā osadhāni jhāpetvā nibbāyi. Alampāyano tassa āvāṭassa avidūre aṭṭhāsi. Atha naṃ visa-usumā pahari, sarīracchavi uppāṭetvā gatā, setakuṭṭhi ahoṣi. So bhayatajjito “nāgarājānaṃ vissajjemī”ti tikkhattuṃ vācaṃ nicchāresi. Taṃ sutvā bodhisatto ratanapeḷāya nikkhamitvā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ attabhāvaṃ māpetvā devarājalilāya ṭhito. Sudassanopi Ajamukhīpi tatheva aṭṭhamsu. Tato Sudassano rājānaṃ āha “jānāsi no mahārāja, kassete puttā”ti. Na jānāmīti. Amhe tāva na jānāsi, Kāsirañño pana dhītāya Samuddajāya Dhataratṭhassa dinnabhāvaṃ jānāsīti. Āma jānāmi, mayhaṃ sā kaniṭṭhabhaginīti. Mayaṃ tassā puttā, tvaṃ no mātuloti.

1. Yāvataṃ odakā (Sī), yāvataṃ udakajā (I)

Taṃ sutvā rājā kampamāno te āliṅgitvā sīse cumbitvā roditvā pāsādaṃ āropetvā mahantaṃ sakkāraṃ kāretvā Bhūridattena paṭisanthāraṃ karonto pucchi “tāta taṃ evarūpaṃ uggatejaṃ kathaṃ Alampāyano gaṇhī”ti. So sabbaṃ vitthārena kathetvā rājānaṃ oবাদanto “mahārāja raññā nāma iminā niyāmena rajjaṃ kāretuṃ vaṭṭatī”ti mātulassa dhammaṃ desesi. Atha naṃ Sudassano āha “mātula mama mātā Bhūridattaṃ apassantī kilamati, na sakkā amhehi papañcaṃ kātun”ti. Sādhu tātā tumhe tāva gacchatha, ahaṃ pana mama bhaginiṃ daṭṭhukāmomhi, kathaṃ passissāmīti. Mātula kahaṃ pana no ayyako Kāsirājāti. Tāta mama bhaginiyā vinā vasituṃ asakkonto rajjaṃ pahāya pabbajitvā asuke vanasaṇḍe nāma vasatīti. Mātula mama mātā tumhe ceva ayyakañca daṭṭhukāmā, tumhe asukadivase mama ayyakassa santikaṃ gacchatha, mayaṃ mātaraṃ ādāya ayyakassa assamapadaṃ āgacchissāma. Tattha naṃ tumhehi passissathāti. Iti te mātulassa divasaṃ vavatthapetvā rājanivesanā otariṃsu. Rājā bhāgineyye uyyojetvā roditvā nivatti. Tepi pathaviyaṃ nimujjitvā Nāgabhavanaṃ gatā.

Nagarapavesanakhaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ.

Mahāsatte sampatte sakalanāgabhavanaṃ ekaparidevasaddaṃ ahosi. Sopi māsaṃ peḷāya vasitattā kilanto gilānaseyyaṃ sayi. Tassa santikaṃ āgacchantānaṃ nāgānaṃ pamāṇaṃ natthi. So tehi saddhiṃ kathento kilamati. Kāṇāriṭṭho devalokaṃ gantvā mahāsattaṃ adisvā paṭhamamevāgato. Atha naṃ “esa caṇḍo pharuso, sakkhissati nāgaparisaṃ vāretun”ti mahāsattassa nisinnaṭṭhāne dovārikaṃ kariṃsu. Subhogopi sakalahimavantaṃ vicarivā tato mahāsamuddaṅga sesanadiyo ca upadhāretvā Yamunaṃ upadhārento āgacchati. Nesādabrāhmaṇopi Alampāyanaṃ kuṭṭhiṃ disvā cintesi “ayaṃ Bhūridattaṃ kilamtvā kuṭṭhi jāto, ahaṃ pana taṃ mayhaṃ tāva bahūpakāraṃ maṇilobhena Alampāyanassa dassesim, taṃ pāpaṃ mama āgamissati. Yāva taṃ na āgacchati, tāvadeva Yamunaṃ gantvā payāgatitthe pāpapavāhanaṃ karissāmī”ti. So tattha gantvā “mayā Bhūridatte mittadubbhikammaṃ kataṃ, taṃ pāpaṃ pavāhessāmī”ti vatvā udakorohanakammaṃ karoti. Tasmim khāṇe

Subhogo taṃ thānaṃ patto tassa taṃ vacanaṃ sutvā “iminā kira pāpakena tāva mahantassa yasassa dāyako mama bhātā maṇiratanassa kāraṇā alampānassa dassito, nāssa jīvitam dassamī”ti naṅguṭṭhena tassa pādesu veṭhetvā ākaḍḍhitvā udake osīdāpetvā nirassāsakāle thokaṃ sithilaṃ akāsi. So sīsam ukkhipi. Atha naṃ punākaḍḍhitvā osīdāpesi. Evaṃ bahū vāre tena kilamiyamāno Nesādabrāhmaṇo sīsam ukkhipitvā gāthamāha—

893. “Lokyaṃ sajantaṃ udakaṃ, payāgasmiṃ patiṭṭhitaṃ.

Ko maṃ ajjhoḥarī bhūto, ogāḷhaṃ Yamunaṃ nadin”ti.

Tattha **lokyanti** evaṃ pāvāhanasamatthanti lokasammataṃ. **Sajantanti** evarūpaṃ udakaṃ abhisiñcantam. **Payāgasminti** payogatitthe.

Atha naṃ Subhogo gāthāya ajjhabhāsi—

894. “Ya’desa lokādhipatī yasassī,

Bārāṇasim pakriya samantato.

Tassā’ha putto uragūsabhassa,

Subhogoti maṃ brāhmaṇa vedayanti”ti.

Tattha **ya’desāti** yo eso. **Pakriya**¹ **samantatoti** paccatthikānaṃ duppaharaṇasamatthatāya parisamantato pakiriya² sabbaṃ parikkhipitvā upari phaṇena chādesi.

Atha naṃ brāhmaṇo “ayaṃ Bhūridattabhātā, na me jīvitam dassati, yaṃnūnāhaṃ etassa ceva mātāpitūnaṃ cassa vaṇṇakittanena muducittataṃ katvā attano jīvitam yāceyyan”ti cintetvā gāthamāha—

895. “Sace hi putto uragūsabhassa,

Kāsissa rañño amarādhipassa.

Mahesakkho aññataro pitā te,

Maccesu mātā pana te atulyā.

Na tādiso arahatī brāhmaṇassa,

Dāsampi ohāritum mahānubhāvo”ti.

1. Pakiraharī (Sī, Syā), pakiraparī (I)

2. Pakiri (Sī, I), pakiraharī (Syā)

Tattha **Kāsissāti**¹ aparena nāmena evaṃnāmakassa. “Kāsikarañño”²tipi² paṭhantiyeva. Kāsirājadhītāya gahitattā Kāsirajjampi tasseva santakam katvā vaṇṇeti. **Amarādhipassāti** dīghāyukatāya amarasankhātānaṃ nāgānaṃ adhipassa. **Mahesakkhoti** mahānubhāvo. **Aññataroti** mahesakkhānaṃ aññataro. **Dāsampīti** tādiso hi mahānubhāvo ānubhāvarahitaṃ brāhmaṇassa dāsampi udake oharituṃ nārahati, pageva mahānubhāvaṃ brāhmaṇanti.

Atha naṃ Subhogo “are duṭṭha brāhmaṇa tvaṃ maṃ vañcetvā ‘muñcissāmi’³ti maññasi, na te jīvitāṃ dassāmi”³ti tena katakammaṃ pakāsento āha—

896. “Rukkhaṃ nissāya vijjhitho, eṇeyyaṃ pātu’³māgataṃ.

So viddho dūramacari, saravegena sīghavā.

897. Tam tvaṃ patitamaddakkhi, araññasmiṃ brahāvane.

Sa maṃsakāja’³mādāya, sāyaṃ nigrodhu’³pāgami.

898. Sukasālikasaṅghuṭṭhaṃ, piṅgalaṃ santhatāyutaṃ.

Kokilābhirudaṃ rammaṃ, dhuvaṃ haritasaddalaṃ.

899. Tattha te so pāturahu, iddhiyā yasasā jalaṃ.

Mahānubhāvo bhātā me, kaññāhi parivārīto.

900. So tena pariciṅṅo tvaṃ, sabbakāmehi tappīto.

Aduṭṭhassa tuvaṃ dubbhiṃ, tam te veraṃ idhāgataṃ.

901. Khippaṃ gīvaṃ pasārehi, na te dassāmi jīvitāṃ.

Bhātu parisaraṃ veraṃ, chedayissāmi te siran”³ti.

Tattha **sāyaṃ nigrodhu’pāgamīti** vikāle nigrodhaṃ upagato asi. **Piṅgalanti**³ pakkānaṃ vaṇṇena piṅgalaṃ. **Santhatāyutanti** pāroharikiṅṅaṃ. **Kokilābhirudanti** kokilāhi abhirudaṃ. **Dhuvam** **haritasaddalanti** udakabhūmiyaṃ jātattā niccaṃ haritasaddalaṃ bhūmibhāgaṃ. **Pāturahūti** tasmim te nigrodhe

1. Kamsassāti (Sī, I)

2. Kāsissa rañnotipi (Sī)

3. Piṅgiyanti (Sī, Syā, I)

ṭhitassa so mama bhātā pākato ahosi. **Iddhiyā**ti puññatejena. **So tenā**ti so tuvaṃ tena attano Nāgabhanam netvā pariciṇṇo. **Parisaranti** tayā mama bhātu kataṃ veraṃ pāpakamaṃ parisaranto anussaranto. **Chedayissāmi te siranti** tava sīsam chindissāmīti.

Atha brāhmaṇo “na mesa jīvitam dassati, yaṃ kiñci pana vatvā mokkhattāya vāyamituṃ vaṭṭatī”ti cintetvā gāthamāha—

902. “Ajjhāyako yācayogī, āhutaggi ca brahmaṇo.
Etehi tīhi ṭhānehi, avajjho hoti, brāhmaṇo”ti.

Tattha **Etehī** etehi ajjhāyakatādīhi tīhi kāraṇehi brāhmaṇo avajjho, na labbhā brāhmaṇam vadhituṃ, kiṃ tvaṃ vadesi, yo hi brāhmaṇam vadheti, so niraye nibbattatīti.

Tam sutvā Subhogo saṃsayapakkhando hutvā “imaṃ Nāgabhanam netvā bhātaro paṭipucchitvā jānissāmi”ti cintetvā dve gāthā abhāsi—

903. “Yaṃ puram Dhataratṭhassa, ogāḷham Yamunam nadim.
Jotate sabbasovaṇṇam, giri’ māhacca Yāmunam.

904. Tattha bhe purisabyagghā, sodariyā mama bhātaro.
Yathā te tattha vakkhanti, tathā hessasi brāhmaṇā”ti.

Tattha **puranti** nāgapuram¹. **Ogāḷhanti** anupaviṭṭham. **Giri’ māhacca Yāmunanti** Yamunāto avidūre ṭhitam Himavantam āhacca jotati. **Tattha teti** tasmim nagare te mama bhātaro vasanti, tattha nīte tayi yathā te vakkhanti, tathā bhavissasi. Sace hi saccam kathesi, jīvitam te atthi. No ce, tattheva sīsam chindissāmīti.

Iti nam vatvā Subhogo gīvāyam gahetvā khipanto akkosanto paribhāsanto mahāsattassa pāsādadvāram agamāsi.
Mahāsattassa pariyesanakhaṇḍam² niṭṭhitam.

1. Nagaram (Sī, Syā, I)

2. Subhagakaṇḍam (Sī), Subhogakaṇḍam (Syā)

Atha naṃ dovāriko hutvā nisinno Kāṇāriṭṭho tathā kilamtvā
 ānīyamānaṃ disvā paṭimaggam gantvā “Subhoga mā viheṭhayi, brāhmaṇā
 nāma mahābrahmuno puttā. Sace hi mahābrahmā jānissati, ‘mama puttam
 viheṭhenti’ ti kujjhitvā amhākaṃ sakalam Nāgabhavanaṃ vināsessati.
 Lokasmim hi brāhmaṇā nāma seṭṭhā mahānubhāvā, tvaṃ tesam ānubhāvaṃ
 na jānāsi, ahaṃ pana jānāmī” ti āha. Kāṇāriṭṭho kira atītānantarabhava
 yaññakārabrahmaṇo ahoṣi, tasmā evamāha. Vatvā ca pana
 anubhūtapubbavasena yajanasīlo hutvā Subhogañca nāgaparisañca
 āmantetvā “etha bho, yaññakārakānaṃ vo guṇe vaṇṇessāmī” ti vatvā
 yaññavaṇṇanaṃ ārabhanto āha—

905. “Anittarā ittarasampayuttā,
 Yaññā ca vedā ca Subhoga loke.
 Ta’daggarayhaṃ hi vinindamāno,
 Jahāti vittañca satañca dhamman” ti.

Tattha **anittarā**si Subhoga imasmim loke yaññā ca vedā ca anittarā na
 lāmakā mahānubhāvā, te ittarehi brāhmaṇehi sampayuttā, tasmā brāhmaṇāpi
 anittarāva jātā. **Ta’daggarayhanti** tasmā agārayhaṃ brāhmaṇaṃ
 vinindamāno dhanañca paṇḍitānaṃ dhammañca jahāti. Idaṃ kira so “iminā
 Bhūridatte mittadubbhikammaṃ katanti vattum nāgaparisā mā labhantū” ti
 avoca.

Atha naṃ Kāṇāriṭṭho “Subhogajānāsi pana ayaṃ loko kena nimmito” ti
 vatvā “na jānāmī” ti vutte “brāhmaṇānaṃ pitāmahena mahābrahmunā
 nimmito” ti dassetuṃ itaraṃ gāthamāha—

906. “Ajjhena’ mariyā pathaviṃ janindā,
 Vessā kasim pāricariyañca suddā.
 Upāgu paccekaṃ yathāpadesaṃ,
 Katā’ hu ete vasināti āhū” ti.

Tattha **upāgūti** upagatā. Brahmā kira brāhmaṇādayo cattāro vaṇṇe
 nimminivā ariye tāva brāhmaṇe āha “tumhe ajjhenameva

upagacchatha, mā aññaṃ kiñci karitthā”ti, janinde āha “tumhe pathavimīyeva vijinatha”, vesse āha “tumhe kasimīyeva upetha”, sudde āha “tumhe tiṇṇaṃ vaṇṇānaṃ pāricariyaṃyeva upethā”ti. Tato paṭṭhāya ariyā ajjhenam, janindā pathavim, vessā kasim, suddā paricariyaṃ upāgatāti vadanti. **Paccekam yathāpadesanti** upagacchantā ca pāṭiyekkam attano kulapadesānurūpena brahmunā vuttaniyāmeneva upagatā. **Katā’hu ete vasināti āhūti** evaṃ kira ete vasinā mahābrahmunā katā ahesunti kathenti.

Evaṃ mahāguṇā ete brāhmaṇā nāma. Yo hi etesu cittaṃ pasādetvā dānaṃ deti, tassa aññattha paṭisandhi natthi, devalokameva gacchatīti vatvā āha—

907. “Dhātā vidhātā Varuṇo Kuvero,
Somo yamo candimā vāyu¹ sūriyo.
Etepi yaññaṃ puthuso yajitvā,
Ajjhāyakānaṃ atho sabbakāme.

908. Vikāsītā cāpasatāni pañca,
Yo ajjuno balavā bhīmaseno.
Sahassabāhu asamo pathabyā,
Sopi tadā ādahi jātavedan”ti.

Tattha **etepīti** ete dhātādayo devarājāno. **Puthusoti** anekappakāraṃ yaññaṃ yajitvā. **Atho sabbakāmeti** atha ajjhāyakānaṃ brāhmaṇānaṃ sabbakāme datvā etāni ṭhānāni pattāti dasseti. **Vikāsītāti** ākaḍḍhitā. **Cāpasatāni pañcāti** na dhanupañcasatāni, pañcacāpasatappamāṇaṃ pana mahādhanuṃ sayameva ākaḍḍhati. **Bhīmasenoti** bhayānakaseno. **Sahassabāhūti** na tassa bāhūnaṃ sahasaṃ, pañcannaṃ pana dhanuggahasatānaṃ bāhusahassena ākaḍḍhitabbassa dhanuno ākaḍḍhanenevaṃ vuttaṃ. **Ādahi jātavedanti** sopi rājā tasmim kāle brāhmaṇe sabbakāmehi santappetvā aggim ādahi patiṭṭhāpetvā paricari, teneva

1. Candimāyāpi (I)

kāraṇena devaloke nibbatto. Tasmā brāhmaṇā nāma imasmim̐ loke jetṭhakāti āha.

So uttariṇi brāhmaṇe vaṇṇento gāthamāha—

909. “Yo brāhmaṇe bhojayi dīgharattaṃ,
Annena pānena yathānubhāvaṃ.
Pasannacitto anumodamāno,
Subhoga devaññataro ahoṣi”ti.

Tattha **yoti** yo so porāṇako Bārāṇasirājāti dasseti. **Yathānubhāvanti** yathābalaṃ yaṃ tassa atthi, taṃ sabbaṃ pariccajivā bhojesi. **Devaññataroti** so aññataro mahesakkhadevarājā ahoṣi. Evaṃ brāhmaṇā nāma aggadakkhiṇeyyāti dasseti.

Athassa aparampi kāraṇaṃ āharitvā dassento gāthamāha—

910. “Mayāsanam̐ deva’manomavaṇṇam̐,
Yo sappinā asakkhi bhojetu’maggiṃ.
Sa yaññatantaṃ varato yajitvā,
Dibbaṃ gatiṃ Mucalinda’jjhagacchī”ti.

Tattha **mahāsananti** mahābhakkham̐. **Bhojetunti**¹ santappetum̐. **Yaññatantanti** yaññavidhānaṃ. **Varatoti** varassa aggidevassa yajitvā. **Mucalinda’jjhagacchī**ti Mucalindo adhigatoti.

Eko kira pubbe Bārāṇasiyaṃ Mucalindo nāma rājā brāhmaṇe pakkosāpetvā saggamaggaṃ pucchi. Atha naṃ te “brāhmaṇānañca brāhmaṇadevatāya ca sakkāraṃ karohi”ti vatvā “kā brāhmaṇadevatā”ti vutte “aggidevoti taṃ navanītasappinā santappehī”ti āhaṃsu. So tathā akāsi. Tamatthaṃ pakāsento esa imaṃ gāthamāha.

1. Jetunti (Sī, Syā, I)

Aparampi kāraṇaṃ dassento gāthamāha—

911. “Mahānubhāvo vassasahassajīvī,
Yo pabbajī dassaneyyo uḷāro.
Hitvā apariyanta raṭṭhaṃ saseṇaṃ,
Rājā dudīpopi jagāma saggan”ti.

Tattha **pabbajīti** pañcavassasatāni rajjaṃ kārento brāhmaṇānaṃ sakkāraṃ katvā apariyantaṃ raṭṭhaṃ saseṇaṃ hitvā pabbaji. **Dudīpopīti** so dudīpo nāma rājā brāhmaṇe pūjetvāva saggam gatoti vadati. “Dujīpo”tipi¹ pāṭho.

Aparānipissa udāharaṇāni dassento āha—

912. “Yo sāgarantaṃ sāgaro vijitvā,
Yūpaṃ subhaṃ soṇṇamayaṃ uḷāraṃ.
Ussesi vessānara’ mādahāno,
Subhoga devaññataro ahosi.

913. Yassānubhāvena Subhoga gaṅgā,
Pavattatha dadhisannisinnaṃ samuddaṃ.
Sa lomapādo paricariya maggiṃ,
Aṅgo sahasakkhapura’jjhagacchī”ti.

Tattha **sāgarantanti** sāgarapariyantaṃ pathaviṃ. **Ussesīti** brāhmaṇe saggamaggaṃ pucchitvā “sovaṇṇayūpaṃ ussāpehī”ti vutto pasughātanatthāya ussāpesi. **Vessānara’ mādahānoti** vessānaraṃ aggim ādahanto. “Vesānarin”tipi² pāṭho. **Devaññataroti** Subhoga so hi rājā aggim juhitvā aññataro mahesakkhadevo ahosīti vadati. **Yassānubhāvenāti** bho Subhoga gaṅgā ca mahāsamuddo ca kena katoti jānāsīti. Na jānāmīti. Kim³ tvaṃ jānissasi, brāhmaṇeyeva pothetuṃ jānāsīti. Atītasmiṃ hi Aṅgo nāma lomapādo Bārāṇasirājā brāhmaṇe saggamaggaṃ pucchitvā tehi “bho mahārāja Himavantaṃ pavisitvā brāhmaṇānaṃ sakkāraṃ katvā aggim paricarāhī”ti vutte

1. Dudīpotipi (Syā, Ka) 2. Vesānaranteva vā (Si), vesānarantipi (I) 3. Kissa (Ka)

aparimāṇā gāviyo ca mahimsiyo ca ādāya Himavantam pavisitvā tathā akāsi.
 “Brāhmaṇehi bhuttātirittam khīradadhim kim kātabbam”ti ca vutte
 “chaḍḍethā”ti āha. Tattha thokassa khīrassa chaḍḍitaṭṭhāne kunnadiyo
 ahesum, bahukassa chaḍḍitaṭṭhāne Gaṅgā pavattatha. Tam pana khīram
 yattha dadhi hutvā sannisinnaṃ ṭhitam, tam samuddam nāma jātam. Iti so
 evarūpaṃ sakkāram katvā brāhmaṇehi vuttavidhānena aggim paricariya
 sahasakkhassa puram ajjhagacchi.

Itissa idam atītam āharitvā imam gāthamāha—

914. “Mahiddhiko devavaro yasassī,
 Senāpati tidive vāsavassa.
 So somayāgena malam vihantvā,
 Subhoga devaññataro ahoṣī”ti.

Tattha **so somayāgena malam vihantvāti** bho Subhoga yo idāni
 Sakkassa senāpati mahāyaso devaputto, sopi pubbe eko Bārāṇasirājā
 brāhmaṇe saggamaggaṃ pucchitvā tehi “sodayāgena attano malam
 pavāhetvā devalokaṃ gacchāhi”ti vutte brāhmaṇānam mahantaṃ sakkāram
 katvā tehi vuttavidhānena somayāgaṃ katvā tena attano malamvihantvā
 devaññataro jātoti imamattham pakāsento evamāha.

Aparānipissa udāharaṇāni dassento āha—

915. “Akārayi lokamimam parañca,
 Bhāgīrathim¹ Himavantañca Gijjham².
 Yo iddhimā devavaro yasassī,
 Sopi tadā ādahi jātavedam.

916. Mālāgirī Himavā yo ca gijjho,
 Sudassano Nisabho Kuveru.
 Ete ca aññe ca nagā mahantā,
 Cīyā katā yaññakarehi mähū”ti.

1. Bhāgīrasim (Sī, I)

2. Vijjham (Syā)

Tattha **sopi tadā ādahi jātavedanti** bhātika Subhoga yena mahābrahmunā ayañca loko paro ca loko Bhāgīrathigaṅgā ca Himavantapabbato ca Gijjhapabbato² ca kato, sopi yadā brahmupapattito pubbe māṇavako ahosi, tadā aggimeva ādahi, aggim juhitvā mahābrahmā hutvā idaṃ sabbamakāsi. Evaṃmahiddhikā brāhmaṇāti dasseti.

Cityā katāti pubbe kireko Bārāṇasirājā brāhmaṇe saggamaggaṃ pucchitvā “brāhmaṇānaṃ sakkāraṃ karohī”ti vutte tesāṃ mahādānaṃ paṭṭhapetvā “mayhaṃ dāne kiṃ natthī”ti pucchitvā “sabbāṃ deva atthi, brāhmaṇānaṃ pana āsanāni nappahontī”ti vutte iṭṭhakāhi cināpetvā āsanāni kāresi. Tadā cityā āsanapīṭhikā³ brāhmaṇānaṃ ānubhāvena vaḍḍhitvā mālāgiri-ādayo pabbatā jātā. Evamete yaññakārehi brāhmaṇehi katāti kathentīti.

Atha naṃ puna āha “bhātika jānāsi panāyaṃ samuddo kena kāraṇena apeyyo loṇodako jāto”ti. Na jānāmi Ariṭṭhāti. Atha naṃ “tvam brāhmaṇeyeva vihiṃsitum jānāsi, suṇohī”ti vatvā gāthamāha—

917. “Ajjhāyakaṃ mantaguṇūpapannaṃ,
Tapassinaṃ ‘yācayogo’ti’ dhāhu.
Tīre samuddassudakaṃ sajantaṃ⁴,
Taṃ sāgaro’jjhohari tenā’peyyo”ti.

Tattha **‘yācayogo’ti’ dhāhūti** taṃ brāhmaṇaṃ yācayo goti idha loke āhu. **Udakaṃ sajantanti** so kirekadivasāṃ pāpapavāhanakammaṃ karonto tīre ṭhatvā samuddato udakaṃ gahetvā attano upari sīse sajantaṃ⁵ abbhukirati. Atha naṃ evaṃ karontaṃ vaḍḍhitvā sāgaro ajjhohari. Taṃ kāraṇaṃ mahābrahmā ṇatvā⁶ “iminā kira me putto hato”ti kujjhivā “samuddo apeyyo loṇodako bhavatū”ti vatvā abhisapi, tena kāraṇena apeyyo jāto. Evarūpā etc brāhmaṇā nāma mahānubhāvāti.

1. Bhāgīrasigaṅgā (Sī, I)

3. Etā cityā katā sayanapīṭhakā (Syā)

5. Sajati (Ka), sajjanto (Syā)

2. Vijjhā pabbatā (Syā)

4. Sajjantaṃ (Syā)

6. Sutvā (Sī, Syā, I)

Punapi āha—

918. “Āyāgavatthūni puthū pathabyā,
 Saṁvijjanti brāhmaṇā vāsavassa.
 Purimaṁ disaṁ pacchimaṁ dakkhiṇuttaraṁ,
 Saṁvijjamānā janayanti vedan”ti.

Tattha vāsavassāti pubbe brāhmaṇānaṁ dānaṁ datvā vāsavattaṁ pattassa vāsavassa. **Āyāgavatthūnī**ti puññakkhettabhūtā aggadakkhiṇeyyā pathabyā puthū brāhmaṇā saṁvijjanti. **Purimaṁ disanti** te idānipi catūsu disāsu saṁvijjamānā tassa vāsavassa mahantaṁ vedaṁ janayanti, pītisomanassaṁ āvahanti.

Evam Ariṭṭho cuddasahi gāthāhi brāhmaṇe ca yaññe ca vede ca vaṇṇesi.

Micchākathā¹ niṭṭhitā.

Tassa taṁ kathaṁ sutvā mahāsattassa gilānupaṭṭhānaṁ āgatā bahū nāgā “ayaṁ bhūtameva katheti”ti micchāgāhaṁ gaṇhanākārappattā jātā. Mahāsatto gilānaseyyāya nipannova taṁ sabbaṁ assosi. Nāgāpissa ārocesuṁ. Tato mahāsatto cintesi “Ariṭṭho micchāmaggaṁ vaṇṇeti, vādamassa bhinditvā parisāṁ sammādiṭṭhikaṁ karissāmī”ti. So uṭṭhāya nhatvā sabbālaṅkārappaṭimaṇḍito dhammāsane nisīditvā sabbaṁ nāgāparisāṁ sannipātāpetvā Ariṭṭhaṁ pakkosāpetvā “Ariṭṭha tvaṁ abhūtaṁ vatvā vede ca yaññe ca brāhmaṇe ca vaṇṇesi, brāhmaṇānañhi vedavidhānena yaññāyjanaṁ nāma anariyasammataṁ² na saggāvahaṁ, tava vāde abhūtaṁ passāhī”ti vatvā yaññabhedavādaṁ nāma ārabhanto āha—

919. “Kalī hi dhīrāna kaṭaṁ magānaṁ,
 Bhavanti vedajjhagatāna’riṭṭha.
 Marīcidhammaṁ asamekkhitattā,
 Māyāguṇā nātivahanti paññaṁ.

1. Yaññavedavaṇṇanā (Syā)

2. Anīṭṭhasammataṁ (Sī, I)

920. Vedā na tāṇāya bhavanti dassa,
Mittadduno bhūnahuno narassa.
Na tāyate pariciṇṇo ca aggi,
Dosantaram macca'manariyakammaṃ.
921. Sabbañca maccā sadhanaṃ sabhogam¹,
Ādīpitaṃ dāru tiṇena missaṃ.
Dahaṃ na tappe asamatthatejo,
Ko taṃ subhikkhaṃ dvirasaññu kayirā.
922. Yathāpi khīraṃ vipariṇāmadhammaṃ,
Dadhi bhavitvā navanītampi hoti.
Evampi aggi vipariṇāmadhammo,
Tejo samorohaṭī yogayutto.
923. Na dissatī aggi manuppaviṭṭho,
Sukksesu kaṭṭhesu navesu cāpi.
Nā'matthamāno araṇīnarena,
Nākammunā jāyati jātavedo.
924. Sace hi aggi antarato vaseyya,
Sukksesu kaṭṭhesu navesu cāpi.
Sabbāni susseyyu vanāni loke,
Sukkhāni kaṭṭhāni ca pajjaleyyuṃ.
925. Karoti ce dārutiṇena puññaṃ,
Bhojaṃ naro dhūmasikhiṃ patāpavaṃ.
Aṅgārikā loṇakarā ca sūdā,
Sarīradāhāpi kareyyu puññaṃ.
926. Atha ce hi ete na karonti puññaṃ,
Ajjenamaggiṃ idha tappayitvā.
Na koci lokasmiṃ karoti puññaṃ,
Bhojaṃ naro dhūmasikhiṃ patāpavaṃ.

1. Sano sabhogā (Sī, Syā, I, Ka)

927. Kathaṃ hi lokāpacito samāno,
 Amanuññagandhaṃ bahūnaṃ akantaṃ.
 Yadeva maccā parivajjayanti,
 Ta'dappasatthaṃ dvirasaññu bhuñje.
928. Sikhimpi devesu vadanti he'ke,
 Āpaṃ milakkhū pana devamāhu.
 Sabbeva ete vitathaṃ bhaṇanti,
 Aggī na devaññataro na cā'po.
929. Anindriyabaddha'masaññakāyaṃ,
 Vessānaraṃ kammakaraṃ pajānaṃ.
 Paricariya maggiṃ sugatiṃ kathaṃ vaje,
 Pāpāni kammāni pakubbamāno.
930. Sabbābhibhū tā'hu'dha jīvikatthā,
 Aggissa brahmā paricārikoti.
 Sabbānubhāvī ca vasī kimatthaṃ,
 Animmito nimmitaṃ vandita'ssa.
931. Hassaṃ anijjhānakkhamaṃ atacchaṃ,
 Sakkārahetu pakiriṃsu pubbe.
 Te lābhasakkāre apātubhonte,
 Sandhāpitā jantubhi santidhammaṃ.
932. Ajjhena'mariyā pathaviṃ janindā,
 Vessā kasim pāricariyañca suddā.
 Upāgu paccekaṃ yathāpadesaṃ,
 Katā'hu ete vasināti āhu.
933. Etañca saccaṃ vacanaṃ bhavyeaya.
 Yathā idaṃ bhāsitaṃ brāhmaṇehi.
 Nā'khattiyo jātu labhetha rajjaṃ,
 Nā'brāhmaṇo mantapadāni sikkhe.
 Nā'ññatra vessehi kasim kareyya,
 Suddo na mucce parapesanāya.

934. Yasmā ca etaṃ vacanaṃ abhūtaṃ,
Musāvi'me odariyā bhaṇanti.
Ta'dappapaññā abhisaddahanti,
Passanti taṃ paṇḍitā attanāva.
935. Khatyā hi vessānaṃ baliṃ haranti,
Ādāya Sattāni caranti brāhmaṇā.
Taṃ tādisaṃ saṅkhubhitaṃ pabhinnaṃ,
Kasmā brahmā nujju karoti lokaṃ.
936. Sace hi so issaro sabbaloke,
Brahmā bahūbhūtapatī pajānaṃ.
Kiṃ sabbalokaṃ vidahī alakkhim,
Kiṃ sabbalokaṃ na sukhim akāsi.
937. Sace hi so issaro sabbaloke,
Brahmā bahūbhūtapatī pajānaṃ.
Māyā musāvajjamadena cāpi,
Lokaṃ adhammena kimattha'makāri.
938. Sace hi so issaro sabbaloke,
Brahmā bahūbhūtapatī pajānaṃ.
Adhammiko bhūtapatī Ariṭṭha,
Dhamme sati yo vidahī adhammaṃ.
939. Kīṭā paṭaṅgā uragā ca bhekā,
Hantvā kimī sujjhati makkhikā ca.
Etepi dhammā anariyarūpā,
Kambojakānaṃ vitathā bahūnaṃ'ti.

Tattha **vedajjhagatāna'riṭṭhā** Ariṭṭha imāni vedādhigamanāni nāma dhīrānaṃ parājayasaṅkhāto kaliggāho, magānaṃ bālānaṃ jayasaṅkhāto kaṭaggāho. **Marīcidhammanti** idaṃ hi vedattayaṃ marīcidhammaṃ. Tayidaṃ asamokkhitattā

yuttāyuttaṃ aṅānantā bālā udakasaññāya magā marīcim viya bhūtasaññāya anavajjasaññāya attano vināsaṃ upagacchanti. **Paññanti** evarūpā pana māyakoṭṭhāsā paññaṃ ṇāṇasampannaṃ purisaṃ nātivahanti na vañcenti. **Bhavanti dassāti da-kāro**¹ byañjanasandhimattaṃ, assa **bhūnahuno** vuḍḍhighātakassa mittadubbhino narassa vedā na tāṇatthāya bhavanti, patiṭṭhā hotuṃ na sakkontīti attho. **Paricīṇṇo ca aggīti** aggi ca paricīṇṇo tividhena duccharitadosena sadosacittaṃ pāpakammaṃ purisaṃ na tāyati na rakkhati.

Sabbañca maccāti sacepi hi maccā yattakaṃ loke dāru atthi, taṃ sabbaṃ sadhanaṃ sabhogam² attano dhanena ca bhogehi ca saddhim tiṇena missaṃ katvā ādīpeyyuṃ. Evaṃ sabbampi taṃ tehi ādīpitaṃ dahanto ayaṃ asamatthatejo asadisatejo tava aggi na tappeyya. Evaṃ atappaṇīyaṃ bhātika dvirasaññu dvīhi jivhāhi rasajānanasamattha ko taṃ sappi-ādīhi subhikkhaṃ suhitaṃ kayirā, ko sakkuṇeyya kātuṃ. Evaṃ atittaṃ panetaṃ mahagghasaṃ santappetvā ko nāma devalokaṃ gamissati, passa yāvañcetaṃ dukkathitanti. **Yogayuttoti** araṇimathanayogena yutto hutvā taṃ paccayaṃ labhitvāva aggi samorohati nibbattati. Evaṃ paravāyāmena uppajjamānaṃ acetanaṃ taṃ tvaṃ “devo”ti vadesi. Idampi abhūtameva kathesīti.

Aggi manuppaviṭṭhoti aggi³ anupaviṭṭho. **Nāmatthamānoti** nāpi araṇihatthena narena amatthiyamāno nibbattati. **Nākammunā jāyati jātavedoti** ekassa kiriyāṃ vinā attano dhammatāya eva na jāyati. **Susseyyunti** anto agginā sosiyamānāni vanāni sukkheyyuṃ, allānevana siyuṃ. **Bhojanti** bhojento. **Dhūmasikhim patāpavanti** dhūmasikhāya yuttaṃ patāpavantaṃ. **Āṅgārikāti** āṅgārakammakarā. **Loṇakarāti** loṇodakaṃ pacitvā loṇakārakā. **Sūdāti** bhattakārakā. **Sarīradāhāti** matasarīrajhāpakā. **Puññanti** etepi sabbe puññaṃ kareyyuṃ.

Ajjhenamagginti ajjhena-aggim⁴. **Na kocīti** mantajjhāyakā brāhmaṇāpi hontu, koci naro dhūmasikhim patāpavantaṃ aggin bhojento tappayitvāpi puññaṃ na karoti nāma. **Lokāpacito samānoti** tava

1. Rassāti rakāro (Sī, I)

2. Sadhanā sabhogā (Sī, Syā, I, Ka)

3. Aggin (I)

4. Ajjhena aggin (Sī), ajjhenaṃ aggin (Syā)

devo lokassa apacito pūjito samāno. **Yadevāti** yaṃ ahikuṇapādiṃ paṭikulaṃ jegucchaṃ maccā dūrato parivajjenti. **Ta'dappasatthanti** taṃ appasatthaṃ samma dvirasaññu kathaṃ kena kāraṇena paribhuñjeyya. **Devesūti** eke manussā sikhimpi devesu aññataraṃ devaṃ vadanti. **Milakkhū panāti** aññāṇā pana milakkhū udakaṃ “devo”ti vadanti. **Asaññakāyanti** anindriyabaddhaṃ acittakāyañca samānaṃ etaṃ acetanaṃ pajānaṃ pacanādikammakaraṃ vessānaraṃ aggim paricaritvā pāpāni kammāni karonto loko kathaṃ sugatiṃ gamissati. Idam te ativiya dukkathitaṃ.

Sabbābhibhūtā'hu'dha jīvikatthāti ime brāhmaṇā attano jīvikatthaṃ mahābrahmā sabbābhibhūti āhaṃsu, sabbo loko teneva nimmitoti vadanti, puna aggissa brahmā paricārakotipi vadanti. Sopi kira aggim juhateva. **Sabbānubhāvī ca vasīti** so pana yadi sabbānubhāvī ca vasī ca, atha kimatthaṃ sayam animmito hutvā attanāva¹ nimmitaṃ vanditā² bhaveyya. Idampi te **dukkathitameva**. **Hassanti** Ariṭṭha brāhmaṇānaṃ vacanaṃ nāma hasitabbayuttakaṃ paṇḍitānaṃ na nijjhānakkhamaṃ³. **Pakirimsūti** ime brāhmaṇā evarūpaṃ musāvādaṃ attano sakkārahetu pubbe pattharimsu. **Sandhāpitā⁴ jantubhi santidhammanti** te ettakena⁵ lābhasakkāre apātubhūte jantūhi saddhim yojetvā pāṇavadhapaṭisaṃyuttaṃ attano laddhidhammasaṅkhātāṃ santidhammaṃ sandhāpitā⁴, yaññasuttaṃ nāma ganthayimsūti attho.

Etañca saccanti yadetaṃ tayā “ajjhenamariyā”ti-ādi vuttaṃ, etañca saccaṃ bhaveyya. **Nā'khattiyoti** evaṃ sante akhattiyo rajjaṃ nāma na labheyya, abrahmaṇopi mantapadāni na sikkheyya. **Musāvi'meti** musāva ime. **Odariyāti** udaranissitajīvikā, udarapūraṇahetu vā. **Ta'dappapaññāti** taṃ tesaṃ vacanaṃ appapaññā. **Attanāvāti** paṇḍitā pana tesaṃ vacanaṃ “sadosan”ti attanāva passanti. **Tādisanti** tathārūpaṃ. **Saṅkhubhanti** saṅkhubhitvā brahmunā ṭhapitamariyādaṃ bhinditvā ṭhitaṃ saṅkhubhitaṃ vibhindaṃ lokaṃ so tava brahmā kasmā ujum na karoti. **Alakkhinti** kimkāraṇā sabbaloke dukkhaṃ vidahi. **Sukhinti** kim nu ekantasukhimeva sabbalokaṃ

1. Parehi (Ka) 2. Vandito (Syā, Ka) 3. Nijjhānaṃ na khamati (Sī, Syā, I)
 4. Santhambhitā (Sī), sandambhitā (I), sandhābhitā (Syā)
 5. Ettake (Syā), evarūpe (Ka)

na akāsi, lokavināsako coro maññe tava brahmāti. **Māyāti** māyāya. **Adhammena kimattha'makārīti** iminā māyādinā adhammena kimkāraṇā lokam anattakiriyāyam saṃyojesīti¹ attho. **Ariṭṭhāti** Ariṭṭha tava bhūtapati adhammiko, yo dasavidhe kusaladhamme sati dhammameva² avidahitvā adhammam vidahi. **Kiṭṭāti-ādi**³ upayogatthe paccattam. Ete kiṭṭādayo pāṇe hantvā macco sujhatīti etepi Kambojaraṭṭhavāsīnam bahūnam anariyānam dhammā, te pana vitathā, adhammāva dhammāti vuttā. Tehipi tava brahmunāva nimmittehi bhavitabbanti.

Idāni tesam vitathabhāvaṃ dassento āha—

940. “Sace hi so sujhati yo hanāti,
 Hatopi so sagga'mupeti ṭhānam.
 Bhovādi bhovādina mārayeyyum,
 Ye cāpi tesam abhisaddaheyyum.
941. Neva migā na pasū nopi gāvo,
 Āyācanti attavadhāya keci.
 Vipphandamāne idha jīvikatthā,
 Yaññesu pāṇe pasumārabhanti.
942. Yūpussane⁴ pasubandhe ca bālā,
 Cित्तेhi vaṇṇehi mukham nayanti.
 Ayaṃ te yūpo kāmduho parattha,
 Bhavissati sassato samparāye.
943. Sace ca yūpe maṇisaṅkhamuttam,
 Dhaññam dhanam rajatam jātarūpaṃ.
 Sukkhesu kaṭṭhesu navesu cāpi,
 Sace duhe tidive sabbakāme.
 Tevijjasaṅghāva puthū yajeyyum,
 Abrāhmaṇam kañci na yājeyyum.

1. Anattakārī nirattakasaṃyojayīti (Syā), anattakārī saṃyojesīti (Ka)

2. Dhammatova (Ka)

3. Kiṭṭāti-ādīsu (Syā, Ka)

4. Yūpassa te (Sī), yūpassa ne (Syā, I)

944. Kuto ca yūpe maṇisaṅkhamuttaṃ,
 Dhaññaṃ dhanam rajatam jātarūpaṃ.
 Sukkhesu kaṭṭhesu navesu cāpi,
 Kuto duhe tidive sabbakāme.
945. Saṭṭhā ca luddā ca paluddhabālā,
 Cित्तेhi vaṇṇehi mukham nayanti.
 Ādāya aggaṃ mama dehi vittaṃ,
 Tato sukhī hohisi sabbakāme.
946. Ta'maggihuttaṃ saraṇam pavissa,
 Cित्तेhi vaṇṇehi mukham nayanti.
 Oropayivā kesamassuṃ nakhañca,
 Vedehi vittaṃ atigāḷhayanti.
947. Kākā ulūkaṃva raho labhitvā,
 Ekaṃ samānam bahukā samecca.
 Annāni bhutvā kuhakā kuhitvā,
 Muṇḍam karitvā yaññapatho'ssajanti.
948. Evaṃ hi so vañcito brāhmaṇehi,
 Eko samāno bahukā samecca.
 Te yogayogena vilumpamānā,
 Diṭṭham adiṭṭhena dhanam haranti.
949. A kāsiyā rājūhivā'nusiṭṭhā,
 Ta'dassa ādāya dhanam haranti.
 Te tādisā corasamā asantā
 Vajjhā na haññanti Ariṭṭha loke.
950. Indassa bāhārasi dakkhiṇāti,
 Yaññesu chindanti palāsayaṭṭhim.
 Tam cepi saccam Maghavā chinnabāhu,
 Kena'ssa indo asure Jināti.

951. Tam̐ ceva tucchaṃ Maghavā samaṅgī,
Hantā avajjho paramo sa devo¹.
Mantā ime brāhmaṇā tuccharūpā,
Sandit̥ṭhikā vañcanā esa loke.
952. Mālāgiri Himavā yo ca gijjho,
Sudassano Nisabho Kuveru².
Ete ca aññe ca nagā mahantā,
Cityā katā yaññakarehi māhu.
953. Yathāpakārāni hi iṭṭhakāni,
Cityā katā yaññakarehi māhu.
Na pabbatā honti tathāpakārā,
Aññā disā acalā tiṭṭhaselā.
954. Na iṭṭhakā honti silā cirena,
Na tattha sañjāyati ayo na lohaṃ.
Yaññañca etaṃ parivaṇṇayantā,
Cityā katā yaññakarehi māhu.
955. Ajjhāyakaṃ mantaguṇūpapannaṃ,
Tapassinaṃ 'yācayogo'ti dhāhu.
Tīre samuddassudakaṃ sajantaṃ,
Tam̐ sāgarajjho'hari tenā'peyyo.
956. Parosahassampi samantavede,
Mantūpapanne nadiyo vahanti.
Na tena byāpannarasūdakā na,
Kasmā samuddo atulo apeyyo.
957. Ye keci kūpā idha jīvaloke,
Loṇūdakā kūpakhaṇehi khātā.
Na brāhmaṇajjhoharaṇena tesu,
Āpo apeyyo dvirasaññu māhu.

1. Sudevo (Syā)

2. Kākaneru (Sī, I), kākaveru (Syā)

958. Pure puratthā kā kassa bhariyā,
 Mano manussaṃ ajanesi pubbe.
 Tenāpi dhammena na koci hīno,
 Evampi vossaggavibhaṅga'māhu.
959. Caṇḍālaputtopi adhicca vede,
 Bhāseyya mante kusalo matīmā.
 Na tassa muddhāpi phaleyya sattadhā,
 Mantā ime attavadhāya katā.
960. Vācākatā giddhikatā gahītā,
 Dummocayā kabyapathānupannā.
 Bālāna cittaṃ visame niviṭṭhaṃ,
 Ta'dappapaññā abhisaddahanti.
961. Sīhassa byagghassa ca dīpino ca,
 Na vijjatī porisiyaṃ balena.
 Manussabhāvo ca gavam'va pekkho,
 Jātī hi tesam̐ asamā samānā.
962. Sace ca rājā pathaviṃ vijitvā,
 Sajīvavā assavapārisajjo.
 Sayameva so sattusaṅghaṃ vijeyya,
 Tassappajā niccasukhī bhaveyya.
963. Khattiyamantā ca tayo ca vedā,
 Atthēna ete samakā bhavanti.
 Tesaṅca atthaṃ avinicchinitvā,
 Na bujjhatī oghapathaṃva channaṃ.
964. Khattiyamantā ca tayo ca vedā,
 Atthēna ete samakā bhavanti.
 Lābho alābho ayaso yaso ca,
 Sabbeva tesam̐ catunnaṅca dhammā.

965. Yathāpi ibbhā dhanadhaññahetu,
Kammāni karonti puthū pathabyā.
Tevijjasaṅghā ca tatheva ajja,
Kammāni karonti puthū pathabyā.

966. Ibbhehi ye te samakā bhavanti,
Niccussukā kāmaguṇesu yuttā.
Kammāni karonti puthū pathabyā,
Ta'dappapaññā dvirasaññu'rā te'ti.

Tattha **bhovādīti** brāhmaṇā. **Bhovādina mārayeyyunti** brāhmaṇameva māreyyūṃ. **Ye cāpīti** yepi brāhmaṇānaṃ taṃ vacanaṃ saddaheyūṃ, te attano upatṭhākeyeva ca brāhmaṇe¹ ca māreyyūṃ. Brāhmaṇā pana brāhmaṇe ca upatṭhāke ca amāretvā nānappakāre tiracchāneyeva mārenti. Iti tesāṃ vacanaṃ micchā. **Kecīti** yaññesu no māretha, mayāṃ saggāṃ gamissāmāti āyācantā keci natthi. **Pāṇe pasumārabhantīti** migādayo pāṇe ca pasū ca vipphandamāne jīvikatthāya mārenti. **Mukhaṃ nayantīti** etesu yūpussanesu pasubandhesu imasmim te yūpe sabbaṃ maṇisaṅkhamuttaṃ dhaññāṃ dhanāṃ rajataṃ jātarūpaṃ sannihitaṃ, ayaṃ te yūpo parattha paraloke kāmadoho bhavissati, sassatabhāvaṃ āvahissatīti citrehi kāraṇehi mukhaṃ pasādentī, taṃ taṃ vatvā micchāgāhaṃ gāhentīti attho.

Sace cāti sace ca yūpe vā sesakatṭhesu vā etaṃ maṇi-ādikaṃ bhaveyya, tidive vā sabbakāmaduho assa, tevijjasaṅghāva puthū hutvā yaññāṃ yajeyyūṃ bahudhanatāya ceva saggakāmatāya ca, aññaṃ abrahmaṇāṃ na yajeyyūṃ. Yasmā pana attano dhanāṃ paccāsīsantā aññaṃpi yajāpentī, tasmā abhūtavādinoti veditabbā. **Kuto cāti** etasmim ca yūpe vā sesakatṭhesu vā kuto etaṃ maṇi-ādikaṃ avijjamānameva, kuto tidive sabbakāme duhissati. Sabbathāpi abhūtameva tesāṃ vacanaṃ.

1. Brāhmaṇā (Sī, Syā)

Saṭhā ca luddā ca paluddhabālāti Ariṭṭha ime brāhmaṇā nāma kerāṭikā ceva nikkaruṇā ca, te bālā lokam palobhetvā upalobhetvā¹ citrehi kāraṇehi mukham pasādenti. **Sabbakāmeti** aggin ādāya tvaṅca jūha, amhākaṅca vittaṃ dehi, tato sabbakāme labhitvā sukhī hohisi.

Ta'magghuttaṃ saraṇaṃ pavissāti taṃ rājānaṃ vā rājamahāmatṭaṃ vā ādāya aggijuhanaṭṭhānaṃ gehaṃ pavisitvā. **Oropayitvāti** citraṇi kāraṇāni vadantā kesamassuṃ nakhe ca oropayitvā. **Atigāḷhayantīti** vuttatāya tayo vede nissāya “idaṃ dātabbam, idaṃ kattabban”ti vadantā vedehi tassa santakaṃ vittaṃ atigāḷhayanti vināsenti viddhamṣenti.

Annāni bhutvā kuhakā kuhitvāti te kuhakā nānappakāraṃ kuhakakammaṃ katvā **samecca** samāgantvā yaññaṃ vaṇṇetvā vaṅcetvā tassa santakaṃ nānaggarasabhojanaṃ bhuñjitvā atha naṃ muṇḍakaṃ katvā yaññapathe ossajanti, taṃ gahetvā bahiyaññāvāṭaṃ gacchantīti attho.

Yogayogenāti te brāhmaṇā taṃ ekaṃ bahukā samecca tena tena yogena tāya tāya yuttiyā vilumpamānā diṭṭhaṃ paccakkhaṃ tassa dhanam adiṭṭhena devalokena adiṭṭhaṃ devalokaṃ vaṇṇetvā āharaṇaṭṭhānaṃ² katvā haranti. **Akāsiyā rājūhivā'nusitṭhāti** “idaṅcidaṅca balim gaṇhathā”ti rājūhi anusitṭhā akāsiyasaṅkhātā rājapurisā viya. **Ta'dassāti** taṃ assa dhanam ādāya haranti. **Corasamāti** abhūtabaliggāhakā sandhicchedakacorasadisā asappurisā. **Vajjhāti** vadhārahā evarūpā pāpadhammā idāni loke na haññanti.

Bāhārasīti bāhā asi. Idam vuttaṃ hoti—idampi Ariṭṭha brāhmaṇānaṃ musāvādaṃ passa. Te kira yaññesu mahatiṃ palāsayaṭṭhim “indassa bāhā asi dakkhiṇā”ti vatvā chindanti. Tañce etesaṃ vacanaṃ saccaṃ, atha chinnabāhu samāno kenassa bāhubalena indo asure jinātīti. **Samaṅgīti** bāhusamaṅgī acchinnabāhu arogoyeva. **Hantāti** asurānaṃ hantā. **Paramoti** uttamo puññiddhiyā samannāgato aññesaṃ avajjho. **Brāhmaṇāti** brāhmaṇānaṃ. **Tuccharūpāti** tucchasabhāvā

1. Upalāpetvā (Sī, Syā, I)

2. Amaraṭṭhānaṃ (Sī, Syā, I)

nipphalā. **Vañcanā**ti ye ca te brāhmaṇānaṃ mantā nāma, eṣā loke sandiṭṭhikā vañcanā.

Yathāpakārāṇīti yādisāni iṭṭhakāni gahetvā yaññakarehi cityā katāti vadanti. **Tiṭṭhaselā**ti pabbatā hi acalā tiṭṭhā na upacitā ekagghanā silāmayā ca. Iṭṭhakāni calāni na ekagghanāni na silāmayāni. **Parivaṇṇayantā**ti etaṃ yaññānaṃ vaṇṇentā brāhmaṇā.

Samantavedeti paripuṇṇavede brāhmaṇe. **Vahantī**ti sotesupi āvaṭṭesupi patite vahanti, nimujjāpetvā jīvitakkhayaṃ pāpentī. **Na tena byāpannarasūdakā** nāti ettha eko **na**-kāro pucchanaṭṭho hoti. Nanu tena byāpannarasūdakā nadiyoti taṃ pucchanto evamāha. **Kasmā**ti kena kāraṇena tāva mahāsamuddova apeyyo kato, kiṃ mahābrahmā Yamunādīsu nadīsu udakaṃ apeyyaṃ kātum na sakkoti, samuddeyeva sakkotīti. **Dvirasaññū māhū**ti dvirasaññū ahu, jātoti attho.

Pure puratthāti ito pure pubbe puratthā¹ paṭhamakappikakāle. **Kā kassa bhariyā**ti kā kassa bhariyā nāma. Tadā hi itthilīṅgameva natthi, pacchā methunadhamavasena mātāpitaro nāma jātā. **Mano manussanti** tadā hi manoyeva manussaṃ janesi, manomayāva sattā nibbattiṃsūti attho. **Tenāpi dhammenā**ti tenāpi kāraṇena tena sabhāvena na koci jātiyā hīno. Na hi tadā khattiyādibhedo atthi, tasmā yaṃ brāhmaṇā vadanti “brāhmaṇāva jātiyā seṭṭhā, itare hīnā”ti, taṃ micchā. **Evampī**ti evaṃ vattamāne loke porāṇakavattaṃ jahitvā pacchā attanā sammannitvā² katānaṃ vasena khattiyādayo cattāro koṭṭhāsā jātā, evampi **vossaggavibhaṅga’ māhu**, attanā katehi kammavossaggehi tesāṃ sattānaṃ ekacce khattiyā jātā, ekacce brāhmaṇādayoti imaṃ vibhāgaṃ kathenti, tasmā “brāhmaṇāva seṭṭhā”ti vacanaṃ micchā.

Sattadhāti yadi mahābrahmunā brāhmaṇānaññeva tayo vedā dinnā, na aññesaṃ, caṇḍālassa mante bhāsantassa muddhā sattadhā phaleyya,

1. Sabbapuratthā (Sī, Syā, I)

2. Pakkhanditvā (I, Ka), paricchinditvā (Syā)

na ca phalati, tasmā imehi brāhmaṇehi attavadhāya mantā katā, attanoyeva nesaṃ musāvāditam pakāsentā guṇavadham¹ karonti. **Vācakatāti** ete mantā nāma musāvādena cintetvā katā. **Giddhikatā gahītāti** lābhagiddhikatāya brāhmaṇehi gahitā. **Dummocayāti** macchena gilitabaliso viya dummocayā. **Kabyapathānupannāti** kabyakārakabrāhmaṇānam vacanapatham anupannā anugatā. Te hi² yathā icchanti, tathā musā vatvā bandhanti³. **Bālananti** tesam hi bālānam cittam visame nivīṭham, tam aññe appapaññāva abhisaddahanti.

Porisiyam balenāti porisiyasaṅkhātena balena. Idam vuttam hoti—yam etesam sīhādīnam purisathāmasaṅkhātam porisiyabalam, tena balena samannāgato brāhmaṇo nāma natthi, sabbe imehi tiracchānehipi hīnāyevāti. **Manussabhāvo ca gavam’va pekkhoti** apica yo etesam manussabhāvo, so gunnam viya pekkhitabbo, kim kāraṇā? Jāti hi tesam asamā samānā. Tesañhi brāhmaṇānam duppaññatāya gohi saddhim samānajātiyeva asamā. Aññameva⁴ hi gunnam saṅghānam, aññam tesanti. Etena brāhmaṇe tiracchānesu sīhādīhi samepi akatvā gorūpasameva karoti.

Sace ca rājāti Ariṭṭha yadi mahābrahmunā dinnabhāvena khattiyova pathaviṃ vijitvā. **Sajīvavāti** saha jīvīhi amaccehi samannāgato. **Assavapārisajjoti** attano ovādakapariparivācarova siyā, athassa parisāya yujjhitvā rajjam kātabbam⁵ nāma na bhavēyya. Sayameva so ekakova sattusaṅgham vijeyya, evam sati yuddhe dukkhābhāvena tassa pajā nīccasukhī bhavēyya, etaṅca natthi. Tasmā tesam vacanam micchā.

Khattiyamantāti rājasatthaṅca tayo ca vedā attano āṇāya ruciyā “idameva kattabban”ti pavattattā atthēna ete samakā bhavanti. **Avinichchinitvāti** tesam khattiyamantānam khattiyopi vedānam brāhmaṇopi attham avinichchinitvā āṇāvaseneva uggaṇhanto tam attham udakoghena channamaggaṃ viya na bujjhati.

1. Guṇabhedam (Ka)

2. Tehi (Sī, Syā, I)

3. Baddhā (Sī, Syā, I)

4. Tehi saddhim samānam jātiyeva. Asamānam aññameva. Asamānam aññameva (Ka)

5. Dātabbam (Sī, Syā, I)

Atthena eteti vañcanatthena¹ ete samakā bhavanti. Kimkāraṇā? Brāhmaṇāva seṭṭhā, aññe vaṇṇā hīnāti vadanti. Ye ca te lābhādayo lokadhammā, sabbeva tesam catunnampi vaṇṇānam dhammā. Ekasattopi etehi muttako nāma natthi. Iti brāhmaṇā lokadhammehi aparimuttāva samānā “seṭṭhā mayan”ti musā kathenti.

Ibbhāti gahapatikā. **Tevijjasaṅghā cāti** brāhmaṇāpi tatheva puthūni kasigorakkhādīni kammāni karonti. **Niccussukāti** niccam ussukkajātā chandajātā. **Ta’ dappapaññā dvirasaññu’rā teti** tasmā bhātika dvirasaññu nippaññā brāhmaṇā, ārā te dhammato. Porāṇakā hi brāhmaṇadhammā etarahi sunakhesu sandissantīti.

Evam mahāsatto tassa vādam bhinditvā attano vādam patiṭṭhāpesi. Tassa dhammakatham sutvā sabbā nāgaparisā somanassajātā ahesum. ()² mahāsatto Nesādabrāhmaṇam Nāgabhavanā nīharāpesi, paribhāsamattampissa nākāsi. Sāgarabrahmadattopi ṭhapitadivasam anatikkamitvā caturaṅginīyā senāya saha pitu vasanaṭṭhānam agamāsi. Mahāsattopi “mātulañca ayyakañca passissāmī”ti bherim carāpetvā mahantena sirisobhaggena Yamunāto uttaritvā tameva assamapadam ārabhapāyāsi. Avasesā bhātaro cassa mātāpitaro ca pacchato pāyimsu. Tasmim khaṇe Sāgarabrahmadatto mahāsattam mahatiyā parisāya āgacchantam asañjānitvā pitaram pucchanto āha—

967. “Kassa bherī mudiṅgā ca, saṅkhā paṇavadindimā.

Purato paṭipannāni, hāsayantā rathesabham.

968. Kassa kañcanapaṭṭena, puthunā vijjuvaṇṇinā.

Yuvā kalāpasannaddho, ko eti siriyā jalam.

969. Ukkāmukhapahaṭṭhamva, khadiraṅgārasannibham.

Mukhañca rucirā bhāti, ko eti siriyā jalam.

970. Kassa jambonadam chattam, sasalākam manoramam.

Āciccaramsāvaraṇam, ko eti siriyā jalam.

1. Vacanatthena (Sī, Syā, I)

2. (Yaññabhedakaṇḍam niṭṭhitam) (Sī)

971. Kassa aṅgam pariggayha, vālabījani'muttamaṃ.
Ubhato varapuññassa, muddhani uparūpari.
972. Kassa pekhuṇahatthāni, citrāni ca mudūni ca.
Kañcanamañidaṇḍāni, caranti dubhato mukhaṃ.
973. Khadiraṅgāraṇṇabhā, ukkā mukhapahaṃsitā.
Kasse'te kuṇḍalā vaggū, sobhanti dubhato mukhaṃ.
974. Kassa vātena chupitā, niddhantā mudukālakā.
Sobhayanti nalāṭantaṃ, nabhā vijjurivu'ggatā.
975. Kassa etāni akkhīni, āyatāni puthūni ca.
Ko sobhati visālakkho, kasse'taṃ uṇṇajaṃ mukhaṃ.
976. Kasse'te lapanajātā, suddhā saṅkhavarūpamā.
Bhāsamānassa sobhanti, dantā kuppilasādisā.
977. Kassa lākhārasasamā, hatthapādā sukhedhitā.
Ko so bimboṭṭhasampanno, divā sūriyova bhāsati.
978. Himaccaye Himavati, mahāsālova pupphito.
Ko so odātapāvāro, jayaṃ indova sobhati.
979. Suvaṇṇapīlakākīṇṇaṃ, mañidaṇḍavicittakaṃ.
Ko so parisa'mogayha, īsaṃ khaggaṃ pamuñcati.
980. Suvaṇṇavikatā cittā, sukatā cittasibbanā.
Ko so omuñcate pādā, namo katvā Mahesino'ti.

Tattha **paṭipannānī**ti kassetāni tūriyāni purato paṭipannāni. **Hāsayantāti** etaṃ rājānaṃ hāsayantā. **Kassa kañcanapaṭṭenāti** kassa nalāṭante baddhena uṇhīsapattena vijjuyā meghamukhaṃ viya mukhaṃ¹ pajjotatīti pucchati. **Yuvā kalāpasannaddhoti** taruṇo sannaddhakaḷāpo. **Ukkāmukhapahaṭṭhaṃvāti** kammāruddhane² pahaṭṭhasuvaṇṇaṃ viya. **Khadiraṅgārasannibhanti** ādittakhadiraṅgārasannibhaṃ. **Jambonadanti** rattasuvaṇṇamayam. **Aṅgam³ pariggayhāti** cāmari-

1. Vaṇṇamukhaṃ (Syā), varamukhaṃ (I, Ka)

2. Kammāraṭṭhāne (Ka)

3. Aṅkaṃ (Sī, I)

gāhakena aṅgena¹ pariggahitā hutvā. **Vālabījani'**uttamanti uttamam vālabījanim. **Pekhuṇahatthānīti** morapiñcha hatthakāni. **Citrānīti** sattaratanacitrāni. **Kañcanamaṇidaṇḍānīti** tapanīyasuvaṇṇena ca maṇīhi ca khacitadaṇḍāni. **Dubhato mukhanti** mukhassa ubhayapassesu caranti.

Vātena chupitāti vātapahaṭā. **Niddhantāti** siniddha-antā². **Nalāṭantanti** kassete evarūpā kesā nalāṭantam upasobhenti. **Nabhā vijjurivu'ggatāti** nabhato uggatā vijju viya. **Uṇṇajanti** kañcanādāso viya paripuṇṇam³. **Lapanajātāti** mukhajātā⁴. **Kuppilasādisāti** mandālakamakulasadisā. **Sukhedhitāti** sukhaparihaṭā. **Jayam indovāti** jayam patto indo viya. **Suvaṇṇapīlakākīṇṇanti** suvaṇṇapīlakāhi ākīṇṇam. **Maṇidaṇḍavicittakanti** maṇīhi tharumhi vicittakam. **Suvaṇṇavikatāti** suvaṇṇakhacitā. **Cittāti** sattaratanavicittā. **Sukatāti** suṭṭhu niṭṭhitā. **Cittasibbanāti** citrasibbiniyo. **Ko so omuñcate pādāti** ko esa pādato evarūpā pādukā omuñcatīti.

Evam puttana Sāgarabrahmadattena puṭṭho iddhimā abhiññālābhī tāpaso “tāta ete Dhataratṭharañño puttā tava bhāgineyyanāgā”ti ācikkhanto gāthamāha—

981. “Dhataratṭhā hi te nāgā, iddhimanto yasassino.

Samuddajāya uppannā, nāgā ete mahiddhikā”ti.

Evam tesam kathentānaññeva nāgapisā patvā tāpasassa pāde vanditvā ekamantam nisīdimsu. Samuddajāpi pitaram vanditvā roditvā nāgapisāya saddhim Nāgabhanameva gatā. Sāgarabrahmadattopi tattheva katipāham vasitvā Bārāṇasimeva gato. Samuddajā Nāgabhaneyeva kālamakāsi. Bodhisatto yāvajīvam silam rakkhitvā uposathakammam katvā āyupariyosāne saddhim parisāya saggapuram pūresi.

Satthā imam dhammadesanam āharitvā “evam upāsakā porāṇakapaṇḍitā anuppannepi Buddhē evarūpam nāma sampattim pahāya uposathakammam

1. Aṅkena (Sī, I)

3. Parisuddham (Syā)

2. Siniddhaggāti siniddha-aggā (Syā)

4. Lapanajāti mukhajā (Sī, I)

karimsuyevā”ti vatvā jātakam samodhānesi, desanāpariyosāne upāsakā sotāpattiphale patiṭṭhahimsu. Tadā mātāpitaro mahārājakulāni ahesum, Nesādabrāhmaṇo Devadatto, Somadatto Ānando, Ajamukhī Uppalavaṇṇā, Sudassano Sāriputto, Subhogo Moggallāno, Kāṇāriṭṭho Sunakkhatto, Bhūridatto pana ahameva Sammāsambuddho ahosinti.

Bhūridattajātakavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Candakumārajātakavaṇṇanā (544)

Rājāsi luddakammoti idaṃ Satthā Gijjhakūṭe viharanto Devadattaṃ ārabha kathesi. Tassa vatthu Saṃghabhedakakkhandhake āgatameva. Taṃ tassa pabbajitakālato paṭṭhāya yāva Bimbisārarañño maraṇā tatthāgatanayeneva veditabbaṃ. Taṃ pana mārāpetvā Devadatto Ajātasattum upasaṅkamitvā “mahārāja tava manoratho matthakaṃ patto, mama manoratho tāva na pāpuṇāti”ti āha. Ko pana te bhante manorathoti. Nanu Dasabalaṃ māretvā Buddho bhavissāmīti. Amhehettha kiṃ kātabbanti. Mahārāja dhanuggahe sannipātāpetum vaṭṭatīti. “Sādhu bhante”ti rājā akkhaṇavedhīnaṃ dhanuggahānaṃ pañcasatāni sannipātāpetvā tato ekatimsa jane uccinitvā therassa santikaṃ pāhesi. So tesāṃ jeṭṭhakaṃ āmantetvā “āvuso samaṇo Gotamo Gijjhakūṭe viharati, asukasmim nāma divāṭṭhāne caṅkamati. Tvaṃ tattha gantvā taṃ visapītena sallena vijjhivā jīvitakkhayaṃ pāpetvā asukena nāma maggena ehi”ti vatvā pesetvā tasmim magge dve dhanuggahe ṭhapesi “tumahākaṃ ṭhitamaggena eko puriso āgamissati, taṃ tumhe jīvitā voropetvā asukena nāma maggena ethā”ti tasmim magge cattāro purise ṭhapesi “tumahākaṃ ṭhitamaggena dve purisā āgamissanti, tumhe te jīvitā voropetvā asukena nāma maggena ethā”ti, tasmim magge aṭṭha jane ṭhapesi “tumahākaṃ ṭhitamaggena cattāro purisā āgamissanti, tumhe te jīvitā voropetvā asukena nāma maggena ethā”ti, tasmim magge soḷasa purise ṭhapesi “tumahākaṃ ṭhitamaggena aṭṭha purisā āgamissanti, tumhe te jīvitā voropetvā asukena nāma maggena ethā”ti.

Kasmā panesa evamakāsīti? Attano kammaṃ paṭicchādanatthaṃ. Atha so jeṭṭhakadhanuggaho vāmato khaggaṃ laggetvā piṭṭhiyā tuṇīraṃ¹ bandhitvā meṇḍasiṅgamahādhanuṃ gahetvā Tathāgatassa santikaṃ gantvā “vijjhissāmi na”ti saññāya dhanuṃ āropetvā saraṃ

1. Tuṇḍisaraṃ (Syā, Ka)

sannayhitvā ākaḍḍhitvā vissajjetum nāsakkhi. So saram oropetumpi asakkonto phāsukā bhijjantiyo¹ viya mukhato kheḷena paggharantena kilantarūpo ahoṣi, sakalasarīram thaddham jātāṃ, yantena piḷitākārappattāṃ viya ahoṣi. So maraṇabhayatajjito aṭṭhāsi. Atha naṃ Satthā disvā madhurassaram nicchāretvā etadavoca “mā bhāyi bho purisa, ito ehi”ti. So tasmim khaṇe āvudhāni chaḍḍetvā Bhagavato pādesu sirasā nipatitvā “accayo maṃ bhante accagamā yathābālaṃ yathāmūḷhaṃ yathā-akusalaṃ, svāhaṃ tumhākaṃ guṇe ajānanto andhabālassa Devadattassa vacanena tumhe jīvitā voropetum āgatomhi, khamatha me bhante”ti khamāpetvā ekamante nisīdi. Atha naṃ Satthā dhammaṃ desento saccāni pakāsetvā sotāpattiḥale patiṭṭhāpetvā “āvuso Devadattena ācikkhitamaggaṃ appaṭipajjitvā aññena maggena yāhi”ti uyyojesi, uyyojetvā ca pana caṅkamā oruyha aññatarasmiṃ rukkhamūle nisīdi.

Atha tasmim dhanuggahe anāgacchante itare dve janā “kiṃ nu kho so cirāyati”ti paṭimaggena gacchantā Dasabalaṃ disvā upasaṅkamitvā vanditvā ekamantaṃ nisīdimṣu. Satthā tesampi dhammaṃ desetvā saccāni pakāsetvā sotāpattiḥale patiṭṭhāpetvā “āvuso Devadattena kathitamaggaṃ appaṭipajjitvā iminā maggena gacchathā”ti uyyojesi. Iminā upāyena itaresupi āgantvā nisinnesu² sotāpattiḥale patiṭṭhāpetvā aññena maggena uyyojesi. Atha so paṭhamamāgato jeṭṭhakadhanuggaho Devadattaṃ upasaṅkamitvā “bhante Devadatta ahaṃ Sammāsambuddhaṃ jīvitā voropetum nāsakkhiṃ, mahiddhiko so Bhagavā mahānubhāvo”ti ārocesi. Te sabbepi “Sammāsambuddhaṃ nissāya amhehi jīvitāṃ laddhaṃ”ti Satthu santike pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇimṣu. Ayaṃ pavatti bhikkhusaṃghe pākaṭā ahoṣi. Bhikkhū dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesum “āvuso Devadatto kira ekasmiṃ Tathāgate veracittena bahū jane jīvitā voropetum vāyāmakāsi, te sabbepi Satthāraṃ nissāya jīvitāṃ labhiṃsū”ti. Satthā āgantvā

1. Phāsukāhi bhijjamānāhi (Syā)

2. Itarepi āgantvā nisinne (Sī, Syā, I)

“kāya nuttha bhikkhave etarahi kathāya sannisinnā”ti pucchitvā “imāya nāmā”ti vutte “na bhikkhave idāneva, pubbepi Devadatto maṃ ekakaṃ nissāya mayi veracittena bahū jane jīvītā voropetum vāyāmaṃ akāsiyevā”ti vatvā tehi yācito atītaṃ āhari.

Aṭīte ayam Bārāṇasī Pupphavatī nāma ahoṣi. Tattha Vasavattirañño putto Ekarājā nāma rajjāṃ kāresi, tassa putto Candakumāro nāma oparajjāṃ kāresi. Khaṇḍahālo nāma brāhmaṇo purohito ahoṣi. So rañño atthañca dhammañca anusāsi. Taṃ kira rājā “paṇḍito”ti vinicchaye nisīdāpesi. So lañjavittako hutvā lañjāṃ gahetvā asāmike sāmike karoti, sāmike ca asāmike. Athekadivasāṃ eko aḍḍaparājito puriso vinicchayaṭṭhānā¹ upakkosanto nikkhamitvā rājupaṭṭhānaṃ āgacchantaṃ Candakumāraṃ disvā dhāvitvā tassa pādesu nipatitvā rodi. So “kiṃ bho purisa rodasī”ti āha. Sāmi Khaṇḍahālo vinicchaye vilopaṃ khādāti, ahaṃ tena lañjāṃ gahetvā parājayaṃ pāpitoti. Candakumāro “mā bhāyi”ti taṃ assāsetvā vinicchayaṃ netvā sāmikameva sāmikaṃ, asāmikameva asāmikaṃ akāsi. Mahājano mahāsaddena sādhuḥkāramadāsi. Rājā taṃ sutvā “kiṃ saddo eso”ti pucchi. Candakumārena kira aḍḍo suvinicchito, tattheso sādhuḥkārasaddoti. Taṃ sutvā rājā tussi. Kumāro āgantvā taṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Atha naṃ rājā “tāta eko kira te aḍḍo vinicchito”ti āha. Āma devāti. “Tena hi tāta ito paṭṭhāya tvameva vinicchayaṃ paṭṭhāpehī”ti vinicchayaṃ kumārassa adāsi.

Tato paṭṭhāya Khaṇḍahālassa āyo pacchijji. So tato paṭṭhāya kumāre āghātaṃ bandhitvā okāsaṃ gavesanto antarāpekkho vicari. So pana rājā mandapañño². So ekadivasāṃ rattibhāge supitvā paccūsasamaye supinante alaṅkatadvārakoṭṭhakaṃ sattaratanamayapākāraṃ saṭṭhiyojanikasuvaṇṇamayavālukamahāvīthim yojanasahassubbedhavejayantapāsādapaṭimaṇḍitaṃ Nandanavanādivanarāmaṇeyyakānandāpokkharāṇi-ādipokkharāṇirāmaṇeyyakasamannāgataṃ ākiṇṇadevagaṇaṃ Tāvatiṃsabhavanaṃ

1. Vinicchayaṭṭhānaṃ (Sī), vinicchayaṭṭhāne (Syā)

2. Mudhappasanno (Sī, I)

disvā pabujjhitvā tattha gantukāmo cintesi “sve ācariyakhaṇḍahālassāgamanavelāya devalokagāmimaggaṃ pucchitvā tena desitamaggena devalokaṃ gamissāmi”ti. Khaṇḍahālopi pātova nhatvā bhujjitvā rājupaṭṭhānaṃ āgantvā rājanivesanaṃ pavisitvā rañño sukhasseyyaṃ pucchi. Athassa rājā āsanaṃ dāpetvā pañhaṃ pucchi. Tamatthaṃ pakāseto Satthā āha—

982. “Rājāsi luddakammo, Ekarājā Pupphavatīyā.

So pucchi brahmabandhuṃ, Khaṇḍahālaṃ purohitaṃ mūḷhaṃ¹.

983. Saggāna maggamācikkha, tvaṃsi brāhmaṇa dhammavinayakusalo.

Yathā ito vajanti sugatiṃ, narā puññāni katvānā”ti.

Tattha rājāsīti rājā āsi. **Luddakammoti** kakkhaḷapharusakammo.

Saggāna magganti saggānaṃ gamanamaggaṃ². **Dhammavinayakusaloti** sucaritadhamme ca ācāravīnaye ca kusalo. **Yathāti** yathā narā puññāni katvā ito sugatiṃ gacchanti, taṃ me sugatimaggaṃ ācikkhāhīti pucchi.

Imaṃ pana pañhaṃ Sabbaññubuddhaṃ vā tassa sāvake vā tesam alābhena bodhisattaṃ vā pucchituṃ vaṭṭati. Rājā pana yathā nāma sattāhaṃ maggamūḷho puriso aññaṃ māsamattaṃ maggamūḷhaṃ maggaṃ puccheyya, evaṃ Khaṇḍahālaṃ pucchi. So cintesi “ayaṃ me paccāmittassa piṭṭhidassanakālo, idāni Candakumāraṃ jīvitakkhayaṃ pāpetvā mama manorathaṃ pūressāmi”ti. Atha rājānaṃ āmantetvā tatiyaṃ gāthamāha—

984. “Abhidānaṃ daditvāna, avajjhe deva ghātetvā.

Evaṃ vajanti sugatiṃ, narā puññāni katvānā”ti.

Tassattho—mahārāja saggaṃ gacchantā nāma atidānaṃ dadanti, avajjhe ghāteṃti. Sacepi saggaṃ gantukāmosi, tvampi tatheva karohīti.

Atha naṃ rājā pañhassa atthaṃ pucchi—

985. “Kiṃ pana taṃ atidānaṃ, ke ca avajjhā imasmi lokasmiṃ.

Etañca kho no akkhāhi, yajissāmi dadāmi dānāni”ti.

1. Yaṃ so pucchi brahmabandhuṃ, Khaṇḍahālaṃ purohitaṃ (Syā)

2. Saggamagganti saggānaṃ maggaṃ (Sī, I)

Sopissa byākāsi—

986. “Puttehi deva yajitabbaṃ, mahesīhi negamehi ca.
Usabhehi ājānīyehi catūhi,
Sabbacatukkena deva yajitabbaṃ”ti.

Rañño pañhaṃ byākaronto ca devalokamaggaṃ puṭṭho nirayamaggaṃ byākāsi.

Tattha **puttehī**ti attanā jātehi piyaputtehi ceva piyadhītāhi ca. **Mahesīhī**ti piyabhariyāhi. **Negamehī**ti seṭṭhīhi. **Usabhehī**ti sabbasetehi usabharājūhi. **Ājānīyehī**ti maṅgala-assehi. **Catūhī**ti etehi sabbeheva aññehi ca hatthi-ādīhi catūhi catūhīti evaṃ sabbacatukkena deva yajitabbaṃ. Etesaṃ hi khaggena sīsaṃ chinditvā suvaṇṇapātiyā galalohitaṃ gahetvā āvāṭe pakkhipitvā yaññassa yajanakarājāno sarīrena saha devalokaṃ gacchanti. Mahārāja samaṇabrāhmaṇakapaṇaddhikavanibbakayācakānaṃ ghāsacchādanādisampadānaṃ dānameva pavattati, ime pana puttadhītādayo māretvā tesāṃ galalohitena yaññassa yajanaṃ atidānaṃ nāmāti rājānaṃ saññāpesi.

Iti so “sace Candakumāraṃ ekaññeva gaṇhissāmi, veracittena karaṇaṃ maññissanti”ti taṃ mahājanassa antare pakkhipi. Idaṃ pana tesāṃ kathentānaṃ kathaṃ sutvā sabbe antepurajānā bhītatasitā saṃviggamānahadayā ekappahāreneva mahāravaṃ ravimsu. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

987. “Taṃ sutvā antepure, kumārā mahesiyo ca haññantu.
Eko ahosi nigghoso, bhismā accuggato saddo”ti.

Tattha **tanti** “kumārā ca mahesiyo ca haññantū”ti taṃ saddaṃ sutvā. **Ekoti** sakalarājanivesane ekova nigghoso ahosi. **Bhismāti**¹ bhayānako. **Accuggatoti** ati-uggato ahosi, sakalarājakulaṃ yugantavātappahaṭaṃ viya sālavanaṃ ahosi.

Brāhmaṇo rājānaṃ āha “kiṃ pana mahārāja yaññaṃ yajituṃ sakkosi, na sakkosi”ti. Kiṃ kathesi ācariya, yaññaṃ yajitvā

1. Bhesmāti (Sī, Syā, I)

devalokaṃ gamissāmīti. “Mahārāja bhīrukā dubbalajjhāsaya yaññaṃ yajituṃ samatthā nāma na honti, tumhe idha sabbe sannipāsetha, ahaṃ yaññāvāṇe kammaṃ karissāmī”ti attano pahonakaṃ balakāyaṃ gahetvā nagarā nikkhamma yaññāvāṇaṃ samatalaṃ kāretvā vatiyā parikkhipi. Kasmā? Dhammiko hi samaṇo vā brāhmaṇo vā āgantvā nivāreyyāti yaññāvāṇe vatiyā parikkhepanaṃ nāma cārittanti katvā porāṇakabrāhmaṇehi ṭhapitaṃ. Rājāpi purise pakkosāpetvā “tātā ahaṃ attano puttadhītarō ca bhariyāyo ca māretvā yaññaṃ yajitvā devalokaṃ gamissāmi, gacchatha nesaṃ ācikkhitvā sabbe idhānethā”ti puttānaṃ tāva ānayanatthāya āha—

988. “Gacchatha vadetha kumāre, candaṃ sūriyaṇca Bhaddasenaṇca. Sūraṇca Vāmagottaṇca, pacurā kira hotha yaññatthāyā”ti.

Tattha **gacchatha vadetha kumāre**ti Candakumāro ca Sūriyakumāro cāti dve Gotamideviyā aggamaheṣiyā puttā, Bhaddaseno ca Sūro ca Vāmagotto ca tesāṃ vemātikabhātarō. **Pacurā¹ kira hothā**ti ekasmiṃ ṭhāne rāsī hothāti ācikkhathāti attho.

Te paṭhamāṃ Candakumārassa santikaṃ gantvā āhaṃsu “kumāra tumhe kira māretvā tumhākaṃ pitā devalokaṃ gantukāmo, tumhākaṃ gaṇhanatthāya amhe pesesī”ti. Kassa vacanena maṃ gaṇhāpesīti. Khaṇḍahālassa devāti. Kiṃ so maññeva gaṇhāpeti, udāhu aññepīti. Rājaputta aññepi gaṇhāpeti, sabbacatukkaṃ kira yaññaṃ yajitukāmoti. So cintesi “tassa aññehi saddhiṃ veraṃ natthi, ‘vinicchaye vilopaṃ kātuṃ na labhāmī’ti pana mayi ekasmiṃ veracittena bahū mārāpeti, pitaraṃ daṭṭhuṃ labhantassa sabbesaṃ tesāṃ mocāpanaṃ nāma mama bhāro”ti. Atha ne rājapurise āha “tena hi me pitu vacanaṃ karoṭhā”ti. Te taṃ netvā rājaṅgaṇe ekamante ṭhapetvā itarepi tayo āmantetvā tasseva santike katvā rañño ārocayīṃsu “ānītā te deva puttā”ti. So tesāṃ vacanaṃ sutvā “tātā idāni me dhītarō

1. Pasurā (Sī, I), pasu (Syā)

ānetvā tesaññeva bhātikānaṃ santike karoṭhā”ti catasso dhītaro āharāpetuṃ itaraṃ gāthamāha—

989. “Kumāriyopi vadetha, Upasenam¹ Kokilañca Muditañca.
Nandañcāpi kumāriṃ, pacurā kira hotha yaññatthāyā”ti.

Te “evaṃ karissāmā”ti tāsāṃ santikaṃ gantvā tā rodamānā paridevamānā ānetvā bhātikānaññeva santike karim̐su. Tato rājā attano bhariyānaṃ gahaṇatthāya itaraṃ gāthamāha—

990. “Vijayampi mayhaṃ mahesim̐, erāvatiṃ kesinim̐sunandañca.
Lakkhaṇavarūpapannā, pacurā kira hotha yaññatthāyā”ti.

Tattha **lakkhaṇavarūpapannā**ti uttamehi catusatṭhiyā² itthilakkhaṇehi upapannā etāpi vadethāti attho.

Te tāpi paridevamānā ānetvā kumārānaṃ santike karim̐su. Atha rājā cattāro seṭṭhino gahaṇatthāya āṇapento itaraṃ gāthamāha—

991. “Gahapatayo ca vadetha, puṇṇamukhaṃ bhaddiyaṃ siṅgālañca.
Vaḍḍhañcāpi gahapatiṃ pacurā kira hotha yaññatthāyā”ti.

Rājapurisā gantvā tepi ānayim̐su. Rañño puttadāre gayhamāne sakalanagaraṃ na kiñci avoca. Seṭṭhikulāni pana mahāsambandhāni, tasmā tesāṃ gahitakāle sakalanagaraṃ saṅkhubhitvā “rañño seṭṭhino māretvā yaññāṃ yajitum̐ na dassāmā”ti seṭṭhino parivāretvāva tesāṃ ñātivaggena saddhim̐ rājakulaṃ agami. Atha te seṭṭhino ñātigaṇaparivutā rājānaṃ vanditvā attano jīvitāṃ yācim̐su. Tamatthaṃ pakāseto Satthā āha—

992. “Te tattha gahapatayo,
Avocisum̐ samāgatā puttadāraparikiṇṇā.
Sabbeva sikhino deva karohi,
Atha vā no dāse sāvechī”ti.

1. Upasenim̐ (Sī, I)

2. Cāturitṭhiyā (Ka)

Tattha **sabbeva sikhinoti** sabbe amhe matthake cūlaṃ bandhitvā attano ceṭake karohi, mayaṃ te ceṭakakiccaṃ karissāma. **Atha vā no dāse sāvehīti** atha vā no asaddahanto sabbaseniyo sannipātetvā rāsimaṃjhe amhe dāse sāvehi, mayaṃ te dāsattaṃ paṭissuṇissāmāti.

Te evaṃ yācantāpi jīvitāṃ laddhuṃ nāsakkhimsu. Rājapurisā sesepaṭikkamāpetvā te gahetvā kumārānaññeva santike nisīdāpesuṃ. Tato pana rājā hatthi-ādīnaṃ gahaṇatthāya āṇāpento āha—

993. “Abhayaṅkarampi me hatthim,
Nāḷāgiriṃ accuggataṃ¹ Varuṇadantaṃ.
Ānetha kho ne khippaṃ, yaññatthāya bhavissanti.

994. Assaratanampi kesim, surāmukhaṃ Puṇṇakaṃ vinatakañca.
Ānetha kho na khippaṃ, yaññatthāya bhavissanti.

995. Usabhampi yūthapatim anojaṃ,
Nisabhaṃ gavampatim tepi mayhaṃ ānetha.
Samūha karontu sabbaṃ,
Yajissāmi dadāmi dānāni.

996. Sabbaṃ paṭiyādetha, yaññam pana uggatamhi sūriyamhi.
Āṇāpetha ca kumāre, abhiraṃantu imaṃ rattim.

997. Sabbaṃ upaṭṭhapetha, yaññam pana uggatamhi sūriyamhi.
Vadetha dāni kumāre, ajja kho pacchimā rattitīti.

Tattha **samūha karontu**² **sabbanti** na kevalaṃ ettakameva, avasesampi catuppadaḡaṇaṅceva pakkhigaṇaṅca sabbaṃ catukkaṃ katvā rāsimaṃ karontu, sabbacatukkaṃ yaññam yajissāmi, yācakabrāhmaṇānaṅca dānaṃ dassāmīti. **Sabbaṃ paṭiyādethāti** evaṃ mayā vuttaṃ anavasesaṃ upaṭṭhapetha. **Uggatamhīti** ahaṃ pana yaññam uggate sūriye sve pātova yajissāmi. **Sabbaṃ upaṭṭhapethāti** sesampi sabbaṃ yañña-upakaraṇam upaṭṭhapethāti.

1. Accutaṃ (Sī)

2. Samupākarontu (Sī, I)

Rañño pana mātāpitaro dharantiyeva. Athassa amaccā gantvā mātuyā ārocesum “ayye putto vo puttadāram māretvā yaññaṃ yajitukāmo”ti. Sā “kiṃ kathetha tātā”ti hatthena hadayaṃ paharivā rodamanā āgantvā “saccaṃ kira evarūpo te yañño bhavissatī”ti pucchi. Tamatthaṃ pakāseto Satthā āha—

998. “Tamtaṃ mātā avaca, rodantī āgantvā¹ vimānato.

Yañño kira te putta, bhavissati catūhi puttehi”ti.

Tattha **taṃtanti** taṃ etaṃ rājānaṃ. **Vimānatoti** attano vasanaṭṭhānato.

Rājā āha—

999. “Sabbepi mayhaṃ puttā cattā, candasmim haññaṃānasmim.

Puttehi yaññaṃ yajitvāna, sugatiṃ saggam gamissāmī”ti.

Tattha **cattā**ti Candakumāre haññaṃāneyeva sabbepi yaññatthāya mayā pariccattā.

Atha naṃ mātā āha—

1000. “Mā taṃ putta saddahesi, sugati kira hoti puttayaññaena.

Nirayāne’so maggo, neso maggo hi saggānaṃ.

1001. Dānāni dehi Koṇḍañña, ahimsā sabbabhūtabhabyānaṃ.

Esa maggo sugatiyā, na ca maggo puttayaññaenā”ti.

Tattha **nirayāne’soti** nirassādatthena nirayānaṃ catunnaṃ apāyānaṃ esa maggo. **Koṇḍaññāti** rājānaṃ gottenālapati. **Bhūtabhabyānanti** bhūtaṇaṅca bhavitabbasattānaṅca. **Puttayaññaenāti** evarūpena puttadhītarō māretvā yajakayaññaena saggamaggo nāma natthīti.

Rājā āha—

1002. “Ācariyānaṃ vacanā, ghātesaṃ candaṅca sūriyaṅca.

Puttehi yaññaṃ yajitvāna duccajehi,

Sugatiṃ saggam gamissāmī”ti.

1. Āgatā (Sī, Syā)

2. Yajanakayaññaena (Sī, Syā, I)

Tattha **ācariyānaṃ vacananti** amma nesā mama attano mati,
 ācārasikkhāpanakassa pana me Khaṇḍahālācariyassa etaṃ vacanaṃ, esā
 anusiṭṭhi. Tasmā ahaṃ ete ghāteṣsaṃ, duccajehi puttehi yaññaṃ yajitvā
 saggamaṃ gamissāmi.

Athassa mātā attano vacanaṃ gāhāpetuṃ asakkonti apagatā. Pitā taṃ
 pavattiṃ pucchi. Tamatthaṃ pakāseto Satthā āha—

1003. “Taṃtaṃ pitāpi avaca, vasavattī orasaṃ sakaṃ puttamaṃ.
 Yañño kira te putta, bhavissati catūhi puttehi”ti.

Tattha **Vasavattīti** tassa nāmaṃ.

Rājā āha—

1004. “Sabbepi mayhaṃ puttā cattā, candasmiṃ haññaṃānasmimṃ.
 Puttehi yaññaṃ yajitvāna, sugatiṃ saggamaṃ gamissāmi”ti.

Atha naṃ pitā āha—

1005. “Mā taṃ putta saddaheṣi, sugati kira hoti puttayaññaṃ.
 Nirayāne’so maggo, neso maggo hi saggānaṃ.

1006. Dānāni dehi Koṇḍañña, ahimsā sabbabhūtabhabyānaṃ.
 Esa maggo sugatiyā, na ca maggo puttayaññaṃ”ti.

Rājā āha—

1007. “Ācariyānaṃ vacanā, ghāteṣsaṃ candañca sūriyañca.
 Puttehi yaññaṃ yajitvāna duccajehi,
 Sugatiṃ saggamaṃ gamissāmi”ti.

Atha naṃ pitā āha—

1008. “Dānāni dehi Koṇḍañña, ahimsā sabbabhūtabhabyānaṃ.
 Puttaparivuto tuvaṃ, raṭṭhaṃ janapadañca pālehi”ti.

Tattha **puttaparivutoti** puttehi parivuto. **Raṭṭhaṃ janapadañcāti**
 sakalakāsiraṭṭhañca tasseva taṃ taṃ¹ koṭṭhāsabhūtaṃ janapadañca.

Sopi taṃ attano vacanaṃ gāhāpetuṃ nāsakkhi. Tato Candakumāro cintesi “imassa ettakassa janassa dukkhaṃ maṃ ekaṃ nissāya uppannaṃ, mama pitaraṃ yācivā ettakaṃ janam maraṇadukkhatto mocessāmi”ti. So pitarā saddhiṃ sallapanto āha—

1009. “Mā no deva avadhi, dāse no dehi Khaṇḍahālassa.
Api nigalabandhakāpi, hatthī asse ca pālema.

1010. Mā no deva avadhi, dāse no dehi Khaṇḍahālassa.
Api nigalabandhakāpi, hatthichakaṇāni ujjhema.

1011. Mā no deva avadhi, dāse no dehi Khaṇḍahālassa.
Api nigalabandhakāpi, assachakaṇāni ujjhema.

1012. Mā no deva avadhi, dāse no dehi Khaṇḍahālassa.
Yassa honti tava kāmā, api raṭṭhā pabbājitā.
Bhikkhācariyaṃ carissāmā”ti.

Tattha **api nigalabandhakāpi**ti api nāma mayaṃ mahānigālehi bandhakāpi hutvā. **Yassa honti tava kāmā**isacepi Khaṇḍahālassa dātukāmosi, tassa no dāse katvā dehi, karissāmassa dāsakammanti vadati. **Apiratṭhā**ti sace amhākaṃ koci doso atthi, raṭṭhā no pabbājehi. Api nāma raṭṭhā pabbājitāpi kapaṇā viya kapālaṃ gahetvā bhikkhācariyaṃ carissāma, mā no avadhi, dehi no jīvitanti vilapi.

Tassa taṃ nānappakāraṃ vilāpaṃ sutvā rājā hadayaphalitappatto viya assupuṇṇehi nettehi rodamāno “na me koci putte māretuṃ lacchati, na mamattho devalokenā”ti sabbe te mocetuṃ āha—

1013. “Dukkhaṃ kho me janayatha, vilapantā jīvitassa kāmā hi.
Muñcetha dāni kumāre, alampi me hotu puttayaññenā”ti.

Taṃ rañño kathaṃ sutvā rājaputte ādiṃ katvā sabbaṃ taṃ pakkhipariyosānaṃ paṇagaṇaṃ vissajjesuṃ. Khaṇḍahālopi yaññāvāṭe kammaṃ saṃvidahati. Atha naṃ eko puriso “are duṭṭha Khaṇḍahāla raññā

puttā vissajjitā, tvaṃ attano putte māretvā tesaṃ galalohitena yaññaṃ yajassū”ti āha. So “kiṃ nāma rañña katan”ti kappuṭṭhānaggi viya avattharanto uṭṭhāya turito dhāvitvā¹ āha—

1014. “Pubbeva khosi me vutto, dukkaraṃ durabhisambhavañce’taṃ.
Atha no upakkhaṭassa yaññaṃ, kasmā karosi vikkhepaṃ.

1015. Sabbe vajanti sugatim, ye yajanti yepi yājenti.
Ye cāpi anumodanti, yajantānaṃ edisaṃ mahāyaññaṃ”ti.

Tattha **pubbevā**ti mayā tvaṃ pubbeva vutto “na tumhādisena bhīrukajātikena sakkā yaññaṃ yajitum, yaññayajanaṃ nāmetaṃ dukkaraṃ durabhisambhavan”ti, atha no idāni upakkhaṭassa paṭiyattassa yaññaṃ vikkhepaṃ karosi. “Vikkhambhan”tipi pāṭho, paṭisedhanti attho. Mahārāja kasmā evaṃ karosi. Yattakā hi yaññaṃ yajanti vā yājenti vā anumodanti vā, sabbe sugatimeva vajantīti dasseti.

So andhabālo rājā tassa kodhavasikassa kathaṃ gahetvā dhammasaññī hutvā puna putte gaṇhāpesi. Tato Candakumāro pitaraṃ anubodhayamāno āha—

1016. “Atha kissa jano² pubbe, sotthānaṃ brāhmaṇe avācesī.
Atha no akāraṇasmā, yaññatthāya deva ghātesī.

1017. Pubbeva no daharakāle³, na hanesī na ghātesī.
Dahara’mhā yobbanāṃ pattā, adūsakā tāta haññāma.

1018. Hatthigate assagate,
Sannaddhe passa no mahārāja.
Yuddhe vā yujjhamāne vā,
Na hi mādisā sūrā honti yaññatthāya.

1019. Paccante vāpi kupite, aṭavīsu vā mādisē niyojenti.
Atha no akāraṇasmā, abhūmiyaṃ tāta haññāma.

1. Katanti vegena gantvā (Sī, I)

2. Ca no (Sī, I)

3. Daharake samāne (Sī, I)

1020. Yāpi hi tā sakuṇiyo, vasanti tiṇagharāni katvāna.
Tāsampi piyā puttā, atha no tvaṃ deva ghātesī.
1021. Mā tassa saddaheṣi, na maṃ Khaṇḍahālo ghāteyya.
Mamaṃ hi so ghātetvāna, anantarā tampi deva ghāteyya.
1022. Gānavaramṃ nigamavaramṃ dadanti, bhogampissa mahārāja.
Atha'ggapiṇḍikāpi, kule kule he'te bhuñjanti.
1023. Tesampi tādisānaṃ, icchanti dubbhitaṃ mahārāja.
Yebhuyyena ete, akatañño brāhmaṇā deva.
1024. Mā no deva avadhi, dāse no dehi Khaṇḍahālassa.
Api nigaḷabandhakāpi, hatthī asse ca pālema.
1025. Mā no deva avadhi, dāse no dehi Khaṇḍahālassa.
Api nigaḷabandhakāpi, hatthichakaṇāni ujjhema.
1026. Mā no deva avadhi, dāse no dehi Khaṇḍahālassa.
Api nigaḷabandhakāpi, assachakaṇāni ujjhema.
1027. Mā no deva avadhi, dāse no dehi Khaṇḍahālassa.
Yassa honti tava kāmā, api raṭṭhā pabbājita.
Bhikkhācariyaṃ carissāmā'ti.

Tattha **pubbeti** tāta yadi ahaṃ māretabbo, atha kasmā amhākaṃ ñātijano pubbe mama jātakāle brāhmaṇe sotthānaṃ avācesī. Tadā kira Khaṇḍahālova mama lakkhaṇāni upadhāretvā “imassa kumārassa na koci antarāyo bhavissati, tumhākaṃ accayena rajjaṃ kāressatī”ti āha. Iccassa purimena pacchimaṃ na sameti, musāvādī esa. Atha no etassa vacanaṃ gahetvā akāraṇasmā nikkāraṇāyeva yaññatthāya deva ghātesī. Mā amhe ghātesī. Ayañhi mayi ekasmiṃ verena mahājanaṃ māretukāmo, sādhukaṃ sallakkhehi narindāti. **Pubbeva** noti mahārāja sacepi amhe māretukāmo, pubbeva no kasmā¹

1. Pubbeva no daharake samāne kasmā (Sī, I)

sayam vā na hanesi, aññehi vā na ghātāpesi. Idāni pana mayam daharamhā taruṇā, paṭhamavaye t̥hitā puttadhītāhi vaḍḍhāma, evambhūtā tava adūsakāva kimkāraṇā haññāmāti.

Passa notī amheva cattāro bhātike passa. **Yujjhamāneti** paccatthikānaṃ nagaram parivāretvā t̥hitakāle amhādise putte tehi saddhim yujjhamāne passa. Aputtakā hi rājāno anāthā nāma hontī. **Mādisāti** amhādisā sūrā balavanto na yaññatthāya māretabbā hontī. **Niyojenti** paccāmittānaṃ gaṇhanatthāya payojenti. **Atha notī** atha amhe¹ akāraṇasmā akāraṇena abhūmiyaṃ anokāseyeva kasmā tāta haññāmāti attho. **Mā tassa saddaheṣīti** mahārāja na maṃ Khaṇḍahālo ghātaye, mā tassa saddaheyysi.

Bhogampissāti bhogampi assa brāhmaṇassa rājāno denti.

Atha'ggapiṇḍikāpīti atha te aggodakaṃ aggapiṇḍaṃ labhantā aggapiṇḍikāpī hontī. **Tesampīti** yesaṃ kule bhuñjanti, tesampi evarūpānaṃ piṇḍadāyakānaṃ dubbhituṃ icchantī.

Rājā kumārassa vilāpaṃ sutvā—

1028. “Dukkhaṃ kho me janayatha, vilapantā jīvitassa kāmā hi.

Muñcetha dāni kumāre, alampi me hotu puttayaññenā”ti—

imaṃ gāthaṃ vatvā punapi mocesi. Khaṇḍahālo āgantvā punapi—

1029. “Pubbeva khosi me vutto, dukkaraṃ durabhisambhavañce'taṃ.

Atha no upakkhaṭassa yaññassa, kasmā karosi vikkhepaṃ.

1030. Sabbe vajanti sugatiṃ, ye yajanti yepi yājenti.

Ye cāpi anumodanti, yajantānaṃ edisaṃ mahāyaññān”ti—

evaṃ vatvā puna gaṇhāpesi. Athassa anunayanatthaṃ kumāro āha—

1031. “Yadi kira yajitvā puttehi, devalokaṃ ito cutā yanti.

Brāhmaṇo tāva yajatu, pacchāpi yajasi tuvaṃ rāja.

1032. Yadi kira yajitvā puttehi, devalokaṃ ito cutā yanti.
Esveva Khaṇḍahālo, yajataṃ sakehi puttehi.
1033. Evaṃ jānanto Khaṇḍahālo, kiṃ puttake na ghātesi.
Sabbañca ñātijanaṃ, attānañca na ghātesi.
1034. Sabbe vajanti nirayaṃ, ye yajanti yepi yājenti.
Ye cāpi anumodanti, yajantānaṃ edisaṃ mahāyaññaṃ.
1035. ¹Sace hi so sujjhati yo hanāti,
Hatopi so sagga'mupeti ṭhānaṃ.
Bhovādi bhovādina mārayeyyūṃ,
Ye cāpi tesāṃ abhisaddaheyyun'ti¹.

Tattha **brāhmaṇo tāvāti** paṭhamāṃ tāva Khaṇḍahālo yajatu sakehi puttehi, atha tasmim evaṃ yajitvā devalokaṃ gate pacchā tvaṃ yajissasi. Deva sādurasabhojanampi hi tvaṃ aññehi vīmaṃsāpetvā bhuñjasi, puttadāramāraṇaṃyeva kasmā avīmaṃsitvā karosīti dīpento evamāha. **Evaṃ jānantoti** “puttadhītarō māretvā devalokaṃ gacchati”ti evaṃ jānanto kiṃkāraṇā attano putte ca ñāti ca attānañca na ghātesi. Sace hi paraṃ māretvā devalokaṃ gacchanti, attānaṃ māretvā brahmalokaṃ gantabbo bhavissati. Evaṃ yaññaguṇaṃ jānantena paraṃ amāretvā attāva māretabbo siyā. Ayaṃ pana tathā akatvā maṃ mārapeti. Imināpi kāraṇena jānāhi mahārāja “yathā esa vinicchaye vilopaṃ kātuṃ alabhanto evaṃ karotī”ti. **Edisanti** evarūpaṃ puttaghātayaññaṃ.

Kumāro ettakaṃ kathentopi pitaraṃ attano vacanaṃ gāhāpetuṃ asakkonto rājānaṃ parivāretvā ṭhitaṃ parisāṃ ārabha āha—

1036. “Kathañca kira puttakāmāyo, gahapatayo gharāṇiyo ca.
Nagaramhi na uparavanti rājānaṃ, mā ghātayi orasaṃ puttaṃ.

1-1. Ayaṃ gāthā Si-Syā-I-potthakesu na dissati.

1037. Kathaṅca kira puttakāmāyo, gahapatayo gharāṇiyo ca.
Nagaramhi na uparavanti rājānaṃ, mā ghātayi atrajaṃ puttāṃ.

1038. Rañño camhi atthakāmo, hito ca sabbajanapadassa.
Na koci assa paṭighaṃ, mayā janapado na pavedetī”ti.

Tattha **puttakāmāyoti** gharāṇiyo sandhāya vuttāṃ. Gahapatayo pana puttakāmā nāma honti. **Na uparavantīti** na upakkosanti na vadanti. **Atrajanti** attato jātaṃ. Evaṃ vuttepi koci raññā saddhim kathetum samattho nāma nāhosi. **Na koci assa paṭighaṃ mayāti** iminā no laṅjo vā gahito, issariyamadena vā idaṃ nāma dukkhaṃ katanti koci ekopi mayā saddhim paṭighaṃ kattā nāma nāhosi. **Jānapado na pavedetīti** evaṃ rañño ca janapadassa ca atthakāmassa mama pitaraṃ ayaṃ jānapado “guṇasampanno te putto”ti na pavedeti, na jānāpetīti attho.

Evaṃ vuttepi koci kiñci na kathesi. Tato Candakumāro attano bhariyāyo taṃ yācanatthāya uyyojento āha—

1039. “Gacchatha vo gharāṇiyo, tātaṅca vadetha Khaṇḍahālaṅca.
Mā ghāthetha kumāre, adūsake sīhasaṅkāse.

1040. Gacchatha vo gharāṇiyo, tātaṅca vadetha Khaṇḍahālaṅca.
Mā ghāthetha kumāre, apekkhite sabbalokassā”ti.

Tā gantvā yācimsu. Tāpi rājā na olokesi. Tato kumāro anātho hutvā vilapanto—

1041. Yaṃ nūnā’haṃ jāyeyyaṃ, rathakārakulesu vā.
Pukkusakulesu vā vessesu vā jāyeyyaṃ,
Na ha’jja maṃ rāja yaññe¹ ghāteyyā”ti—

vatvā puna tā bhariyāyo uyyojento āha—

1042. “Sabbā sīmantiniyo gacchatha, ayyassa Khaṇḍahālassa.
Pādesu nipatatha, aparādhā’haṃ na passāmi.

1. Yaññatthāya (Sī, I)

1043. Sabbā sīmantiniyo gacchatha, ayyassa Khaṇḍahālassa.
Pādesu nipatatha, kinte bhante mayam adūsemā”ti.

Tattha **aparādhā’ham na passāmī**ti aham ācariyakhaṇḍahāle attano aparādhāṃ na passāmi. **Kinte bhanteti** ayya Khaṇḍahāla mayam tuyham kim dūsayimhā, atha Candakumārassa doso atthi, tam khamathāti vadethāti.

Atha Candakumārassa kaniṭṭhabhaginī Selakumārī nāma sokaṃ sandhāretum asakkontī pitu pādamūle pativā paridevi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

1044. “Kapaṇā vilapati selā, disvāna bhātare upanītatte.
Yañño kira me ukkhipito, tātena saggakāmenā”ti.

Tattha **upanītatteti** upanītasabhāve. **Ukkhipitoti** ukkhitto. **Saggakāmenāti** mama bhātaro māretvā saggam icchantena. Tāta ime māretvā kim saggena karissasīti vilapati.

Rājā tassāpi katham na gaṇhi. Tato Candakumārassa putto Vasulo nāma pitaram dukkhitam disvā “aham ayyakam yācitvā mama pitu jīvitam dāpessāmī”ti rañño pādamūle paridevi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

1045. “Āvatti parivattica, Vasulo sammukhā rañño.
Mā no pitaram avadhi, daharā’mhā’yobbanam pattā”ti.

Tattha **dahara’mhā’yobbanam pattāti** deva mayam taruṇadārakā, na tāva yobbanappattā, amhesupi tāva anukampāya amhākam pitaram mā avadhīti.

Rājā tassa paridevitaṃ sutvā bhijjamānahadayo viya hutvā assupuṇṇehi nettehi kumāram ālingitvā “tāta assāsam paṭilabha, vissajjemi te pitaran”ti vatvā gāthamāha—

1046. “Eso te Vasula pitā, samehi pitarā saha.
Dukkham kho me janayasi, vilapanto antepurasmim.
Muñcetha dāni kumāre, alampi me hotu puttayaññenā”ti.

Tattha **antepurasminti** rājanivesanassa antare.

Puna Khaṇḍahālo āgantvā āha—

1047. “Pubbeva khosi me vutto, dukkaram durabhisambhavañce’tam.
Atha no upakkhaṭassa yaññassa, kasmā karosi vikkhepaṃ.

1048. Sabbe vajanti sugatiṃ, ye yajanti yepi yājenti.
Ye cāpi anumodanti, yajantānaṃ edisaṃ mahāyaññan”ti.

Rājā pana andhabālo puna tassa vacanena putte gaṇhāpesi. Tato Khaṇḍahālo cintesi “ayaṃ rājā muducitto kālena gaṇhāpeti, kālena vissajjeti, punapi dārakānaṃ vacanena putte vissajjeyya, yaññāvāṭaṇṇeva naṃ nemi”ti. Athassa tattha gamanatthāya gāthamāha—

1049. “Sabbaratanassa yañño upakkhaṭo,
Ekarāja tava paṭiyatto¹.
Abhinikkhamassu deva,
Saggaṃ gato tvaṃ pamodissasi”ti.

Tassattho—mahārāja tava yañño sabbaratanehi upakkhaṭo paṭiyatto, idāni te abhinikkhamanakālo, tasmā abhinikkhama, yaññaṃ yajitvā saggaṃ gato pamodissasīti.

Tato bodhisattaṃ ādāya yaññāvāṭagamanakāle tassa orodhā ekatova nikkhamimsu. Tamattham pakāsento Satthā āha—

1050. “Daharā sattasatā etā, Candakumārassa bhariyāyo.
Kese pakiritvāna², rodantiyo magga’manuyāyisum.

1051. Aparā pana sokena, nikkhantā Nandane viya devā.
Kese pakiritvāna, rodantiyo magga’manuyāyisun”ti.

Tattha **Nandane viya devā**ti Nandanavane cavanadevaputtaṃ parivāretvā nikkhantadevatā viya gatā.

1. Pāsādato (I)

2. Parikiritvāna (Sī, I), vikiritvāna (Syā)

Ito param̄ tāsam̄ vilāpagāthā honti—

1052. “Kāsikasucivatthadharā, kuṇḍalino agalucandanavilittā.
Nīyanti candasūriyā, yaññatthāya Ekarājassa.
1053. Kāsikasucivatthadharā, kuṇḍalino agalucandanavilittā.
Nīyanti candasūriyā, mātu katvā hadayasokaṃ.
1054. Kāsikasucivatthadharā, kuṇḍalino agalucandanavilittā.
Nīyanti candasūriyā, janassa katvā hadayasokaṃ.
1055. Maṃsarasabhojanā nhāpakasunhāpitā,
Kuṇḍalino agalucandanavilittā.
Nīyanti candasūriyā, yaññatthāya Ekarājassa.
1056. Maṃsarasabhojanā nhāpakasunhāpitā,
Kuṇḍalino agalucandanavilittā.
Nīyanti candasūriyā, mātu katvā hadayasokaṃ.
1057. Maṃsarasabhojanā nhāpakasunhāpitā,
Kuṇḍalino agalucandanavilittā.
Nīyanti candasūriyā, janassa katvā hadayasokaṃ.
1058. Ya’ssu pubbe hatthivaradhuragate, hatthīhi anuvajanti.
Tya’jja candasūriyā, ubhova pattikā yanti.
1059. Ya’ssu pubbe assavaradhuragate, assehi anuvajanti.
Tya’jja candasūriyā, ubhova pattikā yanti.
1060. Ya’ssu pubbe rathavaradhuragate, rathehi anuvajanti.
Tya’jja candasūriyā, ubhova pattikā yanti.
1061. Yehi’ssu pubbe niyyaṃsu, tapanīyakappanehi turaṅgehi.
Tya’jja candasūriyā, ubhova pattikā yanti”ti.

Tattha **kāsikasucivatthadharā**ti kāsikāni sucivatthāni dhārayamānā.
Candasūriyāti Candakumāro ca Sūriyakumāro ca. **Nhāpakasunhāpitā**ti

candanacuṇṇena¹ ubbaṭṭetvā nhāpakehi kataparikkammatāya sunhāpitā. **Ya ssūti** ye assu. **Assūti** nipātamattaṃ, ye kumāreti attho. **Pubbeti** ito pubbe. **Hatthivaradhuragateti** hatthivarānaṃ dhuragate, alaṅkatahatthikkhandhavaragateti attho. **Assavaradhuragateti** assavarapiṭṭhigate. **Rathavaradhuragateti** rathavaramajjhagate. **Niyyaṃsūti** nikkhamiṃsu.

Evam tāsu paridevantīsuyeva bodhisattaṃ nagarā nīhariṃsu. Sakalanagaraṃ saṅkhubhitvā nikkhamituṃ ārabhi. Mahājane nikkhante dvārāni nappahonti. Brāhmaṇo atibahuṃ janaṃ disvā ‘ko jānāti, kiṃ bhavissati’²ti nagaradvārāni thakāpesi. Mahājano nikkhamituṃ alabhanto nagaradvārassa āsannaṭṭhāne uyyānaṃ atthi, tassa santike mahāviraṃ ravi. Tena ravena sakuṇasaṃgho saṅkhubhito ākāsaṃ pakkhandi. Mahājano taṃ taṃ sakuṇiṃ āmantetvā vilapanto āha—

1062. “Yadi sakuṇi maṃsa’micchasi, ḍayassu² pubbena Pupphavatiyā.
Yajate’ttha Ekarājā, sammūḷho catūhi puttehi.
1063. Yadi sakuṇi maṃsa’micchasi, ḍayassu pubbena Pupphavatiyā.
Yajate’ttha Ekarājā, sammūḷho catūhi kaññāhi.
1064. Yadi sakuṇi maṃsa’micchasi, ḍayassu pubbena Pupphavatiyā.
Yajate’ttha Ekarājā, sammūḷho catūhi mahesihi.
1065. Yadi sakuṇi maṃsa’micchasi, ḍayassu pubbena Pupphavatiyā.
Yajate’ttha Ekarājā, sammūḷho catūhi gahapatīhi.
1066. Yadi sakuṇi maṃsa’micchasi, ḍayassu pubbena Pupphavatiyā.
Yajate’ttha Ekarājā, sammūḷho catūhi hatthīti.
1067. Yadi sakuṇi maṃsa’micchasi, ḍayassu pubbena Pupphavatiyā.
Yajate’ttha Ekarājā, sammūḷho catūhi assehi.
1068. Yadi sakuṇi maṃsa’micchasi, ḍayassu pubbena Pupphavatiyā.
Yajate’ttha Ekarājā, sammūḷho catūhi usabhehi.

1. Kañcanacuṇṇena (Sī, I)

2. Uyyassu (Syā)

1069. Yadi sakuṇi maṁsa'micchasi, ḍayassu pubbena Pupphavatiyā.
Yajate'ttha Ekarājā, sammūlho sabbacatukkenā'ti.

Tattha **maṁsa'micchasī**ti ambho sakuṇi sace maṁsaṁ icchasi,
Pupphavatiyā pubbena puratthimadisāyaṁ yaññāvāṭo atthi, tattha gaccha.
Yajate'tthāti ettha Khaṇḍahālassa vacanaṁ gahetvā sammūlho Ekarājā
catūhi puttehi yaññaṁ yajati. Sesagāthāsupi eseva nayo.

Evam mahājano tasmim̐ thāne paridevitvā bodhisattassa vasanaṭṭhānaṁ
gantvā pāsādaṁ padakkhiṇaṁ karonto antepure kūṭagāra-uyyānādīni
passanto gāthāhi paridevi—

1070. “Aya'massa pāsādo, idaṁ antepuraṁ suramaṇīyaṁ.
Te'dāni ayyaputtā, cattāro vadhāya ninnitā.

1071. Ida'massa kūṭagāraṁ, sovaṇṇaṁ pupphamalyavikiṇṇaṁ.
Te'dāni ayyaputtā, cattāro vadhāya ninnitā.

1072. Ida'massa uyyānaṁ, supupphitaṁ sabbakālikaṁ rammaṁ.
Te'dāni ayyaputtā, cattāro vadhāya ninnitā.

1073. Ida'massa asokavanaṁ, supupphitaṁ sabbakālikaṁ rammaṁ.
Te'dāni ayyaputtā, cattāro vadhāya ninnitā.

1074. Ida'massa kaṇikāraṇaṁ, supupphitaṁ sabbakālikaṁ rammaṁ.
Te'dāni ayyaputtā, cattāro vadhāya ninnitā.

1075. Ida'massa pāṭalivanaṁ, supupphitaṁ sabbakālikaṁ rammaṁ.
Te'dāni ayyaputtā, cattāro vadhāya ninnitā.

1076. Ida'massa ambavanaṁ, supupphitaṁ sabbakālikaṁ rammaṁ.
Te'dāni ayyaputtā, cattāro vadhāya ninnitā.

1077. Aya'massa pokkharāṇī, sañchannā padumapuṇḍarīkehi.
Nāvā ca sovaṇṇavikatā, pupphavalliyā¹ cittā suramaṇīyā.
Te'dāni ayyaputtā, cattāro vadhāya ninnitā'ti.

1. Pupphāvaliyā (Sī, I)

Tattha **te'dānī**ti idāni te Candakumārappamukhā amhākaṃ ayyaputtā evarūpaṃ pāsādaṃ chaḍḍetvā vadhāya nīyanti. **Sovaṇṇavikatā**ti suvaṇṇakhacitā.

Ettakesu ṭhānesu vilapantā puna hatthisālādīni upasaṅkamtivā āhaṃsu—

1078. “Ida'massa hatthiratanam, Erāvaṇo gajo balī dantī.

Te'dāni ayyaputtā, cattāro vadhāya ninnītā.

1079. Ida'massa assaratanam, ekakhuro asso.

Te'dāni ayyaputtā, cattāro vadhāya ninnītā.

1080. Aya'massa assaratho,

Sāliyanigghoso subho ratanavicitto.

Yatthassu ayyaputtā,

Sobhimsu Nandane viya devā.

Te'dāni ayyaputtā, cattāro vadhāya ninnītā.

1081. Kathaṃ nāma sāmasamasundarehi, candanamudukagattehi.

Rājā yajissate yaññaṃ, sammūlho catūhi puttehi.

1082. Kathaṃ nāma sāmasamasundarāhi, candanamudukagattāhi.

Rājā yajissate yaññaṃ, sammūlho catūhi kaññāhi.

1083. Kathaṃ nāma sāmasamasundarāhi, candanamudukagattāhi.

Rājā yajissate yaññaṃ, sammūlho catūhi mahesīhi.

1084. Kathaṃ nāma sāmasamasundarehi, candanamudukagattehi.

Rājā yajissate yaññaṃ, sammūlho catūhi gahapatīhi.

1085. Yathā honti gāmanigamā, suññā amanussakā brahāraññā.

Tathā hessati Pupphavatiyā, yiṭṭhesu candasūriyesū'ti.

Tattha **Erāvaṇoti** tassa hatthino nāmaṃ. **Ekakhuro**ti abhinnakhuro. **Sāliyanigghosoti** gamanakāle sālikānaṃ viya madhurena

nigghosena samannāgato. **Katham nāmā**ti kena nāma kāraṇena.
Sāmasamasundarehīti suvaṇṇasāmehi ca aññamaññaṃ jātiyā samehi ca
 niddosatāya sundarehi. **Candanamudukagattehī**¹ lohitacandalittagattehi.
Brahāraññāti yathā te gāmanigamā suññā nimmanussā brahāraññā honti,
 tathā Pupphavatiyāpi yaññe yiṭṭhesu rājaputtesu suññā araññasadisā
 bhavissatīti.

Atha mahājano bahi nikkhamituṃ alabhanto antonagareyeva vicaranto
 paridevi. Bodhisattopi yaññāvāṭaṃ nīto. Athassa mātā Gotamī nāma devī
 “puttānaṃ me jīvitaṃ dehi devā”ti rañño pādamūle parivattitvā
 paridevamānā āha—

1068. “Ummattikā bhavissāmi, bhūnahatā paṃsunā ca parikiṇṇā.
 Sace candavaraṃ hanti, pāṇā me deva rujjhanti.

1087. Ummattikā bhavissāmi, bhūnahatā paṃsunā ca parikiṇṇā.
 Sace sūriyavaraṃ hanti, pāṇā me deva rujjhanti”ti.

Tattha **bhūnahatā**ti hatavuḍḍhi. **Paṃsunā ca parikiṇṇā**ti
 paṃsuparikiṇṇasarīrā ummattikā hutvā vicarissāmi.

Sā evaṃ paridevantīpi rañño santikā kiñci katham alabhitvā “mama
 putto tumhākaṃ kujjhivā gato bhavissati, kissa naṃ tumhe na nivattethā”ti
 kumārassa catasso bhariyāyo āliṅgitvā paridevantī āha—

1088. “Kinnu’ mā na ramāpeyyuṃ, aññamaññaṃ piyaṃvadā.
 Ghaṭṭikā uparikkhī ca, pokkharāṇī ca bhārikā².
 Candasūriyesu naccantiyo, samā tāsāṃ na vijjati”ti.

Tattha **kinnu’ mā na ramāpeyyunti** kena kāraṇena imā ghaṭṭikāti-ādikā
 catasso aññamaññaṃ piyaṃvadā Candasūriyakumārānaṃ

1. Candanamarakatagattehī (Sī, I), candanamarukagattehī (Syā)

2. Ghaṭṭiyā oparakkhī ca, pokkharakkhī ca nāyikā (Sī) ...gāyikā (I),
 Ghātikā uparakkhī ca, goparakkhī ca gāyikā (Syā)

santike naccantiyo mama putte na ramāpayiṃsu, ukkaṇṭhāpayiṃsu.
Sakalajambudīpasmim hi nacce vā gīte vā samā aññā kāci tāsam na vijjatīti
attho.

Iti sā suṇhāhi saddhim paridevitvā aññam gahetabbaggaṇam apassanti
Khaṇḍahālam akkosamānā aṭṭha gāthā abhāsi—

1089. “Imam mayham hadayasokam,
Paṭimuñcatu Khaṇḍahāla tava mātā.
Yo mayham hadayasoko, candamhi vadhāya ninnīte.

1090. Imam mayham hadayasokam,
Paṭimuñcatu Khaṇḍahāla tava mātā.
Yo mayham hadayasoko, sūriyamhi vadhāya ninnīte.

1091. Imam mayham hadayasokam, paṭimuñcatu Khaṇḍahāla tava jāyā.
Yo mayham hadayasoko, candamhi vadhāya ninnīte.

1092. Imam mayham hadayasokam, paṭimuñcatu Khaṇḍahāla tava jāyā.
Yo mayham hadayasoko, sūriyamhi vadhāya ninnīte.

1093. Mā ca putte mā ca patiṃ, addakkhi Khaṇḍahāla tava mātā.
Yo ghātesī kumāre, adūsake sihasāṅkāse.

1094. Mā ca putte mā ca patiṃ, addakkhi Khaṇḍahāla tava mātā.
Yo ghātesī kumāre, apekkhite sabbalokassa.

1095. Mā ca putte mā ca patiṃ, addakkhi Khaṇḍahāla tava jāyā.
Yo ghātesī kumāre, adūsake sihasāṅkāse.

1096. Mā ca putte mā ca patiṃ, addakkhi Khaṇḍahāla tava jāyā.
Yo ghātesī kumāre, apekkhite sabbalokassā”ti.

Tattha **imam mayhanti** mayham imam hadayasokam dukkham.
Paṭimuñcatūti pavisatu¹ pāpuṇātu. **Yo ghātesīti** yo tvaṃ ghātesī.
Apekkhiteti sabbalokena olokite dissamāne māresīti² attho.

1. Paṭimuccatūti paṭiyātu (Si), paṭimuñcatūti paṭiyātu (I)

2. Māniteti (Ka)

Bodhisatto yaññāvāṭepi pitaraṃ yācanto āha—

1097. “Mā no deva avadhi, dāse no dehi Khaṇḍahālassa.
Api nigalabandhakāpi, hatthī asse ca pālema.

1098. Mā no deva avadhi, dāse no dehi Khaṇḍahālassa.
Api nigalabandhakāpi, hatthichakaṇāni ujjhema.

1099. Mā no deva avadhi, dāse no dehi Khaṇḍahālassa.
Api nigalabandhakāpi, assachakaṇāni ujjhema.

1100. Mā no deva avadhi, dāse no dehi Khaṇḍahālassa.
Yassa honti tava kāmā, api raṭṭhā pabbājita.
Bhikkhācariyaṃ carissāma.

1101. Dibbaṃ deva upayācanti, puttattikāpi daliddā.
Paṭibhānānīpi hitvā, putte na labhanti ekaccā.

1102. Āsīkāni karonti, puttā no jāyantu tato paputtā.
Atha no akāraṇasmā, yaññatthāya deva ghātesī.

1103. Upayācitakena puttaṃ labhanti, mā tāta no aghātesī.
Mā kicchāladdhakehi puttehi, yajittho imaṃ yaññaṃ.

1104. Upayācitakena puttaṃ labhanti, mā tāta no aghātesī.
Mā kapaṇaladdhakehi puttehi, ammāya no vippavāsehi”ti.

Tattha **dibbanti** deva aputtikā daliddāpi nāriyo puttattikā hutvā bahuṃ paṇṇākāraṃ karitvā puttaṃ vā dhītaraṃ vā labhāmāti dibyaṃ upayācanti. **Paṭibhānānīpi hitvāti** dohaḷāni chaḍḍetvāpi, alabhitvāpīti attho. Idaṃ vuttaṃ hoti—mahārāja nārīnaṃ hi uppannaṃ dohaḷaṃ alabhitvā gabbho sussitvā nassati. Tattha ekaccā yācantāpi putte alabhamānā, kāci laddhampi dohaḷaṃ pahāya aparibhuñjitvā na labhanti, kāci dohaḷaṃ alabhamānā na labhanti. Mayhaṃ pana mātā uppannaṃ dohaḷaṃ labhitvā paribhuñjitvā uppannaṃ gabbhaṃ anāsetvā putte paṭilabhi. Evaṃ paṭiladdhe mā no avadhīti yācati.

Āsīkānī¹ mahārāja ime sattā āsīsam² karonti. Kinti? Puttā no jāyantūti. **Tato paputtā**ti puttānampi no puttā jāyantūti. **Atha no akāraṇasmā**ti atha tvaṃ amhe akāraṇena yaññatthāya ghātesi. **Upayācitakenā**ti devatānaṃ āyācanena. **Kapaṇaladdhakehī**ti kapaṇā viya hutvā laddhakehi. **Puttehī**ti amhehi saddhiṃ amhākaṃ ammāya mā vippavāsehi, mā no mātaraṃ saddhiṃ vippavāsaṃ karīti vadati.

So evaṃ vadantopi pitu santikā kiñci kathaṃ alabhitvā mātu pādamūle nipatitvā paridevamāno āha—

1105. “Bahudukkhā posiya candam, amma tuvaṃ jīyase puttam.

Vandāmi kho te pāde, labhataṃ tāto paralokaṃ.

1106. Handa ca maṃ upagūha³, pāde te amma vanditum dehi.

Gacchāmi dāni pavāsaṃ, yaññatthāya Ekarājassa.

1107. Handa ca maṃ upagūha³, pāde te amma vanditum dehi.

Gacchāmi dāni pavāsaṃ, mātu katvā hadayasokaṃ.

1108. Handa ca maṃ upagūha³, pāde te amma vanditum dehi.

Gacchāmi dāni pavāsaṃ, janassa katvā hadayasokan”ti.

Tattha **bahudukkhā posiyā**ti bahūhi dukkhehi posiya⁴. **Candanti** maṃ Candakumāraṃ evaṃ posetvā idāni amma tvaṃ jīyase puttam. **Labhataṃ tāto paralokanti** pitā me bhogasampannaṃ paralokaṃ labhatu. **Upagūhā**ti āliṅga parissaja⁵. **Pavāsanti** puna anāgamanāya⁶ accantaṃ vippavāsaṃ gacchāmi.

Athassa mātā paridevantī catasso gāthā abhāsi—

1109. “Handa ca padumapattānaṃ, molīm bandhassu Gotamiputta.

Campakadalamissāyo, esā te porāṇikā pakati.

1. Assāsakānīti (Sī, Syā, I)

3. Upaguyha (Syā, Ka)

5. Upaguyhāti āliṅgitvā parisajitvā (Syā, Ka)

2. Āsam (Sī, I), āsā (Syā)

4. Positā (Sī), pisiyā (Syā, I)

6. Anāgamanatāya (Sī, I)

1110. Handa ca vilepanaṃ te, pacchimakaṃ candanaṃ vilimpassu.
Yehi ca suvilitto, sobhasi rājaparisāyaṃ.

1111. Handa ca mudukāni vatthāni, pacchimakaṃ kāsikaṃ nivāsehi.
Yehi ca sunivattho, sobhasi rājaparisāyaṃ.

1112. Muttāmaṇikanakavibhūsitāni, gaṇhassu hatthābharaṇāni.
Yehi ca hatthābharaṇehi, sobhasi rājaparisāyaṃ”ti.

Tattha **padumapattānanti** padumapattaveṭhanaṃ nāmekāṃ pasādhanāṃ, taṃ sandhāyevamāha. Tava vippakiṇṇaṃ moḷiṃ ukkhipitvā padumapattaveṭhanena yojetvā bandhāti attho. **Gotamiputtāti** Candakumāraṃ ālapati. **Campakadalamissāyoti** abhantarimehi campakadalehi missitā vaṇṇagandhasampannā nānāpupphamālā pilandhassu. **Esā teti** esā tava porāṇikā pakati, tameva gaṇhassu puttāti paridevati. **Ye hi cāti** yehi lohita candanavilepanehi vilitto rājaparisāya sobhasi, tāni vilimpassūti attho. **Kāsikanti** satasahassagghanakaṃ kāsikavatthaṃ. **Gaṇhassūti** pilandhassu.

Idānissa Candā nāma aggamahesī tassa pādāmūle nipatitvā paridevamānā āha—

1113. “Na hi nūnā’yaṃ Raṭṭhapālo, bhūmipati janapadassa dāyādo.
Lokissaro mahanto, putte snehaṃ janayati”ti.

Taṃ sutvā rājā gāthamāha—

1114. “Mayhampi piyā puttā, attā ca piyo tumhe ca bhariyāyo.
Saggañca patthayāno, tenā’haṃ ghātayissāmi”ti.

Tassattho—kiṃ kāraṇā puttāsinehaṃ na janemi. Na kevalaṃ Gotamiyā eva, atha kho mayhampi piyā puttā, tathā attā ca tumhe ca suṇhāyo bhariyāyo ca piyāyeva. Evaṃ santepi saggañca patthayāno ahaṃ sagmaṃ patthento¹, tena kāraṇena ete ghātayissāmi, mā cintayittha, sabbepe te mayā saddhiṃ devalokaṃ ekato gamissantīti.

1. Patthayāmi (Sī, I), patthemī (Syā)

Cantā āha—

1115. “Maṃ paṭhamam ghātehi, mā me hadayaṃ dukkham phālesi.
Alaṅkato sundarako, putto deva tava sukhumālo.

1116. Handa’yya maṃ hanassu, paraloke candakena hessāmi.
Puññaṃ karassu vipulaṃ, vicarāma ubhopi paraloke”ti.

Tattha **paṭhamanti** deva mama sāmikato paṭhamatarāṃ maṃ ghātehi. **Dukkhanti** candassa maraṇadukkhāṃ mama hadayaṃ phālesi. **Alaṅkatoti** ayaṃ mama ekova alaṃ pariyattoti evaṃ alaṅkato¹. Evarūpaṃ nāma puttaṃ mā ghātayi mahārājāti dīpeti. **Handa’yya**ti handa ayya, rājānaṃ ālapantī evamāha. **paraloke candakenā**ti candana saddhiṃ paraloke bhavissāmi. **Vicarāma ubhopi paraloketi** tayā ekato ghātītā ubhopi paraloke sukhaṃ anubhavantā vicarāma, mā no saggantarāyamakāsīti.

Rājā āha—

1117. “Mā tvaṃ cande rucci maraṇaṃ, bahukā tava devarā visālakkhi.
Te taṃ ramayissanti, yiṭṭhasmiṃ Gotamiputte”ti.

Tattha **mā tvaṃ cande ruccī**ti mā tvaṃ attano maraṇaṃ rocesi. “Mā ruddī”tipi paṭho, mā rodīti attho. **Devarā**ti patibhātukā.
Tato paraṃ Satthā—

1118. “Evaṃ vutte Candā attānaṃ, hanti hatthatalakehī”ti—
upaḍḍhagāthamāha.

Tato paraṃ tassāyeva vilāpo hoti—

“Alamettha jīvitena, pissāmi visaṃ marissāmi.

1119. Na hi nūni’massa rañño, mittā’maccā ca vijjare suhadā.
Ye na vadanti rājānaṃ, ‘mā ghātayi orase putte’.

1. Analaṅkatoti ayaṃ mama ekova alaṅkatehi na paṭiyattoti evaṃ na alaṅkato analaṅkato (Ka)

1120. Na hi nūni'massa rañño, ñātī mittā ca vijjare suhadā.
Ye na vadanti rājānaṃ, 'mā ghātaiya atraje putte'.

1121. Ime tepi mayhaṃ puttā, guṇino kāyūradhārino rāja.
Tehipi yajassu yaññaṃ, atha muñcatu Gotamiputte.

1122. Bilasataṃ maṃ katvāna, yajassu sattadhā mahārāja.
Mā jeṭṭhaputta'mavadhi, adūsakaṃ sīhasaṅkāsaṃ.

1123. Bilasataṃ maṃ katvāna, yajassu sattadhā mahārāja.
Mā jeṭṭhaputta'mavadhi, apekkhitaṃ sabbalokassa'ti.

Tattha **evanti** evaṃ andhabālena Ekarājena vutte. **Hantīti** “kiṃ nāmetaṃ kathesi”ti vatvā hatthatalehi attānaṃ hanti. **Pissāmīti**¹ pivissāmi. **Ime tepīti** Vasulakumāraṃ ādiṃ katvā sesadārake hatthe gahetvā rañño pādamūle ṭhitā evamāha. **Guṇinoti** mālāguṇa-ābharaṇehi samannāgatā. **Kāyūradhārinoti** kāyūrapasādhanadharā. **Bilasatanti** mahārāja maṃ ghātetvā koṭṭhāsataṃ katvā sattadhā sattasu ṭhānesu yaññaṃ yajassu.

Iti sā rañño santike imāhi gāthāhi paridevitvā assāsaṃ alabhamānā bodhisattasseva santikaṃ gantvā paridevamānā aṭṭhāsi. Atha naṃ so āha “Cande mayā jīvamānena tuyhaṃ tasmim̄ tasmim̄ vatthusmim̄ subhaṇite sukathite uccāvacāni maṇimuttādīni bahūni ābharaṇāni dinnāni, ajja pana te idaṃ pacchimadānaṃ, sarīraruḷhaṃ ābharaṇaṃ dammi, gaṇhāhi naṃ”ti. Imamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1124. “Bahukā tava dinnābharaṇā, uccāvacā subhaṇitamhi.
Muttāmaṇiveḷuriyā, etaṃ te pacchimakaṃ dānaṃ”ti.
Candādevīpi taṃ sutvā tato parāhi navahi gāthāhi vilapi—

1125. “Yesaṃ pubbe khandhesu, phullā mālāguṇā vivattiṃsu.
Tesa'jjapi sunisito, nettiṃso vivattissati khandhesu.

1126. Yesaṃ pubbe khandhesu, cittā mālāguṇā vivattiṃsu.
Tesa'jjapi sunisito, nettiṃso vivattissati khandhesu.
1127. Aciraṃ vata nettiṃso, vivattissati rājaputtānaṃ khandhesu.
Atha mama hadayaṃ na phalati, tāva dalḥabandhañca me āsi.
1128. Kāsikasucivatthadharā, kuṇḍalino agalucandanavilittā.
Niyyātha candasūriyā, yaññatthāya Ekarājassa.
1129. Kāsikasucivatthadharā, kuṇḍalino agalucandanavilittā.
Niyyātha candasūriyā, mātu katvā hadayasokaṃ.
1130. Kāsikasucivatthadharā, kuṇḍalino agalucandanavilittā.
Niyyātha candasūriyā, janassa katvā hadayasokaṃ.
1131. Maṃsarasabhojanā nhāpakasunhāpitā,
Kuṇḍalino agalucandanavilittā.
Niyyātha candasūriyā, yaññatthāya Ekarājassa.
1132. Maṃsarasabhojanā nhāpakasunhāpitā,
Kuṇḍalino agalucandanavilittā.
Niyyātha candasūriyā, mātu katvā hadayasokaṃ.
1133. Maṃsarasabhojanā nhāpakasunhāpitā,
Kuṇḍalino agalucandanavilittā.
Niyyātha candasūriyā, janassa katvā hadayasokaṃ”ti.

Tattha **mālāguṇā**ti pupphadāmāni. **Tesa'jjā**ti tesaṃ ajja. **Nettiṃsoti** asi. **Vivattissatī**ti patissati. **Aciraṃ vatā**ti acirena vata. **Na phalatī**ti na bhijjati. **Tāva dalḥabandhañca me āsī**ti ativiya thirabandhanaṃ me hadayaṃ bhavissatīti attho. **Niyyāthā**ti gacchatha.

Evam tassā paridevantiyāva yaññāvāṭe sabbakammaṃ niṭṭhāsi. Rājaputtaṃ netvā gīvaṃ onāmetvā nisīdāpesuṃ. Khaṇḍahālo suvaṇṇapātiṃ upanāmetvā khaggaṃ ādāya “tassa gīvaṃ chindissāmī”ti atṭhāsi. Tam disvā Candādevī “aññaṃ me paṭisaraṇaṃ natthi, attano saccabalena

sāmikassa sotthim karissāmī”ti añjalim paggayha parisāya antare vicaranti
saccakiriyaṃ akāsi. Tamatthaṃ pakāsentō Satthā āha—

1134. “Sabbasmim upakkhaṭasmim, nisīdite candasmim yaññatthāya.
Pañcālarājadhītā pañjalikā, sabbaparisāya samanupariyāyi.

1135. Yena saccena Khaṇḍahālo, pāpakammaṃ karoti dummedho.
Etena saccavajjena, samaṅginī sāmikena homi.

1136. Ye idha’tthi amanussā, yāni ca yakkhabhūtabhabyāni.
Karontu me veyyāvaṭikaṃ, samaṅginī sāmikena homi.

1137. Yā devatā idhāgatā, yāni ca yakkhabhūtabhabyāni.
Saraṇesinim anāthaṃ tāyatha maṃ,
Yācāmahaṃ pati mā’haṃ ajeyyan”ti.

Tattha **upakkhaṭasminti** sabbasmim yaññasambhāre sajjite paṭiyatte.
Samaṅginīti sampayuttā ekasaṃvāsā. **Ye idha’tthī**ti ye idha atthi.
Yakkhabhūtabhabyānīti devasaṅkhātā yakkhā ca vaḍḍhitvā
ṭhitasattasaṅkhātā bhūtā ca idāni vaḍḍhanakasattasaṅkhātāni bhabyāni ca.
Veyyāvaṭikanti mayhaṃ veyyāvaccamaṃ karontu. **Tāyatha manti** rakkhatha
maṃ. **Yācāmahanti** ahaṃ vo yācāmi. **Pati mā’hanti** patim ahaṃ mā
ajeyyam¹.

Atha Sakko devarājā tassā paridevasaddamaṃ sutvā taṃ pavattim ñatvā
jalitaṃ ayakūṭaṃ ādāya gantvā rājānaṃ tāsetvā sabbe vissajjāpesi.
Tamatthaṃ pakāsentō Satthā āha—

1138. “Taṃ sutvā amanusso, ayakūṭaṃ paribbhametvāna.
Bhaya’massa janayanto, rājānaṃ ida’ mavoca.

1139. Bujjhassu kho rājakali, mā tā’haṃ matthakaṃ nitāḷesim.
Mā jeṭṭhaputta’ mavadhi, adūsakaṃ sīhasaṅkāsaṃ.

1140. Ko te diṭṭho rājakali,
Puttabhāriyāyo haññamānāyo.
Seṭṭhi ca gahapatayo,
Adūsakā saggakāmā hi.
1141. Tam sutvā Khaṇḍahālo, rājā ca abbhuta'midaṃ disvāna.
Sabbesaṃ bandhanāni mocesaṃ, yathā taṃ anupaghātāṃ.
1142. Sabbesu vippamuttasu, ye tattha samāgatā tadā āsuṃ.
Sabbe ekekaḍḍuka'madaṃsu, esa vadho Khaṇḍahālassā'ti.

Tattha **amanussoti** Sakko devarājā. **Bujjhassūti** jānassu sallakkhehi. **Rājakalīti** rājakāḷakaṇṇi rājalāmaka. **Mā tā'hanti** pāparāja bujjha¹, mā te ahaṃ matthakaṃ nitāḷesiṃ. **Ko te diṭṭhoti** kuhiṃ tayā diṭṭhapubbo. **Saggakāmā hīti** ettha hīti nipātamattaṃ, saggakāmā saggāṃ patthayamānāti attho. **Taṃ sutvāti** bhikkhave taṃ Sakkassa vacanaṃ Khaṇḍahālo sutvā. **Abbhuta'midanti** rājā ca idaṃ Sakkassa dassanaṃ pubbe abhūtaṃ disvā. **Yathā tanti** yathā anupaghātāṃ pānaṃ mocenti, evameva mocesaṃ. **Ekekaḍḍuka'madaṃsūti** bhikkhave yattakā tasmīṃ yaññāvāṇe samāgatā, sabbe ekakoḷāhalaṃ katvā Khaṇḍahālassa ekekaḍḍupahāraṃ adaṃsu. **Esa vadhoti** esova Khaṇḍahālassa vadho ahosi, tattheva naṃ jīvitakkhayaṃ pāpesunti attho.

Taṃ pana māretvā mahājano rājānaṃ māretuṃ ārabhi. Bodhisatto pitaraṃ parissajitvā māretuṃ na adāsi. Mahājano “jīvitaṃ etassa pāparañño dema, chattaṃ panassa nagare ca vāsaṃ na dassāma, caṇḍalaṃ katvā bahinagare vasāpessāma”ti vatvā rājavesaṃ hāretvā kāsavaṃ nivāsāpetvā haliddipilotikāya sīsaṃ veṭhetvā caṇḍalaṃ katvā caṇḍalavasanaṭṭhānaṃ taṃ paṇiṇi. Ye panetaṃ pasughātayaññaṃ yajīṃsu ceva yajāpesuṃ ca anumodiṃsu ca, sabbe nirayaparāyaṇāva ahesuṃ. Tamatthaṃ pakāseto Satthā āha—

1143. “Sabbe pavitṭhā nirayaṃ, yathā taṃ pāpakaṃ karitvāna.
Na hi pāpakammaṃ katvā, labbhā sugatiraṃ ito gantun”ti.

Sopi kho mahājano dve kāḷakaṇṇiyo hāretvā tattheva abhisekasambhāre
āharitvā Candakumāraṃ abhisiñci. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1144. “Sabbesu vippamuttesu, ye tattha samāgatā tadā āsum.
Candaṃ abhisiñciṃsu, samāgatā rājaparisā ca.

1145. Sabbesu vippamuttesu, ye tattha samāgatā tadā āsum.
Candaṃ abhisiñciṃsu, samāgatā rājakañṇāyo ca.

1146. Sabbesu vippamuttesu, ye tattha samāgatā tadā āsum.
Candaṃ abhisiñciṃsu, samāgatā devaparisā ca.

1147. Sabbesu vippamuttesu, ye tattha samāgatā tadā āsum.
Candaṃ abhisiñciṃsu, samāgatā devakañṇāyo ca.

1148. Sabbesu vippamuttesu, ye tattha samāgatā tadā āsum.
Celukkhepa’makaruṃ, samāgatā rājaparisā ca.

1149. Sabbesu vippamuttesu, ye tattha samāgatā tadā āsum.
Celukkhepa’makaruṃ, samāgatā rājakañṇāyo ca.

1150. Sabbesu vippamuttesu, ye tattha samāgatā tadā āsum.
Celukkhepa’makaruṃ, samāgatā devaparisā ca.

1151. Sabbesu vippamuttesu, ye tattha samāgatā tadā āsum.
Celukkhepa’makaruṃ, samāgatā devakañṇāyo ca.

1152. Sabbesu vippamuttesu, bahū ānanditā ahum.
Nandiraṃ pavesi nagaraṃ, bandhanā mokkho aghositthā’ti.

Tattha **rājaparisā cāti** rājaparisāpi tīhi saṅkhehi abhisiñciṃsu.
Rājakañṇāyo cāti khattiyadhītaropi naṃ abhisiñciṃsu. **Devaparisā cāti**

Sakko devarājā vijayuttarasāṅkhaṃ gahetvā devaparisāya saddhiṃ abhisiñci.

Devakaññāyo cāti Sujāpi devadhītarāhi saddhiṃ abhisiñci.

Celukkhepa'makarunti nānāvaṇṇehi vatthehi dhaje ussāpetvā uttarisāṭakāni ākāse khipantā¹ celukkhepaṃ karimsu. Rājaparisā ca itare tayo koṭṭhāsā cāti abhisekakārakā cattāropi koṭṭhāsā karimsueva. **Ānanditā ahunti** āmoditā ahesuṃ. **Nandiṃ pavesi nagaranti** Candakumārassa chattam ussāpetvā nagaram paviṭṭhakāle nagare ānandabheri cari². Kim vatvāti? Yathā amhākaṃ Candakumāro bandhanā mutto, evameva sabbe bandhanā muccantūti. Tena vuttam “bandhanā makkho aghosittā”ti.

Bodhisatto pitu vattam paṭṭhapesi. Antonagaram pana pavisitum na labhati. Paribbayassa khīṇakāle bodhisatto uyyānakīḷādīnam atthāya gacchanto tam upasaṅkamitvā “pati'mhī”ti³ na vandati, añjalim pana katvā “ciram jīva sāmī”ti vadati. “Kenattho”ti vutte ārocesi. Athassa paribbayam dāpesi. So dhammena rajjam kāretvā āyupariyosāne devalokam pūrayamāno agamāsi.

Satthā imam dhammadesanam āharitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepi Devadatto mam ekaṃ nissāya bahū māretum vāyāmamakāsī”ti vatvā jātakam samodhānesi. Tadā Khaṇḍahālo Devadatto ahosi. Gotamīdevī Mahāmāyā, Candādevī Rāhulamātā, Vasulo Rāhulo, Selā Uppalavaṇṇā, Sūro Vāmagotto Kassapo, Bhaddaseno Moggallāno, Sūriyakumāro Sāriputto, Candarājā pana ahameva Sammāsambuddho ahosinti.

Candakumārajātakavaṇṇanā⁴ sattamā.

1. Bhamentā (Sī, I)

3. Pitāmhīti (Sī), pitaromhīti (Ka)

2. Ānandikā bherim ācarimsu (Ka)

4. Khaṇḍahāla-jātakavaṇṇanā (Sī, I, Ka)

8. Mahānāradakassapajātakavaṇṇanā (545)

Ahu rājā videhānanti idaṃ Satthā Laṭṭhivanuyyāne viharanto
Uruvelakassapadamaṇaṃ ārabha kathesi. Yadā hi Satthā
pavattitavaradhammacakko Uruvelakassapādayo jaṭile dametvā
Magadharājassa paṭissavaṃ mocetuṃ¹ purāṇajaṭilasahassaparivuto
Laṭṭhivanuyyānaṃ agamāsi, tadā dvādasanahutāya parisāya saddhim āgantvā
Dasabalaṃ vanditvā nisinnassa Magadharañño parisantare
brāhmaṇagahapatikānaṃ vitakko uppajji “kiṃ nu kho Uruvelakassapo
mahāsamaṇe brahmacariyaṃ carati, udāhu mahāsamaṇo Uruvelakassape”ti.
Atha kho Bhagavā tesāṃ dvādasanahutānaṃ cetasā cetoparivitakkamaññāya
“Kassapassa mama santike pabbajitabhāvaṃ jānāpessāmi”ti imaṃ
gāthamāha—

“Kimeva disvā Uruvelavāsi, pahāsi aggim kisakovadāno.
Pucchāmi taṃ Kassapa etamatthaṃ,
Kathaṃ pahīnaṃ tava aggihuttan”ti.

Theropi Bhagavato adhippāyaṃ viditvā—

“Rūpe ca sadde ca atho rase ca,
Kāmitthiyo cābhivadanti yaññā.
Etaṃ malanti upadhīsu ñatvā,
Tasmā na yiṭṭhe na hute arañjin”ti²—

imaṃ gāthaṃ vatvā attano sāvakahāvaṃ pakāsanatthaṃ Tathāgatassa
pādapiṭṭhe sīsaṃ ṭhapetvā “Satthā me bhante Bhagavā, sāvakohamasmi”ti
vatvā ekatālaṃ dvitālaṃ titālanti yāva sattatālappamāṇaṃ sattakkhattuṃ
vehāsaṃ abhuggantvā oruyha Tathāgataṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Taṃ
pāṭihāriyaṃ disvā mahājano “aho mahānubhāvo Buddho, evaṃ
thāmagatadiṭṭhiko nāma attānaṃ ‘arahā’ti maññamāno Uruvelakassapopi
diṭṭhijālaṃ bhinditvā Tathāgatena damito”ti Satthu guṇakathaññeva kathesi.
Taṃ sutvā Satthā “anacchariyaṃ idāni sabbaññutappattena mayā imassa
damaṇaṃ, svāhaṃ pubbe sarāgakālepi Nārado nāma

1. Vissajjāpetuṃ (Syā, Ka)

2. Vi 3. 46 piṭṭhe.

brāhmā hutvā imassa diṭṭhijālaṃ bhinditvā imaṃ nibbisevanamakāsin”ti vatvā tāya parisāya yācito atītaṃ āhari.

Atīte Videharaṭṭhe Mithilāyaṃ Aṅgati nāma rājā rajjaṃ kāresi dhammiko dhammarājā. Tassa Rucā¹ nāma dhītā ahosi abhirūpā dassanīyā pāsādikā kappasatasahassaṃ patthitapatthanā mahāpuññā aggamahesiyā kucchismiṃ nibbattā. Sesā panassa soḷasasahassā itthiyo vañjhā ahesuṃ. Tassa sā dhītā piyā ahosi manāpā. So tassā nānāpupphapūre pañcavīsati-pupphasamugge anagghāni sukhumāni vatthāni ca “imehi attānaṃ alaṅkarotū”ti devasikaṃ paṇiṇi. Khādanīyabhojanīyassa pana pamāṇaṃ natthi. Anvaḍḍhamāsaṃ “dānaṃ detū”ti sahasaṃ sahasaṃ pesesi. Tassa kho pana Vijayo ca Sunāmo ca Alāto cāti tayo amaccā ahesuṃ. So komudiyā cātumāsiniyā chaṇe pavattamāne devanagaraṃ viya nagare ca antepure ca alaṅkate sunhāto suvilitto sabbālaṅkārappaṭimaṅḍito bhuttasāyamāso vivaṭasīhapañjare mahātale amaccagaṇaparivuto visuddhaṃ gaganatalaṃ abhilaṅghamaṇaṃ candamaṅḍalaṃ disvā “ramaṇīyā vata bho dosinā ratti, kāya nu kho ajja ratiyā abhirameyyāmā”ti amacce pucchi. Tamatthaṃ pakāseto Satthā āha—

1153. “Ahu rājā Videhānaṃ, Aṅgati² nāma khattiyō.

Pahūtayoggo dhanimā, anantabalaporiso.

1154. So ca pannarasim rattiṃ, purimayāme anāgate.

Cātumāsā komudiyā, amacce sannipātayi.

1155. Paṅḍite sutasampanne, mhitapubbe³ vicakkhaṇe.

Vijayaṅca Sunāmaṅca, senāpatiṃ Alātakam.

1156. Ta’manupucchi Vedeho, paccekam brūtha sam rucim.

Cātumāsā komuda’jja, juṇham byāpahataṃ tamaṃ.

Kāya’jja ratiyā rattiṃ, viharemu imaṃ utun”ti.

1. Rujā (Sī, I)

2. Aṅgati (Sī)

3. Mihitapubbe (Sī, I)

Tattha **pahūtayoggoti** bahukena hatthiyoggādinā samannāgato. **Anantabalaporisoti** anantabalakāyo. **Anāgateti** pariyoṣānaṃ appatte, anatikkaṅkanti attho. **Cātumāsāti**¹ catunnaṃ vassikamāsānaṃ pacchimaḍḍivasabhūṭāya rattiya. **Komudiyāti** phullakumudāya. **Mhitapubbeti** paṭhamāṃ sitāṃ katvā pacchā kathanaṣīle. **Ta'manupucchīti** taṃ tesu amaccesu ekekaṃ amaccaṃ anupucchi. **Paccekaṃ brūtha saṃ rucinti** sabbepi tumhe attano attano ajjhāsayānurūpaṃ ruciṃ paccekaṃ mayhaṃ kathetha. **Komuda'jjāti** komudī ajja. **Juṇhanti** juṇhāya nissayabhūtaṃ candamaṇḍalaṃ abbhuggacchati. **Byapahataṃ**² tamanti tena sabbāṃ andhakāraṃ vihatāṃ. **Utunti** ajja rattiṃ imaṃ evarūpaṃ utuṃ kāyaratiyā vihareyyāmāti.

Iti rājā amacce pucchi. Tena te pucchitā attano attano ajjhāsayānurūpaṃ kathāṃ kathayimṣu. Tamatthaṃ pakāṣento Satthā āha—

1157. “Tato senāpati rañño, Alāto eta'dabravi.

‘Haṭṭhaṃ yoggaṃ balaṃ sabbāṃ, senāṃ sannāhayāmasa.

1158. Niyyāma deva yuddhāya, anantabalaporisā.

Ye te vasaṃ na āyanti, vasaṃ upanayāmasa.

Esā mayhaṃ sakā dīṭṭhi, ajitaṃ ojjināmasa’.

1159. Alātassa vaco sutvā, Sunāmo eta'dabravi.

‘Sabbe tuyhaṃ mahārāja, amittā vasa'māgatā.

1160. Nikkhittasatthā paccatthā, nivāta'manuvattare.

Uttamo ussavo ajja, na yuddhaṃ mama rucati.

1161. Annapānañca khajjañca, khippaṃ abhiharantu te.

Ramassu deva kāmehi, naccagīte suvādite’.

1162. Sunāmassa vaco sutvā, Vijayo eta'dabravi.

‘Sabbe kāmā mahārāja, niccaṃ tava mupaṭṭhitā.

1. Cātumassāti (Sī, I)

2. Byapagataṃ (Sī, I)

1163. Na hete dullabhā deva, tava kāmehi modituṃ.
Sadāpi kāmā sulabhā, netam cittamatam mama.
1164. Samaṇam brāhmaṇam vāpi, upāsemu bahussutam.
Yo na’jja vinaye kaṅkham, atthadhammavidū ise’.
1165. Vijayassa vaco sutvā, rājā Aṅgati mabravi.
‘Yathā Vijayo bhaṇati, mayhampetaṃva ruccati.
1166. Samaṇam brāhmaṇam vāpi, upāsemu bahussutam.
Yo na’jja vinaye kaṅkham, atthadhammavidū ise.
1167. Sabbeva santā karoṭṭha matim, kam upāsemu paṇḍitam.
Yo na’jja vinaye kaṅkham, atthadhammavidū ise’.
1168. Vedehassa vaco sutvā, Alāto eta’ dabravi.
‘Atthā’yaṃ migadāyasmim, acelo dhīrasammato.
1169. Guṇo Kassapagottā’yaṃ, suto citrakathī gaṇī.
Tam deva payirupāsemu, so no kaṅkham vinessati’.
1170. Alātassa vaco sutvā, rājā codesi sārathim.
Migadāyaṃ gamissāma, yuttam yānam idhā’nayā”ti.

Tattha **hatṭhanti** tuṭṭhapahaṭṭham. **Ojināmaseti** yaṃ no ajitam, tam jināma. Eso mama ajjhāsayoti. Rājā tassa katham neva paṭikkosi, nābhinandi. **Eta’ dabravīti** rājānam Alātassa vacanam anabhinandantam appaṭikkosantam disvā ‘nāyaṃ yuddhajjhāsayo, ahamassa cittam gaṇhanto kāmaguṇābhiratim vaṇṇayissāmī”ti cintetvā etam “sabbe tuyhan”ti-ādivacanam abravi.

Vijayo eta’ dabravīti rājā Sunāmassapi vacanam nābhinandi, na paṭikkosi. Tato Vijayo “ayaṃ rājā imesaṃ dvinnampi vacanam sutvā tuṇhīyeva ṭhito, paṇḍitā nāma dhammassavanasonḍā honti, dhammassavanamassa vaṇṇayissāmī”ti cintetvā etam “sabbe kāmā”ti-ādivacanam abravi. Tattha

tava mupaṭṭhitāti tava upaṭṭhitā. **Moditunti** tava kāmehi moditum̄ abhiramitum̄ icchāya sati na hi ete kāmā dullabhā. **Netam̄ cittamataṃ mamā**ti etaṃ tava kāmehi abhiramaṇaṃ mama cittamataṃ na hoti, na me ettha cittaṃ pakkhandati. **Yo na'jjā**ti yo no ajja. **Atthadhamma**vidūti Pāḷi-atthañceva Pāḷidhammañca jānanto. **Iseti** isi esitaguṇo¹.

Aṅgati mabravīti Aṅgati abravi. **Mayhampetaṃva ruccatī**ti mayhampi etaññeva ruccati. **Sabbeva santā**ti sabbeva tumhe idha vijjamānā matiṃ karotha cintetha. **Alāto eta'dabravī**ti rañño kathaṃ sutvā Alāto “ayaṃ mama kulūpako guṇo nāma ājīvako rājuyyāne vasati, taṃ pasamsivā rājakulūpakaṃ karissāmī”ti cintetvā etaṃ “atthā'yan”ti-ādivacanaṃ abravi. Tattha **dhīrasammatoti** paṇḍitoti sammato. **Kassapagottā'yanti** Kassapagotto ayaṃ. **Sutoti** bahussuto. **Gaṇī**ti gaṇasatthā. **Codesī**ti āṇāpesi.

Rañño taṃ kathaṃ sutvā sārathino tathā karimsu. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1171. “Tassa yānaṃ ayojesum̄, dantaṃ rūpiyapakkharaṃ.
Sukkamaṭṭhaparivāraṃ, paṇḍaraṃ dosinā mukhaṃ.
1172. Tatrā'sum̄ kumudāyuttā, cattāro sindhavā hayā.
Anilūpamasamuppātā, sudantā soṇṇamālino.
1173. Setacchattaṃ setaratho, setassā setabījanī.
Vedeho saha'macchehi, niyyaṃ candova sobhati.
1174. Ta'manuyāyimsu bahavo, indikhaggadharā balī.
Assapiṭṭhigatā vīrā, narā naravarādhipaṃ.
1175. So muhuttaṃva yāyivā, yānā oruyha khattiyo.
Vedeho saha'macchehi, pattī guṇa'mupāgami.
1176. Yepi tattha tadā āsum̄, brāhmaṇi'bbhā samāgatā.
Na te apanayī rājā, akataṃ bhūmi'māgate”ti.

Tattha **tassa yānanti** tassa rañño ratham yojayimsu. **Dantanti** dantamayaṃ. **Rūpiyapakkharanti** rajatamaya-upakkharaṃ. **Sukkamattḥaparivāranti** parisuddhāpharusaparivāraṃ. **Dosinā mukhanti** vigatadosāya rattiyā mukhaṃ viya, candasadisanti attho. **Tatrā'sunti** tatra ahesuṃ. **Kumudāti** kumudavaṇṇā. **Sindhavāti** sindhavajātikā. **Anilūpamasamuppātāti** vātasadisavegā. **Setacchattanti** tasmim rathe samussāpitaṃ chattampi setaṃ ahosi. **Setarathoti** sopi ratho setoyeva. **Setassāti** assāpi setā. **Setabījanīti** bijanīpi setā. **Niyyanti** tena rathena niggaçchanto amaccagaṇaparivuto Vedeharājā cando viya sobhati.

Naravarādhipanti naravarānaṃ adhipatiṃ rājādhirājānaṃ. **So muhuttaṃva yāyivāti** so rājā muhutteneva uyyānaṃ gantvā. **Pattī guṇa'mupāgamīti** pattikova guṇaṃ ājīvakaṃ upāgami. **Yepi tattha tadā āsunti** yepi tasmim uyyāne tadā puretaraṃ gantvā taṃ ājīvakaṃ payirupāsamaṇā nisinnā ahesuṃ. **Na te apanayīti** amhākameva doso, ye mayam pacchā agamimhā, tumhe mā cintayitthāti¹ te brāhmaṇe ca ibbhe ca rañño yeva atthāya akataṃ akatokāsaṃ bhūmiṃ samāgate na ussāraṇaṃ kāretvā apanayīti.

Tāya pana omisakaparisāya parivutova ekamantaṃ nisīditvā paṭisanthāramakāsi. Tamatthaṃ pakāsento Sathā āha—

1177. “Tato so mudukā bhisiyā, muducittakasanthate.
Mudupaccatthate rājā, ekamantaṃ upāvisi.

1178. Nisajja rājā sammodi, kathaṃ sāraṇiyaṃ tato.
'Kacci yāpaniyaṃ bhante, vātānaviyaggatā.

1179. Kacci akasirā vutti, labhasi piṇḍayāpanaṃ.
Appābādho ca'si kacci, cakkhuṃ na parihāyati'.

1180. Taṃ guṇo paṭisammodi, Vedehaṃ vinaye rataṃ.
'Yāpaniyaṃ mahārāja, sabbametaṃ tadūbhayaṃ.

1. Mā calitthāti (Syā, I)

1181. Kacci tuyhampi Vedeha, paccantā na baliyare.
Kacci arogaṃ yoggaṃ te, kacci vahati vāhanaṃ.
Kacci te byādhayo natthi, sarīrassupatāpiyā’.
1182. Paṭisammodito rājā, tato pucchi anantarā.
Atthaṃ dhammañca ñāyañca, dhammakāmo rathesabho.
1183. Kathaṃ dhammaṃ care macco, mātāpitūsu Kassapa.
Kathaṃ care ācariye, puttadāre kathaṃ care.
1184. Kathaṃ careyya vuḍḍhesu, kathaṃ samaṇabrāhmaṇe.
Kathañca balakāyasmim, kathaṃ janapade care.
1185. Kathaṃ dhammaṃ caritvāna, maccā gacchanti suggaṃti.
Kathañceke adhammaṭṭhā, patanti nirayaṃ atho”ti.

Tattha **mudukā bhisiyāti** mudukāya sukhasamphassāya bhisiyā.
Muducittakasanthateti¹ sukhasamphasse cittaṭṭharāṇe. **Mudupaccatthateti**
mudunā paccattharaṇena paccatthate. **Sammodīti** ājīvakena saddhiṃ
sammodanīyaṃ kathaṃ kathesi. **Tatoti** tato nisajjanato anantameva
sāraṇīyaṃ kathaṃ kathesīti attho. Tattha **kacci yāpaniyanti** kacci te bhante
sarīraṃ paccayehi yāpetuṃ sakkā. **Vātānamaviyaggatāti**² kacci te sarīre
dhātuyo samappavattā, vātānaṃ byaggatā³ natthi, tattha tattha vaggavaggā
hutvā vātā na bādhyantīti attho.

Akasirāti niddukkhā. **Vuttīti** jīvitavutti. **Appābādhoti**
iriyāpathabhaṅjakenābādhena virahito. **Cakkhanti** kacci te cakkhu-ādīni
indriyāni na parihāyantīti pucchati. **Paṭisammodīti** sammodanīyakathāya
paṭikathesi. Tattha **sabbametanti** yaṃ tayā vuttaṃ vātānamaviyaggatādi, taṃ
sabbaṃ tatheva. **Tadubhayanti** yampi tayā “appābādho ca”si kacci, cakkhuṃ
na parihāyatī”ti vuttaṃ, tampi ubhayaṃ tatheva.

Na baliyareti nābhibhavanti na kuppanti. **Anantarāti** paṭisanthārato
anantarā paṇhaṃ pucchi. Tattha **atthaṃ dhammañca ñāyañcāti** Pāli-atthañca
Pāliñca

1. Muducittakaḷandaketi (Sī, I)

2. Vātānamavisaggatāti (Sī, I), vātānamaviyattatāti (Syā)

3. Visaggatā (Sī, I), viyattatā (Syā)

kāraṇayuttiṅca. So hi “kathaṃ dhammaṃ care”ti pucchanto mātāpitu-ādīsu paṭipattidīpakaṃ Pāḷiṅca Pāḷi-atthaṅca kāraṇayuttiṅca me kathethāti imaṃ atthaṅca dhammaṅca ṇāyaṅca pucchati. Tattha **kathaṅceke adhammatṭhāti** ekacce adhamme ṭhitā kathaṃ nirayaṅceva attho sesa-apāye ca patantīti Sabbaññubuddhapaccekabuddhabuddhasāvaka mahābodhisattesu purimassa purimassa alābhena pacchimaṃ pacchimaṃ pucchitabbakaṃ mahesakkhapañhaṃ rājā kiñci ajānantaṃ naggabhoggaṃ nissirikaṃ andhabālaṃ ājīvakaṃ pucchi.

Sopi evaṃ pucchito pucchānurūpaṃ byākaraṇaṃ adisvā carantaṃ goṇaṃ daṇḍena paharanto viya bhattapāṭiyaṃ¹ kacavaraṃ khipanto viya ca “suṇa mahārāja”ti okāsaṃ kāretvā attano micchāvādaṃ paṭṭhapesi. Tamatthaṃ pakāseto Satthā āha—

1186. “Vedehassa vaco sutvā, Kassapo eta’dabravi.
‘Suṇohi me mahārāja, saccaṃ avitathaṃ padaṃ.
1187. Natthi dhammacaritassa², phalaṃ kalyāṇapāpakaṃ.
Natthi deva paro loko, ko tato hi idhā’gato.
1188. Natthi deva pitaro vā, kuto mātā kuto pitā.
Natthi ācariyo nāma, adantaṃ ko damessati.
1189. Samatulyāni bhūtāni, natthi jeṭṭhāpacāyikā.
Natthi balaṃ vīriyaṃ vā, kuto uṭṭhānaporisaṃ.
Niyatāni hi bhūtāni, yathā goṭaviso tathā.
1190. Laddheyyaṃ labhate macco, tattha dānaphalaṃ kuto.
Natthi dānaphalaṃ deva, avaso deva’vīriyo.
1191. Bālehi dānaṃ paññattaṃ, paṇḍitehi paṭicchitaṃ.
Avasā denti dhīraṇaṃ, bālā paṇḍitamānino”ti.
- Tattha **idhā’gatoti** tato paralokato idhā’gato nāma natthi. **Natthi deva pitaro vā**ti deva ayyakapeyyakādayo vā natthi,

1. Bhattavaḍḍhiyaṃ (Syā), bhattavaṭṭikāya (Ka)

2. Dhammassa ciṅṇassa (Sī)

tesu asantesu kuto mātā kuto pitā. **Yathā goṭaviso tathāti** goṭaviso vuccati pacchābandho, yathā nāvāya pacchābandho nāvameva anugacchati, tathā ime sattā niyatameva anugacchantīti vadati. **Avaso deva’vīriyoti** evaṃ dānaphale asati yo koci bālo dānaṃ deti, so avaso avīriyo na attano vasena balena deti, dānaphalaṃ pana atthīti saññāya aññesaṃ andhabālānaṃ saddahitvā detīti dīpeti. **Bālehi dānaṃ paññattanti** “dānaṃ dātabban”ti andhabālehi paññattaṃ anuññātaṃ, taṃ dānaṃ bālāyeva denti, paṇḍitā paṭiggaṇhanti.

Evam dānassa nipphalataṃ vaṇṇetvā idāni pāpassa nipphalabhāvaṃ vaṇṇetum āha—

1192. “Satti’me sassatā kāyā, acchejjā avikopino.

Tejo pathavī āpo ca, vāyo sukhaṃ dukhañcime.

Jīve ca satti’me kāyā, yesaṃ chettā na vijjati.

1193. Natthi hantā va chettā vā, haññe yevāpi koci naṃ.

Antareneva kāyānaṃ, satthāni vītivattare.

1194. Yo cāpi sira’ mādāya, paresaṃ nisitāsina.

Na so chindati te kāye, tattha pāpaphalaṃ kuto.

1195. Cullāsītimahākappe, sabbe sujjhanti saṃsaram.

Anāgate tamhi kāle, saññatopi na sujjhati.

1196. Caritvāpi bahuṃ bhadrāṃ, neva sujjhantīnāgate.

Pāpañcepi bahuṃ katvā, taṃ khaṇaṃ nātivattare.

1197. Anupubbena no suddhi, kappānaṃ cullasītiyā.

Niyatim nātivattāma, velanta’ miva sāgaro”ti.

Tattha **kāyāti** samūhā. **Avikopinoti** vikopetum na sakkā. **Jīveti** jīvo. “Jīvo”tipi pāṭho, ayameva attho. **Satti’me kāyāti** ime satta kāyā. **Haññe yevāpi koci nanti** yo haññeyya, sopi nattheva. **Vītivattareti** imesaṃ sattannaṃ kāyānaṃ antareyeva

caranti, chindituṃ na sakkonti. **Sira'mādāyā**ti paresaṃ sīsāṃ gahetvā. **Nisitāsinā**ti nisitena asinā chindati, **na so chindatī**ti sopi te kāye na chindati, pathavī pathavimeva upeti, āpādayo āpādike, sukhadukkhajīvā ākāsaṃ pakkhandantīti dasseti.

Saṃsaranti mahārāja ime sattā imaṃ pathaviṃ ekamaṃsakhalaṃ katvāpi ettake kappe saṃsarantā sujjhanti. Aññatra hi saṃsārā satte sodhetuṃ samattho nāma natthi, sabbe saṃsārenea sujjhanti. **Anāgate tamhi kā**leti yathāvutte pana etasmim kāle anāgate appatte antarā saññatopi parisuddhasīlopi na sujjhanti. **Taṃ khaṇanti** taṃ vuttappakāraṃ kālaṃ. **Anupubbena no suddhī**ti amhākaṃ vāde anupubbena suddhi, sabbesaṃ amhākaṃ anupubbena suddhi bhavissatīti attho. Iti so ucchedavādo attano thāmena sakavādaṃ nippadesato kathesīti.

1198. Kassapassa vaco sutvā, Alāto eta'dabravi.

Yathā bhadanto bhaṇati, mayhampetaṃva ruccati.

1199. Ahampi purimaṃ jātiṃ, sare saṃsarita'ttano.

Piṅgalo nāma'haṃ āsim, luddo goghātako pure.

1200. Bārāṇasiyaṃ phītāyaṃ, bahum pāpaṃ mayā kataṃ.

Bahū mayā hatā pāṇā, mahimsā sūkarā ajā.

1201. Tato cuto idha jāto, iddhe senāpatīkule.

Natthi nūna phalaṃ pāpaṃ, yo'haṃ na nirayaṃ gatoti.

Tattha **Alāto eta'dabravī**ti so kira Kassapadasabalassa cetiye anojapupphadāmena pūjaṃ katvā maraṇasamaye aññena kammena yathānubhāvaṃ khitto saṃsāre saṃsaranto ekassa pāpakamma nissandena goghātakakule nibbattivā bahum pāpamakāsi. Athassa maraṇakāle bhasmapaṭicchanno viya aggi ettakaṃ kālaṃ ṭhitāṃ taṃ puññakammaṃ okāsamakāsi. So tassānubhāvena idha nibbattivā taṃ vibhūtiṃ patto, jātiṃ saranto pana atītānantarato paraṃ parisarituṃ asakkonto “goghātakakammaṃ katvā idha nibbattosmī”ti saññāya

tassa vādaṃ upatthambhento idaṃ “yathā bhadanto bhaṇatī”ti-ādivacanāṃ abravi. Tattha **sare saṃsarita’ttanoti** attano saṃsaritaṃ sarāmi.

Senāpatikuleti senāpatikulamhi.

1202. Athettha bījako nāma, dāso āsi paṭaccarī¹.

Uposathaṃ upavasanto, guṇasantiku’pāgami.

1203. Kassapassa vaco sutvā, Alātassa ca bhāsitaṃ.

Passasanto muhuṃ uṇhaṃ, rudaṃ assūni vattayīti.

Tattha **athetthāti** atha ettha etissaṃ Mithilāyaṃ. **Paṭaccarīti** daliddo kapaṇo ahoṣi. **Guṇasantiku’pāgamīti** guṇassa santikaṃ kiñcideva kāraṇaṃ sossāmīti upagatoti veditabbo.

1204. Ta’manupucchi Vedeho, ‘kimatthaṃ samma rodasi.

Kim te sutāṃ vā diṭṭhaṃ vā, kim maṃ vedesi vedanaṃ’ti.

Tattha **kim maṃ vedesi vedananti** kim nāma tvaṃ kāyikaṃ vā cetasikaṃ vā vedanaṃ pattoyaṃ evaṃ rodanto maṃ vedesi jānāpesi, uttānameva naṃ katvā mayhaṃ ācikkhāhīti.

1205. Vedeḥassa vaco sutvā, bījako eta’dabravi.

‘Natthi me vedanā dukkhā, mahārāja suṇohi me.

1206. Ahampi purimaṃ jātim, sarāmi sukha’mattano.

Sāketā’haṃ pure āsim, bhāvaseṭṭhi guṇe rato.

1207. Sammato brāhmaṇibbhānaṃ, saṃvibhāgarato suci.

Na cāpi pāpakaṃ kammaṃ, sarāmi kata’mattano.

1208. Tato cutā’haṃ Vedeha, idha jāto duritthiyā.

Gabbhamhi kumbhadāsiyā, yato jāto suduggato.

1209. Evampi duggato santo, samacariyaṃ adhiṭṭhito.

Upaḍḍhabhāgaṃ bhattassa, dadāmi yo me icchati.

1. Paṭaccarī (Sī, I), paṭaccharī (Syā)

1210. Cātuddasiṃ pañcadasiṃ, sadā upavasāma'haṃ.
Na cāpi bhūte himsāmi, theyyaṃ cāpi vivajjayiṃ.

1211. Sabbameva hi nūne'taṃ, suciṇṇaṃ bhavati nipphalaṃ.
Niratthaṃ maññi'daṃ sīlaṃ, Alāto bhāsati yathā.

1212. Kalimeva nūna gaṇhāmi, asippo dhuttako yathā.
Kaṭaṃ Alāto gaṇhāti, kitavo'sikkhito yathā.

1213. Dvāraṃ nappaṭipassāmi, yena gacchāmi suggatiṃ.
Tasmā rāja parodāmi, sutvā Kassapabhāsitanti.

Tattha **bhāvaseṭṭhi**ti evaṃnāmakā asītikoṭṭivibhavo seṭṭhi. **Guṇe ratoti** guṇaṃhi rato. **Sammatotī** sambhāvito saṃvaṇṇito. **Sucīti** sucikammo. **Idha jāto duritthiyāti** imasmiṃ Mithilanagare daliddiyā kapaṇāya kumbhadāsiyā kucchimhi jātosmīti. So kira pubbe Kassapabuddhakāle araṇṇe naṭṭhaṃ balibaddaṃ gavesamāno ekena maggamūlḥena bhikkhunā maggaṃ puṭṭho tuṇhī hutvā puna tena pucchito kujjhitvā “samaṇa dāsā nāma mukharā honti, dāsena tayā bhavitabbaṃ, atimukharosī”ti āha. Taṃ kammaṃ tadā vipākaṃ adavā bhasmacchanno viya pāvako ṭhitaṃ. Maraṇasamaye aññaṃ kammaṃ upaṭṭhāsi. So yathākammaṃ saṃsāre saṃsaranto ekassa kusalakammaṃ balena sākete vuttappakāro seṭṭhi hutvā dānādīni puññāni akāsi. Taṃ panassa kammaṃ pathaviyaṃ nihitanidhi viya ṭhitaṃ okāsaṃ labhitvā vipākaṃ dassati. Yaṃ pana tena taṃ bhikkhuṃ akkosantena kataṃ pāpakammaṃ, tamassa tasmiṃ attabhāve vipākaṃ adāsi. So ajānanto “itarassa kalyāṇakammaṃ balena kumbhadāsiyā kucchimhi nibbattosmī”ti saññāya evamāha. **Yato jāto suduggatotī** sohaṃ jātakālato paṭṭhāya atiduggatotī dīpeti.

Samacariyamadhiṭṭhitoti samacariyāyameva patiṭṭhitomhi. **Nūne'tanti** ekasena etaṃ. **Maññi'daṃ sīlanti** deva idaṃ sīlaṃ nāma niratthakaṃ maññe. **Alātotī** yathā ayaṃ Alātasenāpati “mayā purimabhava bahum pāṇātipātakammaṃ katvā senāpatiṭṭhānaṃ laddhan”ti bhāsati, tena

kāraṇenāhaṃ niratthakaṃ sīlanti maññāmi. **Kalimevāti** yathā asippo asikkhito akkhadhutto parājayaggāhaṃ gaṇhāti, tathā nūna gaṇhāmi, purimabhava attano sāpateyyaṃ nāsetvā idāni dukkhaṃ anubhavāmi. **Kassapabhāsītanti** Kassapagottassa acelakassa bhāsitaṃ sutvāti vadati.

1214. Bījakassa vaco sutvā, rājā Aṅgati mabravi.
Natthi dvāraṃ sugatiyā, niyatim kaṅkha bījaka.

1215. Sukhaṃ vā yadi vā dukkhaṃ, niyatiyā kira labbhati.
Saṃsārasuddhi sabbesaṃ, mā turittho anāgate.

1216. Ahampi pubbe kalyāṇo, brāhmaṇibbhesu byāvaṭo.
Vohāra’manusāsanto, ratihīno tadantarāti.

Tattha **Aṅgati mabravīti** paṭhamameva itaresaṃ dvinnāṃ, pacchā bījakassāti tiṇṇaṃ vacanaṃ sutvā daḷhaṃ micchādiṭṭhiṃ gaḥetvā etaṃ “natthi dvāraṃ”ti-ādivacanamabravi. **Niyatim kaṅkhāti** samma bījaka niyatimeva olokehi. Cullāsītimahākappappamaṇo kāloyeva hi satte sodheti, tvaṃ atituritoti adhippāyenevamāha. **Anāgateti** tasmiṃ kāle asampatte antarāva devalokaṃ gacchāmīti mā turittho. **Byāvaṭoti** brāhmaṇesu ca gahapatikesu ca tesāmyeva kāyaveyyāvaccadānādikammakaraṇena byāvaṭo ahoṣim. **Vohāranti** vinicchayaṭṭhāne nisīditvā rājakiccaṃ¹ vohāraṃ anusāsantova. **Ratihīno tadantarāti** ettakaṃ kālaṃ kāmaguṇaratiyā parihīnoti.

Evaṅca pana vatvā “bhante Kassapa mayaṃ ettakaṃ kālaṃ pamajjimhā, idāni pana amhehi ācariyo laddho, ito paṭṭhāya kāmaratimeva anubhavissāma, tumhākaṃ santike ito uttari dhammassavanampi no papañco bhavissati, tiṭṭhatha tumhe, mayaṃ gamissāmā”ti āpucchanto āha—

1217. “Punapi bhante dakkhemu, saṅgati ce bhavissati”ti.

Tattha **saṅgati ceti** ekasmiṃ ṭhāne ce no samāgamo bhavissati, no ce, asati puññaphale kiṃ tayā diṭṭhenāti.

Idaṃ vatvāna Vedeho, paccagā sanivesananti.

Tattha **sanivesananti** bhikkhave idaṃ vacanaṃ Vedeharājā vatvā rathaṃ abhiruyha attano nivesanaṃ Candakapāsādatalameva paṭigato.

Rājā paṭhamaññāṃ guṇasantikaṃ gantvā taṃ vanditvā paññaṃ pucchi. Āgacchanta pana avanditvāva āgato. Guṇo attano aguṇatāya vandanampi nālattha, piṇḍādikaṃ sakkāraṃ kimeva lacchati. Rājāpi taṃ rattim vītināmetvā punadivase amacce sannipātetvā “kāmaguṇe me upaṭṭhāpetha, ahaṃ ito paṭṭhāya kāmaguṇasukhameva anubhavissāmi, na me aññāni kiccāni ārocetabbāni, vinicchaya-kiccaṃ asuko ca asuko ca karotū”ti vatvā kāmaratimatto¹ ahosi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1218. “Tato ratyā vivasāne, upaṭṭhānampi Aṅgati.

Amacce sannipātetvā, idaṃ vacana’ mabravi.

1219. ‘Candake me vimānasmim, sadā kāme vidhentu me.

Mā upagacchum² atthesu, guyhappakāsiyesu ca.

1220. Vijayo ca Sunāmo ca, senāpati Alātako.

Ete atthe nisīdantu, vohārakusalā tayo’.

1221. Idaṃ vatvāna Vedeho, kāmeva bahumaññātha.

Na cāpi brāhmaṇibbhesu, atthe kismiñci byāvaṭo”ti.

Tattha **upaṭṭhānamhīti** attano upaṭṭhānaṭṭhāne. **Candake meti** mama santake Candakapāsāde. **Vidhentu meti** niccaṃ mayhaṃ kāme samvidahantu upaṭṭhapentu. **Guyhappakāsiyesūti** guyhesupi pakāsiyesupi atthesu uppannesu maṃ keci mā upagacchum³. **Attheti** atthakaraṇe vinicchayaṭṭhāne. **Nisīdantūti** mayā kattabbakiccassa karaṇatthaṃ sesa-amaccehi saddhim nisīdantūti.

1222. Tato dvesattarattassa, Vedehassa’trajā piyā.

Rājadhītā Rucā nāma, dhātimātara’ mabravi.

1. Kāmaratiparo (Sī, I)

2. Upagaccha (Ka)

3. Kenaci mā upagaccha (Ka)

1223. Alaṅkarotha maṃ khippaṃ, sakhiyo cā'laṅkarontu me.
Suve pannaraso dībyo, gacchaṃ issarasantike.

1224. Tassā mālyam abhiharimsu, candanañca mahārahaṃ.
Maṇisaṅkhamuttāratanaṃ, nānāratte ca ambare.

1225. Tañca soṇṇamaye pīṭhe, nisinnaṃ bahuki'tthiyo.
Parikiriya asobhimsu, rucam ruciravaṇṇininti.

Tattha **tatoti** tato rañño kāmapaṅke laggitadivasato paṭṭhāya.

Dvesattarattassāti cuddasame divase. **Dhātimātara'mabravīti** pitu santikaṃ gantukāmā hutvā dhātimātaramāha. Sā kira cātuddase cātuddase pañcasatakumārikāhi parivutā dhātigaṇaṃ ādāya mahantena sirivilāsena attano sattabhūmikā rativaḍḍhanapāsādā oruyha pitu dassanatthaṃ Candakapāsādaṃ gacchati. Atha naṃ pitā disvā tuṭṭhamānaso hutvā mahāsakkāraṃ kāretvā uyyojento “amma dānaṃ dehi”ti sahasaṃ datvā uyyojeti. Sā attano nivesanaṃ āgantvā punadivase uposathikā hutvā kapaṇaddhikavaṇṇibbakayācakānaṃ mahādānaṃ deti. Raññā kirassā eko janapadopī dinno. Tato āyena sabbakiccāni karoti. Tadā pana “raññā kira guṇaṃ ājīvakaṃ nissāya micchādassanaṃ gahitaṃ”ti sakalanagare ekakolāhalaṃ ahosi. Taṃ pavattim Rucāya dhātiyo sutvā rājadhītāya ārocayimsu “ayye pitarā kira te ājīvakassa kathaṃ sutvā micchādassanaṃ gahitaṃ, so kira catūsu nagaradvāresu dānasālāyo viddhaṃsāpetvā parapariḅḅahitā¹ itthiyo ca kumārikāyo ca pasayhakārena gaṇhituṃ aṇāpeti, rajjaṃ na vicāreti, kāmamattoyeva kira jāto”ti. Sā taṃ kathaṃ sutvā anattamanāhutvā “kathaṃ hi nāma me tāto apagatasukkadhammaṃ nillajjaṃ naggabhoggaṃ upasaṅkamtivā pañhaṃ pucchissati, nanu dhammikasamaṇabrāhmaṇe kammavādino upasaṅkamtivā pucchitabbo siyā, ṭhapetvā kho pana maṃ añño mayhaṃ pitaraṃ micchādassanā apanetvā sammādassane patiṭṭhāpetuṃ samattho nāma natthi. Ahañhi atītā satta, anāgatā sattāti cuddasa jātiyo anussarāmi, tasmā pubbe mayā kataṃ pāpakammaṃ kathetvā pāpakammaṃ phalaṃ dassenti mama

pitarāṃ micchādassanā mocessāmi¹. Sace pana ajjeva gamissāmi, atha maṃ pitā ‘amma tvaṃ pubbe aḍḍhamāse āgacchasi, ajja kasmā evaṃ lahu āgatāsī’ti vakkhati. Tatra sace ahaṃ ‘tumhehi kira micchādassanaṃ gahitaṃ’ti sutvā ‘āgatamhī’ti vakkhāmi, na me vacanaṃ garuṃ katvā gaṇhissati, tasmā ajja agantvā ito cuddasame divase kāḷapakkhēveva kiñci ajānantī viya pubbe gamanākāreneva gantvā āgamanakāle dānavattatthāya sahaṣsaṃ yācissāmi, tadā me pitā diṭṭhiyā gahitabhāvaṃ kathessati. Atha naṃ ahaṃ attano balena micchādiṭṭhiṃ chaḍḍāpessāmi²’ti cintesi, tasmā cuddasame divase pitu santikaṃ gantukāmā hutvā evamāha.

Tattha **sakhiyo cāti** saḥāyikāyopi me pañcasatā kumārikāyo ekāyekaṃ asadisāṃ katvā nānālaṅkārehi nānāvaṇṇehi pupphagandhavilepanehi alaṅkarontūti. **Dibyoti** dibbasadiso, devatāsannipātaṭaṭimaṇḍitotiṭipi dibbo. **Gacchanti** mama dānavattaṃ āharāpetuṃ vidēhissarassa pitu santikaṃ gamissāmīti. **Abhiharimsūti** soḷasahi gandhodakaghaṭehi nhāpetvā maṇḍanattthāya abhiharimsu. **Parikiriyaṭi** parivāretvā. **Asobhimsūti** sujāma² parivāretvā ṭhitā devakaññā viya taṃ divasaṃ ativiya asobhimsūti.

1226. Sā ca sakhimajjhagatā, sabbābharaṇabhūsitā.

Sateratā abbhamiva, Candakaṃ pāvisī Rucā.

1227. Upasaṅkamtivā Vedehaṃ, vanditvā vinaye ratāṃ.

Suvaṇṇakhacite pīṭhe, ekamantaṃ upāvisīti.

Tattha **upāvisīti** pitu vasanaṭṭhānaṃ Candakapāsādaṃ pāvisi.

Suvaṇṇakhacitēti sattaratanakhacite suvaṇṇamaye pīṭhe³.

1228. Tañca disvāna Vedeho, accharānaṃ’va saṅgamaṃ.

Rucaṃ sakhimajjhagataṃ, idaṃ vacana’ mabravi.

1229. ‘Kacci ramasi pāsāde, antopokkharaṇimpati.

Kacci bahuvidhaṃ khajjaṃ, sadā abhiharanti te.

1. Pitarāṃ bodhessāmi (Sī, Syā, I)

2. Rucāṃ (Syā, Ka)

3. Suvaṇṇavikāṭeti sattaratanavicitte suvaṇṇakhacite (Sī, I)

1230. Kacci bahuvīdhaṃ mālyaṃ, ocinitvā kumāriyo.
Gharake karotha paccekāṃ, khiḍḍāratiratā muhum.

1231. Kena vā vikalāṃ tuyhaṃ, kiṃ khippaṃ āharanti te.
Mano karassu kuḍḍamukhī, api candasamamhipī'ti.

Tattha **saṅgamanti** accharanaṃ saṅgamaṃ viya samāgamaṃ disvā.
Pāsādeti amma mayā tuyhaṃ Vejayantasadiso Rativaḍḍhanapāsādo kārito,
kacci tattha ramasi. **Antopokkharāṇiṃ patīti** antovatthusmiññeva te mayā
Nandāpokkharāṇipāṭibhāgāpokkharāṇi kāritā, kacci taṃ pokkharāṇiṃ
paṭicca udakakīlaṃ kīlaṇṭi ramasi. **Mālyanti** amma ahaṃ tuyhaṃ devasikaṃ
pañcavīsati pupphasamugge paṇṇāmi, kacci tumhe sabbāpi kumārikāyo taṃ
mālyaṃ ocinitvā ganthitvā abhiṇṇaṃ khiḍḍāratiratā hutvā paccekāṃ
gharake karotha, “idaṃ sundaraṃ, idaṃ¹ sundarataran”ti pāṭiyekkaṃ
sārambhena vāyapupphagharakāni² pupphagabbhe ca
pupphāsanapupphasayanāni ca kacci karoṭhāti pucchati.

Vikalanti vekallaṃ. **Mano karassūti** cittaṃ uppādehi. **Kuḍḍamukhīti**
sāsapakakkehi³ pasāditaṃ mukhatāya taṃ evamāha. Itthiyo hi mukhavaṇṇaṃ
pasādentīyo duṭṭhalohitamukhadūsitapīlakāharaṇatthaṃ paṭhamāṃ
sāsapakakkena mukhaṃ vilimpanti, tato lohitaṃ samakaraṇatthaṃ
mattikākakkena, tato chavipasādanatthaṃ tilakakkena. **Candasamamhipīti**
candato dullabhataro nāma natthi, tādisēpi ruciṃ katvā mamācikkha,
sarpādessāmi teti.

1232. Vedehassa vaco sutvā, Rucā pitara'mabravi.
Sabbametaṃ mahārāja, labbhati'ssarasantike.

1233. Suve pannaraso dibyo, sahasaṃ āharantu me.
Yathādinnañca dassāmi, dānaṃ sabbavaṇṇīsva'hanti.

Tattha **sabbavaṇṇīsva'hanti** sabbavaṇṇibbakesu ahaṃ dassāmi.

1234. Rucāya vacanaṃ sutvā, rājā Aṅgati mabravi.
Bahūṃ vināsitaṃ vittaṃ, niratthaṃ aphalaṃ tayā.

1. Ahaṃ sundaraṃ, ahaṃ (Sī, Syā)

2. Sārambhena viya pupphagharakāni (Sī, Syā), sārambhe viya pupphagharakāni (I)

3. Sāsapakuḍḍena (Sī, I)

1235. Uposathe¹ vasam niccam, annapānam na bhuñjasi.

Niyate'tam abhuttabbam, natthi puñnam abhuñjatoti.

Tattha **Aṅgati mabravīti** bhikkhave so Aṅgatiṅgā pubbe ayācitopi “amma dānam dehi”ti sahasam datvā tam divasam yācitopi micchādassanassa gahitattā adatvā idam “bahuṃ vināsitan”ti-ādivacanam abravi. **Niyate'tam abhuttabbanti** etam niyativasena tayā abhuñjitabbam bhavissati, bhuñjantānampi abhuñjantānampi puñnam natthi. Sabbe hi² cullāsītimahākappe atikkamitvāva sujjhanti³.

1236. Bījakopi hi sutvāna, tadā Kassapabhāsitaṃ.

passasanto muhuṃ uḥham, rudaṃ assūni vattayi.

1237. Yāva Ruce jīvamānā⁴, mā bhatta'mapanāmayi.

Natthi bhaddo paro loko, kiṃ nirattham vihaññasīti.

Tattha **bījakopīti** bījakopi pubbe kalyāṇakammaṃ katvā tassa nissandena dāsikucchiyaṃ nibbattoti bījakavatthumpissā udāharaṇattham āhari. **Natthi bhaddo** bhaddo guṇācariyo evamāha “natthi ayam loko, natthi paro loko, natthi mātā, natthi pitā, natthi sattā opapātikā, natthi loke samaṇabrāhmaṇā sammaggatā sammāpaṭipannā”ti. Paraloke hi sati idhalokopi nāma bhavye, soyeva ca natthi. Mātāpitūsu santesu puttadhītarō nāma bhavye, teyeva ca natthi. Dhamme sati dhammikasamaṇabrāhmaṇā bhavye, teyeva ca natthi. Kiṃ dānam denti sīlam rakkhantī nirattham vihaññasīti.

1238. Vedehassa vaco sutvā, Rucā ruciravaṇṇinī.

Jānam pubbāparam dhammam, pitaram eta'dabravi.

1239. Sutameva pure āsi, sakkhi diṭṭha'midaṃ mayā.

Bālūpasevī yo hoti, bālova samapajjatha.

1. Uposatham (Sī)

3. visujjhitaṃ (Sī, I), sujjhitaṃ (Syā)

2. Sabbehi (Sī, Syā, I)

4. Jīvasi no (Sī, Syā, I)

1240. Mūḷho hi mūḷha'māgama, bhiyyo moham nigacchati.
Patirūpaṃ Alātena, bijakena ca muyhitunti.

Tattha **pubbāparaṃ dhammanti** bhikkhave pitu vacanaṃ sutvā Rucā rājadhītā atīte sattaajātivaseṇa pubbadhammaṃ, anāgate sattaajātivaseṇa anāgatadhammaṃca jānanti pitaraṃ micchādiṭṭhito mocetukāmaṃ etaṃ “sutamevā”ti-ādimāha. Tattha **samapajjathāti** yo puggalo bālūpasevī hoti, so bālova samapajjati etaṃ mayā pubbe sutameva, ajja pana paccakkhato diṭṭhaṃ. **Mūḷho** maggamūḷhaṃ āgama maggamūḷho viya diṭṭhamūḷhaṃ āgama diṭṭhimūḷhopi uttari moham nigacchati, mūḷhataro hoti. **Alātenā**ti deva tumhehi jātigottakulapadesa-issariyapuññapaññāhīnena Alātasenāpatinā accantahīnena duppaññena bijakadāsena ca gāmadārakasadisam ahirikaṃ bālaṃ guṇaṃ ājīvakaṃ āgama muyhituṃ patirūpaṃ anucchavikaṃ, kim te na muyhissantīti.

Evam te ubhopi garahitvā diṭṭhito mocetukāmatāya pitaraṃ vaṇṇenti āha—

1241. “Tvañca devā”si sappañño, dhīro atthassa kovido.
Kathaṃ bālebhi sadisaṃ, hīnadiṭṭhiṃ upāgami.

1242. Sacepi saṃsārapathena sujjhati,
Niratthiyā sabbajjā guṇassa.
Kīṭova aggiṃ jalitaṃ apāpataṃ,
Upapajjati mohamūḷho naggabhāvaṃ.

1243. Saṃsārasuddhīti pure niviṭṭhā,
Kammaṃ vidūsentī bahū ajānaṃ.
Pubbe kalī duggahitova'natthā¹,
Dummocayā balisā ambujovā”ti.

Tattha **sappaññoti** yasavayapuññatitthāvāsayonisomanasikārasākacchāvasena laddhāya paññāya sappañño, teneva kāraṇena **dhīro**, dhīratāya atthānatthassa kāraṇākkāraṇassa **kovido**. **Bālebhi sadisanti** yathā te bālā upagatā, tathā

1. Duggahitova atthā (Si, I, Ka)

kathaṃ tvaṃ hīnadiṭṭhiṃ upagato. **Apāpatanti** api āpatam, patantoti attho. idaṃ vuttam hoti—tāta saṃsārena suddhīti laddhiyā sati yathā paṭaṅgakīṭo rattibhāge jalitam aggim disvā tappaccayam dukkham ajānitvā mohena tattha patanto mahādukkham āpajjati, tathā guṇopi pañca kāmaguṇe pahāya mohamūlho nirassādam naggabhāvaṃ upapajjati.

Pure niviṭṭhāti tāta saṃsārena suddhīti kassaci vacanam asutvā¹ paṭhamameva niviṭṭhā natthi, sukatadukkaṭānam kammānam phalanti gahitattā bahū janā ajānantā kammam vidūsentā kammaphalampi vidūsentiyeva, evam tesam pubbe gahito kali parājayagāho duggahitova hotīti attho. **Dummocayā balisā ambujovāti** te pana evam ajānantā micchādassanena anattam gahetvā ṭhitā bālā yathā nāma balisam gilitvā ṭhito maccho balisā dummocayo hoti, evam tamhā anattā dummocayā honti.

Uttaripi udāharaṇam āharantī āha—

1244. “Upamam te karissāmi, mahārāja tavatthiyā.

Upamāya midhe’kacce, attham jānanti paṇḍitā.

1245. Vāñjānam yathā nāvā, appamāṇabharā garu.

Atibhāram samādāya, aṇṇave avasīdati.

1246. Evameva naro pāpam, thokam thokampi ācinam.

Atibhāram samādāya, niraye avasīdati.

1247. Na tāva bhāro paripūro, Alātassa mahīpati.

Ācināti ca tam pāpam, yena gacchati duggatim.

1248. Pubbeva’ssa katam puññam, Alātassa mahīpati.

Tasseva deva nissando, yañce’so labhate sukham.

1249. Khīyate cassa tam puññam, tathā hi aguṇe rato.

Ujumaggam avahāya, kummaggamanudhāvati.

1. Kassapavacanam sutvā (Syā), kassaci vacanam sutvā vā asutvā vā (Ka)

1250. Tulā yathā paggahitā, ohite tulamaṇḍale.

Unnameti tulāsīsam, bhāre oropite sati.

1251. Evameva naro puññaṃ, thokaṃ thokampi ācinam.

Saggātimāno dāsova, bījako sātave rato”ti.

Tattha **nirayeti** aṭṭhavidhe mahāniraye soḷasavidhe Ussadaniraye Lokantaraniraye ca. **Bhāroti** tāta na tāva Alātassa akusalabhāro pūrati. **Tassevāti** tassa pubbe katassa puññasseva nissando, yaṃ so Alātasenāpati ajja sukhaṃ labhati. Na hi tāta etaṃ goghātakakammassa phalaṃ. Pāpakammassa hi nāma vipāko iṭṭho kanto bhavissatīti aṭṭhānametaṃ. **Aguṇe ratoti** tathāhesa idāni akusalakamme rato. **Ujumagganti** dasakusalakammapathamaggam. **Kummagganti** nirayagāmi-akusalamaggam.

Ohite tulamaṇḍaleti bhaṇḍapaṭicchanatthāya tulamaṇḍale laggetvā ṭhapite. **Unnametīti** uddhaṃ ukkhipati. **Ācinanti** thokaṃ thokampi puññaṃ ācinanto pāpabhāraṃ otāretvā naro kalyāṇakammassa sīsam ukkhipitvā devalokaṃ gacchati. **Saggātimānoti** sagge atimāno saggasampāpake sātaphale kalyāṇakamme abhirato. “Saggādhimāno”tipi pāṭho, saggam adhikāraṃ katvā ṭhitacittoti attho. **Sātaveratoti** esa bījakadāso sātave¹ madhuravipāke kusaladhammeyeva rato. So imassa pāpakammassa khīṇakāle kalyāṇakammassa phalena devaloke nibbattissati.

Yañcesa idāni dāsattaṃ upagato, na taṃ kalyāṇakammassa phalena. Dāsattasamvattanikañhissa pubbe kataṃ pāpaṃ bhavissatīti niṭṭhamettha gantabbanti imamatthaṃ pakāsentī āha—

1252. “Ya’majja² bījako dāso, dukkhaṃ passati attani.

Pubbeva’ssa kataṃ pāpaṃ, ta’meso paṭisevati.

1253. Khīyate cassa taṃ pāpaṃ, tathā hi vinaye rato.

Kassapañca samāpajja, mā hevu’ppatha’ māgamā”ti.

1. Sāte (Sī)

2. Yañcajja (Sī, Syā)

Tattha **mā hevu'ppatha'māgamā**ti tāta tvaṃ imaṃ naggam
Kassapājīvakam upagantvā mā heva nirayagāmiṃ uppatham agamā, mā
pāpamakāsīti pitaram ovadati.

Idānissa pāpūpasevanāya dosam kalyāṇamittūpasevanāya ca guṇam
dassenti āha—

1254. “Yaṃ yaṃ hi rāja bhajati, santam vā¹ yadi vā asam.
Sīlavantaṃ visilaṃ vā, vasaṃ tasseva gacchati.

1255. Yādisam kurute mittam, yādisam cūpasevati.
Sopi tādisako hoti, sahavāso hi tādiso.

1256. Sevamāno sevamānam, samphuṭṭho samphusam param.
Saro diddho kalāpamva, alitta'mupalimpati.
Upalepabhayā dhīro, neva pāpasakhā siyā.

1257. Pūtimaccham kusaggena, yo naro upanayhati.
Kusāpi pūti vāyanti, evam bālūpasevanā.

1258. Tagarañca palāsena, yo naro upanayhati.
Pattāpi surabhi vāyanti, evam dhīrūpasevanā.

1259. Tasmā pattapuṭasseva, ñatvā sampāka'mattano.
Asante nopaseveyya, sante seveyya paṇḍito.
Asanto nirayam nenti, santo pāpenti suggatin'ti.

Tattha **santam vā**ti sappurisaṃ vā. **Yadi vā asanti** asappurisaṃ vā. **Saro diddho kalāpamvā**ti mahārāja yathā nāma halāhalavisalitto saro sarakalāpe khitto sabbam tam visena alittampi sarakalāpam limpati, visadiddhameva karoti, evameva pāpamitto pāpam sevamāno attānam sevamānam param, tena samphuṭṭho tam samphusam alittam pāpena purisaṃ attanā ekajjhāsayaṃ karonto upalimpati. **Pūti vāyantī**ti tassa te kusāpi duggandhā vāyanti. **Tagarañcā**ti tagarañca aññañca gandhasampannaṃ gandhajātam. **Evanti** evarūpā dhīrūpasevanā. Dhīro hi attānam sevamānam dhīrameva karoti.

1. Satam vā (Sī, I, Ka)

Tasmā pattapuṭṭassevāti yasmā tagarādīpaliveṭṭhamānāni paṇṇānīpi sugandhāni honti, tasmā palāsapattapuṭṭasseva paṇḍitūpasevanena ahampi paṇḍito bhavissāmīti evaṃ. **Ñatvā sampāka'mattanoti** attano paripākaṃ paṇḍitabhāvaṃ parimāṇaṃ ñatvā asante pahāya paṇḍite sante seveyya. **“Nirayaṃ nentī”**ti ettha Devadattādīhi nirayaṃ, **“pāpenti suggatin”**ti ettha Sāriputtattherādīhi sugatiṃ nītānaṃ vasena udāharaṇāni āharitabbāni.

Evaṃ rājadhītā chahi gāthāhi pitu dhammaṃ kathetvā idāni atīte attanā anubhūtaṃ dukkhaṃ dassentī āha—

1260. “Ahampi jātiyo satta, sare saṃsarita'ttano.
Anāgatāpi satteva, yā gamissaṃ ito cutā.
1261. Yā me sā sattamī jāti, ahu pubbe janādhipa.
Kammāraputto Magadhesu, ahuṃ Rājagahe pure.
1262. Pāpaṃ sahāya'māgama, bahuṃ pāpaṃ kataṃ mayā.
Paradārassa heṭhento, carimhā amarā viya.
1263. Taṃ kammaṃ nihitaṃ aṭṭhā, bhasmacchannova pāvako.
Atha aññehi kammehi, ajāyīṃ viṃsabhūmiyaṃ.
1264. Kosambiyaṃ seṭṭhikule, iddhe phīte mahaddhane.
Ekaputto mahārāja, niccaṃ sakkatapūjito.
1265. Tattha mittāṃ aseviṣsaṃ, sahāyaṃ sātave rataṃ.
Paṇḍitaṃ sutasampannaṃ, so maṃ atthe nivesayi.
1266. Cātuddasiṃ pañcadasīṃ, bahuṃ rattīṃ upāvasīṃ.
Taṃ kammaṃ nihitaṃ aṭṭhā, nidhīva udakantike.
1267. Atha pāpāna kammānaṃ, yametaṃ Magadhe kataṃ.
Phalaṃ pariyāga maṃ pacchā, bhutvā duṭṭhaviṣaṃ yathā.
1268. Tato cutā'haṃ Vedeha, Roruve niraye cirāṃ.
Sakammunā apaccissaṃ, taṃ saraṃ na sukhaṃ labhe.

1269. Bahuvasagane tattha, khepayitvā bahum dukham.

Bhinnāgate ahum rāja, chagalo uddhatapphalo”ti.

Tattha **sattā**ti mahārāja idhalokaparalokā nāma sukatadukkaṭānañca phalaṃ nāma atthi. Na hi saṃsāro satte sodhetum sakkoti, sakammunā eva sattā sujjhanti. Alātasenāpati ca bijakadāso ca ekameva jātim anussaranti. Na kevalaṃ eteva jātim saranti, ahampi atīte satta jātiyo attano saṃsaritam sarāmi, anāgatepi ito gantabbā satteva jānāmi. **Yā me sāti** yā sā mama atīte sattamī jāti āsi. **Kammāraputtoti** tāya jātiyā aham Magadhesu Rājagahanagare suvaṇṇakāraputto ahosiṃ.

Paradārassa heṭhentoti paradāraṃ heṭhentā paresaṃ rakkhitagopite varabhaṇḍe aparajjhantā¹. **Aṭṭhāti** taṃ tadā mayā kataṃ pāpakammaṃ okāsaṃ alabhitvā okāse sati vipākadāyakaṃ hutvā bhasmapaṭicchanno aggi viya nihitaṃ aṭṭhāsi. **Vaṃsabhūmiyanti** vaṃsaratthe. **Ekaputtoti** asītikoṭivibhave seṭṭhikule aham ekaputtakova ahosiṃ. **Sātave ratanti** kalyāṇakamme abhiraṃ. **So manti** so sahāyako maṃ atthe kusalakamme patiṭṭhāpesi.

Taṃ kammanti tampi me kataṃ kalyāṇakammaṃ tadā okāsaṃ alabhitvā okāse sati vipākadāyakaṃ hutvā udakantike nidhi viya nihitaṃ aṭṭhāsi. **Yametanti** atha mama santakesu pāpakammesu yaṃ etaṃ mayā Magadhesu paradārikakammaṃ kataṃ, tassa phalaṃ pacchā maṃ pariyāga upagatanti attho. Yathā kiṃ? **Bhutvā duṭṭhaviṣaṃ yathā**, yathā savisaṃ bhojanaṃ bhujjivā ṭhitassa taṃ duṭṭhaṃ kakkhaḷaṃ halāhalaṃ viṣaṃ kuppati, tathā maṃ pariyāgatanti² attho. **Tatoti** tato Kosambiyaṃ seṭṭhikulato. **Taṃ saranti** taṃ tasmim niraye anubhūta dukkhaṃ saranti citta sukhaṃ nāma na labhāmi, bhayameva me uppajjati. **Bhinnāgateti** bhinnāgate nāma ratthe³. **Uddhatapphaloti** uddhatabījo.

So pana chagalako balasampanno ahosi. Piṭṭhiyaṃ abhiruyhapi naṃ vāhayimsu, yāna kepi yojayimsu. Imamatthaṃ pakāsentī āha—

1. Aparajjhanakā (Sī)

2. Pariyāgāti (Sī, I)

3. Bhennākaṭeti pennākaṭe (Sī, I)

1270. “Sātaputtā mayā vūḷhā, piṭṭhiyā ca rathena ca.

Tassa kamma nissando, paradāragamanassa me”ti.

Tattha **sātaputtā**ti amaccaputtā. **Tassa kamma**sāti deva Roruve mahāniraye paccanañca chagalakakāle bījuppāṭanañca piṭṭhivāhanayānakayojanāni ca sabbopesa tassa nissando paradāragamanassa meti.

Tato pana cavitvā araññe kapiyoniyam paṭisandhim gaṇhi. Atha nam jātadivase yūthapatino dassetum. So “ānetha me puttā”ti daḷham gahetvā tassa viravantassa dantehi phalāni uppāṭesi. Tamattham pakāsentī āha—

1271. “Tato cutā’ham Vedeha, kapi āsim brahāvane.

Niluñcitaphaloyeva, yūthapena pagabbhinā.

Tassa kamma nissando, paradāragamanassa me”ti.

Tattha **niluñcitaphaloyevā**¹ tatra pāham pagabbhena yūthapatinā luñcitvā uppāṭitaphaloyeva ahosinti attho.

Atha aparāpi jātiyo dassetī āha—

1272. “Tato cutā’ham Vedeha, dassanesu pasū ahum.

Niluñcito javo bhadro, yoggam vūḷham ciraṃ mayā.

Tassa kamma nissando, paradāragamanassa me.

1273. Tato cutā’ham Vedeha, vajjisu kula’ māgamā.

Nevitthī na pumā āsim, manussatte sudullabhe.

Tassa kamma nissando, paradāragamanassa me.

1274. Tato cutā’ham Vedeha, ajāyim Nandane vane.

Bhavane Tāvatiṃsā’ham, accharā kāmavaṇṇinī.

1275. Vicitravattābharaṇā, āmuttamaṇikuṇḍalā.

Kusalā naccagītassa, Sakkassa paricārikā.

1. Nilicchitaphaloyevāti (Sī, I), nilucchitaphaloyevāti (Syā)

1276. Tattha ʘhitāhaṃ Vedeha, sarāmi jātiyo imā.
Anāgatāpi satteva, yā gamissaṃ ito cutā.
1277. Pariyāgataṃ taṃ kusalaṃ, yaṃ me Kosambiyāṃ kataṃ.
Deve ceva manusse ca, sandhāvissaṃ ito cutā.
1278. Satta jacco mahārāja, niccaṃ sakkatapūjitā.
Thībhāvāpi na muccissaṃ, chaṭṭhā nigatiyo imā.
1279. Sattamī ca gati deva, devaputto mahiddhiko.
Pumā devo bhavissāmi, devakāyasmi'muttamo.
1280. Ajjāpi santānamayaṃ, mālaṃ ganthenti Nandane.
Devaputto Javo nāma, yo me mālaṃ paṭicchati.
1281. Muhutto viya so dibyo, idha vassāni soḷasa.
Rattindivo ca so dibyo, mānusiṃ saradosataṃ.
1282. Iti kammāni anventi, asaṅkheyyāpi jātiyo.
Kalyāṇaṃ yadi vā pāpaṃ, na hi kammaṃ vinassatī”ti.

Tattha **dassanesūti** Dassanaraṭṭhesu¹. **Pasūti** goṇo ahoṣiṃ. **Niluñcitoti** vacchakāleyeva maṃ evaṃ manāpo bhavissatīti nibbījakamakamaṃsu. Sohaṃ niluñcito uddhatabījo javo bhadro ahoṣiṃ. **Vajjīsu kula'māgamāti** goyonito cavitvā Vajjiraṭṭhe ekasmiṃ mahābhogakule nibbattinti dasseti. **Nevitthī na pumāti** napuṃsakattaṃ sandhāya āha. **Bhavane Tāvatiṃsā'hanti** Tāvatiṃsabhavane ahaṃ.

Tattha ʘhitā'ham vedeha, sarāmi jātiyo imāti sā kira tasmiṃ devaloke ʘhitā “ahaṃ evarūpaṃ devalokaṃ āgacchantī kuto nu kho āgatā”ti oloketī Vajjiraṭṭhe mahābhogakule napuṃsakattabhāvato cavitvā tattha nibbattabhāvaṃ passi. Tato “kena nu kho kammaṃ evarūpe ramaṇīye ʘhāne nibbattāmhī”ti oloketī Kosambiyāṃ

1. Dasaṇṇesūti dasaṇṇaraṭṭhe (Sī, Syā, I)

seṭṭhikule nibbattitvā kataṃ dānādikusalaṃ disvā “etassa phalena nibbattāmhī”ti ñatvā “anantarāṭīte napuṃsakattabhāve nibbattamānā kuto āgatāmhī”ti oloketī Dassanaraṭṭhesu goyoniyaṃ mahādukkhassa anubhūtabhāvaṃ aññāsi. Tato anantaraṃ jātiṃ anussaramānā vānarayoniyaṃ uddhataphalabhāvaṃ addasa. Tato anantaraṃ anussarantī bhinnāgate chagalakayoniyaṃ uddhatabījabhāvaṃ anussari. Tato paraṃ anussaramānā Roruve nibbattabhāvaṃ anussari.

Athassā niraye tiracchānayoniyaṃ ca anubhūtaṃ dukkhaṃ anussarantiyā bhayaṃ uppajji. Tato “kena nu kho kammaṃ evarūpaṃ dukkhaṃ anubhūtaṃ mayā”ti chaṭṭhaṃ jātiṃ oloketī tāya jātiyā Kosambinagare kataṃ kalyāṇakammaṃ disvā sattamaṃ oloketī Magadharatṭhe pāpasahāyaṃ nissāya kataṃ paradārikakammaṃ disvā “etassa phalena me taṃ mahādukkhaṃ anubhūtaṃ”ti aññāsi. Atha “ito cavitvā anāgate kuhiṃ nibbattissāmī”ti oloketī “yāvatāyukaṃ ṭhatvā puna Sakkasseva paricārikā hutvā nibbattissāmī”ti aññāsi. Evaṃ punappunaṃ olokayamānā “tatiyepi attabhāve Sakkasseva paricārikā hutvā nibbattissāmī, tathā catutthe, pañcame pana tasmiṃ yeva devaloke Javanadevaputtassa aggamaheṣī hutvā nibbattissāmī”ti ñatvā tato anantaraṃ oloketī “chaṭṭhe attabhāve ito Tāvatiṃsabhavanato cavitvā Aṅgatiṃrañño aggamaheṣiyā kucchimhi nibbattissāmī, ‘Rucā’ti me nāmaṃ bhavissatī”ti ñatvā “tato anantarā kuhiṃ nibbattissāmī”ti oloketī “sattamāya jātiyā tato cavitvā Tāvatiṃsabhavane mahiddhiko devaputto hutvā nibbattissāmī, itthibhāvato muccissāmī”ti aññāsi. Tasmā—

“Tattha ṭhitā’haṃ Vedeha, sarāmi satta jātiyo.

Anāgatāpi satteva, yā gamissaṃ ito cutā”ti—

ādimāha.

Tattha **pariyāgatanti** pariyāyena attano vārena āgataṃ. **Satta jaccoti** Vajjiraṭṭhe napuṃsakajātiyā saddhiṃ devaloke pañca, ayañca chaṭṭhāti satta jātiyoti vuccanti. Etā satta jātiyo niccaṃ

sakkatapūjitā ahosinti dasseti. **Chaṭṭhā nigatiyoti** devaloke pana pañca, ayañca ekāti imā cha gatiyo itthibhāvā na muccissanti vadati. **Sattamī cāti** ito cavitvā anantaram. **Santānamayanti** ekatovaṇṭakādivasena katasantānam. **Ganthentīti** yathā santānamayā honti, evaṃ ajjapi mama paricārikā Nandanavane mālaṃ ganthentiyeva. **Yo me mālaṃ paṭicchati** mahārāja anantarajātiyaṃ mama sāmiko Javo nāma devaputto yo rukkhatto patitapatitaṃ¹ mālaṃ paṭicchati.

Soḷasāti mahārāja mama jātiyā² imāni soḷasa vassāni, ettako pana kālo devānaṃ eko muhutto, tena tā mama cutabhāvampi ajānantā mamatthāya mālaṃ ganthentiyeva. **Mānusinti** manussānaṃ vassagaṇanaṃ āgamma esa saradosataṃ vassasataṃ hoti, evaṃ dīghāyukā devā. Iminā pana kāraṇena paralokassa ca kalyāṇapāpakānañca kammānaṃ atthitaṃ jānāti devāti.

Anventīti yathā maṃ anubandhimsu, evaṃ anubandhanti. **Na hi kammaṃ vinassatīti** diṭṭhadhammavedanīyaṃ tasmiṃyeva attabhāve, upapajjedanīyaṃ anantarabhava vipākaṃ deti, aparāpariyavedanīyaṃ pana vipākaṃ adatvā na nassati. Taṃ sandhāya “na hi kammaṃ vinassatī”ti vatvā “deva ahaṃ paradārikakammassa nissandena niraye ca tiracchānayaniyañca mahantaṃ dukkhaṃ anubhaviṃ. Sace pana tumhepi idāni guṇassa kathaṃ gahetvā evaṃ karissatha, mayā anubhūtasadisameva dukkhaṃ anubhavissatha, tasmā evaṃ mā karitthā”ti āha.

Athassa uttari dhammaṃ desentī āha—

1283. “Yo icche puriso hotuṃ, jātiṃ jātiṃ punappunaṃ.

Paradāraṃ vivajjeyya, dhotapādova kaddamaṃ.

1284. Yā icche puriso hotuṃ, jātiṃ jātiṃ punappunaṃ.

Sāmikaṃ apacāyeyya, indaṃva paricārikā.

1285. Yo icche dibyabhogañca, dibba’māyumuṃ yasaṃ sukhaṃ.

Pāpāni parivajjetvā, tividhaṃ dhamma’mācare.

1. Mayā rukkhatto mocāpitaṃ (Ka)

2. Jātāya (Ka)

1286. Kāyena vācā manasā, appamatto vicakkhaṇo.
Attano hoti atthāya, itthī vā yadi vā pumā.

1287. Ye keci'me mānujā jīvaloke,
Yasassino sabbasamantabhogā.
Asaṃsayam tehi pure suciṇṇam,
Kammassakāse puthu sabbasattā.

1288. Inghā'nucintesi sayampi deva,
Kutonidānā te imā janinda.
Yā te imā accharāsannikāsā,
Alaṅkatā kañcanajālachannā'ti.

Tattha **hotunti** bhavitum. **Sabbasamantabhogā**ti paripuṇṇasabbabhogā.
Suciṇṇanti suṭṭhu ciṇṇam kalyāṇakammaṃ kataṃ. **Kammassakāseti**
kammassakā attanā katakammasseva vipākapaṭisaṃvedino. Na hi mātāpitūhi
kataṃ kammaṃ puttadhītānaṃ vipākam deti, na tāhi puttadhītāhi kataṃ
kammaṃ mātāpitūnaṃ vipākam deti, sesehi kataṃ sesānaṃ kimeva dassati.
Inghāti codanatthe nipāto. **Anucintesī**ti punappunam cinteyyāsi. **Yā te imā**
yā imā soḷasasahassā itthiyo taṃ upaṭṭhahanti, imā te kutonidānā, kim
nipajjitvā niddāyantena laddhā, udāhu panthadūsanasandhicchedādāni pāpāni
katvā, adu kalyāṇakammaṃ nissāya laddhāti idaṃ tāva attanāpi cinteyyāsi
devāti.

Evam sā pitaraṃ anusāsi. Tamatthaṃ pakāseto Satthā āha—

1289. “Iccevaṃ pitaraṃ kaññā, Rucā tosesi Aṅgatiṃ.
Mūḷhassa magga'mācikkhi, dhamma'makkhāsi subbatā'ti.

Tattha **iccevaṃ**ti bhikkhave iti imehi evarūpehi madhurehi vacanehi
Rucā kaññā pitaraṃ tosesi, mūḷhassa maggaṃ viya tassa sugatimaggaṃ
ācikkhi, nānānayehi sucaritadhammaṃ akkhāsi. Dhammaṃ kathentīyeva sā
subbatā sundaravatā attano atītajātiyopi kathesi.

Evam pubbaṅhato paṭṭhāya sabbarattim̐ pitu dhammaṃ desetvā “mā
deva naggassa micchādiṭṭhikassa vacanaṃ gaṇhi, ‘atthi ayaṃ loko, atthi

paraloko, atthi sukaṭadukkaṭakammānaṃ phalan'ti vadantassa mādisassa kalyāṇamittassa vacanaṃ gaṇha, mā atitthena pakkhandī'ti āha. Evaṃ santepi pitaraṃ micchādassanā mocetuṃ nāsakkhi. So hi kevalaṃ tassā madhuravacanaṃ sutvā tussi. Mātāpitaro hi piyaputtānaṃ vacanaṃ piyāyanti, na pana taṃ micchādassanaṃ vissajjesi. Nagarepi “Rucā kira rājadhītā pitu dhammaṃ desetvā micchādassanaṃ vissajjāpesī'ti ekakolāhalaṃ ahosi. “Paṇḍitā rājadhītā ajja pitaraṃ micchādassanā mocetvā nagaravāsīnaṃ sotthibhāvaṃ karissatī'ti mahājano tussi. Sā pitaraṃ bodhetuṃ asakkontī vīriyaṃ avissajjetvāva “yena kenaci upāyena pitu sotthibhāvaṃ karissāmī'ti sirasmim añjaliṃ patiṭṭhapetvā dasa disā namassitvā “imasim loke lokasandhārakā dhammikasamaṇabrāhmaṇā nāma lokapāladevatā nāma mahābrahmāno nāma atthi, te idhāgantvā attano balena mama pitaraṃ micchādassanaṃ vissajjāpentu, etassa guṇe asatipi mama guṇena mama sīlena mama saccena idhāgantvā imaṃ micchādassanaṃ vissajjāpetvā sakalalokassa sotthim karontū'ti adhiṭṭhahitvā namassi.

Tadā bodhisatto Nārado nāma mahābrahmā ahosi. Bodhisattā ca nāma attano mettābhāvanāya anuddayāya mahantabhāvena suppaṭipannaduppaṭipanne satte dassanattamaṃ kālānukālaṃ lokaṃ olokenti. So taṃ divasaṃ lokaṃ olokento taṃ rājadhītaraṃ pitu micchādīṭṭhimocanattamaṃ lokasandhārakadevatāyo namassamānaṃ disvā “ṭhapetvā maṃ añño etaṃ rājānaṃ micchādassanaṃ vissajjāpetuṃ samattho nāma natthi, ajja mayā rājadhītu saṅgahaṃ, rañño ca saparijanassa sotthibhāvaṃ katvā āgantūṃ vaṭṭati, kena nu kho vesena gamissāmī'ti cintetvā “manussānaṃ pabbajitā piyā ceva garuno¹ ca ādeyyavacanā ca, tasmā pabbajitavesena gamissāmī'ti sannīṭṭhānaṃ katvā pāsādikaṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ manussattabhāvaṃ māpetvā manuññaṃ jaṭamaṇḍalaṃ bandhitvā jaṭantare kañcanasūcim odahitvā anto rattapaṭaṃ upari rattavākacīraṃ nivāsetvā pārupitvā suvaṇṇatārākhacitaṃ rajatamayam ajinacammaṃ ekaṃse katvā muttāsikkāya pakkhittaṃ suvaṇṇamayam bhikkhābhājanaṃ ādāya tīsu ṭhānesu onataṃ² suvaṇṇakājaṃ khandhe katvā

1. Karuṇā (Ka)

2. Vaṅkagataṃ (Sī, I), vaṅkaṃ (Syā)

muttāsikkāya eva pavāḷakamaṇḍalum ādāya iminā isivesena gaganatale cando viya virocamāno ākāsenā āgantvā alaṅkatacandakapāsādamahātalam pavisitvā rañño purato ākāse aṭṭhāsi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

1290. “Athāgamā brahmalokā, Nārado mānusiṃ pajam.
Jambūdīpaṃ avekkhanto, addā rājānamāgatim.

1291. Tato patiṭṭhā pāsāde, Vedehassa puratthato.
Taṅca disvānā’ nuppattam, Rucā isi’ mavandathā”ti.

Tattha **addā**ti brahmaloke ṭhitova jambudīpaṃ avekkhanto guṇājīvakassa santike gahitamicchādassanaṃ rājānaṃ Aṅgatiṃ addasa, tasmā āgatoti attho. **Tato patiṭṭhā**ti tato so brahmā tassa rañño amaccagaṇaparivutassa nisinnassa purato tasmim pāsāde apade padaṃ¹ dassento ākāse patiṭṭhahi. **Anuppattanti** āgataṃ. **Isinti** isivesena āgatattā Satthā “isin”ti āha. **Avandathā**ti “mamānuggahena mama pitari kāruṇṇaṃ katvā eko devarājā āgato bhavissati”ti haṭṭhapahaṭṭhā vātābhihaṭṭha suvaṇṇakadalī viya onamitvā Nārada brahmānaṃ avandi.

Rājāpi taṃ disvāva brahmatejena tajjito attano āsane saṅṭhātuṃ asakko āsanā oruyha bhūmiyaṃ ṭhatvā āgataṭṭhānaṅca nāmagottaṅca pucchi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

1292. “Athāsanamhā oruyha, rājā byathitamānaso.
Nāradaṃ paripucchanto, idaṃ vacana’ mabravi.

1293. Kuto nu āgacchasi devavaṇṇi,
Obhāsayam sabbadisā² candimāva.
Akkhāhi me pucchito nāmagottaṃ,
Kathaṃ taṃ jānanti manussaloke”ti.

Tattha **byathitamānasoti**³ bhītacitto. **Kuto nūti** kacci nu kho vijjādharo bhaveyyāti maññaṃāno avanditvāva evaṃ pucchi.

1. Ākāse aparāparaṃ (Ka)

2. Saṃvarim (Sī, Syā, I)

3. Byamhitamānasoti (Sī, Syā, I)

Atha so “ayaṃ rājā ‘paraloko natthī’ti maññati, paralokamevassa tāva ācikkhissāmī”ti cintetvā gāthamāha—

1294. “Ahaṃ hi devato idāni emi,
Obhāsayaṃ sabbadisā candimāva.
Akkhāmi te pucchito nāmagottaṃ,
Jānanti maṃ Nārado Kassapo cā”ti.

Tattha **devatoti** devalokato. **Nārado Kassapo cāti** maṃ nāmena Nārado, gottena Kassapoti jānanti.

Atha rājā “imaṃ pacchāpi paralokaṃ pucchissāmi, iddhiyā laddhakāraṇaṃ tāva pucchissāmī”ti cintetvā gāthamāha—

1295. “Accherarūpaṃ tava yādisañca,
Vehāyasaṃ gacchasi tiṭṭhasī ca.
Pucchāmi taṃ Nārada etamatthaṃ,
Atha kena vaṇṇena tavāya’middhī”ti.

Tattha **yādisañcāti** yādisañca tava saṅghānaṃ, yañca tvam ākāse gacchasi tiṭṭhasi ca, idaṃ acchariyajātāṃ.

Nārado āha—

1296. “Saccañca dhammo ca damo ca cāgo,
Guṇā mame’te pakatā purāṇā.
Teheva dhammehi susevitehi,
Manojavo yena kāmaṃ gato’smī”ti.

Tattha **saccanti** musāvādavirahitaṃ vacīsaccaṃ. **Dhammoti** tividhasucaritadhammo ceva kasiṇaparikkammajhānadhammo ca. **Damoti** indriyadamaṇaṃ. **Cāgoti** kilesapariccāgo ca deyyadhammapariccāgo ca. **Mame’te guṇāti** mama ete guṇasampayuttā guṇasahagatā. **Pakatā purāṇā’**ti mayā purimabhava katāti dasseti. (“**Teheva dhammehi susevitehī**”ti te sabbe guṇe susevite paricārīte dasseti. **Manojavoti**

iddhiyā kāraṇena paṭiladdho¹. **Yena kāmaṃ gato'smīti** yena devaṭṭhāne ca manussaṭṭhāne ca gantuṃ icchanam², tena gato'smīti attho.)³

Rājā evaṃ tasmim̃ kathentepi micchādassanassa gahitattā paralokaṃ asaddahanto “atthi nu kho puññavipāko”ti vatvā gāthamāha—

1297. “Acchera'mācikkhasi puññasiddhim,
Sace hi etehi yathā vadesi.
Pucchāmi taṃ Nārada etamattham,
Puṭṭho ca me sādhu viyākarohī”ti.

Tattha **puññasiddhinti** puññānaṃ siddhim phaladāyakattaṃ ācikkhanto acchariyaṃ ācikkhasi.

Nārado āha—

1298. “Pucchassu maṃ rāja tave'sa attho,
Yaṃ saṃsayam̃ kuruse bhūmipāla.
Aham̃ taṃ nissaṃsayataṃ gamemi,
Nayehi ñāyehi ca hetubhī cā”ti.

Tattha **tave'sa atthoti** pucchitabbako nāma tava esa attho. **Yaṃ saṃsayanti** yaṃ kismiñcīdeva atthe saṃsayam̃ karosi, taṃ maṃ puccha. **Nissaṃsayatanti** aham̃ taṃ nissaṃsayabhāvaṃ gamemi. **Nayehīti** kāraṇavacanehi. **Ñāyehīti** ñāṇehi. **Hetubhīti** paccayehi, paṭiññāmatteva avatvā ñāṇena paricchinditvā kāraṇavacaneha ca tesam̃ dhammānaṃ samuṭṭhāpakapaccayehi ca taṃ nissaṃsayam̃ karissāmīti attho.

Rājā āha—

1299. “Pucchāmi taṃ Nārada etamattham,
Puṭṭho ca me Nārada mā musā bhaṇi.
Atthi nu devā pitaro nu atthi,
Loko paro atthi jano ya'māhū”ti.

Tattha **jano ya'māhūti** yaṃ jano evamāha “atthi devā, atthi pitaro, atthi paro loko”ti, taṃ sabbaṃ atthi nu khoti pucchatī.

1. Manojavoti manojavasadisajavo (Syā, I)

2. Gamaṇam̃ (Ka)

3. () Sīhaḷa-potthake natthi.

Nārado āha—

1300. “Attheva devā pitaro ca atthi,
Loko paro atthi jano ya’ māhu.
Kāmesu giddhā ca narā pamūḷhā,
Lokaṃ paraṃ na vidū mohayuttā”ti.

Tattha **attheva devā**ti mahārāja devā ca pitaro ca atthi, yampi jano paralokamāha, sopi attheva. **Na vidū**ti kāmagiddhā pana mohamūḷhā janā paralokaṃ na vidanti na jānantīti.

Taṃ sutvā rājā parihāsaṃ karonto evamāha—

1301. “Atthīti ce Nārada saddahāsi,
Nivesanaṃ paraloke matānaṃ.
Idheva me pañca satāni dehi,
Dassāmi te paraloke sahassaṃ”ti.

Tattha **nivesananti** nivāsaṭṭhānaṃ. **Pañca satānī**ti pañca kahāpaṇasatāni.

Atha naṃ mahāsatto parisamajjheyeva garahanto āha—

1302. “Dajjemu kho pañca satāni bhoto,
Jaññāmu ce sīlavantaṃ vadaññum.
Luddaṃ taṃ bhontaṃ niraye vasantaṃ,
Ko codaye paraloke sahassaṃ.

1303. Idheva yo hoti adhammasīlo,
Pāpācāro alaso luddakammo.
Na paṇḍitā tasmim̐ iṇaṃ dadanti,
Na hi āgamo hoti tathāvidhamhā.

1304. Dakkhañca posāṃ manujā veditvā,
Uṭṭhānakaṃ sīlavantaṃ vadaññum.
Sayameva bhogehi nimantayanti,
Kammaṃ karitvā puna māharesī”ti.

Tattha **jaññāmu ceti** yadi mayam bhavantam “silavā esa vadaññū, dhammikasamaṇabrāhmaṇānam imasmiṃ kāle iminā nāmatthoti jānitvā tassa tassa kiccassa kāraṇo vadaññū”ti jāneyyāma, atha te vaḍḍhiyā pañca satāni dadeyyāma, tvaṃ pana luddo sāhasiko micchādassanam gahetvā dānasālam¹ viddhamsetvā paradāresu aparajjhasi, ito cuto niraye uppajjissasi, evaṃ luddam taṃ niraye vasantam bhontam tattha gantvā ko “sahassam me dehi”ti codessati. **Tathāvidhamhāti** tādisā purisā dinnassa iṇassa puna āgamo nāma na hoti. **Dakkhanti** dhanuppādanakusalam. **Puna māhāresīti** attano kammaṃ karitvā dhanam uppādetvā puna amhākaṃ santakam āhareyyāsi, mā nikkammo vasīti sayameva bhogehi nimantayantīti.

Iti rājā tena niggayhamāno appaṭibhāno ahosi. Mahājano haṭṭhatuṭṭho hutvā “mahiddhiko devopi² ajja rājānam micchādassanam vissajjāpessati”ti sakalanagaraṃ ekakolāhalaṃ ahosi. Mahāsattassānubhāvena tadā sattayojanikāya Mithilāya tassa dhammadesanam assuṇanto nāma nāhosi. Atha mahāsatto “ayam rājā ativiya daḷham micchādassanam gaṇhi, nirayabhayena nam santajjetvā micchādiṭṭhiṃ vissajjāpetvā puna devalokena assāsessāmī”ti cintetvā “mahārāja sace diṭṭhiṃ na vissajjessasi, evaṃ anantadukkham nirayam gamissasi”ti vatvā nirayakatham paṭṭhapesi—

1305. “Ito cuto dakkhasi tattha rāja,
Kākolasaṅghehi vikassamānam.
Taṃ khajjamānam niraye vasantam,
Kākehi gijjhehi ca senakehi.
Sañchinnagattam ruhiram savantam,
Ko codaye paraloke sahassan”ti.

Tattha **kākolasaṅghehīti** lohatuṇḍehi kākasaṅghehi. **Vikassamānanti**³ attānam ākaḍḍhiyamānam tattha niraye passissasi. **Tanti** taṃ bhavantam.

1. Dānam silam (Ka)

2. Devisi (Sī, I)

3. Kaḍḍhamānanti (Sī, I)

Taṃ pana Kākolanirayaṃ vaṇṇetvā “sacepi ettha na nibbattissasi, Lokantaraniraye nibbattissasi”ti vatvā taṃ nirayaṃ dassetuṃ gāthamāha—

1306. “Andhamtamaṃ tattha na candasūriyā,
Nirayo sadā tumulo ghorarūpo.
Sā neva rattī na divā paññāyati,
Tathāvidhe ko vicare dhanatthiko”ti.

Tattha **andhamtamaṃ** mahārāja yamhi Lokantaraniraye micchādīṭṭhikā nibbattanti, tattha cakkhuvīññāṇassa uppattinivāraṇaṃ andhatamaṃ. **Sadā tumuloti** so nirayo niccaṃ bahalandhakāro. **Ghorarūpoti** bhīsanakajātiko. **Sā neva rattīti** yā idha ratti divā ca, sā neva tattha paññāyati. **Ko vicareti** ko uddhāraṃ sodhento vicarissati.

Tampissa Lokantaranirayaṃ vitthārena vaṇṇetvā “mahārāja micchādīṭṭhim avissajjento na kevalaṃ etadeva, aññampi dukkhaṃ anubhavissasi”ti dassento gāthamāha—

1307. “Sabalo ca sāmo ca duve suvānā,
Pavaddhakāyā balino mahantā.
Khādanti dantehi ayomayehi,
Ito paṇunnaṃ paralokapattan”ti.

Tattha **ito paṇunnanti** imamahā manussalokā cutaṃ. Parato nirayesupi eseva nayo. Tasmā sabbāni tāni nirayaṭṭhānāni nirayapālānaṃ upakkamehi saddhim heṭṭhā vuttanayeneva vitthāretvā tāsāṃ tāsāṃ gāthānaṃ anuttānāni padāni vaṇṇetabbāni.

1308. Taṃ khajjamānaṃ niraye vasantaṃ,
Luddehi vālehi aghammigehi ca.
Sañchinnagattaṃ ruhiraṃ savantaṃ,
Ko codaye paraloke sahassanti.

Tattha **luddehīti** dāruṇehi. **Vālehīti** duṭṭhehi. **Aghammigehīti** aghātavahehi migehi, dukkhāvahehi sunakhehīti attho.

1309. Usūhi sattīhi ca sunisitāhi,
 Hananti vijjhanti ca paccamittā.
 Kālūpakālā nirayamhi ghore,
 Pubbe naraṃ dukkaṭakammakārinti.

Tattha **hananti vijjhanti cāti** jalitāya ayapathaviyaṃ pātetvā sakalasarīraṃ chiddāvachiddaṃ karontā paharanti ceva vijjhanti ca. **Kālūpakālā**ti evaṃnāmakā nirayapālā. **Nirayambhī**ti tasmim tesaññeva vasena Kālūpakāḷasaṅkhāte niraye. **Dukkaṭakammakārinti** micchādīṭṭhivasena dukkaṭānaṃ kammānaṃ kārakaṃ.

1310. Taṃ haññamānaṃ niraye vajantaṃ,
 Kucchismim passasmim vipphālītudaraṃ.
 Sañchinnagattaṃ ruhiraṃ savantaṃ,
 Ko codaye paraloke sahassanti.

Tattha **tanti** taṃ bhavantaṃ tattha niraye tathā haññamānaṃ. **Vajantanti** ito cito ca dhāvantaṃ. **Kucchisminti** kucchiyaṃ ca passe ca haññamānaṃ vijjhiyamānanti attho.

1311. Sattī usū tomarabhiṇḍivālā,
 Vividhāvudhā vassanti tattha devā.
 Patanti aṅgāramiva'ccimanto,
 Silāsanī vassati luddakammeti.

Tattha **aṅgāramiva'ccimantoti** jalita-aṅgārā viya accimantā āvudhavesesā patanti. **Silāsanī**ti jalitasilāsani¹. **Vassati luddakammeti** yathā nāma deve vassante asani patati, evameva ākāse samuṭṭhāya ciccīṭṭayamānaṃ jalitasilāvassaṃ tesaṃ luddakammānaṃ upari patati.

1312. Uṇho ca vāto nirayamhi dussaho,
 Na tamhi sukhaṃ labbhati ittarampi.
 Taṃ taṃ vidhāvanta'malena'māturaṃ,
 Ko codaye paraloke sahassanti.

Tattha **ittarampi**ti parittakampi. **Vidhāvantanti** vividhā dhāvantaṃ.

1. Jalitasilāghaṭṭā (Ka)

1313. Sandhāvamānampi rathesu yuttaṃ,
Sajotibhūtaṃ pathaviṃ kamantaṃ.
Patodalaṭṭhihi sucodayantaṃ,
Ko codaye paraloke sahasanti.

Tattha **rathesu yuttanti** vārena vāraṃ tesu jalitaloharathesu yuttaṃ.
Kamantanti akkamamānaṃ. **Sucodayantanti** suṭṭhu codayantaṃ.

1314. Ta'māruhantaṃ khurasañcitaṃ girim,
Vibhimsanaṃ pajjalitaṃ bhayānakaṃ.
Sañchinnagattaṃ ruhiraṃ savantaṃ,
Ko codaye paraloke sahasanti.

Tattha **ta'māruhantanti** taṃ bhavantaṃ jālitāvudhapahāre asahitvā
jalitakhurehi sañcitaṃ jalitalohapabbataṃ āruhantaṃ.

1315. Ta'māruhantaṃ pabbatasannikāsaṃ,
Aṅgararāsiṃ jalitaṃ bhayānakaṃ.
Sudaḍḍhagattaṃ kapaṇaṃ rudantaṃ,
Ko codaye paraloke sahasanti.

Tattha **sudaḍḍhagattanti** suṭṭhu daḍḍhasarīraṃ.

1316. Abbhakūṭasamā uccā, kaṇṭakanicitā dumā.
Ayomayehi tikkhehi, naralohitapāyibhīti.

Tattha **kaṇṭakanicitāti**¹ jalitakaṇṭakehi citā. “**Ayomayehi**”ti idaṃ yehi
kaṇṭakehi ācitā, te dassetuṃ vuttaṃ.

1317. Ta'māruhanti nāriyo, narā ca paradāragū.
Coditā sattihatthehi, yamaniddesakāribhīti.

Tattha **ta'māruhanti**ti taṃ evarūpaṃ Simbalirukkhaṃ āruhanti.
Yamaniddesakāribhīti yamassa vacanakarehi, nirayapālehīti attho.

1. Kaṇṭakāpacitāti (Sī, I), kaṇṭakāhi citāti (Syā)

1318. Ta'māruhantaṃ nirayaṃ, Simbaliṃ ruhiramakkhitaṃ.
Vidaḍḍhakāyaṃ vitacaṃ, āturaṃ gāḷhavedanaṃ.

1319. Passasantaṃ muhuṃ uṇhaṃ, pubbakammāparādhikaṃ.
Dumagge vitacaṃ gattaṃ, ko taṃ yāceyya taṃ dhananti.

Tattha **vidaḍḍhakāyaṃ** vihiṃsitaḷkāyaṃ. **Vitacanti** cammamamaṃsānaṃ chiddāvachiddaṃ chinnatāya koviḷārapupphaṃ viya kimsukapupphaṃ viya ca.

1320. Abbhakūṭasaṃā uccā, asipattācitā dumā.
Ayomayehi tikkhehi, naralohitapāyibhīti.

Tattha **asipattācitā**ti asimayehi pattehi citā.

1321. Ta'māruhantaṃ asipattapādapamaṃ,
Asīhi tikkhehi ca chijjamānaṃ.
Sañchinnagattaṃ ruhiraṃ savantaṃ,
Ko codaye paraloke sahassanti.

Tattha **ta'māruhantaṃ** taṃ bhavantaṃ nirayapālānaṃ āvudhapahāre asahitvā āruhantaṃ.

1322. Tato nikkhantaṃ taṃ, asipattācitā dumā¹.
Sampatitaṃ vetaraṇiṃ, ko taṃ yāceyya taṃ dhananti.

Tattha **sampatitanti** patitaṃ.

1323. Kharā khārodikā² tattā, duggā vetaraṇī nadī.
Ayopokkharasañchannā, tikkhā pattehi sandati.

Tattha **kharā**ti pharusā. **Ayopokkharasañchannā**ti ayomayehi tikhiṇapariyantehi pokkharapattehi sañchannā. **Pattehi**ti tehi pattehi sā nadī tikkhā hutvā sandati.

1324. Tattha sañchinnagattaṃ taṃ, vuyhantaṃ ruhiramakkhitaṃ.
Vetaraṇṇe anālambe, ko taṃ yāceyya taṃ dhananti.

Tattha **vetaraṇṇeti** vetaraṇī-udake.

1. Asipattanirayā dukhā (Sī, I)

2. Kharodakā (Ka), kharodikā (I)

Imaṃ pana mahāsattassa nirayakathaṃ sutvā rājā saṃviggahadayo mahāsattaññeva tāṇagavesī hutvā āha—

1325. “Vedhāmi rukkho viya chijjamāno,
Disaṃ na jānāmi pamūḷhasañño¹.
Bhayā’nu tappāmi mahā ca me bhayā,
Sutvāna kathā tava bhāsītā ise.

1326. Āditte vārimajjhaṃva, dīpaṃvo’ghe mahaṇṇave².
Andhakāreva pajjoto, tvaṃ no’si saraṇaṃ ise.

1327. Atthañca dhammaṃ anusāsa maṃ ise,
Atītamaddhā aparādhitaṃ mayā.
Ādikkha me Nārada suddhimaggaṃ,
Yathā ahaṃ no nirayaṃ pateyyan”ti.

Tattha **bhayā’nutappāmī**ti attanā katassa pāpassa bhayena anutappāmi. **Mahā ca me bhayā**ti³ mahantaṃ ca me nirayabhayaṃ uppannaṃ. **Dīpaṃvo’ghe**ti dīpaṃva oghe. Idaṃ vuttaṃ hoti—āditte kāle vārimajjhaṃ viya bhinnanāvānaṃ oghe aṇṇave patiṭṭhaṃ alabhamānānaṃ dīpaṃ viya andhakāragatānaṃ pajjoto viya ca tvaṃ no ise saraṇaṃ bhava. **Atītamaddhā aparādhitaṃ mayā**ti ekamsena mayā atītaṃ kammaṃ aparādhitaṃ virādhitaṃ, kusalaṃ atikkamitvā akusalameva katanti.

Athassa mahāsatto Visuddhimaggaṃ ācikkhitaṃ sammāpaṭipanne porāṇakarājāno udāharaṇavasena dassento āha—

1328. “Yathā ahū Dhataratṭho,
Vessāmitto Atṭhako Yāmataggi.
Usindaro cāpi Sivī ca rājā,
Paricārakā samaṇabrāhmaṇānaṃ.

1329. Ete caññe ca rājāno, ye saggavisayaṃ gatā.
Adhammaṃ parivajjetvā, dhammaṃ cara mahīpati.

1. Pamūḷhasaññī (Sī)

2. Dīpaṃvo’ghorivaṇṇave (Sī, Syā, I)

3. Bhayanti (Sī)

1330. Annāhatthā ca te byamhe, ghosayantu pure tava.
 ‘Ko chāto ko ca tasito, ko mālaṃ ko vilepanaṃ.
 Nānārattānaṃ vatthānaṃ, ko naggo paridahissati.

1331. Ko panthe chatta’ māneti, pādukā ca mudū subhā’.
 Iti sāyañca pāto ca, ghosayantu pure tava.

1332. Jiṇṇaṃ posaṃ gavāssañca, mā’ssu yuñja yathā pure.
 Parihārañca dajjāsi, adhikārakato balī”ti.

Tattha **ete cāti** yathā ete ca Dhataratṭho Vessāmitto Aṭṭhako Yāmataggi Usindaro Sivīti cha rājāno aññe ca dhammaṃ caritvā saggavisayaṃ gatā, evaṃ tvampi adhammaṃ parivajjetvā dhammaṃ cara. **Ko chātoti** mahārāja tava byamhe pure rājanivesane ceva nagare ca annahatthā purisā “ko chāto, ko tasito”ti tesaṃ dātukāmatāya ghosentu. **Ko mālanti** ko mālaṃ icchati, ko vilepanaṃ icchati, nānārattānaṃ vatthānaṃ yaṃ yaṃ icchati, taṃ taṃ¹ ko naggo paridahissatīti ghosentu. **Ko panthe chatta’ mānetīti**² ko panthe chattaṃ dhārayissati. **Pādukā cāti** upāhanā ca mudū subhā ko icchati.

Jiṇṇaṃ posanti yo te upatṭhākesu amacco vā añño vā pubbe katūpakāro jarājiṇṇakāle yathā porāṇakāle kammaṃ kātum na sakkoti, yepi te gavāssādayo jiṇṇatāya kammaṃ kātum na sakkonti, tesu ekampi pubbe viya kammesu mā yojayi. Jiṇṇakālasmiṃ hi te tāni kammāni kātum na sakkonti. **Parihārañcāti** idha parivāro “parihāro”ti vutto. Idaṃ vuttaṃ hoti—yo ca te balī hutvā adhikārakato pubbe katūpakāro hoti, tassa jarājiṇṇakāle yathāporāṇaparivāraṃ dadeyyāsi. Asappurisā hi attano upakāraṇaṃ upakāraṃ kātum samatthakāleyeva sammānaṃ karonti, asamatthakāle pana na olokenti. Sappurisā pana asamatthakālepi tesaṃ tatheva sakkāraṃ karonti, tasmā tuvampi evaṃ kareyyāsīti.

1. Taṃ taṃ gaṇhatu (Ka), taṃ taṃ dadantu (Syā)

2. Chattamādetīti (Sī, Syā)

Iti mahāsatto rañño dānakathañca sīlakathañca kathetvā idāni yasmā
ayaṃ rājā attano attabhāve rathena upametvā vaṇṇiyamāne tussissati,
tasmāssa sabbakāmaduharathopamāya dhammaṃ desento āha—

1333. “Kāyo te rathasaññāto, manosārathiko lahu.
Avihimsāsāritakkho, saṃvibhāgapāṭicchado.
1334. Pādasaññamanemiyo, hatthasaññamapakkharo.
Kucchisaññamanabbhanto, vācāsaññamakūjano.
1335. Saccavākyasamattaṅgo, apesuññasusaññāto.
Girāsakhilanelāṅgo, mitabhāṇisilesito.
1336. Saddhālobhasusaṅkhāro, nivātañjalikubbaro.
Athaddhatānatīsāko, sīlasaṃvaranandhano.
1337. Akkodhanamanugghātī, dhammapaṇḍarachattako.
Bāhusaccamapālambo, ṭhitacittamupādhiyo.
1338. Kālaññūtācittasāro, vesārajjatidaṇḍako.
Nivātavuttiyottako, anatimānayugo lahu.
1339. Alīnacittasanthāro, vuddhisevī rajohato.
Satipatodo dhīrassa, dhiti yogo ca rasmiyo.
1340. Mano dantaṃ pathaṃ neti, samadantehi vāhibhi.
Icchā lobho ca kummaggo, ujumaggo ca saṃyamo.
1341. Rūpe sadde rase gandhe, vāhanassa padhāvato.
Paññā ākoṭaṇī rāja, tattha attāva sārathi.
1342. Sace etena yānena, samacariyā daḷhā dhiti.
Sabbakāmaduho rāja, na jātu nirayaṃ vaje”ti.

Tattha **rathasaññā**toti mahārāja tava kāyo rathoti saññāto hotu.
Manosārathikoti manasañkhātena kusalacittena sārathinā samannāgato.
Lahūti vīgatathinamidhatāya sallahuko. **Avihimsāsāritakkhoti**
 avihimsāmayena sāritena suṭṭhu pariniṭṭhitena akkhena samannāgato.
Saṁvibhāgapāṭicchadoti dānasaṁvibhāgamayena paṭicchadena
 samannāgato. **Pādasaññāmanemiyoti** pādasāmyamamayāya nemiya
 samannāgato. **Hatthasaññāmapakkharoti** hatthasāmyamamayena pakkharena
 samannāgato. **Kucchisaññāmanabbhantoti** kucchisāmyamasāñkhātena
 mitabhojanamayena telena abbhanto. (“Abbhāñjitabbo nābhi hotū”tipi
 pāṭho.)¹ **Vācāsaññāmakūjanoti** vācāsaṁyamena akūjano.

Saccavākyasamattaṅgoti saccavākyena paripuṇṇa-aṅgo
 akhaṇḍarathaṅgo. **Apesuññāsusaññātoti** apesuññena suṭṭhu saññāto
 samussito². **Girāsakhilanelāṅgoti** sakhilāya saṅhavācāya niddosaṅgo
 maṭṭharathaṅgo. **Mitabhāṇisilesitoti** mitabhāṇasañkhātena silesena suṭṭhu
 sambandho³. **Saddhālobhasaṁkhāroti**
 kammaphalasaddahanasaddhāmayena ca alobhamayena ca sundarena
 alaṅkārena samannāgato. **Nivātañjalikubbaroti** sīlavantānam nivātamayena
 ceva añjalikammamayena ca kubbarena samannāgato. **Athaddhatānatisākoti**
 sakhilasammodabhāvasaṁkhātāya athaddhatāya anata-iso⁴, thokanata-īsoti
 attho. **Sīlasaṁvaranandhanoti**
 akhaṇḍapañcasīlacakkhundriyādisaṁvarasaṁkhātāya nandhanarajjuyā
 samannāgato.

Akkodhanamanugghātīti akkodhanabhāvasaṁkhātena anugghātena
 samannāgato. **Dhammapaṇḍarachattakoti** dasakusaladhammasaṁkhātena
 paṇḍaracchattena samannāgato. **Bāhusaccamapālamboti**
 atthasannissitabahussutabhāvamayena apālambena samannāgato.
Ṭhitacittamupādhiyoti lokadhammehi avikampanabhāvena suṭṭhu ṭhita-
 ekaggabhāvappattacittasaṁkhātena upādhinā uttarattharaṇena vā rājāsānena
 samannāgato. **Kālaññūtācittasāroti** “ayaṁ dānassa dinnakālo, ayaṁ sīlassa
 rakkhanakālo”ti evaṁ kālaññūtāsaṁkhātena kālaṁ jānitvā katena

1. () Sī-Syā-I-potthakesu natthi.

3. Sampanno (Ka)

2. Suphassito (Sī, I), suphusito (Syā)

4. Ānata-īso (Sī, Syā)

cittena kusalasārena samannāgato. Idam vuttam hoti—yathā mahārāja rathassa nāma ānim ādim katvā dabbasambhārajātam parisuddham sāramayañca icchitabbam, evañhi so ratho addhānakkhamo hoti, evam tavapi kāyaratho kālam jānitvā katena cittena parisuddhena dānādikusalasārena samannāgato hotūti. **Vesārajatidaṇḍakoti** parisamajjhe kathentassapi visāradabhāvasaṅkhātena tidaṇḍena samannāgato. **Nivātavuttiyottakoti** ovāde pavattanasāṅkhātena mudunā dhurayottena samannāgato. Mudunā hi dhurayottena baddharatham sindhavā sukham vahanti, evam tava kāyarathopi paṇḍitānam ovādappavattitāya ābaddho sukham yātūti attho. **Anatimānayugo lahūti** anatimānasāṅkhātena lahukena yugena samannāgato.

Alīnacittasanthāroti yathā rathonāma dantamayena uḷārena santhārena sobhati, evam tava kāyarathopi dānādinā alīna-asāṅkuṭṭicittasanthāro hotu. **Vuddhisevī rajohatoti** yathā ratho nāma visamena rajuttānamaggena gacchanto rajokiṇṇo na sobhati, samena virajena maggena gacchanto sobhati, evam tava kāyarathopi paññāvuddhisevitāya samatalam ujumaggaṃ paṭipajjitvā hatarajo hotu, **satipatodo dhīrassāti** paṇḍitassa tava tasmim kāyarathe supatiṭṭhitasatipatodo hotu. **Dhiti yogo ca rasmiyoti** abbochinnavīriyasaṅkhātā dhīti ca hitappaṭipattiyam yuñjanabhāvasaṅkhāto yogo ca tava tasmim kāyarathe vaṭṭitā¹ thirā rasmiyo hontu. **Mano dantaṃ patham neti**², **samadantehi vāhibhīti** yathā ratho nāma visamadantehi sindhavehi uppatham yāti, samadantehi samasikkhitehi yutto ujupathameva anveti, evam manopi dantaṃ nibbisevanam kummaggaṃ pahāya ujumaggaṃ gaṇhāti. Tasmā sudantaṃ ācārasampannaṃ cittaṃ tava kāyarathassa sindhavakiccaṃ sādhetu. **Ichā lobho cāti** appattesu vatthūsu icchā, pattesu lobhoti ayam icchā ca lobho ca kummaggo nāma. Kuṭilo anujumaggo apāyameva neti. Dasakusalakammappathavasena pana aṭṭhaṅgikamaggavasena vā pavatto sīlasamyamo ujumaggo nāma. So tava kāyarathassa maggo hotu.

1. Susaṅṭhitā (Sī)

2. Manodantapathanveti (Sī, I)

Rūpeti etesu manāpiyesu rūpādīsu kāmagaṇesu nimittam gahetvā dhāvantaṣa tava kāyarathassa uppatham paṭipannassa rājarathassa sindhave ākoṭetvā nivāraṇapatodayaṭṭhi viya paññā ākoṭanī hotu. Sā hi tam uppathagamanato nivāretvā ujum sucaritamaggaṃ āropessati. **Tattha attāva sārathī**ti tasmim pana te kāyarathe añño sārathi nāma natthi, tava attāva sārathi hotu. **Sace etena yānenā**ti mahārāja yassetam evarūpaṃ sace atthi, etena yānena. **Samacariyā dalhā dhītī**ti yassa samacariyā ca dhiti ca dalhā hoti thirā, so etena yānena yasmā esa ratho sabbakāmaduho rāja yathādhippete sabbakāme deti, tasmā na jātu nirayaṃ vaje, ekaṃsenetaṃ dhārehi, evarūpena yānena nirayaṃ na gacchasīti attho. Iti kho mahārāja yaṃ maṃ avaca “ācikkha me Nārada suddhimaggaṃ, yathā ahaṃ no niraye pateyyan”ti, ayaṃ te so mayā anekapariyāyena akkhātoti.

Evamassa dhammaṃ desetvā micchādīṭṭhim jahāpetvā sīle patiṭṭhāpetvā “ito paṭṭhāya pāpamitte pahāya kalyāṇamitte upasaṅkama, niccaṃ appamatto hohi”ti ovādaṃ datvā rājadhītu guṇaṃ vaṇṇetvā rājaparisāya ca rājorodhānaṃ ca ovādaṃ datvā mahantenānubhāvena tesam passantānaññeva brahmalokaṃ gato.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepi mayā diṭṭhijālaṃ bhinditvā Uruvelakassapo damitoyevā”ti vatvā jātakaṃ samodhānento imā gāthā abhāsi—

1343. “Alāto Devadatto’si, Sunāmo āsi Bhaddaji.

Vijayo Sāriputto’si, Moggallāno’si Bījako.

1344. Sunakkhatto Licchaviputto, guṇo āsi acelako.

Ānando sā Rucā āsi, yā rājānaṃ pasādayi.

1345. Uruvelakassapo rājā, pāpadiṭṭhi tadā ahu.

Mahābrahmā bodhisatto, evaṃ dhāretha jātakaṃ”ti.

Mahānāradakassapajātakavaṇṇanā aṭṭhamā.

9. Vidhuraĵatakavaṇṇanā (546)

Catuposathakaṇḍa

Paṇḍu kisiyā'si dubbalāti idaṃ Satthā Jetavane viharanto attano paññāpāramim ārabha kathesi. Ekadivasañhi bhikkhū dhammasabhāyaṃ katham samuṭṭhāpesum “āvuso Satthā mahāpañño puthupañño gambhīrapaññojavanapañño hāsapañño tikkhapañño nibbedhikapañño parappavādamaddano, attano paññānubhāvena khattiyapaṇḍitādīhi abhisankhate sukhumapañhe bhinditvā te dametvā nibbisevane katvā tīsu saraṇesu cevasīlesu ca paṭiṭṭhāpetvā amatagāmmimaggam paṭipādesī”ti. Satthā āgantvā “kāya nuttha bhikkhave etarahi kathāya sannisinnā”ti pucchitvā “imāya nāmā”ti vutte “anacchariyam bhikkhave, yaṃ Tathāgato paramābhisambodhippatto parappavādam bhinditvā khattiyādayo dameyya. Purimabhavasmim hi bodhiññanam pariyesantopi Tathāgato paññāvā parappavādamaddanoyeva. Tathā hi aham Vidhurakāle saṭṭhiyojanubbedhe Kāḷapabbatamuddhani Puṇṇakam nāma yakkhasenāpatim attano ñāṇabaleneva dametvā nibbisevanam katvā pañcasīlesu paṭiṭṭhāpentto attano jīvitam¹ dāpesin”ti vatvā tehi yācito atītam āhari.

Atīte Kururaṭṭhe Indapatthanagare Dhanañcayakorabyo nāma rājā rajjam kāresi. Vidhuraṇḍito nāma amacco tassa atthadhammānusāsako ahoṣi. So madhurakatho mahādhammakathiko sakalajambudīpe rājāno hatthikantavīṇāsarena paluddhahatthino viya attano madhuradhammadesanāya palobhetvā tesam sakasakarajjāni gantum adadamāno Buddhālīlāya mahājanassa dhammam desento mahantena yasena tasmim nagare paṭivasi.

Tadā hi Bārāṇasiyampi gihisahāyakā cattāro brāhmaṇamahāsālā mahallakakāle kāmesu ādīnavam disvā Himavantam pavisitvā isipabbajjam pabbajitvā abhiññā ca samāpattiyo ca nibbattetvā vanamūlaphalāhārā tattheva ciram vasitvā loṇambilasevanatthāya

1. Jīvitadānam (Sī, Syā, I)

cārikam caramānā Aṅgaraṭṭhe Kālacampānagaram patvā rājuyyāne vasitvā punadivase bhikkhāya nagaram pavisiṃsu. Tattha cattāro sahāyakā kuṭumbikā tesam iriyāpathesu pasīditvā vanditvā bhikkhābhājanam gahetvā ekekam attano nivesane nisīdāpetvā paṇītena āhārena parivisitvā paṭiññam gāhāpetvā uyyāneyeva vāsāpesum. Te cattāro tāpasā catunnam kuṭumbikānam gehesu nibaddham bhujjivā divāvihāratthāya eko tāpaso Tāvatisabhavanam gacchati, eko Nāgabhanam, eko Supaṇṇabhavanam, eko Korabyaraṇṇo Migājina-uyyānam gacchati. Tesu yo devalokam gantvā divāvihāram karoti, so Sakkassa yasam oloketvā attano upaṭṭhākassa tameva vaṇṇeti. Yo Nāgabhanam gantvā divāvihāram karoti, so nāgarājassa sampattim oloketvā attano upaṭṭhākassa tameva vaṇṇeti. Yo Supaṇṇabhavanam gantvā divāvihāram karoti, so supaṇṇarājassa vibhūtim oloketvā attano upaṭṭhākassa tameva vaṇṇeti. Yo Dhanañcayakorabyarājassa uyyānam gantvā divāvihāram karoti, so Dhanañcayakorabyaraṇṇo sirisobhagam oloketvā attano upaṭṭhākassa tameva vaṇṇeti.

Te cattāropi janā tam tadeva ṭhānam patthetvā dānādini puññāni katvā āyupariyosāne eko Sakko hutvā nibbatti, eko saputtadāro Nāgabhanane nāgarājā hutvā nibbatti, eko Supaṇṇabhavanane Simbalivimāne supaṇṇarājā hutvā nibbatti. Eko Dhanañcayakorabyaraṇṇo aggamahesiyā kucchimhi nibbatti. Tepi tāpasā aparihīnajjhānā kālam katvā brahmaloke nibbattimsu. Korabyakumāro vuḍḍhimanvāya pitu accayena rajje patiṭṭhahitvā dhammena samena rajjam kāresi. So pana jūtavittako ahosi. So Vidhuraṇḍitassa ovāde ṭhatvā dānam deti, sīlam rakkhati, uposatham upavasati.

So ekadivasam samādinuposatho “vivekamanubrūhissāmī”ti uyyānam gantvā manuññāṭṭhāne nisīditvā samaṇadhammam akāsi. Sakkopi samādinuposatho “Devaloke palibodho hotī”ti manussaloke tameva uyyānam āgantvā ekasmiṃ manuññāṭṭhāne nisīditvā samaṇadhammam akāsi. Varuṇāgarājāpi samādinuposatho “Nāgabhanane palibodho hotī”ti tatthevāgantvā ekasmiṃ manuññāṭṭhāne

nisīdītvā samaṇadhammaṃ akāsi. Supaṇṇarājāpi samādinuuposatho “Supaṇṇabhavane palibodho hotī”ti tatthevāgantvā ekasmim̐ manuññaṭṭhāne nisīdītvā samaṇadhammaṃ akāsi. Tepi cattāro janā sāyanhasamaye sakaṭṭhānehi nikkhamitvā Maṅgalapokkharāṇitīre samāgantvā aññamaññaṃ oloketvā pubbasinehavasena samaggā sammodamānā hutvā aññamaññaṃ mettacittaṃ upaṭṭhapetvā madhurapaṭisanthāraṃ karimsu. Tesu Sakko maṅgalasilāpaṭṭe nisīdi, itarepi attano attano yuttāsanaṃ ñatvā nisīdīmsu. Atha ne Sakko āha “mayam̐ cattāropi rājānova, amhesu pana kassa sīlam̐ mahantan”ti. Atha nam̐ Varuṇanāgarājā āha “tumhākaṃ tiṇṇam̐ janānam̐ sīlato mayham̐ sīlam̐ mahantan”ti. Kimettha kāraṇanti. “Ayaṃ supaṇṇarājā amhākaṃ jātānampi ajātānampi paccāmittova, aham̐ evarūpaṃ amhākaṃ jīvitakkhayakaram̐ paccāmittam̐ disvāpi kodham̐ na karomi, iminā kāraṇena mama sīlam̐ mahantan”ti vatvā idam̐ Dasakanipāte Catuposathajātake paṭhamam̐ gāthamāha—

“Yo kopaneyye na karoti kopam̐,
Na kujjhati sappuriso kadāci.
Kuddhopi so nāvīkaroti kopam̐,
Tam̐ ve naram̐ samaṇamāhu loke”ti¹.

Tattha **yoti** khattiyādīsū yo koci. **Kopaneyyeti** kujjhittabbayuttake puggale Khantīvādītāpasō viya kopam̐ na karoti. **Kadācīti** yo kismiñci kāle na kujjhateva. **Kuddhopīti** sace pana so sappuriso kujjhati, atha kuddhopi tam̐ kopam̐ nāvīkaroti Cūḷabodhitāpasō viya. **Tam̐ ve naranti** mahārājāno tam̐ ve purisam̐ samitapāpatāya loke paṇḍitā “samaṇan”ti kathenti. Ime pana guṇā mayi santi, tasmā mameva sīlam̐ mahantanti.

Tam̐ sutvā supaṇṇarājā “ayaṃ nāgo mama aggabhakkho, yasmā panāham̐ evarūpaṃ aggabhakkham̐ disvāpi khudam̐ adhivāsetvā āhārahetu pāpam̐ na karomi, tasmā mameva sīlam̐ mahantan”ti vatvā imam̐ gāthamāha—

1. Khu 5. 203 piṭṭhe.

“Ūnūdarō¹ yo sahate jighacchaṃ,
Danto tapassī mitapānabhojano.
Āhārahetu na karoti pāpaṃ,
Taṃ ve naraṃ samaṇamāhu loke”ti².

Tattha **dantoti** indriyadamanena samannāgato. **Tapassīti** tapanissitako. **Āhārahetūti** atijighacchapaḷitopi yo pāpaṃ lāmakakammaṃ na karoti Dhammasenāpatisāriputtatthero viya, ahaṃ panajja āhārahetu pāpaṃ na karomi, tasmā mameva sīlaṃ mahantanti.

Tato Sakko devarājā “ahaṃ nānappakāraṃ sukhapadaṭṭhānaṃ devalokasampattiṃ pahāya sīlarakkhaṇatthāya manussalokaṃ āgato, tasmā mameva sīlaṃ mahantan”ti vatvā imaṃ gāthamāha—

“Khiḍḍaṃ ratiṃ vippajahitvāna sabbaṃ,
Na cā’likāṃ bhāsati kiñci loke.
Vibhūsaṭṭhānā virato methunasmā,
Taṃ ve naraṃ samaṇamāhu loke”ti².

Tattha **khiḍḍanti** kāyikavācasikakhiḍḍaṃ. **Ratinti** dibbakāmaguṇaratiṃ. **Kiñcīti** appamattakampi. **Vibhūsaṭṭhānāti** maṃsavibhūsā chavivibhūsāti dve vibhūsā. Tattha ajjhoharaṇīyāhāro maṃsavibhūsā nāma, mālāgandhādīni chavivibhūsā nāma, yena akusalacittena dhārīyati³, taṃ tassa ṭhānaṃ, tato virato methunasevanato ca yo paṭivirato. **Taṃ ve naraṃ samaṇamāhu loketi** ahaṃ ajja devaccharāyo pahāya idhāgantvā samaṇadhammaṃ karomi, tasmā mameva sīlaṃ mahantanti. Evaṃ Sakkopi attano sīlameva vaṇṇeti.

Taṃ sutvā Dhanañcayarājā “ahaṃ ajja mahantaṃ pariggahaṃ soḷasasahassanāṭakitthiparipuṇṇaṃ antepuraṃ cajitvā uyyāne samaṇadhammaṃ karomi, tasmā mameva sīlaṃ mahantan”ti vatvā imaṃ gāthamāha—

1. Anudaro (Ka), onodaro (Syā)

2. Khu 5. 203 piṭṭhe.

3. Sā karīyati (Sī, I), sādiyati (Syā)

“Pariggahaṃ lobhadhammañca sabbaṃ,
 Yo ve pariññāya pariccajēti.
 Dantaṃ tṭhitattaṃ amamaṃ nirāsaṃ,
 Taṃ ve naraṃ samaṇamaḥu loke”ti.

Tattha **pariggahanti** nānappakāraṃ vatthukāmaṃ. **Lobhadhammanti** tasmim uppajjanataṇhaṃ. **Pariññāyāti** nātapariññā tīraṇapariññā pahānapariññāti imāhi tīhi pariññāhi parijānitvā. Tattha khandhādīnaṃ dukkhādisabhāvajānanam nātapariññā, tesu aguṇaṃ upadhāretvā tīraṇaṃ tīraṇapariññā, tesu dosaṃ disvā chandarāgassāpakaḍḍhanaṃ pahānapariññā. Yo imāhi tīhi pariññāhi jānitvā vatthukāmakilesakāme pariccajati, chaḍḍetvā gacchati. **Dantanti** nibbisevanaṃ. **Tṭhitattanti** micchāvitakkābhāvena tṭhitasabhāvaṃ. **Amamanti** ahanti mamāyanataṇhārahitaṃ. **Nirāsanti** puttadārādīsu nicchandarāgaṃ. **Taṃ ve naranti** taṃ evarūpaṃ puggalaṃ “samaṇa”ti vadanti.

Iti te sabbepi attano attano sīlameva mahantanti vaṇṇetvā Sakkādayo Dhanañcayaṃ pucchiṃsu “atthi pana mahārāja koci tumhākaṃ santike paṇḍito, yo no imaṃ kaṅkhaṃ vinodeyyā”ti. Āma mahārājāno mama atthadhammānusāsako mahāpañño asamadhuro Vidhura paṇḍito nāma atthi, so no imaṃ kaṅkhaṃ vinodessati, tassa santikaṃ gacchāmāti. Atha te sabbe “sādhū”ti sampaṭicchīṃsu. Atha sabbepi uyyānā nikkhamitvā dhammasabhaṃ gantvā pallaṅkaṃ alaṅkārapetvā bodhisattaṃ pallaṅkavaramajjhe nisīdāpetvā paṭisanthāraṃ katvā ekamantaṃ nisinnā “paṇḍita-amhākaṃ kaṅkhā uppannā, taṃ no vinodehī”ti vatvā imaṃ gāthamāhaṃsu—

“Pucchāma kattāra’manomapaññaṃ,
 Kathāsu no viggaho atthi jāto.
 Chinda’jja kaṅkhaṃ vicikicchitāni,
 Tada jja kaṅkhaṃ vitaremu sabbe”ti¹.

Tattha **kattāranti** kattabbayuttakakāraṃ. **Viggaho atthi jātoti** eko sīlaviggaho sīlavivādo uppanno atthi. **Chindajjāti** amhākaṃ

1. Khu 5. 203 piṭṭhe.

taṃ kaṅkhaṃ tāni ca vicikicchitāni vajirena Sineruṃ paharanto viya ajja chinda. **Vitaremūti** vitareyyāma.

Paṇḍito tesam̐ kathaṃ sutvā “mahārājāno tumhākaṃ sīlaṃ nissāya uppannam̐ vivādakathaṃ sukathitadukkathitam̐ jānissāmī”ti vatvā imam̐ gāthamāha—

“Ye paṇḍitā atthadasā bhavanti,
Bhāsanti te yoniso tattha kāle.
Kathaṃ nu kathānaṃ abhāsītānaṃ,
Attham̐ nayeyyūṃ kusalā janindā”ti¹.

Tattha **atthadasāti** atthadassanasamatthā. **Tattha kāleti** tasmim̐ viggāhe ārocite yuttappayuttakāle te paṇḍitā² tamattham̐ ācikkhantā yoniso bhāsanti. **Attham̐ nayeyyūṃ kusalāti** kusalā chekāpi samānā abhāsītānaṃ kathānaṃ kathaṃ nu attham̐ nāṇena nayeyyūṃ upaparikkheyyūṃ. **Janindāti** rājāno ālapati. Tasmā idam̐ tāva me vadetha.

Kathaṃ have bhāsati nāgarājā,
Garuḷo pana venateyyo kimāha.
Gandhabbarājā pana kim̐ vadeti,
Kathaṃ pana kurūnaṃ rājasetṭhoti¹.

Tattha **Gandhabbarājāti** Sakkaṃ sandhāyāha.

Athassa te imam̐ gāthamāhaṃsu—

“Khantiṃ have bhāsati nāgarājā,
Appāhāraṃ garuḷo venateyyo.
Gandhabbarājā rativippahānaṃ,
Akiñcanaṃ kurūnaṃ rājasetṭho”ti¹.

Tassattho—paṇḍita nāgarājā tāva kopaneyyepi puggale akuppanasaṅkhātāṃ adhivāsanakhantiṃ vaṇṇeti, garuḷo appāhāratāsaṅkhātāṃ

1. Khu 5. 204 piṭṭhe.

2. Yuttappayuttakāle paṇḍitā (Sī, Syā, I)

āhārahetu pāpassa akaraṇaṃ, Sakko pañcakāmaguṇaratīnaṃ vipphānaṃ,
kururājā nippalibodhabhāvaṃ vaṇṇetīti.

Atha tesāṃ kathaṃ sutvā mahāsatto imaṃ gāthamāha—

“Sabbāni etāni subhāsītāni,
Na hettha dubbhāsītamatthi kiñci.
Yasmim ca etāni patiṭṭhitāni,
Arāva nābhyā susamohītāni.
Catubbi dhammehi samaṅgibhūtaṃ,
Taṃ ve naraṃ samaṇamaḥu loke”¹.

Tattha **etānī**ti etāni cattāripi guṇajātāni yasmim puggale sakaṭaṇābhiyaṃ
suṭṭhu samohitāni arā viya patiṭṭhitāni, catūhipetehi dhammehi
samannāgataṃ puggalaṃ paṇḍitā “samaṇaṃ”²ti āhu loketi.

Evam mahāsatto catunnampi sīlaṃ ekasamameva akāsi. Taṃ sutvā
cattāropi rājāno tassa tuṭṭhā thutim karontā imaṃ gāthamāhaṃsu—

“Tvaṃ hi² seṭṭho tvamanuttarosi,
Tvaṃ dhammagū dhammavidū sumedho.
Paññāya pañhaṃ samadhiggahetvā,
Acchecchi³ dhīro vicikicchitāni.
Acchecchi³ kaṅkhaṃ vicikicchitāni,
Cundo yathā nāgadantaṃ kharenā”¹.

Tattha **tvamanuttarosī**ti tvaṃ anuttaro asi, natthi tayā uttaritaro nāma.
Dhammagūti dhammassa gopako ceva dhammaññū ca. **Dhammavidū**ti
pākaṭadhammo. **Sumedhoti** sundarapañño. **Paññāyā**ti attano paññāya
amhākaṃ pañhaṃ suṭṭhu adhigaṇhitvā “idamettha kāraṇaṃ”²ti yathābhūtaṃ
ñatvā. **Acchecchī**ti tvaṃ dhīro amhākaṃ vicikicchitāni chindi, evaṃ
chindanto ca “chinda’jja kaṅkhaṃ vicikicchitānī”³ti imaṃ amhākaṃ
āyācanaṃ sampādentō acchecchi kaṅkhaṃ

1. Khu 5. 204 piṭṭhe.

2. Tvaṃ nu (Sī, Syā, I)

3. Accheccha (Syā)

vicikicchitāni. **Cundo yathā nāgadantaṃ kharenāti** yathā dantakāro kakacena hatthidantaṃ chindeyya, evaṃ chindīti attho.

Evaṃ te cattāropi rājāno tassa pañhabyākaraṇena tuṭṭhamānasā ahesuṃ. Atha naṃ Sakko dibbadukūlena pūjesi, garuḷo suvaṇṇamālāya, Varuṇo nāgarājā maṇinā, Dhanañcayarājā gavasahassādīhi pūjesi. Tenevāha—

“Nīluppalābhaṃ vimalaṃ anagghaṃ,
Vatthaṃ idaṃ dhūmasamānavaṇṇaṃ.
Pañhassa veyyākaraṇena tuṭṭho,
Dadāmi te dhammapūjāya dhīra.

Suvaṇṇamālaṃ satapattaphullitaṃ,
Sakesaraṃ ratnasahassamaṇḍitaṃ.
Pañhassa veyyākaraṇena tuṭṭho,
Dadāmi te dhammapūjāya dhīra.

Maṇiṃ anagghaṃ ruciraṃ pabhassaraṃ,
Kaṇṭhāvasattaṃ¹ maṇibhūsitāṃ me.
Pañhassa veyyākaraṇena tuṭṭho,
Dadāmi te dhammapūjāya dhīra.

Gavaṃ sahassaṃ usabhañca nāgaṃ,
Ājaññayutte ca rathe dasa ime.
Pañhassa veyyākaraṇena tuṭṭho,
Dadāmi te gāmarāni soḷasā²ti².

Evaṃ Sakkādayo mahāsattaṃ pūjetvā sakaṭṭhānameva agamiṃsu.

Catuposathakaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ.

1. Kaṇṭhāvasantaṃ (Syā)

2. Khu 5. 204 piṭṭhe.

Dohaḷakaṇḍa

Tesu nāgarājassa bhariyā Vimalādevī nāma. Sā tassa gīvāya piḷandhanamaṇim apassantī pucchi “deva kahaṃ pana te maṇī”ti. Bhadde Candabrāhmaṇaputtassa Vidhurapaṇḍitassa dhammakathaṃ sutvā pasannacitto ahaṃ tena maṇinā taṃ pūjesiṃ, na kevalaṅca ahameva, Sakkopi taṃ dibbadukūlena pūjesi, supaṇṇarājā suvaṇṇamālāya, Dhanañcayarājā gavassasahassādīhi pūjesīti. Dhammakathiko so devāti. “Bhadde kiṃ vadesi, jambudīpatale Buddhuppādo viya pavattati, sakalajambudīpe ekasatarājāno tassa madhuradhammakathāya bajjhitvā hatthikantavīṇāsarena paluddhamattavāraṇā viya attano attano rajjāni gantuṃ na icchanti, evarūpo so madhuradhammakathiko”ti tassa guṇaṃ vaṇnesi. Sā Vidhurapaṇḍitassa guṇakathaṃ sutvā tassa dhammakathaṃ sotukāmā hutvā cintesi “sacāhaṃ vakkhāmi ‘deva tassa dhammakathaṃ sotukāmā, idha naṃ ānehī’ti, na metaṃ ānessati. Yaṃnūnāhaṃ ‘tassa me hadaye dohaḷo uppanno’ti gilānālayaṃ kareyyan”ti. Sā tathā katvā sirigabbhaṃ pavisitvā attano paricārikānaṃ saññaṃ datvā sirisayane nipajji. Nāgarājā upaṭṭhānavelāya taṃ apassanto “kahaṃ Vimalā”ti paricāritāyo pucchitvā “gilānā devā”ti vutte uṭṭhāyāsanā tassā santikaṃ gantvā sayanapasse nisīditvā sarīraṃ parimajjanto paṭhamāṃ gāthamāha—

1346. “Paṇḍu kisiyā’si dubbalā,
 Vaṇṇarūpaṃ na tave’disaṃ pure.
 Vimale akkhāhi pucchitā,
 Kīdisī tuyhaṃ sarīravedanā”ti.

Tattha **paṇḍūti** paṇḍupalāsavaṇṇā. **Kisiyāti** kisā. **Dubbalāti** appathāmā. **Vaṇṇarūpaṃ na tave’disaṃ pureti** tava vaṇṇasaṅkhātāṃ rūpaṃ pure edisaṃ na hoti, niddosaṃ anavajjaṃ, taṃ idāni parivattitvā amanuññasabhāvaṃ jātaṃ. **Vimaleti** taṃ ālapati.

Athassa sā ācikkhantī dutiyaṃ gāthamāha—

1347. “Dhammo manujesu mātīnaṃ,
Dohaḷo nāma janinda vuccati.
Dhammāhaṭaṃ nāgakuñjara,
Vidhurassa hadayā’bhipatthaye”ti.

Tattha **dhammoti** sabhāvo. **Mātīnanti** itthīnaṃ. **Janindāti** nāgajanassa inda. **Dhammāhaṭaṃ nāgakuñjara**, **Vidhurassa hadayā’bhipatthayeti** nāgaseṭṭha ahaṃ dhammena samena asāhasikakammena¹ āhaṭaṃ Vidhurassa hadayaṃ abhipatthayāmi, taṃ me labhamānāya jīvitaṃ atthi, alabhamānāya idheva maraṇanti tassa paññaṃ sandhāyevamāha.

Taṃ sutvā nāgarājā tatiyaṃ gāthamāha—

1348. “Candaṃ kho tvam dohaḷāyasi,
Sūriyaṃ vā atha vāpi mālutaṃ.
Dullabhaṃ hi Vidhurassa dassanaṃ,
Ko Vidhura’midha mānaysatī”ti.

Tattha **dullabhaṃ hi Vidhurassa dassananti**² asamadhurassa Vidhurassa dassanameva dullabhaṃ. Tassa hi sakalajambudīpe rājāno dhammikaṃ rakkhāvaraṇaguttiṃ paccupaṭṭhāpetvā vicaranti, passitumpi naṃ koci na labhati, taṃ ko idha ānaysatīti vadati.

Sā tassa vacanaṃ sutvā “alabhamānāya me idheva maraṇaṃ”ti parivattitvā piṭṭhiṃ datvā sāṭakakaṇṇena mukhaṃ pidahitvā nipajji. Nāgarājā anattamano sirigabbhaṃ pavisitvā sayanapiṭṭhe nisinno “Vimalā Vidhurapaṇḍitassa hadayamaṃsaṃ āharāpetī”ti saññī hutvā “paṇḍitassa hadayaṃ alabhantiyā Vimalāya jīvitaṃ natthi, kathaṃ nu kho tassa hadayamaṃsaṃ labhissāmī”ti cintesi. Athassa dhītā Irandhatī nāma nāgakaññā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitā mahantena sirivilāsena pitu upaṭṭhānaṃ āgantvā pitaraṃ vanditvā ekamantaṃ ṭhitā, sā tassa indriyavikāraṃ disvā “tāta ativiya domanassappattosi, kiṃ nu kho kāraṇaṃ”ti pucchantī imaṃ gāthamāha—

1. Asāhasakammena (Sī)

2. Dullabhe hi Vidhurassa dassaneti (Sī, Syā, I)

1349. “Kinnu tāta tuvaṃ pajjhāyasi,
Padumaṃ hatthagataṃva te mukhaṃ.
Kinnu dummanarūpo’si issara,
Mā tvaṃ soci Amittatāpanā”ti.

Tattha **pajjhāyasī**ti punappunaṃ cintesi. **Hatthagatanti** hatthena parimadditaṃ padumaṃ viya te mukhaṃ jātaṃ. **Issarā**ti pañcayojanasatikassa Mandiranāgabhanassa¹ sāmīti.

Dhītu vacanaṃ sutvā nāgarājā tamatthaṃ ārocento āha—

1350. “Mātā hi tava Irandhati,
Vidhurassa hadayaṃ dhaniyati.
Dullabhaṃ hi Vidhurassa dassanaṃ,
Ko Vidhura’midha mānayissatī”ti.
Tattha **dhaniyatī**ti pattheti icchati.

Atha naṃ nāgarājā “amma mama santike Vidhuraṃ ānetuṃ samattho natthi, tvaṃ mātu jīvitaṃ dehi, Vidhuraṃ ānetuṃ samatthaṃ bhattāraṃ pariyesāhī”ti uyyojento upaḍḍhagāthamāha—

1351. “Tassa bhattupariyesanaṃ cara,
Yo Vidhura’midha mānayissatī”ti.
Tattha **carā**ti vicara.

Iti so kilesābhiratabhāvena dhītu ananucchavikaṃ kathaṃ kathesi.
Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

“Pituno ca sā sutvāna vākyam,
Rattim nikkhamma avassutim carī”ti.

Tattha **avassutinti** bhikkhave sā nāgamāṇavikā pitu vacanaṃ sutvā pitaraṃ assāsetvā mātusantikaṃ gantvā tampi assāsetvā attano sirigabhaṃ gantvā sabbālaṅkārehi attānaṃ alaṅkaritvā ekaṃ kusumbharattavatthaṃ nivāsetvā ekaṃ ekaṃse katvā tameva rattim udakaṃ dvidhā katvā Nāgabhanato

1. Mañjērikanāgabhanassa (Sī, I), Maṅḍalanāgabhanassa (Syā)

nikkhamma Himavantappadese samuddatīre ʘhitaṃ saṭṭhiyojanubbedhaṃ
ekagghanam Kāḷapabbataṃ nāma Añjanagirim gantvā avassutim cari kilesa-
avassutim bhattupariyesanaṃ carīti attho.

Carantī ca yāni Himavante vaṇṇagandhasampannāni pupphāni, tāni
āharitvā sakalapabbataṃ maṇi-agghiyaṃ viya alaṅkaritvā uparitale
pupphasanthāraṃ katvā manoramenākārena naccitvā madhuragītaṃ gāyantī
sattamaṃ gāthamāha—

1352. “Ke gandhabbe rakkhase ca nāge,
Ke kimpurise cāpi mānuse.
Ke paṇḍite sabbakāmadade,
Dīgharattaṃ bhattā me bhavissatī”ti.

Tattha **ke gandhabbe rakkhase ca nāgeti** ko gandhabbo vā rakkhaso vā
nāgo vā. **Ke paṇḍite sabbakāmadadeti**¹ ko etesu gandhabbādīsu paṇḍito
sabbakāmaṃ dātuṃ samattho, so Vidhurassa hadayamaṃsadohaḷiniyā mama
mātu manorathaṃ matthakaṃ pāpetvā mayhaṃ dīgharattaṃ bhattā
bhavissatīti.

Tasmiṃ khaṇe Vessavaṇamahārājassa bhāgineyyo Puṇṇako nāma
yakkhasenāpati tigāvutappamaṇaṃ Manomayasindhavaṃ abhiruyha
Kāḷapabbatamatthakena yakkhasamaḡamaṃ gacchanto taṃ tāya gītasaddaṃ
assosi. Anantare attabhāve anubhūtapubbāya itthiyā gītasaddo tassa chavi-
ādīni chinditvā aṭṭhimiṅjaṃ āhacca aṭṭhāsi. So tāya paṭibaddhacitto hutvā
nivattitvā sindhavapiṭṭhe nisinnova “bhadde ahaṃ mama paññāya
dhammena samena Vidhurassa hadayaṃ ānetuṃ samatthomhi, tvaṃ mā
cintayī”ti taṃ assāsento aṭṭhamam gāthamāha—

1353. “Assāsa hessāmi te pati,
Bhattā te hessāmi anindalocane.
Paññā hi mamaṃ tathāvidhā,
Assāsa hessasi bhariyā mamā”ti.

1. Sabbakāmadeti (Sī, Syā, I)

Tattha **anindalocaneti** aninditabbalocane. **Tathāvidhāti** Vidhurassa hadayamaṁsaṁ āharaṇasamatthā.

Atha naṁ Irandhatī “tena hi ehi, gacchāma me pitu santikan”ti ānesi. Tamattham pakāsentō Satthā āha—

1354. “Avacāsi Puṇṇakam Irandhatī,
Pubbapathānugatena cetasā.
Ehi gacchāma pitu mama’ntike,
Esova te eta’mattham pavakkhatī”ti.

Tattha **pubbapathānugatenāti** anantare attabhāve bhūtapubbasāmike tasmim pubbapatheneva anugatena. **Ehi gacchāmāti** bhikkhave so yakkhasenāpati evam patvā ‘imam assapiṭṭhim āropetvā nessāmī”ti pabbatamatthakā otarivā tassā gahaṇattham hattham pasāresi. Sā attano hattham gaṇhitum adatvā tena pasāritahattham sayam gahetvā “sāmi nāham anāthā, mayham pitā Varuṇo nāma nāgarājā, mātā Vimalā nāma devī, ehi mama pitu santikam gacchāma, eso eva te yathā amhākam maṅgalakiriyyāya bhavitabbam, evam etamattham pavakkhatī”ti avacāsi.

Evam vatvā sā yakkham gahetvā pitu santikam agamāsi. Tamattham pakāsentō Satthā āha—

1355. “Alaṅkatā suvasanā, mālinī candanussadā.
Yakkham hatthe gahetvāna, pitusantiku’pāgamī”ti.

Tattha **pitusantiku’pāgamīti** attano pituno nāgarañño santikam upāgami. Puṇṇakopi yakkho paṭiharitvā¹ nāgarājassa santikam gantvā Irandhatim yācanto āha—

1356. “Nāgavara vaco suṇohi me, patirūpaṁ paṭipajja suṅkiyam.
Patthemī aham Irandhatim, tāya samaṅgim karohi mam tuvaṁ.

1. Paṭihāretvā (Sī, Syā, I)

1357. Sataṃ hatthī sataṃ assā, sataṃ assatarīrathā.
Sataṃ valabhiyo Puṇṇā, nānāratnassa kevalā.
Te nāga paṭipajjassu, dhītaraṃ dehi'randhatin"ti.

Tattha **sunkiyanti** attano kulapadesānurūpaṃ dhītu sunkaṃ dhanam paṭipajja gaṇha. **Samaṅgim karohīti** maṃ tāya saddhim samaṅgibhūtam karohi. **Valabhiyoti** bhaṇḍasakaṭiyo. **Nānāratnassa kevalāti** nānāratanassa sakalaparipuṇṇā.

Atha naṃ nāgarājā āha—

1358. “Yāva āmantaye ñātī, mitte ca suhadajjane¹.
Anāmanta kataṃ kammaṃ, taṃ pacchā anutappatī”ti.

Tattha **yāva āmantaye ñātīti** bho yakkhasenāpati ahaṃ tuyhaṃ dhītaraṃ demi, no na demi, thokaṃ pana āgamehi, yāva ñātakepi jānāpemi. **Taṃ pacchā anutappatīti** itthiyo hi gatagataṭṭhāne abhiramantipi anabhiramantipi, anabhiratikāle ñātakādayo amhehi saddhim anāmantetvā kataṃ kammaṃ nāma evarūpaṃ hotīti ussukkaṃ na karonti, evaṃ taṃ kammaṃ pacchā anutāpaṃ āvahaṭīti.

Evaṃ vatvā so bhariyāya vasanaṭṭhānaṃ gantvā tāya saddhim sallapi.
Tamatthaṃ pakāsentō Satthā āha—

1359. “Tato so Varuṇo nāgo, pavisitvā nivesanaṃ.
Bhariyaṃ āmantayitvāna, idaṃ vacana'mabravi.

1360. Ayaṃ so Puṇṇako yakkho, yācatī maṃ Irandhatim.
Bahunā vittalābhena, tassa dema piyaṃ maman”ti.

Tattha **pavisitvāti** Varuṇo Puṇṇakaṃ tattheva ṭhapetvā sayam uṭṭhāya yatthassa bhariyā nipannā, taṃ nivesanaṃ pavisitvā. **Piyaṃ mamanti** mama piyaṃ dhītaraṃ tassa bahunā vittalābhena demāti pucchati.

1. Suhadaṃ janam (Sī, I)

Vimalā āha—

1361. “Na dhanena na vittena, labbhā amhaṃ Irandhatī.
 Sace ca kho hadayaṃ paṇḍitassa,
 Dhammena laddhā idha māhareyya.
 Etena vittena kumāri labbhā,
 Nā’ññaṃ dhanam uttari patthayāma”ti.

Tattha **amhaṃ Irandhatī**ti amhākaṃ dhītā Irandhatī. **Etena vittena**ti etena tuṭṭhikāraṇena.

So tāya saddhiṃ mantetvā punadeva Puṇṇakena saddhiṃ mantesi.
 Tamatthaṃ pakāseto Satthā āha—

1362. “Tato so Varuṇo nāgo, nikkhamitvā nivesanā.
 Puṇṇakā’mantayitvāna, idaṃ vacana’ mabravi.

1363. Na dhanena na vittena, labbhā amhaṃ Irandhatī.
 Sace tuvaṃ hadayaṃ paṇḍitassa,
 Dhammena laddhā idha māharesi.
 Etena vittena kumāri labbhā,
 Nā’ññaṃ dhanam uttari patthayāma”ti.

Tattha **Puṇṇakā’mantayitvānā**ti Puṇṇakaṃ āmantayitvā.

Puṇṇako āha—

1364. “Yaṃ paṇḍitotye’ke vadanti loke,
 Tameva bāloti punā’hu aññe.
 Akkhāhi me vippavadanti ettha,
 Kaṃ paṇḍitaṃ nāga tuvaṃ vadesi”ti.

Tattha **yaṃ paṇḍitotye’keti** so kira “hadayaṃ paṇḍitassā”ti sutvā cintesi
 “yaṃ eke paṇḍitoti vadanti, tameva aññe bāloti kathenti. Kiñcāpik me
 Irandhatiyā vidhuroti akkhātaṃ, tathāpi tathato jānitum pucchissāmi nan”ti.
 Tasmā evamāha.

Nāgarājā āha—

1365. “Korabyarājassa Dhanañcayassa,
Yadi te suto Vidhuro nāma kattā.
Ānehi taṃ paṇḍitaṃ dhammaladdhā,
Irandaṭṭhāti padacarā te hotū”ti.

Tattha **dhammaladdhā**ti dhamme labhitvā. **Padacarā**ti¹ pādapari-carikā.

Taṃ sutvā Puṇṇako somanassappatto sindhavaṃ nayanatthāya
upaṭṭhākaṃ āṇāpesi. Tamatthaṃ pakāsentō Satthā āha—

1366. “Idaṅca sutvā Varuṇassa vākyam.
Uṭṭhāya yakkho paramappatīto.
Tattheva santo purisaṃ asaṃsi,
Ānehi ājañña’midhe’va yuttan”ti.

Tattha **purisaṃ asaṃsī**ti attano upaṭṭhākaṃ āṇāpesi. **Ājaññanti**
kāraṇākāraṇajānanakasindhavaṃ. **Yuttanti** kappitaṃ.

1367. Jātarūpamayā kaṇṇā, kācamhicamayā² khurā.
Jambonadassa pākassa, suvaṇṇassa uracchadoti.

Tattha **jātarūpamayā kaṇṇā**ti tameva sindhavaṃ vaṇṇento āha. Tassa hi
Manomayassa sindhavassa jātarūpamayā kaṇṇā, kācamhicamayā khurā,
tassa khurā rattamaṇimayāti attho. **Jambonadassa pākassā**ti jambonadassa
pakkassa rattasuvaṇṇassa uracchado.

So puriso tāvadeva taṃ sindhavaṃ ānesi. Puṇṇako taṃ abhiruyha
ākāsenā Vessavaṇassa santikaṃ gantvā Nāgabhavanaṃ vaṇṇetvā taṃ
pavattim ārocesi. Tassatthassa pakāsanatthaṃ idaṃ vuttaṃ—

1368. “Devavāhavahaṃ yānaṃ, assamāruyha Puṇṇako.
Alaṅkato kappitakesamassu,
Pakkāmi vehāyasa’mantalikkhe.

1. Paddhacarāti (Sī, I), pādacarāti (Syā)

2. Kācamhamayā (Sī, I)

1369. So Puṇṇako kāmarāgena giddho,
 Irandhatim nāgakaññam jigīsam.
 Gantvāna tam bhūtapatim yasassim,
 Icca'bravī Vessavaṇam kuveram.
1370. Bhogavatī nāma mandire,
 Vāsā hiraññavatīti vuccati.
 Nagare nimmite kañcanamaye,
 Maṇḍalassa uragassa niṭṭhitam.
1371. Aṭṭālakā oṭṭhagīviyo,
 Lohitaṅkassa masāragallino.
 Pāsāde'ttha silāmayā,
 Sovaṇṇaratanehi chādītā.
1372. Ambā tilakā ca jambuyo,
 Sattapaṇṇā Mucalindaketakā.
 Piyaṅgu uddālakā sahā,
 Uparibhaddakā sinduvārakā.
1373. Campeyyakā nāgamallikā,
 Bhaginīmālā atha mettha Koliyā.
 Ete dumā pariṇāmitā,
 Sobhayanti uragassa mandiram.
1374. Khajjure'ttha silāmayā,
 Sovaṇṇadhuvapupphitā bahū.
 Yattha vasato'papātiko,
 Nāgarājā Varuṇo mahiddhiko.
1375. Tassa komārikā bhariyā,
 Vimalā kañcanavelliviggahā.
 Kālā taruṇāva uggatā,
 Pucimandatthanī cārudassanā.

1376. Lākhārasarattasucchavī,
Kaṇikārāva nivātapupphitā.
Tidivokacarāva accharā,
Vijjuva'bbhaghanā vinissaṭā.

1377. Sā dohaḷinī suvimhitā,
Vidhurassa hadayaṃ dhaniyati.
Taṃ tesam̐ demi issara,
Tena te denti Irandhatim̐ maman'ti.

Tattha **devavāhavaham̐ yānanti** vahitabboti vāho, devasaṅkhātāṃ vāham̐ vahatīti devavāhavaham̐. Yanti etenāti yānam̐. **Kappitakesamassūti** maṇḍanavasena susaṃvihitakesamassu. Devānam̐ pana kesamassukaraṇakammaṃ nāma natthi, (vicittakathikena pana kathitam̐.)¹ **Jigīsanti** patthayanto. **Vessavaṇanti** visāṇāya rājadhāniyā issararājānam̐. **Kuveranti** evaṃnāmakam̐. **Bhogavati nāmāti** sampannabhogātāya evaṃladdhanāmam̐. **Mandireti** mandiram̐, bhavananti attho. **Vāsā hiraññavatīti** nāgarājassa vasanaṭṭhānattā vāsāti ca, kañcanavatiyā suvaṇṇapākārena parikkhittattā hiraññavatīti ca vuccati. **Nagare nimmiteti** nagaram̐ nimmitam̐. **Kañcanamayeti** suvaṇṇamayam̐. **Maṇḍalassāti** bhogamaṇḍalena samannāgatassa. **Niṭṭhitanti** karaṇapariniṭṭhitam̐². **Oṭṭhagīviyoti** oṭṭhagīvāsaṅṭhānena katā rattamaṇimasāragallamayā aṭṭālakā. **Pāsāde'tthāti** ettha Nāgabhave pāsādā. **Silāmayāti** maṇimayā. **Sovaṇṇaratanehīti** suvaṇṇasaṅkhātehi ratanehi, suvaṇṇiṭṭhakāhi chādītāti attho. **Sahāti** sahakārā. **Uparibhaddakāti** uddālakajātikāyeva rukkhā. **Campeyyakā nāgamallikāti** campakā ca nāgā ca mallikā ca. **Bhaginimālā atha mettha Koliyāti** bhaginimālā ceva atha ettha Nāgabhave Koliyā nāma rukkhā ca. **Ete dumā pariṇāmitāti** ete pupphūpagaphalūpagarukkhā aññamaññam̐ saṅghaṭṭasākhatāya pariṇāmitā ākulasamākulā. **Khajjure'tthāti** khajjurirukkhā ettha. **Silāmayāti** indanīlamaṇimayā. **Sovaṇṇadhuvapupphitāti** te pana suvaṇṇapupphehi niccapupphitā. **Yattha vasatopapātikoti** yattha Nāgabhave opapātiko nāgarājā vasati.

1. () Sī-I-potthakesu natthi.

2. Kaṇakapariniṭṭhitam̐ (Ka)

Kañcanavelliviggahāti suvaṇṇarāsisassirikasarīrā. **Kālā taruṇāva uggatā**ti vilāsayuttatāya mandavāteritā kālavallipallavā viya uggatā.
Pucimandatthanīti nimbaphalasaṅṭhānacūcukā¹. **Lākḥārasarattasucchavī**ti hatthapādatalachaviṃ sandhāya vuttam. **Tidivokacarā**ti tidasabhavanacarā.
Vijjuva’bbhaghanāti abbhaghanavalāhakantarato nissaṭā vijjulātā viya. **Taṃ tesam demī**ti taṃ tassa hadayaṃ ahaṃ tesam demi, evaṃ janassu. **Issarā**ti mātulaṃ ālapati.

Iti so Vessavaṇeṇa ananuññāto gantuṃ avisahitvā taṃ anujānāpetuṃ² etā ettakā gāthā kathesi. Vessavaṇo pana tassa kathaṃ na suṇāti. Kiṃ kāraṇā? Dvinnam devaputtānam vimāna-aḍḍam paricchindatīti. Puṇṇako attano vacanassa assutabhāvaṃ nātvā Jinakadevaputtassa santike aṭṭhāsi. Vessavaṇo aḍḍam vinicchinitvā parājītam anuṭṭhāpetvā itaram “gaccha tvaṃ, tava vimāne vasāhi”ti āha. Puṇṇako “gaccha tvaṃ”ti vuttakkhaṇeyeva “mayham mātulena mama pesitabhāvaṃ jānāthā”ti katipayadevaputte sakkhiṃ katvā heṭṭhā vuttanayeneva sandhavaṃ āharāpetvā abhiruyha pakkāmi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

1378. “So Puṇṇako bhūtapatiṃ yasassim,
 Āmantaya Vessavaṇam Kuveram.
 Tattheva santo purisam asaṃsi,
 Ānehi ājañña’midheva’va yuttam.

1379. Jātarūpamayā kaṇṇā, kācamhicamayā khurā.
 Jambonadassa pākassa, suvaṇṇassa uracchado.

1380. Devavāhavaham yānam, assamāruyha Puṇṇako.
 Alaṅkato kappitakesamassu,
 Pakkāmi vehāyasa’mantalikkhe”ti.

Tattha **āmantayā**ti āmantayitvā.

So ākāseṇa gacchantoyeva cintesi “Vidhurapaṇḍito mahāparivāro, na sakkā taṃ gaṇhituṃ, Dhanañcayakorabyo pana jūtavittako, taṃ

1. Nimbaphalasaṅṭhānathanayugalā (Syā, I, Ka)

2. Jānāpetuṃ (Ka)

jūtena jinitvā Vidhuraṃ gaṇhissāmi, ghare panassa bahūni ratanāni,
 appagghena lakkhena jūtaṃ na kīḷissati, mahaggharatanam haritum vaṭṭati,
 aññaṃ ratanam rājā na gaṇhissati, Rājagahasa sāmanta
 Vepullapabbatabbhantare cakkavattirañño paribhogamaṇiratanam atthi
 mahānubhāvaṃ, taṃ gahetvā tena rājānam palobhetvā jinissāmi”ti. So tathā
 akāsi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

1381. “So aggamā Rājagahaṃ surammaṃ,
 Aṅgassa rañño nagaraṃ durāyutaṃ.
 Pahūtabhakkhaṃ bahu-annapānaṃ,
 Masakkasāraṃ viya Vāsavassa.

1382. Mayūraakoṅcāgaṇasampaghuṭṭhaṃ,
 Dijābhighuṭṭhaṃ dijasaṅghasevitaṃ.
 Nānāsakuntābhirudaṃ suvaṅgaṇaṃ,
 Pupphābhikiṇṇaṃ himavaṃva pabbataṃ.

1383. So Puṇṇako Vepula’ mābhirūhi,
 Siluccayaṃ kimpurisānuciṇṇaṃ.
 Anvesamāno maṇiratanam ulāraṃ,
 Ta’ maddasā pabbatakūṭamajjhe”ti.

Tattha **Aṅgassa raññoti** tadā Aṅgassa rañño va Magadharajjaṃ ahosi.
 Tena vuttam “Aṅgassa rañño nagaraṃ”ti. **Durāyutanti**¹ paccatthikehi
 durāyuttaṃ². **Masakkasāraṃ viya Vāsavassāti** masakkasārasaṅkhāte
 Sinerupabbatamatthake māpitattā “masakkasāraṃ”ti laddhanāmaṃ Vāsavassa
 bhavanaṃ viya. **Dijābhighuṭṭhanti** aññehi ca pakkhīhi abhisaṅghuṭṭhaṃ
 ninnāditam. **Nānāsakuntābhirudanti** madhurassarena gāyantehi viya
 nānāvidhehi sakuṇehi abhirudaṃ, abhigītanti attho. **Suvaṅgaṇanti**³ sundara-
 aṅgaṇaṃ manuññatalam. **Himavaṃvapabbatanti** Himavantapabbataṃ viya.
Vepula’ mābhirūhīti bhikkhave so Puṇṇako evarūpaṃ Vepullapabbataṃ
 abhiruhi. **Pabbatakūṭamajjheti** pabbatakūṭa-antare taṃ maṇim addasa.

1. Durāsadanti (Syā)

2. Durāsadaṃ (Sī, Syā, I)

3. Subhaṅgaṇanti (Sī, I)

1384. Disvā maṇim pabhassaram jātimantaṃ,
 Manoharam maṇiratanam uḷāraṃ.
 Daddallamānaṃ yasaṣā yasassinam,
 Obhāsati vijjuriva'ntalikkhe.

1385. Tamaggahī veḷuriyaṃ mahagghaṃ,
 Manoharam nāma mahānubhāvaṃ.
 Ājaññamāruyha manomavaṇṇo,
 Pakkāmi vehāyasa'mantalikkheti.

Tattha **manoharanti**¹ manasābhipatthitassa dhanassa āharaṇasamattham.
Daddallamānanti ujjalamānaṃ. **Yasasāti** parivāramaṇigaṇena. **Obhāsati**ti
 taṃ maṇiratanam ākāse vijjuriva obhāsati. **Tamaggahī**ti taṃ maṇiratanam
 aggahesi. Taṃ pana maṇiratanam Kumbhiro nāma yakkho
 kumbhaṇḍasahassaparivāro rakkhati. So pana tena kujjhitvā
 olokitamatteneva bhītatasito palāyivā cakkavāḷapabbataṃ patvā
 kampamāno olokeno aṭṭhāsi. Iti taṃ palāpetvā Puṇṇako maṇiratanam
 aggahesi. **Manoharam nāmāti** manasā cintitaṃ dhanam āharitum sakkotīti
 evamladdhanāmaṃ.

Iti so taṃ gahetvā ākāseṇa gacchanta taṃ nagaram patto. Tamattham
 pakāseno Satthā āha—

1386. “So aggamā nagara'mindapattham,
 Oruyhu'pāgacchi sabham kurūnam.
 Samāgate ekasataṃ samagge,
 Avhettha yakkho avikampamāno.

1387. Ko nīdha raññaṃ vara'mābhijeti,
 Ka'mābhijeyyāma varaddhanena.
 Ka'manuttaram ratanavaram jināma,
 Ko vāpi no jeti varaddhanenā'ti.

1. Dhanāharanti (Sī, Syā, I)

Tattha **oruyhu'pāgacchi sabhaṃ kurūnanti** bhikkhave so Puṇṇako assapiṭṭhito oruyha assaṃ adissamānarūpaṃ ṭhapetvā māṇavakavaṇṇena kurūnaṃ sabhaṃ upagato. **Ekasatanti** ekasatarājāno achambhīto hutvā “ko nīdhā”ti-ādīni vadanto jūtena avhettha. **Ko nīdhāti** ko nu imasmim rājasamāgame. **Raṇṇanti** rājūnaṃ antare. **Vara'mābhijetīti** amhākaṃ santakaṃ seṭṭharatanaṃ abhijeti, “ahaṃ jināmī”ti vattum ussahati. **Ka'mābhijeyyāmāti** kaṃ vā mayaṃ jineyyāma. **Varaddhanenāti** uttamadhanena. **Ka'manuttaranti** jinanto ca kataraṃ rājānaṃ anuttaraṃ ratanavaraṃ jināma. **Ko vāpi no jetīti** atha vā ko nāma rājā amhe varadhanena jeti. Iti so catūhi padehi Korabyameva ghaṭṭeti.

Atha rājā “mayā ito pubbe evaṃ sūro hutvā kathento nāma na diṭṭhapubbo, ko nu kho eso”ti cintetvā pucchanto gāthamāha—

1388. “Kuhim nu raṭṭhe tava jātibhūmi,
Na Korabyasseva vaco tave'daṃ.
Abhītosī¹ no vaṇṇanibhāya sabbe,
Akkhāhi me nāmañca bandhave cā”ti.

Tattha **na Korabyassevāti** Kururaṭṭhavāsikasaveva tava vacanaṃ na hoti.

Taṃ sutvā itaro “ayaṃ rājā mama nāmaṃ pucchati, Puṇṇako ca nāma dāso hoti. Sacāhaṃ ‘Puṇṇakosmī’ti vakkhāmi, ‘esa dāso, tasmā maṃ pagabbhatāya evaṃ vadetī’ti avamaññissati, anantarātīte attabhāve nāmamassa kathessāmī”ti cintetvā gāthamāha—

1389. “Kaccāyano māṇavako'smi rāja,
Anūnanāmo itī ma'vhayanti.
Aṅgesu me ñātayo bandhavā ca,
Akkhena deva'smi idhānupatto”ti.

Tattha **anūnanāmoti** na ūnanāmo. Iminā attano Puṇṇakanāmameva paṭicchannaṃ katvā katheti. **Iti ma'vhayantīti** itī maṃ avhayanti

1. Abhibhosi (Sī, I)

pakkosanti. **Aṅgesūti** Aṅgaraṭṭhe Kālacampānagare vasanti. **Akkhena deva'smīti** deva jūtakīḷanathena idha anuppattosmi.

Atha rājā “māṇava tvaṃ jūtena jito kiṃ dassasi, kiṃ te atthī”ti pucchanto gāthamāha—

1390. “Kiṃ māṇavassa ratanāni atthi,
Ye taṃ jinanto hare akkhadhutto.
Bahūni rañño ratanāni atthi,
Te tvaṃ daliddo kathamavhayesī”ti.

Tassattho—kittakāni¹ bhoto māṇavassa ratanāni atthi, ye taṃ jinanto akkhadhutto “āharā”ti vatvā hareyya. Rañño pana nivesane bahūni ratanāni atthi, te rājāno evaṃ bahudhane tvaṃ daliddo samāno kathaṃ jūtena avhayasīti.

Tato Puṇṇako gāthamāha—

1391. “Manoharo nāma maṇi mamā'yaṃ,
Manoharaṃ maṇiratanāṃ uḷāraṃ.
Imaṅca ājañña'mamittatāpanaṃ,
Etaṃ me jinitvā hare akkhadhutto”ti.

Pāḷipotthakesu pana “maṇi mama vijjati lohitaṅko”ti likhitaṃ. So pana maṇi veḷuriyo, tasmā idameva sameti.

Tattha **ājaññanti** imaṃ ājānīyassaṅca maṇiñcāti etaṃ me ubhayaṃ hareyya akkhadhuttoti assaṃ dassetvā evamāha.

Taṃ sutvā rājā gāthamāha—

1392. “Eko maṇi māṇava kiṃ karissati,
Ājāniye'ko pana kiṃ karissati.
Bahūni rañño maṇiratanāni atthi,
Ājāniyā vātajavā anappakā”ti.

Dohaḷakaṇḍaṃ niṭṭhitam.

1. Kiṃ kānici (Sī), kiṃ tāni (Syā)

Maṇikaṇḍa

So rañño katham sutvā “mahārāja kim nāma etaṃ vadetha, eko asso assasahassam¹ lakkham hoti, eko maṇi maṇisahassam lakkham hoti. Na hi sabbe assā ekasadisā, imassa tāva javam passathā”ti vatvā assam abhiruhitvā pākāramatthakena pesesi. Sattayojanikam nagaram assehi gīvāya gīvam paharantehi parikkhittam viya ahosi. Athānukkamena assopi na paññāyi, yakkhopi na paññāyi, udare baddharattapaṭova paññāyi. So assato oruyha “diṭṭho mahārāja assassa vego”ti vatvā “āma diṭṭho”ti vutte “idāni puna passa mahārājā”ti vatvā assam antonagare uyyāne pokkharaniyā udakapiṭṭhe pesesi, khuraggāni atementova pakkhandi. Atha nam padumapattesu vicarāpetvā paṇim paharivā hattham pasāresi, asso āgantvā paṇitale patiṭṭhāsi. Tato “vaṭṭate evarūpaṃ assaratanam narindā”ti vatvā “vaṭṭati”ti vutte “mahārāja assaratanam tāva tiṭṭhatu, maṇiratanassa mahānubhāvam passā”ti vatvā tassānubhāvam pakāsento āha—

1393. “Idaṅca me maṇiratanam, passa tvam dvipaduttama.
Itthīnam viggahā cettha, purisānaṅca viggahā.

1394. Migānam viggahā cettha, sakuṇānaṅca viggahā.
Nāgarājā supaṇṇā ca, maṇimhi passa nimmitam”ti.

Tattha **itthīnanti** etasmim hi maṇiratane alaṅkatapaṭiyattā anekā itthiviggahā purisaviggahā nānappakārā migapakkhisāṅghā senaṅgādīni ca paññāyanti, tāni dassento evamāha. **Nimmitanti** idam evarūpaṃ accherakam maṇimhi nimmitam passa.

“Aparampi passāhī”ti vatvā gāthā āha—

1395. “Hatthānikam rathānikam, asse pattī ca vammīne.
Caturaṅgini’maṃ senam, maṇimhi passa nimmitam.

1. Assasahassassāpi (Sī), assasahassānam (Syā)

1396. Hatthārohe anīkaṭṭhe, rathike pattikārake.

Balaggāni viyūḷhāni, maṇimhi passa nimmitan”ti.

Tattha **balaggānī**ti balāneva. **Viyūḷhānī**ti byūhavasena ṭhitāni.

1397. Puram̄ uddhāpasampannam̄, bahupākāratoraṇam̄.

Singhātake subhūmiyo, maṇimhi passa nimmitam̄.

1398. Esikā parikhāyo ca, palikham̄ aggaḷāni ca.

Aṭṭalake ca dvāre ca, maṇimhi passa nimmitanti.

Tattha **puranti** nagaram̄. **Uddhāpasampannanti** pākāravatthunā sampannam̄. **Bahupākāratoraṇanti** uccapākāratoraṇanagaradvārena sampannam̄¹. **Singhātake**ti vīthicatukkāni. **Subhūmiyoti** nagarūpacāre vicittā ramaṇiyabhūmiyo. **Esikā**ti nagaradvāresu uṭṭhāpīte esikatthambhe. **Palikhanti** paligham̄, ayameva vā pāṭho. **Aggaḷānī**ti nagaradvārakavāṭāni. **Dvāre cāti** gopurāni ca.

1399. Passa toraṇamaggesu, nānāḍijagaṇā bahū.

Hamsā koṅcā mayūrā ca, cakkavākā ca kukkuhā.

1400. Kuṇālakā bahū citrā, sikhaṇḍī jīvajīvakā.

Nānāḍijagaṇākīṇṇam̄, maṇimhi passa nimmitanti.

Tattha **toraṇamaggesū**ti etasmim̄ nagare toraṇaggesu. **Kuṇālakā**ti kālakokilā. **Citrā**ti citrapattakokilā.

1401. Passa nagaram̄ supākāram̄, abbhutam̄ lomahamsanam̄.

Samussitadhajam̄ rammaṇam̄, soṇṇavālukasantham̄.

1402. Passe’ṭṭha paṇṇasālāyo, vibhattā bhāgasō mitā.

Nivesane nivese ca, sandhibyūhe pathaddhiyoti.

Tattha **supākāra**nti kaṅcanapākārāparikkhittam̄. **Paṇṇasālāyoti** nānābhaṇḍapuṇṇe āpaṇe. **Nivesane nivese cāti** gehāni ceva gehavatthūni ca. **Sandhibyū**heti gharasandhiyo ca anibbidharacchā ca. **Pathaddhiyoti** nibbidhavīthiyo.

1. Uccapākāranagaradvāram (Si, I)

1403. Pānāgāre ca soṇḍe ca, sūnā odaniyā gharā.
Vesī ca gaṇikāyo ca, maṇimhi passa nimmitam.

1404. Mālākāre ca rajake, gandhike atha dussike.
Suvaṇṇakāre maṇikāre, maṇimhi passa nimmitam.

1405. Ālārike ca sūde ca, naṭanāṭakagāyino.
Pāṇissare kumbhathūnike maṇimhi passa nimmitanti.

Tattha **soṇḍe cāti** attano anurūpehi kaṇṭhakaṇṇapilandhanehi samannāgate āpānabhūmim sajjetvā nisinne surāsoṇḍe ca. **Ālāriketi** pūvapāke¹. **Sūdeti** bhattakārake. **Pāṇissareti** paṇippahārena gāyante. **Kumbhathūniketi** ghaṭadaddarivādake².

1406. Passa bherī mudiṅgā ca, saṅkhā paṇavadindimā.
Sabbañca tālāvacaraṃ, maṇimhi passa nimmitam.

1407. Sammatālañca vīṇaṅca, naccagītaṃ suvāditaṃ.
Tūriyatālitasaṅghuṭṭhaṃ, maṇimhi passa nimmitam.

1408. Laṅghikā muṭṭhikā cettha, māyākārā ca sobhiyā.
Vetālike ca jalle ca, maṇimhi passa nimmitanti.

Tattha **sammatañcāti** khadirādisammañceva kaṃsatālañca. **Tūriyatālitasaṅghuṭṭhanti** nānātūriyānaṃ tālītehi saṅghuṭṭhaṃ³. **Muṭṭhikāti** muṭṭhikamallā. **Sobhiyāti** nagarasobhanā itthī ca sampannarūpā purisā ca. **Vetāliketi** vetāla-uṭṭhāpake. **Jalleti** massūni karonte nhāpīte.

1409. Samajjā cettha vattanti, ākiṇṇā naranāribhi.
Mañcātimañce bhūmiyo, maṇimhi passa nimmitanti.

Tattha **mañcātimañceti** mañcānaṃ upari baddhamañce. **Bhūmiyoti** ramaṇīyā samajjabhūmiyo.

1. Ālāriyeti sūpīke (Sī), ālāriketi sūpīke (Syā, I)

2. Ghaṭadaddaravādake (Sī, I, Ka)

3. Paṭhamatālitāñceva saṅghuṭṭhañca (Sī, I), puthusamatālitāñceva saṅghuṭṭhañca (Syā)

1410. Passa malle samajjasmiṃ, poṭente¹ diguṇaṃ bhujāṃ.

Nihate nihataṃe ca, maṇimhi passa nimmitanti.

Tattha **samajjasminti** mallaraṅge. **Nihateti** nihanitvā² jinitvā ṭhite.
Nihatamāneti parājite.

1411. Passa pabbatapādesu, nānāmiḡagaṇā bahū.

Sīhā byagghā varāhā ca, acchakokataracchayo.

1412. Palāsādā gavajā ca, mahimsā rohitā rurū.

Eṇeyyā ca varāhā ca, gaṇino nīkasūkarā.

1413. Kadalimigā bahū citrā, biḷārā sasakaṇṭakā.

Nānādhigagaṇākiṇṇaṃ, maṇimhi passa nimmitanti.

Tattha **palāsādāti**³ khaggamigā. “Palatā”tipi⁴ pāṭho. **Gavajāti** gavayā.
Varāhāti ekā miḡajātikā. Tathā gaṇino ceva nīkasūkarā⁵ ca. **Bahū citrāti**
nānappakārā citrā miḡā. **Biḷārāti** araṇṇabiḷārā. **Sasakaṇṭakāti** sasā ca kaṇṭakā
ca.

1414. Najjāyo suppatitthāyo, soṇṇavālukasanthatā.

Acchā savanti ambūni, macchagumbanisevitā.

1415. Kumbhīlā makarā cettha, susumārā ca kacchapā.

Pāṭhīnā pāvusā macchā, balajā muṇjarohitāti.

Tattha **najjāyoti** nadiyo. **Soṇṇavālukasanthatāti** suvaṇṇavālukāya
santhatatalā. **Kumbhīlāti** ime evarūpā jalacarā antonadiyaṃ vicaranti, tepi
maṇimhi passāhīti.

1416. Nānādiḡagaṇākiṇṇā, nānādumagaṇāyutā.

Veḷuriyakarodāyo, maṇimhi passa nimmitanti.

1. Poṭhente (Sī, I)

2. Nīharitvā (Ka)

3. Palasatāti (Sī, Syā, I)

4. Balasatātipi (Sī, Syā, I)

5. Nīkasūkarā (Sī, I), nikkasūkarā (Syā)

Tattha **veḷuriyakarodāyoti** veḷuriyapāsāṇe paharitvā saddam² karontiyo evarūpā najjāyoti.

1417. Passe'ttha pokkharāṇiyo, suvibhattā catuddisā.
Nānādiyagaṇākiṇṇā, puthulomanisevitā.

1418. Samantodakasampannaṃ, mahim sāgarakuṇḍalam.
Upetaṃ vanarājehi, maṇimhi passa nimmitanti.

Tattha **puthulomanisevitā** mahāmacchehi nisevitā. **Vanarājehī** vanarājīhi, ayameva vā pāṭho.

1419. Purato Videhe passa, goyāniye ca pacchato.
Kuruyo jambudīpañca, maṇimhi passa nimmitaṃ.

1420. Passa candam sūriyañca, obhāsante catuddisā.
Sinerum anupariyante, maṇimhi passa nimmitaṃ.

1421. Sinerum Himavantañca, sāgarañca mahītalam³.
Cattāro ca mahārāje, maṇimhi passa nimmitaṃ.

1422. Ārāme vanagumbe ca, pāṭiye ca siluccaye.
Ramme kimpurisākiṇṇe, maṇimhi passa nimmitaṃ.

1423. Phārusakam cittalataṃ, missakam Nandanam vanam.
Vejayantañca pāsadam, maṇimhi passa nimmitaṃ.

1424. Sudhammam Tāvatiṃsañca. Pārichattañca pupphitaṃ.
Erāvaṇam nāgarājam, maṇimhi passa nimmitaṃ.

1425. Passe'ttha devakaññāyo, nabhā vijjurivu'ggatā.
Nandane vicarantiyo, maṇimhi passa nimmitaṃ.

1. Veḷuriyaphalakarodāyoti (Sī, Syā, I)

2. Paharitvā tassa saddena rukkhasakuṇḍayo saddam (Syā, Ka)

3. Mahiddhikam (Sī, I), mahiddhiyam (Syā)

1426. Passe'ttha devakaññāyo, devaputtapalobhinī.

Devaputte ramamāne¹, maṇimhi passa nimmitanti.

Tattha **Videheti** Pubbavidehadīpaṃ. **Goyāniyeti** Aparagoyānadīpaṃ. **Kuruyoti** Uttarakuru ca dakkhiṇato jambudīpañca. **Anupariyanteti** ete candimasūriye Sineruṃ anupariyāyante. **Pāṭiyeti** pattharivā ṭhapite viya piṭṭhipāsāṇe.

1427. Parosahassapāsāde, veḷuriyaphalasanthate².

Pajjalante ca vaṇṇena, maṇimhi passa nimmitaṃ.

1428. Tāvatiṃse ca Yāme ca, Tusite cāpi nimmite.

Paranimmitavasavattino, maṇimhi passa nimmitaṃ.

1429. Passe'ttha pokkharāṇiyo, vipasannodikā sucī.

Mandālakehi sañchannā, padumuppalakehi cāti.

Tattha **parosahassanti** Tāvatiṃsabhavane atirekasahassapāsāde.

1430. Dase'ttha rājiyo setā, dasa nīlā manoramā.

Cha piṅgalā pannarasa, haliddā ca catuddasa.

1431. Vīsati tattha sovaṇṇā, vīsati rajatāmayā.

Indagopakavaṇṇābhā, tāva dissanti taṃsati.

1432. Dase'ttha kāḷiyo chacca, mañjeṭṭhā pannavīsati.

Missā bandhukapupphehi, nīlupalavicittikā.

1433. Evaṃ sabbaṅgasampannaṃ, accimantaṃ pabhassaraṃ.

Odhisuṅkaṃ mahārāja, passa tvaṃ dvipaduttamāti.

Tattha **dase'ttha rājiyo setāti** etasmim maṇikkhandhe dasa setarājiyo. **Cha piṅgalā pannarasāti** cha ca pannarasa cāti ekavīsati

1. Caramāne (Sī, I)

2. Veḷuriyaphalakatthate (Sī, Syā, I)

piṅgalarājiyo. **Haliddāti** haliddavaṇṇā catuddasa. **Timsatīti** indagopakavaṇṇābhā timsa rājiyo. **Dasa chaccāti** dasa ca cha ca soḷasa kāḷarājiyo. **Pannavīsati** pañcavīsati mañjeṭṭhavaṇṇā pabhassarā. **Missā bandhukapupphehīti** kāḷamañjeṭṭhavaṇṇarājiyo etehi missā vicittikā passa. Ettha hi kāḷarājiyo bandhujīvakaupphehi missā, mañjeṭṭharājiyo nīluppalehi vicittikā. **Odhisuṅkanti** suṅkakoṭṭhāsam. Yo maṃ jūte¹ jinissati, tassimaṃ suṅkakoṭṭhāsam passāti vadati. Aṭṭhakathāyaṃ pana “hotu suṅkaṃ mahārāja”tipi pāṭho, tassattho—dvipaduttama passa tvaṃ imaṃ evarūpaṃ maṅikkhandhaṃ, idameva mahārāja suṅkaṃ hotu. Yo maṃ jūte¹ jinissati, tassidaṃ bhavissatīti.

Maṅikaṇḍaṃ niṭṭhitam.

Akkhakaṇḍa

Evam vatvā Puṇṇako “mahārāja ahaṃ tāva jūte parājito imaṃ maṇiratanam dassāmi, tvaṃ pana kiṃ dassasī”ti āha. Tāta mama sarīraṅca deviṅca setacchattaṅca ṭhapetvā sesam mama santakam suṅkam hotūti. Tena hi deva mā cirāyi, ahaṃ dūrāgato, khippam jūtamaṇḍalam sajjāpehīti. Rājā amacce āṇāpesi. Te khippam jūtamaṇḍalam sajjetvā rañño varapotthakattaraṇam santharitvā sesarājūnaṅcāpi āsanāni pañṇāpetvā Puṇṇakassapi patirūpaṃ āsanam pañṇāpetvā rañño kālam ārocayimsu. Tato Puṇṇako rājānam gāthāya ajjhabhāsi—

1434. “Upāgataṃ rāja mupehi lakkham,
Ne’tādisam maṇiratanam tava’tthi.
Dhammena jissāma² asāhasena,
Jito ca no khippa’ mavākarohi”ti.

Tassattho—mahārāja jūtasālāya kammaṃ upāgataṃ niṭṭhitam, etādisam maṇiratanam tava natthi, mā papañcam karohi, upehi lakkham akkhehi

1. Jūtena (Syā)

2. Jiyāma (Sī, Syā, I)

kīḷanaṭṭhānaṃ upagaccha. Kīḷantā ca mayaṃ dhammena jissāma¹,
dhammeneva no asāhasena jayo hotu. Sace pana tvaṃ jito bhavissasi, atha
no khippa’ mavākarohi, papañcaṃ akatvāva jito dhanam dadeyyāsīti vuttam
hoti.

Atha naṃ rājā “māṇava tvaṃ maṃ ‘rājā’ti mā bhāyi, dhammeneva no
asāhasena jayaparājayo bhavissati”ti āha. Tam sutvā Puṇṇako “amhākaṃ
dhammeneva jayaparājayabhāvaṃ jānāthā”ti tepi rājāno sakkhiṃ karonto
gāthamāha—

1435. “Pañcāla paccuggata sūrasena,
Macchā ca maddā saha Kekakebhi.
Passantu no’te asaṭhena yuddham,
Na no sabhāyaṃ na karonti kiñci”ti.

Tattha **paccuggatā**ti uggatattā paññātattā pākāṭattā
pañcālarājānamevālapati. **Macchā cāti** tvaṃ ca samma maccharāja. **Maddāti**
maddarāja. **Sahakekakebhī**ti Kekakebhināmena janapadena saha
vattamānekakebhirāja tvañca. Atha vā sahasaddam “Kekakebhī”ti padassa
pacchato ṭhapetvā paccuggatasaddaṅca sūrasenavisesanam katvā
pañcālapaccuggatasūrasena macchā ca maddā ca Kekakebhi saha sesarājāno
cāti evamettha attho daṭṭhabbo. **Passantu no’teti** amhākaṃ dvinnam ete
rājāno asaṭhena akkhayuddham passantu. **Na no sabhāyaṃ na karonti kiñcī**
ettha **noti** nipātamattam, sabhāyaṃ kiñci sakkhiṃ na na karonti, khattiyepi
brāhmaṇepi karontiyeva, tasmā sace kiñci akāraṇam uppajjati, “na no sutam,
na no diṭṭhan”ti vuttum na labhissatha, appamattā hothāti.

Evam yakkhasenāpati rājāno sakkhiṃ akāsi. Rājāpi ekasatarājaparivuto
Puṇṇakaṃ gahetvā jūtasālam pāvīsi. Sabbepi patirūpāsanesu nisīdimsu,
rajataphalake suvaṇṇapāsake ṭhapayimsu. Puṇṇako turitaturito āha
“mahārāja pāsakesu āyā nāma mālikam sāvaṭṭam bahulam santibhadrādayo
catuvīsati, tesu tumhe attano ruccanakam āyam gaṇhathā”ti. Rājā “sādhū”ti
bahulam gaṇhi.

1. Jiyissāma (Sī, I), jineyyāma (Syā)

Puṇṇako sāvaṭṭaṃ gaṇhi. Atha naṃ rājā āha “tena hi tāva māṇava pāsake pātehi”ti. “Mahārāja paṭhamam mama vāro na pāpuṇāti, tumhe pāteṭhā”ti vutte rājā “sādhū”ti sampaṭicchi. Tassa pana tatiye attabhāve mātubhūtapubbā ārakkhadevatā, tassā ānubhāvena rājā jūte jināti. Sā tassa avidūre ṭhitā ahoṣi. Rājā devadhītaraṃ anussarivā jūtagātaṃ gāyanto imā gāthā āha—

(“Sabbā nadī vaṅkagatī, sabbe kaṭṭhamayā vanā.
Sabbitthiyo kare pāpaṃ, labhamāne nivātake¹.
Atha passatu maṃ amma, Vijayaṃ me padissatu.
Anukampāhi me amma, mahantaṃ jayamessatu.
Devate ‘tvajja rakkha devi, passa mā maṃ vibhāveyya.
Anukampakā patiṭṭhā ca, passa bhadrāni rakkhituṃ.
Jambonadamayaṃ pāsam, caturaṃsamaṭṭhaṅguli.
Vibhāti parisamajjhe, sabbakāmadado bhava.
Devate me jayaṃ dehi, passa maṃ appabhāginam.
Mātānukampako poso, sadā bhadrāni passati.
Aṭṭhakaṃ mālikaṃ vuttaṃ, sāvaṭṭaṅca chakaṃ mataṃ.
Catukkaṃ bahulaṃ ñeyyaṃ, dvibindusantibhadraṃ.
Catuvīsati āyā ca, munindena pakāsita”ti.)²

Rājā evaṃ jūtagātaṃ gāyivā pāsake hatthena parivattetvā ākāse khipi. Puṇṇakassa ānubhāvena pāsakā rañño parājayāya³ bhassanti. Rājā jūtasippamhi atikusalatāya pāsake attano parājayāya bhassante ñatvā ākāseyeva saṅkaḍḍhanto gahetvā puna ākāse khipi. Dutiyampi attano parājakāya bhassante ñatvā tatheva aggahesi. Tato Puṇṇako cintesi “ayaṃ rājā mādisena yakkhena saddhim jūtaṃ kīlanto bhassamāne pāsake saṅkaḍḍhitvā gaṇhāti, kiṃ nu kho kāraṇaṃ”ti. So olokento tassa ārakkhadevatāya ānubhāvaṃ ñatvā akkhīni ummīletvā kuddho viyaṇaṃ olokesi. Sā

1. Khu 6. 123 piṭṭhe.

2. () Sī-I-potthakesu natthi.

3. Rājānaṃ parājinantā (Sī, Syā, I)

bhītatasiṭā palāyitvā cakkavāḷapabbatamatthakaṃ patvā kampamānā oloketvā atṭhāsi. Rājā tatiyampi pāsake khipitvā attano parājayāya bhassante ñatvāpi Puṇṇakassānubhāvena hatthaṃ pasāretvā gaṇhitum nāsakkhi. Te rañño parājayāya patimsu. ()¹ Athassa parājitabhāvaṃ ñatvā Puṇṇako apphoṭetvā mahantena saddena “jitaṃ me”ti tikkhattum sīhanādaṃ nadi. So saddo sakalajambudīpaṃ phari. Tamatthaṃ pakāseno Satthā āha—

1436. “Te pāvisum akkhamadena mattā,
Rājā kurūnaṃ Puṇṇako cāpi yakkho.
Rājā kalim viccina’ maggaheṣi,
Kaṭaṃ aggahī Puṇṇako nāma yakkho.

1437. Te tattha jūte ubhaye samāgate,
Raññaṃ sakāse sakhīnañca majjhe.
Ajesi yakkho naravīraseṭṭhaṃ,
Tatthappanādo tumulo babhūvā”ti.

Tattha **pāvisunti** jūtasālaṃ pavisimsu. **Viccinanti** rājā catuvīsatiyā āyesu vicinanto kalim parājayaggāhaṃ aggahesi. **Kaṭaṃ aggahīti** Puṇṇako nāma yakkho jayaggāhaṃ gaṇhi. **Te tattha jūte ubhaye samāgateti** te tattha jūte samāgatā² ubho jūtaṃ kīlīmsūti attho. **Raññanti** atha tesam ekasatarājūnaṃ sakāse avasesānañca sakhīnaṃ majjhe so yakkho naravīraseṭṭhaṃ rājānaṃ ajesi. **Tatthappanādo tumulo babhūvāti** tasmim jūtamaṇḍale “rañño parājitabhāvaṃ jānātha, jitaṃ me, jitaṃ me”ti mahanto saddo ahosi.

Rājā parājito anattamano ahosi. Atha naṃ samassāseno Puṇṇako gāthamāha—

1. (Tato Puṇṇako pāsake khipi. Te attano jinantā patimsu) (Sī, I)

2. Te tattha jūtasālāyaṃ jūte samāgate samupāgate (Sī, Syā, I)

1438. “Jayo mahārāja parājayo ca,
 Āyūhataṃ aññatarassa hoti.
 Janinda jīno’si varaddhanena,
 Jito ca me khippa’mavākarohī”ti.

Tattha **āyūhatanti** dvinnam vāyāmamānānam aññatarassa eva hoti, tasmā “parājītomhī”ti mā cintayi. **Jīno’sīti** parihīnosi. **Varaddhanenāti** paramadhanena. **Khippa’mavākarohīti** khippam me jayam dhanam dehīti.

Atha nam rājā “gaṇha tātā”ti vadanto gāthamāha—

1439. “Hatthī gavāssā maṇikuṇḍalā ca,
 Yañcāpi mayham ratanam pathabyā.
 Gaṇhāhi kaccāna varam dhananam,
 Ādāya yenī’cchasi tena gacchā”ti.

Puṇṇako āha—

1440. “Atthī gavāssā maṇikuṇḍalā ca,
 Yañcāpi tuyham ratanam pathabyā.
 Tesam varo Vidhuro nāma kattā,
 So me jito tam me avākarohī”ti.

Tattha **so me jito tam meti** mayā hi tava vijite¹ uttamaṃ ratanaṃ jitaṃ, so ca sabbaratanānaṃ varo vidhuro, tasmā deva so mayā jito nāma hoti, tam me dehīti.

Rājā āha—

1441. “Attā ca me so saraṇam gatī ca,
 Dīpo ca leṇo ca parāyaṇo ca.
 Asantuleyyo mama so dhanena,
 Pāṇena me sādiso esa kattā”ti.

Tattha **attā ca me soti** so mayham attā ca, mayā ca “attānaṃ ṭhapetvā sesam dassāmi”ti vuttam, tasmā tam mā gaṇhi. Na kevalaṅca

1. Mayā hi tuvaṃ jito (Syā), mayi tava jite (Ka)

attāva, atha kho me so saraṇaṅca gati ca dīpo ca leṇo ca parāyaṇo ca.
Asantuleyyo mama so dhanenāti sattavidhena ratanena saddhim na
 tuletabboti.

Puṇṇako āha—

1442. “Ciraṃ vivādo mama tuyhaṅca’ssa,
 Kāmaṅca pucchāma tameva gantvā.
 Esova no vivaratu etamatthaṃ,
 Yaṃ vakkhatī hotu kathā ubhinnan”ti.

Tattha **vivaratu etamatthanti** “so tava attā vā na vā”ti etamatthaṃ esova
 pakāsetu. **Hotu kathā ubhinnanti** yaṃ so vakkhati, sāyeva no ubhinnam
 kathā hotu, taṃ pamāṇaṃ hotūti attho.

Rājā āha—

1443. “Addhā hi saccaṃ bhaṇasi, na ca māṇava sāhasaṃ.
 Tameva gantvā pucchāma, tena tussāmu’bho janā”ti.

Tattha **na ca māṇava sāhasanti** mayhaṃ pasayha sāhasikavacanaṃ na ca
 bhaṇasi.

Evam vatvā rājā ekasatarājāno Puṇṇakaṅca gahetvā tuṭṭhamānaso
 vegena dhammasabhaṃ agamāsi. Paṇḍitopi āsanā oruyha rājānaṃ vanditvā
 ekamantaṃ aṭṭhāsi. Atha Puṇṇako mahāsattaṃ āmantetvā “paṇḍita ‘tvaṃ
 dhamme ṭhito jīvītahetupi musāvādaṃ na bhaṇasī’ti kittisaddo te sakalaloke
 phuṭo, ahaṃ pana te ajja dhamme ṭhitabhāvaṃ jānissāmi”ti vatvā
 gāthamāha—

1444. “Saccaṃ nu devā vidahū kurūnaṃ,
 Dhamme ṭhitaṃ Vidhuraṃ nāma’maccaṃ.
 Dāsosi rañño uda vā’si ñāti,
 Vidhuroti saṅkhā katamā’si loka”ti.

Tattha **saccaṃ nu devā vidahū kurūnaṃ, dhamme ṭhitaṃ Vidhuraṃ**
nāma’maccanti “kurūnaṃ raṭṭhe Vidhuro nāma amacco dhamme ṭhito
 jīvītahetupi musāvādaṃ

na bhaṇatī”ti evaṃ devā vidahū vidahanti kathenti pakāsentī, evaṃ vidahamānā te devā saccaṃ nu vidahanti, udāhu abhūtavādāyeveteti. **Vidhuroti saṅkhā katamā’si loketi** yā esā tava “Vidhuro”ti loke saṅkhā paññatti, sā katamā āsi, tvaṃ pakāsehi, kinnu rañño dāso nīcatarajātiko, udāhu samo vā uttaritaro vā ñātīti idam tāva me ācikkha, dāso’si rañño, uda vā’si ñātīti.

Atha mahāsatto “ayaṃ maṃ evaṃ pucchati, ahaṃ kho panetaṃ ‘rañño ñātī’tipi ‘rañño uttaritaro’tipi ‘rañño na kiñci homī’tipi saññāpetuṃ sakkomi, evaṃ santepi imasmiṃ loke saccasamo avassayo nāma natthi, saccameva kathetuṃ vaṭṭatī”ti cintetvā “māṇava nevāhaṃ rañño ñātī, na uttaritaro, catunnaṃ pana dāsānaṃ aññataro”ti dassetuṃ gāthādvayamāha—

1445. “Āmāyadāsāpi bhavanti heke,
Dhanena kītāpi bhavanti dāsā.
Sayampi heke upayanti dāsā,
Bhayā paṇunnāpi bhavanti dāsā.

1446. Ete narānaṃ caturōva dāsā,
Addhā hi yonito ahampi jāto.
Bhavo ca rañño abhavo ca rañño,
Dāsā’haṃ devassa parampi gantvā.
Dhammena maṃ māṇava tuyha dajjā”ti.

Tattha **āmāyadāsā**ti dāsiyā kucchimhi jātadāsā. **Sayampi heke upayanti dāsā**ti ye keci upaṭṭhākajātikā, sabbe te sayāṃ dāsabhāvaṃ upagatā dāsā nāma. **Bhayā paṇunnā**ti rājabhayena vā corabhayena vā attano vasanaṭṭhānato paṇunnā karamarā hutvā paravisayaṃ gatāpi dāsāyeva nāma. **Addhā hi yonito ahampi jātoti**¹ māṇava ekamseneva ahampi catūsu dāsayonīsu ekato sayāṃ dāsayonito nibbattadāso. **Bhavo ca rañño abhavo ca raññoti**

1. Dāsoti (Sī, Syā)

rañño vuḍḍhi vā hotu avuḍḍhi vā, na sakkā mayā musā bhāsituṃ. **Parampīti** dūraṃ gantvāpi ahaṃ devassa dāsoyeva. **Dajjāti** maṃ rājā jayadhanena khaṇḍetvā tuyhaṃ dento dhammena sabhāvena dadeyyāti.

Taṃ sutvā Puṇṇako haṭṭhatuṭṭho puna apphoṭetvā gāthamāha—

1447. “Ayaṃ dutīyo Vijayo mama’jja,
Puṭṭho hi kattā vivare’ttha pañhaṃ.
Adhammarūpo vata rājasetṭho,
Subhāsitaṃ nānujānāsi mayhan”ti.

Tattha **rājasetṭho**ti ayaṃ rājasetṭho adhammarūpo vata. **Subhāsitaṃ** Vidhurapaṇḍitena sukathitaṃ suvinicchitaṃ. **Nānujānāsi mayhanti** idānetam Vidhurapaṇḍitaṃ mayhaṃ kasmā nānujānāsi, kimatthaṃ na desīti vadati.

Taṃ sutvā rājā anattamano hutvā “paṇḍito mādisaṃ yasadāyakaṃ anoloketvā idāni diṭṭhaṃ māṇavakaṃ oloketi”ti mahāsattassa kujjhivā “māṇava sace so dāso me bhaveyya, taṃ gahetvā gacchā”ti vatvā gāthamāha—

1448. “Evaṃ ce no so vivare’ttha pañhaṃ,
Dāsoha’masmi na ca kho’smi ñāti.
Gaṇhāhi kaccāna varaṃ dhanānaṃ,
Ādāya yenicchasi tena gacchā”ti.

Tattha **evaṃ ce no so vivare’ttha pañhanti** sace so amhākaṃ pañhaṃ “dāsohamasmi, na ca khosmi ñāti”ti evaṃ vivari ettha parisamaṇḍale, atha kiṃ acchasi, sakalaloke dhanānaṃ varaṃ etaṃ gaṇha, gahetvā ca pana yena icchasi, tena gacchāti.

Akkhakaṇḍaṃ nitṭhitaṃ.

Gharāvāsapañhā

Evañca pana vatvā rājā cintesi “paṇḍitaṃ gahetvā māṇavo yathārucci gamissati, tassa gatakā lato paṭṭhāya mayhaṃ madhuradhammakathā dullabhā bhavissati, yaṃnūnāhaṃ imaṃ attano ṭhāne ṭhapetvā alaṅkatadhammāsane nisīdāpetvā gharāvāsapañhaṃ puccheyyan”ti. Atha naṃ rājā evamāha “paṇḍita tumhākaṃ gatakāle mama madhuradhammakathā dullabhā bhavissati, alaṅkatadhammāsane nisīdāpetvā attano ṭhāne ṭhatvā mayhaṃ gharāvāsapañhaṃ kathethā”ti. So “sādhū”ti sampañcchitvā alaṅkatadhammāsane nisīditvā rañña pañhaṃ puṭṭho vissajjesi. Tatrāyaṃ pañho—

1449. “Vidhura vasamānassa, gahaṭṭhassa sakaṃ gharaṃ.
Khemā vutti kathaṃ assa, kathaṃ nu assa saṅgaho.

1450. Abyābajjhaṃ kathaṃ assa, saccavādī ca māṇavo.
Asmā lokā paraṃ lokam, kathaṃ pecca na socatī”ti.

Tattha **Khemā vutti kathaṃ assati** kathaṃ gharāvāsam vasantassa gahaṭṭhassa Khemā nibbayā vutti bhaveyya. **Kathaṃ nu assa saṅgahoti** catubbidho saṅgahavatthusaṅkhāto saṅgaho tassa kathaṃ bhaveyya. **Abyābajjhanti**¹ niddukkhatā. **Saccavādī cāti** kathaṃ nu māṇavo saccavādī nāma bhaveyya. **Peccāti** paralokaṃ gantvā.

Taṃ sutvā paṇḍito rañño pañhaṃ kathesi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1451. “Taṃ tattha gatimā dhitimā, matimā atthadassimā.
Saṅkhātā sabbadhammānaṃ, Vidhuro eta’dabravi.

1452. Na sādharāṇadāra’ssa, na bhuñje sādu’mekako.
Na seve lokāyatikaṃ, ne’taṃ paññāya vaḍḍhanaṃ.

1453. Sīlavā vattasampanno, appamatto vicakkhaṇo.
Nivātavutti atthaddho, surato sakhilo mudu.

1. Abyāpajjunti (Sī, Syā, I)

1454. Saṅgahetā ca mittānaṃ, saṃvibhāgī vidhānavā.
Tappeyya annapānena, sadā samaṇabrāhmaṇe.
1455. Dhammakāmo sutādhāro, bhavya paripucchako.
Sakkaccaṃ payirupāseyya, sīlavante bahussute.
1456. Ghara'māvasamānassa, gahaṭṭhassa sakam gharam.
Khemā vutti siyā evaṃ, evaṃ nu assa saṅgaho.
1457. Abyābajjhaṃ siyā evaṃ, saccavādī ca māṇavo.
Asmā lokā paraṃ lokam, evaṃ pecca na socatī"ti.

Tattha **taṃ tatthā**ti bhikkhave taṃ rājānaṃ tattha dhammasabhāyaṃ ṇāṇagatiyā **gatimā**, abbochinnavīriyena **dhitimā**, bhūrisamāya vipulāya paññāya **matimā**, saṇhasukhumatthadassinā ṇāṇena **atthadassimā**, paricchinditvā jānanañāṇasaṅkhātāya paññāya sabbadhammānaṃ **saṅkhātā**, Vidhuraṇḍito etaṃ “na sādharmaṇadāra'ssā”ti-ādivacanaṃ abravi. Tattha yo paresaṃ dāresu aparajjhati, so sādharmaṇadāro nāma, tādiso na assa bhavya. **Na bhuñje sādu'mekakoti** sādurasam paṇṭabhojanaṃ aññesaṃ adatvā ekakova na bhuñjeyya. **Lokāyatikanti** anattanissitaṃ saggamaggānaṃ adāyakaṃ aniyyānikaṃ vitaṇḍasallāpaṃ lokāyatikavādaṃ na seveyya. **Ne'taṃ paññāya vaḍḍhananti** na hi etaṃ lokāyatikaṃ paññāya vaḍḍhanaṃ. **Sīlavā**ti akhaṇḍehi pañcahi sīlehi samannāgato. **Vattasampannoti** gharāvāsavattena vā rājavattena vā samannāgato. **Appamattoti** kusaladhammesu appamatto. **Nivātavuttī**ti atimānaṃ akatvā nīcavutti ovādānusāsaniḍaṭṭhako. **Atthaddhoti** thaddhamacchariyavirahito. **Suratoti** soraccena samannāgato. **Sakhiloti** pemaṇiyavacano. **Mudū**ti kāyavācācittēhi aphaṛuso.

Saṅgahetā ca mittānanti kalyāṇamittānaṃ saṅgahakaro. Dānādīsu yo yena saṅghaṃ icchati, tassa teneva saṅgāhako. **Saṃvibhāgī**ti dhammikasamaṇabrāhmaṇānañceva kapaṇaddhikavaṇṇibbakayācakādīnañca saṃvibhāgakaro. **Vidhānavā**ti “imasmim kāle kasitum vaṭṭati, imasmim kāle vapitum vaṭṭati”ti evaṃ sabbakiccesu vidhānasampanno. **Tappeyyā**ti

gahitagahitabhājanāni pūretvā dadamānā tappeyya. **Dhammakāmoti** pavenīdhammampi sucaritadhammampi kāmamayamāno patthayamāno. **Sutādhāroti** sutassa ādhārabhūto. **Paripucchakoti** dhammikasamaṇabrāhmaṇe upasaṅkamtivā “kiṃ bhante kusalan”ti-ādivacanehi paripucchanasīlo. **Sakkaccanti** gāravena. **Evam nu assa saṅgahoti** saṅgahopissa evaṃ kato nāma bhaveyya. **Saccavādīti** evaṃ paṭipanno yeva sabhāvavādī nāma siyā.

Evaṃ mahāsatto rañño gharāvāsapañham kathetvā pallankā oruyha rājānaṃ vandi. Rājāpissa mahāsakkāraṃ katvā ekasatarājūhi parivuto attano nivesanameva gato.

Gharāvāsapañhā niṭṭhitā.

Lakkhaṇakaṇḍa

Mahāsatto pana paṭinivatto. Atha naṃ Puṇṇako āha—

1458. “Ehi dāni gamissāma, dinno no issarena me.

Mamevatthaṃ paṭipajja, esa dhammo sanantano”ti.

Tattha **dinno notī** ettha **notī** nipātamattaṃ, tvaṃ issarena mayhaṃ dinnoti attho. **Sanantanoti** mama atthaṃ paṭipajjantena hi tayā attano sāmikassa attho paṭipanno hoti. Yañcetaraṃ sāmikassa atthakaraṇaṃ nāma, esa dhammo sanantano porāṇakapaṇḍitānaṃ sabhāvoti.

Vidhurapaṇḍito āha—

1459. “Jānāmi māṇava tayāha’masmi,

Dinnoha’masmi tava issarena.

Tihaṃ ca taṃ vāsayemu agāre,

Yena’ddhunā anusāsemu putte”ti.

Tattha **tayāha’masmīti** tayā laddhohamasmīti jānāmi, labhantena ca na aññathā laddho. **Dinnoha’masmi tava issarenāti** mama issarena

raññā ahaṃ tava dinno. **Tīhaṃ cāti** māṇava ahaṃ tava bahūpakāro, rājānaṃ anoloketvā saccameva kathesiṃ, tenāhaṃ tayā laddho, tvaṃ me mahantagūṇabhāvaṃ jānāhi, mayāṃ tīṇipi divasāni attano agāre vāsemu, tasmā yanaddhunā yattakena kālena mayāṃ puttadāre anusāsemu, taṃ kālaṃ adhivāsehīti.

Taṃ sutvā Puṇṇako “saccaṃ paṇḍito āha, bahūpakāro esa mama, ‘sattāhampi aḍḍhamāsampi nisidāhī’ti vutte adhivāsetabbamevā”ti cintetvā gāthamāha—

1460. “Taṃ me tathā hotu vasemu tīhaṃ,
Kurutaṃ bhava’jja gharesu kiccaṃ.
Anusāsaṃ puttadāre bhava’jja,
Yathā tayī pecca sukhī bhaveyyā”ti.

Tattha **taṃ meti** yaṃ tvaṃ vadesi, sabbaṃ taṃ mama tathā hotu. **Bhava’jjāti** bhavaṃ ajja paṭṭhāya tīhaṃ anusāsatu. **Tayī peccāti**¹ yathā tayi gate pacchā tava putadāro sukhī bhaveyya, evaṃ anusāsatu.

Evaṃ vatvā Puṇṇako mahāsattena saddhimyeva tassa nivesanaṃ pāvīsi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1461. “Sādhūti vatvāna pahūtakāmo,
Pakkāmi yakkho Vidhurena saddhiṃ.
Taṃ kuñjarājaññahayānuciṇṇaṃ,
Pāvekkhi antepura’mariyasetṭho”ti.

Tattha **pahūtakāmoti** mahābhogo. **Kuñjarājaññahayānuciṇṇanti** kuñjarehi ca ājaññahayehi ca anuciṇṇaṃ paripuṇṇaṃ. **Ariyasetṭhoti** ācāra-ariyesu uttamo Puṇṇako yakkho paṇḍitassa antepuraṃ pāvīsi.

Mahāsattassa pana tiṇṇaṃ utūnaṃ atthāya tayo pāsādā ahesuṃ. Tesu eko koṅco nāma, eko mayūro nāma, eko piyaketo nāma. Te sandhāya ayaṃ gāthā vuttā—

1. Pacchāti (Sī, I, Ka)

1462. “Koñcaṃ mayūrañca piyañca ketam,
Upāgamī tattha surammarūpaṃ.
Pahūtabhakkhaṃ bahu-annapānaṃ,
Masakkasāraṃ viya vāsavassā”ti.

Tattha **tatthā**ti tesu tīsu pāsādesu yattha tasmim samaye attanā vasati,
taṃ surammarūpaṃ pāsādaṃ Puṇṇakaṃ ādāya upāgami.

So upagantvā ca pana alaṅkatapāsādassa sattamāya bhūmiyā
sayanagabbhañceva mahātalañca sajjāpetvā sirisayanaṃ paññāpetvā sabbaṃ
annapānādividhiṃ upaṭṭhapetvā devakaññāyo viya pañcasatā itthiyo “imā te
pādapariçārikā hontu, anukkaṅṭhanto idha vasāhi”ti tassa niyyādetvā attano
vasanaṭṭhānaṃ gato. Tassa gatakāle tā itthiyo nānātūriyāni gahetvā
Puṇṇakassa paricariyāya naccādīni paṭṭhapesuṃ. Tamatthaṃ pakāsentō
Sathā āha—

1463. “Tattha naccanti gāyanti, avhayanti varāvaram.
Accharā viya devesu, nāriyo samalaṅkatā”ti.

Tattha **avhayanti varāvaram**ti varato varaṃ naccañca gītañca karontiyo
pakkosanti¹.

1464. Samaṅgikatvā pamadāhi yakkhaṃ,
Annena pānena ca Dhammapālo.
Atthatthamevā’nuvicintayanto,
Pāvekkhi bhariyāya tadā sakāseti.

Tattha **pamadāhī**ti pamadāhi ceva annapānehi ca samaṅgikatvā.
Dhammapāloti dhammassa pālako gopako. **Atthatthamevā**ti atthabhūtaeva
atthaṃ. **Bhariyāyā**ti sabbajeṭṭhikāya bhariyāya.

1. Sārambhaṃ karonti (Syā), sārabbhaṃ karonti (Ka)

1465. Tam candanagandharasānulittam,
 Suvaṇṇajambonadanikkhasādisam.
 Bhariyam'vacā 'chi suṇohi bhoti,
 Puttāni āmantaya tambanette'ti.

Tattha **bhariyam'vacā**ti jeṭṭhabhariyam avaca. **Āmantayā**ti pakkosa.

1466. Sutvāna vākyam patino anujjā,
 Suṇisam'vaca tambanakhim sunettam.
 'Āmantaya vammadharāni cete,
 Puttāni indīvarapupphasāme'ti.

Tattha **anujjā**ti evamnāmikā. **Suṇisam'vaca tambanakhim sunettanti** sā tassa vacanam sutvā assumukhī rodamanā “sayam gantvā putte pakkositum ayuttam, suṇisam pesessāmī”ti tassā nivāsattṭhānam gantvā tambanakhim sunettam suṇisam avaca. **Vammadharānī**ti vammadhare sūre, samattheti attho, ābharaṇabhaṇḍameva vā idha “vamman”ti adhippetam, tasmā ābharaṇadharetipi attho. **Ceteti** tam nāmenālapati, **puttānī**ti mama putte ca dhītarō ca. **Indīvarapupphasāmeti** tam ālapati.

Sā “sādhū”ti sampaṭicchitvā pāsādā oruyha anuvicarivā “pitā vo ovādam dātukāmo pakkosati, idam kira vo tassa pacchimadassanan”ti sabbamevassa suhadajanañca puttadhītarō ca sannipātesi. Dhammapālakumāro pana tam vacanam sutvāva rodanto kaniṭṭhabhātikagaṇaparivuto pitu santikam agamāsi. Paṇḍito te disvāva sakabhāvena saṇṭhātum asakkonto assupuṇṇehi nettehi ālīngitvā sīse cumbitvā jeṭṭhaputtam muhuttam hadaye nipajjāpetvā hadayā otāretvā sirigabbhato nikkamma mahātale pallaṅkamajjhe nisīditvā puttassahassassa ovādam adāsi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

1467. “Te āgate muddhani Dhammapālo,
 Cumbitvā putte avikampamāno.
 Āmantayitvāna avoca vākyam,
 Dinnā'ham raññā idha māṇavassa.

1468. Tassa'jja'haṃ attasukhī vidheyyo,
 Ādāya yenī'cchati tena gacchati.
 Ahañca vo sāsitu'māgatosmi,
 Kathaṃ ahaṃ aparittāya gacche.

1469. Sace vo rājā Kururaṭṭhavāsī,
 Janasandho puccheyya pahūtakāmo.
 Ki'mābhijānātha pure purāṇaṃ,
 Kiṃ vo pitā anusāse puratthā.

1470. Samāsanā hotha mayāva sabbe,
 Konīdha rañño abbhatiko manusso.
 Tamañjaliṃ kariya vadetha evaṃ,
 Mā hevaṃ deva na hi esa dhammo.
 Viyaggharājassa nihīnajacco,
 Samāsano deva kathaṃ bhavyeyā'ti.

Tattha **Dhammapāloti** mahāsatto. **Dinnā'hanti** ahaṃ jayadhanena khaṇḍetvā raññā dinno. **Tassa'jja'haṃ attasukhī vidheyoyoti** ajja paṭṭhāya tīhamattaṃ ahaṃ iminā attano sukhena attasukhī, tato paraṃ pana tassa māṇavassāhaṃ vidheyyo homi. So hi ito catutthe divase ekaṃsena maṃ ādāya yatthicchati, tattha gacchati. **Aparittāyāti** tumhākaṃ parittaṃ akatvā kathaṃ gaccheyyanti anusāsituṃ āgatosmi. **Janasandhoti** mittabandhanena mittajanassa sandhānakaro. **Pure purāṇanti** ito pubbe tumhe kiṃ purāṇakāraṇaṃ abhijānātha. **Anusāseti** anusāsi. Evaṃ tumhe raññā puṭṭhā “amhākaṃ pitā imañcimañca ovādaṃ adāsī”ti kattheyyātha. **Samāsanā hothāti** sace vo rājā mayā dinnassa ovādassa kathitakāle “etha tumhe, ajja mayā saddhiṃ samāsanā hotha, idha rājakule tumhehi añño ko nu rañño abbhatiko manusso”ti attano āsane nisīdāpeyya, atha tumhe añjaliṃ katvā taṃ rājānaṃ evaṃ vadeyyātha “deva evaṃ mā avaca. Na hi amhākaṃ esa paveṇidhammo. **Viyaggharājassa** kesarasīhassa nihīnajacco

jarasiṅgālo deva kathaṃ samāsano bhaveyya. Yathā siṅgālo sihassa samāsano na hoti, tatheva mayaṃ tumhākaṃ”ti.

Imaṃ paṇassa kathaṃ sutvā puttadhītarō ca ñāṭisuhajjādayo ca dāsakammakaraporisā ca te sabbe sakabhāvena saṅghātuṃ asakkontā mahāviraṇaṃ viraviṃsu. Tesāṃ mahāsatto saññāpesi.

Lakkhaṇakaṇḍam¹ niṭṭhitam.

Rājavasati

Atha ne paṇḍito puttadhītarō ca ñātayo ca upasaṅkamitvā tuṅhībhūte diṣvā “tātā mā cintayittha, sabbe saṅkhārā aniccā, yaso nāma vipattipariyosāno, apica tumhākaṃ rājavasatiṃ nāma yasapaṭilābhakāraṇaṃ kathessāmi, taṃ ekaggacittā suṇāthā”ti Buddhaḷilāya rājavasatiṃ nāma paṭṭhapesi. Tamatthaṃ pakāseto Satthā āha—

1471. “So ca putte amacce ca, ñātayo suhadajjane.
Alīnamanasaṅkappo, Vidhuro eta’dabravi.

1472. Etha’yyo rājavasatiṃ, nisīditvā suṇātha me.
Yathā rājakulaṃ patto, yasaṃ poso nigacchatī”ti.

Tattha **suhadajjaneti** suhadayajane. **Etha’yyoti** etha ayyo. Piyasamudācārena putte ālapati. **Rājavasatinti** mayā vuccamānaṃ rājapāricariyaṃ suṇātha. **Yathāti** yena kāraṇena rājakulaṃ patto upasaṅkamanto rañño santike caranto poso yasaṃ nigacchati labhati, taṃ kāraṇaṃ suṇāthāti attho.

1473. Na hi rājakulaṃ patto, aññāto labhate yasaṃ.
Nā’sūro nāpi dummedho, nappamatto kudācanaṃ.

1474. Yadāssa sīlaṃ paññaṅca, soceyyaṃ cādhiyacchati.
Atha vissasate tyamhi, guyhaṅcassa na rakkhatīti.

1. Pekkhaṇakaṇḍam (Sī, I)

Tattha **aññātoti** apākaṭaguṇo aviditakammāvadāno¹. **Nā'sūroti** na asūro bhīrukaḷāṭiko. **Yadāssa sīlanti** yadā assa sevakassa rājā sīlaṅca paññaṅca soceyyaṅca adhigacchati, ācārasampattiṅca ñāṇabalaṅca sucibhāvaṅca jānāti. **Atha vissasate tyamhīti**² atha rājā tamhi vissasate vissāsaṃ karoti, attano guyhaṅcassa na rakkhati na gūhati.

1475. Tulā yathā paggahitā, samadaṇḍā sudhāritā.
Ajjhiṭṭho na vikampeyya, sa rājavasatim vase.

1476. Tulā yathā paggahitā, samadaṇḍā sudhāritā.
Sabbāni abhisambhonto, sa rājavasatim vaseti.

Tattha **tulā yathāti** yathā esā vuttappakārā tulā na onamati na unnamati, evameva rājasevako kismiṅcideva kamme raññā “idaṃ nāma karohī”ti ajjhiṭṭho āṇatto chandādi-agativasena na vikampeyya, sabbakiccesu paggahitatulā viya samo bhaveyya. **Sa rājavasatinti** so evarūpo sevako rājakule vāsaṃ vaseyya, rājānaṃ paricareyya, evaṃ paricaranto pana yasaṃ labheyyāti attho. **Sabbāni abhisambhontoti** sabbāni rājakiccāni karonto.

1477. Divā vā yadi vā rattim, rājakiccesu paṇḍito.
Ajjhiṭṭho na vikampeyya, sa rājavasatim vase.

1478. Divā vā yadi vā rattim, rājakiccesu paṇḍito.
Sabbāni abhisambhonto, sa rājavasatim vase.

1479. Yo ca'ssa sukato maggo, rañño suppaṭiyādito.
Na tena vutto gaccheyya, sa rājavasatim vaseti.

Tattha **na vikampeyyāti** avikampamāno tāni kiccāni kareyya. **Yo ca'ssāti** yo ca rañño gamanamaggo sukato assa **suppaṭiyādito** sumaṇḍito, “iminā maggena gacchā”ti vuttopi tena na gaccheyya.

1. Aviditakammāpadāno (Sī, I)

2. Tamhīti (Syā, Ka)

1480. Na rañño sadisaṃ bhuñje, kāmabhoge kudācanaṃ.
Sabbattha pacchato gacche, sa rājivasatiṃ vase.

1481. Na rañño sadisaṃ vatthaṃ, na mālaṃ na vilepanaṃ.
Ākappaṃ sarakuttiṃ vā, na rañño sadisa' mācare.
Aññaṃ kareyya ākappaṃ, sa rājivasatiṃ vaseti.

Tattha **na raññoti** rañño kāmabhogena samaṃ kāmabhogaṃ na bhuñjeyya. Tādisassa hi rājā kujjhati. **Sabbatthāti** sabbesu rūpādīsu kāmaguṇesu rañño pacchatova gaccheyya, hīnatameva seveyyāti attho. **Aññaṃ kareyyāti** rañño ākappato sarakuttito ca aññaṃ eva ākappaṃ kareyya.

1482. Kīle rājā amaccehi, bhariyāhi parivārito.
Nā' macco rājabhariyāsu, bhāvaṃ kubbetha paṇḍito.

1483. Anuddhato acapalo, nipako saṃvutindriyo.
Manopaṇidhisampanno, sa rājivasatiṃ vaseti.

Tattha **bhāvanti** vissāsavasena adhippāyaṃ. **Acapaloti** amaṇḍanasīlo. **Nipakoti** paripakkaññaṇo. **Saṃvutindriyoti** pihitachalindriyo rañño vā aṅgapaccāṅgāni orodhe vāssa na olokeyya. **Manopaṇidhisampannoti** acapalena suṭṭhu ṭhapitena cittaṃ samannāgato.

1484. Nā'ssa bhariyāhi kīleyya, na manteyya rahogato.
Nā'ssa kosā dhaṇaṃ gaṇhe, sa rājivasatiṃ vase.

1485. Na niddaṃ bahu maññeyya¹, na madāya suraṃ pive.
Nā'ssa dāye mige haññe, sa rājivasatiṃ vase.

1486. Nā'ssa pīṭhaṃ na pallaṅkaṃ, na kocchaṃ na nāvaṃ² rathaṃ.
Sammatomhīti ārūhe, sa rājivasatiṃ vase.

1487. Nā'tidūre bhaje rañño, na'ccāsanne vicakkhaṇo.
Sammukhañcassa tiṭṭheyya, sandissanto sabhattuno.

1. Na niddannaṃ bahuṃ maññe (Sī, I)

2. Nāgaṃ (Sī, I)

1488. Na ve rājā sakhā hoti, na rājā hoti methuno.

Khippam kujjhanti rājāno, sūkena'kkhīva ghaṭṭitam.

1489. Na pūjito maññamāno, medhāvī paṇḍito naro.

Pharusam patimanteyya, rājānam parisamgatanti.

Tattha **na manteyyāti** tassa rañño bhariyāhi saddhim neva kīleyya, na raho manteyya. **Kosā dhananti** rañño kosā dhanam thenetvā na gaṇheyya. **Na madāyāti** tātā rājasevako nāma madatthāya suram na piveyya. **Nā'ssa dāye migeti** assa rañño dinnābhaye mige na hañneyya. **Kocchanti** bhaddapīṭham. **Sammatomhīti** aham sammato¹ hutvā evam karomīti na āruheyya. **Sammukhañcassa tiṭṭheyya**ti assa rañño purato khuddakamahantakathāsavanaṭṭhāne tiṭṭheyya. **Sandissanto sabhattunoti** so rājasevako tassa bhattuno dassanaṭṭhāne tiṭṭheyya, **sūkenāti** akkhimhi patitena vihisūkādīnā ghaṭṭitam akkhi pakatisabhāvam jahantam yathā kujjhanti nāma², evam kujjhanti, na tesu vissāso katabbo. **Pūjito maññamānoti** aham rājpūjitomhīti maññamāno. **Pharusam patimanteyyāti** yena so kujjhanti, tathārūpam na manteyya.

1490. Laddhadvāro labhe dvāram, neva rājūsu vissase.

Aggīva saṁyato tiṭṭhe, sa rājavasatiṁ vase.

1491. Puttam vā bhātaram vā sam, sampaggaṇhāti khattiyo.

Gāmehi nigamehi vā, raṭṭhehi janapadehi vā.

Tuṇhībhūto upekkheyya, na bhaṇe chekapāpakanti.

Tattha **laddhadvārā labhe dvāranti**³ aham nippaṭihāro laddhadvāroti appaṭihāretvā na paviseyya, punapi dvāram labheyya, paṭihāretvā paviseyyāti attho. **Saṁyatoti** appamatto hutvā. **Bhātaram vā santi** sakam bhātaram vā. **Sampaggaṇhātīti** “asukagāmam vā asukanigamam vā assa demā”ti yadā sevakehi saddhim katheti. **Na bhaṇe chekapāpakanti** tadā guṇam vā aguṇam vā na bhaṇeyya.

1. Kammiko (Sī, I)

2. Jahati yathā kujjhitaṁ nāma (Ka)

3. Laddhavāro labhe vāranti (I)

1492. Hatthārohe anīkaṭṭhe, rathike pattikārake.
Tesaṃ kammāvadānena, rājā vaḍḍheti vetanaṃ.
Na tesaṃ antarā gacche, sa rājavasatiṃ vase.

1493. Cāpovū'nudaro dhīro, vaṃsovāpi pakampaye.
Paṭilomaṃ na vatteyya, sa rājavasatiṃ vase.

1494. Cāpovū'nudaro assa, macchova'ssa ajivhavā.
Appāsī nipako sūro, sa rājavasatiṃ vaseti.

Tattha **na tesaṃ antarā gaccheti** tesaṃ lābhassa antarā na gacche, antarāyaṃ na kareyya. **Vaṃsovāpīti** yathā vaṃsagumbato uggatavaṃso vātena pahaṭakāle pakampati, evaṃ raññā kathitakāle pakampeyya. **Cāpovū'nudaroti** yathā cāpo mahodaro na hoti, evaṃ mahodaro na siyā. **Ajivhavāti**¹ yathā maccho ajivhatāya na katheti, tathā sevako mandakathatāya² ajivhavā bhavēyya. **Appāsīti** bhojanamattaññū.

1495. Na bālhaṃ itthiṃ gaccheyya, sampassaṃ tejasāṅkhayaṃ.
Kāsaṃ sāsaṃ daraṃ bālyāṃ, khīṇamedho nigacchati.

1496. Nā'tivelāṃ pabhāseyya, na tuṅhī sabbadā siyā.
Avikiṇṇaṃ mitaṃ vācaṃ patte kāle udīraye.

1497. Akkodhano asaṃghaṭṭo, sacco saṅho apesuṇo.
Samphaṃ girāṃ na bhāseyya, sa rājavasatiṃ vase.

1498. Mātāpettibharo assa, kule jeṭṭhāpacāyiko.
Saṅho sakhilasambhāso, sa rājavasatiṃ vaseti.

Tattha **na bālhanti** punappunaṃ kilesavasena na gaccheyya. **Tejasāṅkhayanti** evaṃ gacchanto hi puriso tejasāṅkhayaṃ gacchati pāpuṇāti, taṃ sampassanto bālhaṃ na gaccheyya. **Daranti** kāyadarathaṃ. **Bālyanti** dubbalabhāvaṃ. **Khīṇamedhoti** punappunaṃ kilesarativasena khīṇapañño puriso ete kāsādayo nigacchati. **Nā'tivelanti** tātā rājūnaṃ santike pamāṇātikkantaṃ na

1. Ajivhatāti (Syā)

2. Mandakathāya (Syā), mandakathitāya (Ka)

bhāseyya. **Patte kāleti** attano vacanakāle sampatte. **Asaṅghaṭṭoti** paraṃ asaṅghaṭṭento. **Samphanti** niratthakaṃ. **Giranti** vacanaṃ.

1499. Vinīto sippavā danto, katatto niyato mudu.
Appamatto suci dakkho, sa rājavasatiṃ vase.

1500. Nivātavutti vuddhesu, sappatisso sagāravo.
Surato sukhasaṃvāso, sa rājavasatiṃ vase.

1501. Ārakā parivajjeyya, sahituṃ pahitaṃ janaṃ.
Bhattāraññevu'dikkheyya, na ca aññassa rājinoti.

Tattha **vinītoti** ācārasampanno. **Sippavāti** attano kule sikkhitabbasippena samannāgato. **Dantoti** chasu dvāresu nibbisevano. **Katattoti** sampāditatto¹. **Niyatoti** yasādīni nissāya acalasabhāvo. **Mudūti** anatiṃānī. **Appamattoti** kattabbakiccesu pamādarahito. **Dakkhoti** upaṭṭhāne cheko. **Nivātavuttīti** nīcavutti. **Sukhasaṃvāsoti**² garusaṃvāsasīlo. **Sahituṃ patitanti** pararājūhi sakarañño santikaṃ guyharakkhaṇavasena vā paṭicchannapākaṭakaraṇavasena vā³ pesitaṃ. Tathārūpena hi saddhiṃ kathentopi rañño sammukhāva katheyya. **Bhattāraññevu'dikkheyyāti** attano sāmikameva olokeyya. **Na ca aññassa rājinoti** aññassa rañño santako na bhaveyya.

1502. Samaṇe brāhmaṇe cāpi sīlavante bahussute.
Sakkaccaṃ payirupāseyya, sa rājavasatiṃ vase.

1503. Samaṇe brāhmaṇe cāpi, sīlavante bahussute.
Sakkaccaṃ anuvāseyya, sa rājavasatiṃ vase.

1504. Samaṇe brāhmaṇe cāpi sīlavante bahussute.
Tappeyya annapānena, sa rājavasatiṃ vase.

1505. Samaṇe brāhmaṇe cāpi, sīlavante bahussute.
Āsajja paññe sevetha, ākaṅkhaṃ vuddhimattanoti.

1. Sādītatto (Ka) 2. Sappatissoti (Sī, Syā) 3. Paṭicchannopaghāṭavasena vā (Ka)

Tattha **sakkaccaṃ payirupāseyyāti** gāravena punappunam upasaṅkameyya. **Anuvāseyyāti** uposathavāsaṃ vasanto anuvatteyya. **Tappeyyāti** yāvadattham dānena tappeyya. **Āsajjāti** upasaṅkamitvā. **Paññeti** paṇḍite, āsajjapaññe vā, asajjamānapaññeti attho.

1506. Dinnapubbaṃ na hāpeyya, dānaṃ samaṇabrāhmaṇe.
Na ca kiñci nivāreyya, dānakāle vaṇibbake.

1507. Paññavā buddhisampanno, vidhānavidhikovidō.
Kālaññū samayaññū ca, sa rājivasatiṃ vase.

1508. Uṭṭhātā kammadheyyesu, appamatto vicakkhaṇo.
Susamvihitakammanto, sa rājivasatiṃ vaseti.

Tattha **dinnapubbanti** pakatipaṭiyattam dānavattam. **Samaṇabrāhmaṇeti** samaṇe vā brāhmaṇe vā. **Vaṇibbake**ti dānakāle vaṇibbake āgate disvā kiñci na nivāreyya. **Paññavāti** vicāraṇapaññāya yutto. **Buddhisampannoti** avekallabuddhisampanno. **Vidhānavidhikovidoti** nānappakāresu dāsakammakaraporisādīnaṃ samvidahanakoṭṭhāsesu cheko. **Kālaññūti** “ayaṃ dānaṃ dātuṃ, ayaṃ sīlaṃ rakkhituṃ, ayaṃ uposathakammaṃ kātuṃ kālo”ti jāneyya. **Samayaññūti** “ayaṃ kasanasamayo, ayaṃ vapanasamayo, ayaṃ vohārasamayo, ayaṃ upaṭṭhānasamayo”ti jāneyya. **Kammadheyyesūti** attano kattabbakammesu.

1509. Khalaṃ sālaṃ pasuṃ khettaṃ, gantā cassa abhikkhaṇaṃ.
Mitaṃ dhaññaṃ nidhāpeyya, mitaṃva pācaye ghare.

1510. Puttaṃ vā bhātaraṃ vā saṃ, sīlesu asamāhitaṃ.
Anaṅgavā hi te bālā, yathā petā tatheva te.
Coḷaṅca nesaṃ piṇḍaṅca, āsīnaṃ padāpaye¹.

1511. Dāse kammakare pesse, sīlesu susamāhite.
Dakkhe uṭṭhānasampanne, ādhipaccamhi ṭhāpayeti.

1. Āsīnaṃva dāpaye (Sī, I)

Tattha **pasurū** **khattanti** gokulañceva sassaṭṭhānañca¹. **Gantāti** gamanasīlo. **Mitanti** minivā ettakanti ñatvā koṭṭhesu nidhāpeyya. **Ghareti** gharepi parijanam gaṇetvā mitameva pacāpeyya. **Sīlesu asamāhitanti** evarūpaṃ dussīlam anācāram kismiñci ādhipaccaṭṭhāne na ṭhapeyyāti attho. **Anaṅgavā hi te bālāti** “aṅgametaṃ manussānam, bhātā loke pavuccatī”² kiñcāpi jeṭṭhakaniṭṭhabhātaro aṅgasamānatāya “aṅgan”^{ti} vuttā, ime pana dussīlā, tasmā aṅgasamānā na honti. Yathā pana susāne chaḍḍitā petā matā, tatheva te. Tasmā tādisā ādhipaccaṭṭhāne na ṭhapetabbā. Kuṭumbaṃ hi te vināsenti, vinaṭṭhakuṭumbassa ca daliddassa rājavasati nāma na sampajjati. **Āsīnānanti** āgantvā nisinnānam puttabhātānam matasattānam matakabhattam³ viya dento ghāsacchādanamattameva padāpeyya. **Uṭṭhānasampanneti** uṭṭhānavīriyena samannāgate.

1512. Sīlavā ca alolo ca, anurakkho ca rājino.

Āvī raho hito tassa, sa rājavasatiṃ vase.

1513. Chandaññū rājino cassa, cittaṭṭho assa rājino.

Asaṅkusakavutti’ssa, sa rājavasatiṃ vase.

1514. Uccādaye ca nhāpaye, dhove pāde adhosiram.

Āhatopi na kuppeyya, sa rājavasatiṃ vaseti.

Tattha **aloloti**⁴ aluddho. **Cittaṭṭhoti** citte ṭhito rājacittavasikoti attho. **Asaṅkusakavutti’ssāti** appaṭilomavutti assa. **Adhosiranti** pāde dhovantopi adhosiram katvā heṭṭhāmukhova dhoveyya, na rañño mukhaṃ ullokeyyāti attho.

1515. Kumbhampa’ñjaliṃ kariyā, cāṭaṅcāpi padakkhiṇam.

Kimeva sabbakāmānam, dātāram dhīra’muttamaṃ.

1516. Yo deti sayanam vattham yānam āvasatham gharam.

Pajjunnoriva bhūtāni, bhogehi abhivassati.

1. Kasanaṭṭhānañca (Ka)

3. Jūtikabhattam (Sī, I)

2. Khu 5. 100 piṭṭhe.

4. Alobhoti (Syā)

1517. Esa'yyo rājivasati, vattamāno yathā naro.

Ārādhayati rājānam, pūjam labhati bhattusūti.

Tattha **kumbhampa'ñjalim kariyā, cāṭaṅcāpi¹ padakkhiṇanti** vuddhim paccāsīsanto puriso udakapūritam kumbham disvā tassa añjalim kareyya, cāṭaṅca² sakuṇam padakkhiṇam kareyya. Añjalim vā padakkhiṇam vā karontassa te kiñci dātum na sakkonti. **Kimevāti** yo pana sabbakāmānam dātā dhīro ca, tam rājānam kimkāraṇā na namasseyya. Rājāyeva hi namassitabbo ca ārādhetaḥ ca. **Pajjunnorivāti** meghe viya. **Esa'yyo rājivasatīti** ayyo yā ayam mayā kathitā, esā rājivasati nāma rājasevakānam anusāsani. **Yathāti** yāya rājivasatiyā vattamāno naro rājānam ārādheti, rājūnaṅca santikā pūjam labhati, sā esāti. Evam asamadhuro Vidhurapaṇḍito Buddhalīlāya rājivasatiṃ kathesi.

Rājivasatikaṇḍam niṭṭhitam.

Antarapeyyāla

Evam puttadāraṇātimittasuhajjādayo anusāsantasseva tassa tayo divasā jātā. So divasassa pāripūrim ṇatvā pātova nhatvā nānaggarasabhojanam bhunṅjitvā “rājānam apaloketvā māṇavena saddhim gamissamī”ti ṇātigaṇaparivuto rājanivesanam gantvā rājānam vanditvā ekamantam ṭhito vattabbayuttakam vacanam avoca. Tamattham pakāsento Satthā āha—

1518. “Evam samanūsāsivā, ṇātisaṅgham vicakkhaṇo.

Parikiṇṇo suhadehi, rājāna'mupasaṅkami.

1519. Vanditvā sirasā pāde, katvā ca nam padakkhiṇam.

Vidhuro avaca rājānam, paggahetvāna añjalim.

1. Kumbhampi pañcalim kuriyam, vāyasam vā (Sī, I), kumbhamhi añjalim kayirā, vāyasam vāpi (Syā)

2. Vāyasam vāpi (Sī, Syā, I)

1520. Ayaṃ maṃ māṇavo neti, kattukāmo yathāmati.
Ñātīna'tthaṃ pavakkhāmi, taṃ suṇohi arindama.

1521. Putte ca me udikkhesi, yañca ma'ññaṃ ghare dhanam.
Yato pecca na hāyetha, ñātisaṅgho mayī gate.

1522. Yatheva khalatī bhūmyā, bhūmyāyeva patiṭṭhati.
Eve'taṃ khalitaṃ mayhaṃ, etaṃ passāmi accayan'ti.

Tattha **suhadehī**ti suhadayehi ñātimittādīhi. **Yañca ma'ññanti** yañca me aññaṃ tayā ceva aññehi ca rājūhi dinnam ghare aparimāṇam dhanam, taṃ sabbaṃ tvameva olokeyyāsi. **Peccāti**¹ pacchākāle. **Khalatī**ti pakkhalati. **Eve'tanti** evaṃ etaṃ. Ahañhi bhūmiyaṃ khalitvā tattheva patiṭṭhitapuriso viya tumhesu khalitvā tumhesuyeva patiṭṭhahāmi. **Etaṃ passāmī**ti yo esa “kiṃ te rājā hoti”ti māṇavena puṭṭhassa mama tumhe anoloketvā saccaṃ apekkhitvā “dāsohamasmī”ti vadantassa accayo, etaṃ accayaṃ passāmi, añño pana me doso natthi, taṃ me accayaṃ tumhe khamatha, etaṃ hadaye katvā pacchā mama puttadāresu mā aparajjhithāti.

Taṃ sutvā rājā “paṇḍita tava gamanaṃ mayhaṃ na ruccati, māṇavaṃ upāyena pakkosāpetvā ghātetvā kilañjena paṭicchādetuṃ mayhaṃ ruccatī”ti² dīpento gāthamāha—

1523. “Sakkā na gantuṃ iti mayha hoti,
Chetvā vadhitvā idha kātiyānaṃ.
Idheva hohī iti mayha ruccati,
Mā tvaṃ agā uttamabhūripañña”ti.

Tattha **chetvā**ti³ idheva rājagehe taṃ pothetvā māretvā paṭicchādessāmīti.

Taṃ sutvā mahāsatto “deva tumhākaṃ ajjhāsayo evarūpo hoti, so tumhesu ayutto”ti vatvā āha—

1. Pacchāti (Ka)

2. Ghātetvā paṭicchādessāma, mayhaṃ taṃ ruccatīti (Sī, I)

3. Jhatvāti (Sī, I), ghatvāti (Syā)

1524. “Mā heva’dhammesu manañ paṇīdahi,
 Atthe ca dhamme ca yutto bhavassu.
 Dhiratthu kammañ akusalañ anariyañ,
 Yañ katvā pacchā nirayañ vajeyya.

1525. Neve’sa dhammo na pune’ta kiccañ,
 Ayiro hi dāsassajaninda issaro.
 Ghātetuñ jhāpetuñ athopi hantuñ,
 Na ca mayha kodha’tthi vajāmi cā’han”ti.

Tattha **mā heva’dhammesu manañ paṇīdahīti** adhammesu anatthesu ayuttesu tava cittañ mā heva paṇīdahīti attho. **Pacchāti** yañ kammañ katvāpi ajarāmaro na hoti, atha kho pacchā nirayameva upapajjeyya. **Dhiratthu kammanti** tañ kammañ garahitañ atthu assa bhaveyya. **Neve’sāti** neva esa. **Ayiroti** sāmiko. **Ghātetunti** eṭāni ghātādīni kātuñ ayiro dāsassa issaro, sabbānetāni kātuñ labhati, mayhañ māṇave appamattakopi kodho natthi, dinnakālato paṭṭhāya tava cittañ sandhāretuñ vaṭṭati, vajāmi ahañ narindāti āha.

Evañ vatvā mahāsatto rājānañ vanditvā rañño orodhe ca puttadāre ca rājaparisañca ovaditvā tesu sakabhāvena saṅṭhātuñ asakkuṇitvā mahāviraṇa viravantesuyeva rājānivesanā nikkhami. Sakalanagaravāsinopi “paṇḍito kira māṇavena saddhiñ gamissati, etha, passissāma nan”ti mantayitvā rājāṅgaṇeyeva nañ passimsu. Atha ne mahāsatto assāsetvā “tumhe mā cintayittha, sabbe saṅkhārā aniccā, sarīrañ addhavañ, yaso nāma vipattipariyosāno, apica tumhe dānādīsu puññesu appamattā hothā”ti tesañ ovādañ datvā nivattāpetvā attano gehābhimukho pāyāsi. Tasmim khaṇe Dhammapālakumāro bhātikagaṇaparivuto “pitu paccuggamañ karissāmī”ti nikkhanto nivesanadvāreyeva pitu sammukho ahoṣi. Mahāsatto tañ disvā sakabhāvena saṅṭhātuñ¹ asakkonto upaguyha ure nipajjāpetvā nivesanañ pāvisi. Tamatthañ pakāsento Satthā āha—

1. Sokañ sandhāretuñ (Sī, Syā, I)

1526. “Jeṭṭhaputtam upaguyha, vineyya hadaye daram.
Assupuṇṇehi nettehi, pāvisi so mahāgharan”ti.

Ghare panassa sahasaputtā sahasadhītarō sahasabhariyāyo ca
sattavaṇṇadāsīsatāni ca santi, tehi ceva
avasesadāsīdāsakammakaraṇātīmittasuhajjādīhi ca sakalanivesanam
yuganthavātābhīghātapatitehi sālehi Sālavanam viya nirantaram ahoṣi.
Tamattam pakāsento Satthā āha—

1527. “Sālāva sammapatitā¹, mālutena pamadditā.
Senti puttā dārā ca, Vidhurassa nivesane.

1528. Itthisahassam bhariyānam, dāsīsatatāni ca.
Bāhā paggayha pakkandum, Vidhurassa nivesane.

1529. Orodhā ca kumārā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā.
Bāhā paggayha pakkandum, Vidhurassa nivesane.

1530. Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā.
Bāhā paggayha pakkandum, Vidhurassa nivesane.

1531. Samāgatā jānapadā, negamā ca samāgatā.
Bāhā paggayha pakkandum, Vidhurassa nivesane.

1532. Itthisahassam bhariyānam, dāsīsatatāni ca.
Bāhā paggayha pakkandum, kasmā no vijahissasi.

1533. Orodhā ca kumārā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā.
Bāhā paggayha pakkandum, kasmā no vijahissasi.

1534. Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā.
Bāhā paggayha pakkandum, kasmā no vijahissasi.

1535. Samāgatā jānapadā, negamā ca samāgatā.
Bāhā paggayha pakkandum, kasmā no vijahissasi”ti.

1. Sampamathitā (Sī, I), sampamadditā (Syā)

Tattha **sentī**ti mahātale chinnapādā viya patitā āvattantā parivattantā sayanti. **Itthisahassam bhariyānanti** bhariyānameva itthīnaṃ sahaṣṣam. **Kasmā no vijahissasī**ti kena kāraṇena amhe vijahissasīti paridevimsu.

Mahāsatto sabbaṃ taṃ mahājanaṃ assāsetvā ghare avasesakiccāni katvā antojanañca bahijanañca ovaditvā ācikkhitabbayuttakaṃ sabbaṃ ācikkhitvā Puṇṇakassa santikaṃ gantvā attano niṭṭhitakiccataṃ ārocesi. Tamatthaṃ pakāseto Satthā āha—

1536. “Katvā gharesu kiccāni, anusāsivā sakaṃ janaṃ.
Mittā’macce ca bhacce ca, puttadāre ca bandhave.

1537. Kammantaṃ saṃvidhetvāna, ācikkhitvā ghare dhanam.
Nidhiñca iṇadānañca, Puṇṇakaṃ eta’dabravi.

1538. Avasī tuvaṃ mayha tīhaṃ agāre,
Katāni kiccāni gharesu mayhaṃ.
Anusāsītā puttadārā mayā ca,
Karoma kaccāna yathāmatim te”ti.

Tattha **kammantaṃ saṃvidhetvānāti** “evañca kātuṃ vaṭṭati”ti ghare kattabbayuttakaṃ kammaṃ saṃvidahitvā. **Nidhinti** nidahitvā ṭhapitadhanaṃ. **Iṇadānanti** iṇavasena saṃyojitadhanaṃ. **Yathāmatim teti** idāni tava ajjhāsayanurūpaṃ karomāti vadati.

Puṇṇako āha—

1539. “Sace hi katte anusāsītā te,
Puttā ca dārā anujīvino ca,
Hande’hi dānī taramānarūpo,
Dīgho hi addhāpi ayaṃ puratthā.

1540. Achambhitova gaṇhāhi, ājāneyyassa vāladhim.
Idaṃ pacchimakaṃ tuyhaṃ, jīvalokassa dassanan”ti.

Tattha **katteti** somanassappatto yakkho mahāsattaṃ ālapati. **Dīgho hi addhāpīti** gantabbamaggopi dīgho. “**Achambhitovā**”ti idaṃ so heṭṭhāpāsādaṃ anotaritvā tatova gantukāmo hutvā avaca.

Atha naṃ mahāsatto āha—

1541. “Sohaṃ kissa nu bhāyissam, yassa me natthi dukkaṭaṃ.
Kāyena vācā manasā, yena gaccheyya duggatin”ti.

Tattha **sohaṃ kissa nu bhāyissanti** idaṃ mahāsatto “achambhitova gaṇhāhi”ti vuttattā evamāha.

Evam mahāsatto sīhanādaṃ naditvā achambhito kesarasīho viya nibbhayo hutvā “ayaṃ sātako mama aruciya mā muccatū”ti adhiṭṭhānapāramiṃ purecārikaṃ katvā daḷhaṃ nivāsetvā assassa vāladhiṃ viyūhitvā ubhohi hatthehi daḷhaṃ vāladhiṃ gahetvā dvīhi pādehi assassa ūrūsu paliveṭhetvā “māṇava gahito me vāladhi, yathāruci yāhi”ti āha. Tasmīṃ khaṇe Puṇṇako Manomayasindhavassa saññaṃ adāsi. So paṇḍitaṃ ādāya ākāse pakkhandi. Tamatthaṃ pakāsentō Satthā āha—

1542. “So assarājā Vidhuraṃ vahanto,
Pakkāmi vehāyasa’ mantalikkhe.
Sākhāsu selesu asajjamāno,
Kālāgiriṃ khippa’ mupāgamāsī”ti.

Tattha **sākhāsu selesu asajjamānoti** Puṇṇako kira cintesi “dūraṃ agantvāva imaṃ Himavantappadese rukkhesu pabbatesu ca pothetvā māretvā hadayamaṃsaṃ ādāya kaḷevaram pabbatantare chaḍḍetvā Nāgabhanameva gamissāmi”ti. So rukkhe ca pabbate ca apariharitvā tesāṃ majjheneva assaṃ pesesi. Mahāsattassānubhāvena rukkhepi pabbatāpi sarīrato ubhosu passesu ratanamattaṃ paṭikkamanti. So “mato vā’no vā”ti parivattitvā mahāsattassa mukhaṃ olokento kañcanādāsamiva vippasannaṃ disvā “ayaṃ evaṃ na maratī”ti punapi sakalahimavantappadese rukkhe ca pabbate ca tikkhattuṃ pothento

pesesi. Evaṃ pothentopi tatheva rukkhapabbatā dūrameva
 paṭikkamantiyeva. Mahāsatto pana kilantakāyo ahoṣi. Atha Puṇṇako “ayaṃ
 neva marati, idāni vātakkhandhe cuṇṇavicuṇṇaṃ karissāmi”ti
 kodhābhībhūto sattamaṃ vātakkhandhaṃ pakkhandi.
 Bodhisattassānubhāvena vātakkhandho dvidhā hutvā bodhisattassa okāsaṃ
 akāsi. Tato verambhavātehi paharāpesi, verambhavātāpi sataśahassa-
 asanisaddo viya hutvā bodhisattassa okāsaṃ adamsu. So Puṇṇako tassa
 antarāyābhāvaṃ passanto taṃ ādāya Kāḷapabbataṃ agamāsi. Tena vuttaṃ—

“So assarājā Vidhuraṃ vihanto,
 Pakkāmi vehāyasa’ mantalikkhe.
 Sākhāsu selesu asajjamāno,
 Kāḷāgiriṃ khippa’ mupāgamāsi”ti.

Tattha **asajjamāno**ti alaggamāno appaṭihaññamāno Vidhurapaṇḍitaṃ
 vahanto Kāḷapabbatamatthakaṃ upāgato.

Evaṃ Puṇṇakassa mahāsattaṃ gahetvā gatakāle paṇḍitassa
 puttadārādayo Puṇṇakassa vasanaṭṭhānaṃ gantvā tattha mahāsattaṃ adisvā
 chinnapādā viya patitvā aparāparaṃ parivattamānā mahāsaddena
 parideviṃsu. Tamatthaṃ pakāsento Sathā āha—

1543. “Itthisahassaṃ bhariyānaṃ, dāsisattasatāni ca.

Bāhā paggayha pakkandum, ‘yakkho brāhmaṇavaṇṇena.
 Vidhuraṃ ādāya gacchati’.

Orodhā ca kumārā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā.

Bāhā paggayha pakkandum, ‘yakkho brāhmaṇavaṇṇena.
 Vidhuraṃ ādāya gacchati’.

Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā.

Bāhā paggayha pakkandum, ‘yakkho brāhmaṇavaṇṇena.
 Vidhuraṃ ādāya gacchati’.

1544. Samāgatā jānapadā, negamā ca samāgatā.

Bāhā paggayha pakkandum, ‘yakkho brāhmaṇavaṇṇena.
Vidhuram ādāya gacchati’.

1545. Itthisahassam bhariyānam, dāsisattasatāni ca.

Bāhā paggayha pakkandum, ‘paṇḍito so kuhiṃ gato’.

Orodhā ca kumārā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā.

Bāhā paggayha pakkandum, ‘paṇḍito so kuhiṃ gato’.

Hatthārohā anikaṭṭhā, rathikā pattikārakā.

Bāhā paggayha pakkandum, ‘paṇḍito so kuhiṃ gato’.

1546. Samāgatā jānapadā, negamā ca samāgatā.

Bāhā paggayha pakkandum, paṇḍito so kuhiṃ gato”ti.

Evam pakkanditvā ca pana te sabbepi¹ sakalanagaravāsīhi saddhim
roditvā rājadvāram agamaṃsu. Rājā mahantaṃ paridevasaddam sutvā
sīhapañjaram vivaritvā “tumhe kasmā paridevathā”ti pucchi. Athassa te
“deva so kira māṇavo na brāhmaṇo, yakkho pana brāhmaṇavaṇṇena āgantvā
paṇḍitaṃ ādāya gato, tena vinā amhākaṃ jīvitaṃ natthi. Sace so ito sattame
divase nāgamissati, sakaṭasatehi sakaṭasahashehi ca dārūni saṅkaḍḍhitvā
sabbe mayam aggim ujjaletvā pavisissāmā”ti imamattham ārocetā² imam
gāthamāham—

1547. “Sace so sattarattena, nāgacchissati paṇḍito.

Sabbe aggim pavekkhāma, nattha’ttho jīvitena no”ti.

Sammāsambuddhassa parinibbutakālepi “mayam aggim pavisitvā
marissāmā”ti vattāro nāma nāhesum. Aho subhāsitaṃ mahāsatte nāgarehīti³.
Rājā tesam katham sutvā “tumhe mā cintayittha,

1. Mahāsattam gahetvā ākāse gacchantaṃ disvā ca sutvā ca evampi kanditvā te sabbe
(Sī, Syā, I)

2. Pavisissāma. Kasmā? So hi amhākaṃ pāpasadiso. Imamattham pakāsento (Ka)

3. Aho suvasitaṃ mahāsattena nagaramhīti (Sī, Syā, I)

mā socittha, mā paridevittha, madhurakatho paṇḍito māṇavam
dhammakathāya palobhetvā attano pādesu pātetvā sakalanagaravāsīnam
assumukhaṃ hāsayingto nacirasseva āgamissatī”ti assāsento gāthamāha—

1548. “Paṇḍito ca viyatto ca, vibhāvī ca vicakkhaṇo.

Khippaṃ mociya attānaṃ, mā bhāyitthā’gamissatī”ti.

Tattha **vīyattoti** veyyattiyā vicāraṇapaññāya samannāgato. **Vibhāvīti**
atthānatthaṃ kāraṇākāraṇaṃ vibhāvetvā dassetvā kathetuṃ samattho.
Vicakkhaṇoti taṅkhaṇeyeva ṭhānuppattikāya kāraṇacintanapaññāya yutto.
Mā bhāyitthāti mā bhāyatha, attānaṃ mocetvā khippaṃ āgamissatīti
assāseti.

Nāgarāpi “paṇḍito kira rañño kathetvā gato bhavissatī”ti assāsaṃ
paṭilabhitvā attano gehāni pakkamīsu.

Antarapeyyālo niṭṭhito.

Sādhunaradhammaṇḍa

Puṇṇakopi mahāsattaṃ Kālāgirimatthake ṭhapetvā “imasmiṃ jīvamāne
mayhaṃ vuḍḍhi nāma natthi, imaṃ māretvā hadayamaṃsaṃ gahetvā
Nāgabhavanaṃ gantvā Vimalāya datvā Irandhatim gahetvā devalokaṃ
gamissāmī”ti cintesi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1549. “So tattha gantvāna vicintayanto,

Uccāvacā cetanakā bhavanti.

Nayimassa jīvena mamatthi kiñci,

Hantvāni’maṃ hadaya’ mānāyissan”ti¹.

Tattha **soti** so Puṇṇako. **Tattha gantvānāti** gantvā tattha
Kālāgirimatthake ṭhito. **Uccāvacā cetanakā bhavantīti** khaṇe khaṇe

1. Hadayaṃ ādiyissanti (Sī, I)

uppajjamānā cetanā uccāpi avacāpi uppajjanti. Tḥānaṃ kho panetaṃ vijjati, yaṃ mametassa jīvitadānacetanāpi uppajjeyyāti. Imassa pana jīvitena taḥiṃ Nāgabhavane mama appamattakampi kiñci kiccaṃ natthi, idhevimaṃ māretvā assa hadayaṃ ānayissāmīti¹ sanniṭṭhānamakāsīti attho.

Tato puna cintesi “yannūnāhaṃ imaṃ sahatthena amāretvā bheravarūpadassanena jīvitakkhayaṃ pāpeyyaṃ”ti. So bheravayakkharūpaṃ nimminivā mahāsattaṃ tajjento āgantvā taṃ pātetvā dāṭṭhānaṃ antare katvā khāditukāmo viya ahoṣi, mahāsattassa lomahaṃsanamattampi nāhoṣi. Tato sīharūpena mattamahāhatthirūpena ca āgantvā dāṭṭhāhi ceva dantehi ca vijjhitaṃ viya ahoṣi. Tathāpi abhāyantassa ekadoṇikanāvappamāṇaṃ mahantaṃ sappavaṇṇaṃ nimminivā assasanto passasanto “susū”ti saddaṃ karonto āgantvā mahāsattassa sakalasarīraṃ veṭhetvā matthake phaṇaṃ katvā aṭṭhāsi, tassa² sārājjamattampi nāhoṣi. Atha “naṃ pabbatamatthake ṭhapetvā³ pātetvā cuṇṇavicuṇṇaṃ karissāmī”ti mahāvātaṃ samuṭṭhāpesi, so tassa kesaggamattampi cāletuṃ nāsakkhi. Atha naṃ tattheva pabbatamatthake ṭhapetvā hatthī viya khajjūrirukkhaṃ pabbataṃ aparāparaṃ cālesi, tathāpi naṃ ṭhitaṭṭhānato kesaggamattampi cāletuṃ nāsakkhi.

Tato “saddasantāseṇa’ssa hadayaphālaṇaṃ katvā māressāmī”ti antopabbataṃ pavisitvā pathaviñca nabhañca⁴ ekaninnādaṃ karonto mahānādaṃ nadi, evampissa sārājjamattampi nāhoṣi. Jānāti hi mahāsatto “yakkhasīhahatthināgarājavesehi āgatopi mahāvātavuṭṭhiṃ samuṭṭhāpakopi pabbatacalanaṃ karontopi antopabbataṃ pavisitvā nādaṃ vissajjentopi māṇavoyeva, na añño”ti. Tato Puṇṇako cintesi “nāhaṃ imaṃ bāhirupakkamena māretuṃ sakkomi, sahattheneva naṃ māressāmī”ti. Tato yakkho mahāsattaṃ pabbatamuddhani ṭhapetvā pabbatapādaṃ gantvā maṇikkhandhe paṇḍusuttaṃ⁵ pavesento viya pabbataṃ pavisitvā tāseṇo vagganto antopabbatena uggantvā mahāsattaṃ pāde

1. Ādiyissāmīti (Sī, I)

2. Evaṃ karontopi (Ka)

3. Tḥatvā (Sī, I)

4. Pabbatañca (Ka)

5. Paṇṇasuttaṃ (Ka)

daḷhaṃ gahetvā parivattetvā adhosiraṃ katvā anālambe ākāse vissajesi.
Tena vuttaṃ—

1550. “So tattha gantvā pabbatantarasmim,
Anto pavisitvāna paduṭṭhacitto.
Asaṃvutasimim jagatippadese,
Adhosiraṃ dhārayi kātiyāno”ti.

Tattha **so tattha gantvā**ti so Puṇṇako pabbatamatthakā pabbatapādaṃ gantvā tattha pabbatantare ṭhatvā tassa anto pavisitvā pabbatamatthake ṭhitassa heṭṭhā paññāyamāno asaṃvute bhūmipadese dhāresīti. Na āditova dhāresi, tattha pana taṃ khipitvā pannarasayojanamattaṃ bhaṭṭhakāle¹ pabbatamuddhani ṭhitova hatthaṃ vaḍḍhetvā² adhosiraṃ bhassantaṃ pādesu gahetvā adhosirameva ukkhipitvā mukhaṃ olokento “na maratī”ti ñatvā dutiyampi khipitvā tiṃsayojanamattaṃ bhaṭṭhakāle tatheva ukkhipitvā puna tassa mukhaṃ olokento jīvantameva disvā cintesi “sace idāni saṭṭhiyojanamattaṃ bhassitvā na marissati, pādesu naṃ gahetvā pabbatamuddhani pothetvā māressāmī”ti. Atha naṃ tatiyampi khipitvā saṭṭhiyojanamattaṃ bhaṭṭhakāle hatthaṃ vaḍḍhetvā pādesu gahetvā ukkhipi. Tato mahāsatto cintesi “ayaṃ maṃ paṭhamaṃ pannarasayojanaṭṭhānaṃ khipi, dutiyampi tiṃsayojanam, tatiyampi saṭṭhiyojanam, idāni puna maṃ na khipissati, ukkhipantoyeva pabbatamuddhani paharivā māressati, yāva maṃ ukkhipitvā pabbatamuddhani na potheti, tāva naṃ adhosiro hutvā olambantova māraṇakāraṇaṃ pucchissāmī”ti. Evaṃ cintetvā ca pana so achambhito asantasanto tathā akāsi. Tena vuttaṃ “dhārayi kātiyāno”ti, tikkhattuṃ khipitvā dhārayīti attho.

1551. So lambamāno narake papāte,
Mahabbhaye lomahaṃse vidugge.
Asantasanto kurūnaṃ kattuseṭṭho,
Iccabravi Puṇṇakaṃ nāma yakkhaṃ.

1. Bhassakāle (Syā, Ka)

2. Pasāretvā (Syā)

1552. Ariyāvākāsosi anariyarūpo,
Asaññato saññatasannikāso.
Accāhitam kammaṃ karosi ludram,
Bhāve ca te kusalam natthi kiñci.

1553. Yam mam papātasmiṃ papātumicchasi,
Ko nu tava'ttho maraṇena mayham.
Amānussasveva tava'jja vaṇṇo,
Ācikkha me tvaṃ katamāsi devatāti.

Tattha **so lambamānoti** so kurūnam kattuseṭṭho tatiyavāre lambamāno. **Ariyāvākāsoti** rūpena ariyasadisso devavaṇṇo hutvā carasi. **Asaññatoti** kāyādīhi asaññato dussīlo. **Accāhitanti** hitātikkantaṃ, ati-ahitaṃ vā. **Bhāve ca teti** tava citte appamattakampi kusalam natthi. **Amānussasveva tava'jja vaṇṇoti** ajja tava idaṃ kāraṇam amānussasveva. **Katamāsi devatāti** yakkhānam antare katarayakkho nāma tvaṃ.

Puṇṇako āha—

1554. “Yadi te suto Puṇṇako nāma yakkho,
Rañño Kuverassa hi so sajjibbo.
Bhūmindharo Varuṇo nāma nāgo,
Brahā sucī vaṇṇabalūpapanno.

1555. Tassā'nujam dhītaṃ kāmayāmi,
Irindhatī nāma sā nāgakaññā.
Tassā sumajjhāya piyāya hetu,
Patārayiṃ tuyha vadhāya dhīrā'ti.

Tattha **sajjibboti** sajīvo¹ amacco. **Brahāti** ārohapariṇāhasampanno uṭṭhāpitakañcanarūpasadisso. **Vaṇṇabalūpapannoti** sarīravaṇṇena ca kāyabalena ca upagato. **Tassā'nujanti** tassa anujātaṃ dhītaṃ. **Patārayinti** cittaṃ pavattesiṃ, sanniṭṭhānamakāsinti attho.

1. Sajīvoti sacivo (Sī, I)

Taṃ sutvā mahāsatto “ayaṃ loko duggahitena nassati, nāgamāṇavikaṃ patthentassa mama maraṇena kiṃ payojanam, tathato kāraṇam jānissāmi”ti cintetvā gāthamāha—

1556. “Mā heva tvam yakkha ahosi mūḷho,
 Naṭṭhā bahū duggahītena loke.
 Kiṃ te sumajjhāya piyāya kiccaṃ,
 Maraṇena me iṅgha suṇomi sabban”ti.

Taṃ sutvā tassa ācikkhanto Puṇṇako āha—

1557. “Mahānubhāvassa mahoragassa,
 Dhītukāmo ñātibhatoha’masmi.
 Taṃ yācamānaṃ sasuro avoca,
 Yathā ma’maññiṃsu sukāmanītaṃ.

1558. Dajjemu kho te sutanuṃ sunettaṃ,
 Sucimhitaṃ candanalittagattaṃ.
 Sace tuvaṃ hadayaṃ paṇḍitassa,
 Dhammena laddhā idha māharesi.
 Etena vittena kumāri labbhā,
 Na’ññaṃ dhanam uttari patthayāma.

1559. Evaṃ na mūḷho’smi suṇohi katte,
 Na cāpi me duggahita’tthi kiñci.
 Hadayena te dhammaladdhena nāgā,
 Irandhatim nāgakaññaṃ dadanti.

1560. Tasmā ahaṃ tuyhaṃ vadhāya yutto,
 Evaṃ mamattho maraṇena tuyhaṃ.
 Idheva taṃ narake pātayitvā,
 Hantvāna taṃ hadaya’mānayissan”ti.

Tattha **dhītukāmoti** dhītaraṃ kāmeme patthemī, dhītu atthāya vicarāmi.
Ñātibhatoha’masmīti tasmā tassa ñātibhatako nāma ahaṃ amhi.

Tanti taṃ nāgakaññaṃ. **Yācamānanti** yācantaṃ maṃ. **Yathā manti** yasmā maṃ. **Aññiṃsūti** jāniṃsu. **Sukāmanīanti** suṭṭhu esa kāmena nītoti sukāmanīto, taṃ sukāmanītaṃ. Tasmā sasuro “**dajjemo kho te**”ti-ādimavoca. Tattha **dajjemūti** dadeyyāma. **Sutanunti** sundarasarīraṃ. **Idha māharesīti** idha Nāgabhavane dhammena laddhā āhareyyāsīti.

Tassa taṃ kathaṃ sutvā mahāsatto cintesi “Vimalāya mama hadayena kiccaṃ natthi, Varuṇanāgarājena mama dhammakathaṃ sutvā maṇinā maṃ pūjetvā tattha gatena mama dhammakathikabhāvo vaṇṇito bhavissati, tato Vimalāya mama dhammakathāya dohaḷo uppanno bhavissati, Varuṇena duggahitaṃ gahetvā Puṇṇako āṇatto bhavissati, svāyaṃ attanā duggahitena maṃ māretuṃ evarūpaṃ dukkhaṃ pāpesi, mama paṇḍitabhāvo ṭhānuppattikāraṇacintanasamatthatā imasmiṃ maṃ mārente kiṃ karissati, handāhaṃ saññāpessāmi nan”ti. Cintetvā ca pana “māṇava sādhunaradhammaṃ nāma jānāmi, yāvāhaṃ na marāmi, tāva maṃ pabbatamuddhani nisīdāpetvā sādhunaradhammaṃ nāma suṇohi, pacchā yaṃ icchasi, taṃ kareyyāsī”ti vatvā sādhunaradhammaṃ vaṇṇetvā attano jīvitaṃ āharāpento so adhosiro olambantova gāthamāha—

1561. “Khippaṃ mamaṃ uddhara kātiyāna,
Hadayena me yadi te atthi kiccaṃ.
Ye keci’me sādhunarassa dhammā,
Sabbeva te pātukaromi ajjā”ti.

Taṃ sutvā Puṇṇako “ayaṃ paṇḍitena devamanussānaṃ akathitapubbo dhammo bhavissati, khippameva naṃ uddharitvā sādhunaradhammaṃ suṇissāmi”ti cintetvā mahāsattaṃ ukkhipitvā pabbatamuddhani nisīdāpesi. Tamatthaṃ pakāsentō Satthā āha—

1562. “So Puṇṇako kurūnaṃ kattuseṭṭhaṃ,
Nagamuddhani khippaṃ patiṭṭhapetvā.
Assatthamāsīnaṃ samekkhiyāna,
Paripucchi kattāra’manomapaññaṃ.

1563. Samuddhaṭo mesi tuvaṃ papātā,
 Hadayena te ajja mamatthi kiccaṃ.
 Ye keci'me sādhanarassa dhammā,
 Sabbeva me pātukarohi ajjā”ti.

Tattha **assatthamāsīnanti** laddhassāsaṃ hutvā nisinnaṃ. **Samekkhiyānāti** disvā. **Sādhunarassa dhammāti** narassa sādhudhammā¹, sundaradhammāti attho.

Taṃ sutvā mahāsatto āha—

1564. “Samuddhaṭo tya'smi ahaṃ papātā,
 Hadayena me yadi te atthi kiccaṃ.
 Ye keci'me sādhanarassa dhammā,
 Sabbeva te pātukaromi ajjā”ti.

Tattha **tya'smīti** tayā asmi.

Atha naṃ mahāsatto “kiliṭṭhagattomhi, nhāyāmi tāvā”ti āha. Yakkhopi “sādhū”ti nhānodakaṃ āharitvā nhātakāle mahāsattassa dibbadussagandhamālādīni datvā alaṅkatappaṭiyattakāle dibbabhojanaṃ adāsī. Atha mahāsatto bhuttabhojano Kāḷāgirimatthakaṃ alaṅkārāpetvā āsanaṃ paññāpetvā alaṅkatadhammāsane nisīditvā Buddhalīlaya sādhanaradhammaṃ desento gāthamāha—

1565. “Yātānuyāyī ca bhavāhi māṇava,
 Allaṅca pāṇiṃ parivajjayassu.
 Mā cassu mittesu kadāci dubbhī,
 Mā ca vasaṃ asatīnaṃ nigacche”ti.

Tattha **allaṅca pāṇiṃ parivajjayassūti** allāṃ tintaṃ pāṇiṃ mā dahi mā jhāpehi.

Yakkho saṅkhittena bhāsīte cattāro sādhanaradhamme bujjhituṃ asakkonto vitthārena pucchanto gāthamāha—

1. Sādhunarassa dhammāti uttamassa sādhanarassa dhammā, (Ka)

1566. “Kathaṃ nu yātaṃ anuyāyi hoti,
 Allañca pāṇiṃ dahate kathaṃ so.
 Asatī ca kā ko pana mittadubbho,
 Akkhāhi me pucchito etamatthan”ti.
 Mahāsattopissa kathesi—
1567. “Asanthutaṃ nopi ca diṭṭhapubbaṃ,
 Yo āsanenāpi nimantayeyya.
 Tasseva atthaṃ puriso kareyya,
 Yātānuyāyīti tamāhu paṇḍitā.
1568. Yasse’karattampi ghare vaseyya,
 Yattha’nnapānaṃ puriso labheyya.
 Na tassa pāpaṃ manasāpi cintaye,
 Adubbhapāṇiṃ dahate mittadubbho.
1569. Yassa rukkhassa chāyāya, nisīdeyya sayeyya vā.
 Na tassa sākhaṃ bhañjeyya, mittadubbho hi pāpako.
1570. Puṇṇampi ce’maṃ pathaviṃ dhanena,
 Dajji’tthiyā puriso sammatāya.
 Laddhā khaṇaṃ atimaññeyya tampi,
 Tāsaṃ vasaṃ asatīnaṃ na gacche.
1571. Evaṃ kho yātaṃ anuyāyi hoti,
 Allañca pāṇiṃ dahate pune’vaṃ.
 Asatī ca sā so pana mittadubbho,
 So dhammiko hohi jahassu adhamman”ti.

Tattha **asanthutanti** ekāhadvīhampi ekato avutthapubbaṃ. **Yo āsanenāpīti** yo evarūpaṃ puggalaṃ āsanamattenapi nimantayeyya, pageva annapānādīhi. **Tassevāti** tassa pubbakāriṣṣa atthaṃ puriso karoteva. **Yātānuyāyīti** pubbakāritāya yātassa puggalassa

anuyāyī. Paṭhamam karonto hi yāyī¹ nāma, pacchā karonto anuyāyī² nāmāti evam paṇḍitā kathenti. Ayaṃ devarāja paṭhamo sādhanaradhammo.

Adubbhapāṇinti adubbhakam³ attano bhujjanahatthameva dahanto hi mittadubbhī nāma hoti. Iti allahatthassa ajjhāpanam nāma ayaṃ dutiyo sādhanaradhammo. **Na tassāti** tassa sākham vā pattam vā na bhañjeyya. Kim kāraṇā? Mittadubbho hi pāpako. Iti paribhuttacchāyassa acetanassa rukkhassapi pāpam karonto⁴ mittadubbhī nāma hoti, kimaṅgam pana manussabhūtassāti. Evam mittesu adubbhanam nāma ayaṃ tatiyo sādhanaradhammo. **Dajji'tthiyāti** dadeyya itthiyā. **Sammatāyāti** “ahameva tassā piyo, na añño, maññeva sā icchatī”ti evam suṭṭhu matāya. **Laddhā khaṇanti** aticārassa okāsam labhitvā. **Asatīnanti** asaddhammasamannāgatānam itthīnam. Iti mātugāmam nissāya pāpassa akaraṇam nāma ayaṃ catuttho sādhanaradhammo. **So dhammiko hohīti** devarāja so tvaṃ imehi catūhi sādhanaradhammehi yutto hohīti.

Evam mahāsatto yakkhassa cattāro sādhanaradhamme Buddhalīlaya kathesi.

Sādhanaradhammakāṇḍam niṭṭhitam.

Kālāgiriṅgaṇḍa

Te dhamme suṇantoyeva Puṇṇako sallakkhesi “catūsupi ṭhānesu paṇḍito attano jīvitameva yācati, ayaṃ kho mayham pubbe asantutasseva⁵ sakkāramakāsi, ahamassa nivesane tīham mahantaṃ yasaṃ anubhavanto vasim, ahañcimam pāpakammaṃ karonto mātugāmam nissāya karomi, sabbathāpi ahameva mittadubbhī. Sace paṇḍitam⁶ aparajjhāmi, na sādhanaradhamme vattissāmi nāma, tasmā kim me nāgamāṇavikāya, Indapatthanagaravāsīnam assumukhāni hāsento imam vegena tattha netvā dhammasabhāyam otāressāmi”ti cintevā gāthamāha—

1. Yāti (Sī, I), pubbayāyī (Ka)

3. Adrūbhakam (I), adruhatam (Ka)

5. Asaṇṭhatasseva (Syā), asandhavasseeva (Ka)

2. Anuyāti (Sī, I)

4. Pāpako honto (Sī, I)

6. Paṇḍite (Sī, I)

1572. “Avasiṃ ahaṃ tuyha tīhaṃ agāre,
Annena pānena upaṭṭhitosmi.
Mitto mamā’sī visajjāma’haṃ taṃ,
Kāmaṃ gharaṃ uttamapañña gaccha.

1573. Api hāyatu nāgakulā attho,
Alampi me nāgakaññāya hotu.
So tvaṃ sakeneva subhāsitena,
Muttosi me ajja vadhāya pañña”ti.

Tattha **upaṭṭhitosmī**ti tayā upaṭṭhitosmi. **Visajjāma’haṃ tanti** vissajjemi ahaṃ taṃ. **Kāmanti** ekamsena. **Vadhāyā**ti vadhato. **Paññāti** pañnavanta.

Atha naṃ mahāsatto “māṇava tvaṃ tāva maṃ attano gharaṃ mā pesehi, Nāgabhavanameva maṃ nehi”ti vadanto gāthamāha—

1574. “Handha tuvaṃ yakkha mamampi nehi,
Sasuraṃ te atthaṃ mayi carassu.
Mayaṃ ca nāgādhipatiṃ vimānaṃ,
Dakkhemu nāgassa adiṭṭhapubban”ti.

Tattha **handāti** vavassaggatthe nipāto. **Sasuraṃ te² atthaṃ mayi carassū**ti tava sasurassa santakaṃ³ atthaṃ mayi cara mā nāsehi. **Nāgādhipatiṃ vimānanti** ahampi nāgādhipatiñca vimānañcassa adiṭṭhapubbaṃ passeyyaṃ.

Taṃ sutvā Puṇṇako āha—

1575. “Yaṃ ve narassa ahitāya assa,
Na taṃ pañño arahati dassanāya.
Atha kena vaṇṇena amittagāmaṃ,
Tuva’micchasi uttamapañña gantun”ti.

Tattha **amittagāmanti** amittassa vasanaṭṭhānaṃ, amittasamāgamanti⁴ attho.

1. Upasaggatthe (Syā, Ka)

3. Santikaṃ (Syā)

2. Sasurantike (Syā)

4. Amittassa gāmanti (Ka)

Atha naṃ mahāsatto āha—

1576. “Addhā pajānāmi ahampi etaṃ,
Na taṃ pañño arahati dassanāya.
Pāpañca me natthi kataṃ kuhiñci,
Tasmā na saṅke maraṇāgamāyā”ti.

Tattha **marañāgamāyā**ti marañassa āgamāya.

Apica devarāja tādiso yakkho kakkhaḷo mayā dhammakathāya palobhetvā mudukato, idāneva maṃ “alaṃ me nāgamāṇavikāya, attano gharaṃ yāhī”ti vadesi, nāgarājassa mudukaraṇaṃ mama bhāro¹, nehiyeva maṃ tatthāti. Tassa taṃ vacanaṃ sutvā Puṇṇako “sādhū”ti sampaṭicchitvā tuṭṭhacitto āha—

1577. “Handa ca ṭhānaṃ atulānubhāvaṃ,
Mayā saha dakkhasi ehi katte.
Yattha’cchati naccagītehi nāgo,
Rājā yathā Vessavaṇo naḷiññaṃ.

1578. Taṃ nāgakaññā caritaṃ gaṇena,
Nikīlitaṃ nicca’ maho ca rattim.
Pahūtamālyaṃ bahupupphachannaṃ,
Obhāsati vijju’ riva’ ntalikkhe.

1579. Annena pānena upetarūpaṃ,
Naccehi gītehi ca vāditehi.
Paripūraṃ kaññāhi alaṅkatāhi,
Upasobhati vatthapilandhanenā”ti.

Tattha **handā cāti** nipātamattameva. **Ṭhānanti** nāgarājassa vasanaṭṭhānaṃ. **Naḷiññanti** Naḷiniyaṃ² nāma rājadhāniyaṃ. **Caritaṃ gaṇenāti** taṃ nāgakaññānaṃ gaṇena caritaṃ. **Nikīlitaṃ** niccaṃ aho ca rattim ca nāgakaññāhi kilītanukīlitaṃ.

1. Mudukaraṇe mama ko bhāro (Sī, I)

2. Niḷiññanti niḷiññaṃ (Syā)

Evañca pana vatvā Puṇṇako mahāsattaṃ assapiṭṭhaṃ āropetvā tattha nesi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1580. “So Puṇṇako kurūnaṃ kattuseṭṭhaṃ,
Nisīdayī pacchato āsanasmim.
Ādāya kattāra’manomapaññaṃ,
Upānayī bhavanaṃ nāgarañño.

1581. Patvāna ṭhānaṃ atulānubhāvaṃ,
Aṭṭhāsi kattā pacchato Puṇṇakassa.
Sāmaggipekkhamāno nāgarājā,
Pubbe jāmātara’majjhabhāsathā”ti.

Tattha **so Puṇṇakoti** bhikkhave so evaṃ Nāgabavanaṃ vaṇṇetvā paṇḍitaṃ attano ājaññaṃ āropetvā Nāgabavanaṃ nesi. **Ṭhānanti** nāgarājassa vasanaṭṭhānaṃ. **Pacchato Puṇṇakassāti** Puṇṇakassa kira etadahosi “sace nāgarājā paṇḍitaṃ disvā muducitto bhavissati, iccetaṃ kusalaṃ. No ce, tassa taṃ apassantasseva sindhavaṃ āropetvā ādāya gamissāmi”ti. Atha naṃ pacchato ṭhapesi. Tena vuttaṃ “pacchato Puṇṇakassā”ti. **Sāmaggipekkhamānoti**¹ sāmaggiṃ apekkhamāno. “Sāmaṃ apekkhī”tipi pāṭho, attano jāmātaraṃ passivā paṭhamataraṃ sayameva ajjhabhāsathāti attho.

Nāgarājā āha—

1582. “Yannu tuvaṃ agamā maccalokaṃ,
Anvesamāno hadayaṃ paṇḍitassa.
Kacci samiddhena idhānupatto,
Ādāya kattāra’manomapaññaṃ”ti.

Tattha **kacci samiddhenāti** kacci te² manorathena samiddhena nipphannena idhāgatosīti pucchati.

1. Sāmaggipekkhīti (Sī, Syā, I)

2. Tena (Sī, Syā, I)

Puṇṇako āha—

1583. “Ayaṃ hi so āgato yaṃ tva’micchasi,
Dhammena laddho mama Dhammapālo.
Taṃ passatha sammukhā bhāsamaṇaṃ,
Sukho have¹ sappurisehi saṅgamo”ti.

Tattha **yaṃ tva’micchasi**ti yaṃ tvaṃ icchasi. “Yantu micchasi”ti pi pāṭho. **Sammukhā bhāsamaṇanti** taṃ lokasakkataṃ² Dhammapālaṃ idāni madhurena sarena dhammaṃ bhāsamaṇaṃ sammukhāva passatha, sappurisehi ekaṭṭhāne samāgamo hi nāma sukho hotīti.

Kāḷāgirikaṇḍaṃ niṭṭhitam.

Tato nāgarājā mahāsattaṃ disvā gāthamāha—

1584. “Adiṭṭhapubbaṃ disvāna, macco maccubhayaṭṭito.
Byamhito nābhivādesi, nayidaṃ pañṇavatāmivā”ti.

Tattha **byamhitoti** bhīto. Idaṃ vuttaṃ hoti—paṇḍita tvaṃ adiṭṭhapubbaṃ Nāgabhavanaṃ disvā maraṇabhayena aṭṭito bhīto hutvā yaṃ maṃ nābhivādesi, idaṃ kāraṇaṃ pañṇavantānaṃ na hotīti.

Evaṃ vandaṇaṃ paccāsisaṇaṃ nāgarājānaṃ mahāsatto “na tvaṃ mayā vanditabbo”ti avatvāva attano ṇāṇavantaṭāya upāyakosallena “ahaṃ vajjhappattabhāvena na taṃ vandāmi”ti vadanto gāthādvayamāha—

1585. “Na camhi byamhito nāga, na ca maccubhayaṭṭito.
Na vajjho abhivādeyya, vajjhaṃ vā nābhivādaye.

1586. Kathaṃ no abhivādeyya, abhivādāpayetha ve.
Yaṃ naro hantumiccheyya, taṃ kammaṃ nupapajjati”ti.

Tassattho—nevāhaṃ nāgarāja adiṭṭhapubbaṃ Nāgabhavanaṃ disvā bhīto, na maraṇabhayaṭṭito. Mādisassa hi maraṇabhayaṃ nāma natthi, vajjho pana abhivādetuṃ, vajjhaṃ vā avajjhopi abhivādāpetuṃ na labhati. Yaṃ hi

1. Bhave (I)

2. Lokapālakaṃ (Sī), loke pākaṭaṃ (Syā)

naro hantumiccheyya, so taṃ kathaṃ nu abhivādeyya, kathaṃ vā tena attānaṃ abhivādāpayetha ve. Tassa hi taṃ kammaṃ na upapajjati. Tvañca kira maṃ mārāpetuṃ imaṃ āṇāpesi, kathāhaṃ taṃ vandāmīti.

Taṃ sutvā nāgarājā mahāsattassa thutiṃ karonto dve gāthā abhāsi—

1587. “Evametaṃ yathā brūsi, saccaṃ bhāsasi paṇḍita.
Na vajjho abhivādeyya, vajjhaṃ vā nābhivādaye.

1588. Kathaṃ no abhivādeyya, abhivādāpayetha ve.
Yaṃ naro hantumiccheyya, taṃ kammaṃ nupapajjati”ti.

Idāni mahāsatto nāgarājena saddhiṃ paṭisanthāraṃ karonto āha—

1589. “Asassataṃ sassataṃ nu tavayidaṃ,
Iddhī jutī balavīriyūpapatti.
Pucchāmi taṃ nāgarāje’tamatthaṃ,
Kathaṃ nu te laddhamidaṃ vimānaṃ.

1590. Adhicaladdhaṃ pariṇāmajaṃ te,
Sayamkataṃ udāhu devehi dinnam.
Akkhāhi me nāgarāje’tamatthaṃ,
Yatheva te laddhamidaṃ vimānaṃ”ti.

Tattha **tavayidanti** idaṃ tava yasajātaṃ, vimānaṃ vā asassataṃ sassatasadisam, “mā kho yasaṃ nissāya pāpamakāsī”ti iminā padena attano jīvitaṃ yācati. **Iddhīti** nāga-iddhi ca nāgajuti ca kāyabalañca cetasikavīriyañca Nāgabhavane upapatti ca yañca te idaṃ vimānaṃ, pucchāmi taṃ nāgarāja etamatthaṃ, kathaṃ nu te idaṃ sabbaṃ laddhanti. **Adhicaladdhanti** kiṃ nu tayā idaṃ vimānaṃ evaṃ sampannaṃ adhicca akāraṇena laddhaṃ, udāhu utupariṇāmajaṃ te idaṃ, udāhu sayam sahattheneva kataṃ, udāhu devehi te dinnam, yatheva te idaṃ laddhaṃ, etaṃ me atthaṃ akkhāhīti.

Taṃ sutvā nāgarājā āha—

1591. “Nā’ dhiḥcaladdhaṃ na pariṇāmajāṃ me,
Na sayamkatamā nāpi devehi dinnam.
Sakehi kammehi apāpakehi,
Puññehi me laddhamidaṃ vimānan”ti.

Tattha **apāpakehī**ti alāmakehi.

Tato mahāsatto āha—

1592. “Kiṃ te vataṃ kiṃ pana brahmacariyaṃ,
Kissa suciṇṇassa ayaṃ vipāko.
Iddhī jutī balavīriyūpapatti,
Idaṅca te nāga mahāvīmaṇaṃ”ti.

Tattha **kiṃ te vatanti** nāgarāja purimabhava tava kiṃ vataṃ ahosi, ko pana brahmacariyavāso, katarassa sucaritassevesa iddhi-ādiko vipākoti.

Taṃ sutvā nāgarājā āha—

1593. “Ahaṅca bhariyā ca manussaloke,
Saddhā ubho dānapatī ahumhā.
Opānabhūtaṃ me gharaṃ tadā’si,
Santappitā samaṇabrāhmaṇā ca.

1594. Mālaṅca gandhaṅca vilepanaṅca,
Padīpiyaṃ seyya’ mupassayaṅca.
Acchādanaṃ sāyanamannapānaṃ,
Sakkacca dānāni adamha tattha.

1595. Taṃ me vataṃ taṃ pana brahmacariyaṃ,
Tassa suciṇṇassa ayaṃ vipāko.
Iddhī jutī balavīriyūpapatti,
Idaṅca me dhīra mahāvīmaṇaṃ”ti.

Tattha **manussaloketi** Aṅgaraṭṭhe Kālacampānagare. **Taṃ me vatanti** taṃ sakkaccaṃ dinnadānameva mayhaṃ vattasamādānañca brahmacariyañca ahosi, tasseva sucaritassa ayaṃ iddhādiko vipākoti.

Mahāsatto āha—

1596. “Evaṃ ce te laddhamidaṃ vimānaṃ,
Jānāsi puññānaṃ phalūpapattim.
Tasmā hi dhammaṃ cara appamatto,
Yathā vimānaṃ puna māvasesī”ti.

Tattha **jānāsīti** sace tayā dānānubhāvena taṃ laddhaṃ, evaṃ sante jānāsi nāma puññānaṃ phalañca puññaphalena nibbattaṃ upapattiñca. **Tasmā hīti** yasmā puññehi tayā idaṃ laddhaṃ, tasmā. **Puna māvasesīti** punapi yathā imaṃ Nāgabhavanaṃ ajjhāvasasi, evaṃ dhammaṃ cara.

Taṃ sutvā nāgarājā āha—

1597. “Nayidha santi samaṇabrāhmaṇā ca¹,
Yesa’ nnapānāni dademu katte.
Akkhāhi me pucchito etamatthaṃ,
Yathā vimānaṃ puna māvasemā”ti.

Mahāsatto āha—

1598. “Bhogī hi te santi idhūpapannā,
Puttā ca dārā anujīvino ca.
Tesu tuvaṃ vacasā kammunā ca,
Asampaduṭṭho ca bhavāhi niccaṃ.

1599. Evaṃ tuvaṃ nāga asampadosaṃ,
Anupālaya vacasā kammunā ca.
Ṭhatvā idha yāvatāyukaṃ vimāne,
Uddhaṃ ito gacchasi devalokaṃ”ti.

1. Samaṇā brāhmaṇā vā (St)

Tattha **bhogī**ti bhogino, nāgāti attho. **Tesū**ti tesu puttadārādīsu bhogīsu vācāya kamma ca niccam asampaduṭṭho bhava. **Anupālayā**ti evaṃ puttādīsu ceva sesasattesu ca mettacittasaṅkhātāṃ asampadosaṃ anurakkha. **Uddham** itoti ito Nāgabhavanato cuto uparidevalokaṃ gamissasi. Mettacittāṃ hi dānato atirekataraṃ puññanti.

Tato nāgarājā mahāsattassa dhammakathaṃ sutvā “na sakkā paṇḍitena bahi papañcaṃ kātuṃ, Vimalāya dassetvā subhāsitaṃ sāvetvā dohaḷaṃ paṭippassambhetvā Dhanañcayarājānaṃ hāsento paṇḍitaṃ pesetuṃ vaṭṭati”ti cintetvā gāthamāha—

1600. “Addhā hi so socati rājasetṭho,
Tayā vinā yassa tuvaṃ sajjibbo.
Dukkhūpanītopi tayā samecca,
Vindeyya poso sukha’māturopī”ti.

Tattha **sajjibboti** sajīvo amacco. **Sameccā**ti tayā saha samāgantvā. **Āturopī**ti bāḷhagilānopi samāno.

Taṃ sutvā mahāsatto nāgarājassa thutiṃ karonto itaraṃ gāthamāha—

1601. “Addhā sataṃ bhāsasi nāga dhammaṃ,
Anuttaraṃ atthapadaṃ suciṇṇaṃ.
Etādisiyāsu hi āpadāsu,
Paññāyate mādisānaṃ viseso”ti.

Tattha **addhā satanti** ekaṃsena santānaṃ paṇḍitānaṃ dhammaṃ bhāsasi. **Atthapadanti** hitakoṭṭhāsaṃ. **Etādisiyāsū**ti evarūpāsu āpadāsu etādise bhaye upaṭṭhite mādisānaṃ paññavantānaṃ viseso paññāyati.

Taṃ sutvā nāgarājā atirekataraṃ tuṭṭho tameva pucchanto gāthamāha—

1602. “Akkhāhi no tā’yaṃ mudhā nu laddho,
 Akkhehi no tā’yaṃ ajesi jūte.
 Dhammena laddho iti tā’ya’ māha,
 Kathaṃ nu tvaṃ hatthamimassa māgato”ti.

Tattha **akkhāhi** noti ācikkha amhākaṃ. **Tā’yanti** taṃ ayaṃ. **Mudhānu laddhoti** kiṃ nu kho mudhā amūlakeneva labhi, udāhu jūte ajesi, **iti tā’ya’ māhā**ti ayaṃ Puṇṇako “dhammena me paṇḍito laddho”ti vadati. **Kathaṃ nu tvaṃ hatthamimassa māgatoti** tvaṃ kathaṃ imassa hattham¹ āgatosi.

Mahāsatto āha—

1603. “Yo mi’ssaro tattha ahosi rājā,
 Ta’ māya’ makkhehi ajesi jūte.
 So maṃ jito rājā imassa’ dāsi,
 Dhammena laddhosmi asāhasenā”ti.

Tattha **yo mi’ssaroti** yo maṃ² issaro. **Imassa’ dāsī**ti imassa Puṇṇakassa adāsi.

Taṃ sutvā nāgarājā tuṭṭho ahosi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1604. “Mahorago attamano udaggo,
 Sutvāna dhīrassa subhāsītāni.
 Hatthe gahetvāna anomapaññaṃ,
 Pāvekkhi bhariyāya tadā sakāse.

1605. Yena tvaṃ vimale paṇḍu, yena bhattaṃ na ruccati.
 Na ca metādiso vaṇṇo, ayameso tamonudo.

1606. Yassa te hadayenattho, āgatāyaṃ pabhaṅkaro.
 Tassa vākyāṃ nisāmehi, dullabhaṃ dassanaṃ punā”ti.

1. Hatthattam (Sī, I), hatthattam (Syā)

2. Ime (Sī), me (Syā, I)

Tattha **pāvekkhīti** paviṭṭho. **Yenāti** bhadde vimale yena kāraṇena tvaṃ paṇḍu ceva, na ca te bhattaṃ ruccati. **Na ca metādiso vaṇṇoti** pathavitale vā devaloke vā na ca tādiso vaṇṇo aññassa kassaci atthi, yādiso etassa guṇavaṇṇo patthaṭo. **Ayameso tamonudoti** yaṃ nissāya tava dohaḷo uppanno, ayameva so sabbalokassa tamonudo. **Punāti** puna etassa dassanaṃ nāma dullabhanti vadati.

Vimalāpi taṃ disvā paṭisanthāraṃ akāsi. Tamatthaṃ pakāsentō Satthā āha—

1607. “Disvāna taṃ Vimalā bhūripaññaṃ,
Dasaṅgulī añjalim paggahetvā.
Haṭṭhena bhāvena paṭitarūpā, iccabravi kurūnaṃ kattuseṭṭhan”ti.

Tattha **haṭṭhena bhāvenāti** pahaṭṭhena cittena. **Paṭitarūpāti** somanassajātā.

Ito paraṃ Vimalāya ca mahāsattassa ca vacanappaṭivacanagāthā—

1608. “Adiṭṭhapubbaṃ disvāna, macco maccubhayaṭṭito.
Byamhito nābhivādesi, nayidaṃ paññavatāmiva.

1609. Na camhi byamhito nāgi, na ca maccubhayaṭṭito.
Na vajjho abhivādeyya, vajjhaṃ vā nābhivādaye.

1610. Kathaṃ no abhivādeyya, abhivādāpayetha ve.
Yaṃ naro hantumiccheyya, taṃ kammaṃ nupapajjati.

1611. Evametaṃ yathā brūsi, saccaṃ bhāsasi paṇḍita.
Na vajjho abhivādeyya, vajjhaṃ vā nābhivādaye.

1612. Kathaṃ no abhivādeyya, abhivādāpayetha ve.
Yaṃ naro hantumiccheyya, taṃ kammaṃ nupapajjati.

1613. Asassataṃ sassataṃ nu tavayidaṃ,
Iddhī jutī balavīriyūpapatti.
Pucchāmi taṃ nāgakaññe’tamatthaṃ,
Kathaṃ nu te laddhamidaṃ vimānaṃ.

1614. Adhiccaladdham pariṇāmajam te,
 Sayamkataṃ udāhu devehi dinnam.
 Akkhāhi me nāgakaññe'tamattham,
 Yatheva te laddhamidaṃ vimānam.
1615. Nādhiccaladdham na pariṇāmajam me,
 Na sayamkataṃ nāpi devehi dinnam.
 Sakehi kammehi apāpakehi,
 Puññehi me laddhamidaṃ vimānam.
1616. Kiṃ te vataṃ kiṃ pana brahmacariyam,
 Kissa suciṇṇassa ayam vipāko.
 Iddhī jutī balavīriyūpapatti,
 Idañca te nāgi mahāvimānam.
1617. Ahañca kho sāmiko cāpi mayham,
 Saddhā ubho dānapatī ahumhā.
 Opānabhūtam me gharam tadā'si,
 Santappitā samaṇabrāhmaṇā ca.
1618. Mālañca gandhañca vilepanañca,
 Padīpiyam seyyamupassayam ca.
 Acchādanam sāyanamannapānam,
 Sakkacca dānāni adamha tattha.
1619. Tam me vataṃ tam pana brahmacariyam,
 Tassa suciṇṇassa ayam vipāko.
 Iddhī jutī balavīriyūpapatti,
 Idañca me dhīra mahāvimānam.
1620. Evam ce te laddhamidaṃ vimānam,
 Jānāsi puññanam phalūpapattim.
 Tasmā hi dhammam cara appamattā,
 Yathā vimānam puna māvesesi.

1621. Nayidha santi samaṇabrāhmaṇā ca,
 Yesa'nnapānāni dademu katte.
 Akkhāhi me pucchito etamatthaṃ,
 Yathā vimānaṃ puna māvasema.
1622. Bhogī hi te santi idhūpapannā,
 Puttā ca dārā anujīvino ca.
 Tesu tuvaṃ vacasā kammunā ca,
 Asampaduṭṭhā ca bhavāhi niccaṃ.
1623. Evaṃ tuvaṃ nāgi asampadosaṃ,
 Anupālaya vacasā kammunā ca.
 Ṭhatvā idha yāvatāyukaṃ vimāne,
 Uddhaṃ ito gacchasi devalokaṃ.
1624. Addhā hi so socati rājasetṭho,
 Tayā vinā yassa tuvaṃ sajjibbo.
 Dukkūpanītopi tayā samecca,
 Vindeyya poso sukha'māturopi.
1625. Addhā sataṃ bhāsasi nāgi dhammaṃ,
 Anuttaraṃ atthapadaṃ suciṇṇaṃ.
 Etādisiyāsu hi āpadāsu,
 Paññāyate mādisānaṃ viseso.
1626. Akkhāhi no tā'yaṃ mudhā nu laddho,
 Akkhehi no tā'yaṃ ajesi jūte.
 Dhammena laddho iti tā'ya'māha,
 Kathaṃ nu tvaṃ hatthamimassa māgato.
1627. Yo mi'ssaro tattha ahosi rājā,
 Ta'māya'makkhehi ajesi jūte.
 So maṃ jito rājā imassa'dāsi,
 Dhammena laddhosmi asāhasenā'ti.
- Imāsaṃ gāthānaṃ attho heṭṭhā vuttanayeneva veditabbo.

Mahāsattassa vacanaṃ sutvā atirekataraṃ tuṭṭhā Vimalā mahāsattaṃ
gahetvā sahasagandhodakaghaṭehi nhāpetvā nhānakāle mahāsattassa
dibbadussadibbagandhamālādīni datvā alaṅkatappaṭiyattakāle
dibbabhojanaṃ bhojesi. Mahāsatto bhuttabhujano alaṅkatāsaṇaṃ
paññāpetvā alaṅkatadhammāsane nisīditvā Buddhalīlaya dhammaṃ desesi.
Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1628. “Yatheva Varuṇo nāgo, pañhaṃ pucchittha paṇḍitaṃ.
Tatheva nāgakaññāpi, pañhaṃ pucchittha paṇḍitaṃ.

1629. Yatheva Varuṇaṃ nāgaṃ, dhīro tosesi pucchito.
Tatheva nāgakaññampi, dhīro tosesi pucchito.

1630. Ubhopi te attamane viditvā,
Mahoragaṃ nāgakaññañca dhīro.
Achambhī abhīto alomahaṭṭho,
Iccabravi Varuṇaṃ nāgarājānaṃ.

1631. Mā rodhayi nāga āyā’ha’masmi,
Yena tavattho idaṃ sarīraṃ.
Hadayena maṃsena karohi kiccaṃ,
Sayāṃ karissāmi yathāmati te”ti.

Tattha **achambhī**ti nikkampo. **Alāmahaṭṭho**ti bhayena ahaṭṭhalomo.

Iccabravīti vīmaṃsanavasena iti abravi. **Mā rodhayī**ti¹

“mittadubbhikammaṃ karomī”ti mā bhāyi, “kathaṃ nu kho imaṃ idāni
māressāmi”ti vā² mā cintayi. **Nāgā**ti Varuṇaṃ ālapati. **Āyā’ha’masmī**ti āyo³
ahaṃ asmi, ayameva vā pāṭho. **Sayāṃ karissāmī**ti sace tvaṃ “imassa santike
idāni dhammo me suto”ti maṃ māretuṃ na visahasi, ahameva yathā tava
ajjhāsayo, tathā sayāṃ karissāmīti.

1. Mā heṭhayīti (I) 2. Hanissāmīti (Sī, Syā, I) 3. Ayāhamasmīti ayaṃ (Sī, Syā, I)

Nāgarājā āha—

1632. “Paññā have hadayaṃ paṇḍitānaṃ,
Te tya’ mha paññāya mayāṃ sutuṭṭhā.
Anūnanāmo labhata’ jja dāraṃ,
Ajjeva taṃ kuruyo pāpayātū”ti.

Tattha **te tya’ mhāti** te mayāṃ tava paññāya sutuṭṭhā. **Anūnanāmoti** sampuṇṇanāmo Puṇṇako yakkhasenāpati. **Labhata’ jja dāranti** labhatu ajja dāraṃ, dadāmi assa dhītaraṃ Irandhatim. **Pāpayātūti** ajjeva taṃ Kururaṭṭhaṃ Puṇṇako pāpetu.

Evañca pana vatvā Varuṇo nāgarājā Irandhatim Puṇṇakassa adāsi. So taṃ labhitvā tuṭṭhacitto mahāsattena saddhim sallapi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1633. “Sa Puṇṇako attamano udaggo,
Irandhatim nāgakaññaṃ labhitvā.
Haṭṭhena bhāvena patītarūpo,
Iccabravi kurūnaṃ kattuseṭṭhaṃ.

1634. Bhariyāya maṃ tvaṃ akari samaṅgim,
Ahañca te Vidhura karomi kiccaṃ.
Idañca te maṇiratanāṃ dadāmi,
Ajjeva taṃ kuruyo pāpayāmi”ti.

Tattha **maṇiratananti** paṇḍita ahaṃ tava guṇesu pasanno arahāmi¹ tava anucchavikaṃ kiccaṃ kātuṃ, tasmā imañca te cakkavattiparibhogaṃ maṇiratanāṃ demi, ajjevataṃ Indapatthaṃ pāpemīti.

Atha mahāsatto tassa thutim karonto itaraṃ gāthamāha—

1635. “Ajeyya’ mesā tava hotu metti,
Bhariyāya kaccāna piyāya saddhim.
Ānandi vitto sumano patīto,
Datvā maṇim maṃ ca nayi’ ndapatthan”ti.

Tattha **ajeyya'mesā**ti tava bhariyāya saddhim piyasamvāsametti ajeyyā hoti. “Ānandi vitto”ti-ādīhi pītisamaṅgibhāvamevassa vadati.

Nayi'ndapatthanti naya Indapattham.

¹Tam sutvā Puṇṇako tathā akāsi. Tena vuttam¹—

1636. “Sa Puṇṇako kurūnam kattuseṭṭham,
Nisīdayī purato āsanasmim.
Ādāya kattāra'manomapaññam,
Upānayī nagaram Indapattham.

1637. Mano manussassa yathāpi gacche,
Tatopissa khippataram² ahosi.
Sa Puṇṇako kurūnam kattuseṭṭham,
Upānayī nagaram Indapattham.

1638. Eti'ndapattham nagaram padissati,
Rammāni ca ambavanāni bhāgaso.
Aham ca bhariyāya samaṅgibhūto,
Tuvanāca pattosi sakam nīketan”ti.

Tattha **yathāpi gaccheti** mano nāma kiñcāpi na gacchati, dūre ārammaṇam gaṇhanto pana gatoti vuccati, tasmā manassa ārammaṇaggahaṇatopi khippataram tassa Manomayasindhavassa gamanam ahosīti evamettha attho daṭṭhabbo. **Eti'ndapatthanti**³ assapiṭṭhe nisinnoyevassa⁴ dassento evamāha. **Sakam nīketanti** tvañca attano nivesanam sampattoti āha.

Tasmim pana divase paccūsakāle rājā supinam addasa. Evarūpo supino ahosi—rañño nivesanadvāre paññakkhandho sīlamayasākho⁵ pañcagorasaphalo alaṅkatahatthigavāssapaṭicchanno mahārukkho ṭhito. Mahājano tassa sakkāram katvā añjalim paggayha

1-1. Sī-Syā-I-pothakesu natthi.

3. Ehindapatthanti (Ka)

5. Sīlasākhapasākho (Sī, I), sīlasākho (Syā)

2. Tatopi samkhippataram (Sī, I)

4. Nisinnasseva (Sī, Syā, I)

namassamāno aṭṭhāsi. Atheko kaṇhapuriso pharusō rattasāṭakanivattho rattapupphakaṇṇadharo āvudhahattho āgantvā mahājanassa paridevantasseva taṃ rukkhaṃ samūlaṃ¹ chinditvā ākaḍḍhanto ādāya gantvā puna taṃ āharitvā pakatiṭṭhāneyeva ṭhapetvā pakkāmīti. Rājā taṃ supinaṃ pariggaṇhanto “mahārukkho viya na añño koci, Vidhurapaṇḍito. Mahājanassa paridevantassevataṃ samūlaṃ chinditvā ādāya gatapuriso viya na añño koci, paṇḍitaṃ gahetvā gatamaṇavo. Puna taṃ āharitvā pakatiṭṭhāneyeva ṭhapetvā gato viya so māṇavo puna taṃ paṇḍitaṃ ānetvā dhammasabhāya dvāre ṭhapetvā pakkamissati. Addhā ajja mayaṃ paṇḍitaṃ passissāmā”ti sannitṭhānaṃ katvā somanassapatto sakalanagaraṃ alaṅkārapetvā dhammasabhaṃ sajjāpetvā alaṅkataratanamaṇḍape dhammāsanaṃ paññāpetvā ekasatarāja-amaccagaṇanagaravāsijānapadaparivuto “ajja tumhe paṇḍitaṃ passissatha, mā socitthā”ti mahājanaṃ assāsetvā paṇḍitassa āgamaṇaṃ olokento dhammasabhāyaṃ nisīdi, amaccādayopi nisīdīsu. Tasmim̐ khaṇe Puṇṇakopi paṇḍitaṃ otāretvā dhammasabhāya dvāre parisamajjheyeva ṭhapetvā Irandhatim̐ ādāya devanagarameva gato. Tamatthaṃ pakāsentō Satthā āha—

1639. “Sa Puṇṇako kurūnaṃ kattuseṭṭhaṃ,
Oropiya dhammasabhāya majjhe.
Ājañña’ mārūyha anomavaṇṇo,
Pakkāmi vehāyasa’ mantalikkhe.

1640. Taṃ disvā rājā paramappatīto,
Uṭṭhāya bāhāhi palissajitvā.
Avikampayaṃ dhammasabhāya majjhe,
Nisīdayī pamukhamāsanasmin”ti.

Tattha **anomavaṇṇoti** ahīnavaṇṇo uttamavaṇṇo. **Avikampayanti** bhikkhave so rājā paṇḍitaṃ palissajitvā mahājanamajjhe avikampanto anolīyantoyeva hatthe gahetvā attano abhimukhaṃ katvā alaṅkatadhammāsane nisīdāpesi.

Atha rājā tena saddhiṃ sammoditvā madhuraṇṇaṃ karonto
gāthamāha—

1641. “Tvaṃ no vinetāsi rathaṃva naddhaṃ,
Nandanti taṃ kuruyo dassanena.
Akkhāhi me pucchito etamatthaṃ,
Kathaṃ pamokkho ahu māṇavassā”ti.

Tattha **naddhanti** yathā naddhaṃ rathaṃ sārathi vineti¹, evaṃ tvaṃ
amhākaṃ kāraṇena nayena hitakiriyāsu vinetā. **Nandanti** tanti taṃ disvāva
ime Kururaṇṇavāsino tava dassanena nandanti. **Māṇavassāti** māṇavassa
santikā kathaṃ tava pamokkho ahoṣi, yo vā taṃ muñcantassa māṇavassa
pamokkho, so kena kāraṇena ahoṣī attho.

Mahāsatto āha—

1642. “Yaṃ māṇavotyā’bhivadī janinda,
Na so manusso naravīrasaṭṭha.
Yadi te suto Puṇṇako nāma yakkho,
Rañño Kuverassa hi so sajjibbo.

1643. Bhūmindharo Varuṇo nāma nāgo,
Brahā sucī vaṇṇabalūpapanno.
Tassā’nujaṃ dhītaraṃ kāmayāno,
Irandhatī nāma sā nāgakaññā.

1644. Tassā sumajjhāya piyāya hetu,
Patārayittha maraṇāya mayhaṃ.
So ceva bhariyāya samaṅgibhūto,
Ahañca anuññāto maṇi ca laddho”ti.

Tattha **yaṃ māṇavotyā’bhivadīti** janinda yaṃ tvaṃ “māṇavo”ti
abhivadasi. **Bhūmindharoti** bhūmindharanāgabhavanavāsī. **Sā nāgakaññāti**
yaṃ nāgakaññāṃ so patthayamāno mama maraṇāya patārayi cittaṃ
pavattesi, sā

1. Upaneti (Syā)

nāgakaññā Irandhatī nāma. **Piyāya hetūti** mahārāja so hi nāgarājā catupposathikapañhavissajjane pasanno maṃ maṇinā pūjetvā Nāgabhavaṇaṃ gato Vimalāya nāma deviyā taṃ maṇim adisvā “deva kuhiṃ maṇi”ti pucchito mama dhammakathikabhāvaṃ vaṇṇesi. Sā mayhaṃ dhammakathaṃ sotukāmā hutvā mama hadaye dohaḷaṃ uppādesi. Nāgarājā duggahitena pana dhītaraṃ Irandhatim āha “mātā te Vidhurassa hadayamaṃse dohaḷinī, tassa hadayamaṃsaṃ āharitum samattham sāmikam pariyesāhi”ti. Sā pariyesanti Vessavaṇassa bhāgineyyaṃ Puṇṇakaṃ nāma yakkhaṃ disvā taṃ attani paṭibaddhacittam ñatvā pitu santikam nesi. Atha nam so “Vidhuraṇḍitassa hadayamaṃsaṃ āharitum sakkonto Irandhatim labhissati”ti āha. Puṇṇako Vepullapabbatato cakkavattiparibhogaṃ maṇiratanam āharitvā tumhehi saddhim jūtam kīlitvā maṃ jinitvā labhi. Ahañca mama nivesane tīham vasāpetvā mahantaṃ sakkāraṃ akāsim. Sopi maṃ assavāladhim gāhāpetvā Himavante rukkesu ca pabbatesu ca pothetvā māretum asakkonto sattame vātakkhandhe verambhavātamukhe ca pakkhanditvā anupubbena satthiyojanubbedhe Kālāgirimatthake ṭhapetvā sīhavesādivasena idañcidañca rūpaṃ katvāpi māretum asakkonto mayā attano māraṇakāraṇaṃ puṭṭho ācikkhi. Athassāham sādhanaradhamme kathesim. Taṃ sutvā pasannacitto maṃ idha ānetukāmo ahoṣi. Athāhaṃ taṃ ādāya Nāgabhavaṇaṃ gantvā nāgakaññā ca Vimalāya ca dhammaṃ desesim. Tato nāgarājā ca Vimalā ca sabbanāgaparisa ca pasidimsu. Nāgarājā tattha mayā chāhaṃ vutthakāle Irandhatim Puṇṇakassa adāsi. So taṃ labhitvā pasannacitto hutvā maṃ maṇiratanena pūjetvā nāgarājena āṇatto Manomayasindhavaṃ āropetvā sayam majjhimāsane nisīditvā Irandhatim pacchimāsane nisīdāpetvā maṃ purimāsane nisīdāpetvā idhāgantvā parisamajjhe otāretvā Irandhatim ādāya attano nagameva gato. Evaṃ mahārāja so Puṇṇako tassā sumajjhāya piyāya hetu patārayittha maraṇāya mayhaṃ. Athevaṃ maṃ nissāya so ceva bhariyāya samaṅgibhūto, mama dhammakathaṃ sutvā pasannena nāgarājena ahañca anuññāto, tassa Puṇṇakassa santikā aham sabbakāmadado cakkavattiparibhogamaṇi ca laddho, gaṇhatha deva imaṃ maṇinti rañño ratanaṃ adāsi.

Tato rājā paccūsakāle attanā diṭṭhasupinaṃ nagaravāsīnaṃ kathetukāmo
 “bhonto nagaravāsīno ajja mayā diṭṭhasupinaṃ suṇāthā”ti vatvā āha—

1645. “Rukkho hi mayhaṃ padvāre sujāto,
 Paññākkhandho sīlamaya’ssa sākḥā.
 Atthe ca dhamme ca ṭhito nipāko,
 Gavapphalo hatthigavāssachanno.
1646. Naccagītātūriyābhinādite,
 Uchchijja senaṃ puriso ahāsi.
 So no ayaṃ āgato sanniketaṃ,
 Rukkhasi’massā’pacitīṃ karoṭha.
1647. Ye keci vittā mama paccayena,
 Sabbeva te pātukarontu ajja.
 Tibbāni katvāna upāyanāni,
 Rukkhasi’massā’pacitīṃ karoṭha.
1648. Ye keci baddhā mama atthi raṭṭhe,
 Sabbeva te bandhanā mocayantu.
 Yatheva’yaṃ bandhanasmā pamutto,
 Evamete muñcare bandhanasmā.
1649. Unnaṅgalā māsamimaṃ karontu,
 Maṃsodanaṃ brāhmaṇā bhakkhayantu.
 Amajjapā majjarahā pivantu,
 Puṇṇāhi thālāhi palissutāhi.
1650. Mahāpathaṃ nicca samavhayantu,
 Tibbañca rakkhaṃ vidahantu raṭṭhe.
 Yathā’ññamaññaṃ na viheṭṭhayeyyūṃ,
 Rukkhasi’massā’pacitīṃ karoṭhā”ti.

Tattha **sīlamaya'ssa sākḥāti** etassa rukkhassa sīlamayā sākḥā. **Atthe ca dhammecāti** vaddhiyañca sabhāve ca. **Ṭhito nipākoti** so paññāmayarukkho patiṭṭhito. **Gavapphaloti** pañcavidhagorasaphalo. **Hatthigavāssachannoti** alaṅkatahatthigavāssehi sañchanno. **Naccagītātūriyābhināditeti** atha tassa rukkhassa pūjam karontena mahājanena tasmim rukkhe etehi naccādīhi abhināдите.¹ **Ucchijja senam puriso ahāsīti**¹ eko kaṇhapuriso āgantvā taṃ rukkham ucchijja parivāretvā ṭhitam senam palāpetvā ahāsi gahetvā gato. Puna so rukkho āgantvā amhākam nivesanadvāreyeva ṭhito. So no ayam rukkhasadiso paṇḍito sanniketaṃ āgato. Idāni sabbeva tumhe rukkhassa imassa apacitim karotha, mahāsakkāram pavattetha.

Mama paccayenāti ambho amaccā ye keci maṃ nissāya laddhena yasena **vittā** tuṭṭhacittā, te sabbe attano vittam pātukarontu. **Tibbānīti** bahalāni mahantāni. **Upāyanānīti** paṇṇākāre. **Ye kecīti** antamaso kīḷanattḥāya baddhe migapakkhino upādāya. **Muñcareti** muñcantu. **Unnaṅgalā māsamimam karontūti** imam māsam kasananaṅgalāni ussāpetvā ekamante ṭhapetvā nagare bherim carāpetvā sabbeva manussā mahāchaṇam karontu. **Bhakkhayantūti** bhuñjantu. **Amajjapāti** ettha a-kāro nipātamattam, majjapā purisā majjarahā attano attano āpānatṭhānesu nisinnā pivantūti attho. **Puṇṇāhi thālāhīti** puṇṇehi thālehi. **Palissutāhīti** atipuṇṇattā paggharamānehi. **Mahāpatham nicca samavhayantūti** antonagare alaṅkatamahāpatham rājamaggaṃ nissāya ṭhitā vesiyā niccakālam kilesavasena kilesatthikam janam avhayantūti attho. **Tibbanti** gāḷham. **Yathāti** yathā rakkhassa² susamvihitattā unnaṅgalā hutvā rukkhassimassa apacitim karontā aññamaññam na viheṭṭhayeyyūm, evam rakkham samvidahantūti attho.

Evam raññā vutte—

1651. Orodhā ca kumārā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā.

Bahum annaṅca pānaṅca, paṇḍitassābhihārayum.

1-1. Sī-Syā-I-pothakesu natthi.

2. Ārakkhāya (Sī, I)

1652. Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā.
Bahum̐ annañca pānañca, paṇḍitassābhihārayum̐.
1653. Samāgatā jānapadā, negamā ca samāgatā.
Bahum̐ annañca pānañca, paṇḍitassābhihārayum̐.
1654. Bahujano pasannosi, disvā paṇḍitamāgate.
Paṇḍitamhi anuppatte, celukkhepo pavattathāti.

Tattha **abhihārayunti** evam̐ raññā āṇattā¹ mahāchaṇam̐ paṭiyādetvā sabbe satte bandhanā mocetvā ete sabbe orodhādayo nānappakāram̐ paṇṇākāram̐ sajjitvā tena saddhim̐ annañca pānañca paṇḍitassa pesesum̐. **Paṇḍitamāgateti** paṇḍite āgate tam̐ paṇḍitam̐ disvā bahujano pasanno ahosi.

Chaṇo māsenā osānam̐ agamāsi. Tato mahāsatto Buddhakiccam̐ sādiento viya mahājanassa dhammam̐ desento rājānañca anusāsanto dānādīni puññāni katvā yāvatāyukam̐ ṭhatvā āyupariyosāne saggaparāyaṇo ahosi. Rājānam̐ ādīmkatvā sabbepi nagaravāsino paṇḍitassovāde ṭhatvā dānādīni puññāni katvā āyupariyosāne saggapuram̐ pūrayim̐su.

Satthā imam̐ dhammadesanam̐ āharitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepi Tathāgato paññāsampanno upāyakusaloyevā”ti vatvā jātakam̐ samodhānesi “tadā paṇḍitassa mātāpitaro mahārājakulāni ahesum̐, jeṭṭhabhāriyā Rāhulamātā, jeṭṭhaputto Rāhulo, Vimalā Uppalavaṇṇā, Varuṇanāgarājā Sāriputto, supaṇṇarājā Moggallāno, Sakko Anuruddho, Dhanañcayakorabyarājā Ānando, Puṇṇako Channo, parisā Buddhaparisā, Vidhupaṇḍito pana ahameva Sammāsambuddho ahosin”ti.

Vidhurajātakavaṇṇanā navamā.

10. Vessantarajātakavaṇṇanā (547)

Dasavarakathāvaṇṇanā

Phussatī varavaṇṇābheti idaṃ Satthā Kapilavatthum upanissāya Nigrodhārāme viharanto pokkharavassam ārabba katesi. Yadā hi Satthā pavattitavaradhammacakko anukkamena Rājagaham gantvā tattha hemantaṃ vītināmetvā Udāyittherena maggadesakena vīsatisahassakhīṇāsavaparivuto paṭhamagamanena Kapilavatthum agamāsi, tadā Sakyarājāno “mayam amhākaṃ nātiseṭṭham passissāmā”ti sannipabhitvā Bhagavato vasaṇaṭṭhānaṃ vīmaṃsamānā “Nigrodhasakkassarāmo ramaṇīyo”ti sallakkhetvā tattha sabbaṃ paṭijagganavidhiṃ katvā gandhapupphādihatthā paccuggamaṃ karontā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍite daharadahare nāgaradārake ca nāgaradārikāyo ca paṭhamaṃ paṇiṃsu, tato rājakumāre ca rājakumārikāyo ca. Tesam antarā sāmaṃ gandhapupphacuṇṇādīhi Satthāraṃ pūjetvā Bhagavantaṃ gahetvā Nigrodhārāmameva agamiṃsu. Tattha Bhagavā vīsatisahassakhīṇāsavaparivuto paññattavarabuddhāsane nisīdi. Tadā hi sākiyā mānajātikā mānatthaddhā. Te “ayaṃ Siddhatthakumāro amhehi daharataro, amhākaṃ kaniṭṭho bhāgineyyo putto nattā”ti cintevā daharadahare rājakumāre ca rājakumārikāyo ca āhaṃsu “tumhe Bhagavantaṃ vandatha, mayam tumhākaṃ piṭṭhito nisīdissāmā”ti.

Tesu evaṃ avanditvā nisinnesu Bhagavā tesam ajjhāsayaṃ oloketvā “na maṃ nātayo vandanti, handa idāneva vandāpessāmī”ti abhiññāpādakaṃ catutthajjhānaṃ samāpajjitvā tato vuṭṭhāya ākāsaṃ abhuggantvā tesam sīse pādapaṃsum okiramāno viya Kaṇḍambarukkhamaṇe yamakapāṭihāriyasadisam pāṭihāriyam akāsi. Rājā Suddhadano taṃ acchariyam disvā āha “bhante tumhākaṃ jātaḍivase Kālāḍevalassa¹ vandanattham upanītānaṃ vo pāde parivattitvā brāhmaṇassa matthake ṭhite disvā aham tumhākaṃ pāde vandim, ayaṃ me paṭhamavandaṇā. Punapi vappamaṅgaladivase jambucchāyāya sirisayane nisinnānaṃ vo jambucchāyāya

1. Isikālāḍevalassa (Ka)

aparivattanam disvāpi aham tumhākam pāde vandim, ayam me dutiyavandanā. Idāni imam adiṭṭhapubbam pāṭihāriyam disvāpi tumhākam pāde vandāmi, ayam me tatiyavandanā”ti. Raññā pana vandite avanditvā ṭhātum samattho nāma ekasākiyopi nāhosi, sabbe vandimsuyeva.

Iti Bhagavā nātayo vandāpetvā ākāśato otarivā paññattavarabuddhāsane nisīdi. Nisinne ca Bhagavati sikhāpatto nātisamāgame ahosi, sabbe ekaggacittā hutvā nisīdimsu. Tato mahāmegho uṭṭhahitvā pokkharavassam vassi, tambavaṇṇam udakam heṭṭhā viravantam gacchati. Ye temetukāmā, te tementi. Atemetukāmassa sarīre ekabindumattampi na patati. Tam disvā sabbe acchariyabbhutacittajātā ahesum. “Aho acchariyam aho abbhutam aho Buddhānam mahānubhāvatā, yesam nātisamāgame evarūpam pokkharavassam vassī”ti bhikkhū katham samuṭṭhāpesum. Tam sutvā Satthā “na bhikkhave idāneva, pubbepi mama nātisamāgame mahāmegho pokkharavassam vassiyevā”ti vatvā tehi yācito atitam āhari.

Atīte Siviraṭṭhe Jetuttaranagare Sivimahārājā nāma rajjam kārento Sañjyam¹ nāma puttam paṭilabhi. So tassa vayappattassa Maddarājadhītarām Phussatim² nāma rājakaññam ānetvā rajjam niyyādetvā Phussatim aggamahesim akāsi. Tassā ayam pubbayogo—ito ekanavutikappe Vipassī nāma Satthā loke udapādi. Tasmim Bandhumatinagaraṃ nissāya Kheme Migadāye viharante eko rājā rañño Bandhumassa anagghena candanasārena saddhim satahassagghanikam suvaṇṇamālam pesesi. Rañño pana dve dhītarō ahesum. So tam paṇṇākāram tāsam dātukāmo hutvā candanasāram jeṭṭhikāya adāsi, suvaṇṇamālam kaniṭṭhāya adāsi. Tā ubhopi “na mayam imam attano sarīre piḷandhissāma, Satthārameva pūjessāmā”ti cintevā rājānam āhamso “tāta candanasārena ca suvaṇṇamālāya ca Dasabalam pūjessāmā”ti. Tam sutvā rājā “sādhū”ti sampatīcchi. Jeṭṭhikā sukhumacandanacuṇṇam kāretvā suvaṇṇasamuggam pūretvā gaṇhāpesi. Kaniṭṭhabhaginī pana suvaṇṇamālam uracchadamālam

1. Sañcayam (Ka)

2. Phusatim (Si, I)

kārāpetvā suvaṇṇasamuggena gaṇhāpesi. Tā ubhopi Migadāyavihāraṃ gantvā jeṭṭhikā candanacuṇṇena Dasabalassa suvaṇṇavaṇṇaṃ sarīraṃ pūjetvā sesacuṇṇāni gandhakuṭiyāṃ vikiritvā “bhante anāgate tumhādisassa Buddhassa mātā bhaveyyan”ti patthanaṃ akāsi. ()¹ kaniṭṭhabhaginīpi Tathāgatassa suvaṇṇavaṇṇaṃ sarīraṃ suvaṇṇamālāya katena uracchadena pūjetvā “bhante yāva arahattappatti, tāva idaṃ pasādhanāṃ mama sarīrā mā vigataṃ hotū”ti patthanaṃ akāsi. ()² Satthāpi tāsāṃ anumodanaṃ akāsi.

Tā ubhopi yāvatāyukāṃ ṭhatvā devaloke nibbattiṃsu. Tāsu jeṭṭhabhaginī devalokato manussalokaṃ, manussalokato devalokaṃ saṃsarantī ekanavutikappāvasāne amhākaṃ Buddhuppādakāle Buddhamātā Mahāmāyādevī nāma ahosi. Kaniṭṭhabhaginīpi tatheva saṃsarantī Kassapadasabalassa kāle Kikissa rañño dhītā hutvā nibbatti. Sā cittakammakatāya viya uracchadamālāya alaṅkatena urena jātattā uracchadā nāma kumārikā hutvā soḷasavassikakāle Satthu bhattānumodanaṃ sutvā sotāpattiphale patiṭṭhāya aparabhāge bhattānumodanaṃ suṇanteneva pitarā sotāpattiphalaṃ pattadivaseyeva arahattaṃ patvā pabbajitvā parinibbāyi. Kikirājāpi aññā satta dhītaro labhi. Tāsāṃ nāmāni—

Samaṇī samaṇaguttā ca, bhikkhunī bhikkhadāyikā³.

Dhammā ceva sudhammā ca, saṃghadāsī ca sattamīti⁴.

Tā imasmim Buddhuppāde—

Khemā Uppalavaṇṇā ca, Paṭācārā ca Gotamī.

Dhammadinnā Mahāmāyā, Visākhā cāpi sattamīti⁴.

1. Gāthamāha—

“Esā candanacuṇṇena, pūjā tumhesu me katā.

Tumhādisassa Buddhassa, mātā hessaṃ anāgate”ti (Syā)

2. Gāthamāha—

“Bhante suvaṇṇamālāya, mayā tvaṃ pūjito asi.

Tena mayhaṃ ure hotu, mālāpuṇṇena nimmitā”ti (Syā)

3. Bhikkhudāsikā (Syā, I), bhikkhadāyikā (Aṃ-Ṭṭha 1. 311 piṭṭhe.)

4. Sattimīti (Sī, Syā, I)

Tāsu Phussatī Sudhammā nāma hutvā dānādīni puññāni katvā vipassisamāsambuddhassa katāya candanacuṇṇapūjāya phalena rattacandanarasaparipphosita viya sarīrena jātattā Phussatī nāma kumārikā hutvā devesu ca manussesu ca saṁsaranā aparabhāge Sakkassa devarañño aggamaheṣī hutvā nibbatti. Athassā yāvatāyukam ṭhatvā pañcasu pubbanimittesu uppannesu Sakko devarājā tassā parikkhīṇāyukatam ñatvā mahantena yasena tam ādāya Nandanavanuyyānam gantvā tattha tam alaṅkatasayanapiṭṭhe nisinnam sayam sayanapasse nisīditvā etadavoca “bhadde Phussati te dasa vare dammi, te gaṇhassū”ti vadanto imasmim gāthāsahassapaṭimaṇḍite Mahāvessantarajātaka paṭhamam gāthamāha—

1655. “Phussatī varavaṇṇābhe, varassu dasadhā vare.

Pathabyā cārupubbaṅgi, yaṁ tuyham manaso piyan”ti.

Evamesā Mahāvessantaradhammadesanā devaloke patiṭṭhāpitā nāma hoti.

Tattha **Phussatī**¹ tam nāmenālapati. **Varavaṇṇābheti** varāya vaṇṇābhāya samannāgate. **Dasadhā**ti dasavidhe. **Pathabyāti** pathaviyam gahetabbe katvā **varassu** gaṇhassūti vadati. **Cārupubbaṅgī**ti cārunā pubbaṅgena varalakkhaṇena² samannāgate. **Yaṁ tuyham manaso piyanti** yaṁ yaṁ tava manasā piyam, tam tam dasahi koṭṭhāsehi gaṇhāhīti vadati.

Sā attano cavanadhammataṁ ajānantī pamattā hutvā dutiyagāthamāha—

1656. “Devarāja namo tyatthu, kiṁ pāpaṁ pakataṁ mayā.

Rammā cāvesi maṁ ṭhānā, vātova dharaṇīruhan”ti.

Tattha **namo tyatthū**ti namo te atthu. **Kiṁ pāpanti** kiṁ mayā tava santike pāpaṁ pakatanti pucchati. **Dharaṇīruhanti** rukkham.

Athassā pamattabhāvaṁ ñatvā Sakko dve gāthā abhāsi—

1657. “Na ceva te kataṁ pāpaṁ, na ca me tvamasi appiyā.

Puññam ca te parikkhīṇam, yena te’vaṁ vadāmahaṁ.

1. Phusatīti (Sī, I)

2. Ūrulakkhaṇena (Ka)

1658. Santike maraṇaṃ tuyhaṃ, vinābhāvo bhavissati.

Paṭiggaṇhāhi me ete, vare dasa pavecchato¹ti.

Tattha **yena te'vanti** yena te¹ evaṃ vadāmi. **Tuyhaṃ vinābhāvoti** tava amhehi saddhiṃ viyogo bhavissati. **Pavecchatoti** dadamānassa.

Sā Sakkassa vacanaṃ sutvā nicchayena attano maraṇaṃ ñatvā varam gaṇhantī āha—

1659. “Varam ce me ado Sakka, sabbabhūtānamissara.

Sivirājassa bhaddante, tattha assaṃ nivesane.

1660. Nīlanettā nīlabhamu, nīlakkhī ca yathā migī.

Phussatī nāma nāmena, tattha'pa ssaṃ Purindada.

1661. Puttaṃ labhetha varadaṃ, yācayogaṃ amacchariṃ.

Pūjitaṃ paṭirājūhi, kittimantaṃ yasassināṃ.

1662. Gabbhaṃ me dhārayantiyā, majjhimaṅgaṃ anunnataṃ.

Kucchi anunnato assa, cāpaṃva likhitaṃ samaṃ.

1663. Thanā me nappapateyyuṃ, palitā na santu vāsava.

Kāye rajo na limpetha, vajjhañcāpi pamocaye.

1664. Mayūraḥcābhirude, nārivaragaṇāyute.

Khujjacelāpakākiṇṇe, sūtamāgadhavaṇṇite.

1665. Citraggaḷerughusite, surāmaṃsapabodhane.

Sivirājassa bhaddante, tattha'ssaṃ mahesī piyā²ti.

Tattha **Sivirājassāti** sāsakalajambudīpatalaṃ oloketī attano anucchavikaṃ Sivirañño nivesanaṃ disvā tattha aggamahesibhāvaṃ patthentī evamāha. **Yathā migī**ti ekavassikā hi migapotikā nīlanettā hoti, tenevamāha. **Tatthapa'ssanti** tatthapi imināva

1. Tam (Sī, Syā, I)

2. Tattha assaṃ mahesiyāti (Sī, Syā, I)

nāmena assaṃ. **Labhethā**ti labheyyaṃ. **Varadanti** alaṅkatasīsa-
akkhiyugalahadayamaṃsarudhirasetacchattaputtadāresu yācitayācitassa
varabhaṅḍassa dāyakaṃ. **Kucchī**ti “majjhimaṅgaṇa”ti vuttaṃ sarūpato
dasseti. **Likhitanti** yathā chekena dhanukārena sammā likhitaṃ dhanu
anunnatamajjhaṃ tulāvaṭṭaṃ¹ samaṃ hoti, evarūpo me kucchi bhaveyya.

Nappapateyyunti pativā lambā na bhaveyyuṃ. **Palitā na santu**²
vāsavāti vāsava devaseṭṭha palitānipi me sirasmiṃ na santu² mā
paññāyimsu. “Palitāni siroruhā”tipi paṭṭho. **Vajjhañcāpī**ti kibbisakārakaṃ
rājāparādhikaṃ vajjhappattacorāṃ attano balena mocetuṃ samatthā
bhaveyyaṃ. Iminā attano issariyabhāvaṃ dīpeti. **Sūtamāgadhavaṇṇiteti**³
bhojanakālādīsu thutivasena kālaṃ ārocentehi sūtehi ceva māgadhakehi ca
vaṇṇite. **Citraggale**rughusiteti pañcaṅgikatūriyasaddasadisāṃ manoramāṃ
ravaṃ ravantehi sattaratanavicittehi dvārakavāṭehi ugghosite.
Surāmaṃsapabodhaneti “pivatha khādathā”ti surāmaṃsehi
pabodhiyamānane evarūpe Sivirājassa nivesane tassa aggamahesī
bhaveyyanti ime dasa vare gaṇhi.

Tattha Sivirājassa aggamahesibhāvo paṭṭhāmo varo, nīlanettatā dutiyo,
nīlabhamukatā tatiyo, Phussatīti nāmaṃ catuttho, puttapaṭilābho pañcāmo,
anunnatakucchitā chaṭṭho, alambatthanatā sattāmo, apalitabhāvo aṭṭhāmo,
sukhumacchavibhāvo navāmo, vajjhappamocanasamatthātā dasāmo varoti.

Sakko āha—

1666. Ye te dasa varā dinnā, mayā sabbaṅgasobhane.

Sivirājassa vijite, sabbe te lacchāsī vare”ti.

(Athassā Sakko devarājā Phussatiyā dasa vare adāsī, datvā ca pana
“bhadde Phussati tava sabbe te samijjhantū”ti vatvā anumodi. Tamatthāṃ
pakāsento Satthā āha—)⁴

1. Guḷavaṭṭaṃ (Sī, I) 2. Nassantu (Sī, Syā, I) 3. Sūdamāgadhavaṇṇiteti (Syā, I)

4. () Sī-Syā-I-potthakesu natthi.

1667. “Idaṃ vatvāna Maghavā, devarājā Sujampati.

Phussatiyā varam datvā, anumodittha Vāsavo”ti.

Tattha **anumoditthā**ti “sabbe te lacchasi vare”ti evaṃ vare datvā pamudito tuṭṭhamānaso ahoṣīti attho.

Dasavarakathā niṭṭhitā.

Himavantavaṇṇanā

Iti sā vare gahetvā tato cutā Maddarañño aggamahesiyā kucchimhi nibbatti. Jāyamānā ca candanacuṇṇaparikiṇṇena viya sarīrena jātā. Tenassā nāmaggaṇadivase “Phussatī”tveva nāmaṃ karīmsu. Sā mahantena parivārena vaḍḍhitvā soḷasavassakāle uttamarūpadharā ahoṣi. Atha naṃ Sivimahārājā puttassa Sañjayakumārassa atthāya ānetvā tassa chattam ussāpetvā soḷasannaṃ itthisahassānaṃ jeṭṭhikaṃ katvā aggamahesiṭṭhāne thapesi. Tena vuttam—

“Tato cutā sā Phussatī, khattiye upapajjatha.

Jetuttaramhi nagare, Sañjayena samāgami”ti¹.

Sā Sañjayassa piyā manāpā ahoṣi. Atha naṃ Sakko āvajjamāno “mayā Phussatiyā dinnavaresu nava varā samiddhā”ti disvā “eko pana puttavaro na tāva samijjhati, tampissā samijjhāpessāmi”ti cintesi. Tadā mahāsatto Tāvatisadevaloke vasati, āyu cassa parikkhiṇaṃ ahoṣi. Tam nītvā Sakko tassa santikaṃ gantvā “mārīsa tayā manussalokaṃ gantuṃ vaṭṭati, tattha Sivirañño aggamahesiyā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhituṃ vaṭṭati”ti vatvā tassa ceva aññesaṅca cavanadhammānaṃ saṭṭhisahassānaṃ devaputtānaṃ paṭiññaṃ gahetvā sakaṭṭhānameva gato. mahāsattopi tato cavitvā tathupapanno, sesadevaputtāpi saṭṭhisahassānaṃ amaccānaṃ gehesu nibbattiṃsu. Mahāsatte kucchigate Phussatī dohaḷinī hutvā catūsu nagaradvāresu

1. Khu 4. 392 piṭṭhe Cariyāpiṭake.

nagaramajjhe rājanivesanadvāre cāti chasu ṭhānesu cha dānasālāyo
kārāpetvā devasikaṃ cha satasahassāni vissajjetvā mahādānaṃ dātukāmā
ahosi.

Rājā tassā dohaḷaṃ sutvā nemittake brāhmaṇe pakkosāpetvā pucchi.
Nemittakā “mahārāja deviyā kucchimhi dānābhirato satto uppanno, dānena
tittim na gamissatī”ti vadimsu. Taṃ sutvā rājā tuṭṭhamānaso hutvā cha
dānasālāyo pārāpetvā vuttappakāraṃ dānaṃ paṭṭhapesi. Bodhisattassa
paṭisandhiggahaṇakālato paṭṭhāya rañño āyassa pamāṇaṃ nāma nāhosi.
Tassa puññānubhāvena sakalajambudīparājāno paṇṇākāraṃ paṇiṇimsu. Devī
mahantena parivārena gabbhaṃ dhārentī dasamāse paripuṇṇe nagaraṃ
daṭṭhukāmā hutvā rañño ārocesi. Rājā nagaraṃ devanagaraṃ viya
alaṅkārāpetvā devim rathavaraṃ āropetvā nagaraṃ padakkhiṇaṃ kāresi.
Tassā vessānaṃ vīthiyā vemajjhaṃ sampattakāle kammajavātā calimsu.
Atha amaccā rañño ārocesuṃ. Taṃ sutvā vessavīthiyaṃyeva tassā
sūtiḡharaṃ pārāpetvā vāsaṃ gaṇhāpesi. Sā tattha puttaṃ vijāyi. Tena
vuttaṃ—

“Dasa māse dhārayitvāna, karontī puraṃ padakkhiṇaṃ.
Vessānaṃ vīthiyā majjhe, janesi Phussatī mamaṃ”ti¹.

Mahāsatto mātu kucchito nikkhantoyeva visado hutvā akkhīni
ummīletvā nikkhami.k Nikkhantoyeva ca mātu hatthaṃ pasāretvā “amma
dānaṃ dassāmi, atthi kiñci te dhanan”ti āha. Athassa mātā “tāta yathā-
ajjhāsayena dānaṃ dehi”ti pasāritahatthe sahasatthavikaṃ ṭhapesi.
Mahāsatto hi umaṅgajātake imasmim jātake pacchimattabhāveti tīsu ṭhānesu
jātamatteyeva mātārā saddhim kathesi. Athassa nāmaggaṇadivase
vessavīthiyaṃ jātattā “Vessantaro”ti nāmaṃ karimsu.

Tena vuttaṃ—

“Na mayhaṃ mattikaṃ nāmaṃ, napi pettikasambhavaṃ.
Jātomhi vessavīthiyaṃ, tasmā Vessantaro ahun”ti¹.

1-1. Khu 4. 392 piṭṭhe Cariyāpiṭake.

Jātaḍivaseyeva paṇassa ekā ākāśacāriṇī kareṇukā
 abhimaṅgalasammataṃ sabbasetam̃ hatthipotakam̃ ānetvā
 maṅgalahatthiṭṭhāne ṭhapetvā pakkāmi. Tassa mahāsattam̃¹ paccayam̃ katvā
 uppanattā “Paccayo”tveva nāmam̃ karimsu. Tam̃ divasameva
 amaccagehesu saṭṭhisahassakumārakā jāyimsu. Rājā mahāsattassa
 atidīghādīdose vivajjetvā alambathaniyo madhurakhīrāyo catusaṭṭhi dhātiyo
 upaṭṭhāpesi. Tena saddhim̃ jātānaṅca saṭṭhidāraśasahassānam̃ ekekā dhātiyo
 upaṭṭhāpesi. So saṭṭhisahashehi dārakehi saddhim̃ mahantena parivārena
 vaḍḍhati. Athassa rājā sataśasahassagghanakam̃ kumārapiḷandhanam̃ kārāpesi.
 So catuppaṅcavassikakāle tam̃ omuṅcitvā dhātīnam̃ datvā puna tāhi
 dīyamānampi na gaṇhi. Tā raṅṅo ārocayimsu. Rājā tam̃ sutvā “mama
 puttēna dinnam̃ brahmadeyyameva hotū”ti aparampi kāresi. Kumāro tampi
 adāsiyeva. Iti dāraśakāleyeva dhātīnam̃ nava vāre piḷandhanam̃ adāsi.

Aṭṭhavassikakāle paṇa pāsāḍavaragato siriśayanapiṭṭhe nisinnova cintesi
 “aham̃ bāhirakadānameva demi, tam̃ mam̃ na paritoseṭi, ajjhattikadānam̃
 dātukāmomhi, saśe mam̃ koci sīśam̃ yāceyya, sīśam̃ chinditvā tassa
 daḍeyyam̃. Saśepi mam̃ koci haḍayam̃ yāceyya, uram̃ bhinditvā haḍayam̃
 nīharitvā daḍeyyam̃. Saśe akkhīni yāceyya, akkhīni uppāṭetvā daḍeyyam̃.
 Saśe sarīramam̃sam̃ yāceyya, saśalasaśrīrato mam̃sam̃ chinditvā daḍeyyam̃.
 Saśepi mam̃ koci rudhiram̃ yāceyya, rudhiram̃ gaḍetvā daḍeyyam̃. Atha vāpi
 koci ‘dāśo me hohī’ti vadeyya, attānamassa sāvetvā dāśam̃ katvā
 daḍeyyan”ti. Tassevam̃ sabhāvam̃ cintēntassa
 catunahutādhikadviyojanaśasataśasabahalā ayam̃ mahāpathavī
 mattavaravāraṅo viya gajjamānā kampi. Sinerupabbatarājā
 suseditavettānkuro viya onamitvā Jetuttaranagarābhimukho aṭṭhāsi.
 Pathavisaddēna devo gajjanto khaṅikavassam̃² vassi, akālavijjulatā
 niccharimsu, sāgaro saṅkhubhi. Saśko devarājā apphoṭesi, mahābrahmā
 sādhukāramadāsi. Pathavitalato paṭṭhāya yāva brahmalokā ekakolāhalam̃
 ahosi.

1. Mahāsattassa (Sī, Syā, I)

2. Ghanikavassam̃ (Ka)

Vuttampi cetam—

“Yadāhaṃ dārako homi, jātiyā aṭṭhavassiko.
Tadā nisajja pāsāde, dānaṃ dātuṃ vicintayim.
Hadayaṃ dadeyyaṃ cakkhuraṃ, maṃsampi rudhirampi ca.
Dadeyyaṃ kāyaṃ sāvetaṃ, yadi koci yācaye mamaṃ.
Sabhāvaṃ cintayantassa, akampitamasaṅghitaṃ.
Akampi tattha pathavī, Sineruvanavaṭṭamaṃsakā”¹.

Bodhisatto soḷasavassikakāleyeva sabbasippesu nipphattiṃ pāpuṇi. Athassa pitā rajjaṃ dātukāmo mātaro saddhiṃ mantetvā Maddarājakulato mātuladhītaṃ Maddiṃ nāma rājakaññaṃ ānetvā soḷasannaṃ itthisahassānaṃ jeṭṭhikaṃ aggamaheṣiṃ katvā mahāsattaṃ rajje abhisiñci. Mahāsatto rajje patiṭṭhitakālato paṭṭhāya devasikaṃ cha satasahassāni vissajjento mahādānaṃ pavattesi. Aparabhāge Maddidevī puttaṃ vijāyi. Taṃ kañcanajālena sampaṭicchimsu, tenassa “Jālīkumāro”tveva nāmaṃ karimsu. Tassa padasā gamanakāle dhītaṃ vijāyi. Taṃ Kaṇhājīna sampaṭicchimsu, tenassā “Kaṇhājīnā”tveva nāmaṃ karimsu. Mahāsatto māssassa chakkhattuṃ alaṅkatahatthikkhandhavaragato cha dānasālāyo olokesi. Tadā Kālīṅgaraṭṭhe dubbuṭṭhikā ahoṣi, sassāni na sampajjimsu, manussānaṃ mahantaṃ chātabhayaṃ pavatti. Manussā jīvituraṃ asakkontā corakammaṃ karonti. Dubbhikkhapīlita jānapadā rājaṅgaṇe sannipatitvā rājānaṃ upakkosimsu. Taṃ sutvā rañña “kiṃ tātā”ti vutte tamatthaṃ ārocayimsu. Rājā “sādhu tātā devaṃ vassāpessāmī”ti te uyyojetvā samādinnasīlo uposathavāsaṃ vasantopi devaṃ vassāpeturaṃ nāsakkhi. So nāgare sannipātetvā “ahaṃ samādinnasīlo sattāhaṃ uposathavāsaṃ vasantopi devaṃ vassāpeturaṃ nāsakkhiṃ, kiṃ nu kho kātābbaṃ”ti pucchi. Sace deva devaṃ vassāpeturaṃ na sakkosi, esa Jetuttaranagare Sañjayassa rañño putto Vessantaro nāma dānābhirato. Tassa kira sabbaseto maṅgalahatthī atthi, tassa

1. Khu 4. 392 piṭṭhe Cariyāpitake.

gatagataṭṭhāne devo vassi. Brāhmaṇe pesetvā taṃ hatthim yācāpetum vaṭṭati, āṇāpethāti.

So “sādhū”ti sampaṭicchitvā brāhmaṇe sannipātetvā tesu guṇavaṇṇasampanne aṭṭha jane vicinitvā tesam paribbayaṃ datvā “gacchatha tumhe Vessantaram hatthim yācitvā ānethā”ti pesesi. Brāhmaṇā anupubbena Jetuttaranagaram gantvā dānagge bhattam paribhuñjitvā attano sarīram rajoparikiṇṇam paṃsumakkhitam katvā puṇṇamadivase rājānam hatthim yāciturāma hutvā rañño dānaggam āgamanakāle pācīnadvāram agamaṃsu. Rājāpi “dānaggam olokessāmi”ti pātova nhatvā nānaggarasabhojanam bhujjitvā alaṅkaritvā alaṅkatahatthikkhandhavaragato pācīnadvāram agamāsi. Brāhmaṇā tatthokāsam alabhitvā dakkhiṇadvāram gantvā unnatapadesa ṭhatvā rañño pācīnadvāre dānaggam oloketvā dakkhiṇadvārāgamanakāle hatthe pasāretvā “jayatu bhavam Vessantaro”ti tikkhattum āhaṃsu. Mahāsatto te brāhmaṇe disvā hatthim tesam ṭhitaṭṭhānam pesetvā hatthikkhandhe nisinno paṭhamam gāthamāha—

1668. “Parūḷhakacchanakhalomā, paṅkadantā rajassirā.

Pagayha dakkhiṇam bāhum, kim maṃ yācanti brāhmaṇā”ti.

Brāhmaṇā āhaṃsu—

1669. “Ratanam deva yācāma, sivīnam raṭṭhavaḍḍhana.

Dadāhi pavaram nāgam, isādantam urūḷhavan”ti.

Tattha **urūḷhavant**i ubbāhanasamattham.

Tam sutvā mahāsatto “aham sīsam ādim katvā ajjhattikadānam dātukāmomhi, ime pana maṃ bāhirakadānameva yācanti, pūressāmi tesam manorathan”ti cintetvā hatthikkhandhavaragato tatiyam gāthamāha—

1670. “Dadāmi na vikampāmi, yam maṃ yācanti brāhmaṇā.

Pabhinnam kuñjaram dantiṃ, opavayham gajuttaman”ti.

Paṭijānitvā ca pana—

1671. Hatthikkhandhato oruyha, rājā cāgādhimānaso.

Brāhmaṇānaṃ adā dānaṃ, sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhanoti.

Tattha **opavayhanti** rājavāhanam. **Cāgādhimānasoti** cāgena adhikamānaso rājā. **Brāhmaṇānaṃ adā dānanti** so vāraṇassa analaṅkataṭṭhānaṃ olokanattham tikkhattum padakkhiṇam katvā analaṅkataṭṭhānaṃ adisvā kusumamissakasugandhodakapūritam¹ suvaṇṇabhiṅgāram gahetvā “ito ethā”ti vatvā alaṅkatarajatadāmasadisam hatthisoṇḍam gahetvā tesam hatthe ṭhapetvā udakam pātetvā alaṅkatavāraṇam brāhmaṇānaṃ adāsi.

Tassa catūsu pādesu alaṅkāro cattāri satasahassāni agghati, ubhosu passesu alaṅkāro dve satasahassāni, heṭṭhā udare kambalam satasahassam, piṭṭhiyam muttajālam maṇijālam kañcanajālanti tīṇi jālāni tīṇi satasahassāni ubhosu kaṇṇesu alaṅkāro² dve satasahassāni, piṭṭhiyam attharaṇakambalam satasahassam, kumbhālaṅkāro satasahassam, tayo vaṭṭamsakā tīṇi satasahassāni, kaṇṇacūḷālaṅkāro dve satasahassāni, dvinnam dantānam alaṅkāro dve satasahassāni, soṇḍāya sovattikālaṅkāro satasahassam, naṅguṭṭhālaṅkāro satasahassam, ārohaṇanisseṇi satasahassam, bhuñjanakaṭāham satasahassam, ṭhapetvā anaggham bhaṇḍam kāyāruḷhapasādhanam dvāvīsati satasahassāni. Evaṃ tāva ettakam dhanam catuvīsatisatasahassāni agghati. Chattapiṇḍiyam³ pana maṇi, cūḷamaṇi, muttāhāre maṇi, aṅkuse maṇi, hatthikaṇṭhe veṭhanamuttāhāre maṇi, hatthikumbhe maṇīti imāni cha anagghāni, hatthīpi anagghoyevāti hatthinā saddhim satta anagghānīti sabbāni tāni brāhmaṇānaṃ adāsi. Tathā hatthino paricārakāni pañca kulasatāni hatthimeṇḍahatthigopakehi saddhim adāsi. Saha dānenevassa heṭṭhā vuttanayeneva bhūmikampādayo ahesum. Tamattham pakāsento Satthā āha—

1. Kusumbhamissam sugandhodakapūritam (Ka)

2. Ghaṇṭā (Sī)

3. Chattapiṭṭhiyam (Sī, I)

1672. “Tadāsi yaṃ bhīmsanakam, tadāsi lomahaṃsanam.
Hatthināge padinnamhi, medanī sampakampatha.

1673. Tadāsi yaṃ bhīmsanakam, tadāsi lomahaṃsanam.
Hatthināge padinnamhi, khubhittha nagaram tadā.

1674. Samākulaṃ puram āsi, ghoso ca vipulo mahā.
Hatthināge padinnamhi, sivīnam raṭṭhavaḍḍhane”ti.

Tattha **tadāsī**ti tadā āsi. **Hatthināge**ti hatthisaṅkhāte nāge. **Khubhittha nagaram** tadāti tadā Jetuttaranagaram saṅkhubhitam ahoṣi.

Brāhmaṇā kira dakkhiṇadvāre hatthim labhitvā hatthipiṭṭhe nisīditvā mahājanaparivārā nagaramajjhena pāyimsu. Mahājano te disvā “ambho brāhmaṇā amhākam hatthim āruḷhā kuto vo hatthī laddhā”ti āha. Brāhmaṇā “Vessantaramahārājena no hatthī dinno, ke tumhe”ti mahājanam hatthavikārādīhi ghaṭṭentā nagaramajjhena gantvā uttaradvārena nikkhamimsu. Nāgarā devatāvaṭṭanena bodhisattassa kuddhā rājadvāre sannipatitvā mahantaṃ upakkosamakamsu. Tena vuttaṃ—

“Samākulaṃ puram āsi, ghoso ca vipulo mahā¹.
Hatthināge padinnamhi, sivīnam raṭṭhavaḍḍhane².
Ahettha vattati saddo, tumulo bheravo mahā.
Hatthināge padinnamhi, khubhittha nagaram tadā.
Ahettha vattati saddo, tumulo bheravo mahā.
Hatthināge padinnamhi, sivīnam raṭṭhavaḍḍhane”ti.

Tattha **ghosoti** upakkosanasaddo patthaṭṭā **vipulo**, uddham gatattā **mayā**. **Sivīnam raṭṭhavaḍḍhaneti** Siviraṭṭhassa vuddhikare³.

Athassa dānena saṅkhubhitacittā hutvā nagaravāsino rañño ārocesum.
Tena vuttaṃ—

1. Ahettha vattati saddo, tumulo bheravo mahā (Sī)

2. Medanī samakampatha (Sī, I)

3. Sivīnam raṭṭhavaḍḍhaneti Siviraṭṭhavāsīnam raṭṭhavaḍḍhanakare (Syā)

1675. “Uggā ca rājaputtā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā.
Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā.
1676. Kevalo cāpi nigamo, sivayo ca samāgatā.
Disvā nāgam nīyamānam, te rañño paṭivedayum.
1677. Vidhamam deva te raṭṭham, putto Vessantaro tava.
Katham no hatthinam dajjā, nāgam raṭṭhassa pūjitam.
1678. Katham no kuñjaram dajjā, īsādantam urūḷhavam.
Khettaññum sabbayuddhānam, sabbasetam gajuttamam.
1679. Paṇḍukambalasañchannam, pabhinnam sattumaddanam.
Dantim savālabījanim, setam kelāsasādisam.
1680. Sasetacchattam sa-upādheyyam, sāthabbanam sahatthipam.
Aggayānam rājavāhim, brāhmaṇānam adā gajan”ti.

Tattha **uggāti** uggatā paññātā. **Nigamoti** negamakuṭumbikajano. **Vidhamam deva te raṭṭhanti** deva tava raṭṭham vidhamam¹. **Katham no hatthinam dajjāti** kena kāraṇena amhākam hatthinam abhimaṅgalasammataṃ Kālīṅgaraṭṭhavāsīnam brāhmaṇānam dadeyya. **Khettaññum sabbayuddhānanti** sabbayuddhānam khettabhūmisīsajānanasamattham. **Dantinti** manoramadantayuttam. **Savālabījaninti** savālabījanim. **Sa-upādheyyanti** sa-attharaṇam². **Sāthabbananti** sahatthivejjam. **Sahatthipanti** hatthiparicārakānam pañcannam kulasatānam hatthimeṇḍahatthigopakānañca vasena sahatthipam.

Evañca pana vatvā punapi āhamasu—

1681. “Annam pānañca yo dajjā, vatthasenāsanāni ca.
Etam kho dānam patirūpam, etam kho brāhmaṇārahām.
1682. Ayam te vaṃsarājā no, sivīnam raṭṭhavaḍḍhano.
Katham Vessantaro putto, gajam bhājeti Sañjaya.

1. Viddhamṣitam (Sī)

2. Savupatheyyanti sahattharaṇabhaṇḍam (Sī),
Supattheyyanti sa-attharaṇabhaṇḍam (Syā)

1683. Sace tvaṃ na karissasi, sivīnaṃ vacanaṃ idaṃ.

Maññe taṃ saha puttana, sivī hatthe karissare”ti.

Tattha **vamsarājā**ti paveṇiyā āgato mahārājā. **Bhājetī**ti deti. **Sivī hatthe karissare**ti Siviraṭṭhavāsino saha puttana taṃ attano hatthe karissantīti.

Taṃ sutvā rājā “ete Vessantaraṃ mārāpetuṃ icchantī”ti saññāya āha—

1684. “Kāmaṃ janapado mā’si, raṭṭhañcāpi vinassatu.

Nāhaṃ sivīnaṃ vacanā, rājaputtaṃ adūsakaṃ.

Pabbājeyyaṃ sakā raṭṭhā, putto hi mama oraso.

1685. Kāmaṃ janapado mā’si, raṭṭhañcāpi vinassatu.

Nāhaṃ sivīnaṃ vacanā, rājaputtaṃ adūsakaṃ.

Pabbājeyyaṃ sakā raṭṭhā, putto hi mama atrajo.

1686. Na cāhaṃ tasmim dubbheyyaṃ, ariyasīlavato hi so.

Asilokopi me assa, pāpañca pasave bahum.

Kathaṃ Vessantaraṃ puttaṃ, satthena ghātayāmase”ti.

Tattha **mā’sī**ti mā āsi, mā hotūti attho. **Ariyasīlavatoti** ariyena sīlavatena ariyāya ca ācārasampattiyā samannāgato. **Ghātayāmaseti** ghātayissāma.

Taṃ sutvā sivayo avocuṃ—

1687. “Mā naṃ daṇḍena satthena, na hi so bandhanāraho.

Pabbājehi ca naṃ raṭṭhā, vañke vasatu pabbate”ti.

Tattha **mā naṃ daṇḍena satthenā**ti deva tumhe taṃ daṇḍena vā satthena vā mā ghātayittha. **Na hi so bandhanārahoti** so bandhanārahopi na hotiyeva.

Rājā āha—

1688. “Eso ce sivīnaṃ chando, chandaṃ na panudāmasē.
Imaṃ so vasatu rattim, kāme ca paribhuñjatu.

1689. Tato ratyā vivasāne, sūriyassuggamaṇaṃ pati.
Samaggā sivayo hutvā, raṭṭhā pabbājayantu nan”ti.

Tattha **vasatū**ti puttadārassa ovādaṃ dadamāno vasatu, ekarattiñcassa¹ okāsaṃ dethāti vadati.

Te “ekarattimattaṃ vasatū”ti rañño vacanaṃ sampaṭicchimsu. Atha rājā ne uyyojetvā puttassa sāsanaṃ pesento kattāraṃ āmantetvā tassa santikaṃ pesesi. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā Vessantarassa nivesanaṃ gantvā taṃ pavattim ārocesi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1690. “Uṭṭhehi katte taramāno, gantvā Vessantaraṃ vada.
‘Sivayo deva te kuddhā, negamā ca samāgatā.

1691. Uggā ca rājaputtā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā.
Hatthārohā anikaṭṭhā, rathikā pattikārakā.
Kevalo cāpi nigamo, sivayo ca samāgatā.

1692. Asmā ratyā vivasāne, sūriyassuggamaṇaṃ pati.
Samaggā sivayo hutvā, raṭṭhā pabbājayanti taṃ’.

1693. Sa kattā taramānova, Sivirājena pesito.
Āmuttahaṭṭhābharaṇo, suvattho candanabhūsito.

1694. Sīsaṃ nhāto udake so, āmuttamaṇikuṇḍalo.
Upāgami puram rammaṃ, Vessantaranivesanaṃ.

1695. Tatthaddasa kumāraṃ so, ramamānaṃ sake pure.
Parikiṇṇaṃ amacchehi, tidasānaṃva Vāsavaṃ.

1. Ekarattimattassa (Ka)

1696. So tattha gantvā taramāno, kattā Vessantaram’bravi.
‘Dukkham te vedayissāmi, mā me kujjhi rathesabha’.

1697. Vanditvā rodamāno so, kattā rājānamabravi.
Bhattā me’si mahārāja, sabbakāmarasāharo.

1698. Dukkham te vedayissāmi, tattha assāsayantu maṃ.
Sivayo deva te kuddhā, negamā ca samāgatā.

1699. Uggā ca rājaputtā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā.
Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā.
Kevalo cāpi nigamo, sivayo ca samāgatā.

1700. Asmā ratyā vivasāne, sūriyassuggamanam pati.
Samaggā sivayo hutvā, raṭṭhā pabbājayanti tan”ti.

Tattha **kumāranti** mātāpitūnaṃ atthitāya “kumāro”tveva saṅkham gataṃ rājānaṃ. **Ramamānanti** attanā dinnadānassa vaṇṇaṃ kathayamānaṃ somanassappattaṃ¹ hutvā nisinnaṃ. **Parikiṇṇaṃ amaccehīti** attanā sahaṇṇātehi saṭṭhisahashehi amaccehi parivutaṃ samussitasetacchatte rājāsane nisinnaṃ. **Vedayissāmīti** kathayissāmi. **Tattha assāsayantu manti** tasmim dukkhasāsanārocane kathetuṃ avisahavasena kilantaṃ² maṃ deva te pādā³ assāsayantu, vissattho kathehīti maṃ vadathāti adhippāyenevamāha.

Mahāsatto āha—

1701. “Kismiṃ me sivayo kuddhā, nāhaṃ passāmi dukkaṭaṃ.
Taṃ me katte viyācikkha, kasmā pabbājayanti man”ti.

Tattha **kisminti** katarasmiṃ kāraṇe. **Viyācikkhāti** vitthārato kathehi.

1. Somanassappatto (Ka)

2. Na kilamantaṃ (Ka)

3. Devapādā (Sī, I), deva tadā (Ka)

Kattā āha—

1702. “Uggā ca rājaputtā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā.
Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā.
Nāgadānena khiyyanti¹, tasmā pabbājayanti tan”ti.

Tattha **khiyyantī**ti kujjhanti.

Taṃ sutvā mahāsatto somanassappatto hutvā āha—

1703. “Hadayaṃ cakkhumpa’haṃ dajjaṃ, kiṃ me bāhirakaṃ dhanāṃ.
Hiraññaṃ vā suvaṇṇaṃ vā, muttā veḷuriyā maṇi.

1704. Dakkhiṇaṃ vāpa’haṃ bāhuṃ, disvā yācakamāgate.
Dadeyyaṃ na vikampeyyaṃ, dāne me ramate mano.

1705. Kāmaṃ maṃ sivayo sabbe, pabbājentu hanantu vā.
Neva dānā viramissaṃ, kāmaṃ chindantu sattadhā”ti.

Tattha **yācakamāgateti** yācake āgate taṃ yācakaṃ disvā. **Neva dānā viramissanti** neva dānā viramissāmi.

Taṃ sutvā kattā neva rañña dinnāṃ na nāgarehi dinnāṃ attano matiyā eva aparāṃ sāsanaṃ kathento āha—

1706. “Evaṃ taṃ sivayo āhu, negamā ca samāgatā.
Kontimārāya tīrena, girimārañjaraṃ pati.
Yena pabbājitā yanti, tena gacchatu subbato”ti.

Tattha **Kontimārāyāti** Kontimārāya nāma nadiyā tīrena.
Girimārañjaraṃ patīti Ārañjaraṃ nāma girim abhimukho hutvā. **Yenāti** yena maggena raṭṭhā pabbājitā rājāno gacchanti, tena subbato Vessantaropi gacchatūti evaṃ sivayo kathentīti āha. Idam kira so devatādhiggahito² hutvā kathesi.

Taṃ sutvā bodhisatto “sādhu dosakāraṇānaṃ gatamaggena gamissāmi, maṃ kho pana nāgarā na aññaena dosena pabbājenti, mayā

1. Khiyanti (Sī, Syā, I)

2. Devatāya niggahito (I), devatāviggahito (Syā, Ka)

hatthissa¹ dinnattā pabbājenti. Evaṃ santepi ahaṃ sattasatakam mahādānam dassāmi, nāgarā me ekadivasam dānam dātuṃ okāsam dentu, sve dānam datvā tatiyadvase gamissāmi”ti vatvā āha—

1707. “Sohaṃ tena gamissāmi, yena gacchanti dūsakā.

Rattindivam me khamatha, yāva dānam dadāman”ti.

Tam sutvā kattā “sādhu deva nāgarānam vakkhāmi”ti vatvā pakkāmi. Mahāsatto tam uyyojtvā Mahāsenaguttam pakkosāpetvā “tāta aham sve sattasatakam nāma mahādānam dassāmi, satta hatthisatāni, satta assasatāni, satta rathasatāni, satta itthisatāni, satta dhenusatāni, satta dāsasatāni, satta dāsiasatāni ca paṭiyādehi, nānappakārāni ca annapānādīni antamaso surampi sabbam dātabbayuttakam upaṭṭhapehi”ti sattasabhakam mahādānam vicāretvā amacce uyyojtvā ekakova Maddiyā vasanaṭṭhānam gantvā sirisayanapiṭṭhe nisīditvā tāya saddhim katham pavattesi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

1708. “Āmantayittha rājā nam, Maddim sabbaṅgasobhanam.

Yaṃ te kiñci mayā dinnam, dhanam dhaññaṅca vijjati.

1709. Hiraññaṃ vā suvaṇṇam vā, muttā veḷuriyā bahū.

Sabbam tam nidaheyyāsi, yaṃ ca te pettikam dhanam”ti.

Tattha **nidaheyyāsi**ti nidhim katvā ṭhapeyyāsi. **Pettikanti** pitito āgataṃ.

1710. Tamabravi rājaputtī, Maddī sabbaṅgasobhanā.

Kuhim deva nidahāmi, tam me akkhāhi pucchitoti.

Tattha **tamabravī**ti “mayham sāmikena Vessantarena ettakam kalam ‘dhanam nidhehi’ti na vuttapubbam, idāneva vadati, kuhim nu kho nidhetabbam, pucchissāmi nan’ti cintetvā tam abravi.

Vessantaro āha—

1711. “Sīlavantesu dajjāsi, dānaṃ Maddi yathārahaṃ.

Na hi dānā paraṃ atthi, paṭiṭṭhā sabbapāṇinan”ti.

Tattha **dajjāsī**ti bhadde Maddi koṭṭhādīsu anidāhitvā anugāmikanidhim nidahamānā sīlavantesu dadeyyāsi. **Na hi dānā paranti** dānato uttaritaraṃ paṭiṭṭhā nāma na hi atthi.

Sā “sādhū”ti tassa vacanaṃ sampaṭicchi. Atha naṃ uttaripi ovdanto āha—

1712. “Puttesu Maddi dayesi, sassuyā sasuramhi ca.

Yo ca taṃ bhattā maññeyya, sakkaccaṃ taṃ upaṭṭhahe.

1713. No ce taṃ bhattā maññeyya, mayā vippavasena te.

Aññaṃ bhattāraṃ pariyesa, mā kisittho mayā vinā”ti.

Tattha **dayesī**ti dayam mettam kāreyyāsi. **Yo ca taṃ bhattā maññeyyāti** bhadde yo ca mayi gate “ahaṃ te bhattā bhavissāmī”ti taṃ maññissati, tampi sakkaccaṃ upaṭṭhaheyyāsi. **Mayā vippavasena teti** mayā saddhim tava vippavāsena sace koci “ahaṃ te bhattā bhavissāmī”ti taṃ na maññeyya, atha sayameva aññaṃ bhattāraṃ pariyesa. **Mā kisittho mayā vināti** mayā vinā hutvā¹ mā kisā bhavi, mā kilamīti attho.

Atha naṃ Maddī “kiṃ nu kho esa evarūpaṃ vacanaṃ maṃ bhaṇatī”ti cintetvā “kasmā deva imaṃ ayuttam katham kathesī”ti pucchi. Mahāsatto “bhadde mayā hatthissa dinnattā sivayo kuddhā maṃ raṭṭhā pabbājenti, sve ahaṃ sattasatakam mahādānaṃ datvā tatiyadivase nagarā nikkhamissāmī”ti vatvā āha—

1714. “Ahaṃ hi vanam gacchāmi, ghoram vāḷamigāyutam.

Samsayo jīvitam mayham, ekakassa brahāvane”ti.

Tattha **samsayoti** anekapaccatthike ekakassa² sukhumālassa mama vane vasato kuto jīvitam, nicchayena marissāmīti adhippāyenevaṃ āha.

1. Bhūtā (Sī, I)

2. Na ekantikam (Sī, I)

1715. “Tamabravi rājaputtī, Maddī sabbaṅgasobhanā.
Abhumme kathaṃ nu bhaṇasi, pāpakam vata bhāsasi.
1716. Nesa dhammo mahārāja, yaṃ tvaṃ gaccheyya ekako.
Ahampi tena gacchāmi, yena gacchasi khattiya.
1717. Maraṇaṃ vā tayā saddhiṃ, jīvitaṃ vā tayā vinā.
Tadeva maraṇaṃ seyyo, yaṃ ce jīve tayā vinā.
1718. Aggim uj jālayitvāna¹, ekajālasamāhitaṃ.
Tattha me maraṇaṃ seyyo, yaṃ ce jīve tayā vinā.
1719. Yathā ārañṇakaṃ nāgaṃ, dantiṃ anveti hatthinī.
Jessantaṃ giriduggesu, samesu visamesu ca.
1720. Evaṃ taṃ anugacchāmi, putte ādāya pacchato.
Subharā te bhavissāmi, na te hessāmi dubbharā”ti.

Tattha **abhummeti** abhūtaṃ vata me katheyyāsi. **Nesa dhammoti** na eso sabhāvo, netam kāraṇam. **Tadevāti** tayā saddhiṃ yaṃ maraṇaṃ atthi, tadeva maraṇaṃ² seyyo. **Tatthāti** tasmim ekajālabhūte dārucitake. **Jessantanti** vicarantaṃ.

Evañca pana vatvā sā puna diṭṭhapubbaṃ viya Himavantappadesaṃ vaṇṇentī āha—

1721. “Ime kumāre passanto, mañjuka piyabhāṇine.
Āsīne vanagumbasmim, na rajjassa sarissasi.
1722. Ime kumāre passanto, mañjuka piyabhāṇine.
Kīlante vanagumbasmim, na rajjassa sarissasi.
1723. Ime kumāre passanto, mañjuka piyabhāṇine.
Assame ramaṇīyamhi, na rajjassa sarissasi.
1724. Ime kumāre passanto, mañjuka piyabhāṇine.
Kīlante assame ramme, na rajjassa sarissasi.

1. Nij jālayitvāna (Sī, I)

2. Mama (Syā)

1725. Ime kumāre passanto, māladhārī alaṅkate.
Assame ramaṇīyamhi na rajjassa sarissasi.
1726. Ime kumāre passanto, māladhārī alaṅkate.
Kīḷante assame ramme, na rajjassa sarissasi.
1727. Yadā dakkhisi naccante, kumāre māladhārīne.
Assame ramaṇīyamhi, na rajjassa sarissasi.
1728. Yadā dakkhisi naccante, kumāre māladhārīne.
Kīḷante assame ramme, na rajjassa sarissasi.
1729. Yadā dakkhisi mātaṅgaṃ, kuṅjaraṃ saṭṭhihāyanaṃ.
Ekaṃ araṇṇe carantaṃ, na rajjassa sarissasi.
1730. Yadā dakkhisi mātaṅgaṃ, kuṅjaraṃ saṭṭhihāyanaṃ.
Sāyaṃ pāto vicarantaṃ, na rajjassa sarissasi.
1731. Yadā kareṇusaṅghassa, yūthassa purato vajaṃ.
Koṅcaṃ kāhati mātaṅgo, kuṅjaro saṭṭhihāyano.
Tassa taṃ nadato sutvā, na rajjassa sarissasi.
1732. Dubhato vanavikāse, yadā dakkhisi kāmado.
Vane vāḷamigākīṇṇe, na rajjassa sarissasi.
1733. Migaṃ disvāna sāyanhaṃ, pañcamālinamāgataṃ.
Kimpurise ca naccante, na rajjassa sarissasi.
1734. Yadā sossasi nigghosaṃ, sandamānāya sindhuyā.
Gītaṃ kimpurisānaṅca, na rajjassa sarissasi.
1735. Yadā sossasi nigghosaṃ, girigabbharacārino.
Vassamānassu'lūkassa, na rajjassa sarissasi.
1736. Yadā sīhassa byagghassa, khaggassa gavayassa ca.
Vane sossasi vāḷānaṃ, na rajjassa sarissasi.

1737. Yadā morīhi parikiṇṇaṃ, barihīnaṃ matthakāsinaṃ.
Morāṃ dakkhisi naccantaṃ, na rajjassa sarissasi.
1738. Yadā morīhi parikiṇṇaṃ, aṇḍajaṃ citrapakkhinaṃ.
Morāṃ dakkhisi naccantaṃ, na rajjassa sarissasi.
1739. Yadā morīhi parikiṇṇaṃ, nīlagīvaṃ sikhāṇḍinaṃ.
Morāṃ dakkhisi naccantaṃ, na rajjassa sarissasi.
1740. Yadā dakkhisi hemante, pupphite dharaṇīruhe.
Surabhiṃ sampavāyante, na rajjassa sarissasi.
1741. Yadā hemantike māse, haritaṃ dakkhisi medaniṃ.
Indagopakasañchannaṃ, na rajjassa sarissasi.
1742. Yadā dakkhisi hemante, pupphite dharaṇīruhe.
Kuṭajaṃ bimbajālaṃ ca, pupphitaṃ loddapadmakaṃ¹.
Surabhiṃ sampavāyante, na rajjassa sarissasi.
1743. Yadā hemantike māse, vanaṃ dakkhisi pupphitaṃ.
Opupphāni ca padmāni, na rajjassa sarissasi²ti.

Tattha **mañjuket**i madhurakathe². **Kareṇusaṅghassā**ti hatthinighaṭṭāya. **Yūthassā**ti hatthiyūthassa purato vajanto gacchanto. **Dubhatoti** ubhayapassesu. **Vanavikāseti** vanaghaṭṭāyo. **Kāmadoti** mayhaṃ sabbakāmado³. **Sindhuyāti** nadiyā. **Vassamānassu**’lūkassāti ulūkasakuṇassa vassamānassa. **Vāḷānanti** vāḷamigānaṃ. Tesañhi sāyanhasamaye so saddo pañcaṅgikatūriyasaddo viya bhavissati, tasmā tesaṃ saddaṃ sutvā rajjassa na sarissasīti vadati, **barihīnanti** kalāpasañchannaṃ. **Matthakāsinaṃ**ti niccaṃ pabbatamatthake nisinnaṃ. “Mattakāsinaṃ”tipi pāṭho, kāmamadamattam hutvā āsīnanti attho. **Bimbajālanti** rattaṅkurarukkhaṃ⁴. **Opupphānī**ti olambakapupphāni patitapupphāni.

Evam Maddī Himavantavāsiniṃ viya ettakāhi gāthāhi Himavantaṃ vaṇṇesīti.

Himavantavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Lomapaddhakaṃ (Sī, I)

2. Madhurasare madhurakathe (Syā)

3. Kāmadanti mayhaṃ sabbakāmadadaṃ (Sī, Syā, I)

4. Rattakuravakarukkhaṃ (Sī, I)

Dānakaṇḍavaṇṇanā

Phussatīpi kho devī “puttassa me kaṭukasāsanam gataṃ¹, kiṃ nu kho karoti, gantvā jānissāmi”ti paṭicchannayoggena gantvā sirigabbhadvāre ʘhitā tesam tam sallāpam sutvā kalunam paridevi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

1744. “Tesam lālappitam sutvā, puttassa suṇisāya ca.

Kalunam paridevesi, rājaputtī yasassinī.

1745. Seyyo visam me khāyitam, papātā papateyya’ham.

Rajjuyā bajjha miyyā’ham, kasmā Vessantaram puttam.

Pabbājenti adūsakam.

1746. Ajjhāyakam dānapatim, yācayogam amaccharim.

Pūjitam paṭirājūhi, kittimantam yasassinam.

Kasmā Vessantaram puttam, pabbājenti adūsakam.

1747. Mātāpettibharam jantum, kule jeṭṭhāpacāyikam.

Kasmā Vessantaram puttam, pabbājenti adūsakam.

1748. Raṅṅo hitam devihitam, nātīnam sakhinam hitam.

Hitam sabbassa raṭṭhassa, kasmā Vessantaram puttam.

Pabbājenti adūsakan”ti.

Tattha **rāja puttī**ti Phussatī Maddarājadhītā. **Papateyya’hanti** papateyyam aham. **Rajjuyā bajjha miyyā’hanti** rajjuyā gīvam bandhitvā mareyyam aham. **Kasmā**ti evam amatāyameva mayi kena kāraṇena mama puttam adūsakam raṭṭhā pabbājenti. **Ajjhāyakanti** tiṇṇam vedānam pāraṅgataṃ, nānāsippesu ca nipphattim pattam.

Iti sā kalunam paridevitvā puttaṅca suṇisaṅca assāsetvā raṅṅo santikam gantvā āha—

1749. “Madhūniva palātāni, ambāva patitā chamā.

Evam hessati te raṭṭham, pabbājenti adūsakam.

1. Āgataṃ (Syā), kataṃ (Ka)

1750. Haṁso nikhīṇapattova, pallalasmim̄ anūḍake.
Apavidḍho amaccehi, eko rājā vihiyyasi.

1751. Taṁ taṁ brūmi mahārāja, attho te mā upaccagā.
Mā naṁ sivīnaṁ vacanā, pabbājesi adūsakan”ti.

Tattha **palātānī**ti palātamakkhikāni madhūni viya. **Ambāva patitā chamā**ti bhūmiyaṁ patita-ambapakkāni viya. Evaṁ mama putte pabbājite tava raṭṭhaṁ sabbasādhāraṇaṁ bhavissatīti dīpeti. **Nikhīṇapattovā**ti paggharitaḍḍo viya. **Apavidḍho**¹ **amaccehī**ti mama puttana sahaḍḍehi saṭṭhisahasseehi amaccehi chaḍḍito hutvā. **Vihīyyasī**² kilamissasi. **Sivīnaṁ vacanā**ti sivīnaṁ vacanena mā naṁ adūsakaṁ mama puttaṁ pabbājesīti.

Taṁ sutvā rājā āha—

1752. “Dhammassāpacitīm kummi, sivīnaṁ vinayaṁ dhajaṁ.
Pabbājemi sakaṁ puttaṁ, pāṇā piyataro hi me”ti.

Tassattho—bhadde ahaṁ Sivīnaṁ dhajaṁ Vessantaraṁ kumāraṁ vinayanto pabbājento Siviraṭṭhe porāṇakarājūnaṁ paveṇidhammassa apacitīm kummi karomi, tasmā sacepi me pāṇā piyataro so, tathāpi naṁ pabbājemīti.

Taṁ sutvā sā paridevamānā āha—

1753. “Yassa pubbe dhajaggāni, kaṇikārāva pupphitā.
Yāyantamanuyāyanti, sva’jje’kova gamissati.

1754. Yassa pubbe dhajaggāni, kaṇikāraṇāniva.
Yāyantamanuyāyanti, sva’jje’kova gamissati.

1755. Yassa pubbe anīkāni, kaṇikārāva pupphitā.
Yāyantamanuyāyanti, sva’jje’kova gamissati.

1756. Yassa pubbe anīkāni, kaṇikāraṇāniva.
Yāyantamanuyāyanti, sva’jje’kova gamissati.

1. Apaviṭṭho (Syā, Ka)

2. Vihañāsīti (Syā)

1757. Indagopakavaṇṇābhā, Gandhārā paṇḍukambalā.
Yāyantamanuyāyanti, sva'jje'kova gamissati.
1758. Yo pubbe hatthinā yāti, sivikāya rathena ca.
Svajja Vessantaro rājā, kathaṃ gacchati pattiko.
1759. Kathaṃ candanalittaṅgo, naccagītappabodhano.
Khurājinam pharasuñca, khārikājañca hāhiti.
1760. Kasmā nābhiharissanti¹, kāsāvā ajināni ca.
Pavisantaṃ brahāraññaṃ, kasmā cīraṃ na bajjhare.
1761. Kathaṃ nu cīraṃ dhārenti, rājapabbajitā janā.
Kathaṃ kusamayaṃ cīraṃ, Maddī paridahissati.
1762. Kāsiyāni ca dhāretvā, khomakoṭumbarāni ca.
Kusacīrāni dhārentī, kathaṃ Maddī karissati.
1763. Vayhāhi pariyāyivā, sivikāya rathena ca.
Sā katha'jja anujjhaṅgī, pathaṃ gacchati pattikā.
1764. Yassā mudutalā hatthā, caraṇā ca² sukhedhitā.
Sā katha'jja anujjhaṅgī, pathaṃ gacchati pattikā³.
765. Yassā mudutalā pādā, caraṇā ca sukhedhitā.
Pādukāhi suvaṇṇāhi, pīlamānāva gacchati.
Sā katha'jja anujjhaṅgī, pathaṃ gacchati pattikā.
1766. Yā'ssu itthisahassānaṃ, purato gacchati mālinī.
Sā katha'jja anujjhaṅgī, vanaṃ gacchati ekikā.
1767. Yā'ssu sivāya sutvāna, muhuṃ uttasate pure.
Sā katha'jja anujjhaṅgī, vanaṃ gacchati bhīrukā.

1. Nābhihariyanti (Si, Syā, I)

2. Calanāva (Syā)

3. Bhīrukā (Si, I)

1768. Yā'ssu indasagottassa, ulūkassa pavassato.
Sutvāna nadato bhītā, vāruṇīva pavedhati.
Sā katha'jja-anujjhaṅgī, vanam̐ gacchati bhīrukā.
1769. Sakuṇī hataputtāva, suññam̐ disvā kulāvakam̐.
Ciram̐ dukkhena jhāyissam̐, suññam̐ āgammi'mam̐ puram̐.
1770. Sakuṇī hataputtāva, suññam̐ disvā kulāvakam̐.
Kisā paṇḍu bhavissāmi, piye putte apassatī.
1771. Sakuṇī hataputtāva, suññam̐ disvā kulāvakam̐.
Tena tena padhāvissam̐, piye putte apassatī.
1772. Kurarī hatachāpāva, suññam̐ disvā kulāvakam̐.
Ciram̐ dukkhena jhāyissam̐, suññam̐ āgammi'mam̐ puram̐.
1773. Kurarī hatachāpāva, suññam̐ disvā kulāvakam̐.
Kisā paṇḍu bhavissāmi, piye putte apassatī.
1774. Kurarī hatachāpāva, suññam̐ disvā kulāvakam̐.
Tena tena padhāvissam̐, piye putte apassatī.
1775. Sā nūna cakkavākīva, pallalasmim̐ anūdake.
Ciram̐ dukkhena jhāyissam̐, suññam̐ āgammi'mam̐ puram̐.
1776. Sā nūna cakkavākīva, pallalasmim̐ anūdake.
Kisā paṇḍu bhavissāmi, piye putte apassatī.
1777. Sā nūna cakkavākīva, pallalasmim̐ anūdake.
Tena tena padhāvissam̐, piye putte apassatī.
1778. Evam̐ me vilapantiyā, rājā puttam̐ adūsakam̐.
Pabbājesi vanam̐ raṭṭhā, maññe hissāmi jīvitan'ti.

Tattha **kaṇikārāvā**ti suvaṇṇābharaṇasuvaṇṇavatthapaṭimaṇḍitattā
supupphitā kaṇikārā viya. **Yāyantamanuyāyantī**ti uyyānavanakīlādīnam̐

atthāya gacchantam Vessantaram anugacchanti. **Sva'jje'kovāti** so ajja ekova hutvā gamissati. **Anīkānīti** hatthānikādīni. **Gandhārā paṇḍukambalāti** Gandhāraṭṭhe uppannā sataśahassagghanakā senāya pārutā rattakambalā. **Hāhitīti** khandhe katvā harissati. **Pavisantanti** pavisantassa. **Kasmā cīram na bajjhareti** kasmā bandhitum jānantā vācācīram na bandhanti. **Rājapabbajitāti** rājāno hutvā pabbajitā. **Khomakoṭumbarānīti** Khomaraṭṭhe Koṭumbararaṭṭhe uppannāni sātākāni.

Sā katha'jjāti sā katham ajja. **Anujjhaṅgīti** agarahita-aṅgī¹. **Pīlamānāva gacchatīti** kampitvā kampitvā tiṭṭhantī² viya gacchati. **Yā'ssu itthisahassānanti-ādīsu assūti** nipāto, yāti attho. “Yā sā”tipi pāṭho. **Sivāyāti** siṅgāliyā. **Pureti** pubbe nagare vasantī. **Indasagottassāti** kosiyagottassa. **Vāruṇivāti** devatāpaviṭṭhā³ yakkhadāsī viya. **Dukkhenāti** puttaviyogasokadukkhena. **Āgammi maṃ puranti** imaṃ mama putte gate puttānivesanam āgantvā. **Piye putteti** Vessantarañceva Maddiṇca sandhāyāha. **Hatachāpāti** hatapotakā. **Pabbājesi vanam raṭṭhāti** yadi nam raṭṭhā pabbājesīti.

Deviyā paridevitasaddam sutvā sabbā Sañjayassa Sivikaññā samāgatā pakkandiṃsu. Tāsam pakkanditasaddam sutvā mahāsattassapi nivesane tatheva pakkandiṃsu. Iti dvīsu rājakulesu keci sakabhāvena saṅṭhātum asakkontā vātavegena pamadditā⁴ sālā viya patitvā parivattamānā parideviṃsu. Tamattham pakāsento Satthā āha—

1779. “Tassā lālappitam sutvā, sabbā antepure bahū.

Bāhā paggayha pakkandum, Sivikaññā samāgatā.

1780. Sālāva sampamathitā, mālutena pamadditā.

Senti puttā ca dārā ca, Vessantaranivesane.

1781. Orodhā ca kumārā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā.

Bāhā paggayha pakkandum, Vessantaranivesane.

1. Anaccaṅgīti anindita-agarahita-aṅgī (Sī, Syā, I)

3. Devatābhūtaviṭṭhā (Sī), devatābhūtādiṭṭhā (I)

2. Kilantā (Syā)

4. Sampatitā (Ka)

1782. Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā.
Bāhā paggayha, pakkandum, Vessantaranivesane.
1783. Tato ratyā vivasāne, sūriyassuggamanam pati.
Atha Vessantaro rājā, dānam dātum upāgami.
1784. Vatthāni vatthakāmānam, soṇḍānam detha vāruṇim.
Bhojanam bhojanatthīnam, sammadeva pavecchatha.
1785. Mā ca kañci vanibbake, heṭhayittha idhāgate.
Tappetha annapānena, gacchantu paṭipūjitā.
1786. Athettha vattatī saddo, tumulo bheravo mahā.
Dānena tam nīharanti, puna dānam adā tuvam¹.
1787. Te su mattā kilantāva, sampatanti vanibbakā.
Nikkhamante mahārāje, Sivīnam raṭṭhavaḍḍhane.
1788. Acchecchum vata bho rukkhā, nānāphaladharam dumaṃ.
Yathā Vessantaram raṭṭhā, pabbājenti adūsakam.
1789. Acchecchum vata bho rukkhā, sabbakāmadadam dumaṃ.
Yathā Vessantaram raṭṭhā, pabbājenti adūsakam.
1790. Acchecchum vata bho rukkhā, sabbakāmarasāharam.
Yathā Vessantaram raṭṭhā, pabbājenti adūsakam.
1791. Ye vuḍḍhā ye ca daharā, ye ca majjhimaporisā.
Bāhā paggayha pakkandum, nikkhamante mahārāje.
Sivīnam raṭṭhavaḍḍhane.
1792. Atiyakkhā vassavarā, itthāgārā ca rājino.
Bāhā paggayha pakkandum, nikkhamante mahārāje.
Sivīnam raṭṭhavaḍḍhane.

1. Ayam gāthā Sī-Syā-I-pothakesu na dissati.

1793. Thiyopi tattha pakkanduṃ, yā tamhi nagare ahu.
Nikkhamante mahārāje, Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhane.
1794. Ye brāhmaṇā ye ca samaṇā, aññe vāpi vanibbakā.
Bāhā paggayha pakkanduṃ, ‘adhammo kira bho’ iti.
1795. Yathā Vessantaro rājā, yajamāno sake pure.
Sivīnaṃ vacanatthena, samhā raṭṭhā nirajjati.
1796. Satta hatthisate datvā, sabbālaṅkārahūsīte.
Suvaṇṇakacche mātāṅge, hemakappanavāsase.
1797. Ārūḷhe gāmaṇīyehi, tomaraṅkusapāṇibhi.
Esa Vessantaro rājā, samhā raṭṭhā nirajjati.
1798. Satta assasate datvā, sabbālaṅkārahūsīte.
Ājānīyeva jātiyā, sindhave sīghavāhane.
1799. Ārūḷhe gāmaṇīyehi, illiyācāpadhāribhi.
Esa Vessantaro rājā, samhā raṭṭhā nirajjati.
1800. Satta rathasate datvā sannaddhe ussitaddhaje.
Dīpe athopi veyagghe, sabbālaṅkārahūsīte.
1801. Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Esa Vessantaro rājā, samhā raṭṭhā nirajjati.
1802. Satta itthisate datvā, ekamekā rathe ṭhitā.
Sannaddhā nikkharajjūhi, suvaṇṇehi alaṅkatā.
1803. Pītālaṅkāra pītavasanā, pītābharaṇabhūsītā.
Āḷārapamhā hasulā, susaṅṅā tanumajjhimā.
Esa Vessantaro rājā, samhā raṭṭhā nirajjati.
1804. Satta dhenusate datvā, sabbā kaṃsupadhāraṇā.
Esa Vessantaro rājā, samhā raṭṭhā nirajjati.

1805. Satta dāsisate datvā, satta dāsatāni ca.

Esa Vessantaro rājā, samhā raṭṭhā nirajjati.

1806. Hatthī assarathe datvā, nāriyo ca alaṅkatā.

Esa Vessantaro rājā, samhā raṭṭhā nirajjati.

1807. Tadāsi yaṃ bhimsanakam, tadāsi lomahamsanam.

Mahādāne padinnamhi, medanī sampakampatha.

1808. Tadāsi yaṃ bhimsanakam, tadāsi lomahamsanam.

Yaṃ pañjalikato rājā, samhā raṭṭhā nirajjati”ti.

Tattha **sivikaññā**ti bhikkhave Phussatiyā paridevitasaddam sutvā sabbāpi Sañjayassa Sivirañño itthiyo samāgatā hutvā pakkandum paridevimsu. **Vessantaranivesaneti** tattha itthīnam pakkanditasaddam sutvā Vessantarassapi nivesane tatheva pakkanditvā dvīsu rājakulesu keci sakabhāvena saṅṭhātuṃ asakkontā vātavegena sampamathitā sālā viya patitvā parivattantā paridevimsu. **Tato ratyā vivasānēti** bhikkhave tato tassā rattiyā accayena sūriye uggate dānaveyyāvatikā “dānam paṭiyāditan”ti rañño ārocayimsu. Atha Vessantaro rājā pātova nhatvā sabbālaṅkārappaṭimaṇḍito sādurasabhojanam bhuñjitvā mahājanaparivuto sattasatakam mahādānam dātuṃ dānaggam upāgami.

Dethāti tattha gantvā saṅghisahassa-amacce āṇāpento evamāha.

Vāruṇinti “majjadānam nāma nipphalan”ti jānāti, evam santēpi “surāsoṇḍā dānaggam patvā ‘Vessantarassa dānagge suram na labhimhā’ti vattum mā labhantū”ti dāpesi. **Vanibbaket**ti vanibbakajanesu kañci ekampi mā viheṭṭhayittha. **Paṭipūjitā**ti mayā pūjitā hutvā yathā mam thomayamānā gacchanti, tathā tumhe karoṭhāti vadati.

Iti so suvaṇṇālaṅkāranam suvaṇṇadhajānam hemajālappaṭicchannānam hatthīnam sattasatāni ca, tathārūpānaññeva assānam sattasatāni ca, sīhacammādihi parikkhittānam nānāratānavicitrānam suvaṇṇadhajānam rathānam sattasatāni, sabbālaṅkārappaṭimaṇḍitānam uttamarūpadharānam khattiyakaññādīnam itthīnam sattasatāni, suvinītānam susikkhitānam dāsānam sattasatāni,

tathā dāsīnaṃ sattasatāni, vara-usabhajettḥakānaṃ kuṇḍopadohinīnaṃ dhenūnaṃ sattasatāni, aparimāṇāni pānabhojanānīti sattasatakaṃ mahādānaṃ adāsi. Tasmīṃ evaṃ dānaṃ dadamāne Jetuttaranagaravāsino khattiyabrāhmaṇavessasuddādayo “sāmi Vessantara Siviraṭṭhavāsino taṃ ‘dānaṃ deti’¹ti¹ pabbājenti, tvaṃ puna dānameva desī”¹ti parideviṃsu. Tena vuttaṃ—

1809. “Athettha vattatī saddo, tumulo bheravo mahā.

Dānena taṃ nīharanti, puna dānaṃ adā tuvaṃ”¹ti.

Dānapaṭiggāhakaṃ pana dānaṃ gahetvā “idāni kira Vessantaro rājā amhe anāthe katvā araṇṇaṃ pavisissati, ito paṭṭhāya kassa santikaṃ gamissāmā”¹ti chinnapādā viya patantā āvattantā parivattantā mahāsaddena parideviṃsu. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1810. “Te su mattā kilantāva, sampatanti vanibbakā.

Nikkhamante mahārāje, Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhane”¹ti.

Tattha **te su mattāti su-kāro** nipātamatto, te vanibbakāti attho. **Mattā kilantāvāti** mattā viya kilantā viya ca hutvā. **Sampatantīti** parivattitvā bhūmiyaṃ patanti. **Acchecchurū vatāti** chindiṃsu, **vatāti** nipātamattaṃ. **Yathāti** yena kāraṇena. **Atiyakkhāti** bhūtavijjā ikkhaṇikāpi. **Vassavarābhi** uddhaṭabijā orodhapālakā. **Vacanatthenāti** vacanakāraṇena. **Samhā raṭṭhā nirajjatīti** attano raṭṭhā niggacchati. **Gāmaṇīyehīti** hatthācariyehi. **Ājānīyevāti**² jātisampanne. **gāmaṇīyehīti** assācariyehi. **Illiyācāpadhāribhīti** illiyañca³ cāpañca dhārentehi. **Dīpe athopi veyyaggheti** dīpicammabyagghacammaparikkhitte. **Ekamekā rathe ṭhitāti** so kira ekamekaṃ itthiratanāṃ rathe ṭhapetvā aṭṭha-aṭṭhavaṇṇadāsīhi parivutaṃ katvā adāsi.

Nikkharajjūhīti suvaṇṇasuttamayehi pāmaṅgehi. **Āḷārapamhāti**⁴ viśalakkhigaṇḍā. **Hasulāti** mhitapubbaṅgamakathā. **Susaññāti** sussoṇiyo⁵.

1. Dānaṃ dentāṃ (Syā), dānaṃ nissāya (Ka)

2. Jātiyeti (Syā)

3. Indiyācāpadhāribhīti indiye ca (Syā, Ka), illiyācāpadhāribhīti illiyo ca (Sī, I)

4. Āḷārapakhumāti (Sī, I)

5. Suyoniyo (Ka)

Tanumajjhimāti karatalamiva tanumajjhimabhāgā. Tadā pana devatāyo jambudīpatale rājūnaṃ “Vessantaro rājā mahādānaṃ detī”ti ārocayim̐su, tasmā te khattiyā devatānubhāvenāgantvā tā gaṇhitvā pakkamim̐su.

Kaṃsupadhāraṇāti idha **kaṃsanti** rajatassa nāmaṃ, rajatamayena khīrapaṭicchanaabhājanena saddhiññeva adāsīti attho. **Padinnamhī**ti dīyamāne. **Sampakampathā**ti dānatejēna kampittha. **Yaṃ pañjalikatoti** yaṃ so Vessantaro rājā mahādānaṃ datvā añjalim̐ paggayha attano dānaṃ namassamāno “sabbaññutaññāṇassa me idaṃ paccayo hotū”ti pañjalikato ahosi, tadāpi¹ bhīsanakameva ahosi, tasmim̐ khaṇe pathavī kampitthāti attho. **Nirajjatī**ti evaṃ katvā niggacchatiyeva, na koci naṃ nivāretīti attho.

Apica kho tassa dānaṃ dadantasseva sāyaṃ ahosi. So attano nivesanameva gantvā “mātāpitaro vanditvā sve gamissāmī”ti cintetvā alaṅkatarathena mātāpitūnaṃ vasanaṭṭhānaṃ gato. Maddīdevīpi “ahaṃ sāmīnā saddhim̐ gantvā mātāpitaro anujānāpessāmī”ti teneva saddhim̐ gatā. Mahāsatto pitaraṃ vanditvā attano gamanabhāvaṃ kathesi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1811. “Āmantayittha rājānaṃ, Sañjayaṃ dhammināṃ varaṃ.
Avaruddhasi maṃ deva, Vaṅkaṃ gacchāmi pabbataṃ.

1812. Ye hi keci mahārāja, bhūtā ye ca bhavissare.
Atittāyeva kāmehi, gacchanti yamasādhanāṃ.

1813. Svāhaṃ sake abhissasiṃ, yajamāno sake pure.
Sivīnaṃ vacanatthena, samhā raṭṭhā nirajja’haṃ.

1814. Aghaṃ taṃ paṭisevissāṃ, vane vālamigākīṇṇe.
Khaggadīpinisevite, ahaṃ puññāni karomi.
Tumhe paṅkamhi sīdathā”ti.

Tattha **dhammināṃ varanti** dhammikaṛājūnaṃ antare uttamaṃ. **Avaruddhasīti** raṭṭhā nīharasi. **Bhūtāti** atītā. **Bhavissareti** ye ca anāgate

1. Tampi (Ka)

bhavissanti, paccuppanne ca nibbattā. **Yamasādhananti** Yamarañño āṇāpavattiṭṭhānaṃ. **Svāhaṃ sake abhissasinti** so ahaṃ attano nagaravāsinoyeva pīlesim. Kim karonto? **Yajamāno sake pureti**. Pāḷiyam pana “so ahan”ti likhitaṃ. **Nirajjahanti** nikkhanto ahaṃ. **Aghaṃ tanti** yaṃ araññe vasantena paṭisevitabbaṃ dukkhaṃ, taṃ paṭisevissāmi. **Paṅkamhīti** tumhe pana kāmapaṅkamhi sīdathāti vadati.

Iti mahāsatto imāhi catūhi gāthāhi pitarā saddhim kathetvā mātu santikaṃ gantvā vanditvā pabbajjāṃ anujānāpentō evamāha—

1815. “Anujānāhi maṃ amma, pabbajjā mama ruccati.
Svāhaṃ sake abhissasim, yajamāno sake pure.
Sivīnaṃ vacanatthēna, samhā raṭṭhā nirajja’haṃ.

1816. Aghaṃ taṃ paṭisevissam, vane vāḷamigākīṇṇe.
Khaggadīpinisevite, ahaṃ puññāni karomi.
Tumhe paṅkamhi sīdathā”ti.

Taṃ sutvā Phussatī āha—

1817. “Anujānāmi taṃ putta, pabbajjā te samijjhatu.
Ayañca Maddī kalyāṇī, susaṅñā tanumajjhima.
Acchataṃ saha puttehi, kim araññe karissatī”ti.

Tattha **samijjhatūti** jhānena samiddhā hotu. **Acchatanti** acchatu, idheva hotūti vadati.

Vessantaro āha—

1818. “Nāhaṃ akāmā dāsimpi, araññaṃ netumussahe.
Sace icchati anvetu, sace nicchati acchatū”ti.

Tattha **akāmāti** amma kim nāmetaṃ kathetha, ahaṃ anicchāya dāsimpi netum na ussahāmīti.

Tato puttassa kathaṃ sutvā rājā suṇhaṃ yācituṃ paṭipajji. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1819. “Tato suṇhaṃ mahārāja, yācituṃ paṭipajjatha.
Mā candanasamācāre, rajojallaṃ adhārayi.

1820. Mā kāsiyāni dhāretvā kusacīraṃ adhārayi.
Dukkho vāso araṇṇasmim, mā hi tvaṃ lakkhaṇe gamī”ti.

Tattha **paṭipajjathā**ti bhikkhave puttassa kathaṃ sutvā rājā suṇhaṃ yācituṃ paṭipajji. **Candanasamācāre**ti lohitacandanena parikiṇṇasarīre. **Mā hi tvaṃ lakkhaṇe gamī**ti subhalakkhaṇena samannāgate mā tvaṃ araṇṇaṃ gamīti.

1821. Tamabravi rājaputtī, Maddī sabbaṅgasobhanā.
Nāhaṃ taṃ sukhamiccheyyaṃ, yaṃ me Vessantaraṃ vināti.

Tattha **tamabravī**ti taṃ sasuraṃ abravi.

1822. Tamabravi mahārājā, Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhano.
Iṅgha Maddi nisāmehi, vane ye honti dussahā.

1823. Bahū kīṭā paṭaṅgā ca, makasā madhumakkhikā.
Tepi taṃ tattha himseyyuṃ, taṃ te dukkhataraṃ siyā.

1824. Apare passa santāpe, nadīnu’panisevite.
Sappā ajagarā nāma, avisā te mahabbalā.

1825. Te manussaṃ migāṃ vāpi, api māsaṇṇamāgataṃ.
Parikkhipitvā bhogehi, vasa’ mānenti attano.

1826. Aṇṇepi kaṇhajaṭiṇo, acchā nāma aghammigā.
Na tehi puriso diṭṭho, rukkhamāruyha muccati.

1827. Saṃghaṭṭayantā siṅgāni, tikkhaggā’ tippahārino.
Mahimsā vicarantettha, nadiṃ Sotumbaraṃ pati.

1828. Disvā migānaṃ yūthānaṃ, gavaṃ sañcaratāṃ vane.
Dhenuva vacchagiddhāva, kathaṃ Maddi karissasi.

1829. Disvā sampatite ghore, dumaggesu plavaṅgame.
Akhettaññāya te Maddi, bhavissate mahabbhayaṃ.

1830. Yā tvaṃ sivāya sutvāna, muhuṃ uttasayī pure.
Sā tvaṃ Vaṅka'manuppattā, kathaṃ Maddi karissasi.

1831. Ṭhite majjhanhike kāle, sannisennesu pakkhisu.
Saṇateva brahāraññaṃ, tattha kiṃ gantumicchasi.

Tattha **tamabravīti** taṃ suṇhaṃ abravi. **Apare passa santāpeti** aññepi santāpe bhayajanake pekkha. **Nadīnu'paniseviteti** nadīnaṃ upanisevite āsannaṭṭhāne, nadikūle vasanteti attho. **Avisāti** nibbisā. **Api māsananti** āsannaṃ attano sarīrasamphassaṃ āgatanti attho. **Aghammigāti** aghakarā migā, dukkhāvahā migāti attho. **Nadīm Sotumbaraṃ patīti** Sotumbarāya nāma nadiyā tīre. **Yūthānanti** yūthāni, ayameva vā pāṭho. **Dhenuva vacchagiddhāvāti** tava dārake apassantī vacchagiddhā dhenu viya kathaṃ karissasi. **Va-kāro** panettha nipātamattova. **Sampatiteti** sampatante. **Ghoretī** bhīsanake virūpe. **Plavaṅgameti** makkaṭe. **Akhettaññāyāti** araññabhūmi-akusalatāya. **Bhavissateti** bhavissati¹. **Sivāya sutvānāti** siṅgāliyā saddaṃ sutvā. **Muhunti** punappunaṃ. **Uttasayīti** uttasasi. **Saṇatevāti** nadati viya saṇantaṃ viya bhavissati.

1832. Tamabravi rājaputtī, Maddī sabbaṅgasobhanā.
Yāni etāni akkhāsi, vane paṭibhayāni me.
Sabbāni abhisambhossaṃ, gacchaññeva rathesabha.

1833. Kāsaṃ kusaṃ poṭakilaṃ usiraṃ muñjapabbajaṃ.
Urasā panudahissāmi, na'ssa hessāmi dunnayā.

1834. Bahūhi vata cariyāhi, kumārī vindate patim.
Udarassuparodhena, gohanuveṭhanena ca.

1. Bhavitaṃ teti bhavissati te (Sī, Syā, I)

1835. Aggissa pāricariyāya, udakummujjanena ca.
Vedhabyaṃ kaṭukaṃ loke, gacchaññeva rathesabha.
1836. Apissā hoti appatto, ucchiṭṭhamapi bhuñjituṃ.
Yo naṃ hatthe gahetvāna, akāmaṃ parikaḍḍhati.
Vedhabyaṃ kaṭukaṃ loke, gacchaññeva rathesabha.
1837. Kesaggahaṇamukkhepā, bhūmyā ca parisumbhanā.
Datvā ca no pakkamati, bahuṃ dukkhaṃ anappakaṃ.
Vedhabyaṃ kaṭukaṃ loke, gacchaññeva rathesabha.
1838. Sukkacchavī vedhaverā, datvā subhagamānino.
Akāmaṃ parikaḍḍhanti, ulūkaññeva vāyasā.
Vedhabyaṃ kaṭukaṃ loke, gacchaññeva rathesabha.
1839. Api ñātikule phīte, kaṃsapajjotane vasaṃ.
Nevātivākyāṃ na labhe, bhātūhi sakhinīhi.
Vedhabyaṃ kaṭukaṃ loke, gacchaññeva rathesabha.
1840. Naggā nadī anudakā, naggāṃ raṭṭhaṃ arājakāṃ.
Itthīpi vidhavā naggā, yassāpi dasa bhātaro.
Vedhabyaṃ kaṭukaṃ loke, gacchaññeva rathesabha.
1841. Dhajo rathassa paññāṇaṃ, dhūmo paññāṇamaggino.
Rājā raṭṭhassa paññāṇaṃ, bhattā paññāṇamitthiyā.
Vedhabyaṃ kaṭukaṃ loke, gacchaññeva rathesabha.
1842. Yā daliddī daliddassa, aḍḍhā aḍḍhassa kittimā.
Taṃ ve devā pasāmsanti, dukkaraṃ hi karoti sā.
1843. Sāmikaṃ anubandhissaṃ, sadā kāsāyavāsini.
Pathabyāpi abhijjantyā, vedhabyaṃ kaṭukitthiyā.
1844. Api sāgarapariyantaṃ, bahuvittadharaṃ mahiṃ.
Nānāratanaḥparipūraṃ, nicche Vessantaraṃ vinā.

1845. Kathaṃ nu tāsāṃ hadayaṃ, sukharā vata itthiyo.
Yā sāmike dukkhitamhi, sukhamicchanti attano.

1846. Nikkhamante mahārāje, Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhane.
Tamahaṃ anubandhissaṃ, sabbakāmadado hi meti.

Tattha **tamabravīti** bhikkhave Maddī rañño vacanaṃ sutvā taṃ rājānaṃ abravi. **Abhisambhossanti** sahissāmi adhivāsessāmi. **Poṭakilanti** poṭakilatiṇaṃ. **Panudahissāmīti** dvedhā katvā Vessantarassa purato gamissāmi. **Udarassuparodhenāti** upavāsena khudādhivāsena. **Gohanuveṭhanena cāti** visālakaṭiyo onatapassā ca itthiyo sāmikaṃ labhantīti katvā gohanunā kaṭiṭhalakaṃ koṭṭāpetvā veṭhanena ca passāni onāmetvā kumārikā patim labhati. **Kaṭukanti** asātaṃ. **Gacchaññevāti** gamissāmiyeva.

Apissā hoti appattoti tassā vidhavāya ucchiṭṭhakampi bhuñjituṃ ananucchavikova. **Yo nanti** yo nīcajacco taṃ vidhavaṃ anicchamaññaṃ neva hatthe gahetvā kaḍḍhati. **Kesaggahaṇamukkhepā, bhūmyā ca parisumbhanāti** asāmikaṃ itthim hatthapādehi kesaggahaṇaṃ, ukkhepā, bhūmiyaṃ pātananti etāni avamaññaṇāni katvā atikkamanti. **Datvā cāti** asāmikāya itthiyā evarūpaṃ bahuṃ anappakaṃ dukkhaṃ parapuriso datvā ca **no pakkamati**¹ nirāsaṅko olokontova tiṭṭhati.

Sukkacchavīti nhānīyacuṇṇena uṭṭhāpitacchaviṇṇā². **Vedhaverāti** vidhavitthikāmā purisā. **Datvāti** kiñcideva appamattakaṃ dhanam datvā. **Subhagamāninoti** mayaṃ subhagāti maññāmānā. **Akāmanti** taṃ vidhavaṃ asāmikaṃ akāmaṃ. **Ulūkaññeva vāyasāti** kākā viya-ulūkaṃ parikaḍḍhanti. **Kāmsapajjotane**ti suvaṇṇabhājanābhāya³ pajjotante. **Vasanti** evarūpepi ñātikule vasamānā. **Nevativākyam na labheti** “ayaṃ itthī nissāmikā, yāvajīvaṃ amhākaññeva bhāro jāto”ti-ādīni vacanāni vadantehi bhātūhipi sakhinīhipi ativākyam garahavacanaṃ neva na labhati. **Paññānanti** pākaṭabhāvakāraṇaṃ.

1. Na ca pakkamati (Sī, I)

2. Ubbhattitacchaviṇṇā (Syā) Jātaka-Ṭṭha 4. 186 piṭṭhe passitabbaṃ.

3. Suvaṇṇābhāya (Sī, I)

Yā daliddī daliddassāti deva kittisampannā yā itthī attano sāmikassa daliddassa dukkhappattakāle sayampi daliddī samānā dukkhāva¹ hoti, tassa aḍḍhakāle teneva saddhim aḍḍhā sukhappattā hoti, tam ve devā pasamsanti. **Abhijjantyā**ti abhijjantiyā². Sacepi hi itthiyā sakalapathavī na bhijjati, tāya sakalāya pathaviyā sāva issarā hoti, tathāpi vedhabyam³ kaṭukamevāti attho. **Sukharā vata itthiyoti** suṭṭhu kharā vata itthiyo.

1847. Tamabravi mahārājā, Maddim sabbaṅgasobhanam.

Ime te daharā puttā, Jālī Kaṇhājinā cubho.

Nikkhippa lakkhaṇe gaccha, mayam te posayāmeti.

Tattha **Jālī Kaṇhājinā cubhoti** Jālī ca Kaṇhājinā cāti ubho. **Nikkhippāti** ime nikkhipitvā gacchāhīti.

1848. Tamabravi rājaputtī, Maddī sabbaṅgasobhanā.

Piyā me puttakā deva, Jālī Kaṇhājinā cubho.

Tya'mham tattha ramessanti, araṇṇe jīvasokinanti.

Tattha **tya'mhanti** te dārakā amhākam tattha araṇṇe. **Jīvasokinanti** avigatasokānam hadayam ramayissantīti attho.

1849. Tamabravi mahārājā, Sivīnam raṭṭhavaḍḍhano.

Sālīnam odanam bhutvā, sucim maṃsūpasecanam.

Rukkhaphalāni bhuñjantā, katham kāhanti dārakā.

1850. Bhutvā satapale kaṃse, sovaṇṇe satarājike.

Rukkhapattesu bhuñjantā, katham kāhanti dārakā.

1851. Kāsiyāni ca dhāretvā, khomakoṭumbarāni ca.

Kusacīrāni dhārentā, katham kāhanti dārakā.

1852. Vayhāhi pariyāyitvā, sivikāya rathena ca.

Pattikā paridhāvanta, tatham kāhanti dārakā.

1. Samānadukkhāva (Ka)

2. Abhejjantyāti abhejjantiyā (Sī, I)

3. Vedhabbam (Sī, I)

1853. Kūṭāgāre sayitvāna, nivāte phusitaggaḷe.
Sayantā rukkhamūlasmiṃ, katham̐ kālanti dāraḷā.

1854. Pallaṅkesu sayitvāna, gonake cittasanthate.
Sayantā tiṇasanthāre, katham̐ kāhanti dāraḷā.

1855. Gandhakena vilimpitvā, agarucandanena ca.
Rajojallāni dhārentā, katham̐ kāhanti dāraḷā.

1856. Cāmaramorahatthehi, bījitaṅgā sukhedhitā.
Phuṭṭh¹ ḍaṃsehi makasehi, katham̐ kāhanti dāraḷāti.

Tattha **palasate kaṃseti** palasatena katāya kaṅcanapātiyā. **Gonake cittasanthate**ti mahāpiṭṭhiyam̐ kāḷakoḷave ceva vicittake santhare ca. **Cāmaramorahatthehī**ti cāmārehi ceva morahatthehi ca būtaṅgā.

Evam̐ tesam̐ sallapantānaṅṅeva ratti vibhāyi, sūriyo uggaṅchi. Mahāsattassa catusindhavayuttam̐ alaṅkataratham̐ ānetvā rājadvāre ṭhapayimsu. Maddīpi sassusasure vanditvā sesitthiyo apaloketvā dve putte ādāya Vessantarato paṭhamataram̐ gantvā rathe aṭṭhāsi. Tamattham̐ pakāsentō Satthā āha—

1857. “Tamabravi rājaputtī, Maddī sabbaṅgasobhanā.
Mā deva paridevesi mā ca tvaṃ vimano ahu.
Yathā mayam̐ bhavissāma, tathā hessanti dāraḷā.

1858. Idam̐ vatvāna pakkāmi, Maddī sabbaṅgasobhanā.
Sivimaggena anvesi, putte ādāya lakkhaṇā”ti.

Tattha **sivimaggenā**ti Siviraṅṅo gantabbamaggena. **Anvesī**ti tam̐ agamāsi, pāsādā otarivā ratham̐ abhiruhīti attho.

1859. Tato Vessantaro rājā, dānam̐ datvāna khattiyo.
Pitū mātu ca vanditvā, katvā ca nam̐ padakkhiṇam̐.

1860. Catuvāhiṃ rathaṃ yuttaṃ, sīghamāruyha sandanaṃ.

Ādāya puttadāraṇca, Vaṅkaṃ pāyāsi pabbatanti.

Tattha **tatoti** bhikkhave tassā Maddiyā rathaṃ abhiruhitvā ṭhitakāle.

Datvāti hiyyo¹ dānaṃ datvā. **Katvā ca naṃ padakkhiṇanti** padakkhiṇaṅja katvā. **Nanti** nipātamattaṃ.

1861. Tato Vessantaro rājā, yenāsi bahuko jano.

Āmanta kho taṃ gacchāma, arogā hontu nātayo.

Tassattho—bhikkhave tato Vessantaro rājā yattha “Vessantaraṃ rājānaṃ passissāma”ti bahuko jano ṭhito āsi, tattha rathaṃ pesetvā mahājanaṃ āpucchanto “āmanta kho taṃ gacchāma, arogā hontu nātayo”ti āha. Tattha **tanti** nipātamattaṃ. Bhikkhave tato Vessantaro rājā nātake āha “tumhe āmantetvā mayaṃ gacchāma, tumhe sukhitā hotha nidukkā”ti.

Evam mahāsatto mahājanaṃ āmantetvā “appamattā hotha, dānādāni puññāni karoṭhā”ti tesaṃ ovaditvā pakkāmi. Gacchante pana bodhisatte mātā “putto me dānavittako dānaṃ detū”ti ābharaṇehi saddhiṃ sattaratanapūrāni sakaṭāni ubhosu passesu pesesi. Sopi attano kāyāruḷhameva ābharaṇabhaṇḍaṃ omuñcitvā sampattayācakānaṃ aṭṭhārasa vāre datvā avasesaṃ sabbaṃ adāsi. So nagarā nikkhamitvā ca nivattitvā oloketukāmo ahoṣi. Athassa manāṃ paṭicca rathappamāṇaṭṭhāne mahāpathavī bhijjitvā kulālacakkaṃ viya parivattitvā rathaṃ nagarābhimukhaṃ akāsi. So mātāpitūnaṃ vasanaṭṭhānaṃ olokesi. Tena kāraṇena² pathavīkampo ahoṣi. Tena vuttaṃ—

“Nikkhamitvāna nagarā, nivattitvā vilokite.

Tadāpi pathavī kampi, Sineruvanavaṭaṃsakā”ti³.

1. Bhiyyo (Sī, I)

2. Kāruñña (Sī, Syā, I)

3. Khu 4. 393 piṭṭhe.

Sayaṃ pana oloketvā Maddimpi olokāpetuṃ gāthamāha—

1862. “Ingha Maddi nisāmehi, rammarūpaṃva dissati.
 Āvāsaṃ¹ siviseṭṭhassa, pettikaṃ bhavanam mamā”ti.

Tattha **nisāmehi**ti olokehi.

Atha mahāsatto sahaḥjāte saṭṭhisahassa-amacce ca sesajanañca nivattāpetvā rathaṃ pājento Maddiṃ āha “bhadde sace pacchato yācakā āgacchanti, upadhāreyyāsī”ti. Sāpi oloketi nisīdi. Athassa sattasatakaṃ mahādānaṃ sampāpuṇituṃ asakkontā cattāro brāhmaṇā nagaraṃ āgantvā “kuhiṃ Vessantaro rājā”ti pucchitvā “dānaṃ datvā gato”ti vutte “kiñci gahetvā gato”ti pucchitvā “rathenagato”ti sutvā “asse naṃ yācissāmā”ti anubandhiṃsu. Atha Maddi te āgacchante disvā “yācakā āgacchanti devā”ti ārocesi. Mahāsatto rathaṃ ṭhapesi. Te āgantvā asse yāciṃsu. Mahāsatto asse adāsi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1863. “Taṃ brāhmaṇā anvagamuṃ, te naṃ asse ayācisuṃ.
 Yācito paṭipādesi, catunnaṃ caturo haye”ti.

Assesu pana dinnesu rathadhuraṃ ākāseyeva aṭṭhāsi. Atha brāhmaṇesu gatamattesuyeva cattāro devaputtā rohiccamigavaṇṇena āgantvā rathadhuraṃ sampaṭicchitvā agamaṃsu. Mahāsatto tesam devaputtabhāvaṃ ñatvā imaṃ gāthamāha—

1864. “Ingha Maddi nisāmehi, cittarūpaṃva dissati.
 Migarohiccavaṇṇena², dakkhiṇassā vahanti man”ti.

Tattha **dakkhiṇassā**ti susikkhitā assā viya maṃ vahanti.

Atha naṃ evaṃ gacchantam aparo brāhmaṇo āgantvā rathaṃ yāci. Mahāsatto puttadāraṃ otāretvā tassa rathaṃ adāsi. Rathe pana dinne devaputtā antaradhāyiṃsu. Rathassa dinnabhāvaṃ pakāsento Satthā āha—

1. Āvāso (Sī, Syā, I)

2. Migā rohitavaṇṇena (Syā)

1865. “Athettha pañcamo āgā, so taṃ rathamayācatha.
Tassa taṃ yācito’dāsi, na cassu’pahato mano.

1866. Tato Vessantaro rājā, oropetvā sakaṃ janaṃ.
Assāsayi assarathaṃ, brāhmaṇassa dhanesino”ti.

Tattha **athetthā**ti atha tasmim vane. **Na cassu’pahato manoti** na cassa mano olīno. **Assāsayī**ti paritosento niyyādesi.

Tato paṭṭhāya pana te sabbepi pattikāva ahesuṃ. Atha mahāsatto Maddim avoca—

1867. “Tvam Maddi kaṇhaṃ gaṇhāhi, lahu esā kaniṭṭhikā.
Ahaṃ Jālim gahessāmi garuko bhātiko hi so”ti.

Evañca pana vatvā ubhopi khattiyā dve dārake aṅkenādāya pakkamiṃsu. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1868. “Rājā kumāramādāya, rājaputtī ca dārikaṃ.
Sammodamānā pakkāmuṃ, aññamaññaṃ piyaṃvadā”ti.

Dānakaṇḍavaṇṇanā niṭṭhitā.

Vanapavesanakaṇḍavaṇṇanā

Te paṭipathaṃ āgacchante manusse disvā “kuhiṃ Vaṅkapabbato”ti pucchanti. Manussā “dūre”ti vadanti. Tena vuttaṃ—

1869. “Yadi keci manujā enti, anumagge paṭipathe.
Maggam te paṭipucchāma, ‘kuhiṃ Vaṅkatapabbato’.

1870. Te tattha amhe passivā, kalunaṃ paridevayuṃ.
Dukkhaṃ te paṭivedenti, dūre Vaṅkatapabbato”ti.

Maggassa ubhosu passesu vividhaphaladhārino rukkhe disvā dārakā kandanti. Mahāsattassānubhāvena phaladhārino rukkhā onamitvā

hatthasamphassaṃ¹ āgacchanti. Tato supakkaphalāphalāni uccinitvā tesam deti. Tam disvā Maddī acchariyam pavedesi. Tena vuttam—

1871. “Yadi passanti pavane, dārakā phaline² dume.
Tesam phalānam hetumhi, uparodanti dārakā.

1872. Rodante dārake disvā, ubbidhā³ vipulā dumā.
Sayamevonamitvāna, upagacchanti dārake.

1873. Idam accherakam disvā, abbhutam lomahaṃsanam.
Sādhukāram pavattesi, Maddī sabbaṅgasobhanā.

1874. Accheram vata lokasmim, abbhutam lomahaṃsanam.
Vessantarassa tejena, sayamevonatā dumā”ti.

Jetuttaranagarato Suvanṇagiritālo nāma pabbato pañca yojanāni, kato Kontimārā nāma nadī pañca yojanāni, tato Añcaragiri⁴ nāma pabbato pañca yojanāni, tato Dunniviṭṭhabrahmaṇagāmo⁵ nāma pañca yojanāni, tato Mātulanagaram dasa yojanāni. Iti tam maggam Jetuttaranagarato timsayojanam hoti. Devatā tam maggam saṅkhipimsu. Te ekadivaseneva Mātulanagaram pāpuṇimsu. Tena vuttam—

1875. “Saṅkhipimsu patham yakkhā, anukampāya dārake.
Nikkhantadivaseneva, Cetaraṭṭham upāgamun”ti.

Upagacchāntā ca pana Jetuttaranagarato pātarāsasamaye nikkhamitvā sāyanhasamaye Cetaraṭṭhe Mātulanagaram pattā. Tamattham pakāsento Satthā āha—

1876. “Te gantvā dīghamaddhānam, Cetaraṭṭham upāgamun.
Iddham phitam janapadam, bahumaṃsasurodanam”ti.

Tadā Mātulanagare satthi khattiyasahassāni vasanti. Mahāsatto antonagaram apavisitvā nagaradvāreyeva sālāyam nisīdi. Athassa

1. Hatthapāsam (Sī, I)

2. Phalite (Sī, Syā, I)

3. Ubbiggā (Sī, Syā, I)

4. Añjanāgiri (Syā), Ārañjaragiri (Sī, I)

5. Tuṇṇavithanāḷidaṇḍabrahmaṇagāmo (Syā)

Maddī bodhisattassa pādesu rajam̄ puñchitvā pāde sambāhitvā
 “Vessantarassa āgatabhāvaṃ jānāpessāmī”ti sālāto nikkhamitvā tassa
 cakkhupathe sālādvāre aṭṭhāsi. Nagaram̄ pavisantiyo ca nikkhamantiyo ca
 itthiyo taṃ disvā parivāresuṃ. Tamattham̄ pakāsentō Satthā āha—

1877. “Cetiyo parivāriṃsu, disvā lakkhaṇamāgataṃ.

Sukhumālī vata ayyā, pattikā paridhāvati.

1878. Vayhāhi pariyāyitvā, sivikāya rathena ca.

Sā’jja Maddī araṇṇasmiṃ, pattikā paridhāvati”ti.

Tattha **lakkhaṇamāgataṃ**ti lakkhaṇasampannaṃ Maddiṃ āgataṃ.
Paridhāvatiti evaṃ sukhumālī hutvā pattikāva vicarati. **Pariyāyitvāti**
 Jetuttaranagare vicaritvā. **Sivikāyāti** suvaṇṇasivikāya.

Mahājano Maddiṃ ca Vessantaraṅca dve putte cassa anāthāgamanena
 āgate disvā gantvā rājūnaṃ ācikkhi. Saṭṭhisahassā rājāno rodantā
 paridevantā tassa santikaṃ āgamaṃsu. Tamattham̄ pakāsentō Satthā āha—

1879. “Taṃ disvā cetapāmokkhā, rodamānā upāgamuṃ.

Kacci nu deva kusalam̄, kacci deva anāmayam̄.

Kacci pitā arogo te, Sivīnam̄ ca anāmayam̄.

1880. Ko te balaṃ mahārāja, ko nu te rathamaṇḍalam̄.

Anassako arathako, dīghamaddhānamāgato.

Kaccā’mittehi pakato, anupatto’si’maṃ disan”ti.

Tattha **disvāti** dūratova passitvā. **Cetapāmokkhāti** cetarājāno.
Upāgamunti upasaṅkamīṃsu. **Kusalanti** ārogyam̄. **Anāmayanti**
 niddukkhabhāvaṃ. **Ko te balanti** kuhiṃ tava balakāyo. **Rathamaṇḍalanti**
 yenāsi rathena āgato, so kuhinti pucchanti. **Anassakoti** assavirahito.
Arathakoti ayānako. **Dīghamaddhānamāgato**ti dīghamaggaṃ āgato. **Pakatoti**
 abhibhūto.

Atha nesaṃ mahāsatto attano āgatākāraṇaṃ kathento āha—

1881. “Kusalaṃ ceva me sammā, atho sammā anāmayāṃ.
Atho pitā arogo me, Sivīnaṃ ca anāmayāṃ.
1882. Ahañhi kuñjaraṃ dajjaṃ, īsādantaṃ urūḷhavaṃ.
Khettaññuṃ sabbayuddhānaṃ, sabbasetāṃ gajuttamaṃ.
1883. Paṇḍukambalasañchannaṃ, pabhinnaṃ sattumaddanaṃ.
Dantiṃ savālabījanaṃ, setaṃ kelāsasādisaṃ.
1884. Sasetacchattaṃ sa-upādheyyaṃ, sāthabbanāṃ sahatthiparāṃ.
Aggayānaṃ rājavāhim, brāhmaṇānaṃ adāsa’haṃ.
1885. Tasmim me sivayo kuddhā, pitā cupahatomano.
Avaruddhasi maṃ rājā, Vaṅkaṃ gacchāmi pabbataṃ.
Okāsaṃ sammā jānātha, vane yattha vasāmase”ti.

Tattha **tasmim meti** tasmim kāraṇe mayhaṃ sivayo kuddhā.
Upahatomanoti upahatacitto kuddhova maṃ raṭṭhā pabbājesi. **Yatthāti**
yasmim vane mayāṃ vaseyyāma, tattha vasanokāsaṃ jānāthāti.

Te rājāno āhaṃsu—

1886. “Svāgataṃ te mahārāja, atho te adurāgataṃ.
Issarosi anuppatto, yaṃ idhatthi pavedaya.
1887. Sākaṃ bhisāṃ madhuṃ maṃsaṃ, suddhaṃ sālīnamodanaṃ.
Paribhuñja mahārāja, pāhuno no’si āgato”ti.

Tattha **pavedayāti** kathehi, sabbaṃ paṭiyādetvā dassāma. **Bhisanti**
bhisamūlaṃ, yaṃkiñci kandajātaṃ vā.

Vessantaro āha—

1888. “Paṭiggahitaṃ yaṃ dinnāṃ, sabbassa agghiyaṃ kataṃ.
Avaruddhasi maṃ rājā, Vaṅkaṃ gacchāmi pabbataṃ.
Okāsaṃ sammā jānātha, vane yattha vasāmase”ti.

Tattha **paṭiggahitanti** sabbametam tumhehi dinnam mayā ca paṭiggahitameva hotu, sabbassa tumhehi mayham agghiyam nivedanam katam. Rājā pana mam avaruddhasi raṭṭhā pabbājesi, tasmā Vaṅkameva gamissāmi, tasmim me araṅṅe vasanaṭṭhānam jānāthāti.

Te rājāno āhamsu—

1889. “Idheva tāva acchassu, Cetaṛaṭṭhe rathesabha.
Yāva cetā gamissanti, raṅṅo santika yācituṃ.

1890. Nijjhāpetuṃ mahārājam, Sivīnam raṭṭhavaḍḍhanam.
Tam tam cetā purakkhatvā, patītā laddhapaccayā.
parivāretvāna gacchanti, evam jānāhi khattiyā”ti.

Tattha **raṅṅo santika yācituṃ** raṅṅo santikam yācanatthāya gamissanti. **Nijjhāpetuṃ** tumhākam niddosabhāvam jānāpetuṃ. **Laddhapaccayāti** laddhapatiṭṭhā. **Gacchantīti** gamissanti.

Mahāsatto āha—

1891. “Mā vo ruccittha gamanam, raṅṅo santika yācituṃ.
Nijjhāpetuṃ mahārājam, rājāpi tattha nissaro.

1892. Accuggatā hi sivayo, balaggā negamā ca ye.
Te vidhamsetumicchanti¹, rājānam mama kāraṅṅā”ti.

Tattha **tatthāti** tasmim mama niddosabhāvam nijjhāpane rājāpi anissaro. **Accuggatāti** atikuddhā. **Balaggāti** balakāyo. **Vidhamsetuṃ** rajjato nīharituṃ. **Rājānanti** rājānampi.

Te rājāno āhamsu—

1893. “Sace esā pavattettha, raṭṭhasmim raṭṭhavaḍḍhana.
Idheva rajjam kārehi, cetehi parivārito.

1894. Iddham phitaṅcidam raṭṭham, iddho janapado mahā.
Matim karohi tvaṃ deva, rajjassa manusāsituṃ”ti.

1. Padhamsetumicchanti (Sī, Syā, I, Ka)

Tattha **sace esā pavattethā**ti sace etasmim raṭṭhe esā pavatti. **Rajjassa manusāsītunti** rajjam samanūsāsītum, ayameva vā pāḷho.

Vessantaro āha—

1895. “Na me chando mati atthi, rajjassa anusāsītum.
Pabbājītassa raṭṭhasmā, Cetaputtā suṇātha me.

1896. Atuṭṭhā sivayo āsum, balaggā negamā ca ye.
Pabbājītassa raṭṭhasmā, cetā rajje’bhiseccayum.

1897. Asammodiyampi vo assa, accantaṃ mama kāraṇā.
Sivīhi bhaṇḍanaṃ cāpi, viggaho me na rucati.

1898. Athassa bhaṇḍanaṃ ghoram, sampahāro anappako.
Ekassa kāraṇā mayham, himseyya bahuko jano¹.

1899. Paṭiggahitaṃ yaṃ dinnam, sabbassa agghiyam kataṃ.
Avaruddhasi maṃ rājā, Vaṅkaṃ gacchāmi pabbataṃ.
Okāsam sammā jānātha, vane yattha vasāmase”ti.

Tattha **cetā rajje’bhiseccayunti** Cetaraṭṭhavāsino kira Vessantaram rajje abhisīncimsūti tumhākampi te atuṭṭhā āsum. **Asammodiyanti** asāmaggiyam. **Assāti** bhavēyya. **Athassāti** atha mayham ekassa kāraṇā tumhākaṃ bhaṇḍanaṃ bhavissatīti.

Evam mahāsatto anekapariyāyena yācitopi rajjam na icchi. Athassa te Cetarājāno mahantaṃ sakkāram karimsu. So nagaram pavisitum na icchi. Atha nam sālameva alaṅkaritvā sāṇiyā parikkhepaṃ katvā mahāsayanam paññāpetvā sabbe ārakkham karimsu. So ekarattim tehi saṅgahitārakkho sālāyam sayitvā punadivase pātova nhatvā nānaggarasabhojanaṃ bhuñjitvā tehi parivuto nikkhami. Saṭṭhisahassā khattiyā tena saddhim pannarasayojanamaggaṃ gantvā vanadvāre thatvā purato pannarasayojanamaggaṃ ācikkhantā āhamsu—

1. Himseyyūṃ bahuke jane (Sī, I)

1900. “Taggha te mayamakkhāma, yathāpi kusalā tathā.
Rājīsī yattha sammanti, āhutaḡgī samāhitā.
1901. Esa selo mahārāja, pabbato Gandhamādano.
Yattha tvaṃ saha puttehi, saha bhariyāya ca’cchasi.
1902. Taṃ cetā anusāsimsu, assunettā rudarṃmukhā.
Ito gaccha mahārāja, ujum yenuttarāmukho.
1903. Atha dakkhisi bhaddante, Vepullāṃ nāma pabbataṃ.
Nānādumagaṇākiṇṇaṃ, sītacchāyaṃ manoramaṃ.
1904. Tamatikkamma bhaddante, atha dakkhisi āpagāṃ.
Nadiṃ Ketumatim nāma, gambhīraṃ girigabbharaṃ.
1905. Puthulomamacchākiṇṇaṃ, supatitthaṃ mahodakaṃ.
Tattha nhatvā pivitvā ca, assāsetvā saputtake.
1906. Atha dakkhisi bhaddante, nigrodhaṃ madhuvipphalaṃ.
Rammake sikhare jātaṃ, sītacchāyaṃ manoramaṃ.
1907. Atha dakkhisi bhaddante, Nālīkaṃ nāma pabbataṃ.
Nānādijagaṇākiṇṇaṃ, selaṃ kimpurisāyutaṃ.
1908. Tassa uttarapubbena, Mucalindo nāma so saro.
Puṇḍarīkehi sañchanno, setasogandhikehi ca.
1909. So vanaṃ meghasaṅkāsaṃ, dhuvaṃ haritasaddalaṃ.
Sīhovāmisapekkhīva, vanasaṇḍaṃ vigāhaya.
Puppharukkhehi sañchannaṃ, phalarukkhehi cūbhayaṃ.
1910. Tattha bindussarā vaggū, nānāvaṇṇā bahū dijā.
Kūjantamupakūjanti, utusaṃpupphite dume.
1911. Gantvā girividuggānaṃ, nadīnaṃ pabhavāni ca.
So dakkhisi pokkharaṇim, karaṅjakakudhāyutaṃ.

1912. Puthulomamacchākiṇṇaṃ, supatitthaṃ mahodakaṃ.
Samaṃ ca caturaṃsaṅca, sādum̐ appaṭṭigandhiyaṃ.

1913. Tassā uttarapubbena, paṇṇasālaṃ amāpaya.
Paṇṇasālaṃ amāpetvā, uñchācariyāya ihathā”ti.

Tattha **rājisīti** rājāno hutvā pabbajitā. **Samāhitāti** ekaggacittā. **Esāti** dakkhiṇahatthaṃ ukkhipitvā iminā pabbatapādena gacchathāti ācikkhantā vadanti. **Acchasīti** vasissasi. **Āpaganti** udakavāhanadi-āvaṭṭam¹. **Girigabbharanti** girīnaṃ kucchito pavattaṃ. **Madhuvipphalanti** madhuraphalaṃ. **Rammaketi** ramaṇīye. **Kimpurisāyutanti** kimpurisehi āyutaṃ parikiṇṇaṃ. **Setasogandhikehi** cāti nānappakārehi setuppalehi ceva sogandhikehi ca saṅchanno. **sīhovāmisapekkhīvāti** āmisāṃ pekkhantosīho viya.

Bindussarāti sampiṇḍitassarā. **Vaggūti** madhurassarā.
Kūjantamupakūjantīti paṭhamaṃ kūjamānaṃ pakkhim̐ pacchā upakūjanti.
Utusānpupphite dumeti utusamaye pupphite dume nilīyitvā² kūjantaṃ upakūjanti. **So dakkhisīti**³ so tvaṃ passissasīti attho. **Karaṇjakakudhāyutanti** karaṇjarukkhehi ca kakudharukkhehi ca samparikiṇṇaṃ. **Appaṭṭigandhiyanti** paṭṭikūlagandhavirahi taṃ madhurodakaparikiṇṇaṃ nānappakārapadumuppalādihi saṅchannaṃ. **Paṇṇasālaṃ amāpayāti** paṇṇasālaṃ māpeyyāsi. **Amāpetvāti** māpetvā. **Uñchācariyāya ihathāti** atha tumhe deva uñchācariyāya yāpentā appamattā ihatha, āradhaviṇṇiyā hutvā vihareyyāthāti attho.

Evam̐ te rājāno tassa pannarasayojanamaggaṃ ācikkhitvā taṃ uyyojetvā Vessantarassa antarāyabhayassa vinodanattaṃ “mā kocideva paccāmitto okāsaṃ labheyyā”ti cintetvā ekaṃ byattaṃ susikkhitaṃ Cetaputtaṃ āmantetvā “tvaṃ gacchante ca āgacchante ca pariggaṇhāhi”ti vanadvāre ārakkhaṇatthāya ṭhapetvā sakanagaraṃ gamimsu⁴. Vessantaropi saputtadāro Gandhamādanapabbataṃ patvā taṃ divasaṃ tattha vasitvā tato uttarābhimukho Vepullapabbatapādena gantvā Ketumatiyā nāma nadiyā tīre nisīditvā vanacarakena dinnāṃ madhumaṃsaṃ⁵ khāditvā tassa suvaṇṇasūcim̐

1. Āpakanti āpagaṃ udakavāhikaṃ nadim̐ (Sī), āpakanti nadim̐ āpaṃ (I)

2. Nisīditvā (I, Ka)

3. So addasāti (Syā, Ka)

4. Āgamimsu (Ka)

5. Madhuramaṃsaṃ (Syā, Ka)

datvā tattha nhatvā pivitvā paṭippassaddhadaratho nadito uttaritvā
 sānupabbatasikhare ṭhitassa nigrodhassa mūle thokaṃ nisīditvā
 nigrodhaphalāni khāditvā utṭhāya gacchanto Nāḷikāṃ nāma pabbataṃ patvā
 taṃ pariharanto Mucalindasaraṃ gantvā sarassa tīrena pubbuttarakaṇṇaṃ
 patvā ekapadikamaggena vanaghaṭaṃ pavisitvā taṃ atikkamma
 girividuggānaṃ nadippabhavānaṃ purato caturaṃsapokkharāṇiṃ pāpuṇi.

Tasmim̐ khaṇe Sakko āvajjento “mahāsatto Himavantaṃ pavitṭho”ti
 ñatvā “tassa vasanaṭṭhānaṃ laddhuṃ vaṭṭati”ti cintetvā Vissakammaṃ
 pakkosāpetvā “gaccha tāta tvaṃ Vaṅkapabbatakucchimhi ramaṇīye ṭhāne
 assamapadaṃ māpetvā ehi”ti pesesi. So “sādhu devā”ti devalokato otaritvā
 tattha dve paṇṇasālāyo dve caṅkame rattiṭṭhānadivāṭṭhānāni ca māpetvā
 caṅkamakoṭṭiyaṃ tesu tesu ṭhānesu nānāphaladhare rukkhe ca kadalivanāni
 ca dassetvā sabbe pabbajitaparikkhāre paṭiyādetvā “ye keci pabbajitukāmā,
 te ime gaṇhantū”ti akkhārāni likhitvā amanusse ca bheravasadde
 migapakkhino ca paṭikkamāpetvā sakaṭṭhānameva gato.

Mahāsatto ekapadikamaggaṃ disvā “pabbajitānaṃ vasanaṭṭhānaṃ
 bhavissati”ti Maddiṃ ca putte ca assamapadadvāre ṭhapetvā assamapadaṃ
 pavisitvā akkhārāni oloketvā “Sakkenaṃhi diṭṭho”ti ñatvā¹ paṇṇasālaṃ
 pavisitvā khaggañca dhanuñca apanetvā sātāke omuñcitvā rattavākacīraṃ
 nivāsetvā ajinacammaṃ aṃse katvā jaṭāmaṇḍalaṃ bandhitvā isivesaṃ
 gahetvā kattaradaṇḍaṃ ādāya paṇṇasālato nikkhamitvā pabbajitasiriṃ
 samubbahanto² “aho sukhaṃ aho sukhaṃ pabbajjā me adhigatā”ti udānaṃ
 udānetvā caṅkamaṃ āruya aparāparaṃ caṅkamitvā Paccekabuddhasadisena
 upasamena puttadārānaṃ santikaṃ agamāsi. Maddīpi mahāsattassa pādesu
 patitvā roditvā teneva saddhiṃ assamapadaṃ pavisitvā attano paṇṇasālaṃ
 gantvā isivesaṃ gaṇhi. Pacchā puttepi tāpasakumārake kariṃsu. Cattāro
 khattiyā Vaṅkapabbatakucchimhi vasiṃsu. Atha Maddī mahāsattaṃ varaṃ
 yāci “deva tumhe phalāphalattṭhāya vanaṃ āgantvā putte gahetvā idheva
 hotha, ahaṃ phalāphalaṃ āharissāmi”ti. Tato paṭṭhāya sā araṇṇato
 phalāphalāni āharitvā tayo jane paṭijaggati.

1. Sakkena dinnosmīti Sakkadattiyabhāvaṃ ñatvā (Ka) 2. Samuṭṭhahanto (Syā, Ka)

Bodhisattopi taṃ varaṃ yāci “bhadde Maddi mayaṃ ito paṭṭhāya pabbajitā nāma, itthī ca nāma brahmacariyassa malaṃ, ito paṭṭhāya akāle mama santikaṃ mā āgacchāhi”ti. Sā “sādhū”ti sampaṭicchi. Mahāsattassa mettānubhāvena samantā tiyojane sabbe tiracchānāpi aññamaññaṃ mettacittaṃ paṭilabhiṃsu. Maddīdevīpi pātova uṭṭhāya pānīyaparibhojanīyaṃ upaṭṭhāpetvā mukhodakaṃ āharitvā dantakaṭṭham datvā assamapadaṃ sammajjitvā dve putte pitu santike ṭhapetvā pacchikhaṇitti-aṅkusahatthā araññaṃ pavisitvā vanamūlaphalāphalāni ādāya pacchīm pūretvā sāyanhasamaye araññato āgantvā paṇṇasālāya phalāphalaṃ ṭhapetvā nhatvā putte nhāpesi. Atha cattāropi janā paṇṇasālādvāre nisīditvā phalāphalaṃ paribhuñjanti. Tato Maddī putte gahetvā attano paṇṇasālaṃ pāvīsi. Iminā niyāmena te pabbatakucchimhi satta māse vasīmsūti.

Vanapavesanakaṇḍavaṇṇanā niṭṭhitā.

Jūjakapabbavaṇṇanā

Tadā Kālīngaraṭṭhe Dunniviṭṭhabrāhmaṇagāmaṃ vāsī Jūjako nāma brāhmaṇo bhikkhācariyāya kahāpaṇasataṃ labhitvā ekasmiṃ brāhmaṇakule ṭhapetvā puna dhanapariyesanattāya gato. Tasmīṃ cirāyante brāhmaṇakulā kahāpaṇasataṃ valañjetvā pacchā itarena āgantvā codiyamānā kahāpaṇe dātuṃ asakkontā Amittatāpanaṃ nāma dhītaraṃ tassa adāsi. So taṃ ādāya Kālīngaraṭṭhe Dunniviṭṭhabrāhmaṇagāmaṃ gantvā vasi. Amittatāpanā sammā brāhmaṇaṃ paricarati. Atha aññe taruṇabrāhmaṇā tassā ācārasampattiṃ disvā “ayaṃ mahallakabrāhmaṇaṃ sammā paṭijaggati, tumhe pana amhesu kiṃ pamajjathā”ti attano attano bhariyāyo tajjenti. Tā “imaṃ Amittatāpanaṃ imamhā gāmaṃ palāpessāmā”ti nadītitthādīsu sannipatitvā taṃ paribhāsīmsu. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1914. “Ahu vāsī Kālīngesu, Jūjako nāma brāhmaṇo.

Tassāsi daharā bhariyā, nāmenāmittatāpanā.

1915. Tā nam tattha gatā'vocum, nadim udakahāriyā¹.
Thiyo nam paribhāsimsu, samāgantvā kutūhalā.
1916. Amittā nūna te mātā, amitto nūna te pitā.
Ye tam jīṇṇassa pādaṃsu, evaṃ dahariyaṃ satim.
1917. Ahitaṃ vata te ñātī, mantayim̐su rahogatā.
Ye tam jīṇṇassa pādaṃsu, evaṃ dahariyaṃ satim.
1918. Amittā vata te ñātī, mantayim̐su rahogatā.
Ye tam jīṇṇassa pādaṃsu, evaṃ dahariyaṃ satim.
1919. Dukkaṭaṃ vata te ñātī, mantayim̐su rahogatā.
Ye tam jīṇṇassa pādaṃsu, evaṃ dahariyaṃ satim.
1920. Pāpakaṃ vata te ñātī, mantayim̐su rahogatā.
Ye tam jīṇṇassa pādaṃsu, evaṃ dahariyaṃ satim.
1921. Amanāpaṃ vata te ñātī, mantayim̐su rahogatā.
Ye tam jīṇṇassa pādaṃsu, evaṃ dahariyaṃ satim.
1922. Amanāpavāsaṃ vasi, jīṇṇena patinā saha.
Yā tvaṃ vasasi jīṇṇassa, mataṃ tejīvitā varam.
1923. Na hi nūna tuyhaṃ kalyāṇi, pitā mātā ca sobhane.
Aññaṃ bhattāraṃ vandim̐su, ye tam jīṇṇassa pādaṃsu.
Evaṃ dahariyaṃ satim.
1924. Duiṭṭhaṃ te navamiyaṃ, akataṃ aggihuttakaṃ.
Ye tam jīṇṇassa pādaṃsu, evaṃ dahariyaṃ satim.
1925. Samaṇa brāhmaṇe nūna, brāhmacariyaparāyaṇe.
Sā tvaṃ loke abhisapi, sīlavante bahussute.
Yā tvaṃ vasasi jīṇṇassa, evaṃ dahariyā satī.

1. Nadī-udakahārikā (Sī, I)

1926. Na dukkhaṃ ahinā daṭṭhaṃ, na dukkhaṃ sattiyā hataṃ.
Taṃ ca dukkhañca tibbañca, yaṃ passe jīṇṇakaṃ patim.
1927. Natthi khiḍḍā natthi rati, jīṇṇena patinā saha.
Natthi allāpasallāpo, jagghitampi na sobhati.
1928. Yadā ca daharo daharā, mantayanti rahogatā.
Sabbe'saṃ sokā nassanti, ye keci hadayassitā.
1929. Daharā tvaṃ rūpavatī, purisānaṃ' bhipatthitā.
Gaccha nātikule accha, kiṃ jīṇṇo ramayissatī'ti.

Tattha **ahūti** ahosi. **Vāsī Kaliṅgesūti** Kāliṅgaraṭṭhesu

Dunniviṭṭhabrāhmaṇaḡamavāsī. **Tā naṃ tattha gatāvocunti** tattha gāme tā itthiyo nadītitthe udakahārikā¹ hutvā gatā naṃ avocum. **Thiyo naṃ paribhāsimsūti** itthiyo na aññaṃ kiñci avocum, atha kho naṃ paribhāsimsu. **Kutūhalāti** kotūhalajātā viya hutvā. **Samāgantvāti** samantā parikkhipivā. **Dahariyaṃ satinti** dahariṃ taruṇiṃ sobhaggappattaṃ samānaṃ. **Jīṇṇassāti** jarājīṇṇassa gehe. **Duyiṭṭhaṃ te navamiyanti** tava navamiyaṃ yāgaṃ duyiṭṭhaṃ bhavissati, so te yāgapiṇḍo paṭhamāṃ mahallakakākena gahito bhavissati. “Duyiṭṭhā te navamiyā”tipi pāṭho, navamiyā tayā duyiṭṭhā bhavissatīti attho. **Akataṃ aggihuttakanti** aggijuhanampi tayā akataṃ bhavissati. **Abhisapīti** samaṇabrāhmaṇe samitapāpe vā bāhitapāpe vā akkosi. Tassa te pāpassa idaṃ phalanti adhippāyeneva āhaṃsu. **Jagghitampi² na sobhatīti** khaṇḍadante vivaritvā hasantassa mahallakassa hasitampi³ na sobhati. **Sabbe'saṃ sokā nassantīti** sabbe etesaṃ sokā vinassanti. **Kiṃ jīṇṇoti** ayaṃ jīṇṇo taṃ pañcahi kāmagaṇehi kathaṃ ramayissatīti.

Sā tāsāṃ santikā paribhāsāṃ labhitvā udakaghaṭaṃ ādāya rodamānā gharaṃ gantvā “kiṃ bhoti rodasī”ti brāhmaṇena puṭṭhā tassa ārocentī imaṃ gāthamāha—

1. Nadī-udakahārikā (Sī, I)

2. Jagghitumpi (Ka)

3. Hasitumpi (Ka)

1930. “Na te brāhmaṇa gacchāmi, nadiṃ udakahāriyā.
Thiyo maṃ paribhāsanti, tayā jiṇṇena brāhmaṇā”ti.

Tassattho—brāhmaṇa tayā jiṇṇena maṃ itthiyo paribhāsanti, tasmā ito paṭṭhāya tava udakahārikā hutvā nadiṃ na gacchāmīti.

Jūjako āha—

1931. “Mā me tvaṃ akarā kammaṃ, mā me udakamāhari.
Ahaṃ udakamāhissaṃ, mā bhoti kupitā ahū”ti.

Tattha **udakamāhissanti** bhoti ahaṃ udakaṃ āharissāmi.

Brāhmaṇī āha—

1932. “Nāhaṃ tamhi kule jātā, yaṃ tvaṃ udakamāhare.
Evaṃ brāhmaṇa jānāhi, na te vacchāmahaṃ ghare.

1933. Sace me dāsaṃ dāsiṃ vā, nānayissasi brāhmaṇa.
Evaṃ brāhmaṇa jānāhi, na te vacchāmi santike”ti.

Tattha **nāhanti** brāhmaṇa yamhi kule sāmiko kammaṃ karoti, nāhaṃ tattha jātā. **Yaṃ tvanti** tasmā yaṃ udakaṃ tvaṃ āharissasi, na mayhaṃ tena attho.

Jūjako āha—

1934. “Natthi me sippaṭṭhānaṃ vā, dhanam dhaññaṅca brāhmaṇi.
Kutohaṃ dāsaṃ dāsiṃ vā, ānayissāmi bhotiyā.
Ahaṃ bhotiṃ upaṭṭhissaṃ, mā bhoti kupitā ahū”ti.

Brāhmaṇī āha—

1935. “Ehi te ahamakkhissaṃ, yathā me vacanaṃ sutam.
Esa Vessantaro rājā, vaṅke vasati pabbate.

1936. Tam tvaṃ gantvāna yācassu, dāsaṃ dāsiṅca brāhmaṇa.
So te dassati yācito, dāsaṃ dāsiṅca khattiyo”ti.

Tattha **ehi te ahamakkhissanti** ahaṃ te ācikkhissāmi. Idam sā devatādhiggahitā hutvā āha.

Jūjako āha—

1937. “Jiṇṇohamasmi dubbalo, dīgho caddhā suduggamo.

Mā bhoti paridevesi, mā ca tvaṃ vimanā ahu.

Ahaṃ bhotim upaṭṭhissaṃ, mā bhoti kupitā ahū”ti.

Tattha **jiṇṇohamasmīti** bhadde ahaṃ jiṇṇo amhi, kathaṃ gamissāmīti.

Brāhmaṇī āha—

1938. “Yathā agantvā saṅgāmaṃ, ayuddhova parājito.

Evameva tvaṃ brahme, agantvāva parājito.

1939. Sace me dāsaṃ dāsiṃ vā, nāyissasi brāhmaṇa.

Evaṃ brāhmaṇa jānāhi, na te vacchāmahaṃ ghare.

Amanāpaṃ te karissāmi, taṃ te dukkhaṃ bhavissati.

1940. Nakkhatte utupubbesu, yadā maṃ dakkhisi’laṅkataṃ.

Aññehi saddhiṃ ramamaṇaṃ, taṃ te dukkhaṃ bhavissati.

1941. Adassanena mayhaṃ te, jiṇṇassa paridevato.

Bhiyyo vaṅkā ca palitā, bahū hessanti brāhmaṇā”ti.

Tattha **amanāpaṃ teti** Vessantarassa santikaṃ gantvā dāsaṃ vā dāsiṃ vā anāharantassa tava aruccanakam¹ kammaṃ karissāmi. **Nakkhatte utupubbesūti**² nakkhattayogavasena vā channaṃ utūnaṃ tassa tassa pubbavasena³ vā pavattesu chaṇesu.

Taṃ sutvā brāhmaṇo bhīto ahosi. Tamatthaṃ pakāseto Satthā āha—

1942. “Tato so brāhmaṇo bhīto, brāhmaṇiyā vasānugo.

Aṭṭito kāmarāgena, brāhmaṇim etadabravi.

1. Ananucchavikaṃ (Ka)

2. Utupabbesūti (Sī)

3. Pabbavasena (Sī)

1943. Pātheyyaṃ me karohi tvaṃ, saṃkulyā saguḷāni ca.
Madhupiṇḍikā ca sukatāyo, sattubhattaṅca brāhmaṇi.

1944. Ānayissaṃ methunake, ubho dāsakumārake.
Te taṃ paricarissanti, rattindivamatanditā”ti.

Tattha **aṭṭitoti** upadduto pīlito. **Saguḷāni cāti** saguḷapūve ca.
Sattubhattanti baddhasattu-abaddhasattuñceva puṭabhattaṅca¹. **Methunaketi**
jātigottakulapadesehi sadise. **Dāsakumāraketi** tava dāsathāya kumārake.

Sā khippaṃ pātheyyaṃ paṭiyādetvā brāhmaṇassa ārocesi. So gehe
dubbalatṭhānaṃ thiraṃ katvā dvāraṃ saṅkharitvā araṅṅā dārūni āharitvā
ghaṭena udakaṃ āharitvā gehe sabbabhājanāni pūretvā tattheva tāpasavesaṃ
gahetvā “bhadde ito paṭṭhāya vikāle mā nikkhami, yāva mamāgamaṇā
appamattā hohī”ti ovaditvā upāhanaṃ āruya pātheyyapasibbakaṃ aṃse
laggetvā Amittatāpanaṃ padakkhiṇaṃ katvā assupuṇṇehi nettehi roditvā
pakkāmi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1945. “Idaṃ vatvā² brahmabandhu, paṭimuñci upāhanā.
Tato so mantayitvāna, bhariyaṃ katvā padakkhiṇaṃ.

1946. Pakkāmi so ruṇṇamukho, brāhmaṇo sahitabbato.
Sivīnaṃ nagaraṃ phītaṃ, dāsapariyesanaṃ caran”ti.

Tattha **ruṇṇamukhoti** rudaṃmukho. **Sahitabbatoti** samādinnavato,
gahitatāpasavesoti attho. **Caranti** dāsapariyesanaṃ caranto sivīnaṃ nagaraṃ
ārabbha pakkāmi.

So taṃ nagaraṃ gantvā sannipatitaṃ janāṃ “Vessantaro kuhin”ti
pucchati. Amatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1947. “So tattha gantvā avaca, ye tatthāsuṃ samāgatā.
Kuhim Vessantaro rājā, kattha passemu khattiyaṃ.

1. Pūvabhattaṅca (Sī, I)

2. Katvā (Sya, I)

1948. Te janā taṃ avaciṃsu, ye tathāsuṃ samāgatā.
Tumhehi brāhme pakato, atidānena khattiyo.
Pabbājito sakā raṭṭhā, Vaṅke vasati pabbate.

1949. Tumhehi brahme pakato, atidānena khattiyo.
Ādāya puttadāraṃ ca, Vaṅke vasati pabbate”ti.

Tattha **pakatoti** upadduto piḷito attano nagare vasitum alabhitvā idāni Vaṅkapabbate vasati.

Evam “tumhe amhākaṃ rājānaṃ nāsetvā punapi āgatā idha tiṭṭhathā”ti te leḍḍudihathā brāhmaṇaṃ anubandhimsu. So devatādhiḡḡahito hutvā Vaṅkapabbatamaggameva gaṇhi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1950. “So codito brāhmaṇiyā, brāhmaṇo kāmagiddhimā.
Aghaṃ taṃ paṭisevittha, vane vāḷamigākiṇṇe.
Khaggadīpinisevite.

1951. Ādāya beḷuvaṃ daṇḍaṃ, aggihuttaṃ kamaṇḍalum.
So pāvisi brahāraṇṇaṃ, yattha assosi kāmadaṃ.

1952. Taṃ pavitṭhaṃ brahāraṇṇaṃ, kokā naṃ parivārayum.
Vikkandi so vippanaṭṭho, dūre panthā apakkami.

1953. Tato so brāhmaṇo gantvā, bhogaluddho asaṇṇato.
Vaṅkasso’rohaṇe naṭṭhe¹, imā gāthā abhāsathā”ti.

Tattha **aghaṃ tanti** taṃ mahājanena anubandhanadukkhaṅceva vanapariyogāhanadukkhaṅca. **Aggihuttanti** aggijuhanakaṭacchum. **Kokā naṃ parivārayunti** so hi araṇṇaṃ pavisitvā Vaṅkapabbatagāmimaggaṃ ajānanto maggamūḷho hutvā araṇṇe vicari, atha naṃ ārakkhaṇatthāya nisinnassa Cetaputtassa sunakhā parivārayimsūti attho. **Vikkandi soti** so ekarukkhaṃ āruya mahantena ravena kandi. **Vippanaṭṭhoti** vinaṭṭhamaggo. **Dūre panthāti** Vaṅkapabbatagāmipanthato dūre pakkāmi. **Bhogaluddhoti** bhogaratto. **Asaṇṇatoti** dussīlo. **Vaṅkasso’rohaṇe naṭṭheti**² Vaṅkapabbatassa gamanamagge vinaṭṭhe³.

1. Vaṅkassoharaṇe naṭṭho (Sī, Syā, I)

2. Oharaṇeti (Sī, I)

3. Vippanaṭṭho (Sī, Syā, I)

So sunakhehi parivārito rukkhe nisinnova imā gāthā abhāsatha—

1954. “Ko rājaputtam̄ nisabham̄, jayantamaparājitam̄.
 Bhaye Khemassa dātāram̄, ko me Vessantaram̄ vidū.
1955. Yo yācatam̄ patitṭhāsi, bhūtānam̄ dharaṇīriva.
 Dharaṇūpamam̄ mahārājam̄, ko me Vessantaram̄ vidū.
1956. Yo yācatam̄ gatī āsi, savantīnam̄ sāgaro.
 Sāgarūpamam̄¹ mahārājam̄, ko me Vessantaram̄ vidū.
1957. Kalyāṇatittham̄ sucimam̄, sītūdakam̄ manoramam̄.
 Puṇḍarīkehi sañchannam̄, yuttam̄ kiṇṇakkhareṇunā.
 Rahadūpamam̄ mahārājam̄, ko me Vessantaram̄ vidū.
1958. Assattham̄va pathe jātam̄, sītacchāyam̄ manoramam̄.
 Santānam̄ visametāram̄, kilantānam̄ paṭiggaham̄.
 Tathūpamam̄ mahārājam̄, ko me Vessantaram̄ vidū.
1959. Nigrodham̄va pathe jātam̄, sītacchāyam̄ manoramam̄.
 Santānam̄ visametāram̄, kilantānam̄ paṭiggaham̄.
 Tathūpamam̄ mahārājam̄, ko me Vessantaram̄ vidū.
1960. Ambam̄ iva pathe jātam̄, sītacchāyam̄ manoramam̄.
 Santānam̄ visametāram̄, kilantānam̄ paṭiggaham̄.
 Tathūpamam̄ mahārājam̄, ko me Vessantaram̄ vidū.
1961. Sālam̄ iva pathe jātam̄, sītacchāyam̄ manoramam̄.
 Santānam̄ visametāram̄, kilantānam̄ paṭiggaham̄.
 Tathūpamam̄ mahārājam̄, ko me Vessantaram̄ vidū.
1962. Dumam̄ iva pathe jātam̄, sītacchāyam̄ manoramam̄.
 Santānam̄ visametāram̄, kilantānam̄ paṭiggaham̄.
 Tathūpamam̄ mahārājam̄, ko me Vessantaram̄ vidū.

1. Udadhūpamam̄ (Sī, Syā, I)

1963. Evañca me vilapato, pavitṭhassa brahāvane.
Ahañ jānan'ti yo vajjā, nandim so janaye mama.

1964. Evañca me vilapato, pavitṭhassa brahāvane.
Ahañ jānan'ti yo vajjā, tāya so ekavācāya.
Pasave puññañ anappakan'ti.

Tattha **jayantanti** maccheracittam Vijayantam¹. **Ko me Vessantaram vidūti** ko mayham Vessantaram ācikkheyyāti vadati. **Patitṭhāsīti** patitṭhā āsi. **Santānanti** parissantānam². **Kilantānanti** maggakilantānam. **Paṭiggahanti** paṭiggāhakam patitṭhābhūtam. **Ahañ jānan'ti yo vajjāti** ahañ Vessantarassa vasanaṭṭhānam jānāmīti yo vadeyyāti attho.

Tassa tam paridevasaddam sutvā ārakkhaṇatthāya ṭhapito Cetaputto migaluddako hutvā araṇṇe vicaranto “ayam brāhmaṇo Vessantarassa vasanaṭṭhānatthāya paridevati, na kho panesa dhammatāya āgato, Maddim vā dārake vā yācissati, idheva nam māressāmī”ti tassa santikam gantvā “brāhmaṇa na te jīvitam dassāmī”ti dhanum āropetvā ākaḍḍhitvā tajjesi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

1965. “Tassa ceto paṭissosi, araṇṇe luddako caram.
Tumhehi brahme pakato, atidānena khattiyo.
Pabbājito sakā raṭṭhā, Vañke vasati pabbate.

1966. Tumhehi brahme pakato, atidānena khattiyo.
Ādāya puttadāram ca, Vañke vasati pabbate.

1967. Akiccakārī dummedho, raṭṭhā pavanamāgato.
Rājaputtam gavesanto, bako macchamivodake.

1968. Tassa tyāham na dassāmi, jīvitam idha brāhmaṇa.
Ayam hi te mayā nunno, saro pissati lohitaṃ.

1969. Siro te vajjhayitvāna, hadayam chetvā sabandhanam.
Panthasakuṇam yajissāmi, tuyham maṃsena brāhmaṇa.

1. Maccheravijitam (Syā), maccheravijayantam (Ka)

2. Pariyantānam (Syā, I), pariṭāhasantānam (Ka)

1970. Tuyhaṃ maṃsena medena, matthakena ca brāhmaṇa.

Āhutiṃ paggahessāmi, chetvāna hadayaṃ tava.

1971. Taṃ me suyitṭhaṃ suhutaṃ, tuyhaṃ maṃsena brāhmaṇa.

Na ca tvaṃ rājaputtassa, bhariyaṃ putte ca nessasī”ti.

Tattha **akiccakārī**ti tvaṃ akiccakārako. **Dummedhoti** nippañño. **Ratṭhā pavanamāgatoti** ratṭhato mahāraññaṃ āgato. **Saro pissatī**¹ ayaṃ saro tava lohitaṃ pivissati. **Vajjhayitvānāti** taṃ māretvā rukkhā patitassa te sīsaṃ tālaphalaṃ viya luñcitvā sabandhanaṃ hadayamaṃsaṃ chinditvā panthadevatāya panthasakuṇaṃ nāma yajissāmi. **Na ca tvanti** evaṃ sante na tvaṃ rājaputtassa bhariyaṃ vā putte vā nessasīti.

So tassa vacanaṃ sutvā maraṇabhayatajjito musāvādaṃ kathento āha—

1972. “Avajjho brāhmaṇo dūto, Cetaputta suṇohi me.

Tasmā hi dūtaṃ na hanti, esa dhammo sanantano.

1973. Nijjhattā sivayo sabbe, pitā naṃ datṭhmicchati.

Mātā ca dubbalā tassa, acirā cakkhūni jīyare.

1974. Tesāhaṃ pahito dūto, Cetaputta suṇohi me.

Rājaputtaṃ nayissāmi, yadi jānāsi saṃsa me”ti.

Tattha **nijjhattāti** saññattā. **Acirā cakkhūni jīyareti** niccarodanena na cirasseva cakkhūni jīyissanti.

Tadā Cetaputto “Vessantaraṃ kira ānetuṃ āgato”ti somanassappatto hutvā sunakhe bandhitvā ṭhapetvā brāhmaṇaṃ otāretvā sākḥāsanthare² nisīdāpetvā bhojanaṃ datvā imaṃ gāthamāha—

1. Pāssatī (Sī, I)

2. Sākḥāyantare (Sī, I)

1975. “Piyassa me piyo dūto, puṇṇapattam dadāmi te.
Imañca madhuno tumbaṃ, migasatthiñca brāhmaṇa.
Tañca te desamakkhissam, yattha sammati kāmado”ti.

Tattha **piyassa meti** mama piyassa Vessantarassa tvaṃ piyo dūto.
Puṇṇapattanti tava ajjhāsayapūraṇam puṇṇapattam dadāmīti.

Jūjakapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

Cūḷavanavaṇṇanā

Evam Cetaputto brāhmaṇam bhojetvā pātheyyatthāya tassa madhuno
tumbañceva pakkamigasatthiñca datvā magge thatvā dakkhiṇahattham
ukkhipitvā mahāsattassa vasanokāsam ācikkhanto āha—

1976. “Esa selo mahābrahme, pabbato Gandhamādano.
Yattha Vessantaro rājā, saha puttehi sammati.

1977. Dhārento brāhmaṇavaṇṇam, āsadañca masam jaṭam.
Cammavāsī chamā seti, jātavedam namassati.

1978. Ete nīlā padissanti, nānāphaladharā dumā.
Uggatā abbhakūṭāva, nīlā añjanapabbatā.

1979. Dhavassakaṇṇā khadirā, sālā phandanamāluvā.
Sampavedhanti vātena, sakim pītāva māṇavā.

1980. Upari dumapariyāyesu, saṅgītiyova suyyare.
Najjuhā kokilasāṅghā, sampatanti dumā dumam.

1981. Avhayanteva gacchantam, sākḥāpattasamīritā.
Ramayanteva āgantam, modayanti nivāsinaṃ.
Yattha Vessantaro rājā, saha puttehi sammati.

1982. Dhārento brāhmaṇavaṇṇaṃ, āsadañca masaṃ jaṭaṃ.

Cammavāsī chamā seti, jātavedaṃ namassatī”ti.

Tattha **Gandhamādanoti** esa Gandhamādanapabbato, etassa pādena uttarābhimukho gacchanto yattha Sakkadattiye assamapade Vessantaro rājā saha puttadārehi vasati, taṃ passissasīti attho. **Brāhmaṇavaṇṇanti** seṭṭhapabbajitavesaṃ. **Āsadañca masaṃ jaṭanti** ākaḍḍhitvā phalānaṃ gahaṇatthaṃ aṅkusañca aggijuhanakaṭacchuñca jaṭāmaṇḍalañca dhārento. **Cammavāsīti** ajinacammadharo. **Chamā setīti** pathaviyaṃ paṇṇasanthare sayati. **Dhavassakaṇṇā khadirāti** dhavā ca assakaṇṇā ca khadirā ca. **Sakirā pītāva māṇavāti** ekavārameva pītā surāsoṇḍā viya. **Upari dumapariyāyesūti** rukkasākhāsu. **Saṅgītiyova suyyareti** nānāsakuṇānaṃ vassantānaṃ saddā dibbasāṅgītiyo viya suyyare. **Najjuhāti** najjuhasakuṇā. **Sampatantīti** vikūjantā vicaranti. **Sākhāpattasamīritāti** sākhānaṃ pattehi saṅghaṭṭitā hutvā vikūjantā sakuṇā, vātena samīritā pattasākhāyeva vā. **Āgantanti** āgacchantānaṃ janānaṃ¹. **Yatthāti** yasmaṃ assame Vessantaro vasati, tattha gantvā imaṃ assamapadasampattiṃ passissasīti.

Tato uttaripe assamapadaṃ vaṇṇento āha—

1983. “Ambā kapitthā panasā, sālā jambū vibhītakā.

Harītakī āmalakā, assatthā badarāni ca.

1984. Cārutimbarukkhā cettha, nigrodhā ca kapitthanā.

Madhumadhukā thevanti, nīce pakkā cudumbarā.

1985. Pārevatā bhavyeyā ca, muddikā ca madhutthikā.

Madhuṃ anelakaṃ tattha, sakamādāya bhuñjare.

1986. Aññettha pupphitā ambā, aññe tiṭṭhanti dovilā.

Aññe āmā ca pakkā ca, bhekavaṇṇā tadūbhayaṃ.

1987. Athettha heṭṭhā puriso, ambapakkāni gaṇhati.

Āmāni ceva pakkāni, vaṇṇagandharasuttame.

1. Āgantanti āgantukajanaṃ (Sī, I), āgantanti apagantukajanaṃ (Syā)

1988. Ate'va me acchariyaṃ, hiṅkāro paṭibhāti maṃ.
Devānamiva āvāso, sobhati nandanūpamo.
1989. Vibhedikā nāḷikerā, khajjurīnaṃ brahāvane.
Mālāva ganthitā ṭhanti, dhajaggāneva dissare.
Nānāvaṇṇehi pupphehi, nabhaṃ tārācitāṃmiva.
1990. Kuṭajī kuṭṭhatagarā, pāṭaliyo ca pupphitā.
Punnāgā giripunnāgā, koviḷārā ca pupphitā.
1991. Uddālakā somarukkhā, agaruphalliyā bahū.
Puttajīvā ca kakudhā, asanā cettha pupphitā.
1992. Kuṭajā salaḷā nīpā, kosambā labujā dhavā.
Sālā ca pupphitā tattha, palālakhalasannibhā.
1993. Tassāvidūre pokkharāṇī, bhūmibhāge manorame.
Padumuppalasañchannā, devānamiva Nandane.
1994. Athettha puppharasamattā, kokilā mañjubhāṇikā.
Abhinādentī pavanaṃ, utusampupphite dume.
1995. Bhassanti makarandehi, pokkhare pokkhare madhū.
Athettha vātā vāyanti, dakkhiṇā atha pacchimā.
Padumakiṇṇajakkhareṇūhi, okiṇṇo hoti assamo.
1996. Thūlā siṅghāṭakā cettha, saṃsādiyā pasādiyā.
Macchakacchapabyāviddhā, bahū cettha mupayānakā.
Madhum bhisehi savati, khīrasappi muḷālibhi.
1997. Surabhī taṃ vanaṃ vāti, nānāgandhasamoditam².
Sammaddateva gandhena, pupphasākhāhi taṃ vanaṃ.
Bhamarā pupphagandhena, samantā mabhināditā.
1998. Athettha sakuṇā santi, nānāvaṇṇā bahū dijā.
Modanti saha bhariyāhi, aññamaññaṃ pakūjino.

1. Agarubhalliyo (Sī, I), agarubhalliyā (Syā)

2. Nānāgandhasameritam (Sī, Syā, I)

1999. Nandikā jīvaputtā ca, jīvaputtā piyā ca no.
Piyā puttā piyā Nandā, dijā pokkharanīgharā.

2000. Mālāva ganthitā ṭhanti, dhajaggāneva dissare.
Nānāvaṇṇehi pupphehi, kusaleheva suganthitā.
Yattha Vessantaro rājā, saha puttehi sammati.

2001. Dhārento brāhmaṇavaṇṇaṃ, āsadañca masaṃ jaṭaṃ.
Cammavāsī chamā seti, jātavedaṃ namassatī”ti.

Tattha **cārutimbarukkhā**ti Suvanṇatimbarukkhā. **Madhumadhukā**ti madhurasā madhukā. **Thevantī**ti virocanti. (**Pārevatā**ti pārevatapādasadisā rukkḥā. **Bhaveyyā**ti dīghaphalā kadaliyo.)¹ **Madhutthikā**ti madhuttheve² paggharantiyo, madhuratāya vā madhutthevasadisā. **Sakamādāyā**ti taṃ sayameva gahetvā paribhuñjanti. **Dovilā**ti patitapupphapattā sañjāyamānaphalā. **Bhekavaṇṇā tadūbhayanti** te ubhopi āmā ca pakkā ca maṇḍūkapiṭṭhivaṇṇāyeva. **Athettha heṭṭhā purisoti** atha ettha assame tesāṃ ambānaṃ heṭṭhā ṭhitakova puriso ambaphalāni gaṇhāti, ārohaṇakiccaṃ natthi. **Vaṇṇagandharasuttameti** etehi vaṇṇādīhi uttamāni.

Ate’va me acchariyanti ativiya me acchariyaṃ. **Hiṅkāroti** hinti³ karaṇaṃ. **Vibhedikā**ti tālā. **Mālāva ganthitā**ti supupphitarukkhānaṃ upariganthitā mālā viya pupphāni tiṭṭhanti. **Dhajaggāneva dissareti** tāni rukkḥāni alaṅkatadhajaggāni viya dissanti. **Kuṭajī kuṭṭhatagarā**ti Kuṭajī nāmekā rukkḥajāti kuṭṭhagacchā ca tagaragacchā ca. **Giripunnāgā**ti mahāpunnāgā. **Koviḷārā**ti Koviḷārarukkhā nāma. **Uddālakā**ti Uddālarukkhā. **Somarukkhā**ti pītapupphavaṇṇā Rājarukkhā. **Phalliyā**ti Phalliyarukkhā nāma⁴. **Puttajīvā**ti mahānigrodhā. **Labujā**ti Labujarukkhā nāma. **Palālakhalasannibhā**ti tesāṃ heṭṭhā paggharitaupphapuñjā palālakhalasannibhāti vadati.

Pokkharanīti caturassapokkharanī. **Nandaneti** Nandanavane Nandāpokkharanī viya. **Puppharasamattā**ti puppharasena mattā calitā⁵. **Makarandehī**ti kiṅjakkhehi.

1. () Sī-Syā-I-pothakesu natthi.

2. Madhu viya (Syā), madhumeva (Sī, I)

3. Hiṃ hinti (Syā)

4. Bhalliyoti bhallirukkhā nāma (Sī, I), bhalliyāti bhallirukkhā nāma (Syā)

5. Luḷitā (Syā)

Pokkhare pokkhareti paduminipaṇṇe paduminipaṇṇe. Tesu hi kiṅjakkhato reṇu bhassitvā pokkharamadhu nāma hoti. **Dakkhiṇā atha pacchimā**ti ettāvataṁ sabbā disā vidisāpi vātā dassitā honti. **Thūlā siṅghātakā**ti mahantā siṅghātakā ca. **Samsādiyā**ti sayamjātasālī, sukasālītipi vuccanti¹. **Pasādiyā**ti teyeva bhūmiyam patitā. **Byāviddhā**ti pasanne udake byāviddhā paṭipāṭiyā gacchantā dissanti. **Mupayānakā**ti kakkātakā. **Madhunti** bhisakoṭiyā bhinnāya paggharaṇaraso madhusadiso hoti. **Khīrasappi muḷālibhī**² muḷālehi paggharaṇaraso khīramissakanavanītasappi viya hoti.

Sammaddatevā³ sampattajanaṁ madayati⁴ viya. **Samantā mabhināditā**ti samantā abhinadantā vicaranti. “**Nandikā**”ti-ādīni tesam nāmāni. Tesu hi paṭhamā “sāmi Vessantara imasmim vane vasanto nandā”ti vadanti. Dutiyā “tvaṅca sukhena jīva, puttā ca te”ti vadanti. Tatiyā “tvaṅca jīva, piyā puttā ca te”ti vadanti. cAtutthā “tvaṅca nanda, piyā puttā ca te”ti vadanti. Tena tesam etāneva nāmāni ahesum. **Pokkharāṇigharā**ti pokkharāṇivāsino.

Evam Cetaputtena Vessantarassa vasanaṭṭhāne akkhāte Jūjako tussitvā paṭisanthāraṁ karonto imam gāthamāha—

2002. “Idaṅca me sattubhattam, madhunā paṭisamyutam.

Madhupiṇḍikā ca sukatāyo, sattubhattam dadāmi te”ti.

Tattha **sattubhattanti** pakkamadhusannibham sattusaṅkhātam bhattam. Idaṁ vuttam hoti—idaṁ mama atthi, tam te dammi, gaṇhāhi nanti.

Tam sutvā Cetaputto āha—

2003. “Tuyheva sambalam hotu, nāham icchāmi sambalam.

Itopi brahme gaṇhāhi, gaccha brahme yathāsukham.

1. Sayam jātakhuddikasālī, yo sūkarasālītipi vuccati (Sī), ṭhitā sayamjātasālī khuddakasālī sukasālītipi vuccanti (Syā)

2. Khīram sappinti (Sī, I)

3. Sammaddatevā (I), sammoditevā (Syā, Ka)

4. Modayati (Syā, Ka)

2004. Ayaṃ ekapadī eti, ujuṃ gacchati assamaṃ.
Isīpi Accuto tattha, paṅkadanto rajassiro.
Dhārento brāhmaṇavaṇṇaṃ, āsadañca masaṃ jaṭaṃ.

2005. Cammavāsī chamā seti, jātavedaṃ namassati.
Taṃ tvaṃ gantvāna pucchassu, so te maggaṃ pavakkhatī”ti.

Tattha **sambalanti** pātheyyaṃ. **Etīti** yo ekapadikamaggo amhākaṃ abhimukho eti, esa assamaṃ ujuṃ gacchati. **Accutoti** evaṃnāmakko isi tattha vasati.

2006. Idaṃ sutvā brahmabandhu, cetaṃ katvā padakkhiṇaṃ.
Udaggacitto pakkāmi, yenāsi Accuto isīti.
Tattha **yenāsīti** yasmiṃ ṭhāne Accuto isi ahosi, tattha gatoti.

Cūḷavanavaṇṇanā niṭṭhitā.

Mahāvanavaṇṇanā

2007. Gacchanto so Bhāradvājo, addassa Accutaṃ isinṃ.
Disvāna taṃ Bhāradvājo, sammodi isinā saha.

2008. Kacci nu bhoto kusalaṃ, kacci bhoto anāmayāṃ.
Kacci uñchena yāpesi, kacci mūlaphalā bahū.

2009. Kacci ḍaṃsā makasā ca, appameva sarīsapā.
Vane vāḷamigākiṇṇe, kacci hiṃsā na vijjatīti.

Tattha **Bhāradvājoti** Jūjako. **Appamevāti** appāyeva. **Hiṃsāti** tesāṃ vasena tumhākaṃ vihiṃsā.

Tāpaso āha—

2010. “Kusalaṃ ceva me brahme, atho brahme anāmayāṃ.
Atho uñchena yāpemi, atho mūlaphalā bahū.

2011. Atho ḍaṃsā makasā ca, appameva sarīsapā.
Vane vāḷamigākiṇṇe, himsā mayhaṃ na vijjati.

2012. Bahūni vassapūgāni, assame vasato mama.
Nābhijānāmi uppannaṃ, ābādhaṃ amanoramaṃ.

2013. Svāgataṃ te mahābrahme, atho te adurāgataṃ.
Anto pavisa bhaddante, pāde pakkhālayassu te.

2014. Tindukāni piyālāni, madhuke kāsūmāriyo.
Phalāni khuddakappāni, bhuñja brahme varaṃ varaṃ.

2015. Idampi pānīyaṃ sītaṃ, ābhatāṃ girigabbharā.
Tato piva mahābrahme, sace tvaṃ abhikaṅkhasī”ti.

Jūjako āha—

2016. “Paṭiggahitaṃ yaṃ dinnāṃ, sabbassa agghiyaṃ kataṃ.
Sañjayassa sakaṃ puttaṃ, sivīhi vippavāsitaṃ.
Tamahaṃ dassanamāgato, yadi jānāsi saṃsa me”ti.

Tattha **tamahaṃ dassanamāgatoti** taṃ ahaṃ dassanāya āgato.

Tāpaso āha—

2017. “Na bhavaṃ eti puññatthaṃ, Sivirājassa dassanaṃ.
Maññe bhavaṃ patthayati, rañño bhariyaṃ patibbatāṃ.
Maññe Kaṇhājinaṃ dāsinaṃ, Jāliṃ dāsaṃ ca icchasi.

2018. Atha vā tayo mātāputte, araññā netumāgato.
Na tassa bhogā vijjanti, dhanāṃ dhaññaṃ ca brāhmaṇā”ti.

Tattha **na tassa bhogā**ti bho brāhmaṇa tassa Vessantarassa araññe viharantassa neva bhogā vijjanti, dhanadhaññaṃca na vijjati, duggato hutvā vasati, tassa santikaṃ gantvā kiṃ karissasīti.

Taṃ sutvā Jūjako āha—

2019. “Akuddharūpohaṃ bhoto, nāhaṃ yāciturāgato.
Sādhu dassanamariyānaṃ, sannivāso sadā sukho.

2020. Aditṭhapubbo Sivirājā, sivīhi vippavāsito.

Tamaham dassanamāgato, yadi jānāsi saṃsa me”ti.

Tassattho¹—aham bho tāpasa akuddharūpo, alam ettāvata, aham pana na kiñci Vessantaram yāciturāgato, ariyānam pana dassanam sādhu, sannivāso ca tehi saddhim sukho. Aham tassa ācariyabrāhmaṇo, mayā ca so yato sivīhi vippavāsito, tato paṭṭhāya aditṭhapubbo, tenāham tam dassanattāya āgato. Yadi tassa vasanaṭṭhānam jānāsi, saṃsa meti.

So tassa vacanam sutvā saddahitvā “hotu sve saṃsissāmi te, ajja tāva idheva vasāhi”ti tam phalāphalehi santappetvā punadivase maggam dassento dakkhiṇahattham pasāretvā āha—

2021. “Esa selo mahābrahme, pabbato Gandhamādano.

Yattha Vessantaro rājā, saha puttehi sammati.

2022. Dhārento brāhmaṇavaṇṇam, āsadañca masam jaṭam.

Cammavāsī chamā seti, jātavedam namassati.

2023. Ete nīlā padissanti, nānāphaladharā dumā.

Uggatā abbhakūṭava, nīlā añjanapabbatā.

2024. Dhavassakaṇṇā khadirā, sālā phandanamāluvā.

Sampavedhanti vātena, sakiṃ pītava māṇavā.

2025. Upari dumapariyāyesu, saṃgītiyova suyyare.

Najjuhā kokilasaṅghā, sampatanti dumā dumam.

2026. Avhayanteva gacchantam, sākhāpattasamīritā.

Ramayanteva āgantam, modayanti nivāsinaṃ.

Yattha Vessantaro rājā, saha puttehi sammati.

2027. Dhārento brāhmaṇavaṇṇam, āsadañca masam jaṭam.

Cammavāsī chamā seti, jātavedam namassati.

1. Idam vuttam hoti (Sī, I)

2028. Karerimālā vitatā, bhūmibhāge manorame.
Saddalāharitā bhūmi, na tatthu'ddhaṃsate rajo.
2029. Mayūragīvasaṅkāṣā, tūlaphassasamūpamā.
Tiṇāni nātivattanti, samantā caturaṅgulā.
2030. Ambā jambū kapitthā ca, nīce pakkā cudumbarā.
Paribhogehi rukkhehi, vanaṃ taṃ rativaḍḍhanaṃ.
2031. Veḷuriyavaṇṇasannibhaṃ, macchagumbanisevitaṃ.
Sucim sugandhaṃ salilaṃ, āpo tatthapi sandati.
2032. Tassāvidūre pokkharāṇī, bhūmibhāge manorame.
Padumuppalasañchannā, devānamiva Nandane.
2033. Tīṇi uppalajātāni, tasmim sarasi brāhmaṇa.
Vicittaṃ nīlānekāni, setā lohitaṅkāni cā'ti.

Tassattho heṭṭhā vuttasadisoyeva. **Karerimālā vitatā**ti kareripupphehi vitatā. **Saddalāharitā**ti dhuvasaddalena haritā. **Na tatthu'ddhaṃsate rajo**ti tasmim vane appamattakopi rajo na uddhaṃsate. **Tūlaphassasamūpamā**ti mudusamphassatāya tūlaphassasadisā. **Tiṇāni nātivattantī**ti tāni tassā bhūmiyā mayūragīvavaṇṇāni tiṇāni samantato caturaṅgulappamaṇāṇeva vattanti, tato pana uttari na vaḍḍhanti. **Ambā jambū kapitthā cā**ti ambā ca jambū ca kapitthā ca. **Paribhogehī**ti nānāvidhehi pupphūpagaphalūpagehi paribhogarukkhehi. **Sandatī**ti tasmim vanasaṅḍe Vaṅkapabbate kunnadīhi¹ otarantaṃ udakaṃ sandati, pavattatīti attho. **Vicittaṃ nīlānekāni, setā lohitaṅkāni cā**ti ekāni nīlāni, ekāni setāni, ekāni lohitaṅkāni imehi tīhi uppalajātehi taṃ saraṃ vicittaṃ. Susajjitapupphacaṅkoṭakaṃ viya sobhatīti dasseti.

Evam caturassapokkharāṇim vaṇṇetvā puna Mucalindasaraṃ vaṇṇento āha—

1. Kunnadipabbatehi (Ka), pabbatato (Syā)

2034. “Khomāva tattha padumā, setasogandhikehi ca.
Kalambakehi sañchanno, Mucalindo nāma so saro.

2035. Athettha padumā phullā, apariyantāva dissare.
Gimhā hemantikā phullā, jaṇṇutagghā upattharā.

2036. Surabhī sampavāyanti, vicittapupphasanthatā.
Bhamarā pupphagandhena, samantā mabhināditā”ti.

Tattha **khomāvāti** khomamayā viya paṇḍarā. **Setasogandhikehi cāti** setuppalehi ca sogandhikehi ca kalambakehi ca so saro sañchanno. **Apariyantāva dissareti** aparimāṇā viya dissanti. **Gimhā hemantikāti** gimhe ca hemantike ca pupphitapadumā. **Jaṇṇutagghā upattherāti** jaṇṇupamāṇe udake upattharā phullā honti, santhatā viya khāyanti. **Vicittapupphasanthatāti**¹ vicittā hutvā pupphehi santhatā sadā surabhī sampavāyanti.

2037. Athettha udakantasmim, rukkhā tiṭṭhanti brāhmaṇa.
Kadambā pāṭalī phullā, koviḷārā ca pupphitā.

2038. Aṅkolā kacchikārā ca, pārijaññā ca pupphitā.
Vāraṇā vayanā rukkhā, Mucalindamubhato saram.

2039. Sirīsā setapārisā sādhu, vāyanti padmakā.
Nigguṇḍī sirinigguṇḍī, asanā cettha pupphitā.

2040. Paṅgurā bahulā² selā³, sobhañjanā ca pupphitā.
Ketakā kaṇikārā ca, kaṇaverā ca pupphitā.

2041. Ajjunā ajjukaṇṇā ca, mahānāmā ca pupphitā.
Supupphitagga tiṭṭhanti, pajjalanteva kiṃsukā.

2042. Setapaṇṇī sattapaṇṇā, kadaliyo kusumbharā.
Dhanutakkarī pupphehi, sīsapāvaraṇāni ca.

1. Vicittā pupphasanthatāti (I)

2. Bakulā (Sī, I)

3. Phalā (Sī, I)

2043. Acchivā sallavā rukkhā¹, sallakiyo ca pupphitā.

Setageru ca tagarā, maṁsikuṭṭhā kulāvarā.

2044. Daharā rukkhā ca vuddhā ca, akuṭṭilā cettha pupphitā.

Assamaṁ ubhato ṭhanti, agyāgāraṁ samantatoti.

Tattha **tiṭṭhantī**ti saraṁ parikkhipitvā tiṭṭhanti. **Kadambā**ti Kadambarukkhā. **Kacchikārā cāti** evaṁnāmakā rukkhā. **Pārijaññī**ti rattamālā. **Vārāṇā vayanāti** Vāraṇarukkhā ca Vayanarukkhā ca². **Mucalindamubhato saranti** Mucalindassa sarassa ubhayapassesu. **Setapārisāti** Setagaccharukkhā³. Te kira setakkhandhā mahāpaṇṇā kaṇikārasadisapupphā honti. **Nigguṇḍī sirīnigguṇḍī**ti pakatinigguṇḍī ceva kāḷanigguṇḍī ca. **Paṅgurāti** paṅgurarukkhā. **Kusumbharāti** ekagacchā. **Dhanutakkārī pupphehī**ti dhanūnañca takkārīnañca pupphehi sobhitā. **Sisapāvaraṇāni cāti** sisapehi ca varaṇehi ca sobhitā. **Acchivāti-ādayopi**⁴ rukkhāyeva. **Setageru ca tagarāti** setageru ca tagarā ca. **Maṁsikuṭṭhā kulāvarāti** maṁsigacchā ca kuṭṭhagacchā ca kulāvarā ca. **Akuṭṭilāti** ujukā. **Agyāgāraṁ samantatoti** agyāgāraṁ parikkhipitvā ṭhitāti attho.

2045. Athettha udakantasmiṁ, bahuḷāto phaṇijjako.

Muggatiyo karatiyo, sevālasāsakā bahū.

2046. Uddāpavattaṁ ulluḷitaṁ, makkhikā hiṅgujālikā.

Dāsimaṅḅjako cettha, bahū nīcekalambakā.

2047. Elamphurakasañchannā, rukkhā tiṭṭhanti brāhmaṇa.

Sattāhaṁ dhāriyamānānaṁ, gandho tesāṁ na chijjati.

2048. Ubhato saraṁ mucalindaṁ, pupphā tiṭṭhanti sobhanā.

Indīvarehi sañchannaṁ, vanaṁ taṁ upasobhati.

1. Acchivā sabalā rukkhā (Sī), acchivā sibalā rukkhā (I), acchipā sibalīrukkhā (Syā)

2. Vāraṇasāyanāti nāgarukkhā (Sī, I), vāraṇāvuyhanāti nāgarukkhā (Syā)

3. Setaccharukkhā (Sī, I)

4. Acchipāti-ādayopi (Syā)

2049. Aḍḍhamāsaṃ dhāriyamānānaṃ, gandho tesam na chijjati.

Nīlapupphī setavārī, pupphitā girikaṇṇikā.

Kalerukkhehi sañchannaṃ, vanaṃ taṃ tulasīhi ca.

2050. Sammaddateva gandhena, pupphasākhāhi taṃ vanaṃ.

Bhamarā pupphagandhena, samantā mabhināditā.

2051. Tīṇi kakkārujātāni, tasmim sarasi brāhmaṇa.

Kumbhamattāni cekāni, murajamattāni tā ubhoti.

Tattha **phaṇijjakoti** bhūtanako. **Muggatīyoti** ekā muggajāti. **Karatiyoti** rājamāso. **Sevālasīsakāti** imepi gacchāyeva, api ca **sīsakāti** rattacandanaṃ vuttaṃ. **Uddāpavattaṃ ullūḷitaṃ** taṃ udakaṃ tīramariyādabandhaṃ vātāpahataṃ ullūḷitaṃ hutvā tiṭṭhati. **Makkhikā hiṅgujālikāti** hiṅgujālasaṅkhāte vikasitapupphagacche pañcavaṇṇā madhumakkhikā madhurassarena viravantiyo tattha vicarantīti attho. **Dāsīmakañjako cettāti** imāni dve rukkhañjātiyo ca ettha. **Nīcekalambakāti** nīcakalambakā. **Elamphurakasañchannāti**¹ evaṃnāmikāya vallyiā sañchannā. **Tesanti** tesam tassā vallyiā pupphānaṃ sabbesampi vā etesaṃ dāsīmakañjakādīnaṃ pupphānaṃ sattāhaṃ gandho na chijjati. Evaṃ gandhasampannāni pupphāni, rajatapaṭṭasadisavālukupuṇṇā bhūmibhāgā. **Gandho tesanti** tesam indīvarapupphādīnaṃ gandho aḍḍhamāsaṃ na chijjati. **Nīlapupphīti**-ādikā pupphavallyiyo. **Tulasīhi cāti** tulasigacchehi ca. **Kakkārujātānīti** valliphalāni. Tattha ekissā vallyiā phalāni mahāghaṭamattāni, dvinnaṃ mudīngamattāni. Tena vuttaṃ “murajamattāni tā ubho”ti.

2052. Athettha sāsapo bahuko, nādiyo haritāyuto.

Asī tālāva tiṭṭhanti, chejjā indīvarā bahū.

2053. Apphoḷā suriyavallī ca, kāḷiyā madhugandhiyā.

Asokā mudayantī ca, vallibho khuddapupphiyo.

2054. Koraṇḍakā anojā ca, pupphitā nāgamallikā.

Rukkhamāruya tiṭṭhanti, phullā kimsukavallyiyo.

1. Elambarakasañchannāti (Sī, I), elambakarukkhasañchannāti (Syā)

2055. Kaṭeruhā ca vāsantī, yūthikā madhugandhiyā.

Niliyā sumanā bhaṇḍī, sobhati Padumuttaro.

2056. Pāṭali samuddakappāsi, kaṇikārā ca pupphitā.

Hemajālāva dissanti, ruciraggi sikhūpamā.

2057. Yāni tāni ca pupphāni, thalajānudakāni ca.

Sabbāni tattha dissanti, evaṃ rammo mahodadhīti.

Tattha sāsapoti siddhatthako. **Bahukoti** bahu. **Nādiyo haritāyutoti** haritena āyuto nādiyo. Imā dvepi lasuṇajātiyo, sopi lasuṇo tattha bahukoti attho. **Asītālāva tiṭṭhantīti** asīti evaṃnāmakā rukkḥā siniddhāya bhūmiyā ṭhitā tālā viya tiṭṭhanti. **Chejjā indīvarā bahūti** udakapariyante bahū suvaṇṇa-indīvarā muṭṭhinā chinditabbā hutvā ṭhitā. **Apphoṭāti** apphoṭavalliyo. **Vallibho khuddapupphiyoti** vallibho ca khuddapupphiyō ca. **Nāgamallikāti** vallināgā ca mallikā ca¹. **Kimsukavalliyoti** sugandhapattā vallijātī. **Kaṭeruhā ca vāsantīti** ime ca dve pupphagacchā. **Madhugandhiyāti** madhusamānagandhā. **Niliyā sumanā bhaṇḍīti** nīlavallisumanā ca pakatisumanā ca bhaṇḍī ca. **Padumuttaroti** evaṃnāmakō rukkho. **Kaṇikārāti** vallikaṇikārā rukkḥakaṇikārā. **Hemajālāvāti** pasāritahemajālā viya dissanti. **Mahodadhīti** mahato udakakkhandhassa ādhārabhūto mucalindasaroti.

2058. Athassā pokkharāṇiyā, bahukā vārigocarā.

Rohitā naḷapī siṅgū, kumbhilā makarā susū.

2059. Madhu ca madhulaṭṭhi ca, tālisā ca piyaṅgukā.

Kuṇḍajā² bhaddamuttā, setapupphā³ ca lolupā.

2060. Surabhī ca rukkḥā tagarā, bahukā tuṅgavaṇṭakā.

Padmakā naradā kuṭṭhā, jhāmakā ca hareṇukā.

1. Nāgavallikāti vallināgā (Sī, I)

2. Unnakā (Sī, I), kuddajā (Syā)

3. Satapupphā (Sī, I), sattapupphā (Syā)

2061. Haliddakā gandhasilā, hiriverā ca guggulā.
Vibhedikā corakā kuṭṭhā, kappūrā ca kaliṅgukāti.

Tattha **athassā pokkharaniyā**ti idha pokkharaniṣadisatāya sarameva pokkharaniṭi vadati. **Rohitā**ti-ādīni tesam vārigocarānam nāmāni. **Madhu cāti** nimmakkhikamadhu ca. **Madhulaṭṭhi cāti** laṭṭhimadhukañca. **Tālisā cāti**-ādikā sabbā gandhajātiyo.

2062. Athettha sīhabyagghā ca, purisālū ca hatthiyo.
Eṇeyyā pasadā ceva, rohiccā sarabhā migā.

2063. Koṭṭhasuṇā suṇopi ca, tuliyā naḷasannibhā.
Cāmarī calanī laṅghī, jhāpitā makkaṭā picu.

2064. Kakkatā kaṭamāyā ca, ikkā goṇasirā bahū.
Khaggā varāhā nakulā, kāḷakettha bahūtasō.

2065. Mahimsā soṇasiṅgālā, pampakā ca samantato.
Ākucchā pacalākā ca, citrakā cāpi dīpiyo.

2066. Pelakā ca vighāsādā, sīhā gogaṇisādakā.
Aṭṭhapādā ca morā ca, bhassarā ca kukutthakā.

2067. Caṅkorā kukkuṭā nāgā, aññamaññam pakūjino.
Bakā balākā najjuhā, dindibhā kuṅjavājītā.

2068. Byagghinasā lohapiṭṭhā, pampakā jīvajīvākā.
Kapiṅjarā tittirāyo, kulā ca paṭikutthakā.

2069. Mandālakā celakeṭu, bhaṇḍutittiranāmakā.
Celāvakā piṅgalāyo, goṭakā aṅgahetukā.

2070. Karaviyā ca saggā ca, uhuṅkārā ca kukkuhā.
Nānādiagaṇākiṇṇam, nānāsaranikūjitanti.

Tattha **purisālūti** vaḷavāmukhayakkhiniyo. **Rohiccā sarabhā migā**ti rohitā ceva sarabhā migā ca. **Koṭṭhasuṇā**ti siṅgālasunakhā.

“Kotthusuṇā”tipi pātho. **Suṇopi cāti** esāpekā khuddakamigajāti. **Tuliyāti** pakkhibilārā. **Naḷasannibhāti** naḷapupphavaṇṇā rukkhasunakhā. **Cāmarī¹ calanī laṅghīti** cāmarīmigā² ca calanīmigā ca laṅghīmigā ca. **Jhāpitā makkaṭāti** dve makkaṭajātiyova. **Picūti** sarapariyante gocaraggāhī eko makkaṭo. **Kakkaṭā kaṭamāyā cāti** dve mahāmigā. **Ikkāti** acchā. **Goṇasirāti** araṇṇagoṇā. **Kālakettha bahūtasoti** kālamigā nāmettha bahūtasō. **Soṇasiṅgālāti** rukkhasunakhā ca siṅgālā ca. **Pampakāti³** assamapadaṃ parikkhipitvā ṭhitā mahāveḷupampakā⁴. **Ākucchāti** godhā. **Pacalākā cāti** gajakumbhamigā. **Citrakā cāpi dīpiyoti** citrakamigā ca dīpimigā ca.

Pelakā cāti sasā. **Vighāsādāti** ete gijjhā sakuṇā. **Sīhāti** kesarasīhā. **Gogaṇisādakāti** gogaṇe gahetvā khādanasīlā duṭṭhamigā. **Aṭṭhapādāti** sarabhā migā. **Bhassarāti** setahaṃsā. **Kukutthakāti** kukutthakasakuṇā. **Caṅkorāti** caṅkorasakuṇā. **Kukkuṭāti** vanakukkuṭā. **Dindibhā kuṅjavājitāti⁵** ime tayopi sakuṇāyeva. **Byagghinasāti** senā. **Lohapiṭṭhāti** lohitaṇṇasakuṇā. **Pampakāti** pampaṭakā⁶. **Kapiṅjarā titthirāyoti** kapiṅjarā ca tittirā ca. **Kulā ca paṭikutthakāti** imepi dve sakuṇā. **Mandālakācelakeṭṭi** mandālakā ceva elakeṭṭi ca. **Bhaṇḍutittiranāmakāti** bhaṇḍū ca tittirā ca nāmakā ca. **Celāvakā piṅgalāyoti** dve sakuṇajātiyo ca, tathā **goṭakā⁷ aṅgahetukā**. **Saggāti** cātakasakuṇā⁸. **Uhuṅkārāti** ulūkā.

2071. Athettha sakuṇā santi, nīlakā maṅjubhāṇakā.

Modanti saha bhariyāhi, añṇamañṇaṃ pakūjino.

2072. Athettha sakuṇā santi, dijā maṅjussarā sitā.

Setacchikūṭā bhadrakkhā, aṇḍajā citrapekhuṇā.

1. Camarī (Sī, I)

2. Camaramigā (Sī, I)

3. Cappakāti (Syā)

4. Mahāveḷucappakā (Syā)

5. Koṅcavādikāti (Sī, Syā, I)

6. Cappakāti cappakaṭākā (Syā), pabbakāti pabbaṭākā (Ka)

7. Godhakā (Sī, Syā, I)

8. Vātasakuṇā (Syā), vānakasakuṇā (I)

2073. Athettha sakuṇā santi, dijā mañjussarā sitā.
Sikhaṇḍī nīlagīvāhi, aññamaññaṃ pakūjino.
2074. Kukatthakā kuḷīrakā, koṭṭhā pokkharasātakā.
Kālāmeyyā balīyakkhā, kadambā suvasālikā.
2075. Haliddā lohitā setā, athettha nalakā bahū.
Vāraṇā bhiṅgarājā¹ ca, kadambā suvakokilā.
2076. Ukkusā kurarā hamsā, āṭā parivadantikā.
Pākahamsā atibalā, najjuhā jīvajīvākā.
2077. Pārevatā ravihamsā, cakkavākā nadīcarā.
Vāraṇābhirudā rammā, ubho kālūpakūjino.
2078. Athettha sakuṇā santi, nānāvaṇṇā bahū dijā.
Modanti saha bhariyāhi, aññamaññaṃ pakūjino.
2079. Athettha sakuṇā santi, nānāvaṇṇā bahū dijā.
Sabbe mañjū nikūjanti, Mucalindamubhato saraṃ.
2080. Athettha sakuṇā santi, karaviyā nāma te dijā.
Modanti saha bhariyāhi, aññamaññaṃ pakūjino.
2081. Athettha sakuṇā santi, karaviyā nāma te dijā.
Sabbe mañjū nikūjanti, Mucalindamubhato saraṃ.
2082. Eṇeyyapasadākiṇṇaṃ, nāgasamsevitaṃ vanam.
Nānālatāhi sañchannaṃ, kadalīmigasevitaṃ.
2083. Athettha sāsapo bahuko, nīvaro varako bahu.
Sāli akatṭhapāko ca, ucchu tattha anappako.
2084. Ayam ekapadī eti, ujum gacchati assamaṃ.
Khudaṃ pipāsaṃ aratiṃ, tattha patto na vindati.
Yattha Vessantaro rājā, saha puttehi sammati.

1. Hiṅgurājā (Sī, I), bheṅgarājā (Syā)

2085. Dhārento brāhmaṇavaṇṇaṃ, āsadañca masaṃ jaṭaṃ.

Cammavāsī chamā seti, jātavedaṃ namassatīti.

Tattha **nīlakā**ti citrarājipattā. **Mañjussarā sitā**ti nibaddhamadhurassarā. **Setacchikūṭā bhadra**kkhāti ubhayapassesu setehi akkhikūṭehi samannāgatā sundarakkhā. **Citrapekhuṇā**ti vicitrapattā. **Kuḷīrakā**ti kakkatakā. **Koṭṭhā**ti-ādayo sakuṇāva. **Vāraṇā**ti hatthilingasakuṇā. **Kadambā**ti mahākadambā gahitā. **Suvakokilā**ti kokilehi saddhiṃ vicaraṇasuvakā ceva kokilā ca. **Ukkusā**ti kāḷakurarā¹. **Kurarā**ti setakurarā. **Haṃsā**ti sakuṇahaṃsā². **Āṭā**ti dabbisaṇṭhānamukhasakuṇā. **Parivadentikā**ti ekā sakuṇajāti. **Vāraṇābhirudā rammā**ti rammābhirudā vāraṇā. **Ubho kālūpakūjini**ti sāyaṃ pāto pabbatapādaṃ ekaninnādaṃ karontā nikūjanti. **Eṇeyyapasadākiṇṇanti** eṇeyyamigehi ca pasadamigehi ca ākiṇṇaṃ. **Tattha patto na vindatī**ti brāhmaṇa Vessantarassa assamapadaṃ patto puriso tattha assame chātakaṃ vā pāṇiyapipāsaṃ vā ukkaṇṭhitaṃ vā na paṭilabhati.

1086. Idaṃ sutvā brahmabandhu, isiṃ katvā padakkhiṇaṃ.

Udagacitto pakkāmi, yattha Vessantaro ahūti.

Tattha **yattha Vessantaro ahūti** yasmim ṭhāne Vessantaro ahoṣi, taṃ ṭhānaṃ gatoti.

Mahāvanavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dārapabbavaṇṇanā

Jūjakopi Accutatāpasena kathitamaggena gacchanto caturassapokkharāṇiṃ patvā cintesi “ajja atisāyanho, idāni Maddī araṇṇato āgamissati. Mātugāmo hi nāma dānassa antarāyakaro hoti, sve tassā araṇṇaṃ gatakāle assamaṃ gantvā Vessantaraṃ upasaṅkamitvā dārake yācitvā tāya anāgatāya

1. Kukkusāti kāḷakabarā (I)

2. Setasakuṇahaṃsā (Syā)

te gahetvā pakkamissāmī”ti. Athassa avidūre ekaṃ Sānupabbataṃ āruyha ekasmiṃ phāsukatthāne nipajji. Taṃ pana rattim paccūsakāle Maddī supinaṃ addasa. Evarūpo supino ahosi—eko puriso Kaṇho dve kāsāyāni paridahitvā dvīsu kaṇṇesu rattamālaṃ piḷandhitvā āvudhahattho tajjento āgantvā paṇṇasālaṃ pavisitvā Maddim jaṭāsu gahetvā ākaḍḍhitvā bhūmiyaṃ uttānakam pātetvā viravantiyā tassā dve akkhīni uppāṭetvā bāhāni chinditvā uraṃ bhinditvā paggharantalohitabindum hadayamaṃsam ādāya pakkāmīti. Sā pabujjhivā bhītatasiṭā “pāpako supino me diṭṭho, supina pāṭhako pana Vessantarena sadiso nāma natthi, pucchissāmi nan”ti cintetvā paṇṇasālaṃ gantvā mahāsattassa paṇṇasāladvāraṃ ākoṭesi. Mahāsatto “ko eso”ti āha. Ahaṃ deva Maddīti. Bhadde amhākaṃ katikavattaṃ bhinditvā kasmā akāle āgatāsīti. Deva nāhaṃ kilesavasena āgacchāmi, apica kho pana me pāpako supino diṭṭhoti. Tena hi kathehi Maddīti. Sā attanā diṭṭhaniyāmeneva kathesi.

Mahāsattopi supinaṃ pariggaṇhitvā “mayhaṃ dānapāramī pūrissati, sve maṃ yācako āgantvā putte yācissati, Maddim assāsetvā uyyojessāmī”ti cintetvā “Maddi tava dussayanadubbhojanehi cittaṃ aluḷitaṃ bhavissati, mā bhāyī”ti sammohetvā assāsetvā uyyojesi. Sā vibhātāya rattiyā sabbaṃ kattabbakiccaṃ katvā dve putte āliṅgitvā sīse cumbitvā “tātā ajja me dussupino diṭṭho, appamattā bhavyeyāthā”ti ovaditvā “deva tumhe dvīsu kumāresu appamattā hothā”ti mahāsattaṃ putte paṭicchāpetvā pacchikhaṇṇitti-ādīni ādāya assūni puñchantī mūlaphalāphalathāya vanam pāvīsi. Tadā Jūjakopi “idāni Maddi araṇṇam gatā bhavissati”ti Sānupabbatā oruyha ekapadikamaggena assamābhimukho pāyāsi. Mahāsattopi paṇṇasālato nikkhamitvā paṇṇasāladvāre pāsāṇaphalake suvaṇṇapaṭimā viya nisinnō “idāni yācako āgamissati”ti pipāsito viya surāsoṇḍo tassāgamanamaggaṃ olokontova nisīdi. Puttāpissa pādāmūle kīḷanti. So maggaṃ olokontō brāhmaṇam āgacchantam disvā satta māse nikkhittam dānadhuraṃ ukkhipanto viya “ehi tvaṃ bho brāhmaṇā”ti somanassajāto Jālikumāraṃ āmantento imaṃ gāthamāha—

2087. “Uṭṭhehi Jāli paṭiṭṭha, porāṇaṃ viya dissati.

Brāhmaṇaṃ viya passāmi, nandiyo mā’bhikīrare”ti.

Tattha **porāṇaṃ viya dissatī**ti pubbe Jetuttaranagare nānādisāhi yācakānaṃ āgamaṇaṃ viya ajja yācakānaṃ āgamaṇaṃ dissati. **Nandiyo mā’bhikīrare**ti etassa brāhmaṇassa diṭṭhakālato paṭṭhāya maṃ somanassāni abhikīranti, ghammābhitattassa purisassa sīse sītūdakaghaṭasahashehi abhisecanakālo viya jātoti.

Taṃ sutvā kumāro āha—

2088. “Ahampi tāta passāmi, yo so brahmāva dissati.

Addhiko viya āyāti, atithī no bhavissatī”ti.

Vatvā ca pana kumāro mahāsattassa apacitīm karonto uṭṭhāyāsanā brāhmaṇaṃ paccuggantvā parikkhāraggaṇaṃ āpucchi. Brāhmaṇo taṃ olokeno “ayaṃ Vessantarassa putto Jālikumāro nāma bhavissati, ādito paṭṭhāyeva pharusavacanaṃ kathessāmī”ti¹ cintetvā “apehi apehī”ti accharaṃ pahari. Kumāro apagantvā “ayaṃ brāhmaṇo atipharuso, kim nu kho”ti tassa sarīraṃ olokeno aṭṭhārasa purisadose passi. Brāhmaṇopi bodhisattaṃ upasaṅkamtivā paṭisanthāraṃ karonto āha—

2089. “Kacci nu bhoto kusalaṃ, kacci bhoto anāmayāṃ.

Kacci uñchena yāpetha, kacci mūlaphalā bahū.

2090. Kacci ḍaṃsā makasā ca, appameva sarīsapā.

Vane vāḷamigākīṇṇe, kacci himsā na vijjati”ti.

Bodhisattopi tena saddhiṃ paṭisanthāraṃ karonto āha—

2091. “Kusalaṃ ceva no brahme, atho brahme anāmayāṃ.

Atho uñchena yāpema, atho mūlaphalā bahū.

2092. Atho ḍaṃsā makasā ca, appameva sarīsapā.

Vane vāḷamigākīṇṇe, himsā amhaṃ na vijjati.

1. Pharuso bhavissāmīti (Ka)

2093. Satta no māse vasataṃ, araṅṅe jīvasokinaṃ.

Imampi paṭhamāṃ passāma, brāhmaṇāṃ devavaṇṇinaṃ.
Ādāya veḷuvaṃ daṇḍaṃ, aggihuttaṃ kamaṇḍaluṃ.

2094. Svāgataṃ te mahābrahme, atho te adurāgataṃ.

Anto pavisa bhaddante, pāde pakkhālayassu te.

2095. Tiṇḍukāni piyālāni, madhuke kāsūmāriyo.

Phalāni khuddakappāni, bhuñja brahme varaṃ varaṃ.

2096. Idampi pānīyaṃ sītaṃ, ābhatāṃ girigabbharā.

Tato piva mahābrahme, sace tvaṃ abhikaṅkhasī”ti.

Evam ca pana vatvā mahāsatto “ayaṃ brāhmaṇo na akāraṇena imaṃ
brahāraṅṅāṃ āgato, āgamanakāraṇāṃ papañcaṃ akatvā pucchissāmi naṃ”ti
cintetvā imaṃ gāthamāha—

2097. “Atha tvaṃ kena vaṇṇena, kena vā pana hetunā.

Anuppatto brahāraṅṅāṃ, taṃ me akkhāhi pucchito”ti.

Tattha **vaṇṇenā**ti kāraṇena. **Hetunā**ti paccayena.

Jūjako āha—

2098. “Yathā vārivaho pūro, sabbakālaṃ na khīyati.

Evam taṃ yācitā’gacchim, putte me dehi yācito”ti.

Tattha **vārivahoti** pañcasu mahānadīsu udakavāho. **Na khīyatī**ti
pipāsītehi āgantvā hatthehipi bhājanehipi ussiñcitvā piviyamāno na khīyati.
Evam taṃ yācitā’gacchinti tvampi saddhāya pūritattā evarūpoyevāti
maññamāno ahaṃ taṃ yācituṃ āgacchim. **Putte me dehi yācitoti** mayā
yācito tava putte mayhaṃ dāsathāya dehīti.

Taṃ sutvā mahāsatto somanassajāto pasāritahatthe sahasatthavikaṃ
ṭhapento viya pabbatapādaṃ unnādentō imā gāthā āha—

2099. “Dadāmi na vikampāmi, issaro naya brāhmaṇa.
Pāto gatā rājaputtī, sāyaṃ uñchāto ehitī.

2100. Ekarattim vasiṭvāna, pāto gacchasi brāhmaṇa.
Tassā nhāte upaghāte, atha ne māladhārine.

2101. Ekarattim vasiṭvāna, pāto gacchasi brāhmaṇa.
Nānāpupphehi¹ sañchanne, nānāgandhehi bhūsite.
Nānāmūlaphalākiṇṇe, gaccha svā’dāya² brāhmaṇā”ti.

Tattha **issaroti** tvaṃ mama puttānaṃ issaro sāmiko hutvā ete³ naya, apica kho panekam⁴ kāraṇaṃ atthi. Etesaṃ mātā rājaputtī phalāphalathāya pāto gatā sāyaṃ araṇṇato āgamissati, tāya ānītāni madhuraphalāphalāni bhūñjitvā idheva thāne ajjekarattim vasiṭvā pātova dārake gahetvā gamissasi. **Tassā nhāte**ti tāya nhāpīte. **Upaghāte**ti sīsamhi upasiṅghite. **Atha ne māladhārineti** atha ne vicitrāya mālaya alaṅkate taṃ mālaṃ vahaṃāne. Pāḷipotthakesu pana “atha ne māladhārino”ti likhitaṃ, tassattho na vicārito. **Nānāmūlaphalākiṇṇeti** magge pātheyyatthāya dinnehi nānāmūlaphalāphalehi ākiṇṇe.

Jūjako āha—

2102. “Na vāsa’mabhirocāmi, gamanaṃ mayha ruccati.
Antarāyopi me assa, gacchaññeva rathesabha.

2103. Na he’tā yācayogī naṃ, antarāyassa kāriyā.
Itthiyo mantam jānanti, sabbam gaṇhanti vāmato.

2104. Saddhāya dānaṃ dadato, mā’sam adakkhi mātaraṃ.
Antarāyampi sā kayirā, gacchaññeva rathesabha.

2105. Āmantayassu te putte, mā te mātara’maddasum.
Addhāya dānaṃ dadato, evaṃ puññaṃ pavaḍḍhati.

1. Nānāvatthehi (Sī)
3. Etto (Sī, I)

2. Gacchissādāya (Sī, Syā, I)
4. Panetaṃ (Syā, I)

2106. Āmantayassu te putte, mā te mātara'maddasum.

Mādisassa dhanam datvā, rāja saggaṃ gamissasī"ti.

Tattha **na he'tā yācayogī nanti** ettha **nanti** nipātamattam. Idam vuttam hoti—mahārāja etā itthiyo ca nāma na hi yācayogī, na yācanāya anucchavikā honti, kevalam antarāyassa kāriyā dāyakānam puññantarāyam yācakānañca lābhantarāyam karontīti. **Itthiyo mantanti** itthī māyam nāma jānanti. **Vāmatoti** sabbam vāmato gaṇhanti, na dakkhiṇato. **Saddhāya dānam dadatoti** kammañca phalañca saddahitvā dānam dadato. **Mā'santi** mā etesam mātaram adakkihi. **Kayirāti** kareyya. **Āmantayassūti** jānāpehi, mayā saddhim pesehīti vadati. **Dadatoti** dadantassa.

Vessantaro āha—

2107. "Sace tvaṃ nicchase daṭṭhum, mama bhariyam patibbatam.

Ayyakassapi dassahi, Jālim Kaṇhājinam cubho.

2108. Ime kumāre disvāna, mañjūke piyabhāṇine.

Patīto sumano vitto, bahum dassati te dhanan"ti.

Tattha **ayyakassāti** mayham pituno Sañjayamahārājassa dvinnam kumārānam ayyakassa. **Dassati te dhananti** so rājā tuyham bahum dhanam dassati.

Jūjako āha—

2109. "Acchedanassa bhāyāmi, rājaputta suṇohi me.

Rājadaṇḍāya maṃ dajjā, vikkiṇeyya haneyya vā.

Jino dhanañca dāse ca, gārayhassa brahmabandhuyā"ti.

Tattha **acchedanassāti** acchinditvā gahaṇassa bhāyāmi. **Rājadaṇḍāya maṃ dajjāti** "ayam brāhmaṇo dārakacoro, daṇḍamassa dethā"ti evam daṇḍatthāya maṃ amaccānam dadeyya. **Gārayhassa brahmabandhuyāti** kevalam brāhmaṇiyāva garahitabbo bhavissāmīti.

Vessantaro āha—

2110. “Ime kumāre disvāna, mañjuka piyabhāṇine.
Dhamme ʘhito mahārājā, Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhano.
Laddhā pītisomanassāṃ, bahum dassati te dhanan”ti.

Jūjako āha—

2111. “Nāhaṃ tampi karissāmi, yaṃ maṃ tvaṃ anusāsasi.
Dārakeva ahaṃ nessāṃ, brāhmaṇyā paricārake”ti.

Tattha **dārakevā**ti alaṃ mayhaṃ aññena dhanena, ahaṃ ime dārakeva attano brāhmaṇiyā paricārake nessāmīti.

Taṃ tassa pharusavacanaṃ sutvā dārakā bhītā palāyitvā piṭṭhipaṇṇasālaṃ gantvā tatopi palāyitvā gumbagahane nilīyitvā tatrāpi Jūjakenāgantvā gahitā viya attānaṃ sampassamānā kampantā katthaci ʘhātuṃ asamatthā ito cito ca dhāvītvā Caturassapokkharaṇīraṃ gantvā daḷhaṃ vākacīraṃ nivāsetvā udakaṃ oruyha pokkharapattaṃ sīse ʘhapetvā udakena paṭicchannā hutvā aṭṭhaṃsu. Tamatthaṃ pakāsento Sattā āha—

2112. “Tato kumārā byathitā, sutvā luddassa bhāsitaṃ.
Tena tena padhāvīṃsu, Jālī Kaṇhājīnā cubho”ti.

Jūjakopi kumāre adisvā bodhisattaṃ apasādesi “bho Vessantara idāneva tvaṃ mayhaṃ dārake datvā mayā ‘nāhaṃ Jetuttaranagaraṃ gamissāmi, dārake mama brāhmaṇiyā paricārake nessāmī’ti vutte iṅghitasaññaṃ datvā putte palāpetvā ajānanto viya nisinno, natthi maññe lokasmiṃ tayā sadiso musāvādī”ti. Taṃ sutvā mahāsatto pakampitacitto hutvā “dārakā palātā bhavissanti”ti cintetvā “bho brāhmaṇa mā cintayi, ānessāmi te kumāre”ti uṭṭhāya piṭṭhipaṇṇasālaṃ gantvā tesāṃ vanagahanāṃ pavīṭṭhabhāvāṃ ñatvā padavalañjānusārena pokkhaṇīraṃ gantvā udake otiṇṇapadaṃ disvā “kumārā udakaṃ oruyha ʘhitā bhavissanti”ti ñatvā “tāta Jālī”ti pakkosanto imaṃ gāthādvayamāha—

2113. “Ehi tāta piyaputta, pūretha mama pāramim.
Hadayaṃ me’bhisīncetha, karotha vacanaṃ mama.

2114. Yānā nāvā ca me hotha, acalā bhavasāgare.
Jātipāraṃ tarissāmi santāressaṃ sadevakan”ti.

Kumāro pitu vacanaṃ sutvā “brāhmaṇo maṃ yathāruci karotu, pitarā saddhim̃ dve kathā na kathessāmi”ti sīsaṃ nīharitvā pokkharapattāni viyūhitvā udakā uttaritvā mahāsattassa dakkhiṇapāde nipatitvā goppakasandhim̃ daḷhaṃ gahetvā parodi. Atha naṃ mahāsatto āha “tāta bhaginī te kuhin”ti. Tāta ime sattā nāma bhaye uppanne attānameva rakkhantīti. Atha mahāsatto “puttehi me katikā katā bhavissatī”ti ñatvā “ehi amma kaṇhe”ti pakkosanto gāthādvayamāha—

2115. “Ehi amma piyadhīti, pūretha mama pāramim¹.
Hadayaṃ me’bhisīncetha, karotha vacanaṃ mama.

2116. Yānā nāvā ca me hotha, acalā bhavasāgare.
Jātipāraṃ tarissāmi, uddharissaṃ sadevakan”ti.

Sāpi “pitarā saddhim̃ dve kathā na kathessāmi”ti tatheva udakā uttaritvā mahāsattassa vāmapāde nipatitvā goppakasandhim̃ daḷhaṃ gahetvā parodi. Tesāṃ assūni mahāsattassa phullapadumavaṇṇe pādapiṭṭhe patanti. Tassa assūni tesāṃ suvaṇṇaphalakasadisāya piṭṭhiyā patanti. Atha mahāsatto kumāre uṭṭhāpetvā assāsetvā “tāta Jāli kiṃ tvaṃ mama dānavittakabhāvaṃ na jānāsi, ajjhāsayaṃ me tāta matthakaṃ pāpehī”ti vatvā goṇe agghāpento viya tattheva ṭhito kumāre agghāpesi. So kira puttaṃ āmantetvā āha “tāta Jāli tvaṃ bhujisso hotukāmo brāhmaṇassa nikkhasahassaṃ datvā bhujisso bhavyeyyāsi, bhaginī kho pana te uttamarūpadharā, koci nīcajātiko brāhmaṇassa kiñcideva dhanāṃ datvā tava bhaginim̃ bhujissaṃ katvā jātisambhedaṃ kareyya, aññatra raññā sabbasatadāyako nāma natthi, tasmā bhaginī te bhujissā

1. Ehi amma piyā dhīta, piyā me dānapāramī (Syā)

hotukāmā brāhmaṇassa dāsasataṃ dāsīsataṃ hatthisataṃ assasataṃ usabhasataṃ nikkhasatanti evaṃ sabbasatāni datvā bhujissā hotū”ti evaṃ kumāre agghāpetvā samassāsetvā assamapadaṃ gantvā kamaṇḍalunā udakaṃ gahetvā “ehi vata bho brāhmaṇā”ti āmantetvā sabbaññutaññāṇassa paccayo hotūti patthanam katvā udakaṃ pātetvā “ambho brāhmaṇa puttehi me sataguṇena sahasaguṇena satahasaguṇena sabbaññutaññāṇameva piyataran”ti pathaviṃ unnādentō brāhmaṇassa piyaputtadānaṃ adāsi. Tamatthaṃ pakāsentō Satthā āha—

2117. “Tato kumāre ādāya, Jāliṃ Kaṇhājinaṃ cubho.
Brāhmaṇassa adā dānaṃ, Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhano.

2118. Tabho kumāre ādāya, Jāliṃ Kaṇhājinaṃ cubho.
Brāhmaṇassa adā vitto, puttake dānamuttamaṃ.

2119. Tadāsi yaṃ bhīmsanakaṃ, tadāsi lomahaṃsanaṃ.
Yaṃ kumāre padinnamhi, medanī sampakampatha.

2120. Tadāsi yaṃ bhīmsanakaṃ, tadāsi lomahaṃsanaṃ.
Yaṃ pañjalikato rājā, kumāre sukhavacchite.
Brāhmaṇassa adā dānaṃ, Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhano”ti.

Tattha **vittoti** pītisomanassajāto hutvā. **Tadāsi yaṃ bhīmsanakanti** tadā dānatejēna unnadantī mahāpathavī catunahutādhi kadviyojanasatasahasabahalā mattavāraṇo viya gajjamānā kampi, sāgaro saṅkhubhi¹. Sinerupabbatarājā suseditavettaṅkuro viya onamitvā Vaṅkapabbatābhimukho aṭṭhāsi. Sakko devarājā apphoṭesi, mahābrahmā sādhu kāramadāsi. Yāva brahmalokā ekakoḷāhalaṃ ahoṣi. Pathavisaddena devo gajjanto khaṇikavassam² vassi, akālavijjulatā nicchariṃsu. Himavantavāsino sīhādayo sakalahimavantaṃ ekaninnādaṃ kariṃsūti evarūpaṃ bhīmsanakaṃ ahoṣi. Pāḷiyaṃ pana “medanī sampakampathā”ti ettakameva vuttaṃ. **Yanti yadā. Sukhavacchitēti** sukhavasite sukhasamvaḍḍhite. **Adā dānanti** ambho brāhmaṇa puttehi me sataguṇena

1. Ubbatti (Syā)

2. Ghanikavassam (Ka)

sahassaguṇena sataśahassaguṇena sabbaññutaññāṇameva piyataranti tassatthāya adāsi.

Mahāsatto dānaṃ datvā “sudinnaṃ vata me dānaṃ”ti pītiṃ uppādetvā kumāre olokontova aṭṭhāsi. Jūjakopi vanagumbaṃ pavasitvā vallim dantehi chinditvā ādāya kumārassa dakkhiṇahatthaṃ kumārikāya vāmahatthena saddhiṃ ekato bandhitvā tameva vallikoṭiṃ gahetvā pothayamāno pāyāsi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

2121. “Tato so brāhmaṇo luddo, lataṃ dantehi chindiya.

Latāya hatthe bandhitvā, latāya anumajjatha.

2122. Tato so rajjumādāya, daṇḍaṅcādāya brāhmaṇo.

Ākoṭayanto te neti, Sivirājassa pekkhato”ti.

Tattha **Sivirājassāti** Vessantarassa.

Tesaṃ pahaṭapahaṭaṭṭhāne chavi chijjati, lohitaṃ paggharati. Paharaṇakāle aññamaññassa piṭṭhiṃ dadanti. Athekasmiṃ visamaṭṭhāne brāhmaṇo pakkhalitvā pati. Kumārānaṃ muduhatthehi baddhavalli gaḷitvā gatā. Te rodamānā palāyitvā mahāsattassa santikaṃ āgamaṃsu. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

2123. “Tato kumārā pakkāmuṃ, brāhmaṇassa pamañciya.

Assupuṇṇehi nettehi, pitaraṃ so udikkhati.

2124. Vedha’ massatthapattaṃva, pītu pādāni vandati.

Pītu pādāni vanditvā, idaṃ vacanamabravi.

2125. Ammā ca tāta nikkhantā, tvaṃ ca no tāta dassasi.

Yāva ammampi passemu, atha no tāta dassasi.

2126. Ammā ca tāta nikkhantā, tvaṃ ca no tāta dassasi.

Mā no tvaṃ tāta adadā, yāva ammāpi etu no.

Tadāyaṃ brāhmaṇo kāmaṃ, vikkiṇātu hanātu vā.

2127. Balaṅkapādo andhanakho, atho ovaddhapiṇḍiko.
Dīghuttaroṭṭho capalo, kaḷāro bhaggaṅāsako.
2128. Kumbhodaro bhaggapiṭṭhi, atho visamacakkhuko.
Lohamassu haritakeso, vaḷīnaṃ tilakāhato.
2129. Piṅgalo ca vinato ca, vikaṭo ca brahā kharo.
Ajināni ca sannaddho, amanusso bhayānako.
2130. Manusso udāhu yakkho, maṃsalohitabhajano.
Gāmā araṅṅamāgamma, dhanam taṃ tāta yācati.
2131. Nīyamāne pisācena, kinnu tāta udikkhasi.
Asmā nūna te hadayaṃ, āyasaṃ daḷhabandhanam.
2132. Yo no baddhe na jānāsi, brāhmaṇena dhanesinā.
Accāyikena luddena, yo no gāvova sumbhati.
2133. Idheva acchataṃ kaṇhā, na sā jānāti kismiñci.
Migīva khīrasammattā, yūthā hīnā pakandati¹ti.

Tattha **udikkhatī**ti so pitu santikaṃ gantvā kampamāno oloketi.
Vedhanti vedhamāno. **Tvaṃ ca no tāta dassasī**ti tvaṅca amhe tāya anāgatāya
eva brāhmaṇassa dadāsi, evaṃ mā kari, adhivāsehi tvaṃ tāva. Yāva ammaṃ
passemu, atha no tāya diṭṭhakāle tvaṃ puna dassasi. **Vikkiṇātu hanātu vā**
tāta ammāya āgatakāle esa amhe vikkiṇātu vā hanatu vā. Yaṃ icchati, taṃ
karotu. Apica kho panesa kakkhaḷo pharusso, aṭṭhārasahi purisadosehi
samannāgatoti aṭṭhārasa purisadose kathesi.

Tattha **balaṅkapādoti** patthaṭapādo. **Andhanakhoti**¹ pūtinakho.
Ovaddhapiṇḍikoti heṭṭhāgalitapiṇḍikamaṃso. **Dīghuttaroṭṭhoti** mukhaṃ
pidahitvā ṭhitena dīghena uttaroṭṭhena samannāgato. **Capaloti** paggharitalālo.
Kaḷāroti sūkaradāṭhāhi viya nikkhantadantehi

1. Addhanakhoti (Sī, Syā, I)

samannāgato. **Bhagganāsakoti** bhaggāya visamāya nāsāya samannāgato. **Lohamassūti** tambalohavaṇṇamassu. **Haritakesoti** suvaṇṇavaṇṇavirūḷhakeso. **Valīnanti** sarīracammamassa valiggahitaṃ. **Tilakāhatoti** kāḷatilakehi parikiṇṇo. **Piṅgaloti** nibbidhapiṅgalo biḷārakkhisadisēhi akkhihi samannāgato. **Vinatoti** kaṭiyam piṭṭhiyam khandheti tīsu ṭhānesu vaṅko. **Vikaṭoti** vikaṭapādo. “Abaddhasandhī”tipi¹ vuttam, “kaṭakaṭā”ti viravantehi aṭṭhisandhīhi samannāgato. **Brahāti** dīgho. **Amanussoti** na manusso, manussavesena vicarantopi yakkho esa. **Bhayānakoti** ativiya bhimsanako.

Manusso udāhu yakkhoti tāta sace koci imam brāhmaṇam disvā evam puccheyya “manussoyam brāhmaṇo, udāhu yakkho”ti. “Na manusso, atha kho maṃsalohitabhojano yakkho”ti vattum yuttam. **Dhanam tam tāta yācatīti** tāta esa amhākaṃ maṃsam khādītukāmo tumhe puttadhanam yācati. **Udikkhasīti** ajjupekkhasi. **Asmā nūna te hadayanti** tāta mātāpitūnam hadayam nāma puttesu mudukam hoti, puttānam dukkham na sahati, tvam ajānanto viya acchasi, tava pana hadayam pāsāṇo viya maññe, atha vā **āyasaṃ daḷhabandhanam**. Tena amhākaṃ evarūpe dukkhe uppanne na rujati.

Na jānāsīti ajānanto viya acchasi. **Accāyikena luddenāti** ativiya luddena pamāṇātikkantena. **Yo noti** brāhmaṇena no amhe kaniṭṭhabhātike baddhe bandhite yo tvam na jānāsī. **Sumbhatīti** potheti. **Idheva acchatanti** tāta ayam Kaṇhājīnā kiñci dukkham na jānāti. Yathā nāma khīrasammattā migapotikā yūthā parihīnā mātaram apassantī khīratthāya kandati, evam ammaṃ apassantī kanditvā sussitvā marissati, tasmā maṃyeva brāhmaṇassa dehi, aham gamissāmi, ayam Kaṇhājīnā idheva hotūti.

Evam vuttepi mahāsatto na kiñci katheti. Tato kumāro mātāpitāro ārabha paridevanto āha—

2134. “Na me idam tathā dukkham, labbhā hi pumunā idam.
Yañca ammaṃ na passāmi, tam me dukkhataram ito.

1. Ravaṭṭhisandhītipi (Syā)

2135. Na me idaṃ tathā dukkhaṃ, labbhā hi pumunā idaṃ.
Yañca tātaṃ na passāmi taṃ me dukkhataraṃ ito.
2136. Sā nūna kapaṇā ammā, cirarattāya rucchati.
Kaṇhājinaṃ apassantī, kumāriṃ cārudassaniṃ.
2137. So nūna kapaṇo tāto, cirarattāya rucchati.
Kaṇhājinaṃ apassanto, kumāriṃ cārudassaniṃ.
2138. Sā nūna kapaṇā ammā, ciraṃ rucchati assame.
Kaṇhājinaṃ apassantī, kumāriṃ cārudassaniṃ.
2139. So nūna kapaṇo tāto, ciraṃ rucchati assame.
Kaṇhājinaṃ apassanto, kumāriṃ cārudassaniṃ.
2140. Sā nūna kapaṇā ammā, cirarattāya rucchati.
Aḍḍharatte va ratte vā, nadīva avasucchati.
2141. So nūna kapaṇo tāto, cirarattāya rucchati.
Aḍḍharatte va ratte vā, nadīva avasucchati.
2142. Ime te jambukā rukkhā, vedisā sinduvārakā.
Vividhāni rukkhajātāni, tāni ajja jahāmase.
2143. Assatthā panasā ce’ me, nigrodhā ca kapitthanā.
Vividhāni phalajātāni, tāni ajja jahāmase.
2144. Ime tiṭṭhanti ārāmā, ayaṃ sītūdakā nadī.
Yatthassu pubbe kīlāma, tāni ajja jahāmase.
2145. Vividhāni pupphajātāni, asmim̐ uparipabbate.
Yāna’ssu pubbe dhārema, tāni ajja jahāmase.
2146. Vividhāni phalajātāni, asmim̐ uparipabbate.
Yāna’ssu pubbe bhuñjāma, tāni ajja jahāmase.
2147. Ime no hatthikā assā, balibaddā ca no ime.
Yehissu pubbe kīlāma, tāni ajja jahāmase”ti.

Tattha **pumunā**ti bhave vicarantena purisena. **Labbhā**ti labhitabbaṃ. **Taṃ me dukkhataraṃ** itoti yaṃ me ammaṃ passituṃ alabhantassa dukkhaṃ, taṃ ito pothanadukkhatō satagaṇeṇa saḥassagaṇeṇa sataḥassagaṇeṇa dukkhataraṃ. **Rucchatī**ti rodissati. **Aḍḍharatte va ratte vā**ti aḍḍharatte vā sakalaratte vā amhe saritvā ciraṃ rodissati. **Avasucchatī**ti appodakā kunnadī avasussati. Yathā sā khippameva sussati, evaṃ aruṇe uggacchanteyeva sussitvā marissatīti adhippāyenevamāha. **Vedisā**ti olambanasākhā. **Tānī**ti yesaṃ no mūlapupphaphalāni gaṇhantehi ciraṃ kīlitaṃ, tāni ajja ubhopi mayaṃ jahāma. **Hatthikā**ti tātena amhākaṃ kīlanatthāya katā hatthikā.

Taṃ evaṃ paridevamānameva saddhiṃ bhaginiyā Jūjako āgantvā pothento gahetvā pakkāmi. Tamatthaṃ pakāsentō Satthā āha—

2148. “Nīyamānā kumārā te, pitaraṃ etadabravuṃ.

Ammaṃ ārogyaṃ vajjasi, tvaṅca tāta sukhī bhava.

2149. Ime no hatthikā assā, balibaddā ca no ime.

Tāni ammāya dajjesi, sokaṃ tehi vinessati.

2150. Ime no hatthikā assā, balibaddā ca no ime.

Tāni ammā udikkhanti, sokaṃ paṭivinessati”ti.

Tadā bodhisattassa putte ārabha balavasoko uppajji, hadayamaṃsaṃ uṇhaṃ ahosi. So kesarasīhena gahitamattavāraṇo viya rāhumukhaṃ pavitṭhacando viya ca kampamāno sakabhāvena saṅṭhātuṃ asakkoṇṭo assupuṇṇehi nettehi paṇṇasālaṃ pavisitvā kalunaṃ paridevi. Tamatthaṃ pakāsentō Satthā āha—

2151. “Tato Vessantaro rājā, dānaṃ datvāna khattiyo.

Paṇṇasālaṃ pavisitvā, kalunaṃ paridevayī”ti.

Tato parā mahāsattassa vilāpagāthā honti—

2152. “Kaṃ nva’jja chātā tasitā, uparucchanti dārakā.

Sāyaṃ saṃvesanākāle, ko ne dassati bhojanaṃ.

2153. Kaṃ nva'jja chātā tasitā, uparucchanti dārakā.
Sāyaṃ saṃvesanākāle, 'ammā chātamha detha no'.
2154. Kathaṃ nu pathaṃ gacchanti, pattikā anupāhanā.
Santā sūnehi pādehi, ko ne hatthe gahessati.
2155. Kathaṃ nu so na lajjeyya, sammukhā paharaṃ mama.
Adūsakānaṃ puttānaṃ, alajjī vata brāhmaṇo.
2156. Yopi me dāsīdāsa'ssa, añño vā pana pesiyo.
Tassāpi suvihīnassa, ko lajjī paharissati.
2157. Vārijasseva me sato, baddhassa kumināmukhe.
Akkosati paharati, piye putte apassato'ti.

Tattha **kaṃ nva'jjāti** kaṃ nu ajja. **Uparucchantīti** saṭṭhiyojanamaggaṃ gantvā uparodissanti. **Samvesanākāleti** mahājanassa parivesanākāle¹. **Ko ne dassatīti** ko nesaṃ bhojanaṃ dassati. **Kathaṃ nu pathaṃ gacchantīti** kathaṃ nu saṭṭhiyojanamaggaṃ gamissanti. **Pattikāti** hatthiyānādīhi virahitā. **Anupāhanāti** upāhanamattenapi viyuttā sukhumālapādā. **Gahessatīti** kilamathavinodanattāya ko gaṇhissati. **Dāsīdāsa'ssāti** dāsīyā dāso² assa. **Añño vā pana pesiyoti** tassapi dāso, tassapi dāsoti evaṃ dāsapatidāsaparamparāya “yo mayhaṃ catuttho pesiyo pesanakārako assa, tassa evaṃ suvihīnassapi ayaṃ Vessantarassa dāsapatidāso”ti ñatvā. **Ko lajjīti** ko lajjāsampanno pahareyya, yuttaṃ nu kho tassa nillajjassa mama putte paharītunti. **Vārijassevāti** kumināmukhe baddhassa macchasseva sato mama. **Apassatoti a-kāro** nipātamatto, passantasseva piyaputte akkosati ceva paharati ca, aho vata dāruṇoti.

Athassa kumāresu sinehena evaṃ parivitaṅko udapādi “ayaṃ brāhmaṇo mama putte ativiya viheṭheti, sokaṃ sandhāretuṃ na sakkomi, brāhmaṇaṃ anubandhitvā jīvitakkhayaṃ pāpetvā ānessāmi te

1. Paribhuñjanakāle (I), paribhojanakāle (Ka) 2. Dāsīdāso (Sī, I), dāsī dāso (Syā)

kumāre”ti. Tato “aṭṭhānametaṃ kumārānaṃ pīḷanaṃ atidukkanti dānaṃ datvā pacchānutappaṃ nāma satamaṃ dhammo na hotī”ti cintesi. Tadatthajotanaṃ ime dve parivittakagāthā nāma honti—

2158. “Adu cāpaṃ gahetvāna, khaggaṃ bandhiya vāmato.
Ānessāmi sake putte, puttānaṃ hi vadho dukho.

2159. Aṭṭhānametaṃ dukkharūpaṃ, yaṃ kumārā vihaññare.
Sataṃ ca dhammamaññāya, ko datvā anutappatī”ti.

Tattha **satanti** pubbabodhisattānaṃ paveṇidhammaṃ.

So kira tasmim̄ khaṇe bodhisattānaṃ paveṇim̄ anussari. Tato “sabbabodhisattānaṃ¹ dhanapariccāgaṃ aṅgapariccāgaṃ puttapariccāgaṃ bhariyapariccāgaṃ jīvitapariccāganti ime pañca mahāpariccāge apariccajivā Buddhabhūtapubbo nāma natthi. Ahampi tesam̄ abbhantaro homi, mayāpi piyaputtadhītarō adatvā na sakkā Buddhena bhavitun”ti cintetvā “kim̄ tvaṃ Vessantara paresam̄ dāsattāya dinnaputtānaṃ dukkhabhāvaṃ na jānāsi, yena² brāhmaṇam̄ anubandhitvā jīvitakkhayaṃ pāpessāmīti saññaṃ uppādesi, dānaṃ datvā pacchānutappo nāma tava nānurūpo”ti evam̄ attānaṃ paribhāsivā “sacepi eso kumāre māressati, dinnakālato paṭṭhāya mama na kiñci hotī”ti datṭhasamādānaṃ adhiṭṭhāya paṇṇasālato nikkhamitvā paṇṇasāladvāre pāsāṇaphalake kañcanapaṭimā viya nisīdi. Jūjakopi bodhisattassa sammukhe kumāre pothetvā neti. Tato kumārō vilapanto āha—

2160. “Saccam̄ kirevamāhaṃsu, narā ekacciyā idha.
Yassa natthi sakā mātā, yathā natthi³ tatheva so.

2161. Ehi kaṇhe marissāma, nattha’ttho jīvitena no.
Dinnamhāti janindena, brāhmaṇassa dhanesino.
Accāyikassa luddassa, yo no gāvova sumbhati.

2162. Ime te jambukā rukkhā, vedisā sinduvārakā.
Vividhāni rukkhajātāni, tāni kaṇhe jahāmase.

1. Sabbe bodhisattā (Syā, Ka)

2. Kena (Ka)

3. Pitā atthi (Ka)

2163. Assatthā panasā ce'me, nigrodhā ca kapitthanā.
Vividhāni phalajātāni, tāni kaṇhe jahāmase.

2164. Ime tiṭṭhanti ārāmā, ayaṃ sītūdakā nadī.
Yatthassu pubbe kīlāma, tāni kaṇhe jahāmase.

2165. Vividhāni pupphajātāni, asmiṃ uparipabbate.
Yānassu pubbe dhārema, tāni kaṇhe jahāmase.

2166. Vividhāni phalajātāni, asmiṃ uparipabbate.
Yānassu pubbe bhuñjāma, tāni kaṇhe jahāmase.

2167. Ime no hatthikā assā, balibaddā ca no ime.
Yehissu pubbe kīlāma, tāni kaṇhe jahāmase”ti.

Tattha **yassāti** yassa santike sakā mātā natthi. (Pitā atthi, yathā natthiyeva.)¹

Puna brāhmaṇo ekasmiṃ visamaṭṭhāne pakkhalitvā pati. Tesam hatthato bandhanavalli muccitvā gatā². Te pahaṭakukkuṭā viya kampantā palāyitvā ekavegeneva³ pitu santikaṃ āgamimsu. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

2168. “Nīyamānā kumārā te, brāhmaṇassa pamuñciya.
Tena tena padhāvimsu, jālī Kaṇhājīnā cubho”ti.

Tattha **tena tenāti** tena muttakhaṇena yena disābhāgena tesam pitā atthi, tena padhāvimsu, padhāvitvā pitu santikaññeva āgamimsūti attho.

Jūjako vegenuṭṭhāya vallidaṇḍahattho kappuṭṭhānaggi viya avattharanto āgantvā “ativiya palāyitum chekā tumhe”ti hatthe bandhitvā puna nesi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1. () Sī-Syā-I-potthakesu natthi.

2. Bandhanaṃ muñcitvā gataṃ (Sī, I), bandhanaṃ muñcitvā galitaṃ (Syā)

3. Ekato vegeneva (Ka)

2169. “Tato so rajjumādāya, daṇḍañcādāya brāhmaṇo.
Ākoṭayanto te neti, sivrājassa pekkhato”ti.

Evam nīyamānesu Kaṇhājinā nivattitvā oloketi pitarā saddhim sallapi.
Tamattham pakāsentō Satthā āha—

2170. “Tam tam Kaṇhājinā’voca, ayaṃ maṃ tāta brāhmaṇo.
Laṭṭhiyā paṭikoṭeti, ghare jātamva dāsiyaṃ.

2171. Na cāyaṃ brāhmaṇo tāta, dhammikā honti brāhmaṇā.
Yakkho brāhmaṇavaṇṇena, khādituṃ tāta neti no.
Nīyamāne pisācena, kinu tāta udikkhasi”ti.

Tattha **tanti** tam passamānaṃ nisinnaṃ pitaraṃ sivrājānaṃ. **Dāsiyanti** dāsikaṃ. **Khāditunti** khādanatthāya ayaṃ no giridvāraṃ asampattheyeva ubhoḥi cakkhūhi rattalohitabinduṃ paggharantehi khādisāmīti neti, tvañca khādituṃ vā pacituṃ vā nīyamāne kiṃ amhe udikkhasi, sabbadā sukhito hohīti paridevi.

Daharakumārikāya vilapantiyā kampamānāya gacchantiyā mahāsattassa balavasoko uppajji, hadayavatthu uṇhaṃ ahosi. Nāsikāya appahontiyā mukhena uṇhe assāsapassāse vissajjesi. Assūni lohitabindūni hutvā nettehi nikkhamiṃsu. So “idaṃ evarūpaṃ dukkhaṃ sinehadosena jātam, na aññena kāraṇena. Sinehaṃ akatvā majjhatteneva bhavitabban”ti tathārūpaṃ sokaṃ attano ñāṇabalena vinodetvā pakatinisinnākāreṇeva nisīdi. Giridvāraṃ asampattāyeva kumārikā vilapantī agamāsi¹.

2172. Ime no pādakā dukkhā, dīgho caddhā suduggamo.
Nīce co’lambate sūriyo, brāhmaṇo ca dhāreti² no.

2173. Okandāmase bhūtāni, pabbatāni vanāni ca.
Sarassa sirasā vandāma, supatitthe ca āpake.

2174. Tiṇalatāni osadhyo, pabbatāni vanāni ca.
Ammaṃ ārogyaṃ vajjātha, ayaṃ no neti brāhmaṇo.

1. Giridvāre sampattheyeva kumārā vilapantā agamaṃsu (Ka) 2. Tareti (Sī, Syā, I)

2175. Vajjantu bhonto ammañca, Maddim asmāka mātaram.
Sace anupatitukāmāsi, khippam anupatiyāsi no.
2176. Ayaṃ ekapadī eti, ujuṃ gacchati assamaṃ.
Tamevānupateyyāsi, api passesi ne lahuṃ.
2177. Aho vata re jaṭinī, vanamūlaphalahārike.
Suññaṃ disvāna assamaṃ, taṃ te dukkhaṃ bhavissati.
2178. Ativelam nu ammāya, uñchā laddho anappako.
Yā no baddhe na jānāsi, brāhmaṇena dhanesinā.
2179. Accāyikena luddena, yo no gāvova sumbhati.
Apa'jja ammaṃ passemu, sāyaṃ uñchāto āgataṃ.
2180. Dajjā ammā brāhmaṇassa, phalam khuddena missitam.
Tadāyaṃ asito dhāto, na bālham dhārayeyya no.
2181. Sūnā ca vata no pādā, bālham dhāreti brāhmaṇo.
Iti tattha vilapimsu, kumārā mātugiddhinoti.

Tattha **pādukāti**¹ khuddakapādā. **Okandāmaseti** avakandāma, apacitiṃ nīcavuttiṃ dassentā jānāpema. **Sarassāti** imassa padumasarassa pariggāhakāneva nāgakulāni² sirasā vandāma. **Supatitthe ca āpaketi** supatitthāya nadiyā adhivatthā devatāpi vandāma. **Tiṇalatānīti** tiṇāni ca olambakalatāyo ca. **Osadhyoti** osadhiyo. Sabbattha adhivatthā devatā sandhāyevamāha. **Anupatitukāmāsīti** sacepi sā amhākaṃ padānupadam āgantukāmāsi. **Api passesi ne**³ **lahunti** api nāma etāya ekapadiyā anupadamānā⁴ puttake te lahuṃ passeyyāsīti evaṃ taṃ vadeyyāthāti. **Jaṭinīti** baddhajaṭam ārabha mātaram parammukhālapanena ālapantī āha. **Ativelanti** pamāṇātikkantaṃ katvā. **Uñchāti**

1. Pādukāti (Sī, Syā, I)

2. Pariggahadeva nāgakulāni (Ka), pariggahitā devatā nāgakulāni (Syā)

3. No (Sī, Syā, I)

4. Anupadamānā (Ka), anuppattamānā (Syā)

uñchācariyāya. **Phalanti** vanamūlaphalāphalaṃ. **Khuddena missitanti** khuddakamadhunā missitaṃ. **Asitoti** asitāsano paribhuttaphalo. **Dhātoti** suhito. **Na bālhaṃ dhārayeyya**¹ noti na no bālhaṃ vegena nayena. **Mātugiddhinoti** mātari giddhena samannāgatā balavasinehā evaṃ vilapimsūti.

Dārakapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

Maddīpabbavaṇṇanā

Yaṃ pana taṃ raññā pathaviṃ unnādetvā brāhmaṇassa piyaputtesu dinnesu yāva brahmalokā ekakoḷāhalaṃ jātaṃ, tenapi bhijjamānahadayā viya Himavantavāsino devā tesāṃ brāhmaṇena nīyamānānaṃ taṃ vilāpaṃ sutvā mantayimsu “sace Maddī kālasseva assamaṃ āgamissati, tattha puttake adisvā Vessantaraṃ pucchitvā brāhmaṇassa dinnabhāvaṃ sutvā balavasinehena padānupadaṃ dhāvitvā mahantaṃ dukkhaṃ anubhaveyyā”ti. Atha te tayo devaputte “tumhe sīhabyagghadīpiveसे nimminivā deviyā āgamanamaggaṃ sannirumbhitvā yāciyamānāpi yāva sūriyatthaṅgamanā maggaṃ adatvā yathā candālokena assamaṃ pavisissati, evamassā sīhādīnampi aviheṭhanatthāya ārakkhaṃ susaṃvihitaṃ kareyyāthā”ti āṇāpesuṃ. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

2182. “Tesāṃ lālappitaṃ sutvā, tayo vāḷā vane migā.
Sīho byaggho ca dīpi ca, idaṃ vacanamabravuṃ.

2183. Mā heva no rājaputtī, sāyaṃ uñchāto āgamā.
Mā hevamhāka nibbhoge, heṭhayittha vane migā.

2184. Sīho ce naṃ viheṭheyya, byaggho dīpi ca lakkhaṇaṃ.
Neva Jālikumāra’ssa, kuto Kaṇhājinā siyā.
Ubhayeneva jīyetha, patim putte ca lakkhaṇā”ti.

1. Tarayeyya (Sī, Syā, I)

Tattha **idaṃ vacanamabravunti** “tumhe tayo janā sīho ca byaggho ca dīpi cāti evaṃ tayo vāḷā vane migā hothā”ti idaṃ tā devatā tayo devaputte vacanamabravuṃ. **Mā heva noti** Maddī rājaputtī uñchāto sāyam mā āgami, candālokena sāyam āgacchatūti vadanti. **Mā hevambhāka nibbhogeti** ambhākaṃ nibbhoge vijite vanaghaṭṭāyaṃ mā naṃ kocipi vane vālamigo viheṭhesi. Na yathā viheṭhehi, evamassā ārakkhaṃ gaṇhathāti vadanti. **Sīho ce nanti** sace hi taṃ anārakkhaṃ sīhādīsu koci viheṭheyya, athassā jīvitakkhayaṃ pattāya neva Jālikumāro assa, kuto Kaṇhājina siyā. Evaṃ sā lakkhaṇasampannā **ubhayeneva jīyetha patīṃ putte cāti**, dvīhi koṭṭhāsehi jīyetheva, tasmā susaṃvihitamassā ārakkhaṃ karothāti.

Atha te tayo devaputtā “sādhū”ti tāsāṃ devatānaṃ taṃ vacanaṃ paṭissuṇitvā sīhabyagghadīpino hutvā āgantvā tassā āgamanamagge paṭipāṭiyā nipajjimsu. Maddīpi kho “ajja mayā dussupino diṭṭho, kālasseva mūlaphalāphalaṃ gahetvā assamaṃ gamissāmī”ti kampamānā mūlaphalāphalāni upadhāresi. Athassā hatthato khaṇṇitti pati, tathā aṃsato uggīvañca¹ pati, dakkhiṇakkhica phandati, phalino rukkhā aphaḷā viya aphaḷā ca phalino viya khāyimsu, dasa disā na paññāyimsu. Sā “kiṃ nu kho idaṃ, pubbe abhūtapubbaṃ ajja me hoti, kiṃ bhavissati, mayhaṃ vā antarāyo bhavissati, mama puttānaṃ vā, udāhu Vessantarassā”ti cintetvā āha—

2185. “Khaṇṇittikaṃ me patitaṃ, dakkhiṇakkhi ca phandati.
Aphaḷā phalino rukkhā, sabbā muyhanti me disā”ti.

Evaṃ sā paridevantī pakkāmi.

2186. Tassā sāyanhakālasmiṃ, assamāgamaṇaṃ pati.
Atthaṅgatamhi sūriye, vāḷā panthe upaṭṭhahum.

2187. Nīce co’lambate sūriyo, dūre ca vata assamo.
Yañca nesaṃ ito hassaṃ, taṃ te bhuñjeyyu bhojanaṃ.

1. Vāmaṃsakūṭato pacchi (Ka)

2188. So nūna khattiyo eko, paṇṇasālāya acchati.
Tosento dārake chāte, mamaṃ disvā anāyatim.
2189. Te nūna puttakā mayham, kapaṇāya varākiyā.
Sāyaṃ saṃvesanākāle, khīrapītāva acchare.
2190. Te nūna puttakā mayham, kapaṇāya varākiyā.
Sāyaṃ saṃvesanākāle, vāripītāva acchare.
2191. Te nūna puttakā mayham, kapaṇāya varākiyā.
Paccuggatā maṃ tiṭṭhanti, vacchā bālāva mātaram.
2192. Te nūna puttakā mayham, kapaṇāya varākiyā.
Paccuggatā maṃ tiṭṭhanti, haṃsāvu'paripallale.
2193. Te nūna puttakā mayham, kapaṇāya varākiyā.
Paccuggatā maṃ tiṭṭhanti, assamassāvidūrato.
2194. Ekāyano ekapatho, sarā sobbhā ca passato.
Aññaṃ maggaṃ na passāmi, yena gaccheyya assamaṃ.
2195. Migā namatthu rājāno, kānanasmim mahabbalā.
Dhammena bhātaro hotha, maggaṃ me detha yācitā.
2196. Avaruddhassāham bhariyā, rājaputtassa sirīmato.
Taṃ cāham nātimaññāmi, rāmaṃ sītāva'nubbatā.
2197. Tumhe ca putte passatha, sāyaṃ saṃvesanaṃ pati.
Ahaṃ ca putte passeyyaṃ, Jāliṃ Kaṇhājinaṃ cubho.
2198. Bahuṃ cidam mūlaphalaṃ, bhakkho cāyaṃ anappako.
Tato upaḍḍham dassāmi, maggaṃ me detha yācitā.
2199. Rājaputtī ca no mātā, rājaputto ca no pitā.
Dhammena bhātaro hotha, maggaṃ me detha yācitā”ti.

Tattha **tassāti** tassā mama¹. **Assamāgamanam patīti** assamam paṭicca sandhāya āgacchantiyā. **Upaṭṭhahunti** uṭṭhāya² ṭhitā. Te kira paṭhamam paṭipāṭiyā nipajjitvā tāya āgamanakāle uṭṭhāya vijambhitvā maggam rumbhantā paṭipāṭiyā tiriyaṃ aṭṭhamasu. **Yañca tesanti** ahañca yaṃ ito mūlaphalāphalam tesam harissam, tameva Vessantaro ca ubho puttakā cāti te tayopi janā bhuñjeyyum, aññam tesam bhojanam natthi. **Anāyatinti** anāgacchantim maṃ ñatvā ekakova nūna dārake tosentō nisinno. **Samvesanākāleti** aññesu divasesu attano khādāpanapivāpanakāle³ **khīrapītāvāti** yathā khīrapītā migapotakā⁴ khīratthāya kanditvā taṃ alabhitvā kandantāva niddam okkamanti, evam me puttakā phalāphalattāya kanditvā taṃ alabhitvā kandantāva niddam upagatā bhavissantīti vadati.

Vāripītāvāti yathā pipāsītā migapotakā pānīyatthāya kanditvā taṃ alabhitvā kandantāva niddam okkamantīti imināva nayena attho veditabbo. **Acchareti** acchanti. **Paccuggatā maṃ tiṭṭhantīti** maṃ paccuggatā hutvā tiṭṭhanti. “Paccuggantunā”tipi⁵ pāṭho, paccuggantvāti attho. **Ekāyanoti** ekasseva ayano ekapadikamaggo. **Ekapathoti** so ca ekova, dutiyo natthi, okkamitvā gantum na sakkā. Kasmā? Yasmā sarā sobbhā ca passato. **Migā namatthūti** sā aññam maggam adisvā “ete yācitvā paṭikkamāpessāmi”ti phalapacchim sīsato⁶ otāretvā añjalim paggayha namassamānā evamāha. **Bhātaroti** ahampi manussarājaputtī, tumhepi migarājaputtā, iti me dhammena bhātaro hotha.

Avaruddhassāti raṭṭhato pabbājitassa. **Rāmam sītāva’nubbatāti** yathā dasaratharājaputtam Rāmam tassa kaniṭṭhabhaginī Sītādevī tasseva aggamahesī hutvā taṃ anubbatā patidevatā hutvā appamattā upaṭṭhāsi, tathā ahampi Vessantaram upaṭṭhahāmi, nātimaññāmīti vadati. **Tumhe cāti** tumhe ca mayham maggam datvā sāyam gocaraggahaṇakāle putte passatha, ahañca attano putte passeyyam, detha me magganti yācati.

1. Maddiyā (Ka)

3. Chātakāle pipāsanakāle (Ka)

5. Paccuggantuntipi (Sī, Syā, I)

2. Upaṭṭhāya (Syā, I), upagantvā (Ka)

4. Khīrappakā (Sī, I)

6. Amsato (Syā)

Atha te tayo devaputtā velam̄ oloketvā “idānissā maggam̄ dātum̄ velā”ti
ñatvā uṭṭhāya apagacchim̄su. Tamattham̄ pakāsentō Satthā āha—

2200. “Tassā lālapamānāya, bahum̄ kāruññasañhitam̄.
Sutvā nelapatim̄ vācam̄, vāḷā panthā apakkamun”ti.

Tattha **nelapatinti** na elapatim̄ elapātavirahitam̄ visaṭṭham¹
madhuravācam̄.

Sāpi vāḷesu apagatesu assamam̄ agamāsi. Tadā ca puṇṇamuposatho hoti.
Sā caṅkamanakoṭim̄ patvā yesu yesu ṭhānesu pubbe putte passati, tesu tesu
ṭhānesu apassantī āha—

2201. “Imamhi nam̄ padesamhi, puttakā paṁsukuṇṭhitā.
Paccuggatā mam̄ tiṭṭhanti, vacchā bālāva mātaram̄.

2202. Imamhi nam̄ padesamhi, puttakā paṁsukuṇṭhitā.
Paccuggatā mam̄ tiṭṭhanti, haṁsāvu’paripallale.

2203. Imamhi nam̄ padesamhi, puttakā paṁsukuṇṭhitā.
Paccuggatā mam̄ tiṭṭhanti, assamassāvidūrato.

2204. Dve² migā viya ukkaṇṇā, samantā mabhidhāvino.
Ānandino pamuditā, vaggamānāva kampare.
Tyajja putte na passāmi, Jālim̄ Kaṇhājīnam̄ cubho.

2205. Chakalīva migī chāpaṁ, pakkhī muttāva pañjarā.
Ohāya putte nikkhamim̄, sīhivāmisagiddhinī.
Tyajja putte na passāmi, Jālim̄ kaṇhājīnam̄ cubho.

2206. Idam̄ nesam̄ padakkantam̄, nāgānamiva pabbate.
Cītakā parikiṇṇāyo, assamassāvidūrato.
Tyajja putte na passāmi, Jālim̄ Kaṇhājīnam̄ cubo.

1. Visadam̄ (Sī, Syā, I)

2. Te (Sī, Syā, I)

2207. Vālikāyapi okiṇṇā, puttakā paṃsukuṇṭhitā.
Samantā abhidhāvanti, te na passāmi dārake.
2208. Ye maṃ pure paccuṭṭhenti, araṇṇā dūramāyatim.
Tyajja putte na passāmi, Jālim Kaṇhājinaṃ cubho.
2209. Chakalimva migim chāpā, paccuggantuna mātaram.
Dūre maṃ pavilokenti, te na passāmi dārake.
2210. Idam nesam kīlanakam, patitam paṇḍubeluvam.
Tyajja putte na passāmi, Jālim Kaṇhājinaṃ cubho.
2211. Thanā ca mayhime pūrā, uro ca sampadālati.
Tyajja putte na passāmi, Jālim Kaṇhājinaṃ cubho.
2212. Uccaṅge’ko vicināti, thanamekāvalambati.
Tyajja putte na passāmi, Jālim Kaṇhājinaṃ cubho.
2213. Yassu sāyanhasamayaṃ, puttakā paṃsukuṇṭhitā.
Uccaṅge me vivattanti, te na passāmi dārake.
2214. Ayam so assamo pubbe, samajjo paṭibhāti maṃ.
Tyajja putte apassantyā, bhamate viya assamo.
2215. Kimidam appasaddova, assamo paṭibhāti maṃ.
Kākolāpi na vassanti, matā me nūna dārakā.
2216. Kimidam appasaddova, assamo paṭibhāti maṃ.
Sakuṇāpi na vassanti, matā me nūna dārakā”ti.

Tattha **nanti** nipātamattam. **Paṃsukuṇṭhitāti** paṃsumakkhitā.
Paccuggatā manti maṃ paccuggatā hutvā. “Paccuggantunā”tipi¹ pāṭho,
paccuggantvā icceva attho. **Ukkaṇṇāti** yathā migapotakā mātaram disvā
kaṇṇe ukkhipitvā gīvaṃ pasāretvā mātaram upagantvā haṭṭhatuṭṭhā samantā
abhidhāvino.

1. Paccuggantuntipi (Sī, Syā, I)

Vaggamānāva kampareti vajjamānāyeva mātu hadayamaṅsaṃ kampaṇṭi viya evaṃ pubbe mama puttā. **Tyajjāti** te ajja na passāmi. **Chakalīva migī chāpanti** yathā chakalī ca migī ca pañjarasaṅkhātā kulāvakā muttā pakkhī ca āmisagiddhinī sīhī ca attano chāpaṃ ohāya gocarāya pakkamanti, tathāhampi ohāya putte gocarāya nikkhaminti vadati. **Idaṃ nesaṃ padakkantanti**¹ vassāratte Sānupabbate nāgānaṃ padavalañjaṃ viya idaṃ nesaṃ kīḷanaṭṭhāne ādhāvanaparidhāvanapadakkantaṃ paññāyati. **Citakāti** sañcitanicitā kavālukapuñjā. **Parikiṇṇāyoti** vippakiṇṇāyo. **Samantā mabhidhāvanti** aññesu divasesu samantā abhidhāvanti.

Paccuṭṭhenti² paccuggacchanti. **Dūramāyatinti** dūrato āgacchantim. **Chakalīva migim chāpanti** attano mātaraṃ chakalim viya migim viya ca chāpā. **Idaṃ nesaṃ kīḷanakanti**³ hatthirūpakādīhi kīḷantānaṃ⁴ idaṅca tesam hatthato suvaṇṇavaṇṇaṃ kīḷanabeluvaṃ parigaḷitvā patitaṃ. **Mayhameti** mayhaṃ ime thanā ca khīrassa pūrā. **Uro ca sampadālati** hadayaṅca phalati⁵. **Ucchaṅge me vivattanti** mama ucchaṅge āvattanti vivattanti. **Samajjo paṭibhāti manti** samajjaṭṭhānaṃ viya mayhaṃ upaṭṭhāti. **Tyajjāti** te ajja. **Apassantiyāti** apassantiyā mama. **Bhamate viyāti** kulālacakkaṃ viya bhamati. **kākolāti** vanakākā. **Matā nūnāti** addhā matā vā kenaci nītā vā bhavissanti. **Sakuṇāti** avasesasakuṇā.

Iti sā vilapantī mahāsattassa santikaṃ gantvā phalapacchim otāretvā mahāsattaṃ tuṇhimāsīnaṃ disvā dārake cassa santike apassanti āha—

2217. “Kimidaṃ tuṇhibhūtosī, api ratteva me mano.

Kākolāpi na vassanti, matā me nūna dārakā.

2218. Kimidaṃ tuṇhibhūtosī, api ratteva me mano.

Sakuṇāpi na vassanti, matā me nūna dārakā.

2219. Kacci nu me ayyaputta, migā khādiṃsu dārake.

Araññe iriṇe vivane, kena nītā me dārakā.

1. Parakkantanti (Syā)

3. Idaṅca nesaṃ kīḷananti (Syā)

5. Phalati viya (Syā)

2. Paccudentīti (Sī, Syā, I)

4. Hatthissarūpakādīkīḷanakaṃ (Ka)

2220. Adu te pahitā dūtā, adu suttā piyaṃvadā.
Adu bahi no nikkhantā, khiḍḍāsu pasutā nu te.

2221. Nevāsaṃ kesā dissanti, hatthapādā ca Jālino.
Sakuṇānaṃ ca opāto, kena nītā me dārakā”ti.

Tattha **api ratteva me manoti** api balavapaccūse supinaṃ passantiyā viya me mano. **Migāti** sīhādayo vāḷamigā. **Iriṇeti** niroje. **Vivaneti** vivitte. **Dūtāti** adu Jetuttaranagare Sivirañño santikaṃ tayā dūtā¹ katvā pesitā. **Suttāti** antopaṇṇasālaṃ pavisitvā sayitā. **Adu bahi noti** adu te dārakā khiḍḍāpasutā hutvā bahi nikkhantāti pucchati. **Nevāsaṃ kesā dissantīti** sāmi Vessantara neva tesāṃ kāḷañjanavaṇṇā kesā dissanti. **Jālinoti** kañcanajālavacittā hatthapādā. **Sakuṇānaṃ ca opātoti** Himavantapadese hatthilingasakuṇā nāma atthi, te opatitvā² ādāya ākāseneva gacchanti. Tena taṃ pucchāmi “kiṃ tehi sakuṇehi nītā, ito aññesampi kesañci tesāṃ sakuṇānaṃ viya opāto jāto, akkhāhi kena nītā me dārakā”ti.

Evam vuttepi mahāsatto na kiñci āha. Atha naṃ sā “deva kasmā mayā saddhiṃ na kathesi, ko mama doso”ti vatvā āha—

2222. “Idaṃ tato dukkhataraṃ, sallaviddho yathā vaṇo.
Tyajja putte na passāmi, Jāliṃ Kaṇhājinaṃ cubho.

2223. Idampi dutiyaṃ sallaṃ, kampeti hadayaṃ mama.
Yañca putte na passāmi, tvañca maṃ nābhibhāsasi.

2224. Ajjeva me imaṃ rattim, rājaputta na saṃsasi.
Maññe okkantasantaṃ maṃ, pāto dakkhisi no matan”ti.

Tattha **idaṃ tato dukkhataranti** sāmi Vessantara yaṃ mama raṭṭhā pabbājītāya araññe vasantiyā putte ca apassantiyā dukkhaṃ, idaṃ tava mayā saddhiṃ akathanāṃ mayhaṃ tato dukkhataraṃ. Tvaṃ hi maṃ aggidaḍḍhaṃ paṭidahanto

1. Dūte (Sī), dūtāṃ (I)

2. Upatitvā (Syā), opātetvā (Ka)

viya papātā¹ patitaṃ daṇḍena pothento viya sallena vaṇaṃ vijjhanto viya tuṅhībhāvena kilamesi. Idaṃ hi me hadayaṃ sallaviddho yathā vaṇo tatheva kampati ceva rujati ca. “Sampaviddho”²tipi² pāṭho, sampatividdhoti attho. **Okkantasantaṃ**³ manti apagatajīvitaṃ maṃ. **Dakkhisino matanti** ettha no-kāro nipātamatto, mataṃ maṃ kālasseva tvaṃ passissasīti attho.

Atha mahāsatto “kakkhaḷakathāya naṃ puttasaokaṃ jahāpessāmi”⁴ti cintetvā imaṃ gāthamāha—

2225. “Nūna Maddi varārohā, rājaputtī yasassinī.

Pāto gatāsi uñchāya, kimidaṃ sāyamāgatā”⁵ti.

Tattha **kimidaṃ sāyamāgatā**ti “Maddi tvaṃ abhirūpā pāsādikā, Himavante ca nāma bahū vanacarakā tāpasavijjādharādayo vicaranti. Ko jānāti, kiṃ bhavissati, kiñci⁴ tayā kataṃ, tvaṃ pātova gantvā kimidaṃ sāyamāgacchasi, daharakumārake ohāya araṇṇagatitthiyo nāma sasāmikitthiyo evarūpā na honti, ‘kā nu kho me dārakānaṃ pavatti, kiṃ vā me sāmiko cintessati’⁵ti⁵ ettakampi te nāhosi. Tvaṃ pātova gantvā candālokena āgacchasi, mama duggatabhāvassevesa doso”⁶ti tajjetvā vañcetvā⁶ katesi.

Sā tassa kathaṃ sutvā āha—

2226. “Nanu tvaṃ saddamassosi, ye saraṃ pātumāgatā.

Sīhassapi nadantassa, byagghassa ca nikujjitaṃ.

2227. Ahu pubbanimittaṃ me, vicarantya brahāvane.

Khaṇitto me hatthā patito, uggīvañcāpi amsato.

2228. Tadāhaṃ byathitā bhītā, puthu katvāna añjalim.

Sabbadisā namassissaṃ, api sotthi ito siyā.

1. Tālā (Sī, Syā, I)

2. Ukkantasattaṃ (Sī, I)

3. Kīdiso me sāmikoti cintayanti (Ka)

4. Samviddhotipi (Syā, I)

5. Kimidaṃ (Ka)

6. Nibbajjetvā (Syā)

2229. Mā heva no rājaputto, hato sihena dīpinā.

Dārakā vā parāmaṭṭhā, acchakokataracchihi.

2230. “Sīho byaggho ca dīpi ca, tayo vāḷā vane migā.

Te maṃ pariyāvaruṃ maggaṃ, tena sāyamhi āgatā”ti.

Tattha **ye saraṃ pātumāgatā**ti ye pānīyaṃ pātuṃ imaṃ saraṃ āgatā. **Byagghassa cāti** byagghassa ca aññesaṃ hatthi-ādīnaṃ catuppadānañceva sakuṇasaṅghassa ca nikūjitaṃ ekaninnādasaddaṃ kiṃ tvaṃ na assosīti pucchati. So pana mahāsattena puttānaṃ dinnavelāya saddo ahoṣi. **Ahu pubbanimittaṃ meti** deva imassa me dukkhassa anubhavanatthāya pubbanimittaṃ ahoṣi. **Uggīvanti** aṃsakūṭe pacchilagganaṃ. **Puthūti** visuṃ visuṃ. **Sabbadisā namassissanti** sabbā dasa disā namassim. **Mā heva noti** amhākaṃ rājaputto sihādīhi hato mā hotu, dārakāpi acchādīhi parāmaṭṭhā mā hontūti patthayantī namassissam. **Te maṃ pariyāvaruṃ magganti** sāmi Vessantara ahaṃ “imāni ca bhīsanakāni mahantāni, dussupino ca me diṭṭho, ajja sakālasseva gamissāmi”ti kampamānā mūlaphalāphalāni upadhāresim, atha me phalitarukkhāpi aphaḷā viya aphaḷā ca phalino viya dissanti, kicchena phalāphalāni gahetvā giridvāraṃ sampāpuṇim. Atha te sihādayo maṃ disvā maggaṃ paṭipāṭiyā rumbhitvā aṭṭhaṃsu. Tena sāyaṃ āgatāṃhi, khamāhi me sāmīti.

Mahāsatto tāya saddhim ettakameva kathaṃ vatvā yāva aruṇuggamanā na kiñci katesi. Tato paṭṭhāya Maddī nānappakāraṃ vilapantī āha—

2231. “Ahaṃ patiñca putte ca, āceramiva māṇavo.

Anuṭṭhitā divārattim, jaṭinī brāhmacārinī.

2232. Ajināni paridahitvā, vanamūlaphalahāriyā.

Vicarāmi divārattim, tumhaṃ kāmā hi puttakā.

2233. Ahaṃ suvaṇṇahaliddim, ābhatam paṇḍubeluvan.

Rukkhapakkāni cāhāsim, ime vo putta kīḷanā.

2234. Imaṃ mūḷālivattakaṃ, sālukaṃ ciñcabhedakaṃ.
Bhuñja khuddehi saṃyuttaṃ, saha puttehi khattiya.
2235. Padumaṃ Jālino dehi, kumudaṃ ca kumāriyā.
Māline passa naccante, sivi puttāni avhaya.
2236. Tato Kaṇhājināyapi, nisāmehi rathesabha.
Mañjussarāya vagguyā, assamaṃ upayantiyā.
2237. Samānasukhadukkha'mhā, raṭṭhā pabbājitā ubho.
Api sivi putte passesi, Jālim Kaṇhājinaṃ cubho.
2238. Samaṇe brāhmaṇe nūna, brāhmacariyaparāyaṇe.
Ahaṃ loke abhissapim, sīlavante bahussute.
Tyajja putte na passāmi, Jālim Kaṇhājinaṃ cubho”ti.

Tattha āceramiva māṇavoti vattasampanno antevāsiko ācariyaṃ viya paṭijaggati. **Anuṭṭhitā**ti pāricariyānuṭṭhānena¹ anuṭṭhitā appamattā hutvā paṭijaggāmi. **Tumhaṃ kāmā**ti tumhākaṃ kāmena tumhe patthayanti. **Puttakā**ti kumāre ālapantī paridevati. **Suvaṇṇahaliddinti** puttakā ahaṃ tumhākaṃ nhāpanatthāya suvaṇṇavaṇṇaṃ haliddim ghaṃsitvā ādāya āgatā. **Paṇḍubeluvanti** kīlanatthāya ca vo idaṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ beluvapakkaṃ mayā ābhataṃ. **Rukkhapakkānī**ti tumhākaṃ kīlanatthāya aññānīpi manāpāni rukkhaphalāni āhāsim. **Ime voti** puttakā ime vo kīlanāti vadati. **Mūḷālivattakanti** mūḷālakauḍalakaṃ². **Sālukanti** idaṃ uppalādisālukampi me bahu ābhataṃ. **Ciñcabhedakanti**³ siṅghāṭakaṃ. **Bhuñjāti** idaṃ sabbaṃ khuddamadhunā saṃyuttaṃ puttehi saddhim bhuñjāhīti paridevati. **Siviputtāni avhayāti** sāmi Sivirāja paṇṇāsālāya sayāpitaṭṭhānato sīghaṃ puttake pakkosāhi. **Api sivi putte passesī**ti sāmi Sivirāja api putte passasi, sace passasi, mama dassehi, kim maṃ ativiya kilamesi. **Abhissapinti**⁴ tumhākaṃ puttadhītarō mā passitthāti evaṃ nūna akkosinti.

1. Pāricariyāya uṭṭhānena (Syā)

3. Piñjarodakanti (Sī, I), jīñjarodakanti (Syā)

2. Mūḷālakauḍakaṃ (Sī, I)

4. Abhisasinti (Syā, I)

Evam vilapamānāyapi tāya saddhim mahāsatto na kiñci kathesi. Sā tasmim akathente kampamānā candālokena putte vicinantī yesu yesu jamburukkhādīsu pubbe kīlīmsu, tāni tāni patvā paridevantī āha—

2239. “Ime te jambukā rukkhā, vedisā sinduvārakā.
Vividhāni rukkhajātāni, te kumārā na dissare.

2240. Assathā panasā ce’ me, nigrodhā ca kapitthanā.
Vividhāni phalajātāni te kumārā na dissare.

2241. Ime tiṭṭhanti ārāmā, ayam sītūdakā nadī.
Yattha’ssu pubbe kīlīmsu, te kumārā na dissare.

2242. Vividhāni pupphajātāni, asmim uparipabbate.
Yāna’ssu pubbe dhāriṃsu, te kumārā na dissare.

2243. Vividhāni phalajātāni, asmim uparipabbate.
Yāna’ssu pubbe bhuñjiṃsu, te kumārā na dissare.

2244. Ime te hatthikā assā, balibaddā ca te ime.
Yehi’ssu pubbe kīlīmsu, te kumārā na dissare”ti.

Tattha **ime te hatthikā**ti sā pabbatūpari dārake adisvā paridevamānā tato oruyha puna assamapadam āgantvā tattha te upadhārentī tesam kīlanabhaṇḍakāni disvā evamāha.

Athassā paridevanasaddena ceva padasaddena ca migapakkhino calīmsu. Sā te disvā āha—

2245. “Ime sāmā sasolūkā, bahukā kadalīmigā.
Yehi’ssu pubbe kīlīmsu, te kumārā na dissare.

2246. Ime haṃsā ca koñcā ca, mayūrā citrapekhuṇā.
Yehi’ssu pubbe kīlīmsu, te kumārā na dissare”ti.

Tattha **sāmā**ti khuddakā sāmā suvaṇṇamigā. **Sasolūkā**ti sasā ca ulūkā ca.

Sā assamapade piyaputte adisvā nikkhamitvā pupphitavanaghaṭaṃ pavisitvā taṃ taṃ ṭhānaṃ oloketī āha—

2247. “Imā tā vanagumbāyo, pupphitā sabbakālikā.
Yattha’ssu pubbe kīḷimsu, te kumārā na dissare.

2248. Imā tā pokkharāṇī rammā, cakkavākūpakūjitā.
Mandālakehi sañchannā, padumuppalakehi ca.
Yattha’ssu pubbe kīḷimsu, te kumārā na dissare”ti.

Tattha **vanagumbāyoti** vanaghaṭāyo.

Sā katthaci piyaputte adisvā puna mahāsattassa santikaṃ āgantvā taṃ dummukhaṃ nisinnaṃ disvā āha—

2249. “Na te kaṭṭhāni bhinnāni, na te udakamāhaṭaṃ.
Aggipi te na hāpito, kinnu mandova jhāyasi.

2250. Piyo piyena saṅgamma, samo me¹ byapahaññati.
Tyajja putte na passāmi, Jāliṃ Kaṇhājinaṃ cubho”ti.

Tattha **na hāpitoti**² na jalito. Idaṃ vuttaṃ hoti—sāmi tvaṃ pubbe kaṭṭhāni bhindasi, udakaṃ āharitvā ṭhapesi, aṅgārapalle aggim karosi, ajja tesu ekampi akatvā kim nu mandova jhāyasi, tava kiriyā mayhaṃ na rucchatīti. **Piyo piyenāti** Vessantaro mayhaṃ piyo, ito me piyataro natthi, iminā me piyena saṅgamma samāgantvā pubbe samo me¹ byapahaññati dukkhaṃ vigacchati, ajja pana me imaṃ passantiyāpi soko na vigacchati, kim nu kho kāraṇanti. **Tyajjāti** hotu, diṭṭhaṃ me kāraṇaṃ, te ajja putte na passāmi, tena me imaṃ passantiyāpi soko na vigacchatīti.

Tāya evaṃ vuttepi mahāsatto tuṅhībhūtova nisīdi. Sā tasmim akathente sokasamappitā pahaṭakukkuṭi viya kampamānā puna paṭhamaṃ vicaritaṭṭhānāni vicaritvā mahāsattassa santikaṃ paccāgantvā āha—

1. Samohaṃ (Syā, Ka)

2. Na hāsitoti (Syā)

2251. “Na kho no deva passāmi, yena te nīhatā matā.
Kākolāpi na vassanti, matā me nūna dārakā.

2252. Na kho no deva passāmi, yena te nīhatā matā.
Sakuṇāpi na vassanti, matā me nūna dārakā”ti.

Tattha **na kho noti** deva na kho amhākaṃ putte passāmi. **Yena te nīhatāti**¹ kenaci tesaṃ nīhatabhāvampi² na jānāmīti adhippāyenevamāha.

Evam vuttepi mahāsatto na kiñci kathesiyeva. Sā puttāsokena phuṭṭhā putte upadhārentī tatiyampi tāni tāni ṭhānāni vātavegena vicari. Tāya ekarattim vicaritaṭṭhānaṃ pariggayhamānaṃ pannarasayojanamattaṃ ahoṣi. Atha ratti vibhāyi, aruṇodayo jāto. Sā puna gantvā mahāsattassa santike ṭhitā paridevi. Tamatthaṃ pakāsentto Satthā āha—

2253. “Sā tattha paridevitvā, pabbatāni vanāni ca.
Punadeva’ssamam gantvā, rodi sāmikasantike.

2254. Na kho no deva passāmi, yena te nīhatā matā.
Kākolāpi na vassanti, matā me nūna dārakā.

2255. Na kho no deva passāmi, yena te nīhatā matā.
Sakuṇāpi na vassanti, matā me nūna dārakā.

2256. Na kho no deva passāmi, yena te nīhatā matā.
Vicarantī rukkhamūlesu, pabbatesu guhāsu ca.

2257. Iti Maddī varārohā, rājaputtī yasassinī.
Bāhā paggayha kanditvā, tattheva patitā chamā”ti.

Tattha **sāmikasantiketi** bhikkhave sā Maddī tattha Vaṅkapabbatakucchiyaṃ Sānupabbatāni vanāni ca vicarantī paridevitvā puna gantvā sāmikaṃ nissāya tassa santike ṭhitā puttānaṃ atthāya rodi, “na kho no”ti-ādīni

1. Nīhātī (Sī), nīhitātī (I)

2. Nīhatabhāvampi (Sī), nīhitabhāvampi (I)

vadantī paridevīti attho. **Iti Maddī varārohā**ti bhikkhave evaṃ sā uttamarūpadharā¹ varārohā Maddī rukkhamūlādīsu vicarantī dārake adisvā “nissamsayaṃ matā bhavissanti”ti bāhā paggayha kanditvā tattheva Vessantarassa pādamūle chinnaṣuvaṇṇakadalī viya chamāyaṃ pati.

Atha mahāsatto “matā Maddī”ti saññāya kampamāno “aṭṭhāne padese² matā Maddī. Sace hissā Jetuttaranagare kālakiriyā abhaviṣṣa, mahanto parivāro³ abhaviṣṣa, dve raṭṭhāni caleyyuṃ. Ahaṃ pana araññe ekakova, kiṃ nu kho karissāmi”ti uppannabalavasokopi satim paccupaṭṭhāpetvā “jānāssāmi tāvā”ti uṭṭhāya tassā hadaye hatthaṃ ṭhapetvā santāpapavattim ṇatvā kamaṇḍalunā udakaṃ āharitvā satta māse kāyasaṃsaggaṃ anāpannapubbopi balavasokena pabbajitabhāvaṃ sallakkhetuṃ asakkonto assupuṇṇehi nettehi tassā sīsaṃ ukkhipitvā ūrūsu ṭhapetvā udakena paripphositvā mukhañca hadayañca parimajjanto nisīdi. Maddīpi kho thokaṃ vītināmetvā satim paṭilabhivā hirottappaṃ paccupaṭṭhāpetvā uṭṭhāya mahāsattaṃ vanditvā “sāmi Vessantara dārakā te kuhiṃ gatā”ti āha. Devi ekassa brāhmaṇassa dāsathāya dinnāti. Tamattaṃ pakāsentō Satthā āha—

2258. “Ta’majjhappattaṃ rājaputtim, udakenābhisiñcatha.
Assatthaṃ naṃ viditvāna, atha naṃ etadabravī”ti.

Tattha **ajjhappattanti** attano santikaṃ pattaṃ, pādamūle patitvā visaññibhūtanti attho. **Etadabravīti** etaṃ “ekassa me brāhmaṇassa dāsathāya dinnā”ti vacanaṃ abravi.

Tato tāya “deva putte brāhmaṇassa datvā mama sabbarattim paridevitvā vicarantiyā kiṃ nācikkhasī”ti vutte mahāsatto āha—

2259. “Ādiyeneva te Maddi, dukkhaṃ na’kkhātu’micchisaṃ⁴.
Daliddo yācako vuḍḍho, brāhmaṇo gharamāgato.

1. Uttamasarīrā (Sī, I, Ka)

3. Parihāro (Sī, Syā, I)

2. Videse (Sī, Syā, I)

4. Na kātumicchisaṃ (Sī, I)

2260. Tassa dinnā mayā puttā, Maddi mā bhāyi assasa.
Maṃ passa Maddi mā putte, mā bālhaṃ paridevasi.
Lacchāma putte jīvantā, arogā ca bhavāmasa.

2261. Putte pasuñca dhaññañca, yañca aññaṃ ghare dhaṇaṃ.
Dajjā sappuriso dānaṃ, disvā yācakamāgataṃ.
Anumodāhi me Maddi, puttake dānamuttamaṃ”ti.

Tattha **ādiyenevā**ti ādikeneva. Idaṃ vuttaṃ hoti—sace te ahaṃ āditova tamatthaṃ ācikkhissaṃ, tato tava sokaṃ sandhāretuṃ asakkontiyā hadayaṃ phaleyya, tasmā ādikeneva te Maddi dukkhaṃ na akkhātum¹ icchissanti. **Gharamāgatoti** imaṃ amhākaṃ vasanaṭṭhānaṃ āgato. **Arogā ca bhavāmaseti** yathā tathā mayaṃ arogā homa, jīvamānā avassaṃ putte brāhmaṇena nītepi passissāma. **Yañca aññaṃti** yañca aññaṃ ghare saviññāṇakaṃ dhaṇaṃ. **Dajjā sappuriso dānanti** sappuriso uttamatthaṃ patthento uraṃ bhinditvā hadayamaṃsampi gahetvā dānaṃ dadeyyāti.

Maddi āha—

2262. “Anumodāmi te deva, puttake dānamuttamaṃ.
Datvā cittaṃ pasādehi, bhiyyo dānaṃ dado bhava.

2263. Yo tvaṃ maccherabhūtesu, manussesu janādhipa.
Brāhmaṇassa adā dānaṃ, Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhano”ti.

Tattha **anumodāmi teti** dasa māse kucchiyā dhāretvā divasassa dvattikkhattuṃ nhāpetvā pāyetvā bhojetvā ure nipajjāpetvā paṭijaggitaputtakesu bodhisattena dinnesu sayam puttadānaṃ anumodantī evamāha. Iminā kāraṇena jānitabbari “pitāva puttānaṃ sāmiko”ti. **Bhiyyo dānaṃ dado² bhavāti** mahārāja uttaripi punappunaṃ dānaṃ dāyako³ hohi, “sudinnaṃ me dānaṃ”ti cittaṃ pasādehi, yo tvaṃ maccherabhūtesu sattesu piyaputte adāsīti.

1. Na kātuṃ (Sī, Syā, I)

2. Dānadado (Sī, I)

3. Dānadāyako (Sī, I)

Evam vutte mahāsatto “Maddi kinnāmetaṃ kathesi, sace hi mayā putte datvā cittaṃ pasādetuṃ nābhavissa, imāni pana me acchariyāni na pavatteyyun”ti vatvā sabbāni pathavininnādādīni kathesi. Tato Maddī tāni acchariyāni kittetvā dānaṃ anumodantī āha—

2264. “Ninnādītā te pathavī, saddo te tidivaṅgato.
Samantā vijjutā āguṃ, girīnaṃva patissutā”ti.

Tattha **vijjutā āgunti** akālavijjulatā Himavantapadese samantā niccharīmsu. **Girīnaṃva patissutā**ti girīnaṃ patissutasaddo viya viravā uṭṭhahīmsu.

2265. Tassa te anumodanti, ubho Nāradapabbatā.
Indo ca brahmā pajāpati, somo Yamo Vessavaṇo.
Sabbe devānumodanti, Tāvatiṃsā sa-indakā.

2266. Iti Maddī varārohā, rājaputtī yasassinī.
Vessantarassa anumodi, puttake dānamuttamanti.

Tattha **ubho Nāradapabbatā**ti imepi dve devanikāyā attano vimānavāre ṭhitāva “sudinnaṃ te dānaṃ”ti anumodanti. **Tāvatiṃsā sa-indakā**ti indajeṭṭhakā Tāvatiṃsāpi devā te dānaṃ anumodantīti.

Evam mahāsattena attano dāne vaṇṇite tamevattham parivattetvā “mahārāja Vessantara sudinnaṃ nāma te dānaṃ”ti Maddīpi tatheva dānaṃ vaṇṇayitvā anumodamānā nisīdi. Tena Satthā “iti Maddī varārohā”ti gāthamāha.

Maddīpabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sakkapabbavaṇṇanā

Evam tesu aññamaññaṃ sammodanīyaṃ katham kathentesu Sakko cintesi “ayaṃ Vessantaro rājā hiyyo Jūjakassa pathaviṃ unnādetvā dārake adāsi, idāni taṃ koci hīnapuriso upasaṅkamtivā sabbalakkhaṇasampannaṃ Maddiṃ yācivā rājānaṃ ekakaṃ katvā Maddiṃ gahetvā gaccheyya, tato esa anātho nippaccayo bhaveyya. Ahaṃ brāhmaṇavaṇṇena naṃ upasaṅkamtivā Maddiṃ yācivā pāramikūtaṃ gāhāpetvā kassaci avissajjiyaṃ katvā puna naṃ tasseva datvā āgamissāmi”ti. So sūriyuggamanavelāya tassa santikaṃ agamāsi. Tamatthaṃ pakāsentto Satthā āha—

2267. “Tato ratyā vivasāne, sūriyassuggamanaṃ pati.
Sakko brāhmaṇavaṇṇena, pāto tesam adissathā”ti.

Tattha **pāto tesam adissathā**ti pātova nesaṃ dvinnampi janānaṃ paññāyamānarūpo purato aṭṭhāsi, ṭhatvā ca pana paṭisanthāraṃ karonto āha—

2268. “Kacci nu bhoto kusalaṃ, kacci bhoto anāmayam.
Kacci uñchena yāpetha, kacci mūlaphalā bahū.

2269. Kacci ḍamsā makasā ca, appameva sarīsapā.
Vane vālamigākiṇṇe, kacci himsā na vijjati”ti.

Mahāsatto āha—

2270. “Kusalaṃ ceva no brahme, atho brahme anāmayam.
Atho uñchena yāpema, atho mūlaphalā bahū.

2271. Atho ḍamsā makasā ca, appameva sarīsapā.
Vane vālamigākiṇṇe, himsā mayham na vijjati.

2272. Satta no māse vasataṃ, araññe jīvasokinaṃ.
Idaṃ dutiyaṃ passāma, brāhmaṇaṃ devavaṇṇinaṃ.
Ādāya veḷuvaṃ daṇḍaṃ, dhārentaṃ ajinakkhipaṃ.

2273. Svāgataṃ te mahābrahme, atho te adurāgataṃ.
Anto pavisa bhaddante, pāde pakkhālayassu te.

2274. Tindukāni piyālāni, madhuke kāsūmāriyo.
Phalāni khuddakappāni, bhuñja brahme varaṃ varaṃ.

2275. Idampi pāṇiyāṃ sītāṃ, ābhatāṃ girigabbharā.
Tato piva mahābrahme, sace tvaṃ abhikaṅkhasī”ti.

Evāṃ tena saddhiṃ paṭisanthāraṃ katvā mahāsatto—

2276. “Atha tvaṃ kena vaṇṇena, kena vā pana hetunā.
Anuppatto brahāraññaṃ, taṃ me akkhāhi pucchito”ti—

āgamanakāraṇaṃ pucchi. Atha naṃ Sakko “mahārāja ahaṃ mahallako,
idhāgacchanto tava bhariyaṃ Maddiṃ yācituṃ āgato, taṃ me dehi”ti vatvā
imaṃ gāthamāha—

2277. “Yathā vārivaho pūro, sabbakālaṃ na khīyati.
Evāṃ taṃ yācitā’gacchim, bhariyaṃ me dehi yācito”ti.

Evāṃ vutte mahāsatto “hiyyo me brāhmaṇassa¹ dāraḥ dinnā, araṇṇe
ekako hutvā kathaṃ te Maddiṃ dassāmi”ti avatvā pasāritahatthe
sahassatthavikaṃ ṭhapento viya asajjitvā abajjhitvā anolīnamānaso hutvā
giriṃ unnādentō imaṃ gāthamāha—

2278. “Dadāmi na vikampāmi, yaṃ maṃ yācasi brāhmaṇa.
Santāṃ nappaṭiguyhāmi, dāne me ramatī mano”ti.

Tattha **santāṃ nappaṭiguyhāmī**² saṃvijjamānaṃ na guyhāmi³.
Evaṃca pana vatvā sīghameva kamaṇḍalunā udakaṃ āharitvā udakaṃ hatthe
pātetvā piyabhariyaṃ brāhmaṇassa adāsi. Taṅkhaṇeyeva heṭṭhā
vuttappakārāni sabbāni acchariyāni⁴ pāturaheṣuṃ. Tamatthaṃ pakāsento
Satthā āha—

1. Brāhmaṇa (Sī)

3. Na gūhāmi (Sī, I)

2. Na paṭigūhāmīti (Sī, I)

4. Pāṭihāriyāni (Sī, I)

2279. “Maddim hatthe gahetvāna, udakassa kamaṇḍaluṃ.
Brāhmaṇassa adā dānaṃ, Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhano.

2280. Tadāsi yaṃ bhimsanakam, tadāsi lomahaṃsanam.
Maddim pariccajantassa, medanī sampakampatha.

2281. Neva’ssa Maddī bhākuṭi, na sandhīyati na rodati.
Pekkhatevassa tuṅhī sā, eso jānāti yaṃ varan”ti.

Tattha **adā dānanti** “ambho brāhmaṇa Maddito me sataguṇena saḥassaguṇena sataḥassaguṇena sabbaññutaññāṇameva piyataram, idaṃ me dānaṃ sabbaññutaññāṇappaṭivedhassa paccayo hotū”ti vatvā dānaṃ adāsi. Vuttampi cetam—

“Jālim Kaṇhājinaṃ dhītaṃ, Maddim devim patibbatam.
Cajamāno na cintesim, bodhiyāyeva kāraṇā.
Na me dessā ubho puttā, Maddī devī na dessiyā.
Sabbaññutam piyam mayham, tasmā piye adāsahan”ti¹.

Tattha **sapakampathāti** pathavī udakapariyantam katvā kampittha. **Neva’ssa Maddī bhākuṭi**ti bhikkhave tasmim khaṇe Maddi² “maṃ mahallakassa brāhmaṇassa rājā deti”ti kodhavasena bhākuṭipi³ nāhosi. **Na sandhīyati na rodati**ti neva maṅku ahosi, na akkhīni pūretvā rodati, atha kho tuṅhī sā hutvā “mādisam itthiratanam dadamāno na nikkāraṇā dassati, eso yaṃ varam, tam jānāti”ti phullapadumavaṇṇam assa mukham **pekkhateva**, olokayamānāva ṭhitāti attho.

Atha mahāsatto “kīdisā Maddi”ti tassā mukham olokesi. Sāpi “sāmi kim maṃ olokesi”ti vatvā sīhanādam nadantū imam gāthamāha—

2282. “Komārī yassāham bhariyā, sāmiko mama issaro.
Yassicche tassa maṃ dajjā, vikkiṇeyya haneyya vā”ti.

1. Khu 4. 395 piṭṭhe Cariyāpiṭake.

2. Maddideviyā (Sī, I)

3. Mukhe bhākuṭipi (Sī, Syā, I)

Tattha **komārī yassāhaṃ bhariyā**ti ahaṃ yassa tava daharikā¹ bhariyā, so tvaññeva mama issaro sāmiko. **Yassicche tassā**ti issaro ca nāma dāsīm maṃ yassa dātum iccheyya, tassa dadeyya. **Vikkiṇeyya vā**ti dhanena vā atthe sati vikkiṇeyya, maṃsena vā atthe sati haneyya, tasmā yaṃ vo ruccati, taṃ karotha, nāhaṃ kujjhāmīti.

Sakko tesam paṇītajjhāsayatam veditvā thutim akāsi. Tamattham pakāseno Satthā āha—

2283. “Tesam saṅkappamaññāya, Devindo etadabravi.
Sabbe jitā te paccūhā, ye dibbā ye ca mānusa.

2284. Ninnādītā te pathavī, saddo te tidivaṅgato.
Samantā vijjutā āgum, girīnaṃva patissutā.

2285. Tassa te anumodanti, ubho Nāradapabbatā.
Indo ca brahmā pajāpati, somo Yamo Vessavaṇo.
Sabbe devānumodanti, dukkaram hi karoti so.

2286. Duddadam dadamānānam, dukkaram kamma kubbatam.
Asanto nānukubbanti, satam dhammo durannayo.

2287. Tasmā sataṅca asatam, nānā hoti ito gati.
Asanto nirayam yanti, santo saggaparāyaṇā.

2288. Yametaṃ kumāre adā, bhariyam adā vane vasam.
Brahmayānamanokkamma, sagge te taṃ vipaccatū”ti.

Tattha **paccūhā**ti paccatthikā. **Dibbā**ti dibbasampattiṭṭhāṅgā. **Mānusā**ti manussasampattiṭṭhāṅgā. Ke pana teti? Macchariyadhammā. Te sabbe puttadāram dentena mahāsattena jitā. Tenāha “sabbe jitā te paccūhā”ti. **Dukkaram hi karoti soti** so Vessantaro rājā ekakova araṇṇe vasanto bhariyam brāhmaṇassa dento

1. Komāriyā (Sī, Syā)

dukkaraṃ karotīti evaṃ sabbe devā anumodantīti vadati. **“Yametan”**ti gātham anumodanam karonto āha. **Vane vasanti** vane vasanto.

Brahmayānanti seṭṭhayānam¹. Tividho hi sucaritadhammo evarūpo ca dānadhammo ariyamaggassa paccayo hotīti “brahmayānan”ti vuccati. Tasmā yaṃ taṃ idaṃ ajja dānam dadatopi nipphannam brahmayānam apāyabhūmiṃ anokkamitvā sagge te taṃ vipaccatu, vipākapariyosāne ca sabbaññutaññāpadāyakaṃ hotūti.

Evamassa Sakko anumodanam katvā “idāni mayā idha papañcam akatvā imaṃ imasseva datvā gantuṃ vaṭṭati”ti cintetvā āha—

2289. “Dadāmi bhoto bhariyaṃ, Maddiṃ sabbaṅgasobhanam.
Tvañceva Maddiyā channo, Maddi ca patinā saha.

2290. Yathā payo ca saṅkho ca, ubho samānavañṇino.
Evaṃ tuvaṃ ca Maddi ca, samānamanacetasā.

2291. Avaruddhettha araññasmiṃ, ubho sammatha assame.
Khattiyā gottasampannā, sujātā mātupettito.
Yathā puññāni kayirātha, dadantā aparāparan”ti.

Tattha **channoti** anurūpo. **Ubho samānavañṇinoti** samānavañṇā ubhopi parisuddhāyeva. **Samānamanacetasā**ti ācārādīhi kammehi samānena manasaṅkhātena cetasā samannāgatā. **Avaruddhetthā**ti raṭṭhato pabbājitā hutvā ettha araññe vasatha. **Yathā puññānī**ti yathā Jetuttaranagare vo bahūni puññāni katāni, hiyyo puttānam ajja bhariyāya dānavasenapi katānīti ettakeneva paritosam akatvā ito uttaripe aparāparam dadantā yathānurūpāni puññāni kareyyāthāti.

Evañca pana vatvā Sakko mahāsattassa Maddiṃ paṭicchāpetvā varam dātuṃ attānam ācikkhanto āha—

2292. “Sakkohamasmi Devindo, āgatosmi tavantike.
Varam varassu rājisi, vare aṭṭha dadāmi te”ti.

1. Seṭṭhayānam visesayānam (Ka)

Kathentoyeva ca dibbatabhāvena jalanto taruṇasūriyo viya ākāse
aṭṭhāsi. Tato bodhisatto varaṃ gaṇhanto āha—

2293. “Varaṃ ce me ado Sakka, sabbabhūtānamissara.
Pitā maṃ anumodeyya, ito pattam sakam gharam.
Āsanena nimanteyya, paṭhametaṃ varaṃ vare.
2294. Purisassa vadham na roceyyam, api kibbisakārakam.
Vajjam vadhamhā moceyyam, dutiyetaṃ varaṃ vare.
2295. Ye vuḍḍhā ye ca daharā, ye ca majjhimaporisā.
Mameva upajīveyyūṃ, tatiyetaṃ varaṃ vare.
2296. Paradāram na gaccheyyam, sadārapasuto siyam.
Thīnam vasaṃ na gaccheyyam, catutthetaṃ varaṃ vare.
2297. Putto me Sakka jāyetha, so ca dīghāyuko siyā.
Dhammena jine pathaviṃ, pañcametaṃ varaṃ vare.
2298. Tato ratyā vivasāne, sūriyassuggamanam pati.
Dibbā bhakkhā pātubhaveyyūṃ, chaṭṭhametaṃ varaṃ vare.
2299. Dadato me na khīyetha, datvā nānutapeyyaham.
Dadam cittam pasādeyyam, sattametaṃ varaṃ vare.
2300. Ito vimuccamānāham, saggagāmī visesagū.
Anivatti tato assam, aṭṭhametaṃ varaṃ vare”ti.

Tattha **anumodeyyā**ti sampaṭiccheyya na kujjheyya. **Ito pattanti** imamhā
araññā sakam gharam anuppattam. **Āsanenā**ti rājāsanena. Rajjam me detūti
vadati. **Api kibbisakārakanti** rājā hutvā rājāparādhikampi vajjam vadhamhā
moceyyam, evarūpassapi me vadho nāma na rucatu. **Mameva**
upajīveyyunti sabbete maññeva nissāya upajīveyyūṃ. **Dhammena jineti**
dhammena jinātu, dhammena rajjam kāretūti attho. **Visesagū**ti
visesagamano hutvā tusitapure nibbatto homīti vadati.

Anivatti¹ **tato assanti** Tusitabhavanato cavitvā manussattaṃ āgato punabhavē anivatti¹ assaṃ, sabbaññutaṃ sampāpuṇeyyanti vadati.

2301. Tassa taṃ vacanaṃ sutvā, Devindo etadabravi.
Aciraṃ vata te tato², pitā taṃ daṭṭhumessatīti.

Tattha **daṭṭhumessatīti** mahārāja tava mātā ca pitā ca³ acireneva taṃ passitukāmo hutvā idhāgamissati, āgantvā ca pana setacchattaṃ datvā rajjaṃ niyyādetvā Jetuttaranagameva nessati, sabbe te manorathā matthakaṃ pāpuṇissanti, mā cintayi, appamatto hohi mahārājāti.

Evam mahāsattassa ovādaṃ datvā Sakko sakaṭṭhānameva gato.
Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

2302. “Idaṃ vatvāna Maghavā, devarājā Sujampati.
Vessantare varaṃ datvā, saggakāyaṃ apakkamī”ti.

Tattha **Vessantareti** Vessantarassa. **Apakkamīti** gato anuppattoyevāti.

Sakkapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

Mahārājapabbavaṇṇanā

Bodhisatto ca Maddī ca sammodamānā Sakkadattiye assame vasimsu. Jūjakopi kumāre gahetvā saṭṭhiyojanamaggaṃ paṭipajji. Devatā kumārānaṃ ārakkhamakamsu. Jūjakopi sūriye atthaṅgate kumāre gacche bandhitvā bhūmiyaṃ nipajjāpetvā sayāṃ caṇḍavāḷamigabhayena rukkhaṃ āruyha viṭapantare sayati. Tasmim̐ khaṇe eko devaputto Vessantaravaṇṇena, ekā devadhītā Maddivaṇṇena āgantvā kumāre mocetvā hatthapāde sambāhitvā nhāpetvā maṇḍetvā dibbabhojanaṃ bhojetvā dibbasayane

1. Anibbattī (Sī, Syā, I)

2. Tāto (Sī, Syā, I)

3. Tava tāto tava pitā (Sī, I)

sayāpetvā aruṇuggamanakāle baddhākāreneva nipajjāpetvā antaradhāyi.
 Evaṃ te devatāsaṅghena arogā hutvā gacchanti. Jūjakopi devatādhiggahito
 hutvā “Kālīngaraṭṭham gacchāmī”ti gacchanto aḍḍhamāsenā
 Jetuttaranagaraṃ patto. Taṃ divasaṃ paccūsakāle Sañjayo mahārājā
 supinaṃ passi. Evarūpo supino ahosi—rañño mahāvinicchaye nisinnassa
 eko puriso kaṇho dve padumāni āharitvā rañño hatthe ṭhapesi. Rājā tāni
 dvīsu kaṇṇesu piḷandhi. Tesāṃ reṇu bhassitvā rañño ure patati. So
 pabujjhivā pātova brāhmaṇe pucchi. Te “cirapavutthā vo deva bandhavā
 āgamissantī”ti byākarīmsu. So pātova sīsāṃ nhāyitvā nānaggarasabhojanaṃ
 bhujjivā alaṅkaritvā vinicchaye nisīdi. Devatā brāhmaṇaṃ dvīhi kumārehi
 saddhiṃ ānetvā rājaṅgaṇe ṭhapyīmsu. Tasmīṃ khaṇe rājā maggaṃ
 olokeno kumāre disvā āha—

2303. “Kassetāṃ mukhamābhāti, hemaṃvuttatta’magginā.
 Nikkhamva jātarūpassa, ukkāṃmukhapahaṃsitaṃ.

2304. Ubho sadisapaccaṅgā, ubho sadisalakkhaṇā.
 Jālissa sadiso eko, ekā Kaṇhājīnā yathā.

2305. Sīhā bilāva nikkhantā, ubho sampatirūpakā.
 Jātarūpamayāyeva, ime dissanti dārakā”ti.

Tattha **hemaṃvuttatta’magginā**ti hemaṃ iva uttattaṃ agginā. **Sīhā
 bilāva nikkhantā**ti kañcanaguhato nikkhantā sīhā viya.

Evaṃ rājā tīhi gāthāhi kumāre vaṇṇetvā ekaṃ amaccaṃ āṇāpesi
 “gacchetaṃ brāhmaṇaṃ dārakehi saddhiṃ ānehi”ti. So vegena gantvā
 brāhmaṇaṃ ānesi. Atha rājā brāhmaṇaṃ āha—

2306. “Kuto nu bhavaṃ bhāradvāja, ime ānesi dārake.
 Ajja raṭṭham anuppatto, kuhiṃ gacchasi brāhmaṇā”ti.

Jūjako āha—

2307. “Mayhaṃ te dāraḁā deva, dinnā vittena Sañjaya.
Ajja pannarasā ratti, yato laddhā¹ me dāraḁā”ti.

Tattha **vittenā**ti tuṭṭhena pasannena. **Ajja pannarasā rattī**ti imesaṃ laddhadivasato paṭṭhāya ajja pannarasā rattīti vadati.

Rājā āha—

2308. “Kena vā vācapeyyena, sammāñāyena saddahe.
Ko te’taṃ dānamadadā, puttake dānamuttamaṃ”ti.

Tattha **kena vā vācapeyyenā**ti² brāhmaṇa kena piyavacanena te tayā laddhā. **Sammāñāyena saddahe**ti musāvādaṃ akatvā sammāñāyena kāraṇena amhe saddahāpeyyāsi. **Puttaket**i attano piyaputtake uttamaṃ dānaṃ katvā ko te etaṃ dānaṃ adadāti.

Jūjako āha—

2309. “Yo yācataṃ paṭiṭṭhā’si, bhūtānaṃ dharaṇīriva.
So me Vessantaro rājā, putte’dāsi vane vasaṃ.

2310. Yo yācataṃ gaṭī āsi, savantīnaṃva sāgaro.
So me Vessantaro rājā, putte’dāsi vane vasaṃ”ti.

Tattha **paṭiṭṭhā’sī**ti paṭiṭṭhā āsi.

Taṃ sutvā amaccā Vessantaraṃ garahamānā āhaṃsu—

2311. “Dukkaṭaṃ vata bho raññā, saddhena gharamesinā.
Kathaṃ nu puttake dajjā, araññe avaruddhako.

2312. Imaṃ bhonto nisāmetha, yāvantettha samāgatā.
Kathaṃ Vessantaro rājā, putte’dāsi vane vasaṃ.

2313. Dāsiṃ dāsaṃ ca so dajjā, assaṃ ca’ssatarīrathaṃ.
Hatthiñca kuñjaraṃ dajjā, kathaṃ so dajja dāraḁe”ti.

1. Dinnā (Sī, Syā, I)

2. Kena vācāya peyyenāti (Syā)

Tattha **saddhenā**ti saddhāya sampannenapi satā gharāṃ āvasantena raññā idaṃ dukkaṭaṃ vata, ayuttaṃ vata kataṃ. **Avaruddhakoti** raṭṭhā pabbājito araññe vasanto. **Imaṃ bhontoti** bhonto nagaravāsino yāvanto ettha samāgatā, sabbe imaṃ nisāmetha upadhāretha, kathaṃ nāmeso puttake dāse katvā adāsi, kena nāma evarūpaṃ katapubbanti adhippāyenevamāhamisu. **Dajjā**ti dāsādīsu yaṃ kiñci dhanāṃ detu. **Kathaṃ so dajja dāraketi** ime pana dārake kena kāraṇena adāsīti.

Taṃ sutvā kumāro pitu garaṃ asahanto vātābhihatassa Sineruno bāhaṃ oḍḍento¹ viya imaṃ gāthamāha—

2314. “Yassa na’ssa² ghare dāso, asso ca’ssatarīratho.
Hatthī ca kuñjaro nāgo, kiṃ so dajjā pitāmaha”ti.

Rājā āha—

2315. “Dānamassa pasamsāma, na ca nindāma puttakā³.
Kathaṃ nu hadayaṃ āsi, tumhe datvā vanibbake”ti.

Tattha **dānamassa pasamsāmā**ti puttakā³ mayaṃ tava pitu dānaṃ pasamsāma na nindāma.

Taṃ sutvā kumāro āha—

2316. “Dukkha’ssa hadayaṃ āsi, atho uṇhampi passasi.
Rohinīheva tambakkhī, pitā assūni vattayī”ti.

Tattha **dukkha’ssa hadayaṃ āsī**ti pitāmaha Kaṇhājināya vuttaṃ etaṃ vacanaṃ sutvā tassa hadayaṃ dukkhaṃ āsi. **Rohinīheva tambakkhī**ti tambavaṇṇehi viya ratta-akkhīhi mama pitā tasmim̐ khaṇe assūni⁴ pavattayī.

Idānissā taṃ vacanaṃ dassento āha—

2317. “Yaṃ taṃ Kaṇhājinā’voca, ayaṃ maṃ tāta brāhmaṇo.
Latṭhiyā paṭikoṭeti, ghare jātaṃva dāsiyaṃ.

1. Attano bāhunā upatthambhento (Syā), bāhunā chaḍḍento (I), bāhunā oṭṭento (Ka)

2. Natthi (Sī, I)

3. Potakā (Syā)

4. Lohita-assūni (Syā, Ka)

2318. Na cāyaṃ brāhmaṇo tāta, dhammikā honti brāhmaṇā.

Yakkho brāhmaṇavaṇṇena, khādituṃ tāta neti no.

Nīyamāne pisācena, kinnu tāta udikkhasī”ti.

Atha ne kumāre brāhmaṇaṃ amuñcante¹ disvā rājā gāthamāha—

2319. “Rājaputtī ca vo mātā, rājaputto ca vo pitā.

Pubbe me aṅkamāruyha, kinnu tiṭṭhatha ārakā”ti.

Tattha **pubbe meti** tumhe ito pubbe maṃ disvā vegenāgantvā mama aṅkamāruyha idāni kiṃ nu ārakā tiṭṭhathāti.

Kumāro āha—

2320. “Rājaputtī ca no mātā, rājaputto ca no pitā.

Dāsā mayam brāhmaṇassa, tasmā tiṭṭhāma ārakā”ti.

Tattha **dāsā mayanti** idāni pana mayam brāhmaṇassa dāsā bhavāma.

Rājā āha—

2321. “Mā samme’vaṃ avacuttha, ḍayhate hadayaṃ mama.

Citakāyaṃva me kāyo, āsane na sukhaṃ labhe.

2322. Mā samme’vaṃ avacuttha, bhiyyo sokaṃ janetha maṃ.

Nikkiṇissāmi dabbena, na vo dāsā bhavissatha.

2323. Kimagghiyaṃ hi vo tāta, brāhmaṇassa pitā adā.

Yathābhūtaṃ me akkhātha, paṭipādentu brāhmaṇaṃ”ti.

Tattha **sammāti** piyavacanaṃ. **Citakāyaṃva me kāyoti** idāni mama kāyo aṅgāracitakāyaṃ āropito viya jāto. **Janetha manti** janetha me, ayameva vā pāṭho. **Nikkiṇissāmi dabbenāti**² dhanam datvā mocessāmi. **Kimagghiyanti** kiṃ aggham katvā. **Paṭipādentūti** dhanam paṭicchāpentu.

1. Brāhmaṇassa hatthato amuñcanteyeva (Syā), brāhmaṇaṃ amuñcantaṃ (I)

2. Daḍḍenāti (Sī, I)

Kumāro āha—

2324. “Sahassagghaṃ hi maṃ tāta, brāhmaṇassa pitā adā.
Atha Kaṇhājinaṃ kaññaṃ, hatthinā ca satena cā”ti.

Tattha **sahassagghaṃ hī**ti deva maṃ pitā tadā nikkhasahassaṃ agghāpetvā adāsi. **Atha**¹ **Kaṇhājinaṃ** kaniṭṭhaṃ pana me Kaṇhājinaṃ. **Hatthinā ca satena cā**ti hatthināñca assānañca usabhānañca nikkhānañcāti² sabbesaṃ etesaṃ satena antamaso mañcapīṭhapāduke³ upādāya sabbasatena agghāpesīti.

Rājā kumārānaṃ nikkayaṃ dāpento āha—

2325. “Uṭṭhehi katte taramāno, brāhmaṇassa avākara.
Dāsisataṃ dāsasataṃ, gavaṃ hatthusabhaṃ sataṃ.
Jātarūpasahassaṃ ca, puttānaṃ dehi nikkayaṃ”ti.

Tattha **avākara**ti dehi.

2326. Tato kattā taramāno, brāhmaṇassa avākari.
Dāsisataṃ dāsasataṃ, gavaṃ hatthusabhaṃ sataṃ.
Jātarūpasahassaṃ ca, puttānaṃ dāsi nikkayanti.

Tattha **avākara**ti adāsi. **Nikkayanti** agghassa mūlaṃ.

Evam brāhmaṇassa sabbasatañca nikkhasahassañca kumārānaṃ nikkayaṃ adāsi, sattabhūmikañca pāsādaṃ, brāhmaṇassa parivāro mahā ahoṣi. So dhanāṃ paṭisāmetvā pāsādaṃ abhiruyha sādurasabhojanaṃ bhuñjitvā mahāsayane nipajji. Kumāre sīsaṃ nahāpetvā bhojetvā alaṅkaritvā ekaṃ ayyako, ekaṃ ayyikāti dvepi ucchaṅge upavesesuṃ. Tamattham pakāsento Satthā āha—

2327. “Nikkiṇitvā nahāpetvā, bhojayitvāna dārake.
Samalaṅkaritvā bhaṇḍena, ucchaṅge upavesayum.

1. Acchaṃ (Sī, Syā, Ka)

2. Hatthinā satena assena ca rathena cāti (Sī, I)

3. Mañcapīṭhādike (Sī), mañcapaṭipādake (I), mañcapīṭhake (Syā)

2328. Sīsaṃ nhāte sucivatthe, sabbābharaṇabhūsite.
Rājā aṅke karitvāna, ayyako paripucchatha.

2329. Kuṇḍale ghusite māle, sabbābharaṇabhūsite.
Rājā aṅke karitvāna, idaṃ vacanamabravi.

2330. Kacci ubho arogā te, Jāli mātāpitā tava.
Kacci uñchena yāpenti, kacci mūlaphalā bahū.

2331. Kacci ḍaṃsā makasā ca, appameva sarīsapā.
Vane vāḷamigākīṇṇe, kacci himsā na vijjati”ti.

Tattha **kuṇḍa**leti kuṇḍalāni pilandhāpetvā. **Ghusit**eti ugghosite manoramāṃ ravaṃ ravante. **Mā**leti pupphāni pilandhāpetvā. **Aṅkekaritvānā**ti Jālikumāraṃ aṅke nisīdāpetvā.

Kumāro āha—

2332. “Atho ubho arogā me, deva mātāpitā mama.
Atho uñchena yāpenti, atho mūlaphalā bahū.

2333. Atho ḍaṃsā makasā ca, appameva sarīsapā.
Vane vāḷamigākīṇṇe, himsā nesaṃ na vijjati.

2334. Khaṇantā’lukalambāni, bilāni takkalāni¹ ca.
Kolaṃ bhallātakāṃ bellaṃ, sā no āhatva² posati.

2335. Yañceva sā āharati, vanamūlaphalahāriyā.
Taṃ no sabbe samāgantvā, rattim bhuñjāma no divā.

2336. Ammāva no kisā paṇḍu, āharantī dumapphalaṃ.
Vātātapena sukhumālī, padumaṃ hatthagatāmiva.

2337. Ammāya patanū kesā, vicarantya brahāvane.
Vane vāḷamigākīṇṇe, khaggadīpinisevite.

1. Biḷālitakkalāni (Sī, I)

2. Āhacca (Sī, Syā, I)

2338. Kesesu jaṭaṃ bandhitvā, kacche jallamadhārayi.
Cammavāsī chamā seti, jātavedaṃ namassatī”ti.

Tattha **khaṇantā’lukalambānī**ti khaṇantī ālūni ca kalambāni ca. Iminā mātāpitūnaṃ kicchajīvikaṃ vaṇṇeti. **Taṃ noti** ettha **noti** nipātamattaṃ. **Padumaṃ hatthagatāmivā**ti hatthena parimadditaṃ padumaṃ viya jātā. **Patanūkesā**ti deva ammāya me mahāvane vicarantiyā te bhamarapattavaṇṇā kāḷakesā rukkhasākhādīhi viluttā patanū¹ jātā. **Jallamadhārayī**ti ubhohi kacchehi jallaṃ dhāreti, kiliṭṭhavesena vicaratīti.

So evaṃ mātu dukkhitabhāvaṃ kathetvā ayyakaṃ codento imaṃ gāthamāha—

2339. “Puttā piyā manussānaṃ, lokasmiṃ udapajjisurū.
Na hi nūna’mhākaṃ ayyassa, putte sneho ajāyathā”ti.

Tattha **udapajjisunti** uppajjimsu.

Tato rājā attano dosaṃ āvikaronto āha—

2340. “Dukkaṭaṅca hi no putta, bhūnahaccaṃ kataṃ mayā.
Yohaṃ sivīnaṃ vacanā, pabbājesi’madūsakaṃ.

2341. Yaṃ me kiñci idha atthi, dhanāṃ dhaññaṃ ca vijjati.
Etu Vessantaro rājā, Siviraṭṭhe pasāsātū”ti.

Tattha **puttā**ti putta Jāli etaṃ amhākaṃ dukkaṭaṃ. **Bhūnahaccanti** vuḍḍhighātakammaṃ. **Yaṃ me kiñcī**ti tāta yaṃ me kiñci idha atthi, sabbaṃ te pitu demī. **Siviraṭṭhe pasāsātū**ti imasmīṃ nagare so rājā hutvā pasāsātūti.

Kumāro āha—

2342. “Na deva mayhaṃ vacanā, eheti siviuttamo.
Sayameva devo gantvā, siñca bhogehi atrajan”ti.

Tattha **siviuttamoti** siviṣeṭṭho Vessantaro. **Siñcā**ti mahāmegho viya vuṭṭhiyā bhogehi abhisīṅca.

1. Patanukesā (Sī, Syā, I)

2343. Tato senāpatim rājā, Sañjayo ajjhabhāsatha.
 Hatthi assā rathā pattī, senā sannāhayantu namī.
 Negamā ca maṃ anventu, brāhmaṇā ca purohitā.
2344. Tato saṭṭhisahassāni, yodhino cārudassanā.
 Khippamāyantu sannaddhā, nānāvaṇṇehi'laṅkatā.
2345. Nīlavatthadharā neke, pītāne'ke nivāsītā.
 Aññe lohita-uṇhīsā, suddhāne'ke nivāsītā.
 Khippamāyantu sannaddhā, nānāvaṇṇehi'laṅkatā.
2346. Himavā yathā Gandhadharo¹, pabbato Gandhamādano.
 Nānārukkhehi sañchanno, mahābhūtagaṇālayo.
2347. Osadhehi ca dibbehi, disā bhāti pavāti ca.
 Khippamāyantu sannaddhā, disā bhantu pavantu ca.
2348. Tato nāgasahassāni, yojayantu catuddasa.
 Suvaṇṇakacchā mātaṅgā, hemakappanavāsasā.
2349. Ārūḷhā gāmaṇīyehi, tomarāṅkusapāṇibhi.
 Khippamāyantu sannaddhā, hatthikkhandhehi dassitā.
2350. Tato assasahassāni, yojayantu catuddasa.
 Ājānīyāva jātiyā, sindhavā sīghavāhanā.
2351. Ārūḷhā gāmaṇīyehi, illiyācāpadhāribhi.
 Khippamāyantu sannaddhā, assapiṭṭhehi'laṅkatā.
2352. Tato rathasahassāni, yojayantu catuddasa.
 Ayosukatanemiyo, suvaṇṇacitapakkhare.
2353. Āropentu dhaje tattha, cammāni kavacāni ca.
 Vippāleṅtu ca cāpāni, daḷhadhammā pahārino.
 Khippamāyantu sannaddhā, rathesu rathajīvino'ti.

1. Gandharo (Syā, I)

Tattha **sannāhayantu nanti** sannayhantu. **Saṭṭhisahassānī**ti mama puttana sahaajātā saṭṭhisahassā amaccā. **Nīlavatthadharā neketi** eke nīlavatthanivāsītā hutvā āyantu. **Mahābhūtagaṇālayoti** bahuyakkhagaṇānaṃ ālayo. **Disā bhantu pavantu cāti** vuttappakāro¹ Himavā viya ābharaṇavilepanādīhi obhāsentu ceva pavāyantu ca. **Hatthikkhandhehī**ti te hatthigāmaṇino hatthikkhandhehi khippamāyantu. **Dassitāti** dassitavibhūsanā. **Ayosukatanemiyoti** ayena suṭṭhu parikkhittanemiyo. **Suvaṇṇacitapakkhareti** suvaṇṇena khacitapakkhare. Evarūpe cuddasa sahasse rathe yojayantūti vadati. **Vippālentūti**² āropentu.

Evam rājā senaṅgaṃ vicāretvā “puttassa me Jetuttaranagarato yāva Vaṅkapabbatā aṭṭhusabhavitthāraṃ āgamanamaggaṃ samatalaṃ katvā maggālaṅkāratthāya idaṅcīdaṅca karoṭhā”ti āṇāpentō āha—

2354. “Lājā olopiyā pupphā, mālāgandhavilepanā.
Agghiyāni ca tiṭṭhantu, yena maggena ehi.
2355. Gāme gāme sataṃ kumbhā, merayassa surāya ca.
Maggamhi patitiṭṭhantu, yena maggena ehi.
2356. Maṅsā pūvā saṅkuliyo, kummāsā macchasaṃyutā.
Maggamhi patitiṭṭhantu, yena maggena ehi.
2357. Sappi telaṃ dadhi khīraṃ, kaṅgubījā bahū surā.
Maggamhi patitiṭṭhantu, yena maggena ehi.
2358. Āḷārikā ca sūdā ca, naṭanaṭṭakagāyino.
Pāṇissarā kumbhathūṇiyo, mandakā sokajjhāyikā.
2359. Āhaññantu sabbavīṇā, bheriyo dindimāni ca.
Kharamukhāni dhamentu, nadantu ekapokkharā.
2360. Mudiṅgā paṇavā saṅkhā, godhā parivadentikā.
Dindimāni ca haññantu, kutumpadindimāni cā”ti.

1. Vuttappakāra (Syā)

2. Vipphālentūti (Sī, Syā, I)

Tattha **lājā olopiyā**¹ **pupphā**ti lājehi saddhim lājapañcamakāni pupphāni okirantānaṃ okiraṇapupphāni² paṭiyādethāti āṇāpeti. **Mālāgandhavilepanā**ti maggavitāne olambakamālā ceva gandhavilepanāni ca. **Agghiyāni cāti** puppha-agghiyāni ceva ratana-agghiyāni ca yena maggena mama putto ehati, tattha tiṭṭhantu. **Gāme gāmeti** gāmadvāre gāmadvāre. **Patitiṭṭhantū**ti pipāsītānaṃ pivanatthāya paṭiyādītā hutvā surāmerayamajjakumbhā tiṭṭhantu. **Macchasaṃyutā**ti macchehi saṃyuttā. **Kaṅgubijāti** kaṅgupiṭṭhamayā³. **Mandakāti** mandakagāyino⁴. **Sokajjhāyikāti** māyākārā, aññepi vā ye keci uppannasokaharaṇasamatthā sokajjhāyikāti vuccanti, (socante jane attano vaṃsaghosaparamparānaṃ nacce kate nissoke katvā sayāpakāti attho.)⁵ **Kharamukhānī**ti sāmuddikamahāmukhasaṅkhā. **Sanḅhāti** dakkhiṇāvattā muṭṭhisāṅkhā nālisāṅkhāti dve saṅkhā⁶. Godhā parivadentikā dindimāni kutumpadindimānī⁷ imānipi cattāri tūriyāneva.

Evam rājā maggālaṅkārāni vicāresi. Jūjakopi pamāṇātikantaṃ bhūñjitvā jīrāpetuṃ asakkonto tattheva kalamakāsi. Rājā tassa sarīrakiccaṃ kārāpetvā “nagare koci brāhmaṇassa ñātako atthi, idaṃ gaṇhātū”ti bherim carāpesi. Na kañcissa ñātakaṃ passi, dhanam puna raññoyeva ahosi. Atha sattame divase sabbā senā sannipati. Atha rājā mahantena parivārena Jālim magganāyakaṃ katvā nikkhami. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

2361. “Sā senā mahatī āsi, uyyuttā sivivāhinī.

Jālinā magganāyena, Vaṅkaṃ pāyāsi pabbataṃ.

2362. Koñcaṃ nadati mātaṅgo, kuñjaro saṭṭhihāyano.

Kacchāya baddhamānāya, koñcaṃ nadati vāraṇo.

1. Olokiyā (Syā, Ka)

2. Omissakapupphāni (Ka)

3. Kaṅguvihīti kaṅgupiṭṭhamayā ca vihīpiṭṭhamayā ca (Sī, I), kaṅgupiṭṭhāti kaṅgupiṭṭhamayā (Syā)

4. Maṇḍakāti maṇḍadāyino (Sī), muddikāti maṇḍakagāyikā (Syā)

5. () Sī-Syā-I-pothakesu natthi.

6. Kharamukhānīti sāmuddikā mahāsaṅkhā dakkhiṇāvattā. Saṅkhāti muṭṭhisāṅkhā nālisāṅkhāti dve saṅkhā (Sī, Syā)

7. Kuṭumbadindimānī (Sī, I)

2363. Ājānīyā hasiyanti, nemighoso ajāyatha.
Abbhaṃ rajo acchādesi, uyyuttā sivivāhini.
2364. Sā senā mahatī āsi, uyyuttā hārahārinī.
Jālinā magganāyena, Vaṅkaṃ pāyāsi pabbataṃ.
2365. Te pāvimsu brahāraṇṇaṃ, bahusākhāṃ mahodakaṃ.
Puppharukkhehi sañchannaṃ, phalarukkhehi cūbhayaṃ.
2366. Tattha bindussarā vaggū, nānāvaṇṇā bahū dijā.
Kūjantamupakūjanti, utusampupphite dume.
2367. Te gantvā dīghamaddhānaṃ, ahorattānamaccaye.
Padesaṃ taṃ upāgacchurū, yattha Vessantaro ahū”ti.

Tattha **mahatī**ti dvādasa-akkhobhaṇisaṅkhātā senā. **Uyyuttā**ti payātā. **Koṅcaṃ nadatī**ti tadā Kāliṅgaratṭhavāsino brāhmaṇā attano raṭṭhe deve vuṭṭhe taṃ nāgaṃ āharitvā Sañjayassa adamsu. So hatthī “sāmikaṃ vata passitūṃ labhissāmī”ti tuṭṭho koṅcanādamakāsi. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Kacchāyā**ti suvaṇṇakacchāya baddhamānāyapi tussitvā koṅcaṃ nadati. **Hasiyantī**ti hasasaddamakamsu¹. **Hārahārinī**ti haritabbaharaṇasamatthā. **Pāvimsū**ti pavisimsu. **Bahusākhanti** bahurukkhasākhāṃ. **Dīghamaddhānanti** saṭṭhiyojanamaggāṃ. **Upāgacchunti** yattha Vessantaro ahosi, taṃ padesaṃ upagatāti.

Mahārājapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

Chakhattiyakammavaṇṇanā

Jālikumāro Mucalindasaratīre khandhāvāraṃ nivāsepetvā cuddasa rathasahassāni āgatamaggābhimukhāneva ṭhapāpetvā tasmim tasmim padese sīhabyagghadīpi-ādīsū ārakkhaṃ saṃvidahi. Hatthi-ādīnaṃ saddo mahā ahosi. Atha mahāsatto taṃ saddaṃ sutvā “kiṃ nu kho me

1. Hasissimsūti hasimsu saddamakamsu (Sī, I), hasissantīti mahāsaddaṃ akamsu (Syā)

paccāmittā mama pitaraṃ ghātetvā mamatthāya āgatā”ti maraṇabhayaabhīto
Maddiṃ ādāya pabbataṃ āruyha senaṃ olokesi. Tamatthaṃ pakāseto
Satthā āha—

2368. “Tesaṃ sutvāna nigghosaṃ, bhīto Vessantaro ahu.
Pabbataṃ abhiruhitvā, bhīto senaṃ udikkhati.

2369. Ingha Maddi nisāmehi, nigghoso yādiso vane.
Ājānīyā hasiyanti, dhajaggāni ca dissare.

2370. Ime nūna araṇṇasmiṃ, migasaṅghāni luddakā.
Vāgurāhi parikkhippa, sobbhaṃ pātetvā tāvade.
Vikkosamānā tībbaḥi, hanti nesaṃ varaṃ varaṃ.

2371. Yathā mayāṃ adūsakā, araṇṇe avaruddhakā.
Amittahatthattaṃ gatā, passa dubbalaghātakan”ti.

Tattha **inghā**ti codanatthe nipāto. **Nisāme**hīti sakasenā vā parasenā vāti olokehi upadhārehi. “Ime nūna araṇṇasmiṃ”ti-ādīnaṃ aḍḍhateyyagāthānaṃ evamatthasambandho veditabbo “Maddi yathā araṇṇamhi migasaṅghāni luddakā vāgurāhi parikkhippa atha vā pana sobbhaṃ pātetvā tāvadeva ‘hanatha are duṭṭhamige’ti vikkosamānā tībbaḥi migamāraṇasattīhi nesaṃ migānaṃ varaṃ varaṃ thūlaṃ thūlaṃ hananti, ime ca nūna tatheva amhe asabbhāhi vācāhi vikkosamānā tībbaḥi sattīhi hanissanti, mayaṅca adūsakā araṇṇe avaruddhakā raṭṭhā pabbājītā vane vasāma, evaṃ santepi amittānaṃ hatthattaṃ gatā, passa dubbalaghātakan”ti. Evaṃ so maraṇabhayena paridevi.

Sā tassa vacanaṃ sutvā senaṃ oloketvā “sakasenāya bhavitabban”ti mahāsattaṃ assāsenti imaṃ gāthamāha—

2372. “Amittā nappasāheyyuṃ, aggīva udakaṇṇave.
Tadeva tvaṃ vicintehi, api sotthi ito siyā”ti.

Tattha **aggīva udakaṇṇave**ti yathā tiṇukkādīnaṃ vasena upanīto aggi aṇṇavasāṅkhātāni puthulagambhīrāni udakāni nappasahati, tāpetuṃ na

sakkoti, tathā taṃ amittā nappasaheyyuṃ nābhibhavissanti. **Tadevā**ti yaṃ Sakkena tuyhaṃ varaṃ datvā “mahārāja nacirasseva te pitā ehitī”ti vuttaṃ, tadeva tvaṃ vicintehi, api nāma ito balakāyato amhākaṃ sotthi siyāti mahāsattaṃ assāsesi.

Atha mahāsatto sokaṃ tanukaṃ katvā¹ tāya saddhiṃ pabbatā oruyha paṇṇasālādvāre nisīdi, itarāpi attano paṇṇasālādvāre nisīdi. Tamatthaṃ pakāseno Satthā āha—

2373. “Tato Vessantaro rājā, orohitvāna pabbatā.

Nisīdi paṇṇasālāyaṃ, dalhaṃ katvāna mānasā”ti.

Tattha **dalhaṃ katvāna mānasanti** mayaṃ pabbajitā nāma, amhākaṃ ko kiṃ karissatīti thiraṃ hadayaṃ katvā nisīdi.

Tasmim̐ khaṇe Sañjayo rājā devim̐ āmantetvā “bhaddo Phussati amhesu sabbesu ekato gatesu soko mahā bhavissati, paṭhamaṃ tāva ahaṃ gacchāmi, tato ‘idāni sokaṃ vinodetvā nisinnā bhavissanti’ti sallakkhetvā tvaṃ mahantena parivārena āgaccheyyāsi. Atha thokaṃ kālaṃ vītināmetvā Jālikaṇhājinaṃ pacchato āgacchantū”ti vatvā rathaṃ nivattāpetvā āgatamaggābhimukhaṃ katvā tattha tattha ārakkhaṃ saṃvidahitvā alaṅkatakatahikkhandhato oruyha puttassa santikaṃ agamāsi. Tamatthaṃ pakāseno Satthā āha—

2374. “Nivattayitvāna rathaṃ, vuṭṭhapetvāna seniyo.

Ekam̐ araṇṇe viharantaṃ, pitā puttaṃ upāgami.

2375. Hatthikkhandhato oruyha, ekaṃso pañjalīkato.

Parikiṇṇo amaccehi, puttaṃ siñciturāgami.

2376. Tatthaddasa kumāraṃ so, rammarūpaṃ samāhitaṃ.

Nisinnaṃ paṇṇasālāyaṃ, jhāyantaṃ akutobhayaṃ”ti.

Tattha **vutthapetvāna**¹ **seniyoti** ārakkhatthāya balakāye thapetvā².
Ekamsoti ekamsakata-uttarāsango. **Sificitumāgamīti** rajje abhisiñcitum
 upāgami. **Rammarūpanti** anañjitaṃ amaṇḍitaṃ.

2377. Tañca disvāna āyantaṃ, pitaraṃ puttagiddhinaṃ.
 Vessantaro ca Maddī ca, paccuggantvā avandisuṃ.

2378. Maddī ca sirasā pāde, sasurassābhivādayi.
 Maddī ahaṃ hi te deva, pāde vandāmi te suṇhā.
 Te su tattha palissajja, pāṇinā parimajjathāti.

Tattha **pāde vandāmi te suṇhāti** ahaṃ deva tava suṇhā pāde vandāmīti
 evaṃ vatvā vandi. **Te su tatthāti** te ubhopi jane tasmim Sakkadattiye assame
 palissajitvā hadaye nipajjāpetvā sīse paricumbitvā mudukena pāṇinā
 parimajjatha, piṭṭhiyo nesam parimajji.

Tato roditvā paridevitvā rājā soke parinibbute tehi saddhim
 paṭisanthāraṃ karonto āha—

2379. “Kacci vo kusalaṃ putta, kacci putta anāmayam.
 Kacci uñchena yāpetha, kacci mūlaphalā bahū.

2380. Kacci ḍamsā makasā ca, appameva sarīsapā.
 Vane vāḷamigākīṇṇe, kacci himsā na vijjati”ti.
 Pitu vacanaṃ sutvā mahāsatto āha—

2381. “Atthi no jīvikā deva, sā ca yādisakīdisā.
 Kasirā jīvikā homa, uñchācariyāya jīvitaṃ.

2382. Aniddhinaṃ mahārāja, dameta’ssamva sārathi.
 Tyamhā aniddhikā dantā, asamiddhi dameti no.

2383. Api no kisāni maṃsāni, pitu mātu adassanā.
 Avaruddhānaṃ mahārāja, araññe jīvasokinan”ti.

1. Votthāpetvāna (Sī, I)

2. Vavatthapetvā (Sī, I)

Tattha **yādisakīdisāti** yā vā sā vā, lāmakāti attho. **Kasirā jīvikā homāti** tāta amhākaṃ uñchācariyāya jīvitam nāma kicchaṃ¹, dukkhā no jīvikā ahosi. **Aniddhinanti** mahārāja aniddhiṃ asamiddhiṃ daliddapurisaṃ nāma sāva aniddhi cheko sārathi assaṃ viya dameti, nibbisevanaṃ karoti, te mayam idha vasantā aniddhikā dantā nibbisevanā katā, asamiddhiyeva no dametīti. “Dametha no”tipi pāṭho, damayittha noti attho. **Jīvasokinanti** avigatasokānaṃ araṅṅe vasantānaṃ kiṃ nāma amhākaṃ sukhanti vadati.

Evañca pana vatvā puna puttānaṃ pavattiṃ pucchanto āha—

2384. “Yepi te siviṣeṭṭhassa, dāyādā’pattamānasā.

Jālī Kaṇhājinā cubho, brāhmaṇassa vasānugā.

Accāyikassa luddassa, yo ne gāvova sumbhati.

2385. Te rājaputtiyā putte, yadi jānātha saṃsatha.

Pariyāpuṇātha no khippaṃ, sappadaṭṭhamva māṇavan”ti.

Tattha **dāyādā’pattamānasāti** mahārāja yepi te tava siviṣeṭṭhassa dāyādā apattamānasā asampuṇṇamanorathā hutvā brāhmaṇassa vasānugā jātā, te dve kumāre yo brāhmaṇo gāvova sumbhati paharati, te rājaputtiyā putte yadi diṭṭhavasena vā sutavasena vā jānātha saṃsatha. **Sappadaṭṭhamva māṇavanti** visanimmadanatthāya sappadaṭṭham māṇavaṃ tikicchantā viya khippaṃ no pariyāpuṇātha kathethāti vadati.

Rājā āha—

2386. “Ubho kumārā nikkītā, Jālī Kaṇhājinā cubho.

Brāhmaṇassa dhanam datvā, putta mā bhāyi assasā”ti.

Tattha **nikkītāti** nikkayaṃ datvā gahitā.

Tam sutvā mahāsatto paṭiladdhassāso pitarā saddhiṃ paṭisanthāramakāsi—

1. Kīdisaṃ (Sī, Syā, I)

2387. “Kacci nu tāta kusalaṃ, kacci tāta anāmayāṃ.
Kacci nu tāta me mātu, cakkhu na parihāyatī”ti.

Tattha **cakkhu na parihāyatī**ti puttāsokena rodantiyā cakkhu na parihāyatīti.

Rājā āha—

2388. Kusalaṃ ceva me putta, atho putta anāmayāṃ.
Atho ca putta te mātu, cakkhu na parihāyatī”ti.

Bodhisatto āha—

2389. “Kacci arogaṃ yoggaṃ te, kacci vahati vāhanaṃ.
Kacci phīto janapado, kacci vuṭṭhi na chijjati”ti.

Tattha **vuṭṭhī**ti vuṭṭhidhārā.

Rājā āha—

2390. “Atho arogaṃ yoggaṃ me, atho vahati vāhanaṃ.
Atho phīto janapado, atho vuṭṭhi na chijjati”ti.

Evam tesaṃ sallapantānaññeva Phussatī devī “idāni sokaṃ tanukaṃ katvā nisinnā bhavissanti”ti sallakkhetvā mahāparivārena saddhiṃ puttassa santikaṃ agamāsi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

2391. “Icevaṃ mantayantānaṃ, mātā nesaṃ adissatha.
Rājaputtī giridvāre, pattikā anupāhanā.

2392. Taṃ ca disvāna āyantim, mātaraṃ puttagiddhinim.
Vessantaro ca Maddī ca, paccuggantvā avandisum.

2393. Maddī ca sirasā pāde, sassuyā abhivādayi.
Maddī ahaṃ hi te ayye, pāde vandāmi te suṇhā”ti.

Tesaṃ Phussatideviṃ vanditvā ṭhitakāle puttakā kumārakumārikāhi parivutā āgamimsu. Maddī ca tesaṃ āgamanamaggaṃ oloketīyeva aṭṭhāsi. Sā te sotthinā āgacchante disvā sakabhāvena

saṅṭhātuṃ asakkontī taruṇavacchā¹ viya gāvī paridevamānā tato pāyāsi.
Tepi taṃ disvā paridevantā mātarābhimukhāva padhāvimsu. Tamatthaṃ
pakāsento Satthā āha—

2394. “Maddiṅca puttakā disvā, dūrato sotthimāgatā.

Kandantā mabhidhāvimsu, vacchabālāva mātarāṃ.

2395. Maddī ca puttake disvā, dūrato sotthimāgate.

Vāruṇīva pavedhentī, thanadhārā’bhisiṅcathā”ti.

Tattha **kandantā mabhidhāvimsūti** kandantā abhidhāvimsu. **Vāruṇīvāti**
yakkhāvītṭhā ikkhaṇikā viya pavedhamānā thanadhārā abhisiṅcathāti.

Sā kira mahāsaddena paridevitvā kampamānā visaññī hutvā dīghato
pathaviyaṃ pati. Kumārāpi vegenāgantvā visaññino hutvā mātu upariyeva
patiṃsu. Tasmim̄ khaṇe tassā dvīhi thanehi dve khīradhārā nikkhamitvā
tesaṃ mukheyeva pavisiṃsu. Sace kira ettako assāso nābhavissa, dve
kumārā sukkhahadayā hutvā addhā nassissanti². Vessantaropi piyaputte
disvā sokaṃ sandhāretuṃ asakkonto visaññī hutvā tattheva³ pati.
Mātāpitaropissa visaññino hutvā tattheva³ patiṃsu, tathā sahaajā
saṅṭhisahassā amaccā. Taṃ kāruṇṇāṃ passantesu ekopi sakabhāvena
saṅṭhātuṃ nāsakki. Sakalaṃ assamapadaṃ yugantavātena pamadditaṃ viya
sālvanaṃ ahoṣi. Tasmim̄ khaṇe pabbatā nadimsu, mahāpathavī kampi,
mahāsamuddo saṅkhubhi, Sineru girirājā onami. Cha kāmāvacaradevalokā
ekakolāhalā ahesuṃ.

Sakko devarājā “cha khattiyā saporisā visaññino jātā, tesu ekopi uṭṭhāya
kassaci sarīre udakaṃ siṅcituṃ samattho nāma natthi, ahaṃ dāni imesaṃ
pokkharavassaṃ vassāpessāmi”ti cintetvā chakhattiyasamāgame
pokkharavassaṃ vassāpesi. Tattha ye temitukāmā, te tementi,
atemitukāmānaṃ upari ekabindumattampi na patati, padumapattato udakaṃ
viya nivattitvā gacchati. Iti pokkharavane⁴

1. Taruṇavacchaṃ (Ka)

2. Hutvā anassimsu (Sī, Syā, I)

3. Tattheva (Ka)

4. Pokkharapatte (Syā)

patitaṃ vassaṃ viya taṃ vassaṃ ahoṣi. Cha khattiyā assāsaṃ paṭilabhiṃsu.
Mahājano tampi disvā “aho acchariyaṃ aho abbhutaṃ evarūpe
ñāṭisamāgame pokkharavassaṃ vassi, mahāpathavī kampī”ti acchariyaṃ
pavedesi. Tamatthaṃ pakāseṇto Satthā āha—

2396. “Samāgatānaṃ ñātīnaṃ, mahāghoso ajāyatha.
Pabbatā samanādīṃsu, mahī pakampitā ahu.

2397. Vuṭṭhidhāraṃ pavattento¹, devo pāvassi tāvade.
Atha Vessantaro rājā, ñātīhi samagacchatha.

2398. Nattāro suṇisā putto, rājā devī ca ekato.
Yadā samāgatā āsuṃ, tadāsi lomahaṃsaṇaṃ.

2399. Pañjalikā tassa yācanti, rodantā bherave vane.
Vessantaraṇca Maddiṃ ca, sabbe raṭṭhā samāgatā.
Tvaṃ nosi issaro rājā, rajjaṃ kāretha no ubho”ti.

Tattha **ghosoti** kāruṇṇaghoso. **Pañjalikā**ti sabbe nāgarā ceva negamā ca
jānapadā ca pagghaṇṇaṇjalikā hutvā. **Tassa yācantī**ti tassa pādesu patitvā
roditvā kanditvā “deva tvaṃ no sāmi issaro, pitā te idheva abhisiñcitvā
nagaraṃ netukāmo, kulasantakaṃ setacchattaṃ paṭicchathā”ti yācīṃsu.

Chakhattiyakammavaṇṇanā niṭṭhitā.

Nagaraṇḍavaṇṇanā

Taṃ sutvā mahāsatto pitarā saddhiṃ sallapanto imaṃ gāthamāha—

2400. “Dhammena rajjaṃ kārentaṃ, raṭṭhā pabbājayittha maṃ.
Tvaṃ ca jānapadā ceva, negamā ca samāgatā”ti.

1. Paveccanto (Sī, I)

Tato rājā puttāṃ attano dosaṃ khamāpento āha—

2401. “Dukkaṭṭaṃ ca hi no putta, bhūnahaccaṃ kataṃ mayā.
Yohaṃ Sivīnaṃ vacanā, pabbājesi’madūsakan”ti.

Imaṃ gāthaṃ vatvā attano dukkhaharaṇatthaṃ puttāṃ yācanto itaraṃ
gāthamāha—

2402. “Yena kenaci vaṇṇena, pitu dukkhaṃ udabbahe.
Mātu bhaginiyā cāpi, api pāṇehi attano”ti.

Tattha **udabbaheti** hareyya. **Api pāṇehīti** tāta puttēna nāma jīvitāṃ
pariccajivāpi mātāpitūnaṃ sokadukkhaṃ haritabbaṃ, tasmā mama dosaṃ
hadaye akatvā mama vacanaṃ karoḥi, imaṃ isiliṅgaṃ hāretvā rājavesaṃ
gaṇha tātāti iminā kira naṃ adhippāyenevamāha.

Bodhisatto rajjaṃ kāretukāropi “ettake pana akathite garukaṃ nāma na
hotī”ti kathesi. Mahāsatto “sādhū”ti sampaṭicchi. Athassa adhivāsanaṃ
viditvā sahaajāta saṭṭhisahassā amaccā “nahānakālo mahārāja, rajojallaṃ
pavāhayā”ti vadimsu. Atha ne mahāsatto “thokaṃ adhivāsethā”ti vatvā
paṇṇasālaṃ pavisitvā isibhaṇḍaṃ omuñcitvā paṭisāmetvā
saṅkhavaṇṇasāṭakaṃ nivāsetvā paṇṇasālato nikkhamitvā “idaṃ mayā nava
māse adḍhamāsaṅca vasantena samaṇadhammassa kataṭṭhānaṃ,
pāramikūṭaṃ gaṇhantena mayā dānaṃ datvā mahāpathaviyā
kampāpitaṭṭhānaṃ”ti paṇṇāsālaṃ tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā
pañcapaṭiṭṭhitena vanditvā aṭṭhāsi. Athassa kappakādayo
kesamassukammādīni karimsu. Tameṇaṃ sabbābharaṇabhūsitāṃ
devarājānaṃviva virocamaṇaṃ rajje abhisiñcimsu. Tena vuttam—

2403. “Tato Vessantaro rājā, rajojallaṃ pavāhayi.
Rajojallaṃ pavāhetvā, saṅkhavaṇṇaṃ adhārayī”ti.

Tattha **pavāhayīti** hāresi, hāretvā ca pana rājavesaṃ gaṇhīti attho.

Athassa yaso mahā ahosi. Olokita-olokitaṭṭhānaṃ kampati,
mukhamaṅgalikā mukhamaṅgalāni ghosayimsu, sabbatūriyāni paggaṇhimsu,

mahāsamuddakucchiyaṃ meghagajjitaghoso viya tūriyaghoso ahosi. Hatthiratanam alaṅkaritvā upānayimsu. So khaggaratanam bandhitvā hatthiratanam abhiruhi. Tāvadeva nam saha-jātā saṅghasahassā amaccā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitā parivārayimsu, sabbakaññāyo Maddidevimpī nahāpetvā alaṅkaritvā abhisiṅcimsu. Sīse ca panassā abhiseka-udakam abhisiṅcamānā “Vessantaro tam pāletū”ti-ādīni maṅgalāni vadimsu. Tamattham pakāseṇto Satthā āha—

2404. “Sīsam nhāto sucivattho, sabbābharaṇabhūsito.
Paccayam nāgamāruyha, khaggaṃ bandhi parantapam.

2405. Tato saṅghasahassāni, yodhino cārudassanā.
Sahajātaṃ pakirimsu, nandayantā rathesabham.

2406. Tato Maddimpi nhāpesum, sivikaññā samāgatā.
Vessantaro tam pāletu, Jālī Kaṇhājīnā cubho.
Athopi tam mahārājā, Sañjāyo abhirakkhatū”ti.

Tattha **paccayam nāgamāruyhāti** tam attano jātadivase uppannam hatthināgamam. **Parantapanti** Amittatāpanam. **Pakirimsūti**¹ parivārayimsu. **Nandayantāti** tosentā. **Sivikaññāti** Sivirañño pajāpatiyo sannipatitvā gandhodakena nhāpesum. **Jālī Kaṇhājīnā cubhoti** ime te puttāpi mātaram rakkhantūti.

2407. Idam ca paccayam laddhā, pubbe saṅklesamattano.
Ānandiyam ācarimsu, ramaṇīye giribbaje.

2408. Idam ca paccayam laddhā, pubbe saṅklesamattano.
Ānandi vittā sumanā, putte saṅgamma lakkhaṇā.

2409. Idam ca paccayam laddhā, pubbe saṅklesamattano.
Ānandi vittā patitā, saha puttehi lakkhaṇāti.

Tattha **idam ca paccayam laddhāti** bhikkhave Vessantaro Maddī ca idaṅca paccayam laddhā imam patiṭṭham labhitvā, rajje patiṭṭhahitvāti attho. **Pubbeti**

1. Parikarimsūti (Sī, I)

ito pubbe attano vanavāsasaṃklesaṅca anussarivā. **Ānandiyam ācarimsu, ramaṇīye giribbajeti** ramaṇīye Vaṅkagirikucchimhi “Vessantarassa raṅṅo āṇā”ti kaṅcanalatāvinaddham ānandabherim carāpetvā ānandachaṇam¹ ācarimsu². **Ānandi vittā sumanāti** lakkhaṇasampannā Maddī putte saṅgamma sampāpuṇitvā vittā sumanā hutvā ativiya nandīti attho. **Patītāti** somanassā hutvā.

Evam patītā hutvā ca pana putte āha—

2410. “Ekabhattā pure āsim, niccam thaṇḍilasāyini.
Iti metam vataṃ āsi, tumhaṃ kāmā hi puttakā.

2411. Tam me vataṃ samiddha’jja, tumhe saṅgamma puttakā.
Mātujaṃpi taṃ pāletu, pitujaṃpi ca puttakā³.
Athopi taṃ mahārājā, Saṅjayo abhirakkhatu.

2412. Yam kiñci’tthi kataṃ puñṇam, mayham ceva pitucca te.
Sabbena tena kusalena, ajaro amaro bhavā”ti.

Tattha **tumhaṃ kāmā hi puttakā**ti puttakā aham tumhākaṃ kāmā tumhe patthayamānā pure tumhesu brāhmaṇena nītesu ekabhattaṃ bhuñjitvā bhūmiyam sayim, iti me tumhākaṃ kāmā etaṃ vataṃ āsīti vadati. **Samiddha’jjāti** taṃ mevataṃ ajja samiddham. **Mātujaṃpi taṃ pāletu, pitujaṃpi ca puttakā**ti puttajāli³ taṃ mātūjātaṃ somanassampi pitūjātaṃ somanassampi pāletu, mātipitūnaṃ santakaṃ puñṇam taṃ pāletūti attho. Tenevāha “**yam kiñci’tthi kataṃ puñṇam**”ti.

Phussatīpi devī “ito paṭṭhāya mama suṇhā imāneva vatthāni nivāsetu, imāni ābharaṇāni dhāretū”ti suvaṇṇasamugge pūretvā paṇiṇi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

2413. “Kappāsikaṅca koseyyam, khomakoṭumbarāni ca.
Sassu suṇhāya pāhesi, yehi Maddī asobhatha.

1. Chaṇam (Sī)

2. Karimsu (Syā)

3. Puttakā (Sī, Syā, I)

2414. Tato hemañca kāyūraṃ, gīveyyaṃ ratanāmayam.
Sassu suṇhāya pāhesi, yehi Maddī asobhatha.
2415. Tato hemañca kāyūraṃ, aṅgadam maṇimekhalam.
Sassu suṇhāya pāhesi, yehi Maddī asobhatha.
2416. Uṇṇataṃ mukhaphullañca, nānāratte ca māṇike.
Sassu suṇhāya pāhesi, yehi Maddī asobhatha.
2417. Uggatthanam giṅgamakam, mekhalam pāṭipādakam.
Sassu suṇhāya pāhesi, yehi Maddī asobhatha.
2418. Suttam ca suttavajjam ca, upanijjhāya seyyasi.
Asobhatha rājaputtī, devakaññāva Nandane.
2419. Sīsam nhātā sucivatthā, sabbālankārabhūsitā.
Asobhatha rājaputtī, Tāvatiṃseva accharā.
2420. Kadalīva vātacchupitā, jātā Cittalatāvane.
Dantāvaraṇasampannā, rājaputtī asobhatha.
2421. Sakuṇī mānusinīva, jātā cittaṭṭā patī.
Nigrodhapakkabimboṭṭhī, rājaputtī asobhathā”ti.

Tattha **hemañca kāyūraṃ** suvaṇṇamayam vanakhajjūriphalasaṅghānam gīvāpasādhanameva. **Ratanamayanti** aparampi ratanamayam gīveyyam. **Aṅgadam maṇimekhalanti** aṅgadābharaṇaṇca maṇimayamekhalāñca. **Uṇṇatanti** ekam nalāṭapasādhanam. **Mukhaphullanti** nalāṭante tilakamālābharaṇam. **Nānāratte**ti nānāvaṇṇe. **Māṇiket**ti maṇimaye. **Uggatthanam giṅgamakanti** etānipi dve ābharaṇāni. **Mekhalanti** suvaṇṇarajatamayam mekhalam. **Pāṭipādakanti** pādapasādhanam. **Suttam ca suttavajjam cāti** suttārūḷhañca asuttārūḷhañca pasādhanam. Pāḷiyam pana “suppañca suppavajjañcā”ti likhitam. **Upanijjhāya seyyasī**ti etam suttārūḷhañca asuttārūḷhañca ākaraṇam tam tam unāṭṭhānam oloketvā alaṅkaritvā ṭhitā seyyasī uttamarūpadharā Maddī devakaññāvaNandaneasobhatha. **Vātacchupitā**ti Cittalatāvane jātā vātasamphuṭṭhā suvaṇṇakadalī viya tam divasam sā vijambhamānā

asobhatha. **Dantāvaraṇasampannā**ti bimbaphalasadisehi rattadantāvaraṇehi samannāgatā. **Sakuṇī Mānusinīva, jātā cittaṭṭā patīti** yathā Mānusiya sarīrena¹ jātā Mānusinī nāma sakuṇī cittaṭṭā ākāse uppatamānā pakkhe pasāretvā gacchantī sobhati, evaṃ sā rattoṭṭhatāya nigrodhapakkabimbaphalasadisa-otṭhehi asobhatha.

(Saṭṭhisahassā amaccā Maddim̄ abhiruhanatthāya sabbālaṅkārappaṭimaṇḍitaṃ nātivaddham̄ sattisarapahārakkhamam̄ ekam̄ taruṇahatthim̄ upanāmesum̄. Tena vuttam̄—)²

2422. “Tassā ca nāgamānesum̄, nātivaddham̄va³ kuñjaram̄.
Sattikkhamam̄ sarakkhamam̄, īsādantam̄ urūḷhavam̄.

2423. Sā Maddī nāgamāruhi, nātivaddham̄va³ kuñjaram̄.
Sattikkhamam̄ sarakkhamam̄, īsādantam̄ urūḷhavan”ti.

Tattha **tassā cāti** bhikkhave tassāpi Maddiyā sabbālaṅkārappaṭimaṇḍitaṃ katvā nātivaddham̄⁴ sattisarapahārakkhamam̄ ekam̄ taruṇahatthim̄ upanesum̄. **Nāgamāruhī**ti varahatthipiṭṭhim̄ abhiruhi.

Iti te ubhopi mahantena yasena khandhāvāram̄ agamaṃsu. Sañjayaṛājā dvādasahi akkhobhiṇīhi saddhim̄ māsamattaṃ pabbatakīḷam̄ vanakīḷam̄ kiḷi. Mahāsattassa tejena tāvamahante araṇṇe koci vāḷamigo vā pakkhī vā kañci na viheṭhesi. Tamattham̄ pakāsento Satthā āha—

2424. “Sabbamhi tamaraññamhi, yāvattettha migā ahum̄.
Vessantarassa tejena, na’ññamaññam̄ viheṭhayum̄.

2425. Sabbamhi tam araññamhi, yāvattettha dijā ahum̄.
Vessantarassa tejena, na’ññamaññam̄ viheṭhayum̄.

2426. Sabbamhi tamaraññamhi, yāvattettha migā ahum̄.
Ekajjham̄ sannipātimsu, Vessantare payātamhi.
Sivīnam̄ raṭṭhavaḍḍhane.

1. Manussasarīrena (Sī, Syā)
3. Nātibaddham̄va (Ka)

2. () Sī-Syā-I-potthakesu natthi.
4. Apagatabaddham̄ (Ka)

2427. Sabbamhi tamaraññamhi, yāvantettha dijā ahum.

Ekajjham sannipātimsu, Vessantare payātamhi.

Sivīnam raṭṭhavaḍḍhane.

2428. Sabbamhi tamaraññamhi, yāvantettha migā ahum.

Nāssu mañjū nikūjimsu, Vessantare payātamhi.

Sivīnam raṭṭhavaḍḍhane.

2429. Sabbamhi tamaraññamhi, yāvantettha dijā ahum.

Nāssu mañjū nikūjimsu, Vessantare payātamhi.

Sivīnam raṭṭhavaḍḍhane”ti.

Tattha yāvantetthāti yāvanto ettha. **Ekajjham sannipātimsūti** ekasmim ṭhāne sannipātimsu, sannipatitvā ca pana “ito paṭṭhāya idāni ambhākam aññamaññam lajjā vā hirottappaṃ vā saṃvaro vā na bhavissatī”ti domanassapattā ahesum. **Nāssu mañjū nikūjimsūti** mahāsattassa viyogadukkhitā madhuram ravam pubbe viya na ravimsu.

Sañjayanarindo māsamattam pabbatakīlam vanakīlam kīlitvā senāpatim pakkosāpetvā “tāta ciram no araññe vuttham¹, kim te mama puttassa gamanamaggo alaṅkato”ti pucchitvā “āma deva kālo vo gamanāyā”ti vutte Vessantarassa ārocāpetvā senam ādāya nikkhami. Vaṅkagirikucchito yāva Jetuttaranagarā saṭṭhiyojanam alaṅkatamaggaṃ mahāsatto mahantena parivārena saddhim paṭipajji. Tamattham pakāsento Satthā āha—

2430. “Paṭiyatto rājamaggo, vicitto pupphanthato.

Vasi Vessantaro yattha, yāvatāva jetuttarā².

2431. Tato saṭṭhisahassāni, yodhino cārudassanā.

Samantā parikirimsu, Vessantare payātamhi.

Sivīnam raṭṭhavaḍḍhane.

1. Vutthamhā (Syā)

2. Vasi Vessantaro rājā, yattha yāva jetuttarā (Syā)

2432. Orodhā ca kumārā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā.
Samantā parikirimsu, Vessantare payātamhi.
Sivīnam raṭṭhavaḍḍhane.
2433. Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā.
Samantā parikirimsu, Vessantare payātamhi.
Sivīnam raṭṭhavaḍḍhane.
2434. Samāgatā jānapadā, negamā ca samāgatā.
Samantā parikirimsu, Vessantare payātamhi.
Sivīnam raṭṭhavaḍḍhane.
2435. Karoṭiyā cammadharā, illīhatthā suvammino.
Purato paṭipajjimsu, Vessantare payātamhi.
Sivīnam raṭṭhavaḍḍhane”ti.

Tattha **paṭiyattoti** visākhapuṇṇamapūjākāle viya alaṅkato. **Vicittoti** kadalipuṇṇaghaṭadhajapaṭākādīhi vicitto. **Pupphasanthatoti** lājāpañcamakehi pupphehi santhato. **Yatthāti** yasmiṃ Vaṅkapabbate Vessantaro vasati, tato paṭṭhāya yāva Jetuttaranagarā nirantaram alaṅkatappaṭiyattova. **Karoṭiyāti** sīsakaroṭīti laddhanāmāya¹ sīse paṭimukkakaroṭikā yodhā. **Cammadharāti** kaṇḍavāraṇacammadharā. **Suvamminoti** vicitrāhi Jālikāhi suṭṭhu vammikā. **Purato paṭipajjimsūti** mattahatthīsupi āgacchantesu anivattino sūrayodhā rañño Vessantarassa purato paṭipajjimsu.

Rājā saṭṭhiyojanamaggam dvīhi māsehi atikkamma Jetuttaranagaram patto alaṅkatappaṭiyattanagaram pavisitvā pāsādam abhiruhi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

2436. “Te pāvisum puram rammaṃ, mahāpākāratorañam.
Upetaṃ annapānehi, naccagītehi cūbhayaṃ.

1. Sīsakaroṭīkoti laddhanāmā (Syā, I), sīsakaroṭīkena paṭiladdhanāmā (Ka)

2437. Vittā jānapadā āsum, negamā ca samāgatā.

Anuppatte kumāramhi, Sivīnam raṭṭhavaḍḍhane.

2438. Celukkhepo avattittha, āgate dhanadāyake.

Nandiṃ pavesi nagare, bandhanā mokkho aghosathā”ti.

Tattha **mahāpākāratoraṇanti** mahantehi¹ pākārehi ca toraṇehi ca samannāgataṃ. **Naccagītehi cūbhayanti** naccehi ca gītehi ca ubhayehi samannāgataṃ. **Vittāti** tuṭṭhā somanassappattā. **Āgate dhanadāyake**ti mahājanassa dhanadāyake mahāsatte āgate. **Nandiṃ pavesīti**² “Vessantarassa mahārājassa āṇā”ti nagare nandibherī cari. **Bandhanā mokkho**³ **aghosathā**ti sabbasattānaṃ bandhanā mokkho ghosito. Antamaso biḷāraṃ upādāya Vessantaramahārājā sabbasatte bandhanā vissajjāpesi.

So nagaraṃ pavitṭhadivaseyeva paccūsakāle cintesi “ye⁴ vibhātāya rattiya mama āgatabhāvaṃ sutvā yācakā āgamissanti, tesāhaṃ kiṃ dassāmi”ti. Tasmim khaṇe Sakkassa bhavanaṃ uṇhākāraṃ dassesi. So āvajjento taṃ kāraṇaṃ ṇātvā tāvadeva rājanivesanassa purimavatthuṅca pacchimavatthuṅca kaṭippamaṇaṃ pūrento ghanamegho viya sattaratanavassaṃ vassāpesi, sakalanagare jāṇupparamāṇaṃ vassāpesi. Punadivase mahāsatto “tesaṃ tesaṃ kulānaṃ purimapacchimavattḥusu vuṭṭhadhanaṃ⁵ tesaṃ tesaṅṅeva hotū”ti dāpetvā avasesaṃ āharāpetvā attano gehavattḥusmiṃ saddhiṃ dhanena koṭṭhāgāresu okirāpetvā dānamukhe ṭhapesi⁶. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

2439. “Jātarūpamaṃ vassaṃ, devo pāvassi tāvade.

Vessantare pavitṭhamhi, Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhane.

2440. Tato Vessantaro rājā, dānaṃ datvāna khattiyo.

Kāyassa bhedaṃ sappañño, saggaraṃ so upapajjathā”ti.

1. Bahupākāratoraṇanti bahukehi uccehi (Syā)

3. Bandhamokkho (Syā)

5. Vaṭṭhaṃ dhanam (Sī), vaṭṭadhanaṃ (Syā, I)

2. Nandippavesīti (Sī, Syā, I)

4. Sve (Syā, I, Ka)

6. Dānaṃ paṭṭhapesi (Sī, I)

Tattha **saggaṃ so upapajjathā**ti tato cuto dutiyacittena Tusitapure
uppajjīti.

Nagarakaṇḍavaṇṇanā niṭṭhitā.

Satthā imāṃ gāthāsahassappaṭimaṇḍitaṃ
Mahāvessantaradhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi “tadā
Jūjako Devadatto ahosi, Amittatāpanā Ciñcamāṇavikā, Cetaputto Channo,
Accutatāpaso Sāriputto, Sakko Anuruddho, Sañjayanarindo
Suddhodanamahārājā, Phussatī devī Sirimahāmāyā, Maddī devī Rāhulamātā,
Jālikumāro Rāhulo, Kaṇhājinā Uppalavaṇṇā, sesaparisā Buddhaparisā,
Mahāvessantaro rājā pana ahameva Sammāsambuddho ahosi”ti.

Vessantarajātakavaṇṇanā dasamā.

Mahānipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

Jātakatṭhakathā samattā.

Jātakatṭhakathāya sattamabhāge

Saṁvaṇṇitapadānaṁ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Akataṁ	294	Agghihuttakaṁ	294
Akaruṁ	104	Aggīva	372
Akasirā	111	Agghiyāṁ	364
Akāmaṁ	278	Agghiyāni	370
Akā mā	274	Agyāgāraṁ	312
Akāraṇasmā	96	Aghaṁ	298
Akāri	59	Aghammigā	276
Akāsi	239	Aghammigehi	140
Akāsiyā	64	Aghosatha	386
Akiccakārī	301	Aṅgaṁ	68
Akuṭilā	312	Aṅgati	109, 117, 112
Akkodhanaṁ	147	Aṅgadaṁ	382
Akkhā	27	Aṅgassa	170
Akkhāhi	228	Aṅgahetukā	316
Akkhissaṁ	296	Aṅgāramiva	141
Akkhena	173	Aṅgārikā	57
Akhattiyo	58	Aṅgesu	173
Akhettaññāya	276	Acapalo	197
Agamā	126	Aciraṁ	100
Aguṇe	125	Acirā	301
Aggapinḍikāpi	84	Accāyikena	329
Aggarayhaṁ	47	Accāhitāṁ	214
Aggahi	171	Accimanto	141
Aggaḷāni	175	Accuggatā	287
Aggi	57	Accuggato	75
Agghihuttaṁ	64, 298	Accuto	307

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Acchataṃ	274, 329	Attanāva	58
Acchariyaṃ	305	Attano	127
Acchare	340	Attasukhī	194
Acchasi	290	Atthaṃ	111
Acchivā	312	Atthatthameva	192
Acchecchi	157	Atthadasā	156
Acchecchum	272	Atthadassimā	189
Acchedanassa	323	Atthaddho	189
Achambhī	232	Atthadhammavidū	109
Ajivhavā	199	Atthapadaṃ	227
Ajeyyā	234	Atthe	118
Ajjhagacchi	49	Atthena	67
Ajjhapattaṃ	351	Atrajaṃ	86
Ajjhāyakaṃ	264	Athaddhatānatīsāko	147
Ajjhenamaggim	57	Adā	252, 326
Aññataram	27	Adāsi	228
Aññāto	196	Adissatha	354
Atṭito	297	Adu	344
Atṭhaṃsā	18	Adubbhapāṇim	219
Atṭhapādā	316	Addā	135
Atṭha	128	Addhā	186
Aḍḍharatte	331	Adhammaṭṭhā	112
Atigāḷhayanti	64	Adhammena	59
Atimaññasi	40	Adhiccaladdham	224
Atiyakkhā	272	Adhogataṃ	33
Ativattanti	310	Adhosiraṃ	202
Ativākyam	278	Anaṅgavā	202
Ativelam	199, 336	Anatimānayugo	148
Atītamaddhā	144	Anantabalaporiso	107
Attakataṃ	28	Anantarā	111

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Anassako	285	Anumodittha	247
Anāgate	107, 114, 117	Anumodeyya	359
Anāmayam	285	Anuyāyanti	267
Anāyatim	340	Anuvāseyya	201
Anittarā	47	Anusāse	194
Aniddhinaṁ	375	Anusiṭṭhā	64
Anindalocane	163	Anūnanāmo	172, 233
Anilūpamasamuppātā	110	Anekavaṇṇino	10
Anivatti	360	Anomavaṇṇo	235
Anīkāni	268	Antarā	199
Anugghāti	147	Antepurasmiṁ	87
Anucintesi	133	Antopokkharaniṁ	121
Anujam	214	Andhamāmaṁ	140
Anujānāsi	187	Andhanakho	328
Anujjā	193	Annāni	64
Anujjhaṅgī	268	Anventi	132
Anuṭṭhitā	347	Anvesi	280
Anutappati	164	Apakkami	360
Anutappāmi	144	Apattamānasā	375
Anuttaram	172	Apanayi	110
Anuttaro	157	Aparādham	87
Anupatitukāmā	336	Aparādhitam	144
Anupariyante	179	Aparittāya	194
Anupālaya	227	Apariyantāva	311
Anupāhanā	332	Apaviddho	265
Anupucchi	107	Apasatī	34
Anupubbena	114	Apasato	332
Anuppattam	135	Apassantya	343
Anubbatā	340	Apāpakehi	225
Anumodāmi	352	Apāpatam	124

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Apāyāmi	28	Abhisambhonto	196
Apālambo	147	Abhisambhossam	278
Apekkhite	94	Abhisasi	32
Apesuññasusasaññato	147	Abhisecayum	288
Appaṭigandhiyam	290	Abhissapim	347
Appatto	278	Abhissasim	274
Appapaññā	58-9, 67	Abhiharimsu	120
Appamatto	189, 200	Abhihārayum	240
Appameva	307	Abhuttabbam	122
Appasattham	58	Abhumme	261
Appābādho	111	Amaccehi	265
Appāsī	199	Amajjapā	239
Apphoṭā	314	Amatthamāno	57
Abbhaghanā	169	Amanāpaṃ	296
Abbhutam	102	Amanusso	102, 329
Abyābajjham	188	Amamaṃ	155
Abhavo	186	Amarādhipassa	45
Abhikīrare	320	Amarānaṃ	19
Abhijjīsati	39	Amānussasēva	214
Abhijeyyāma	172	Amāpaya	290
Abhijjantiyā	279	Amāpetvā	290
Abhijjhāya	19	Amittagāmaṃ	220
Abhidhāvanti	343	Ambā	265, 310
Abhidhāvimsu	377	Ambujova	124
Abhinādītā	306	Ayiro	205
Abhipatthaye	160	Ayopokkharasañchannā	143
Abhirūhi	170	Ayobbanam	87
Abhivadi	236	Ayomayehi	142
Abhivedenti	19	Ayosukatanemiyo	369
Abhisapi	294	Ayyakassa	323

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Ayyo	195	Avīriyo	113
Arathako	285	Avocum	294
Araho	8	Avhaya	347
Ariyasīlavato	255	Avhayanti	192
Ariyasetṭho	191	Avhāyantu	38
Ariyāvākāso	214	Asaṃ	126
Arogā	352	Asaṃghaṭṭo	200
Alakkhiṃ	58	Asaṃyuttam	7
Alaṅkato	98	Asaṃsi	166
Alātena	123	Asaṅkusakavutti	202
Alāto	109, 114	Asajjamāno	209
Alīnacittasanthāro	148	Asaññakāyaṃ	58
Alomahaṭṭho	232	Asaññato	214, 298
Alolo	202	Asatīnaṃ	219
Allaṅca	217	Asantuleyyo	185
Avaca	193	Asanthutaṃ	218
Avandatha	135	Asamāhitaṃ	202
Avaruddhako	363	Asammodiyaṃ	288
Avaruddhasi	273	Asito	337
Avaruddhassa	340	Asipattācitā	143
Avasucchati	331	Asī	314
Avaso	113	Asūro	196
Avassutiṃ	161	Asobhimsu	120
Avākara	365	Asmi	15
Avikampayaṃ	235	Assa	86, 288
Avikopino	113	Assatthamāsīnaṃ	217
Avinicchinitvā	66	Assamāgamaṇaṃ	340
Avisā	276	Assavapārisajjo	66
Aviso	40	Assavaradhuragate	90
Avihimsāsāritakkho	147		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[Ā]	
Assāsayantū	257	Ānandi	381
Assāsayaṃ	283	Ānanditā	104
Assu	90	Ānandiyamaṃ	381
Ahaṭṭhāni	32	Ānubhāvena	50
Ahuṃ	104	Āneti	145
Ahu	104, 294	Āpake	336
[Ā]		Āpagamaṃ	290
Ākucchā	316	Āmantaya	169, 193
Āgacchim	321	Āmantayassu	323
Āgataṃ	285	Āmantayitvāna	165
Āgate	240	Āmantaye	19, 164
Āgato	228	Āmāyadāsā	186
Āgantaṃ	303	Āmisapekkhī	290
Āgami	374	Āyatim	343
Āgamma	268	Āyasaṃ	329
Āgumaṃ	353	Āyāgavatthūni	53
Ācarimsu	381	Āyūhataṃ	184
Ācariyānaṃ	80	Ārañjaraṃ	258
Ācinaṃ	125	Ārā	67
Āceraṃ	347	Āruyha	380
Ājaññaṃ	166, 173	Āruhantaṃ	142
Ājāniyehi	75	Āruhi	383
Ājāniye	272	Ālukalambāni	367
Āṭā	318	Āvaṭṭaṃ	16
Āturopi	227	Āsajja	40, 201
Ādahāno	50	Āsadañca	303
Ādahi	48, 52	Āsanena	218, 359
Ādāya	114	Āsannaṃ	276
Ādiyeneva	352	Āsi	100, 363

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]		[I - Ī]	
Āsīnānaṃ	202	Indova	69
Āsīsikāni	96	Ibbhā	67
Āsum	110	Irandaṭṭhā	165
Āhacca	46	Iriṇe	344
Āhārahetu	154	Illiyācāpadhāribhi	272
Āhissam	295	Isim	135
Āhu	48, 58	Ise	109
Āḷārapamhā	272	Issara	169
Āḷārike	176	Issarena	190
		Issaro	228, 322
[I]		Īhatha	290
Ikkā	316	[U]	
Iṅgha	133, 372	Ukkaṇṇā	342
Icchasi	27	Ukkāmukhapahaṭṭhamva	68
Icchā	148	Ukkusā	318
Icche	357	Ukkhipito	87
Iṇadānaṃ	207	Ukkhepā	278
Ittarampi	141	Uggatamhi	78
Itthiyo	279, 323	Uggatā	69, 169
Itthisahassam	207	Uggatthanaṃ	382
Itthisahassānaṃ	268	Uggassa	41
Iddhi	224	Uggā	254
Iddhiyā	46	Uggīvaṃ	346
Iddhī	18	Uccāvacā	211
Indagopakavaṇṇābho	28	Ucchaṅge	343
Indagopakasañchannā	18	Ucchijja	239
Indapattham	234	Ujumaggam	125
Indasagottassa	268	Uñchā	336
Indīvarapupphasāme	193	Uñchācariyāya	290
Indīvarā	314		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]		[U]	
Uṭṭhānasampanne	202	Upaṭṭhapetha	78
Uṭṭhentu	8	Upaṭṭhahum	340
Uṇṇajam	69	Upaṭṭhānamhi	118
Uṇṇatam	382	Upaṭṭhito	220
Utum	107	Upattharā	311
Utupubbesu	296	Upanijjhāya	382
Utusampupphite	290	Upanītatte	87
Uttasayī	276	Upapajjatha	387
Udakaṃ	52, 295	Upapanno	18
Udakaṇṇave	372	Upayanti	186
Udapajjisum	367	Upayantu	7
Udabbahe	379	Upayācitakena	96
Udarassa	278	Uparavanti	86
Udikkhati	328	Upari	303
Udikkhasi	329	Uparibhaddakā	168
Udikkheyya	200	Uparucchanti	332
Uddāpavattam	313	Uparodhena	278
Uddālakā	305	Upalabbhati	33
Uddham	227	Upanisevite	276
Uddham̐sate	310	Upahato	283
Uddhatapphalo	128	Upahatomano	286
Uddhāpasampannam	175	Upāgacchi	172
Unnaṅgalā	239	Upāgacchum	371
Unnameti	125	Upāgami	45, 110
Upakūjanti	290	Upāgamum	285
Upakkhaṭasmim	101	Upāgu	47
Upagūha	96	Upādhiyo	147
Upaghāte	322	Upāyanāni	239
Upacāravipannassa	25	Upāvisi	120
Upajūtañca	38	Upatham	126

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U - Ū]		[E]	
Ubhayaṃ	386	Erāvaṇo	92
Ubho	353	Elakeṭu	316
Uyyuttā	371	Elamphurakasañchannā	313
Urūḷhavaṃ	251	Evaṃ	126
Uro	343	Esikā	175
Ulūkaññeva	278	Essati	360
Ulūkassa	263	Ehi	163
Ulluḷitaṃ	313	[O]	
Usabhehi	75	Okandāmase	336
Ussukā	67	Okkantasantaṃ	345
Ussesi	50	Ogāḷhaṃ	46
Uhuṅkāṛā	316	Oghe	144
Ūnūdarō	199	Ojināmase	108
[E]		Oṭṭhagīviyo	168
Ekamso	374	Odariyā	58
Ekako	189	Odhisuṅkaṃ	180
Ekakhuro	92	Opavayhaṃ	252
Ekajjhaṃ	384	Opāto	344
Ekapatho	340	Opupphapadmā	18
Ekaputto	128	Opupphāni	263
Ekasataṃ	172	Obhāsati	171
Ekāni	310	Omuṅcate	69
Ekāyano	340	Oruyha	172
Ekekaḷḍḍukaṃ	102	Oropayitvā	64
Eko	75	Orohaṇe	298
Eṇeyyapasadākiṇṇaṃ	318	Olopiyā	370
Eti	307	Ovaddhapiṇḍiko	328
Etha	195	Osadhyo	336
Edisaṃ	32, 85	Ohite	125

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ka]	
Kaṁsaṁ	273	Kappitakesamassu	168
Kaṁsapajjotane	278	Kabyapathānupannā	66
Kaṁsupadhāraṇā	273	Kamantaṁ	142
Kaṁse	280	Kampare	343
Kakkaṭā	316	Kambalassatarā	8
Kakkārujātāni	313	Kambukāyūradharā	15
Kaṅkhā	117	Kammaṁ	128
Kaṅgubijā	370	Kammadheyyesu	201
Kacchāya	371	Kammantaṁ	207
Kacchikārā	312	Kammassa	129
Kaṅcanapaṭṭena	68	Kammassakāse	133
Kaṅcanamaṇidaṇḍāni	69	Kammāraputto	128
Kaṅcanamaye	168	Kayirā	323
Kaṅcanavelliviggahā	169	Karaṅjakakudhāyutaṁ	290
Kaṭaṁ	183	Karatiyo	313
Kaṭamāyā	316	Karassu	121
Kaṭukaṁ	278	Kariyā	203
Kaṭeruhā	314	Kareṇusaṅghassa	263
Kaṇikārā	267, 314	Karerimālā	310
Kaṇṭakanicitā	142	Karoṭiyā	385
Katatto	200	Kalāpaṁ	126
Kattāraṁ	155	Kalāpasannaddho	68
Katte	208	Kalimeva	117
Kadambā	312, 318	Kasirā	375
Kandantā	377	Kassapabhāsitaṁ	117
Kandiṁsu	10	Kassapo	136
Kapaṇaladdhakehi	96	Kaḷāro	328
Kapiṅjarā	316	Kākolasaṅghehi	139
Kapitthā	310	Kākolā	343
Kappāsapicurāsi	29	Kāmaṁ	220

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ka]	
Kāmado	263	Kucchismim	141
Kāmasā	27	Kuñjavājitā	316
Kāmā	81, 381	Kuñjarājaññahayānuciṇṇaṁ	191
Kāyā	113	Kuṭajī	305
Kāyūraṁ	382	Kuṭṭhatagarā	305
Kāyūradhārino	99	Kuḍḍamukhī	121
Kālaññutācittasāro	147	Kuṇālakā	175
Kālaññū	201	Kuṇḍale	366
Kālā	169	Kutūhalā	294
Kālūpakūjino	318	Kuddhopi	153
Kāsikaṁ	97	Kuppilasādisā	69
Kāsikasucivatthadharā	89	Kumāraṁ	257
Kāsiputtaṁ	19	Kumāre	76
Kāsissa	45	Kumudā	110
Kāḷakā	316	Kumbhathūnike	176
Kālūpakālā	141	Kumbhampa'ñjalim	203
Kimsukavalliyo	314	Kumbhīlā	177
Kiñci	154	Kurarā	318
Kimpurisāyutaṁ	290	Kuruyo	179
Kittimā	39	Kurūnaṁ	185
Kilantā	272	Kula'māgamā	130
Kilantānaṁ	300	Kulā	316
Kisittho	260	Kulāvarā	312
Kisiyā	159	Kuveraṁ	168
Kīṭā	59	Kusalaṁ	285
Kīḷanaṁ	343	Kusalā	156
Kukutthakā	316	Kusumbharā	312
Kukkuṭā	316	Kuhakā	64
Kucchi	246	Kuhitvā	64
Kucchisaññamanabbhanto	147	Kuḷīrakā	318

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Kha]	
Kūjantaṃ	290	Khādituṃ	335
Kekakebhi	181	Khiḍḍaṃ	154
Kevalā	164	Khippaṃ	184
Kesaggahaṇaṃ	278	Khiyyanti	258
Kesā	344	Khīṇamedho	199
Kokā	298	Khīyati	321
Kokilābhirudam	45	Khīrapītāva	340
Kocchaṃ	198	Khīrasappi	306
Koṇcaṃ	371	Khuddapupphiyo	314
Koṭṭhasuṇā	315	Khuddena	337
Koṭṭhā	318	Khubhittha	253
Kontimārāya	258	Khettaṃ	202
Kopaneyye	153	Khettaññuṃ	254
Komārī	357	Khemā	188
Komudiyā	107	Khomāva	311
Koliyā	168		
Kovido	123	[Ga]	
Koviḷārā	305	Gacchaṃ	120
Kosā	198	Gacchaññeva	278
Kosiyassa	27	Gacchāma	163
		Gacche	199, 234
[Kha]		Gaṇī	109
Khajjurī	168	Gaṇena	221
Khaṇaṃ	114	Gaṇhassu	97
Khattiyamantā	66	Gaṇhāmase	27
Khadiraṅgārasannibhaṃ	68	Gatā	294
Khadirā	303	Gatimā	189
Kharamukhāni	370	Gantā	202
Kharā	143	Gantvāna	211
Kharena	158	Ganthitā	305
Khalati	204		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
	[Ga]		[Ga]
Ganthenti	132	Goṭaviso	113
Gandhabbe	162	Goṇasirā	316
Gandho	313	Gotamiputta	97
Gami	275	Gonake	280
Gavaṃ	66	Gohanuveṭṭhanena	278
Gavaṇḍā	177	Goyāniye	179
Gavapphalo	239		
Gahītā	66		[Gha]
Gahessati	332	Gharaṃ	352
Gāmaṇīyehi	272	Ghare	202
Gāme gāme	370	Ghātayāmase	255
Gārayhassa	323	Ghātetuṃ	205
Giṅgamakaṃ	382	Ghātesī	94
Giddhikatā	66	Ghusite	366
Gimhā	311	Ghorarūpo	140
Giraṃ	200	Ghore	276
Girāsakhilanelaṅgo	147	Ghoso	253, 378
Giriṃ	46		
Girigabbharaṃ	290		[Ca]
Giripunnāgā	305	Cakkhuṃ	111
Giribbaje	381	Cakkhu	376
Girīnaṃva	353	Caṅkorā	316
Guṇaṃ	110	Candaṃ	96
Guṇasantikaṃ	115	Candake	118
Guṇā	136	Candakena	98
Guṇino	99	Candanamudukagattehi	93
Guṇe	116	Candanasamācāre	275
Guyhappakāsiyesu	118	Candasamamhi	121
Gogaṇisādakā	316	Candasūriyā	89
Goṭakā	316	Capalo	328

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]		[Ca]	
Campakadalamissāyo	97	Citrappaḷerughusite	246
Campeyyakā	168	Citrapekhuṇā	318
Cammadharā	385	Citrā	175, 177
Cammavāsī	303	Citrāni	69
Caraṃ	35	Ciraṃ	28
Cara	161	Cīraṃ	268
Carassu	220	Cetanakā	211
Caritaṃ	221	Cetapāmokkho	285
Calanī	316	Cete	193
Cāgādhimānaso	252	Celāvakā	316
Cāgo	136	Celukkhepaṃ	104
Cāṭaṅca	203	Codesi	109
Cātumāsā	107	Corasamā	64
Cāpasatāni	48	[Cha]	
Cāpo	199	Chakaliṃ	343
Cāmaramorahatthehi	280	Chakalīva	343
Cāmarī	316	Chacca	180
Cārupubbaṅgī	244	Chaṭṭhā	132
Cārutimbarukkhā	305	Chattaṃ	145
Ciñcabhedakaṃ	347	Channo	358
Citakā	343	Chamā	265, 303
Citakāyaṃ	364	Chāto	145
Cittaṭṭho	202	Chāpaṃ	343
Cittapattā	383	Chāpā	343
Cittamataṃ	109	Chinda'jja	155
Cittasanthate	280	Chupitā	69
Cittasibbanā	69	Chekapāpakaṃ	198
Cittā	69	Chejjā	314
Cityā	52	Chetvā	204
Citrakā	316	Chedayissāmi	46

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ja]		[Ja]	
Jagghitampi	294	Jiṇṇo	294
Jacco	131	Jito	184
Jaññāmu	139	Jine	359
Jaññāsi	40	Jīno'si	184
Jaṭaṁ	303	Jīyare	301
Jaṭinī	336	Jīyetha	338
Jaṇṇutagghā	311	Jīvare	28
Janinda	156	Jīvasokinaṁ	279, 375
Janasandho	194	Jīvikatthā	55
Jantubhi	58	Jīvikā	375
Jambū	310	Juṇhaṁ	107
Jambonadaṁ	68	Jūte	183
Jambonadassa	166	Jessantaṁ	261
Jayantaṁ	300	[Jha - Ña]	
Jalle	176	Jhāpitā	316
Javo	130	Ñātibhato	215
Jātavedaṁ	48, 52	Ñātī	164
Jātavedo	57	Ñāyañca	111
Jātā	383	Ñāyehi	137
Jātiyo	130	[Ṭha - Ḍa]	
Jāto	116	Ṭhānaṁ	221
Jānaṁ'ti	300	Ṭhitāṁ	185
Jānanto	85	Ṭhitacittaṁ	147
Jānapado	86	Ṭhitā	272
Jānāsi	226	Ṭhito	239
Jāyati	57	Ḍaṁseyyaṁ	15
Jālino	344	[Ta]	
Jigīsaṁ	168	Taṁ	39
Jiṇṇaṁ	145	Tagarañca	126
Jiṇṇassa	294	Tagarā	312

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]		[Ta]	
Tathāvidhamhā	139	Tulā	196
Tadantarā	117	Tulasīhi	313
Tanumajjhimā	273	Tuliyā	316
Tapassī	154	Tūriyatāḷitasan̄ghuṭṭham̄	176
Tappeyya	189, 201	Tūlaphassasamūpamā	310
Tamaṅ	107	Tejasan̄khayaṅ	199
Tamonudo	229	Tejasā	25
Tambakkhī	363	Tejassī	15
Tambanakhim̄	193	Tevijjasan̄ghā	67
Taruṇāva	169	Toraṇamaggesu	175
Tāto	96	Tya'mham̄	279
Tādisaṅ	58	[Tha]	
Tādisā	7	Thālāhi	239
Tāyatha	101	Thiyo	294
Tālāva	314	Thūlā	306
Tālisā	315	Thevanti	305
Timsati	180	[Da]	
Tiṭṭhanti	312	Dakkham̄	139
Tiṭṭhaselā	65	Dakkhiṇassa	282
Tiṇalatāni	42, 336	Dakkhiṇā	306
Tiṇāni	310	Dakkhisi	290
Tittirāyo	316	Dakkho	200
Tidivokacarā	169	Dajjā	187
Tibbam̄	239	Dajjāsi	260
Tibbāni	239	Dajjemu	216
Tilakāhato	329	Daṭṭhum̄	360
Tīham̄	191	Daṇḍena	255
Tuccharūpā	64	Datvā	281
Tumulo	140, 183	Dadato	323
Tulamaṇḍale	125	Daddallamānam̄	171

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Da]	
Dantaṁ	110, 148	Dāsīdāso	332
Dantāvaraṇasampannā	383	Dāsiyaṁ	335
Dantiṁ	254	Dāse	78
Danto	154, 200	Dijābhigūṭṭhaṁ	170
Dabbena	364	Diṭṭho	102
Damo	136	Ditto	38
Dayesi	260	Diddho	126
Daraṁ	199	Dindibhā	316
Daliddassa	279	Dinnapubbaṁ	201
Daliddī	279	Dinno	190
Dassati	323	Dibbaṁ	95
Dassanaṁ	160	Dibbā	357
Dassanesu	130	Dibyō	120
Dassitā	369	Disaṁ	53
Daharā	87	Disā	369
Dahariyaṁ	294	Dīghamaddhānaṁ	285, 371
Daḷhaṁ	373	Dīghuttaroṭṭho	328
Daḷhabandhaṅca	100	Dīpaṁ	144
Daḷhabandhanaṁ	329	Dīpiyo	316
Daḷhā	149	Dīpe	272
Dātave	41	Dukkaṭakammakāriṁ	141
Dānaṁ	252	Dukkathitaṁ	58
Dānā	258	Dukkaraṁ	357
Dāyādā	375	Dukkhaṁ	98
Dāye	198	Dukkhataraṁ	331, 344
Dāraṁ	233	Dukkheṇa	268
Dārakeva	324	Duṭṭhaviṣaṁ	128
Dāsakumārake	297	Dudīpopi	50
Dāsampi	45	Dubbalā	159
Dāsā	186	Dubbhiṁ	27

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Dha]	
Dubhato	69, 263	Dhajaggāni	305
Dumapariyāyesu	303	Dhanam	198
Dumā	168	Dhanadāyake	386
Dume	290	Dhaniyati	161
Dummī	40	Dhanutakkārī	312
Dummedho	301	Dhanena	185
Dummocayā	66, 124	Dhammam	123
Duyiṭṭham	294	Dhammakāmo	190
Duratikkamo	15	Dhammagū	157
Durāyutaṃ	170	Dhammañca	111
Duritthiyā	116	Dhammapaṇḍarachattako	147
Dullabham	160	Dhammapālo	192, 194
Dūtā	344	Dhammaladdhā	166
Dūram	343	Dhammavidū	157
Dūre	298	Dhammavinayakusalo	74
Deḍḍubhassa	40	Dhammā	217
Devakaññāyo	104	Dhammāhaṭam	160
Devaññataro	49, 50	Dhammiko	219
Devatā	214	Dhamminam	273
Devato	136	Dhamme	239
Devaparisā	103	Dhammo	136, 160
Devavāhavaham	168	Dharaṇīruham	244
Devā	88	Dhavassakaṇṇā	303
Devesu	58	Dhātimātaram	119
Dovilā	305	Dhāto	337
Dosinā	110	Dhārayeyya	337
Dvāre	175	Dhiti	148
Dvirasaññu	65, 67	Dhitimā	189
Dvesattarattassa	119	Dhiratthu	205
		Dhītaram	8

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Dha]		[Na]	
Dhītukāmo	215	Namo	244
Dhīrasammato	109	Nayanti	63
Dhīrassa	148	Nayeyyumaṃ	156
Dhīro	123	Nayehi	137
Dhuvaṃ	45	Naraṃ	154
Dhūmasikhim	57	Naravarādhipaṃ	110
Dhenuva	276	Nalātantaṃ	69
[Na]		Navamiyaṃ	294
Nam	342	Nassanti	294
Nakkhatte	296	Naḷasannibhā	316
Nagaraṃ	104	Naḷiññaṃ	221
Nagare	168	Nāgaṃ	380
Naccagītaturiyābhinādite	239	Nāgakaññā	236
Naccagītehi	386	Nāgakuñjara	160
Najjāyo	177	Nāgadantaṃ	158
Najjuhā	303	Nāgamallikā	168, 314
Naṭṭhe	298	Nāgādhipatiṃ	220
Nadati	371	Nāge	162
Nadiṃ	276	Nāgena	38
Nadīnaṃ	276	Nādiyo	314
Naddhaṃ	236	Nānāratte	382
Nandane	88, 305	Nānāratanassa	164
Nandanti	236	Nānāmūlaphalākiṇṇe	322
Nandayantā	380	Nānāsakuntābhirudaṃ	170
Nandiṃ	104, 386	Nikīḷitaṃ	221
Nandiyo	320	Nikūjimsu	384
Nappapateyyum	246	Niketam	234
Nabhā	69	Nikkayaṃ	365
Namassissaṃ	346	Nikkiṇissāmi	364
		Nikkham	25

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Na]	
Nikkharajjūhi	272	Nirayamhi	141
Nikkhippa	279	Nirayānam	79
Nikhīṇapattova	265	Niraye	125
Nigatiyo	132	Nirāsaṃ	155
Nigamo	254	Niliyā	314
Nigaḷabandhakāpi	81	Niluñcitaphalo	129
Nigguṇḍī	312	Niluñcito	130
Nigrodham	45	Nivātañjalikubbaro	147
Niccama	67	Nivātavutti	189, 200
Nijjhata	301	Nivātavuttiyottako	148
Nijjhāpetum	287	Niviṭṭhā	124
Niṭṭhitam	168	Nivesanam	138
Nidaheyyāsi	259	Nivesane	175
Niddhantā	69	Nisāmehi	282, 372
Nidhim	207	Nisitāsina	114
Nipako	197	Nisīdantu	118
Nipāko	239	Nissamsayataṃ	137
Nibbhoge	338	Nihatamāne	177
Nimmitam	174	Nihate	177
Nimmite	168	Nīcekalambakā	313
Niyamputtam	8	Nīlakā	318
Niyatim	117	Nīlapupphī	313
Niyato	200	Nīlavatthadharā	369
Niyojenti	84	Nīlāni	310
Niyyam	110	Nīlodam	16
Niyyamsu	90	Nīhatā	350
Niyyātha	100	Ne	322
Nirajjati	272	Negamehi	75
Nirajjaham	274	Neti	148
Nirayam	127	Nettimso	100

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
	[Na]		[Pa]
Nenti	127	Pajjunnoriva	203
Nelapatim	341	Pajjhāyasi	161
No	345	Pañcasatāni	138
No	228	Pañjalikato	273
Nhāte	322	Pañjalikā	378
Nhāpakasunhāpitā	89	Pañham	187
	[Pa]	Pañnam	57
Paṁsukuṇṭhitā	342	Paññattam	113
Paṁsunā	93	Pañnavā	201
Pakatā	136	Paññā	220
Pakato	285, 298	Paññāṇam	278
Pakiriṁsu	58, 380	Paññāya	189
Pakiriya	120	Paññe	201
Pakkandurū	10	Paṭaccarī	115
Pakkamati	278	Paṭikutthakā	316
Pakriya	44	Paṭiggaham	300
Paṅkamhi	274	Paṭiggahitam	287
Paṅgurā	312	Paṭigham	86
Pacalākā	316	Paṭicchati	132
Pacurā	76	Paṭipajja	25
Paccayaṁ	380	Paṭipajjatha	275
Paccayena	239	Paṭipajjimsu	385
Paccuggatā	181, 340	Paṭipannāni	68
Paccuṭṭhenti	343	Paṭipādentu	364
Paccūhā	357	Paṭipūjitā	271
Paccekaṁ	48	Paṭibhāti	343
Pacchato	222	Paṭibhānānipi	95
Pacchā	205	Paṭimuñcatu	94
Pacchimā	306	Paṭiyatto	385
		Paṭiyādetha	78

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Paṭisammodi	111	Patte	200
Paṭhamam	98	Pattehi	143
Paṇḍahi	205	Patto	16
Paṇunnam	140	Patham	148
Paṇḍitam	240	Pathaddhiyo	175
Paṇḍite	162	Pathabyā	244
Paṇḍu	159	Padakkantaṃ	343
Paṇḍukambalā	268	Padakkhiṇam	203, 281
Paṇḍubeluvam	347	Padacarā	166
Paṇṇasālam	290	Padinnamhi	273
Paṇṇasālāyo	175	Padumapattānam	97
Patāpavam	57	Padumuttaro	314
Patārayim	214	Panudahissāmi	278
Patim	338	Panthā	298
Pati	121, 258	Panthe	145
Patiṭṭhā	135, 300	Pannavīsati	180
Patitam	200	Papateyyam	264
Patitā	265	Paputtā	96
Patitiṭṭhantu	370	Pabbajī	50
Patimanteyya	198	Pabbataṃ	170
Patissutā	353	Pabbatakūṭamajjhe	170
Patī	383	Pabbājesi	268
Patītarūpā	229	Pamadāhi	192
Patītā	381	Pampakā	316
Pate	42	Payirupāseyya	201
Pattam	359	Paratthaddho	26
Pattapuṭasseva	127	Paradārassa	128
Pattā	87	Parantapam	380
Pattikā	332	Paramo	64
Pattī	110	Paralokam	96

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Paraloke	98	Palitā	246
Parikiṇṇaṁ	257	Palissutāhi	239
Parikiṇṇā	93	Paluddhabālā	64
Parikiṇṇāyo	343	Pavajjimsu	10
Pariggayha	68	Pavatti	288
Pariggahaṁ	155	Pavanaṁ	301
Pariciṇṇo	57	Pavantu	369
Pariññāya	155	Pavāsaṁ	96
Pariṇāmitā	35, 168	Pavāhayi	379
Paridhāvati	285	Pavisa	16
Paripucchako	190	Pavisantaṁ	268
Paribhāsimsu	294	Pavisitvā	164
Paribhogehi	310	Pavissa	64
Pariyāgataṁ	131	Pavecchato	245
Pariyāyitvā	285	Pavedaya	286
Pariyāvaruṁ	346	Pavedeti	86
Parivajjayassu	217	Pavesi	104, 386
Parivaṇṇayantā	65	Pasaṁsāma	363
Parivadantikā	318	Pasādiyā	306
Parivārayuṁ	298	Pasuṁ	20, 202
Parisaraṁ	46	Pasū	130
Parisumbhanā	278	Passa	276
Parihāyati	376	Passesi	336
Parihārañca	145	Pahūtakāmo	191
Parosahassaṁ	179	Pahūtayoggo	107
Palasate	280	Pahūtatarā	18
Palātāni	265	Pākassa	166
Palālakkhalasannibhā	305	Pāṭipādakam	382
Palāsādā	177	Pāṭiye	179
Palikhaṁ	175	Pāṇim	217

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pāṇissare	176	Piyam	164
Pāṇe	63	Piyassa	302
Pāṇehi	379	Piyāya	237
Pātuṃ	346	Piyena	349
Pāturahu	45	Piyo	349
Pāto	354	Pissati	301
Pādakā	336	Pissāmi	99
Pādasaññamanemiyo	147	Pītāva	303
Pādā	69	Pīlamānāva	268
Pādukā	145	Pucimandatthanī	169
Pāde	374	Puññaṃ	57
Pāpaṃ	244	Puññasiddhiṃ	137
Pāpayātu	233	Puññāni	358
Pāpenti	127	Puṇṇapattaṃ	302
Pāpesu	21	Puṇṇā	41
Pārijaññā	312	Puṇṇāhi	239
Pārevatā	305	Puttakā	347, 381
Pāletu	381	Puttakāmāyo	86
Pāvimsu	371	Puttake	362
Pāvisuṃ	183	Puttajīvā	305
Pāvekkhi	229	Puttaparivuto	80
Pāsāde	121	Puttayaññena	79
Piṅgalaṃ	45	Puttāni	347
Piṅgalā	179	Puttehi	75
Piṅgalāyo	316	Puthu	346
Piṅgalo	329	Puthulomanisevitā	178
Picu	316	Puthuso	48
Pitaro	112	Puthū	10
Pitujampi	381	Puppharasamattā	305
Pitusantikam	163	Pupphasanthato	385

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pupphā	370	Pokkharāṇiḡharā	306
Pupphābhihārassa	15	Pokkhare pokkhare	306
Pupphehi	312	Poṭakilaṃ	278
Pubbanimittāṃ	346	Porāṇaṃ	320
Pubbapathānugatena	163	Porisiyaṃbalena	66
Pubbāparaṃ	123	Posaṃ	145
Pubbeva	82	Posiya	96
Pumunā	331	Plavaṅgame	276
Puraṃ	46		
Purato	385	[Pha]	
Puratthā	65	Phaṇiḡjako	313
Purāṇaṃ	194	Pharusāṃ	198
Purāṇā	136	Phalaṃ	337
Purimaṃ	53	Phalati	100
Purisaṃ	166	Phalliyā	305
Puriso	33, 305		
Pure	65	[Ba]	
Pūjayi	27	Bajjha	264
Pūjito	198	Bajjhare	268
Pūti	126	Bandhanā	386
Pekkhateva	356	Bandhanāraho	255
Pekkhasi	16	Bandhukapupphehi	180
Pekkho	66	Babhūva	183
Pekhuṇahatthāni	69	Barihīnaṃ	263
Pecca	188, 191, 204	Balaggā	287
Pettikaṃ	39, 259	Balaggāni	175
Pelakā	316	Balaṅkapādo	328
Pesiyo	332	Balisā	124
Pokkharāṇiyā	315	Baliyare	111
Pokkharāṇī	305	Bahi	344

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ba]		[Ba]	
Bahuko	314	Brahābāhu	15
Bahudukkhā	96	Brahāraññā	93
Bahupākāratoraṇaṃ	175	Brahmabandhuyā	323
Bahusākhaṃ	371	Brahmayānaṃ	358
Bahū	177	Brāhmaṇavaṇṇaṃ	303
Bahūtaso	316	Brāhmaṇā	64
Bālā	202	Brāhmaṇānaṃ	252
Bālānaṃ	66	Brāhmaṇo	85
Bālehi	113	[Bha]	
Bālyaṃ	199	Bhakkhayantu	239
Bāhārasī	64	Bhaginīmālā	168
Bāhusaccaṃ	147	Bhagganāsako	329
Bālhaṃ	199	Bhaṅgo	20
Bindussarā	290	Bhaṇe	198
Bimbajālaṃ	263	Bhaṇḍī	314
Bilasataṃ	99	Bhaṇḍutittiraṇāmakā	316
Bilā	361	Bhattā	260
Biḷārā	177	Bhattāraññeva	200
Bījakopi	122	Bhadrakkhā	318
Bujjhassu	102	Bhantu	369
Buddhisampanno	201	Bhamate	343
Byagghassa	346	Bhayā	144
Byagghinasā	316	Bhayānako	329
Byathitamānaso	135	Bhayāpaṇunnā	186
Byapahataṃ	107	Bhariyaṃ	193
Byamhito	223	Bhariyā	65
Byāpannasūdakā	65	Bhariyāya	192
Byāvaṇo	117	Bhavaṃ	191
Byāviddhā	306	Bhavane	130
Brahā	214		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Bha]		[Bha]	
Bhavanti	211	Bhūmindharo	236
Bhavāmase	352	Bhūmiyo	176
Bhavissare	273	Bhūmyā	278
Bhaveyya	305	Bhekavaṇṇā	305
Bhassarā	316	Bhesmaṁ	16
Bhākuṭi	356	Bhogampi	84
Bhājeti	255	Bhogaluddho	298
Bhātaro	340	Bhogavatī	168
Bhāyittha	211	Bhogā	308
Bhāradvājo	307	Bhoginaṁ	27
Bhāro	125	Bhogī	227
Bhāvaṁ	197	Bhojaṁ	57
Bhāvasetṭhi	116	Bhojetuṁ	49
Bhāvitattā	27	Bhovādi	63
Bhāve	214		
Bhāvena	229	[Ma]	
Bhāsamānaṁ	223	Mamsaṁ	91
Bhiṁsanakaṁ	326	Mamsikuṭṭhā	312
Bhinnāgate	128	Makarandehi	305
Bhisam	286	Makkaṭā	316
Bhismā	75	Makkhikā	313
Bhīmaseno	48	Maggam	74
Bhuñja	347	Maṅgalyam	24
Bhuñje	189	Maccā	57
Bhutvā	64	Macchasaṁyutā	370
Bhūtabhabyānaṁ	79	Macchā	181
Bhūtā	273	Mañcātimañce	176
Bhūnahaccam	367	Mañjuke	263
Bhūnahatā	93	Mañjussarā	318
Bhūnahuno	57	Mañjū	384

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ma]	
Maññamāno	198	Manosārathiko	147
Maññeyya	260	Manoharam	171
Maṇidaṇḍavicittakaṃ	69	Mantaṃ	323
Maṇimekhalam	382	Manteyya	198
Maṇiratanam	233	Mandakā	370
Maṇḍalassa	168	Mandālakā	316
Mataṃ	345	Mayūraakoṇcābhirudam	16
Matā	343	Maraṇāgamāya	221
Matimā	189	Marīcidhammam	56
Mattā	272	Masaṃ	303
Matthakāsinaṃ	263	Masakkasāram	170
Madāya	198	Mahatī	371
Maddā	181	Mahā	144, 253
Madhum	306	Mahāpatham	239
Madhu	315	Mahāpākāratoraṇam	386
Madhugandhiyā	314	Mahābhūtagaṇālayo	369
Madhutthikā	305	Mahāsanam	49
Madhupippalam	290	Mahissamapi	28
Madhumadhukā	305	Mahī	18
Madhulaṭṭhi	315	Mahesakkho	45
Manam	205	Mahesīhi	75
Manaso	244	Mahodadhi	314
Manusāsituṃ	288	Māṇavam	375
Manussam	65	Māṇavassa	236
Manussabhāvo	66	Māṇavā	303
Manussaloke	226	Māṇavo	347
Manusso	7	Māṇavoti	236
Mano	65	Māṇike	382
Manojavo	136	Mātīnam	160
Manopaṇidhisampanno	197	Mātugiddhino	337

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ma]	
Mātujaṃpi	381	Mucalindassa	312
Mādisā	84	Mucalindo	49
Mānasaṃ	373	Muñcare	239
Mānusā	357	Muṭṭhikā	176
Mānusiṃ	132	Mudu	189
Mānusiṇiva	383	Mudukā	111
Māyā	59	Muducittakasanthate	111
Mārayeyyūṃ	63	Mudupaccatthate	111
Mālaṃ	132	Mudhā	228
Māladhārine	322	Mupaṭṭhitā	109
Mālāgandhavilepanā	370	Mupayānakā	306
Mālāguṇā	100	Muhūṃ	276
Mālāva	305	Muhuttaṃva	110
Mālyaṃ	121	Muḷālibhi	306
Māvasesi	226	Mūḷālivattakaṃ	347
Māsaṃ	33, 239	Mūḷho	123
Māhāresi	216	Mekhalāṃ	382
Migā	340	Methunake	297
Migī	245	Mokkho	386
Mige	198	Modituṃ	109
Mitaṃ	202	Mhitapubbe	107
Mitabhāṇisilesito	147	[Ya]	
Mittānaṃ	189	Yaṃ	326
Miyyāhaṃ	264	Yakkhabhūtabhabyāni	101
Milakkhū	58	Yakkho	329
Missā	180	Yajati	91
Missitaṃ	337	Yajamāno	274
Mukhaṃ	63, 69	Yaññatantaṃ	49
Mukhaphullaṃ	382	Yathānubhāvaṃ	49
Muggatiyo	313	Yathāpakārāni	65

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ya]		[Ra]	
Yathāpadesaṃ	48	Rakkhase	162
Yathāmatim	207	Rajo	310
Yamaniddesakāribhi	142	Rajohato	148
Yamasādhanam	274	Rajjassa	288
Yasasā	171	Rajjuyā	264
Yācakaṃ	258	Rajje	288
Yācati	329	Raññaṃ	183
Yācanti	378	Rañño	197
Yācamānaṃ	216	Raṭṭham	80
Yācayogī	323	Raṭṭhavaḍḍhane	253
Yācituṃ	287, 321	Raṭṭhā	81
Yācito	321	Rataṃ	128
Yātānuyāyī	218	Ratanamayaṃ	382
Yādisakīdisā	375	Ratiṃ	154
Yānaṃ	110-168	Ratihīno	117
Yānena	149	Rattī	140
Yāpaniyaṃ	111	Ratte	331
Yāmunam	8, 46	Ratyā	271
Yāyantaṃ	267	Rathamaṇḍalaṃ	285
Yāyitvā	110	Rathavaradhuragate	90
Yāvanto	384	Rathasaññāto	147
Yujjhamāne	84	Rathiyā	9
Yuttaṃ	142, 166	Rathe	272
Yuvā	68	Rathesu	142
Yūthassa	263	Ramaṇīye	381
Yūthānaṃ	276	Ramamānaṃ	257
Yogayutto	57	Ramāpeyyuṃ	93
Yogayogena	64	Rammake	290
Yogo	148	Rammarūpaṃ	374
Yonito	186	Rammā	318

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra]		[La]	
Rasmiyo	148	Lakkhaṇe	275
Rājakañṇāyo	103	Laṅghī	316
Rājakalī	102	Lajjī	332
Rājadaṇḍāya	323	Laddhadvāro	198
Rājapabbajitā	268	Laddhapaccayā	287
Rājaparisā	103	Laddhā	219
Rājaputtī	264	Laddho	228
Rājavasatim	195	Lapanajātā	69
Rājavasati	203	Labujā	305
Rājasetṭho	187	Labbhā	331
Rājino	200	Labhataṁ	96
Rājīyo	179	Labhe	198
Rājisi	290	Labhetha	246
Rājūhiva	64	Lambamāno	214
Rāmam	340	Lambim̐su	10
Rukkhapakkāni	347	Lahum̐	336
Rucim̐	107	Lahu	147, 148
Rucci	98	Lākhārasarattasucchavī	169
Rucchati	331	Lājā	370
Ruṇṇamukho	297	Luddakamme	141
Rūpiyapakkharaṁ	110	Luddakammo	74
Rūpe	149	Luddā	64
Rodantiyā	33	Luddena	329
Rodhayi	232	Luddehi	140
Rohitā	315	Lokāpacito	57
Rohinīheva	363	Lokāyatikaṁ	189
		Loke	154
[La]		Lokyaṁ	44
Lakkhaṇaṁ	285	Loṇakarā	57
Lakkhaṇavarūpapannā	77	Lobhadhammaṁ	155

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
	[La]		[Va]
Lobho	148	Vaṇṇena	321
Lohapiṭṭhā	316	Vaṇṇo	214
Lohamassu	329	Vataṃ	225
Lohitakāni	310	Vattavataṃ	16
Lohitakkho	15	Vattasampanno	189
	[Va]	Vadetha	76
Vaṃsabhūmiyaṃ	128	Vadhāya	220
Vaṃsarājā	255	Vadho	102
Vaṃsova	199	Vanagumbāyo	349
Va	276	Vanacetyāni	18
Vaggamānāva	343	Vanamajjhato	16
Vaggū	290	Vanarājehi	178
Vaṅkassa	298	Vanavikāse	263
Vacanaṃ	80	Vanibbake	271
Vacanaṭṭhena	272	Vandāmi	374
Vacana	265	Vammadharāni	193
Vacchagiddhāva	276	Vayanā	312
Vacchasi	16	Varaṃ	172
Vajantaṃ	141	Varato	49
Vajjā	300	Varadaṃ	246
Vajjhañcāpi	246	Varaddhanena	172, 184
Vajjhayitvāna	301	Varavaṇṇābhe	244
Vajjhā	64	Varassu	244
Vañcanā	65	Varārohā	351
Vaḍḍhanaṃ	189	Varāvaram	192
Vaṇibbake	201	Varāhā	177
Vaṇṇagandharasuttame	305	Varuṇassa	8
Vaṇṇabalūpapanno	214	Valabhiyo	164
Vaṇṇarūpaṃ	159	Valīnaṃ	329
		Vallibho	314

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vasaṃ	278	Vāḷānaṃ	263
Vasatu	256	Vāḷehi	140
Vasavattī	80	Vikaṭo	329
Vasinā	48	Vikampeyya	196
Vasī	58	Vikalaṃ	121
Vassati	141	Vikassamānaṃ	139
Vassamānassa	263	Vikāsītā	48
Vassavarā	272	Vikkiṇeyya	357
Vahanti	65	Vikkandi	298
Vācapeyyena	362	Vikkiṇātu	328
Vācākatā	66	Viggaho	155
Vācāsaññaṃakūjano	147	Vighāsādā	316
Vātacchupitā	382	Vicarāma	98
Vātānamaviyaggatā	111	Vicare	140
Vātena	69	Vicittam	310
Vāmato	323	Vicittapupphasanthatā	311
Vāyanti	126	Vicitto	385
Vāyasā	278	Viccinam	183
Vāraṇā	312	Vijayo	108
Vāraṇābhirudā	318	Vijahissasi	207
Vārijasseva	332	Vijjutā	353
Vāripītāva	340	Vijjuriva	69
Vārivaho	321	Vijjuva	169
Vāruṇim	271	Vijjhanti	141
Vāruṇīva	268	Vitacaṃ	143
Vāsanti	314	Vitatantaraṃso	15
Vāsavassa	53, 170	Vitatā	9, 310
Vāsā	168	Vitaremu	156
Vāsī	294	Vittā	239
Vāhibhi	148	Vittena	165

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vitto	326	Viyūḷhāni	175
Vidaḍḍhakāyam	143	Viramissam	258
Vidahū	185	Vivattanti	343
Vidū	15, 26	Vivattissati	100
Vidhamsetum	287	Vivane	344
Vidhamam	254	Vivarati	28
Vidhānavā	189	Vivaratu	185
Vidhānavidhikovido	201	Vivari	187
Vidhāvantaṃ	141	Vivasāne	271
Vidhuroti	186	Visaghātānaṃ	27
Vidhentu	118	Visajjāma'ham	220
Vidheyyo	194	Visesagū	359
Vinato	329	Vissasate	196
Vinassati	132	Vihantvā	51
Vinābhāvo	245	Vihiyyasi	265
Vinīto	200	Vītivattare	113
Vindati	20	Vuṭṭhapetvāna	374
Vipulā	18	Vutti	111, 188
Vipulo	253	Vuddhisevī	148
Vippanaṭṭho	298	Vetaraññe	143
Vippavasena	260	Vetālike	176
Vippārentu	369	Vedajjhagatāni	56
Vibhāvī	211	Vedanam	115
Vibhūsaṭṭhānā	154	Vedayissāmi	257
Vibhedikā	305	Vedisā	331
Vimale	159	Vedesi	115
Vimānaṃ	18, 220	Vedham	328
Vimānato	79	Vedhaverā	278
Viyaggharājassa	194	Vepulam	170
Viyatto	211	Veyyagghe	272

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Sa]	
Veyyāvaṭikaṃ	101	Sakhilo	189
Veram	28	Saguḷāni	297
Vesārajatidaṇḍako	148	Saggaṃ	387
Vessavaṇaṃ	168	Saggakāmā	102
Vessānaraṃ	50	Saggakāmena	87
Veḷuriyakarodāyo	178	Saggā	316
Vossaggavibhaṅgaṃ	65	Saggātimāno	125
Vohāraṃ	117	Saggāna	74
[Sa]		Saṅkhā	186, 370
Sam	107, 198	Saṅkhātā	189
Samyato	198	Saṅkhubhitaṃ	58
Samvidhetvāna	207	Saṅgati	117
Samvibhāgapaṭicchado	147	Saṅgamaṃ	121
Samvibhāgī	189	Saṅgahetā	189
Samvutindriyo	197	Saṅgaho	188
Samvesanākāle	332, 340	Saṅgītiyova	303
Samsayo	260	Saccam	58
Samsaram	114	Saccavākyasamattaṅgo	147
Samsādiyā	306	Saccavādī	188
Sa-indakā	353	Sajantaṃ	44, 52
Sa-upādheyyaṃ	254	Sajibbo	214, 227
Sakaṃ	305	Sajīvavā	66
Sakiṃ	303	Saṭhā	64
Sakuṇā	343	Saṇateva	276
Sakuṇānaṃ	344	Sataṃ	227
Sakuṇī	383	Satiṃ	294
Sake	274	Sati	33
Sakkaccam	190	Satipatodo	148
Sakhiyo	120	Satena	365
		Sattadhā	65

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sattā	128	Sappuriso	352
Sattubhattam	297, 306	Sabbakāmadade	162
Satthena	255	Sabbakāme	48
Sadisam	123	Sabbattham	25
Saddalāharitā	310	Sabbadisā	346
Saddahe	362	Sabbasamantabhogā	133
Saddahesi	84	Sabbayuddhānam	254
Saddhāya	323	Sabbavaṇṇisu	121
Saddhālobhasusāṅkhāro	147	Sabbānubhāvī	58
Saddhena	363	Sabhattuno	198
Sanantano	190	Sabhāyam	181
Sanivesanam	118	Samaṅgim	164
Santam	126	Samaṅginī	101
Santā	109	Samaṅgī	64
Santānam	300	Samacariyamadhiṭṭhito	116
Santānamayam	132	Samacariyā	149
Santāpe	276	Samajjasmiṃ	177
Santika	287	Samajjo	343
Santidhammam	58	Samaṇam	154
Santu	246	Samaṇabrāhmaṇe	201
Santhatāyutam	45	Samadantehi	148
Sandati	310	Samantato	44
Sandissanto	198	Samantaparito	18
Sandhāpitā	58	Samantavede	65
Sandhibyūhe	175	Samapajjatha	123
Sandhīyati	356	Samayaññū	201
Sannāhayantu	369	Samavhayantu	239
Sannipātimsu	384	Samāgate	183
Sappañño	123	Samāgantvā	294
Sappadaṭṭhamva	375	Samānamanacetasā	358

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Samānavaṇṇino	358	Sammodi	111
Samāno	57	Samhā	272
Samāsanā	194	Saraṃ	128, 346
Samāhitā	290	Saraṇaṃ	64
Samijjhatu	274	Sarassa	336
Samiddhaṃ	381	Sarāmi	130
Samiddhena	222	Sarīradāhā	57
Samuddajā	8	Sare	115
Samūha	78	Saro	126, 301
Samekkhiyāna	217	Sasakaṇṭakā	177
Samecca	64	Sasuraṃ	220
Sampakampatha	273	Sasolūkā	348
Sampaggaṇhāti	198	Savālabījanaṃ	254
Sampatanti	272, 303	Sahassaggaṃ	365
Sampatitaṃ	143	Sahatthipam	254
Sampatite	276	Sahassanettassa	18
Sampadālati	343	Sahassabāhu	48
Sampākaṃ	127	Sahā	168
Samphaṃ	200	Sahitabbato	297
Samphullā	33	Sahituṃ	200
Sambalaṃ	307	Sākhā	239
Sammatāya	219	Sākhāpattasamīritā	303
Sammatālaṅca	176	Sākhāsu	208
Sammato	116, 198	Sāgarantaṃ	50
Sammaddateva	306	Sātaputtā	129
Sammantaṃ	27	Sātave	125, 128
Sammāñāyena	362	Sāthabbanam	254
Sammukhaṃ	198	Sādum	189
Sammukhā	223	Sādhunarassa	217
		Sāmaggipekhamāno	222

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sāmasamasundarehi	93	Sivikāya	285
Sāmā	348	Sivimaggena	280
Sāmikasantike	350	Sivisuttamo	367
Sāyaṃ	45	Sivī	255
Sāyamāgatā	345	Sīlaṃ	116
Sārathi	149	Sīlamayā	239
Sālukaṃ	347	Sīlavā	189
Sāvam	32	Sīlasaṃvaranandhano	147
Sāvehi	78	Sīsakā	313
Sāsapo	314	Sīsapāvaraṇāni	312
Sāhasaṃ	185	Sihā	316
Sāḷiyaniḡghoso	92	Sihova	290
Sikhino	78	Sukkacchavī	278
Siṅghāṭakā	306	Sukkamatṭhaparivāraṃ	110
Siṅghāṭake	175	Sukhavacchite	326
Siṅca	367	Sukhasaṃvāso	200
Siṅcituṃ	374	Sukhiṃ	58
Sitā	318	Sukhedhitā	69
Sindhavā	110	Sukhesinaṃ	19
Sindhuyā	263	Suggatiṃ	127
Sippavā	200	Suṅkiyaṃ	164
Sippavādena	40	Suci	116
Siraṃ	46, 114	Suciṅṅaṃ	133
Sirīniḡguṇḍī	312	Sucodayantaṃ	142
Silābhuno	40	Sujjhanti	28
Silāmayā	168	Suṅisaṃ	193
Silāsani	141	Suṅopi	316
Siluttassa	40	Suṅhā	374
Sivāya	268, 276	Sutanuṃ	216
Sivikaṅṅā	271, 380		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sutādhāro	190	Suvammino	385
Suto	109	Susaññā	272
Suttaṃ	382	Susevitehi	136
Suttavajjaṃ	382	Sussati	28
Suttā	344	Susseyyum	57
Sutvāna	276	Suhadajjane	195
Sudaḍḍhagattam	142	Suhadehi	204
Sudassanakaniṭṭho	15	Sūkena	198
Suduggato	116	Sūtamaḡadhavaṇṇite	246
Suddhi	114	Sūdā	57
Sunimmitā	18	Sūde	176
Sunettaṃ	193	Setageru	312
Supatitthe	336	Setacchattaṃ	110
Supākāraṃ	175	Setacchikūṭā	318
Suppaṭiyādīto	196	Setapārisā	312
Subhagamānino	278	Setabījanī	110
Subhāsitaṃ	187	Setaratho	110
Sumanā	314, 381	Setasogandhikehi	290, 311
Sumedho	157	Setassā	110
Sumbhati	329	Setā	110, 179, 310
Suyyare	303	Seti	303
Surato	189	Senam	239
Surāmaṃsapabodhane	246	Senāpatīkule	115
Suvakokilā	318	Seniyo	374
Suvaṅgaṇaṃ	170	Senti	207
Suvaṇṇakhacite	120	Seyyasi	382
Suvaṇṇacitapakkhare	369	Selesu	208
Suvaṇṇapīlakākīṇṇaṃ	69	Sevālasīsakā	313
Suvaṇṇavikatā	69	Sokajjhāyikā	370
Suvaṇṇahaliddim	347		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Ha]	
Sokā	294	Hatthināge	253
Soṇasiṅgālā	316	Hatthivaradhuragate	90
Soṇḍikate	10	Hatthe	255
Soṇḍe	176	Hadayam	160, 329
Soṇṇavālukasanthatā	177	Hananti	141
Sobbhesu	9	Hanātu	328
Sobhati	18	Hantā	64
Sobhiyā	176	Hanti	99
Somayāgena	51	Handa	33
Somarukkhā	305	Haritakeso	329
Sovaṇṇadhuvaupphitā	168	Haritasaddalam	45
Sovaṇṇaratanehi	168	Haritāyuto	314
Sovaṇṇavikatā	92	Harituttamā	18
[Ha]		Haliddā	180
Hamsā	318	Hasiyanti	371
Haññe	113	Hasulā	272
Haṭṭham	108	Hassam	58
Haṭṭhena	229	Hāpito	349
Hatachāpā	268	Hārahārinī	371
Hatachāpāva	34	Hāsayantā	68
Hattham	228	Hāhiti	268
Hatthagatam	27, 32	Himsā	307
Hatthagatāmiva	367	Hi	102
Hatthasaññamapakkharo	147	Hinkāro	305
Hatthikā	331, 348	Hiṅgūjalikā	313
Hatthikkhandhehi	369	Hitaccāgī	28
Hatthigavāssachanno	239	Hitvā	95
Hatthinam	254	Himam	42
Hatthinā	365	Himavamva	170

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ha]		[Ha]	
Hiraññavatī	168	Hemajālāva	314
Heḥhento	128	Hemañca	382
Hetu	237	Hemantikā	311
Hetunā	321	Hotum	133

Jātakatṭhakathāya sattamabhāge

Lakkhitabbapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko		Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]			[A - Ā]	
Akāro nipātamattaṃ	239, 332		Abhiseka-udakassa	
Akkosakammaṃ phalaṃ	294		abhisiñcanaṃ	380
Akhattiyo rajjaṃ nāma na			Abhūtaṃ tesaṃ vacanaṃ	
labheyya	58		sabbathāpi	63
Aggamahesibhāvo	246		Arājakaṃ rajjaṃ nāma na	
Āṅgapariccāga	333		saṅṭhāti	3
Āṅgehi dvīhi mutto			Ariyānaṃ dassanaṃ sādhu	309
nāma natthi	35		Arogā hontu ñātayo	281
Acetanakkammaṃ nāma			Alampāyanamanto anaggho	23
akusalaṃ na hoti	22-3		Alambatthanaṭā	246
Accayo maṃ bhante	72		Asāmikāya itthiyā	
Añjanagiri	162		avamaññanākārā	278
Anagghāni cha, satta	252		Assamaṃ padānaṃ	
Animmito sayānaṃ hutvā			sakkadattiyānaṃ	303, 360
attanāva nimmitaṃ			Assamaṃ padassa guṇā	318
vanditā bhavēyya	58		Ājīvakaṃ micchādassanaṃ	119
Anugāmaṇidhi	260		Ānandaṃ bheri	104
Anujumagga kuṭilo			Āyāgavattṭhūni	53
apāyameva neti	148			
Anunnatakkucchitā	246		[I]	
Anuyāyī	219		Itthiyā gītasaddo	162
Aparagoyānadīpa	179		Itthī jānanti māyānaṃ nāma	323
Apalitaṃ bhāvo	246		Itthīnaṃ uttamaṃ lakkhaṇāni	
Appapuññānaṃ			catusaṅṭhi	77
nānucchavikatā	12, 17		Itthīnaṃ mukhavaṇṇassa	
Abrāhmaṇopi mantapadāni			pasādanāni tīṇi	121
na sikkheyya	58		Itthī nāma brahmacariyassa	
			malānaṃ	292

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko

[I]

Idaṃ me dānaṃ sabbaññuta- ññāṇappaṭivedhassa paccayo hotu	356
Isīnaṃ vesā	134-5, 291

[U - E]

Ujumagga, kummaggānaṃ visesā	148
Uñchācariyāya amhākaṃ jīvitaṃ nāma kicchaṃ	375
Utuyo cha	296
Uttarakuru	179
Udakassa pātaṇaṃ	252, 326, 355
Uposathadivasassa kammāni	1
Uposathassa aṅgāni cattāri	13, 29
Ussadanirayā soḷasa	125
Ekasattopi lokadhammehi muttako nāma natthi	67

[Ka]

Kacchapassa kammakāraṇāni pañca	5
Kacchapassa musāvādabhaṇaṇaṃ	5, 6
Kañcanajālaṃ	252
Kaṇikārā dve	314
Kaṇḍambarukkha	241
Kaṇhājīnā	250
Katikavatta	319
Kambojaraṭṭhavāsīnaṃ bahūnaṃ anariyānaṃ dhammā	59

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kammaṃ pana vipākaṃ adatvā na nassati	132
Kammassakā	133
Kaliggāha, kaṭaggāhānaṃ visesā	56
Kalyāṇamittūpasevanāya guṇā	126
Kāla, samayānaṃ visesā	201
Kāḷakesā bhamarapattavaṇṇā	367
Kāḷāgiri saṭṭhiyojanubbedho	237
Kikirañño dhītaro satta	243
Kimaṅgaṃpana mayaṃyeva paradhanena jīvikaṃ kappema	17
Kutumpadindimāni	370
Kumāra, kumārikānaṃ pothanaṃ	327
Kulasantakaṃ setacchattaṃ paṭicchatha	378
Kulālacakka	281
Koṅco	191
Koṭumbararaṭṭha	268

[Kha - Ga - Gha]

Khomaraṭṭha	268
Gandhāraṭṭha	268
Goṭaviso vuccati pacchābandho	113
Godhā	370
Gharāvāsapañhā	188

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]	
Cakkavattirañño paribhogamaṇi sabbakāmadado	237
Cakkavattirañño paribhogamaṇiratanaṃ atthi	
Vepullapabbatantare	170
Caṇḍālassa veso	102
Candanacuṇṇapūjāya phalaṃ	244
Cāpasatāni pañca	48
[Cha - Ja]	
Chattassa ussāpanaṃ	247
Chavivibhūsā	154
Jambudīpa	179
Jālāni tīṇi	252
Jālikumāra	250
Jitaṃ me	183
Jīvamāne mayhaṃ	
vuḍḍhi nāma natthi	211
Jīvitaṃ amhākaṃ	
natthi tena vinā	210
Jīvitapariccāga	333
Jūjakassa maraṇatā	370
Jūjakassa sayanaṃ viṭapantare	360
Jūtagītaṃ gāyanaṃ	182
Jetuttaranagaraṭo Mātulanagaraṃ timsayojanaṃ	284
Jetuttaranagaraṭo yāva	
Vaṅkapabbatā aṭṭhusabhavatthāro āgamanamaggo	369, 385

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ña]	
Ñātakānaṃ vandanā	241-2
Ñātapariññā	155
Ñātayo na vandanti maṃ	241
[Ta]	
Tathāgato paññavā	
parappavādamaddanoyeva	151
Tāpasavijjādharādayo	
vanacarakā vicaranti	
himavante	345
Tīraṇapariññā	155
Tūriyāni cattāri	370
[Da]	
Dakkhiṇa	179
Dānato uttaritaraṃ patiṭṭhā	
nāma natthi	260
Dānadhammo ariya-	
dhammassa paccayo	358
Dānasālāyo cha	247, 250
Dāsā cattāro	186
Diṭṭhijālassa bhindanaṃ	149
Dindimāni	370
Dibbatabhāvassa	
pātubhavanaṃ	16
Dibbaphassa	11
Disā dasa	338, 346
Dīpā cattāro	179
Devatāsaṅgaha	361
Devalokuppattikāraṇassa	
karaṇaṃ	13

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da - Dha]	
Devānaṃ kesamassukaraṇaṃ nāma natthi	168
Devo lokassa apacito	58
Dhanapariccāga	333
Dhammakathāya dohaḷo	216
Dhammakāma	190
Dhīro attānaṃ sevamānaṃ dhīrameva karoti	126
[Na]	
Nakāro pucchanattho	65
Nagaravāsīnaṃ supinassa kathanaṃ	238
Namo te atthu	244
Nāgabhavanaṃ alaṅkatadeva- nagaraṃ viya	11
Nāgabhavanaṃ pañcayojanasatikaṃ	12
Nāgabhavanaṃ samuddassa heṭṭhimam	2
Nāgabhavana	29
Nāgolokanassa aṅgāni dve	37
Nārīnaṃ uppannaṃ dohaḷam alabhitvā gabbho sussitvā nassati	95
Nāḷisaṅkhā	370
Niyāmaputtaṃ	8
Nīcavutti	189
Nīlanettatā	246
Nīlabhamukatā	246
[Pa]	
Pacchānutappaṃ nāma na sataṃ dhammo	333

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Paṭisanthārassa karaṇaṃ	224
Paṇītajjhāsaya	357
Paṇḍitassa ovādo	240
Panthasakuṇassa yajanaṃ	301
Pabbajjāya anujānāpanaṃ	274
Pabbajitabhāvassa asallakkhaṇaṃ	351
Payāgatitthe pāpapavāhanassa karaṇaṃ	43
Paradāragamanassa nissando	129, 132
Pariññā tisso	155
Parivadentikā	370
Pala	280
Pasādhanam mama sarīrā mā vigataṃ hotu	243
Pahānapariññā	155
Pāṭihāriyaṃ yamakapāṭi- hāriyasadisam	241
Pāpūpasevanāya dosā	126
Pāsādā tayo tiṇṇam utūnaṃ atthāya	191
Pāsādo sattabhūmiko	365
Piyaketo	191
Piyabhariyāya dānaṃ	355
Puṇṇako Vessavaṇamahā- rājassa bhāgineyyo	162
Puttaghātayañña	85
Puttadhītāhi katakammaṃ mātāpitūnaṃ na vipākaṃ deti	133

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Puttapaṭilābho	246
Puttapariccāga	333
Puttena sahaḷātā saṭṭhisa-	
hassā amaccā	369
Pupphānaṃ gandho	313
Pubbanimittāni pañca	244
Pubbavidehadīpa	179
Pubbe katapuññassa nissando	125
Pubbe sutameva mayā, aḷa-	
pana paccakkhato diṭṭhaṃ	123
Purisadosā aṭṭhārasa	320,
	328-9
Pokkharavassa	241-2, 377
Porāṇakapaṇḍitā anācari-	
yāpi uposathaṃ karimsu-	
yeva	1
Porāṇakarājūnaṃ paveṇi-	
dhammo	263
[Pha - Ba]	
Phussati bhadde te dasa	
vare dammi	244
Bandhanā mokkho ghosito	
sabbasattānaṃ	386
Bārāṇasī dvādasayonikā	4
Bījakakamma	122
Buddhassa mātā bhaveyyaṃ	
anāgate	243
Bodhisattassa apasādanaṃ	324

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ba]	
Bodhisattassa	
puññānubhāvo	248
Bodhisattassa balavasoko	331
Bodhisattassa varo	359
Bodhisattānaṃ paveṇi	333
Brahmacariyavāso nāma	
dukkaro	20
Brahmunāva nimmittehi	
bhavitabbanti tehipi tava	59
Brāhmaṇassa avajjha-	
kāraṇāni tīṇi	46
Brāhmaṇānañhi vedavidhānena	
yaññayajanaṃ nāma anariya-	
sammataṃ na saggāvahaṃ	53
Brāhmaṇānaṃ vacanaṃ	
paṇḍitānaṃ na	
nijjhānakkhamaṃ	58
Brāhmaṇā nāma kerāṭikā ceva	
nikkaruṇā ca	64
Brāhmaṇā nāma jeṭṭhakā	
imasmiṃ loke	49
Brāhmaṇā nāma pāpaṃ katvā	
yaññena sujjhanti	28
Brāhmaṇā nāma mahānubhāvā	52
Brāhmaṇāpi karonti kasigo-	
rakkhādikammāni	67
Brāhmaṇāva seṭṭhāti	
vacanaṃ micchā	65-6
[Bha]	
Bhagavā so mahiddhiko	72
Bhariyapariccāga	333

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Mamsavibhūsā	154
Maggassa alaṅkārakaraṇaṃ	369
Maṅgalahatthino gata- gataṭṭhāne devo vassi	250-1
Majjadānaṃ nāma nipphalaṃ	271
Maṇijālaṃ	252
Maṇiratanassa mahānubhāvo	174
Maṇi sabbakāmadado	20-1, 23
Matakabhatta	202
Maddideviyā ekarattim vicaritaṭṭhānaṃ pannarasayojanamattaṃ	350
Maddī addasa supinaṃ paccūsakāle	319
Maddī sabbālaṅkāra- paṭimaṇḍitā	382-3
Manussajātika	4
Manussānaṃ pabbajitā garuno ceva ādeyyavacano ca	134
Manussānaṃhi pabbajitā piyā manāpā	36
Manomayasindhava	162, 166
Manorathā matthakaṃ pāpuṇissanti sabbe te	360
Manoharaṃ maṇiratanam	171, 173
Mayūro	191
Maraṇasamaye āpātha- kammaṃ balavatā	114
Marīcidhammaṃ vedattayaṃ	56
Masakkasāra	170

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Mahādānaṃ sattasatakaṃ	259, 271-2
Mahānirayā aṭṭha	125
Mahāpathavī catunahutā- dhikadviyojanasata- sahassabahalā	249, 326
Mahāpariccāgā pañca	333
Mahāmigā dve	316
Mahāsattassa ānubhāvo	139, 208, 283-4
Mahāsattassa ca vimalāya ca vacanappaṭivacanagāthā	229
Mahāsattassa cintanaṃ	249
Mahasattassa mettānubhāvo	292
Mahāsattassa lomahaṃ- sanamattampi nāhosi	212
Mahāsattassa vilāpagāthā	331
Mahāsattassa visuddhimaggo	144
Mahāsatto jātamattēyeva mātarā saddhim kathesi tīsu ṭhānesu	248
Mātāpitūnaṃ hadayaṃ nāma puttesu mudukaṃ hoti	329
Mātāpitūnaṃ katakammaṃ puttadhītānaṃ na vipākaṃ deti	133
Mātugāmo nāma dānassa antarāyakaro	318
Mā dassayittha catunnaṃ puggalānaṃ	9
Māyā na vañcenti paññaṃ	57

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Migapotikā ekavassikā	
nīlanettā	245
Migā tayo	316
Micchāgāha	63
Mittadubbhī vuḍḍhighātako	57
Muṭṭhisankhā	370
Muttajālaṃ	252
Meṇḍasiṅgamahādhanu	71
Mettacittaṃ dānato	
atirekataraṃ puññaṃ	227
[Ya]	
Yajakayaññaena saggamaggo	
nāma natthi	79
Yajanassa sīlaṃ	47
Yaññāvāṭe vaṭiyā	
parikkhepanaṃ	
nāma cārittaṃ	76
Yamarañño āṇāpavatti-	
ṭṭhānaṃ	274
Yamassa vacanakarā	
nirayapālā	142
Yaso nāma vipatti-	
pariyosāno	195, 205
Yāyī	219
[Ra]	
Raṇṇo varapotthakattharaṇaṃ	180
Ratanamattassa	
paṭikkamaṇaṃ	208
Rājasevako nāma madatthāya	
surāṃ na piveyya	198

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra]	
Rājāno aputtakā anāthā nāma	84
Rājāno cha	145
Rājāsanaṃ samussitase-	
tacchattaṃ	257
Rukkhapūjāya karaṇaṃ	239
[La]	
Lañjānaṃ gahaṇaṃ	73
Luddakammaṣṣa ādīnavā	141
Lokantaraniraya	125
Lokassa palobhanaṃ	64
Lokāyatika	189
Loke sandiṭṭhikā vañcanaṃ esā	65
Loko nimmito	
mahābrahmunā	47-8
Lokyanti lokasammataṃ	44
[Va]	
Va-kāro nipātamattova	276
Vaṅkapabbatakucchimhi	
vasimsu cattāro khattiyā	291-2
Vajjhappamocanasamatthatā	246
Vaṭaṃsakā tayo	252
Varā dasa	246
Vādānaṃ bhindanaṃ	53, 63
Vijayuttarasaṅkha	104
Vidhurapaṇḍitassa ovādo	152

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]	
Vidhuro jīvitahetupi	
musāvādaṃ na bhaṇati	185-6
Vibhāvī	211
Vibhūsā dve	154
Vimalāya dohaḷo	159, 160
Vedā tayo	64
Vedādhigamanāni nāma	
dhīrānaṃ parājayasaṅkhāto	
kaliggāho	56
Vedā na tāṇatthāya bhavanti	
narassa	57
Vessantara	248
Vessantararañño patthanā	273
Vessantaro dānābhirato	250
[Sa]	
Saggaṃ gacchantā nāma	
atidānaṃ dadanti	74
Saṅkhā dve	370
Saṅgaho catubbidho	188-9
Saṅgītiyo nānāsakuṇānaṃ	303
Saccasamo avassayo	
nāma natthi loke	186
Sattaratanavassassa	
vassāpanaṃ	386
Sattā nāma bhaye uppanne	
attānameva rakkhanti	325
Sattā sujjhanti	
sakammunā eva	128
Satte sodhetuṃ samattho nāma	
natthi aññatra saṃsārā	114-6

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Saddhāpabbajita	2
Sapattiroso nāma bhāriyo	4
Sappaññānaṃ kāraṇāni	123
Sappurisassa dānaṃ	352
Sappurisehi ekaṭṭhāne	
samāgamo sukho	223
Sappo sappo	10
Sabbakāmaduharathopamā	
dhammadesanā	146, 149
Sabbakiccesu paggaहितatūlā	
viya samo bhaveyya	196
Sabbacatukkayañña	57-8
Sabbaññutaññānameva	
piyataraṃ puttehi me	
sahassaguṇena	326-7
Sabbaññutaññānaṃ idam	
me paccayo hotu	273
Samaṇa	153, 157
Samādinuṇṇosathā janā cattāro	153
Samuddajā	3
Samuddajā kālamakāsi	
nāgabhavaneyeva	69
Samuddo apeyyo loṇodako	52
Sākiyā mānājātikā	241
Sādhunaradhammā cattāro	217-9

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa - Ha]	
Sīlaṃ kassa mahantaṃ	153	Seṭṭhapabbajitānaṃ vesā	303
Sīlānaṃ viggaho	155	Somayāga	51
Sukhitā hotha nidukkhā	281	Hatthipotako sabba-	
Sukhumacchavibhāvo	246	seto	249, 250
Sucaritadhammo tividho	358	Hatthilingasakuṇā nāma atthi	
Sucaritassa vipāko	225-6	Himavantapadese	344
Sudinnaṃ nāma te dānaṃ	353	Handāti vavassaggatthe	
Supaṇṇassa mahabbalatā	22	nipāto	33
Sumanā dve	314	Himavantassa vaṇṇanā	263
Sususadda	9	Hiraṇṇavatī	168

Jātakatṭhakathāya sattamabhāge

Nāmānaṃ anukkamaṇikā

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[A - Ā]

Aṅgaraṭṭha	152, 173, 226
Aṅgarājā	170
Aṅgati (rājā)	122, 131
Accuta (tāpasa)	307, 317-8
Añjanagiri (pabbata)	248
Ajamukhī (nāginī)	36, 41, 70
Ajātasattu	71
Aṭṭhaka (rājā)	144-5
Anuruddhatthera	240, 387
Aparagoyāna (dīpa)	179
Amittatāpana (brāhmaṇī)	292, 297, 380, 387
Ariṭṭha (nāgarājaputta)	12
Alampāyana (brāhmaṇa)	24, 26-7, 29, 30-1, 36-7, 39
Alāta (amacca)	106-7-8, 149
Ānandatthera	70, 149, 240
Ārañjaragiri	258

[I - U]

Indapattha (nagara)	151
Irindhatī (nāgakañṇā)	160, 163, 165, 167, 233, 235, 237
Uttarakuru (dīpa)	179
Udāyitthera	241
Uddālarukkha	305
Upakāḷa (niraya)	141

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[U - E]

Upasenā (rājadhītā)	77
Uppalavaṇṇā	70, 104, 240, 243, 387
Uruvelakassapa	105, 149
Usindara (rājā)	144-5
Ekarājā (rājā)	73

[Ka]

Kaṇḍamba (rukkha)	241
Kaṇhājinā (rājadhītā)	250, 308, 323, 380, 387
Kadambarukkha	312
Kapilavatthu (nagara)	241
Kambalassatara (nāga)	8
Kassapa (Buddha)	104, 114, 116
Kākola (niraya)	140
Kāṇāriṭṭha (nāgarājaputta)	12, 35, 43, 47, 70
Kālacampānagara	152, 173, 226
Kāliṅgaraṭṭha	250, 292, 361
Kāḷa (niraya)	141
Kāḷagiri (pabbata)	209, 211, 217, 237
Kāḷadevala	241
Kāḷapabbata	151, 162
Kikirājā	243

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kicchikāra (rukkha)	312
Kuṭṭaji (rukkha)	305
Kumbhira (yakkha)	171
Kururaṭṭha	151, 233
Kuvera (devarājā)	168
Kekakebhirājā	181
Ketumatī (nadī)	290
Kokilā (rājadhītā)	77
Kontimārā (nadī)	258, 284
Korabya (kumāra)	152
Koliya (rukkha)	168
Koṭṭilāra (rukkha)	305
Kosambī (nagara)	127, 130-1
[Kha]	
Khaṇḍahāla (brāhmaṇa)	73-4, 80-1, 83-4-5, 88, 104
Khema (migadāya-uyyāna)	242
Khemātherī	243
[Ga - Ca]	
Gandhamādana (pabbata)	290, 303
Gijjha (pabbata)	55
Gijjhakūṭa (pabbata)	71
Guṇa	149
Gotamīdevī (aggamahesī)	76, 93, 104
Gotamītherī	243
Candaka (pāsāda)	118-9, 120
Candakumāra (uparājā)	73, 76, 79, 81-2, 86-7, 89, 103-4

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]	
Candā (aggamahesī)	97, 100, 104
Ciñcamāṇavikā	387
Cittacūla (kacchapa)	5, 6, 7
Cetaputta (migaluddaka)	290, 300- 1-2, 306, 387
Cetaraṭṭha	284, 287
[Cha - Ja]	
Channa (amacca)	240, 387
Jambudīpa (dīpa)	179
Javana (devaputta)	131
Jālikumāra	250, 308, 319, 323, 371, 380, 387
Jinaka (devaputta)	169
Jūjaka (brāhmaṇa)	292, 306, 308, 318-9, 321, 323, 360, 387
Jetavana (vihāra)	1, 151
Jetuttara (nagara)	242, 249, 250-1, 253, 284, 230, 361, 369, 385
[Da - Dha]	
Datta (nāgarājaputta)	12
Dassana (raṭṭha)	131
Dunniviṭṭha (brāhmaṇagāma)	284, 292
Devadatta	70-1-2-3, 104, 149, 387
Dhataratṭha (nāgarājā)	5, 6, 10-1-2, 144-5

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Dha - Na]

Dhanañcayakorabya (rājā)	151-2, 158-9, 166, 169, 227, 240
Dhammadinnātherī	243
Dhammapāla (kumāra)	193-4
Nandana (vana)	132
Nandanavana (uyyāna)	244
Nandā (pokkharāṇī)	121
Nandā (rājadhītā)	77
Naḷiniya (rājadhānī)	221
Nārada (brahmā)	105, 135-6
Nāḷika (pabbata)	291
Nigrodha (rukkha)	13, 22
Nigrodhārāma (vihāra)	241

[Pa - Pha]

Paccayagaja	249
Pañcāla (rājā)	181
Paṭācārā (therī)	243
Puṇṇaka (yakkhasenāpati)	151, 16-2-3-4-5-6-7, 169, 170-1, 180-1-2-3-4-5, 201
Pupphavatī (nagara)	73
Pubbavideha (dīpa)	173
Phalliya (rukkha)	305
Phussatī (rājadhītā)	242, 244, 247, 264
Phussatīdevī (aggamahesī)	373, 376-7, 381

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ba - Bha]

Bandhumatī (nagara)	242
Bārāṇasī (nagara)	2, 9, 23, 151
Bārāṇasī (rājā)	5
Bījaka	149
Brahmadatta (kumāra)	3
Brahmadatta (rājā)	2, 42
Bhaddajitthera	149
Bhaddasena (rājaputta)	76, 104
Bhāgīrathī (gaṅgā)	52
Bhūridatta (nāgarājaputta)	13, 17, 19, 20-1, 23-4, 27-8, 33-4
Bhogavatī (rājadhānī)	168

[Ma]

Magadha (rājā)	105, 128, 131
Maccharājā	180
Maddarājā	181, 247
Maddī (rājadhītā)	250
Maddīdevī (aggamahesī)	33, 259, 260, 273-4-5, 278-9, 280-1, 318-9-ādipiṭṭhesu
Manomayasindhava (assa)	162, 201
Masakkasāra (sakkabhavana)	170
Mahānigrodha (rukkha)	305
Mahāmāyādevī (Buddhamātā)	104, 243
Mahāsenagutta	259
Mānusinī (sakuṇī)	383
Migadāya (vihāra)	243

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko

[Ma]

Migājina (uyyāna)	152
Mithilā (nagara)	106, 115
Mucalinda (sara)	49, 291, 310, 371
Muditā (rājadhītā)	77
Moggallāna	70, 104, 149, 240

[Ya - Ra]

Yamunā (nadī)	2, 6, 13, 16
Yāmataggi (rājā)	144-5
Rativaḍḍhana (pāsāda)	121
Rājagaha (nagara)	128, 170
Rājarukkha	305
Rāma (rājaputta)	340
Rāhula (kumāra)	240, 387
Rāhulamātā	387
Rucā (rājadhītā)	106, 123, 131, 133-4-5, 149
Roruva (mahāniraya)	129

[La - Va]

Laṭṭhivana (uyyāna)	105
Labujarukkha	305
Lokantara (niraya)	140
Vaṅkapabbata	281, 283, 291, 298, 326, 369, 385
Vajjiraṭṭha	130-1
Vayanarukkha	312
Varuṇa (nāgarājā)	8, 152-3, 158, 163-4, 216, 232

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko

[Va]

Vasavattī (rājā)	73
Vasula (kumāra)	87, 99, 104
Vāmagotta (rājaputta)	76, 104
Vāraṇarukkha	312
Vijaya (amacca)	106-7-8, 149
Videharaṭṭha	106
Vidhurapaṇḍita	151, 159, 160, 162-3, 165, 169, 186, 189, 190, 206
Vipassī (Buddha)	242, 244
Vimalādevī (nāgamahesī)	159, 163, 165, 211, 216, 227
Virūpakkha (devarājā)	13
Visākhā	243
Visāṇā (rājadhānī)	168
Vissakamma (devaputta)	291
Vejayanta (pāsāda)	13, 18
Vedeha (rājā)	118
Vepulla (pabbata)	170, 237, 290
Verambhavāta	209, 237
Vessantara (kumāra)	248
Vessantara (rājā)	250, 253, 257-8, 260, 273, 280-1, 285, 338
Vessavaṇa (devarājā)	169
Vessāmitta (rājā)	144-5

[Sa]

Saṅcaya (rājaputta)	242, 247
Saṅcaya (mahārājā)	250, 361, 373, 387

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Samuddajā (rājadhītā)	3, 6, 7, 11, 12, 42, 69
Sāketa (nagara)	106
Sāgarabrahmadatta (kumāra)	3, 67, 69
Sāriputta	70, 104, 149, 240, 387
Sāvatti (nagara)	1
Siddhattha (kumāra)	241
Sineru (pabbata)	8, 18, 170, 249, 326
Simbali (rukkha)	142
Simbali (vana)	22
Sirimahāmāyādevī	387
Sivimahārājā	242, 245, 247
Siviraṭṭha	65, 242
Sivirājā	144-5
Sītādevī (rājadhītā)	240
Subhoga (nāgakumāra)	12, 35, 43-4, 47, 70

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sudassana (nāgakumāra)	12, 15, 32-3, 36, 37-8-9
Sudhammā (kañṇā)	244
Suddhodana (mahārājā)	241, 387
Sunakkhatta (thera)	70, 149
Sunāma (amacca)	106-7-8, 149
Suvaṇṇatimba (rukkha)	305
Suvaṇṇagirītāla (pabbata)	284
Sūra (vāmagotta)	104
Sūriyakumāra (rājaputta)	76, 89, 104
Setagaccha (rukkha)	312
Selakumārī (rājadhītā)	87
Selā	104
Sotumbara (nadī)	276
Somadatta (nāgarājaputta)	17
Somadatta (brāhmaṇa)	14, 21, 27, 28, 70
[Ha]	
Himavanta (pabbata)	52, 326

Jātakatṭhakathāya sattamabhāge

Nānāpāṭhā

Paṭhamo mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapotthakaṃ, Syā = Syāmapotthakaṃ, Kam = Kambojapotthakaṃ, I = Iṅgalisapotthakaṃ, Ka = kesuci Marammapotthakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapotthakesu dissamānapāṭho.

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[A]

Aṃsato uggīvañca = Vāmaṃsakūṭato pacchi (Ka)	338
Akkhiṃ bhindi = Akkhi bhindi (Syā)	12
Akkhīni = Akkhīhi assūni (Sī, I)	4
Agamāsi. () = (Vilāpakhaṇḍaṃ niṭṭhitam) (Syā)	36
Agaruphalliyā = Agarubhalliyo (Sī, I) Agarubhalliyā (Syā)	304
Aggi = Aggim (I)	57
Aṅgaṃ = Aṅkaṃ (Sī, I)	68
Aṅgati = Aṅgāti (Sī)	106
Aṅgena = Aṅkena (Sī, I)	69
Acetanakammaṃ = Acetanakaṃ (Sī, I) Acetanattā (Syā)	22
Accuggataṃ = Accutaṃ (Sī)	78
Acchariyāni = Pāṭihāriyāni (Sī, I)	355
Acchivātiādayopi = Acchipātiādayopi (Syā)	312
Acchivā sallavā rukkhā = Acchivā sabalā rukkhā (Sī) Acchivā sibalā rukkhā (I) Acchipā sibalīrukkhā (Syā)	312
Acchecchi = Accheccha (Syā)	157
Ajamukhī = Accimukhī (Sī, Syā, I)	36
Ajānanakāyeva = Ajānanakālo (Sī, I) Ajānantā eva (Syā)	22
Ajivhavāti = Ajivhatāti (Syā)	199
Ajeyyaṃ = Ajjyāṃ (Sī)	101

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[A]

Ajjhena-aggiṃ = Ajjhenā aggiṃ (Sī) Ajjhenam aggiṃ (Syā)	57
Añcaragiri = Añjanāgiri (Syā) Ārañjaragiri (Sī, I)	284
Atimatto = Atimaddo (Ka)	40
Attanāva = Parehi (Ka)	58
Atha = Acchaṃ (Sī, Syā, Ka)	365
Atha amhe = Atha nu (Sī, I, Ka)	84
Adubbhakaṃ = Adrūbhakaṃ (I) Adruhatam (Ka)	219
Anata-īso = Ānata-īso (Sī, Syā)	147
Anatthakiriyāyam saṃyojesīti = Anattakārī niratthakasamyojayīti (Syā)	
Anattakārī saṃyojesīti (Ka)	59
Anariyasammataṃ = Anitṭhasammataṃ (Sī, I)	53
Anāgamanāya = Anāgamanatāya (Sī, I)	96
Anivatti = Anibbattī (Sī, Syā, I)	360
Anujānāpetum = Jānāpetum (Ka)	169
Anujjhaṅgīti agarahita-aṅgī = Anuccaṅgīti anindita-agarahita-aṅgī	
(Sī, Syā, I)	268
Anupatamānā = Anupadamānā (Ka) Anuppattamānā (Syā)	336
Anuyāyī = Anuyāti (Sī, I)	219
Andhanakhoti = Addhanakhoti (Sī, Syā, I)	328
Aparajjhantā = Aparajjhanakā (Sī)	128
Apaviddho = Apaviṭṭho (Syā, Ka)	265
Abaddhasantītipi = Ravaṭṭhisandhītipi (Syā)	329
Abyābajjhanti = Abyāpajjhanti (Sī, Syā, I)	188
Abhijjantyāti abhijjantiyā = Abhejjantyāti abhejjantiyā (Sī, I)	279
Abhissapinti = Abhisasinti (Syā, I)	347
Abhītosī = Abhibhosi (Sī, I)	172
Amittasamāgamanti = Amittassa gāmantipi (Ka)	220
Amhākaṃ rājānaṃ paribhavaṃ karontassa = Amhākaṃ	
paribhāsantassa (Ka)	7

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Ayaṃ = Alaṃ (Sī)	24
Arahāmi = Ahosiṃ (Ka)	233
Araho = Na araho (Syā, Ka)	25
Aruccanakāṃ = Ananucchavikāṃ (Ka)	296
Alaṅkāro = Ghaṇṭā (Sī)	252
Alampāyanamantaṃ = Ālambāyanamantaṃ (Sī, Syā, I)	23
Alampāyano = Ālambāyano (Sī, Syā, I)	24
Aloloti = Alobhoti (Syā)	202
Aviditakammāvadāno = Aviditakammāpadāno (Sī, I)	196
Asanthutasseva = Asaṅṭhatasseva (Syā) Asandhavasseeva (Ka)	219
Asāhasikakammena = Asāhasakammena (Sī)	160
Asipattācitā dumā = Asipattanirayā dukhā (Sī, I)	143
Asuko = Ko (Syā)	37
Assasahassaṃ = Assasahassasāpi (Sī) Assasahassānaṃ (Syā)	174
Assūni = Lohita-assūni (Syā, Ka)	363
Ahidassanaṃ = Abhidassanaṃ (Sī, Syā, I) Ahidāmsanaṃ (Ka)	39
Ahidassananti = Abhidassananti (Sī, Syā, I)	39
Aho subhāsitaṃ mahāsatte nāgarehīti = Aho suvasitaṃ mahāsattena nagaramhīti (Sī, Syā, I)	210

[Ā]

Āgantanti āgacchantāṃ janaṃ = Āgantunti āgantukajanaṃ (Sī, I)	
Āgantunti apagantukajanaṃ (Syā)	303
Āgantvā = Āgatā (Sī, Syā)	79
Ācarimsu = Karimsu (Syā)	381
Ājāniyevāti = Jātiyeti (Syā)	272
Āṇattā = Āṇatte (Sī, I)	240
Ānandachaṇaṃ = Chaṇaṃ (Sī)	381
Ānandabheri cari = Ānandikā bheriṃ ācarimsu (Ka)	104

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[Ā]

Ānayissāmīti = Ādiyissāmīti (Sī, I)	212
Āpaganti udakavāhanadiāvaṭṭam = Āpakanti āpagam udakavāhikam nadiṃ (Sī) Āpakanti nadiṃ āpaṃ (I)	290
Āyāhamasmīti āyo = Ayāhamasmīti ayaṃ (Sī, Syā, I)	232
Āvāsam = Āvāso (Sī, Syā, I)	282
Āsīnānam padāpaye = Āsīnānamva dāpaye (Sī, I)	201
Āsīvisena vittako = Āsīvisavittako (Sī, I)	26
Āsīsam = Āsam (Sī, I) Āsā (Syā)	96
Āsīsikānīti = Assāsakānīti (Sī, Syā, I)	96
Āhatva = Āhacca (Sī, Syā, I)	366
Āharaṇaṭṭhānam = Amaraṭṭhānam (Sī, Syā, I)	64
Āḷārapamhāti = Āḷārapakhumāti (Sī, I)	272
Āḷāriketi pūvapāke = Āḷāriyeti sūpīte (Sī) Āḷāriketi sūpīke (Syā, I)	176

[I]

Icchanam = Gamanam (Ka)	137
Itaresupī āgantvā nisinnesu = Itarepī āgantvā nisinne (Sī, Syā, I)	72
Idam nesaṃ kīḷanakanti = Idañca nesaṃ kīḷananti (Syā)	343
Idam sundaram, idam = Aham sundaram, aham (Sī, Syā)	121
Imāni = Idāni (Sī, Syā, I)	56
Illiyā cāparidhāribhīti illiyañca = Indiyācāpadhāribhīti indiyē ca (Syā, Ka)	
Illiyā cāpadhāribhīti illiyo ca (Sī, I)	272

[U]

Ukkusāti kāḷakurarā = Kukkusāti kāḷakabarā (I)	318
Uccapākāratoraṇanagaradvārena sampannam = Uccapākāra- nagaradvāram (Sī, I)	175

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[U]

Ujjālayitvāna = Nijjālayitvāna (Sī, I)	261
Uṭṭhāpitacchavivaṇṇā = Ubbhattitacchavivaṇṇā (Syā)	278
Uṭṭhāya = Upaṭṭhāya (Syā, I) Upagantvā (Ka)	340
Utupubbesūti = Utupabbesūti (Sī)	296
Uttamarūpadharā = Uttamasarīrā (Sī, I, Ka)	351
Upakūjitaṃ = Upagītaṃ (Sī, I)	16
Upagacchuṃ = Upagaccha (Ka)	118
Upagūha = Upaguyha (Syā, Ka)	96
Upagūhāti āliṅga parissaja = Upaguyhāti āliṅgitvā parisajitvā (Syā, Ka)	96
Upalobhetvā = Upalāpetvā (Sī, Syā, I)	64
Upasenaṃ = Upaseniṃ (Sī, I)	77
Uposathe = Uposathaṃ (Sī)	122
Uppāṭiyamāne = Uppāṭiyamāne (Syā, I) Uppāḍiyamānā (Ka)	10
Ubbiddhā = Ubbiggā (Sī, Syā, I)	284
Ummattako viya = Ummattako (Sī, Syā, I)	38
Ūnūdarō = Anudarō (Ka) Onodarō (Syā)	154

[E]

Ekakassa = Na ekantikaṃ (Sī, I)	260
Ekakolāhalaṃ = Ekarāvaṃ (Sī, I)	10
Ekarattiñcassa = Ekarattimattassa (Ka)	256
Ekavegeneva = Ekato vegeneva (Ka)	334
Etindapatthanti = Ehindapatthanti (Ka)	234
Ete = Etto (Sī, I)	322
Ettakena = Ettake (Syā) Evarūpe (Ka)	58
Elamphurakasañchannāti = Elambarakasañchannāti (Sī, I)	
Elambakarukkhasañchannāti (Syā)	313
Esitaguṇo = Esitaguṇe (I)	109
Ehi amma piyadhīti, pūretha mama pāramiṃ = Ehi amma piyā dhītā, piyā me dānapāramī (Syā)	325

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[O]

Okiraṇapupphāni = Omissakapupphāni (Ka)	370
Okkantasantam̄ = Ukkantasattam̄ (Sī, I)	345
Onatam̄ = Oṅkagatam̄ (Sī, I) Vaṅkam̄ (Syā)	134
Opatitvā = Upatitvā (Syā) Opātetvā (Ka)	344
Oloketvā = Olokesi (Sī, I, Ka)	1
Olopiyā = Olokiyā (Syā, Ka)	370

[Ka]

Kaṅgubījāti kaṅgupiṭṭhamayā = Kaṅguvīhīti kaṅgupiṭṭhamayā ca vīhipiṭṭhamayā ca (Sī, I) Kaṅgupiṭṭhāti kaṅgupiṭṭhamayā (Syā)	370
Kaṅṭakanicitāti = Kaṅṭakāpacitāti (Sī, I) Kaṅṭakāhi citāti (Syā)	142
Kaṅṭhāvasattam̄ = Kaṅṭhāvasantam̄ (Syā)	158
Kammāruddhane = Kammāraṭṭhāne (Ka)	68
Karaṇapariniṭṭhitam̄ = Kaṇakapariniṭṭhitam̄ (Ka)	168
Kassaci vacanam̄ asutvā = Kassapavacanam̄ sutvā (Syā) Kassaci vacanam̄ sutvā vā asutvā vā (Ka)	124
Kācamhicamayā = Kācamhamayā (Sī, I)	166
Kātabbam̄ = Dātabbam̄ (Sī, Syā, I)	66
Kāmadoti mayham̄ sabbakāmado = Kāmadanti mayham̄ sabbakāmadaṃ (Sī, Syā, I)	263
Kāmaratimatto = Kāmaratiparo (Sī, I)	118
Kāyo padissati = Kāya'ssa dissati (Sī, I)	29
Kāraṇena = Kāruṅṅena (Sī, Syā, I)	281
Kāsikaraṅṅotipi = Kāsissa raṅṅotipi (Sī)	45
Kāsissāti = Kāmsassāti (Sī, I)	45
Kāḷadevalassa = Isikāḷadevilassa (Ka)	241
Kim̄ = Kissa (Ka)	50
Kim̄ vā me sāmiko cintessatīti = Kīdiso me sāmikoti cintayanti (Ka)	345

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kicchaṃ = Kīdisaṃ (Sī, Syā, I)	375
Kiñci = Kimidaṃ (Ka)	345
Kittakāni = Kim kānici (Sī) Kim tāni (Syā)	173
Kira = Kīva (Sī, I)	31
Kiridvāraṃ asampattāyeva kumārikā vilapantī agamāsi = Giridvāre sampatteyeva kumārā vilapantā agamaṃsu (Ka)	335
Kilantaṃ = Na kilamantaṃ (Ka)	257
Kilamāmi = Kilamasi (Sī)	36
Kīṭātiādi = Kīṭātiādīsu (Syā, Ka)	59
Kīlanakhaṇḍaṃ = Ālambāyanakhaṇḍaṃ (Syā)	31
Kuñjavājitāti = Koñcavādikāti (Sī, Syā, I)	316
Kuṇḍajā = Unnakā (Sī, I) Kuddajā (Syā)	314
Kuddhā vā paribaddhā vā = Akkuṭṭhā vā paribhaṭṭhā vā (Sī, I)	32
Kutumpadindimānīti = Kuṭumbadindimānīti (Sī, I)	370
Kunnadīhi = Kunnadipabbatehi (Ka) Pabbatato (Syā)	310
Kuveru = Kākaneru (Sī, I) Kākaveru (Syā)	61
Kusumamissakasugandhodakapūritaṃ = Kusumbhamissaṃ sugandhodakapūritaṃ (Ka)	252
Keci mā upagacchuṃ = Kenaci mā upagaccha (Ka)	118
Kena vā vācāpeyyenāti = Kena vācāya peyyenāti (Syā)	362
Ko = Koci (Sī, Ka) Kosi (I)	38

[Kha]

Khaṇikavassaṃ = Ghanikavassaṃ (Ka)	249, 326
Kharamukhānīti -pa- dve saṅkhā = Kharamukhānīti -pa- dve saṅkhā (Sī, Syā)	370
Khādāpanapivāpanakāle = Chātakāle pipāsanakāle (Ka)	340
Khārodikā = Kharodakā (Ka) Kharodikā (I)	143
Khipantā = Bhamentā (Sī, I)	104
Khiyyanti = Khīyanti (Sī, Syā, I)	258
Khīrapītā migapotakā = Khīrappakā (Sī, I)	340
Khīrasappi muḷālibhīti = Khīraṃ sappinti (Sī, I)	306

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Ga - Gha]

Gaccha svādāya = Gacchissādāya (Sī, Syā, I)	322
Gataṃ = Āgataṃ (Syā) Kataṃ (Ka)	264
Gandhadharo = Gandharo (Syā, I)	368
Gamiṃsu = Āgamiṃsu (Ka)	290
Garuno = Karuṇā (Ka)	134
Gahetvā = Niggahetvā (Sī)	37
Gijjhaṃ = Vijjhaṃ (Syā)	51
Gijjhapabbato = Vijjhā pabbatā (Syā)	52
Guṇavadhaṃ = Guṇabhedaṃ (Ka)	66
Goṭakā = Godhakā (Sī, Syā, I)	316
Ghaṭadaddarivādake = Ghaṭadaddaravādake (Sī, I, Ka)	176

[Ca]

Ca = Vā (Sī, I)	25
Catusatṭhiyā = Cāturitṭhiyā (Ka)	77
Ca no pakkamati = Na ca pakkamati (Sī, I)	278
Candakumārajātakavaṇṇanā = Khaṇḍahālahātakavaṇṇanā (Sī, I, Ka)	104
Candanacuṇṇena = Kañcanacuṇṇena (Sī, I)	90
Candanamudukagattehīti = Candanamarakatagattehīti (Sī, I)	
Candanamarukagattehīti (Syā)	93
Candimā yuvā = Candimāyāpi (I)	48
Caraṇā ca = Calanāva (Syā)	266
Calitā = Luḷitā (Syā)	305
Cāṭaṅca = Vāyasam vāpi (Sī, Syā, I)	203
Cātakasakuṇā = Vātakasakuṇā (Syā) Vānakasakuṇā (I)	316
Cātumāsāti = Cātumassāti (Sī, I)	107
Cāmarī = Camarī (Sī, I)	316
Cāmarīmīgā = Camaramīgā (Sī, I)	316
Ciñcabhedakanti = Piñjarodakanti (Sī, I) Jiñjarodakanti (Syā)	347
Cittacūḷo = Cittasūlo (Sī, I)	5
Cintentenapi = Cittenapi (Syā, I, Ka)	19

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Cha - Ja]

Chattapiṇḍiyam̄ = Chattapiṭṭhiyam̄ (Sī, I)	252
Chatta'mānetīti = Chattamādetīti (Sī, Syā)	145
Chetvāti = Jhatvāti (Sī, I) Ghatvāti (Syā)	204
Jagghitampi = Jagghitumpi (Ka)	294
Jano = Ca no (Sī, I)	82
Jalitasilāsani = Jalitasilāghaṭā (Ka)	141
Jahantam̄ yathā kujjhati nāma = Jahati yathā kujjhitam̄ nāma (Ka)	198
Jātiyā = Jātāya (Ka)	132
Jātoti = Dāsoti (Sī, Syā)	186
Jinitum̄ = Yujjhitum̄ (Ka)	39
Jissāma = Jiyyāma (Sī, Syā, I)	180
Jissāma = Jiyyissāma (Sī, I) Jineyyāma (Syā)	181
Jīvamānā = Jīvasi no (Sī, Syā, I)	122
Jīvitam̄ = Jīvitadānam̄ (Sī, Syā, I)	151
Jūte = Jūtena (Syā)	180

[Ñā - Ṭha - Ḍa]

Ñatvā = Sutvā (Sī, Syā, I)	52
Ṭhapetvā = Ṭhatvā (Sī, I)	212
Ṭhapetvā = Vavatthapetvā (Sī, I)	374
Ḍayassu = Uyyassu (Syā)	90

[Ta]

Tam̄ tam̄ = Tam̄ tam̄ gaṇhatu (Ka) Tam̄ tam̄ dadantu (Syā)	145
Tam̄ tam̄ = Santakam̄ (Ka)	80
Tato = Tāto (Sī, Syā, I)	360
Tatopissa khippataram̄ = Tatopi sam̄khippataram̄ (Sī, I)	234
Tatthassam̄ mahesī piyāti = Tattha assam̄ mahesiyāti (Sī, Syā, I)	245
Tattheva = Tattheva (Ka)	377

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[Ta]

Tatra ekacce = Tatreko (Sī, Ka)	5
Tadā cityā āsanapīṭhikā = Etā cityā katā sayanapīṭhakā (Syā)	52
Tadāpi = Tampi (Ka)	273
Tanukaṃ katvā = Apanuditvā (Sī, I)	373
Taruṇavacchā = Taruṇavacchaṃ (Ka)	377
Tava mātā ca pitā ca = Tava tāto tava pitā (Sī, I)	360
Tassa = Evaṃ karontopi (Ka)	212
Tassattho = Idam vuttam hoti (Sī, I)	309
Tāḷitehi saṅghuṭṭham = Paṭhamatāḷitañceva saṅghuṭṭhañca (Sī, I)	
Puthusamatāḷitañceva saṅghuṭṭhañca (Syā)	176
Tigāvutamattam = Gāvutamattam (Sī, Syā, I)	11
Tiṭṭhantī = Kilantā (Syā)	268
Tuṇīram = Tuṇḍisaram (Syā, Ka)	71
Tulāvaṭṭam = Guḷāvaṭṭam (Sī, I)	246
Tuvaṃ hi = Tuvaṃ nu (Sī, Syā, I)	157
Te = Tam (Sī, Syā, I)	245
Te = Tena (Sī, Syā, I)	222
Te sabbepi = Mahāsattam gahetvā ākāse gacchantam disvā ca sutvā ca evampi kanditvā te sabbe (Sī, Syā, I)	210
Tesu = Te (Sī) Ete (Syā)	10
Te hi = Tehi (Sī, Syā, I)	66
Tyamhīti = Tamhīti (Syā, Ka)	196

[Da]

Dabbenāti = Daṇḍenāti (Sī, I)	364
Dassanesūti dassanaraṭṭhesu = Dasaññesūti dassanaraṭṭhe (Sī, Syā, I)	130
Dassāti da-kāro = Rassāti ra-kāro (Sī, I)	57
Daharakāle = Daharake samāne (Sī, I)	82

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Da]

Dahara'mhā'yobbanam̐ = Daharamhā ayobbanam̐ (Sī, Syā, I)	87
Daharikā = Komāriyā (Sī, Syā)	357
Dānam̐ dado = Dānadado (Sī, I)	352
Dānam̐ dāyakova = Dānadāyako(Sī, I)	352
Dānam̐ detīti = Dānam̐ dentam̐ (Syā) Dānam̐ nissāya (Ka)	272
Dānamukhe ṭhapesi = Dānam̐ paṭṭhapesi (Sī, I)	386
Dānasālam̐ = Dānam̐ sīlam̐ (Ka)	139
Dāsiyā dāso = Dāsidāso (Sī, I) Dāsī dāso (Syā)	332
Dittoti gabbito bālo dandhañño = Dattoti dandho lālako (Sī, I)	
Dattoti dappito duṭṭho lāmako	
andhabālako (Syā)	38
Dīpaṃvo'ghe mahaṇṇave = Dīpaṃvo'gherivaṇṇave (Sī, Syā, I)	144
Duggahitova'natthā = Duggahitova atthā (Sī, I, Ka)	123
Dujjipotipi = Dudipotipi (Syā, Ka)	50
Dunniviṭṭhabrahmaṇagāmo = Tuṇṇavithanāli-	
daṇḍabrahmaṇagāmo (Syā)	284
Dummīti anañjitanayano = Rummīti anañjitāmaṇḍito (Sī, I)	40
Durāyutanti = Durāsadanti (Syā)	170
Durāyuttam̐ = Durāsadam̐ (Sī, Syā, I)	170
Dullabham̐ hi vidhurassa dassananti = Dullabhe hi vidhurassa	
dassaneti (Sī, Syā, I)	160
Devatādhiggahito = Devatāya niggahito (I) Devatāviggahito (Syā, Ka)	258
Devatāpaviṭṭhā = Devatā bhūtā viṭṭhā (Sī) Devatā bhūtā diṭṭhā (I)	268
Deva te pādā = Devapādā (Sī, I) Deva tadā (Ka)	257
Devopi = Devisi (Sī, I)	139
Dūtā = Dūte (Sī) Dūtam̐ (I)	344
Dve = Te (Sī, Syā, I)	341

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Dha]

Dhammacaritassa = Dhammassa ciṅṇassa (Sī)	112
Dhammameva = Dhammatova (Ka)	59
Dhārayeyya = Tarayeyya (Sī, Syā, I)	337
Dhāriyati = Sā kariyati (Sī, I) Sādiyati (Syā)	154
Dhāreti = Taresi (Sī, Syā, I)	335

[Na]

Na akkhātum = Na kātum (Sī, Syā, I)	352
Nakkhātumicchisaṃ = Na kātumicchisaṃ (Sī, I)	351
Na guyhāmi = Na gūhāmi (Sī, I)	355
Nadiṃ udakahāriyā = Nadī udakahārikā (Sī, I)	293
Nadītitthe udakahārikā = Nadīudakahārikā (Sī, I)	294
Na dūre ito taṃ nagaraṃ = Na dūre amhākaṃ nagarato (Ka)	11
Na nijjhānakkhamaṃ = Nijjhānaṃ na khamati (Sī, Syā, I)	58
Na niddaṃ bahu maññeyya = Na niddannaṃ bahuṃ maññe (Sī, I)	197
Nandiṃ pavesīti = Nandippavesīti (Sī, Syā, I)	386
Nappaṭiguyhāmīti = Na paṭigūhāmīti (Sī, I)	355
Nabhañca = Pabbatañca (Ka)	212
Na santu = Nassantu (Sī, Syā, I)	246
Na hāpitoti = Na hāsitoti (Syā)	349
Na hi nāge kupitamhi = Na hi nāgehi kuppitā (Syā)	7
Naḷiññanti naḷiniyaṃ = Niḷiññanti niḷiññaṃ (Syā)	221
Nāgakumārā = Na nāgakumārā (I)	4
Nāgapuraṃ = Nagaraṃ (Sī, Syā, I)	46
Nāgamallikāti Vallināgā ca Mallikā ca = Nāgavallikāti Vallināgā (Sī, I)	314
Nātivaddhaṃ = Apagatabaddhaṃ (Ka)	383
Nātivaddhaṃva = Nātibaddhaṃva (Ka)	383
Nānāgandhasamoditaṃ = Nānāgandhasameritaṃ (Sī, Syā, I)	304
Nānāpupphehi = Nānāvattthehi (Sī)	322

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Na]

Nābhiharissanti = Nābhiharīyanti (Sī, Syā, I)	266
Nāvaṃ = Nāgaṃ (Sī, I)	197
Niddhantāti siniddha-antā = Siniddhaggāti siniddha-aggā (Syā)	69
Nimbaphalasaṅṭhānacūcukā = Nimbaphalasaṅṭhānathana- yugalā (Syā, I, Ka)	169
Nilīyitvā = Nisīditvā (I, Ka)	290
Niluñcitaphaloyevāti = Nilicchitaphaloyevāti (Sī, I) Nilucchitaphaloyevāti (Syā)	129
Nisinnāva = Nipannāva (Sī, Syā, I)	41
Nisinnoyevassa = Nisinnasseva (Sī, Syā, I)	234
Nihanitvā = Nīharitvā (Ka)	177
Nīkasūkarā = Nīnkasūkarā (Sī, I) Nikkasūkarā (Syā)	177
Nīhatāti = Nihatāti (Sī) Nīhitāti (I)	350
Nīhatabhāvampi = Nihatabhāvampi (Sī) Nīhitabhāvampi (I)	350
Ne = No (Sī, Syā, I)	336
No = Attano (Syā, I)	33

[Pa]

Pakirimsūti = Parikarimsūti (Sī, I)	380
Pakiritvāna = Parikiritvāna (Sī, I) Vikiritvāna (Syā)	88
Pakiriya = Pakiri (Sī, I) Pakiraharī (Syā)	44
Pakriya = Pakiraharī (Sī, Syā) Pakiraparī (I)	44
Pakkosanti = Sārambhaṃ karonti (Syā) Sārabbhāṃ karonti (Ka)	192
Pacurā = Pasurā (Sī, I) Pasu (Syā)	76
Paccuggantunātipi = Paccuggantuntipi (Sī, Syā, I)	340, 342
Paccuṭṭhentīti = Paccudentīti (Sī, Syā, I)	343
Paṭaccarī = Paṭaccarī (Sī, I) Paṭaccharī (Syā)	115
Paṭicchannapākaṭakaraṇavasena vā = Paṭicchannopaghāṭavasena vā (Ka)	200
Paṭimuñcatūti pavisatu = Paṭimuccatūti paṭiyātu (Sī) Paṭimuñcatūti paṭiyātu (I)	94
Paṭiyatto = Pāsādato (I)	88

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Pa]

Paṭiharitvā = Paṭihāretvā (Sī, Syā, I)	163
Paṇḍarajātake = Paṇḍarajātakena (Sī)	22
Paṇḍitaṃ = Paṇḍite (Sī, I)	219
Paṇḍusuttam = Paṇṇasuttam (Ka)	212
Patanū = Patanukesā (Sī, Syā, I)	367
Patimhīti = Pitāmhīti (Sī) Pitaromhīti (Ka)	104
Pattikā = Bhīrukā (Sī, I)	266
Patthento = Patthayāmi (Sī, I) Patthemī (Syā)	97
Patham = Padaṃ (Sī, Syā, I)	24
Padakkantanti = Parakkantanti (Syā)	343
Padacarāti = Paddhacarāti (Sī, I) Pādacarāti (Syā)	166
Padese = Videse (Sī, Syā, I)	351
Panekam = Panetaṃ (Syā, I)	322
Papātā = Tālā (Sī, Syā, I)	345
Pabbajitassa = Jitassa (I)	38
Pamadditā = Sampatitā (Ka)	268
Pamūḷhasañño = Pamūḷhasaññī (Sī)	144
Pampakāti = Cappakāti (Syā)	316
Pampakāti pampaṭakā = Cappakāti cappaṭakā (Syā)	
Pabbakāti pabbaṭakā (Ka)	316
Paradhanena = Paravadhena (Sī, I)	17
Parapariggahitā = Sappariggahitā (Ka)	119
Pariggāhakāneva nāgakulāni = Pariggahadevanāgakulāni (Ka)	
Pariggahitā devatā nāgakulāni (Syā)	336
Pariṇāmeti = Pariṇamati (Sī, I)	35
Paripuṇṇam = Parisuddham (Syā)	69
Paripphosetvā = Paribhāvetvā (Sī, Syā, I)	30
Pariyāgatanti = Pariyāgāti (Sī, I)	128
Parivāro = Parihāro (Sī, Syā, I)	351

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Parivesanākāle = Paribhuñjanakāle (I) Paribhojanakāle (Ka)	332
Parissantānaṃ = Pariyantānaṃ (Syā, I) Pariḷāhasantānaṃ (Ka)	300
Pavattiṃ = Kiriyaṃ (Sī, I)	2
Pavattento = Pavecchanto (Sī, I)	378
Pavisissāmāti imamattaṃ ārocentā = Pavisissāma. Kasmā? So hi amhākaṃ pāṇasadiso. Imamattaṃ pakāsento (Ka)	210
Palatātipi = Balasatātipi (Sī, Syā, I)	177
Palasādāti = Palasatāti (Sī, Syā, I)	177
Pādakāti = Pādukāti (Sī, Syā, I)	336
Pāpaṃ karonto = Pāpako honto (Sī, I)	219
Pāricariyānuṭṭhānena = Pāricariyāya uṭṭhānena (Syā)	347
Pāsāde apade padaṃ = Ākāse aparāparaṃ (Ka)	135
Piṅgalanti = Piṅgiyanti (Sī, Syā, I)	45
Piṭṭhipāde = Pādapiṭṭhiṃ (Syā)	12
Pitaraṃ micchādassanā mocessāmi = Pitaraṃ bodhessāmi (Sī, Syā, I)	120
Pissatīti = Pāssatīti (Sī, I)	301
Pissāmīti = Pāyāmīti (Sī, I)	99
Pītakāḷakaṃ = Kāḷakaṃ (Sī, Syā, I)	32
Puṭabhattañca = Pūvabhattañca (Sī, I)	297
Puttaka = Puttakā (Sī, Syā, I)	381
Puttakā = Potakā (Syā)	363
Punapīti puna api = Punapīti punāpi (Sī) Punāpīti punapi (Syā)	20
Punappunaṃ vatvā nippīletvā = Punappunaṃ nibandhitvā (Sī, I)	23
Pupphavalliyā = Pupphāvaliyā (Sī, I)	91
Pubbavasena = Pabbavasena (Sī)	296
Pubbe puratthā = Sabbapuratthā (Sī, Syā, I)	65
Pubbeva no kasmā = Pubbeva no daharake samāne kasmā (Sī, I)	83

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[Pa]

Purisā = Manussā (Ka)	10
Pekkkhasīti = Avekkhasīti (Sī, I) Apekkhasīti (Syā)	16
Peccāti = Pacchāti (Sī, I, Ka)	191, 204
Pokkharavane = Pokkharapatte (Syā)	377
Posiya = Positā (Sī) Posiyā (Syā, I)	96

[Pha - Ba]

Pharusavacanāṃ kathessāmīti = Pharusō bhavissāmīti (Ka)	320
Phalati = Phalati viya (Syā)	343
Phaline = Phalite (Sī, Syā, I)	284
Phalliyāti phalliyarukkhā nāma = Bhalliyoti bhallirukkhā nāma (Sī, Syā)	
Bhalliyāti bhallirukkhā nāma (Syā)	305
Phāsukā bhijjantiyo = Phāsukāhi bhijjamānāhi (Syā)	72
Phuṭṭhā = Daṭṭhā (Sī, I)	280
Phussatiṃ = Phusatiṃ (Sī, I)	242
Phussatīti = Phusatīti (Sī, I)	244
Phoṭente = Poṭhente (Sī, I)	177
Bandhanavalli muccitvā gatā = Bandhanāṃ muñcitvā gatāṃ (Sī, I)	
Bandhanāṃ muñcitvā galitaṃ (Syā)	334
Bandhanā mokkho = Bandhamokkho (Syā)	386
Bandhanti = Baddhā (Sī, Syā, I)	66
Bahulā = Bakulā (Sī, I)	311
Bāhaṃ oḍḍento = Attano bāhunā upatthambhento (Syā)	
Bāhunā chaḍḍento (I) Bāhunā oṭṭento (Ka)	363
Bilāni takkalāni = Biḷālitakkalāni (Sī, I)	366
Bujjha = Muddha (Sī)	102
Byaggatā = Visaggatā (Sī, I) Viyattatā (Syā)	111
Byathitamānasoti = Byamhitamānasoti (Sī, Syā, I)	135
Byapahataṃ = Byapagataṃ (Sī, I)	107

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ba]

Brāhmaṇaṃ amuñcante = Brāhmaṇassa hatthato amuñcanteyeva (Syā)	
Brāhmaṇaṃ amuñcantaṃ (I)	364
Brāhmaṇassa = Brāhmaṇa (Sī)	355
Brāhmaṇe = Brāhmaṇā (Sī, Syā)	63

[Bha]

Bhaṭṭhakāle = Bhassakāle (Syā, Ka)	213
Bhattapāṭiyāṃ = Bhattavaḍḍhiyāṃ (Syā) Bhattavaṭṭikāya (Ka)	112
Bhayāti = Bhayanti (Sī)	144
Bhavissateti bhavissati = Bhavitaṃ teti bhavissati te (Sī, Syā, I)	276
Bhasmā = Bhasmaṃ (Sī, I)	15
Bhāgīrathim = Bhāgīrasim (Sī, I)	51
Bhāgīrathigaṅgā = Bhāgīrasīgaṅgā (Sī, I)	52
Bhākuṭīpi = Mukhe bhākuṭīpi (Sī, Syā, I)	356
Bhikkhadāyikā = Bhikkhudāsikā (Syā, I) Bhikkhudāyikā (Am-Ṭṭha 1. 311 piṭṭhe)	243
Bhiṅgarājā = Hiṅgurājā (Sī, I) Bheṅgarājā (Syā)	317
Bhismāti = Bhesmāti (Sī, Syā, I)	75
Bhojetunti = Jetunti (Sī, Syā, I)	49

[Ma]

Maṃ = Ime (Sī) Me (Syā, I)	228
Maccheracittaṃ vijayantaṃ = Maccheravijitaṃ (Syā) Maccheravijayantaṃ (Ka)	300
Mañcapīṭṭhapāduke = Mañcapīṭṭhādike (Sī) Mañcapaṭīpāduke (I) Mañcapīṭṭhake (Syā)	365
Maṇim = Maṃ (Sī, Syā, I)	20
Matakabhattaṃ = Jūtīkabhattaṃ (Sī, I)	202
Madayati = Modayati (Syā, Ka)	306
Maddī = Maddideviyā (Sī, I)	356

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Ma]

Madhuttheve = Madhuviya (Syā) Madhumeva (Sī, I)	305
Madhumaṁsaṁ = Madhuramaṁsaṁ (Syā, Ka)	290
Madhurakathe = Madhurasare madhurakathe (Syā)	263
Manussā neva me piyāyissanti = Manussā osakkissanti (Sī)	
Manussā appīyanti (Syā)	
Manussā osappissanti (I)	36
Mano dantaṁ pathaṁ neti = Manodantapathanveti (Sī, I)	148
Manoharanti = Dhanāharanti (Sī, Syā, I)	171
Mandakathatāya = Mandakathāya (Syā) Mandakathitāya (Ka)	199
Mandakāti mandakagāyino = Maṇḍakāti maṇḍadāyino (Sī)	
Muddikāti maṇḍakagāyikā (Syā)	370
Mandapañño = Mudhappasanno (Sī, I)	73
Mandiranāgabhanassa = Mañjērikanāgabhanassa (Sī, I)	
Maṇḍalanāgabhanassa (Syā)	161
Mama = Maddiyā (Ka)	340
Mayā hi tava vijite = Mayā hi tuvaṁ jito (Syā) Mayi tava jite (Ka)	184
Maraṇaṁ = Mama (Syā)	261
Mahānubhāve nāge kupite = Mahānubhāvehi nāgehi kuppitā (Syā)	7
Mahāpākāraṇanti mahantehi = Bahupākāraṇanti bahukehi	
uccehi (Syā)	386
Mahāveḷupampakā = Mahāveḷucappakā (Syā)	316
Mahāsattaṁ = Mahāsattassa (Sī, Syā, I)	249
Mahāsattassa pariyesanakhaṇḍaṁ = Subhagakaṇḍaṁ (Sī)	
Subhogakaṇḍaṁ (Syā)	46
Mahissamapi vivaraṭṭī = Mahissamavadiyatīti (Sī, I)	
Mahimassavindriyatīti (Syā)	28
Mahītaṁ = Mahiddhikaṁ (Sī, I) Mahiddhiyaṁ (Syā)	178
Mā cintayitthāti = Mā calitthāti (Syā, I)	110
Mānito = Mahito (Sī, Syā, I)	25

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ma]

Mānusiya sarīrena = Manussasarīrena (Sī, Syā)	383
Māresīti = Māniteti (Ka)	94
Māressāmīti vā = Hanissāmīti (Sī, Syā, I)	232
Mā rodhayīti = Mā heṭhayīti (I)	232
Migarohiccavaṇṇena = Migārohitavaṇṇena (Syā)	282
Micchākathā = Yaññavedavaṇṇanā (Syā)	53
Mukhaṃ = Vaṇṇamukhaṃ (Syā) Varamukhaṃ (I, Ka)	68
Mudukaraṇaṃ mama bhāro = Mudukaraṇe mama ko bhāro (Sī, I)	221
Muducittakasanthateti = Muducittakaḷandaketi (Sī, I)	111
Mūḷāḷakuṇḍalakaṃ = Mūḷāḷakaṇḍakaṃ (Sī, I)	347
Mocetuṃ = Vissajjāpetuṃ (Syā, Ka)	105
Mhitapubbe = Mihitapubbe (Sī, I)	106

[Ya - Ra]

Yajakayaññena = Yajanakayaññena (Sī, Syā, I)	79
Yaññe = Yaññatthāya (Sī, I)	86
Yathā natthi = Pitā atthi (Ka)	333
Ya'majja = Yañcajja (Sī, Syā)	125
Yāyī = Yāti (Sī, I) Pubbayāyī (Ka)	219
Yāvanto'dakajā = Yāvatā odakā (Sī) Yāvatā udakajā (I)	42
Yuttappayuttakāle te paṇḍitā = Yuttappayuttakāle paṇḍitā (Sī, Syā, I)	156
Yūpussane = Yūpassa te (Sī) Yūpassa ne (Syā, I)	59
Ye = Sve (Syā, I, Ka)	386
Yena = Kena (Ka)	333
Yo = So (Sī, I)	40
Rakkhassa = Ārakkhāya (Sī, I)	239
Raṅño parājayāya = Rājānaṃ parājinantā (Sī, Syā, I)	182
Rattaṅkurarukkhaṃ = Rattakuravakarukkhaṃ (Sī, I)	263

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ra]

Ramamāne = Caramāne (Sī, I)	179
Rājakiccaṃ = Rājakicce (Sī, I)	117
Rājadaṇḍo = Rājāṇā (Sī, I)	12
Rukkhato patitapatitaṃ = Mayā rukkhato mocāpitaṃ (Ka)	132
Rucā = Rujā (Sī, I)	106

[La]

Lakkhaṇakaṇḍaṃ = Pekkhaṇakaṇḍaṃ (Sī, I)	195
Laddhadvāro labhe dvāranti = Laddhavāro labhe vāranti (I)	198
Laddhā = Dinnā (Sī, Syā, I)	362
Lapanajātāti mukhajātā = Lapanajāti mukhajā (Sī, I)	69
Lokasakkataṃ = Lokapālakaṃ (Sī) Loke pākaṭaṃ (Syā)	223
Loddapadmakaṃ = Lomapadmakaṃ (Sī, I)	263

[Va]

Vaṅkasso'rohaṇe naṭṭhe = Vaṅkassoharaṇe naṭṭho (Sī, Syā, I)	298
Vaṅkassorohaṇe naṭṭheti = Oharaṇeti (Sī, I)	298
Vañcanatthena = Vacanatthena (Sī, Syā, I)	67
Vañcetvā = Nibbajjetvā (Syā)	345
Vaṭṭitā = Susaṅṭhitā (Sī)	148
Vaḍḍhetvā = Pasāretvā (Syā)	213
Vatvā = Katvā (Syā, I)	297
Vanditā = Vandito (Syā, Ka)	58
Vammito = Vappito (Sī, I) Khippito (Syā)	30
Varalakkhaṇena = Ūrulakkhaṇena (Ka)	244
Vavassaggatthe = Upasaggatthe (Syā, Ka)	220
Vasi Vessantaro yattha, yāvatāva Jetuttarā = Vasi Vessantaro rājā, yattha yāva Jetuttarā (Syā)	384

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[Va]

Vātānamaviyaggatāti = Vātānamavisaggatāti (Sī, I)	
Vātānamaviyattatāti (Syā)	111
Vāraṇā vayanāti vāraṇarukkā ca vayanarukkā ca = Vāraṇasāyanāti nāgarukkā (Sī, I) Vāraṇāvuyhanāti nāgarukkā (Syā)	312
Vikassamānanti = Kaḍḍhamānanti (Sī, I)	139
Vicittapupphusanthatāti = Vicittā pupphusanthatāti (I)	311
Vidhamsetumicchanti = Padhamsetumicchanti (Sī, Syā, I, Ka)	287
Vidhamam = Viddhamsitam (Sī)	254
Vinaṭṭhe = Vippanaṭṭho (Sī, Syā, I)	298
Vinicchayaṭṭhānā = Vinicchayaṭṭhānam (Sī) Vinicchayaṭṭhāne (Syā)	73
Vineti = Upaneti (Syā)	236
Vippālentūti = Vipphālentūti (Sī, Syā, I)	369
Visaṭṭham = Visadam (Sī, Syā, I)	341
Vihimsīti = Na vihimsīti (Sī, I)	32
Vihiyasīti = Vihaññasīti (Syā)	265
Vuṭṭhadhanam = Vaṭṭham dhanam (Sī) Vaṭṭadhanam (Syā, I)	386
Vuṭṭhapetvāna = Votthāpetvāna (Sī, I)	374
Vuttappakāro = Vuttappakārā (Syā)	369
Vuttham = Vutthamhā (Syā)	384
Vedhabyam = Vedhabbam (Sī, I)	279
Vesānarintipi = Vesānaranteva vā (Sī) Vesānarantipi (I)	50
Veḷuriyaka-rodāyoti = Veḷuriyaphalakarodāyoti (Sī, Syā, I)	178
Veḷuriyaphalasanthate = Veḷuriyaphalakathate (Sī, Syā, I)	179

[Sa]

Sa-upādheyyanti sa-attharaṇam = Savupatheyyanti sahattharaṇa- bhaṇḍam (Sī) Supattheyyanti sa-attharaṇabhaṇḍam (Syā)	254
Sakabhāvena saṅṭhātum = Sokam sandhāretum (Sī, Syā, I)	205
Sakuṇahamsā = Setasakuṇahamsā (Syā)	318

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Sa]

Sakkenamhi diṭṭhoti ñatvā = Sakkena dinnosmīti sakkadattiyabhāvaṃ ñatvā (Ka)	291
Saggāna magganti saggānaṃ gamanamaggaṃ = Saggamagganti saggānaṃ maggam (Sī, I)	74
Saṅkhubhi = Ubbatti (Syā)	326
Sajantaṃ = Sajati (Ka) Sajjanto (Syā)	52
Sajantaṃ = Sajjantaṃ (Syā)	52
Sajjibboti sajīvo = Sajīvoti sacivo (Sī, I)	214
Sañjayaṃ = Sañcayaṃ (Ka)	242
Sattamīti = Sattimāti (Sī, Syā, I)	243
Satthunti = Saṭṭhunti (Sī, I) Saṅṭhātunti (Syā) Suttunti (Ka)	30
Sa devo = Sudevo (Syā)	61
Sadhanam sabhogam = Sadhanā sabhogā (Sī, Syā, I, Ka)	54, 57
Santaṃ vā = Sataṃ vā (Sī, I, Ka)	126
Santakam = Santikam (Syā)	220
Santakā = Santikā (Syā, I)	5
Santako = Santikā (Sī, I)	25
Sandhāpitā = Santhambhitā (Sī) Sandambhitā (I) Sandhābhitā (Syā)	58
Sapattiroso = Sapattivāso (Syā, Ka)	4
Sabbakāmadadeti = Sabbakāmadeti (Sī, Syā, I)	162
Sabbadisā = Saṃvarim (Sī, Syā, I)	135
Sabbabodhisattānaṃ = Sabbe bodhisattā (Syā, Ka)	333
Sabbe hi = Sabbehi (Sī, Syā, I)	122
Samaṇabrāhmaṇā ca = Samaṇā brāhmaṇā vā (Sī)	226
Samākulaṃ puraṃ āsi, ghoso ca vipulo mahā = Athettha vattati saddo, tumulo bheravo mahā (Sī)	253
Samānā dukkhāva = Samānadukkhāva (Ka)	279
Samubbahanto = Samuṭṭhahanto (Syā, Ka)	291
Samussito = Suphassito (Sī, I) Suphusito (Syā)	147
Samūlaṃ = Mūle (Sī, I)	235
Samūlo = Nimmūlo (I, Ka)	22

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Sa]

Samūha karontu = Samupākarontu (Sī, I)	78
Samo me = Samohaṃ (Syā, Ka)	349
Sampamathitā = Sampamadditā (Syā, Ka)	34
Sampaviddhotipi = Samviddhotipi (Syā, I)	345
Sampāditatto = Sādītatto (Ka)	200
Sambandho = Sampanno (Ka)	147
Sammato = Kammiko (Sī, I)	198
Sammaddatevāti = Sammaddayatevāti (I) Sammoditevāti (Syā, Ka)	306
Sammannitvā = Pakkhanditvā (I, Ka) Paricchinditvā (Syā)	65
Sammapatitā = Sampamathitā (Sī, I) Sampamadditā (Syā)	206
Sayaṃjātasālī, sukasālītipi vuccanti = Sayam jātakhuddikasālī, yo sūkarasālītipi vuccati (Sī) Ṭhitā sayamjātasālī khuddakasālī sukkasālītipi vuccanti (Syā)	306
Sasuraṃ te = Sasurantike (Syā)	220
Sassaṭṭhānañca = Kasanaṭṭhānañca (Ka)	202
Sahassamattam = Satasahassamattam (Sī, I)	31
Sākhāsanthare = Sākhāyantare (Sī, I)	301
Sāgarūpamaṃ = Udadhūpamaṃ (Sī, Syā, I)	299
Sā taṃ ḍaṃsatva'jamukhī = Sā dissatu accimukhī (Sī, I)	41
Sātave = Sāte (Sī)	125
Sādhunarassa dhammāti narassa sādhudhammā = Sādhunarassa dhammāti uttamassa sādhunarassa dhammā (Ka)	217
Sāmaggipekkhamānoti = Sāmaggipekkhīti (Sī, Syā, I)	222
Sārambhena vāyapupphagharakāni = Sārambhena viya pupphagharakāni (Sī, Syā) Sārambhe viya pupphagharakāni (I)	121
Sāvanti = Sāmanti (I)	32
Sāsapakakkehi = Sāsapakuḍḍena (Sī, I)	121
Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhane = Medanī samakampatha (Sī, I)	253
Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhaneti Siviraṭṭhassa vuddhikare = Sivīnaṃ raṭṭhavaḍḍhaneti Siviraṭṭhavāsīnaṃ raṭṭhavaḍḍhanakare (Syā)	253

Nānāpāthā

Piṭṭhānkā

[Sa]

Sīlamayasākho = Sīlasākhapasākho (Sī, I) Sīlasākho (Syā)	234
Sīsakarotiṭṭi laddhanāmāya = Sīsakarotiṭṭikoti laddhanāmā (Syā, I)	
Sīsakarotiṭṭikena paṭiladdhanāmā (Ka)	385
Sīsato = Amsato (Syā)	340
Sukhasamvāsoti = Sappatissoti (Sī, Syā)	200
Sujam = Rucam (Syā, Ka)	120
Sujjhanti = Visujjhittabbanti (Sī, I) Sujjhittabbanti (Syā)	122
Supaṇṇā = Supaṇṇānam (Sī, I)	22
Subhogoti = Subhagoti (Sī, I)	12
Subhogo ca = Subhago ca (Sī, I)	35
Suvaṇṇaṇanti = Subhaṇṇaṇanti (Sī, I)	170
Suvaṇṇabhājanābhāya = Suvaṇṇābhāya (Sī, I)	278
Suvihitassa = Supisitassa (Ka)	29
Sussoṇiyo = Suyoniyo (Ka)	272
Suhadajjane = Suhadam janam (Sī, I)	164
Sūtamāgadhavaṇṇiteti = Sūdamāgadhavaṇṇiteti (Syā, I)	246
Seṭṭhayānam = Seṭṭhayānam visesayānam (Ka)	358
Setagaccharukkhā = Setaccharukkhā (Sī, I)	312
Setapupphā = Satapupphā (Sī, I) Sattapupphā (Syā)	314
Selā = Phālā (Sī, I)	311
So = Yo (Sī, I)	8
So dakkhisīti = So addasāti (Syā, Ka)	290
Somanassappattam = Somanassappatto (Ka)	257

[Ha]

Hattham = Hatthattham (Sī, I) Hatthattam (Syā)	228
Hatthasamphassam = Hatthapāsam (Sī, I)	284
Hatthirūpakādīhi kilāntānam = Hatthissarūpakādīkilānakam (Ka)	343
Hatthissa = Hatthidānassa (Sī, I)	259

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ha]

Hatthīnañca assānañca

usabhānañca nikkhānañcāti = Hatthinā satena assena
ca rathena cāti (Sī, I)

365

Hadaya'mānayissan'ti = Hadayaṃ ādiyissan'ti (Sī, I)

211

Have = Bhave (I)

223

Hasitampi = Hasitumpi (Ka)

294

Hasiyantīti hasasaddamaṅsu = Hasissimsūti hasiṃsu saddama-
kaṃsu (Sī, I) Hasissantīti

mahāsaddaṃ akaṃsu (Syā)

371

Himseyya bahuke jano = Himseyyumaṃ bahuke jane (Sī, I)

288

Hinti = Himhinti (Syā)

305

Hiyyo = Bhiyyo (Sī, I)

281

Hutvā = Bhūtā (Sī, I)

260

Hutvā addhā nassissantī = Hutvā anassimsu (Sī, Syā, I)

377

Hoti = Hohi (Syā)

20

Jātakatṭhakathāya sattamabhāge

Gāthāsūci

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]		[A]	
Akārayi lokamimaṃ parañca	51	Ajjāpi santānamayaṃ	130
Akāsiyā rājūhivā'nusiṭṭhā	60	Ajjunā ajjukaṇṇā ca	311
Akiccakārī dummedho	300	Ajjeva me imaṃ rattim	344
Akuddharūpohaṃ bhoto	308	Ajjhāyakaṃ dānapatim	264
Akkodhanamanugghātī	146	Ajjhāyakaṃ	
Akkodhano asaṃghaṭṭo	199	mantaguṇūpapannaṃ	52, 61
Akkhāhi no tā'yaṃ mudhā		Ajjhāyako yācayogī	46
nu laddho	228, 231	Ajjhena'mariyā pathavim	
Aggim ujjalayitvāna	261	janindā	47, 55
Aggissa pāricariyāya	277	Aññettha pupphitā ambā	303
Aghaṃ taṃ paṭisevissaṃ	273-4	Aññepi kaṇhajaṭṭino	275
Aṅkolā kacchikārā ca	311	Aṭṭalakā oṭṭhagīviyo	167
Aciraṃ vata nettimso	100	Aṭṭhaṃsā sukataṃ thambhā	18
Accāyikena luddena	336	Aṭṭhakaṃ mālikaṃ vuttaṃ	182
Accugatā hi sivayo	287	Aṭṭhānametaṃ dukkharūpaṃ	333
Acchivā sallavā rukkhā	312	Aḍḍhamāsaṃ	
Acchecchuṃ vata bho		dhāriyamānānaṃ	313
rukkhāṃ	269	Atidānaṃ daditvāna	74
Acchedanassa bhāyāmi	323	Atiyakkhā vassavarā	269
Accheraṃ vata lokasmiṃ	284	Ativelaṃ nu am māya	336
Acchera'mācikkhasi		Atuṭṭhā sivayo āsum	288
puññasiddhim	137	Ate'va me acchariyaṃ	304
Accherarūpaṃ tava yādisañca	136	Attā ca me so	
Achambhitova gaṇhāhi	207	saraṇaṃ gatī ca	184
Ajināni paridahitvā	346	Atthañca dhammaṃ	
Ajeyya'mesā tava		anusāsa maṃ ise	144
hotu metti	233	Atthi no jīvikā deva	374
Ajja ce me imaṃ rattim	35	Atthīti ce Nārada saddahāsi	138

Paṭhamapādā	Piṭṭhāṅkā
[A]	
Attheva devā pitaro ca atthi	138
Atha kissa jano pubbe	82
Atha ce hi ete na karonti puññaṃ	54
Atha tvaṃ kena vaṇṇena	321, 355
Atha dakkhisi bhaddante	289
Atha passatu maṃ amma	182
Atha pāpāna kammānaṃ	127
Atha vā tayo mātāputte	308
Athassa bhaṇḍanaṃ ghoraṃ	288
Athassā pokkharāṇiyā	314
Athāgamā brahmalokā	135
Athāsanamhā oruyha	135
Athettha udakantasmim	311-5
Athettha pañcamo āgā	283
Athettha padumā phullā	311
Athettha puppharasamattā	304
Athettha bījako nāma	115
Athettha vattatī saddo	253, 269, 272
Athettha sakuṇā santi	304, 316-7
Athettha sāsapo bahuko	313, 317
Athettha sīhabyagghā ca	315
Athettha heṭṭhā puriso	303
Atho arogaṃ yoggaṃ me	376
Atho ubho arogaṃ me	366

Paṭhamapādā	Piṭṭhāṅkā
[A]	
Atho ḍamsā makasā ca	308, 320, 354, 366
Atho'sadhehi dibbehi	30
Adassanena mayhaṃ te	296
Adiṭṭhapubbaṃ disvāna	223, 229
Adiṭṭhapubbo Sivirājā	309
Adu cāpaṃ gahetvāna	333
Adu te pahitā dūtā	344
Addhā pajānāmi ahampi etaṃ	221
Addhā sataṃ bhāsasi nāga dhammaṃ	227
Addhāsataṃ bhāsasi nāgi dhammaṃ	231
Addhā hi saccaṃ bhaṇasi	185
Addhā hi so socati rājaseṭṭho	227, 231
Adhiccaladdhaṃ pariṇāmajaṃ te	224, 230
Anittarā ittarasampayuttā	47
Aniddhinaṃ mahārāja	374
Anindriyabaddha'masañña- kāyaṃ	55
Anujānāmi taṃ putta	274
Anujānāhi maṃ amma	274
Anuddhato acapalo	197
Anupubbena no suddhi	113
Anumodāmi te deva	352
Andhamtamaṃ tattha na candasūriyā	140
Annaṃ pānañca yo dajjā	254
Annāpānañca khajjañca	107
Annahatthā ca te byamhe	145
Annena pānena upetarūpaṃ	221
Aparā pana sokena	88

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]		[A]	
Apare passa santāpe	275	Ayaṃ dutīyo vijayo	
Api ñātikule phīte	277	mama'jja	187
Api no kisāni maṃsāni	374	Ayaṃ nāgo mahiddhiko	41
Api sāgarapariyantam	277	Ayaṃ maṃ māṇavo neti	204
Apissā hoti appatto	277	Ayaṃ so assamo pubbe	342
Api hāyatu nāgakulā attho	220	Ayaṃ so Puṇṇako yakkho	164
Apphoṭā suriyavallī ca	313	Ayaṃ hi so āgato	
Abbhakūṭasamā uccā	142-3	yaṃ tva'micchasi	223
Abyābajjhaṃ kathaṃ assa	188	Aya'massa assaratho	92
Abyābajjhaṃ siyā evaṃ	189	Aya'massa pāsādo	91
Abhayaṅkarampi me hatthim	78	Aya'massa pokkharāṇī	91
Amanāpaṃ vata te ñātī	293	Ariyāvakaśosi	
Amanāpavāsaṃ vasi	293	anariyarūpo	214
Amittā nappasāheyyuṃ	372	Alaṅkatā suvasanā	163
Amittā nūna te mātā	293	Alaṅkarotha maṃ khippaṃ	119
Amittā vata te ñātī	293	Alampāyano hi nāgena	39
Ambaṃ iva pathe jātaṃ	299	Alātassa vaco sutvā	107-8
Ambā kapitthā panasā	303	Alāto Devadatto'si	149
Ambā jambū kapitthā ca	310	Alīnacittasanthāro	146
Ambā tilakā ca jambuyo	167	Avacāsi Puṇṇakaṃ Irandhatī	163
Amma assāsa mā soci	35	Avajjho brāhmaṇo dūto	301
Ammā ca tāta nikkhantā	327	Avaruddhassāhaṃ bhariyā	339
Ammāya patanū kesā	366	Avaruddhettha araṇṇasmim	358
Ammāva no kisā paṇḍu	366	Avasim ahaṃ tuyha	
Ayaṃ ajamukhī nāma	41	tīhaṃ agāre	220
Ayaṃ ekapadī eti	307, 317, 336	Avasī tuvaṃ mayha	
Ayaṃ te vaṃsarājā no	254	tīhaṃ agāre	207
		Avhayanteva	
		gacchantam	302, 309
		Asanthutaṃ nopi ca	
		diṭṭhapubbaṃ	218
		Asammodiyampi vo assa	288

Paṭhamapādā	Piṭṭhāṅkā
[A]	
Asassataṃ sassataṃ nu tavayidaṃ	224, 229
Asmā ratyā vivasāne	256-7
Assatthamva pathe jātaṃ	299
Assatthā panasā ce'me	330, 334, 348
Assaratanampi kesim	78
Assāsa hessāmi te pati	162
Ahaṃ patiṅca putte ca	346
Ahaṃ suvaṇṇahaliddim	346
Ahaṃ hi devato idāni emi	136
Ahaṃ hi vanaṃ gacchāmi	260
Ahaṃ hi vasumā aḍḍho	38
Ahañca kho sāmiko cāpi mayhaṃ	230
Ahañca bhariyā ca manussaloke	225
Ahañca miga'mesāno	19
Ahañhi kuñjaraṃ dajjaṃ	286
Ahampi jātiyo satta	127
Ahampi tāta jānāmi	35
Ahampi tāta passāmi	320
Ahampi nātimaññāmi	40
Ahampi pubbe kalyāṇo	117
Ahampi purimaṃ jātiṃ	114-5
Ahampi sabbasetena	9
Ahitam vata te ñātī	293
Ahi mahānubhāvopi	8

Paṭhamapādā	Piṭṭhāṅkā
[A]	
Ahu pubbanimittam me	345
Ahu rājā Videhānam	106
Ahū vāsī Kaliṅgesu	292
Aho vata re jaṭinī	336
[Ā]	
Ācariyānam vacanā	79-80
Ājāniyā hasiyanti	371
Ādāya beḷuvaṃ daṇḍam	298
Āditte vārimajjhaṃva	144
Ādiyeneva te Maddi	351
Ānayissam methunake	297
Āmantayassu te putte	322-3
Āmantayittha rājānam	259, 273
Āmantaye Bhūridattaṃ	19
Āmāyadāsāpi bhavanti heke	186
Āyāgavatthūni puthū pathabyā	53
Ārakā parivajjeyya	200
Āraññikassa isino	26
Ārāme vanagumbe ca	178
Ārūḷhā gāmaṇīyehi	368
Ārūḷhe gāmaṇīyehi	270
Āropentu dhaje tattha	368
Āvatti parivatti ca	87
Āsajja kho nam jaññāsi	40
Āsīsikāni karonti	95
Āhaññantu sabbavīṇā	369
Āḷārikā ca sūdā ca	369
Āḷārike ca sūde ca	176

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[I]	
Īṅgha Maddi nisāmehi	282, 372
Īṅghā'nu cintesi	
sayampi deva	133
Icevaṃ pitaraṃ kaññā	133
Icevaṃ mantayantānaṃ	376
Iti kammāni anventi	130
Iti Maddī varārohā	350, 353
Ito cuto dakkhasi	
tattha rāja	139
Ito vimuccamānāhaṃ	359
Itthisahassaṃ bhariyānaṃ	206,
	209-10
Idaṃ accherakaṃ disvā	284
Idaṃ ca paccayaṃ laddhā	380
Idaṃ tato dukkhataṃ	344
Idaṃ nesaṃ kīḷanakaṃ	342
Idaṃ nesaṃ padakkantaṃ	341
Idaṃ vatvāna pakkāmi	280
Idaṃ vatvāna pitaraṃ	29
Idaṃ vatvāna Maghavā	247, 360
Idaṃ vatvāna Vedeho	118
Idaṃ vatvā Brahmabandhu	297
Idaṃ vatvā Bhūridatto	21
Idaṃ sutvāna nigghosaṃ	35
Idaṃ sutvā	
Brahmabandhu	307, 318
Iddhaṃ phītañcidaṃ raṭṭhaṃ	287
Idaṅca me maṇirataṃ	174
Idaṅca me sattubhattaṃ	306
Idaṅca sutvā Varuṇassa	
vākyāṃ	166
Ida'massa ambavanaṃ	91
Ida'massa asokavanaṃ	91

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[I]	
Ida'massa assarataṃ	92
Ida'massa uyyānaṃ	91
Ida'massa kaṇikāraṃ	91
Ida'massa kūṭāgāraṃ	91
Ida'massa pāṭalivaṃ	91
Ida'massa hatthirataṃ	92
Idampi dutiyaṃ sallaṃ	344
Idampi pāṇiyaṃ sītaṃ	308,
	321, 355
Idheva acchataṃ kaṇhā	328
Idheva tāva acchassu	287
Idheva yo hoti	
adhammasīlo	138
Indagopakavaṇṇābhā	266
Indassa bhārasī dakkhiṇāti	60
Ibbhehi ye te samakā	
bhavanti	63
Imaṃ bhonto nisāmetha	362
Imaṃ mayhaṃ hadayasokaṃ	94
Imaṃ mūḷālivattaṃ	347
Imamhi naṃ padesaṃhi	341
Imā tā pokkharāṇī rammā	349
Imā tā vanagumbāyo	349
Ime kumāre disvāna	323-4
Ime kumāre passanto	261-2
Ime tiṭṭhanti āramā	330,
	334, 348
Ime te jambukā rukkhā	330,
	333, 348
Ime tepi mayhaṃ puttā	99

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[I]	
Ime te hatthikā assā	348
Ime nūna araññasmim	372
Ime no pādakā dukkhā	335
Ime no hatthikā assā	330, 331, 334
Ime sāmā salolūkā	348
Ime haṁsā ca koñcā ca	348
[U]	
Ukkāmukhapahaṭṭhaṁva	67
Ukkusā kurarā haṁsā	317
Uggatthanaṁ piṅgamakaṁ	382
Uggā ca rājaputtā ca	254, 256-8
Ucchaṅge'ko vicināti	342
Ucchādaye ca nhāpaye	202
Uṭṭhātā kammadheyyesu	201
Uṭṭhehi katte taramāno	256, 365
Uṭṭhehi jāli patiṭṭha	320
Uṇṇataṁ mukhaphullaṅca	382
Uṇho ca vāto nirayamhi dussaho	141
Udake ce nisiñcissaṁ	42
Uddāpavattaṁ ulluḷitaṁ	312
Uddālakā somarukkhā	304
Uddhaṁ ce pātayissāmi	42
Unnaṅgalā māsamimaṁ karontu	238
Upacāravipannassa	24
Upajūtaṅca me assa	38
Upamaṁ te karissāmi	124

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[U - Ū]	
Upayācitakena puttaṁ labhanti	95
Upari dumapariyāyesu	302, 309
Upasaṅkamtivā vedehaṁ	120
Upāgataṁ rāja mupehi lakkhaṁ	180
Uposathe vasaṁ niccaṁ	122
Ubhato saraṁ mucalindaṁ	312
Ubho kumārā nikkītā	375
Ubhopi te attamana viditvā	232
Ubho sadisapaccaṅgā	361
Ummattikā bhavissāmi	93
Uruvelakassapo rājā	149
Usabhampi yūthapatiṁ anojaṁ	78
Usūhi sattīhi ca sunisitāhi	141
Ūnūdaro yo sahate jighacchaṁ	154
[E]	
Ekabhattā pure āsim	381
Ekarattiṁ vasitvāna	322
Ekāyano ekapatho	339
Eko maṇī māṇava kiṁ karissati	173
Eṇeyya pasadākiṇṇaṁ	317
Etaṅca saccaṁ vacanaṁ bhaveyya	55
Eti'ndapatthaṁ nagaraṁ padissati	234
Ete caññe ca rājāno	144
Ete narānaṁ caturova dāsā	186
Ete nīlā padissanti	302, 309

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[E]	
Etha'yyo rājasatim	195
Elamphurakasañchannā	312
Evaṃ kho yātam	
anuyāyi hoti	218
Evaṃ ce'taṃ jano jaññā	40
Evaṃ ce te laddhamidaṃ	
vimānaṃ	226, 230
Evaṃ ce no so	
vivare'ttha pañham	187
Evaṃ jānanto khaṇḍahālo	85
Evaṃ taṃ anugacchāmi	261
Evaṃ taṃ sivayo āhu	258
Evaṃ tuvaṃ nāga	
asampadosaṃ	226
Evaṃ tuvaṃ nāgi	
asampadosaṃ	231
Evaṃ na mūḷho'smi	
suṇohi katte	215
Evaṃ me vipalantiyā	267
Evaṃ vutte candā attānaṃ	98
Evaṃ sabbaṅgasampannaṃ	179
Evaṃ samanūsāsivā	203
Evaṃ hi so vañcito	
brāhmaṇehi	60
Evañca me vilapato	300
Evametam yathā brūsi	224, 229
Evameva naro pāpaṃ	124
Evameva naro puññaṃ	125
Evampi duggato santo	115
Esa'yyo rājasatī	203
Esa selo mahābrahme	302, 309

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[E]	
Esa selo mahārāja	289
Esikā parikhāyo ca	175
Eso ce Sivīnaṃ chando	256
Eso te Vasula pitā	87
Eso hi vata me chando	19
Ehi amma piyadhīti	325
Ehi kaṇhe marissāma	333
Ehi tāta piyaputta	325
Ehi te ahamakkhissaṃ	295
Ehi dāni gamissāma	190
[O]	
Okandāmase bhūtāni	335
Orodhā ca kumārā ca	206, 209,
	210, 239, 268, 385
Osadhehi ca dibbehi	368
[Ka]	
Kaṃ nva'jja chātā tasitā	331-2
Kakkaṭā kaṭamāyā ca	315
Kaccāyano māṇavako'smi	
rāja	172
Kacci akasirā vutti	110
Kacci arogaṃ yoggaṃ te	376
Kacci ubho arogā te	366
Kacci ḍaṃsā makasā ca	307, 320,
	354, 366, 374
Kacci tuyhampi Vedeha	111
Kacci nu tāta kusalaṃ	376
Kacci nu te nā'bhisasi	32

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ka]	
Kacci nu bhoto kusalam	307, 320, 354
Kacci nu me ayyaputta	343
Kacci bahavidham mālyam	121
Kacci ramasi pāsāde	120
Kacci vo kusalam putta	374
Kaṭeruhā ca vāsantī	314
Katvā gharesu kiccāni	207
Katham careyya vuḍḍhesu	111
Katham candanalittaṅgo	266
Katham dhammam caritvāna	111
Katham dhammam care macco	111
Katham nāma sāmasama- sundarāhi	92
Katham nāma sāmasama- sundarehi	92
Katham nu cīram dhārenti	266
Katham nu tāsam hadaham	278
Katham nu patham gacchanti	332
Katham nu yātam anuyāsi hoti	218
Katham nu so na lajjeyya	332
Katham no kuñjaram dajjā	254
Katham no abhivādeyya	223-4, 229
Katham have bhāsati nāgarājā	156
Katham hi lokāpacito samāno	55
Kathaṅca kira puttakāmāyo	85-6
Kadalimigā bahū citrā	177
Kadalīva vātacchupitā	382

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ka]	
Kapaṇā vilapati selā	87
Kappāsapicurāsīva	29
Kappāsikaṅca koseyyam	381
Kambalassatarā uṭṭhentu	8
Kammantaṃ samvidhetvāna	207
Kammārānam yathā ukkā	34
Karaviyā ca saggā ca	315
Karerimālā vitatā	310
Karoṭiyā cammadharā	385
Karoti ce dārutiṇena puññaṃ	54
Kalimeva nūna gaṇhāmi	116
Kalī hi dhīrāna kaṭam magānam	53
Kalyāṇatittham sucimam	299
Kasmā nābhiharissanti	266
Kassa aṅgam pariggayha	68
Kassa etāni akkhīni	68
Kassa kaṅcanapaṭṭena	67
Kassa jambonadam chattam	67
Kassapassa vaco sutvā	114-5
Kassa pekhuṇahatthāni	68
Kassa bherī mudingā ca	67
Kassa lākhārasasamā	68
Kassa vātena chupitā	68
Kassetam mukhamābhāti	361
Kasse'te lapanajātā	68
Kākā ulūkamva raho labhitvā	60
Kāmam janapado mā'si	255

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ka]	
Kāmaṃ maṃ sivayo sabbe	258
Kāyena vācā manasā	133
Kāyo te rathasaññāto	146
Kālaññutā cittasāro	146
Kāsaṃ kusaṃ poṭakilaṃ	276
Kāsikasucivatthadharā	89, 100
Kāsiyāni ca dhāretvā	266, 279
Kim te vataṃ kim pana brahmacariyaṃ	225, 230
Kim nu tuyhaṃ phalaṃ atthi	26
Kim māṇavassa ratanāni atthi	173
Kim pana taṃ atidānaṃ	74
Kinnu tāta tuvaṃ pajjhāyasi	161
Kinnu'mā na ramāpeyyuṃ	93
Kimagghiyaṃ hi vo tāta	364
Kimidaṃ appasaddova	342
Kimidaṃ tuṇhibhūto	343
Kimeva disvā Uruvelavāsi	105
Kismim me sivayo kuddhā	257
Kīṭā paṭaṅgā uragā ca bhekā	56
Kīḷe rājā amaccehi	197
Kukutthakā kuḷīrakā	317
Kuṭajā salaḷā nīpā	304
Kuṭajī kuṭṭhatagarā	304
Kuṇālakā bahū citrā	175
Kuṇḍale ghusite māle	366
Kuto ca yūpe maṇisaṅkhamuttaṃ	60

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ka]	
Kuto nu āgacchasi devavaṇṇi	135
Kuto nu bhavaṃ Bhāradvāja	361
Kumāriyopi vadetha	77
Kumbhampa'ñjalim kariyā	202
Kumbhīlā makarā cettha	177
Kumbhodaro bhaggapiṭṭhi	328
Kurari hatachāpāva	34, 267
Kusalaṃ ceva no brahme	320, 354
Kusalaṃ ceva me putta	376
Kusalaṃ ceva me brahme	307
Kusalaṃ ceva me sammā	286
Kusalaṃ paṭinandāmi	20
Kuham nu raṭṭhe tava jātibhūmi	172
Kūṭāgāre sayitvāna	280
Ke gandhabbe rakkhase ca nāge	162
Kena vā vācapeyyena	362
Kena vā vikalaṃ tuyhaṃ	121
Kevalo cāpi nigamo	254
Kesaggahaṇamukkhepā	277
Kesesu jaṭaṃ bandhitvā	367
Koṅcaṃ nadati mātaṅgo	370
Koṅcaṃ mayūraṅca piyaṅca ketam	192
Koṭṭhasuṇā suṇopi ca	315
Ko te diṭṭho rājakali	102
Ko te balaṃ mahārāja	285
Ko tvaṃ brahābāhu vanassa majjhe	15
Ko nīdha raññaṃ vara'mābhijeti	171
Ko nu brāhmaṇavaṇṇena	26, 38

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ka]	
Ko panthe chatta'māneti	145
Komārī yassāhaṃ bhariyā	356
Koraṇḍakā aneajā ca	313
Korabyarājassa	
Dhanañcayassa	166
Ko rājaputtaṃ nisabhaṃ	299
Kosambiyāṃ seṭṭhikule	127
[Kha]	
Khajjure'ttha silāmayā	167
Khaṇantā'lukalambāni	366
Khañittikaṃ me patitaṃ	338
Khattiyamantā ca tayo	
ca vedā	62
Khatyā hi vessānaṃ balim	
haranti	56
Khadiraṅgāraṇṇābhā	68
Khantiṃ have bhāsati	
nāgarājā	156
Kharājino jaṭi dummī	40
Kharā khārodikā tattā	143
Khalaṃ sālāṃ pasuṃ khettaṃ	201
Khiḍḍaṃ ratim	
vipparajitvāna sabbam	154
Khippaṃ gīvaṃ pasārehi	45
Khippaṃ mamaṃ	
uddhara kātiyāna	216
Khīyate cassa taṃ pāpaṃ	125
Khīyate cassa taṃ puññaṃ	124
Khemā Uppalavaṇṇā ca	243
Khomāva tattha padumā	311

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ga - Gha]	
Gacchatha vadetha kumāre	76
Gacchatha vo gharāṇiyo	86
Gacchanto so Bhāradvājo	307
Gaṇhāmase maṇim tāta	27
Gaṇhāhe'taṃ mahānāgaṃ	29
Gandhakena vilimpitvā	280
Gantvā girividuggānaṃ	289
Gabbhaṃ me dhārayantiyā	245
Gavaṃ sahaṃsaṃ usabhañca	
nāgaṃ	158
Gahapatayo ca vadetha	77
Gāmaṃ sahaṃsaṃ nigamaṃ	
dadanti	83
Gāme gāme sataṃ kumbhā	369
Guṇo Kassapagottā'yam	108
Ghara'māvasamānassa	189
[Ca]	
Caṅkorā kukkuṭā nāgā	315
Caṇḍālaputtopi adhicca vede	62
Catuvāhiṃ rathaṃ yuttaṃ	281
Candaṃ kho tvaṃ dohaḷāyasi	160
Candake me vimānasmim	118
Campeyyakā nāgamallikā	167
Cammavāsī chamā seti	307
Caritvāpi bahuṃ bhadrāṃ	113
Cātuddasiṃ pañcadasim	116, 127
Cāpovū'nudaro assa	199
Cāpovū'nudaro dhīro	199
Cāmaramorahatthehi	280
Cārutimbarukkhā cettha	303
Citrappaḷerughusite	245

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ca - Cha]

Ciraṃ vivādo mama tuyhañca'ssa	185
Cullāsīti mahākappe	113
Cetiyo parivārimṣu	285
Celukkhepo avattittha	386
Chakalimva migim chāpā	342
Chakalīva migī chāpaṃ	341
Chandaññū rājino cassa	202
Chamāyaṃ ce nisiñcissaṃ	41

[Ja - Ṭha]

Jayo mahārāja parājayo ca	184
Jātarūpamayaṃ vassaṃ	386
Jātarūpamayā kaṇṇā	166, 169
Jānāmi māṇava tayāha'masmi	190
Jālim Kaṇhājināṃ dhītaṃ	356
Jiṇṇaṃ posāṃ gavāssañca	145
Jiṇṇohamasmi dubbalo	296
Jīvitaṃ nūna te cattaṃ	7
Jeṭṭhaputtaṃ upaguyha	206
Ṭhite majjhanhike kāle	276

[Ta]

Taṃ kammaṃ nihitaṃ aṭṭhā	127
Taṃ khajjamānaṃ niraye vasantaṃ	140
Taṃ guṇo paṭisammodi	110
Taṃ ca disvāna āyantiṃ	376
Taṃ candanagandharasā- nulittaṃ	193
Taṃ cetā anusāsimsu	289

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Taṃ ceva tucchaṃ maghavā samaṅgī	61
Taṃ taṃ Kaṇhājinā'voca	335
Taṃ taṃ pitāpi avaca	80
Taṃ taṃ mātā avaca	79
Taṃ taṃ brūmi mahārāja	265
Taṃ tattha gatimā dhitimā	188
Taṃ tvaṃ gantvāna yācassu	295
Taṃ tvaṃ daṭṭhum mahārāja	39
Taṃ tvaṃ patitamaddakkhi	45
Taṃ disvā cetapāmokkhā	285
Taṃ disvā rājā paramappatīto	235
Taṃ nāgakaññā caritaṃ gaṇena	221
Taṃ pavitṭhaṃ brahāraññaṃ	298
Taṃ brāhmaṇā anvagamum	282
Taṃ bhāvitatta'ññataraṃ	26
Taṃ me tathā hotu vaseṃ tīhaṃ	191
Taṃ me vataṃ taṃ pana brahmacariyaṃ	225, 230
Taṃ me vataṃ samiddha'jja	381
Taṃ me suyitṭhaṃ suhutaṃ	301
Taṃ vimānaṃ abhijjhāya	19
Taṃ sutvā antepure	75
Taṃ sutvā amanusso	101
Taṃ sutvā khaṇḍahālo	102
Taṃ haññamānaṃ niraye vajantaṃ	141
Tagarañca palāsena	126
Taggha te mayamakkhāma	289
Tañca disvāna āyantaṃ	374

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]		[Ta]	
Taṅca disvāna āyantim	34	Tato senāpatim rājā	368
Taṅca disvāna Vedeho	120	Tato so brāhmaṇo gantvā	298
Taṅca soṇṇamaye piṭṭhe	119	Tato so brāhmaṇo bhīto	296
Tato assasahassāni	368	Tato so brāhmaṇo luddo	327
Tato Kaṇhājīnāyapi	347	Tato so mudukā bhisiyā	110
Tato kattā taramāno	365	Tato so rajjumādāya	327, 335
Tato kumārā pakkāmum	327	Tato so Varuṇo nāgo	164-5
Tato kumārā byathitā	324	Tato hemaṅca kāyūram	382
Tato kumāre ādāya	326	Tattha thitāham vedeha	130-1
Tato cutā sā Phussatī	247	Tattha te so pāturahu	45
Tato cutā'ham vedeha	115, 127, 129	Tattha te purisabyagghā	46
Tato cuto idha jāto	114	Tatthaddasa kumāram so	256, 373
Tato dvesattarattassa	118	Tattha naccanti gāyanti	192
Tato nāgasahassāni	368	Tattha patto sānucarō	16
Tato nikkhantamattam tam	143	Tattha bindussarā vaggū	289, 371
Tato patiṭṭhā pāsāde	135	Tattha mittam asevissam	127
Tato Maddimpi nhāpesum	380	Tattha sañchinnagattam tam	143
Tato rathasahassāni	368	Tadāsi yam bhimsanakam	253, 271, 326, 356
Tato ratyā vivasāne	118, 256, 269, 354, 359	Tadāham byathitā bhītā	345
Tato Vessantaro rājā		Tamaggahī veḷuriyam	
	280-1, 283, 331 ādipiṭṭhesu	mahaggham	171
Tato saṭṭhisahassāni	368, 380, 384	Ta'maggihuttam	
		saraṇam pavissa	60
Tato suṇham mahārājā	275	Ta'majjhapattam rājaputtim	351
Tato senāpati rañño	107	Tamatikkamma bhaddante	289

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Ta'manuyāyimsu bahavo	109
Ta'manupucchi Vedeho	106, 115
Tamabravi mahārājā	275, 279
Tamabravi rājaputtī	259, 261, 275-6-9, 280
Ta'māruhantaṃ	
asipattapādapaṃ	143
Ta'māruhantaṃ khura-	
sañcitaṃ girim	142
Ta'māruhantaṃ nirayaṃ	143
Ta'māruhantaṃ	
pabbatasannikāsaṃ	142
Ta'māruhanti nāriyo	142
Tasmā ahaṃ tuyhaṃ	
vadhāya yutto	215
Tasmā pattapuṭasseva	126
Tasmā sabhañca asataṃ	357
Tasmim me sivayo kuddhā	286
Tassa uttarapubbena	289
Tassa komārikā bhariyā	167
Tassa ceto paṭissosi	300
Tassa'jja'haṃ attasukhī	
vidheyyo	194
Tassa taṃ vacanaṃ	
sutvā	10, 21, 360
Tassa te anumodanti	353, 357
Tassa tyāhaṃ na dassāmi	300
Tassa dinnā mayā puttā	352
Tassa bhattupariyesanaṃ cara	161
Tassa yānaṃ ayojesuṃ	109
Tassā uttarapubbena	289, 290
Tassā ca nāgamānesuṃ	383
Tassā'nujaṃ dhītaraṃ	
kāmayāmi	214
Tassā mālyaṃ abhiharimsu	119

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Tassā lālappamānāya	341
Tassā lālappitaṃ sutvā	268
Tassāvidūre pokkharañī	304, 310
Tassā sāyanhakālasim	338
Tassā sumajjhāya	
piyāya hetu	236
Tatrā'suṃ kumudāyuttā	109
Tā naṃ tattha gatā'vocuṃ	293
Tāvatiṃse ca yāme ca	179
Tiṇalatāni osadhyo	335
Tindukāni piyālāni	308, 321, 355
Tiṇi uppalajātāni	310
Tiṇi kakkārujātāni	313
Tumhe ca putte passatha	339
Tumhe hi brahme pakato	298, 300
Tuyhaṃ maṃsena medena	301
Tuyheva sambalaṃ hotu	306
Tulā yathā paggahitā	125, 196
Tuvaṃ hi seṭṭho	
tvamanuttarosi	157
Te āgate muddhani	
dhammapālo	193
Te gantvā	
dīghamaddhānaṃ	284, 371
Te janā taṃ avaciṃsu	298
Te tattha amhe passitvā	283
Te tattha gahapatayo	77
Te tattha jūte ubhaye samāgate	183

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]		[Da]	
Te nūna puttakā mayhaṃ	339	Dajjemu kho pañca	
Te pāvisuṃ akkhamadena		satāni bhoto	138
mattā	183	Dadato me na khīyetha	359
Te pāvisuṃ puram rammaṃ	385	Dadāmi na	
Te pāvimsu brahāraññaṃ	371	vikampāmi	251, 322, 355
Te manussaṃ migam vāpi	275	Dadāmi bhoto bhariyaṃ	358
Te rājaputtiyā putte	375	Dasa māse dhārayitvāna	248
Tesaṃ lālappitaṃ		Dase'ttha kāliyo chacca	179
sutvā	264, 337	Dase'ttha rājiyo setā	179
Tesaṃ saṅkappamaññāya	357	Daharā tvaṃ rūpavatī	294
Tesaṃ sutvāna nigghosaṃ	372	Daharā rukkhā ca vuddhā ca	312
Tesampi tādisānaṃ	83	Daharā sattasatā etā	88
Tesāhaṃ pahito dūto	301	Dānamassa pasamsāma	363
Tesu disvāna lambante	10	Dānāni dehi Koṇḍañña	79, 80
Tesu mattā kilantāva	269, 272	Dāsiṃ dāsaṃ ca so dajjā	362
Tvaṃ no vinetāsi rathaṃ		Dāse kammakare peso	201
va naddhaṃ	236	Dinnapubbaṃ na hāpeyya	201
Tvaṃ maṃ nāgena ālampa	38	Dibbaṃ deva upayācanti	95
Tvaṃ Maddi kaṇhaṃ gaṇhāhi	283	Divā vā yadi vā rattim	196
Tvañca devā'si sappañño	123	Disvāna taṃ vimalā	
Tyā'haṃ mante paratthaddho	26	bhūripaññaṃ	229
[Tha]		Disvā maṇim pabhassaraṃ	
Thanā ca mayhime pūrā	342	jātimantaṃ	171
Thanā me nappapateyyuṃ	245	Disvā migānaṃ yūthānaṃ	275
Thiyopi tattha pakkandurū	270	Disvā sampati te ghore	276
Thūlā siṅghāṭakā cettha	304	Dukkaṭaṃ ca hi no putta	379
[Da]		Dukkaṭaṃ vata te ñātī	293
Dakkhañca posam		Dukkaṭaṃ vata bho raññā	362
manujā veditvā	138	Dukkaṭaṅca hi no putta	367
Dakkhiṇaṃ vāpa'haṃ bāhuṃ	258	Dukkhaṃ kho me janayatha	81, 84
Dajjā amma brāhmaṇassa	336	Dukkhaṃ te vedayissāmi	257
Dajjemu kho te sutanuṃ		Dukkha'ssa hadayaṃ āsi	363
sunettaṃ	215		

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Da]

Duddadaṃ dadamānānaṃ	357
Dubhato vanavikāse	262
Dumaṃ iva pathe jātaṃ	299
Duyiṭṭhaṃ te navamiyaṃ	293
Devate tva'jja rakkha devi	182
Devate me jayaṃ dehi	182
Devarāja namo tyatthu	244
Devavāha vahaṃ yānaṃ	166, 169
Dvāraṃ nappaṭipassāmi	116
Dve migā viya ukkaṇṇā	341

[Dha]

Dhajo rathassa paññānaṃ	277
Dhataratṭhā hi te nāgā	69
Dhammakāmo sutādhāro	189
Dhammassāpacitiṃ kummi	265
Dhammena rajjaṃ kārentaṃ	378
Dhammo manujesu mātīnaṃ	160
Dhavassakaṇṇā khadirā	302, 309
Dhātā vidhātā Varuṇo Kuvero	48
Dhārayi'maṃ maṇiṃ dibyaṃ	20
Dhārento brāhmaṇavaṇṇaṃ	302-3, 305, 309, 318

[Na]

Na iṭṭhakā honti silā cirena	61
Na imaṃ akusalo dibyaṃ	25
Nakkhatte utupubbesu	296

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Na]

Na kho no deva passāmi	350
Naggā nadī anudakā	277
Na camhi byamhito nāga	223
Na camhi byamhito nāgi	229
Na ca myā'yaṃ maṇi keyyo	25
Na cāyaṃ brāhmaṇo tāta	335, 364
Na cāhaṃ tasmim	
dubbheyyaṃ	255
Na ceva te kataṃ pāpaṃ	244
Naccagītaturiyābhinādi	238
Najjāyo suppatitthāyo	177
Na tāva bhāro paripūro	124
Na te kaṭṭhāni bhinnāni	349
Na te brāhmaṇa gacchāmi	295
Nattāro suṇisā putto	378
Natthi khiṭṭā natthi rati	294
Natthi deva pitaro vā	112
Natthi dhammacaritassa	112
Natthi me sippathānaṃ vā	295
Natthi hantāva chettā vā	113
Na dissaṭi aggi manuppaviṭṭho	54
Na dukkhaṃ ahinā daṭṭhaṃ	294
Na deva mayhaṃ vacanā	367
Na dhanena na vittena	165
Na niddaṃ bahu maññeyya	197
Na nu tvaṃ saddamassosi	345
Na no vivāho nāgehi	7
Nandikā jīvaṇṇaṃ ca	305
Na pūjito maññamāno	198
Na bālhaṃ itthim gaccheyya	199

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Na]	
Na bhavaṃ eti puññatthaṃ	308
Na mayhaṃ mattikaṃ nāmaṃ	248
Na me idaṃ tathā dukkhaṃ	329, 330
Na me chando mati atthi	288
Na me dessā ubho puttā	356
Na yidha santi samaṇa- brāhmaṇā ca	226, 231
Na rañño sadisaṃ bhuñje	197
Na rañño sadisaṃ vatthaṃ	197
Na vāsa'mabhirocāmi	322
Na ve rājā sakhā hoti	198
Na sādharmaṇadāra'ssa	188
Na hi nūna tuyhaṃ kalyāṇi	293
Na hi nūnā'yaṃ raṭṭhapālo	97
Na hi nūnima'ssa rañño	98, 99
Na hi rājakulaṃ patto	195
Na hete dullabhā deva	108
Na he'tā yācayogī naṃ	322
Nāgavara vaco suṇohi me	163
Nāgoha'masmi iddhiṃ	15
Nā'tidūre bhaje rañño	197
Nātimaññāmi rājānaṃ	8
Nā'ti velaṃ pabhāseyya	199
Nā'dhiccaladdhaṃ na pariṇāmajaṃ me	225, 230
Nānādijagaṇākiṇṇā	177
Nā'ssa pīṭhaṃ na pallaṅkaṃ	197

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Na]	
Nā'ssa bhariyā hi kīleyya	197
Nāhaṃ akāmā dāsimpi	274
Nāhaṃ tampi karissāmi	324
Nāhaṃ dijjāhipo homi	26
Nāhaṃ tamhi kule jātā	295
Nikkiṇitvā nahāpetvā	365
Nikkhamante mahārāje	278
Nikkhamitvāna nagarā	281
Nikkhattasatthā paccatthā	107
Nigrodhaṃva pathe jātāṃ	299
Nijjhataṃ sivayo sabbe	301
Nijjhāpetuṃ mahārājaṃ	287
Ninnāditaṃ te pathavi	353, 357
Niyyāma deva yuddhāya	107
Nivattayitvāna rathaṃ	373
Nivātavutti vuddhesu	200
Nivesanesu sobbhesu	9, 10
Nisajja rājā sammodi	110
Nīce co'lambate sūriyo	338
Nīyamānā kumārā te	331, 334
Nīyamāne pisācena	328
Nīlanettaṃ nīlabhamu	245
Nīlavatthadharā neke	368
Nūna Maddi varārohā	345
Neva taṃ atimaññāmi	39
Neva mayhaṃ ayaṃ nāgo	37
Neva migā na pasū nopi gāvo	59
Neva'ssa Maddi bhākuṭi	356
Nevāsaṃ kesā dissanti	344

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Na]	
Neve'sa dhammo na pune'ta kiccaṃ	205
Nesa dhammo mahārāja	261
No cetam̐ sattā maññeyya	260
No ce tayā maṇi keyyo	25
[Pa]	
Pakkāmi so ruṇṇamukho	297
Paṅgurā bahulā selā	311
Paccati niraye ghore	28
Paccante vāpi kupite	82
Pañjalikā tassa yācanti	378
Pañcāla paccuggata sūrasena	181
Paññavā buddhisampanno	201
Paññā have hadayaṃ paṇḍitānaṃ	233
Paṭiggahitaṃ yaṃ dinnam̐	286, 288, 308
Paṭiyatto rājamaggo	384
Paṭisammudito rājā	111
Paṇḍite sutasampanne	106
Paṇḍito ca viyatto ca	211
Paṇḍukambala- sañchannaṃ	254, 286
Paṇḍu kisiyā'si dubbalā	159
Patvāna ṭhānaṃ atulānubhāvaṃ	222
Padumaṃ jālino dehi	347
Padmaṃ yathā hatthagataṃ	32
Pabbate giriduggesu	35
Paradāraṃ na gaccheyyaṃ	359

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Pa]	
Pariggahaṃ lobha- dhammañca sabbaṃ	155
Pariyāgataṃ taṃ kusalaṃ	130
Parūḥhakacchanakhalomā	251
Parosahassapāsāde	179
Parosahassampi samantavede	61
Palāsādā gavajā ca	177
Pallaṅkesu sayitvāna	280
Passa candaṃ sūriyañca	178
Passa toraṇamaggesu	175
Passa nagaraṃ supākāraṃ	175
Passa pabbatapādesu	177
Passa bherī mudiṅgā ca	176
Passa malle samajjasmim̐	177
Passantaṃ muhuraṃ uṇhaṃ	143
Passe'ttha devakaññāyo	178-9
Passe'ttha paṇṇasālāyo	175
Passe'ttha pokkharaṇiyo	178-9
Pāṭalī samuddakappāsī	314
Pātheyyaṃ me karohi tvaṃ	297
Pādasaññāmanemiyo	146
Pānāgāre ca soṇḍe ca	176
Pāpaṃ sahāya'māgama	127
Pāpakaṃ vata te ñātī	293
Pārevatā bhavēyyā ca	303
Pārevatā ravihaṃsā	317
Piṅgalo ca vinato ca	328
Pituno ca sā sutvāna vākyam̐	161
Piyassa me piyo dūto	302
Piyo piyena saṅgama	349

Paṭhamapādā	Piṭṭhāṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhāṅkā
[Pa]		[Pha]	
Pītālaṅkāra pītavasanā	270	Phārusakaṃ cittalataṃ	178
Pucchassu maṃ rāja tave'sa attho	137	Phussatī varavaṇṇābhe	244
Pucchāma kattāra'manomapaññaṃ	155	[Ba]	
Pucchāmi taṃ nārada etamatthaṃ	137	Balaṅkapādo andhanakho	328
Puṇṇampi ce'maṃ pathaviṃ dhanena	218	Bahuṃ cidāṃ mūlaphalaṃ	339
Puttaṃ te'yye na jānāma	34	Bahukā tava dinnābharaṇā	99
Puttaṃ labhetha varadaṃ	245	Bahujano pasannosi	240
Puttaṃ vā bhātaraṃ vā saṃ	198, 201	Bahudukkhā posiya candaṃ	96
Puttā piyā manussānaṃ	367	Bahuvassagaṇe tattha	128
Putte ca me udikkhesi	204	Bahū kīṭā paṭaṅgā ca	275
Putte pasuṅca dhaññaṅca	352	Bahūni vassapūgāni	308
Puttesu Maddi dayesi	260	Bahūhi vata cariyāhi	276
Puttehi deva yajitabbaṃ	75	Bārāṇasiyaṃ phitāyaṃ	114
Putto me sakka jāyetha	359	Bārāṇasī pabyathitā	10
Puthulomamacchā- kiṇṇaṃ	289, 290	Bālehi dānaṃ paññattaṃ	112
Punapi bhante dakkhemu	117	Bilasataṃ maṃ katvāna	99
Pupphābhīhārassa vanassa majjhe	15	Bījakassa vaco sutvā	117
Pubbeva khosi me vutto	82-4-8	Bījakopi hi sutvāna	122
Pubbeva no daharakāle	82	Bujjhassu kho rājakali	101
Pubbeva'ssa kataṃ puññaṃ	124	Byagghinasā lohapiṭṭhā	315
Puraṃ uddhāpasampannaṃ	175	Brahmacariyassa ce bhaṅgo	20
Purato Videhe passa	178	[Bha]	
Purisassa vadhaṃ na roceyyaṃ	359	Bhariyāya maṃ tvaṃ akari samaṅgiṃ	233
Pure puratthā kā kassa bhariyā	62	Bhassanti makarandehi	304
Pūtimacchaṃ kusaggena	126	Bhutvā satapale kaṃse	279
Pettikaṃ vā iṇaṃ hoti	39	Bhūmindharo Varuṇo nāma nāgo	236
Pelakā ca vighāsādā	315	Bhogavatī nāma mandire	167

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Bha - Ma]	
Bhogī hi te santi	
idhūpapannā	226, 231
Maṃ paṭhamam ghātehi	98
Maṃsarasaḥhojanā	
nhāpakasunhāpitā	89, 100
Maṃsā pūvā saṅkuliyo	369
Maññe saḥsaṇettassa	18
Maṇim anaggham ruciram	
pabhassaram	158
Maṇim paggayham maṅgalyam	24
Maddim hatthe gahetvāna	356
Maddiṇca puttakā disvā	377
Maddī ca puttake disvā	377
Maddī ca sirasā pāde	374, 376
Madhuca madhulaṭṭhi ca	314
Madhūniva palātāni	264
Manasāpi na pattabbo	18
Manusso udāhu yakkho	328
Mano dantaṃ patham neti	146
Mano manussassa yathāpi	
gacche	234
Manoharo nāma maṇi	
mamā'yam	173
Mandālakā celakeṭu	315
Mamaṃ disvāna āyantaṃ	32
Mayāpe'tam sutam samma	41
Mayūraḥcābhirudam	16
Mayūraḥcābhirude	245
Mayūraḥcāgaṇa-	
sampaghuṭṭham	170
Mayūragīvasaṅkāsa	310

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ma]	
Mayham te dārakā deva	362
Mayhampi piyā puttā	97
Maraṇam vā tayā saddhim	261
Mahānubhāvassa	
mahoragassa	215
Mahānubhāvo vassa-	
sahassajīvī	50
Mahāpatham nicca	
samavhayantu	238
Mahāyaññaṃ yajitvāna	28
Mahāsanam deva'ma-	
nomavaṇṇam	49
Mahimsā Soṇasiṅgālā	315
Mahiddhiko devavaro yasassī	51
Mahorago attamano udaggo	228
Mā kāsiyāni dhāretvā	275
Mā ca kañci vanibbake	269
Mā ca putte mā ca patim	94
Mā tam putta saddaḥesi	79, 80
Mā tassa saddaḥesi	83
Mātāpettibharam jantum	264
Mātāpettibharo assa	199
Mātā hi tava irandhati	161
Mā tvaṃ cande rucci maraṇam	98
Mā nam daṇḍena satthena	255
Mā no deva avadhi	81, 83, 95
Mā me tvaṃ akarā kammaṃ	295
Mā rodhayi nāga	
āyā'ha'masmi	232
Mālaṇca gandhaṇca	
vilepanaṇca	225, 230

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ma]	
Mālāgirī Himavā yo	
ca gijjho	51, 61
Mālākāre ca rajake	176
Mālāva ganthitā ṭhanti	305
Mā vo rucittha gamanaṃ	287
Mā samme'vaṃ avacuttha	364
Mā heva tvaṃ yakkha	
ahosi mūlho	215
Mā heva' dhammesu	
manaṃ paṇḍahi	205
Mā heva no rājaputtī	337
Mā heva no rājaputto	346
Migaṃ disvāna sāyanhaṃ	262
Migānaṃ viggahā cettha	174
Migā namatthu rājāno	339
Muttāmaṇikanakavibhūsitāni	97
Mudiṅgā paṇavā saṅkhā	369
Muhutto viya so dībyo	130
Mūlho hi mūlha'māgamma	123
[Ya]	
Yaṃ kiñci'tthi kataṃ puññaṃ	381
Yaṃ kiñci ratanaṃ atthi	7
Yaṃ gambhīraṃ sadāvaṭṭaṃ	16
Yaṃ taṃ Kaṇhājinā'voca	363
Yaṃ nūnā'haṃ jāyeyyaṃ	86
Yaṃ paṇḍitotye'ke vadanti	
loke	165
Yaṃ pubbe parivāriṃsu	33
Yaṃ puraṃ Dhataratthassa	46
Yaṃ maṃ papātasmiṃ	
papātumicchasi	214

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya]	
Yaṃ māṇavotyā'bhivadī	
janinda	236
Yaṃ me kiñci idha atthi	367
Yaṃ yaṃ hi rāja bhajati	126
Yaṃ ve narassa ahitāya assa	220
Yañceva sā āharati	366
Yato'haṃ supina'maddakkhim	33
Yathā agantvā saṅgāmaṃ	296
Yathā ahū Dhatarattho	144
Yathā āraññaṃ nāgaṃ	261
Yathāpakārāni hi iṭṭhakāni	61
Yathā payo ca saṅkho ca	358
Yathāpi ibbhā	
dhanadhaññahetu	63
Yathāpi khīraṃ	
vipariṇāmadhammaṃ	54
Yathā mayaṃ adūsakā	372
Yathā vārivaho pūro	321, 355
Yathā Vessantaro rājā	270
Yathā honti gāmanigamā	92
Yatheva khalatī bhūmyā	204
Yatheva Varuṇaṃ nāgaṃ	232
Yatheva Varuṇo nāgo	232
Yadā kareṇusaṅghassa	262
Yadā ca daharo daharā	294
Yadā dakkhisi naccante	262
Yadā dakkhisi mātaṅgaṃ	262
Yadā dakkhisi hemante	263
Yadā morīhi parikiṇṇaṃ	263
Yadā sīhassa byagghassa	262
Yadā sossasi nigghosaṃ	262
Yadāssa sīlaṃ paññañca	195

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya]	
Yadāhaṃ dārako homi	250
Yadā hemantike māse	263
Yadi kira yajitvā puttehi	84-5
Yadi keci manujā enti	283
Yadi te suto Puṇṇako nāma yakkho	214
Yadi passanti pavane	284
Yadi sakuṇi maṃsa'micchasi	90
Ya'desa lokādhipatī yasassī	44
Yannu tuvaṃ agamā maccalokaṃ	222
Ya'majja bijako dāso	125
Yametaṃ kumāre adā	357
Yassa te hadayenattho	228
Yassa na'ssa ghare dāso	363
Yassa pubbe anīkāni	265
Yassa pubbe dhajaggāni	265
Yassa rukkhassa chāyāya	218
Yassānubhāvena subhogagaṅgā	50
Yassā mudutalā pādā	266
Yassā mudutalā hatthā	266
Ya'ssu pubbe hatthivaradhuragate	89
Yassu sāyanhasamayaṃ	342
Yasse'karattampi ghare vaseyya	218
Yasmā ca etaṃ vacanaṃ abhūtaṃ	56
Yā icche puriso hotuṃ	132
Yātānuyāyī ca bhavāhi māṇava	217

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya]	
Yāni tāni ca pupphāni	314
Yā tvaṃ sivāya sutvāna	276
Yā daliddī daliddassa	277
Yādisaṃ kurute mittaraṃ	126
Yā devatā idhāgatā	101
Yā dhītā Dhataratṭhassa	41
Yānā nāvā ca me hotha	325
Yāni tāni ca pupphāni	314
Yāpi hi tā sakuṇiyo	83
Yā me sā sattamī jāti	127
Yāva āmantaye ñātī	164
Yāva ruce jīvamānā	122
Yā'ssu itthisahassānaṃ	266
Yā'ssu indasagottassa	267
Yā'ssu sivāya sutvāna	266
Yūpussane pasubandhe ca bālā	59
Ye idha'tthi amanussā	101
Ye keci kūpā idha jīvaloke	61
Ye keci baddhā mama atthi raṭṭhe	238
Ye keci'me mānujā jīvaloke	133
Ye keci vittā mama paccayena	238
Ye te dasa varā dinnā	246
Yena kenaci vaṇṇena	379
Yena tvaṃ vimale paṇḍu	228
Yena saccena khaṇḍahālo	101
Ye paṇḍitā atthadasā bhavanti	156

Paṭhamapādā	Piṭṭhāṅkā
[Ya]	
Yepi tattha tadā āsum	109
Yepi te Sivisetthassa	375
Ye brāhmaṇā ye ca samaṇā	270
Ye maṃ pure paccuṭṭhenti	342
Ye vuḍḍhā ye ca daharā	269, 359
Yesaṃ pubbe khandhesu	99, 110
Ye hi keci mahārāja	273
Yehi'ssu pubbe niyyaṃsu	89
Yo icche dibyabhogañca	132
Yo icche puriso hotum	132
Yo kopaneyye na karoti kopam	153
Yo ca'ssa sukato maggo	196
Yo cāpi sira'mādāya	113
Yo tvaṃ deva manusso'si	7
Yo tvaṃ maccherabhūtesu	352
Yo deti sayanam vattham	202
Yo no baddhe na jānāsi	328
Yopi me dāsīdāsa'ssa	332
Yo pubbe hatthinā yāti	266
Yo brāhmaṇe bhojayi dīgharattam	49
Yo mi'ssaro tattha ahosi rājā	228, 231
Yo me samse mahānāgam	25
Yo yācatam gatī āsi	299, 362
Yo yācatam patiṭṭhāsi	299, 362

Paṭhamapādā	Piṭṭhāṅkā
[Ya - Ra]	
Yo sāgarantaṃ sāgaro vijitvā	50
Raṇṇo camhi atthakāmo	86
Raṇṇo hitaṃ devihitaṃ	264
Ratanaṃ deva yācāma	251
Rammāni vanacetyāni	18
Rājaputtī ca no mātā	339, 364
Rājaputtī ca vo mātā	364
Rājā kumāramādāya	283
Rājāsi luddakammo	74
Rukkhaṃ nissāya vijjhitho	45
Rukkho hi mayham padvāre sujāto	238
Rucāya vacanaṃ sutvā	121
Rūpe ca sadde ca atho rase ca	105
Rūpe sadde rase gandhe	146
Rodante dārake disvā	284
[La]	
Laṅghikā muṭṭhikā cettha	176
Laddhadvāro labhe dvāram	198
Laddheyyaṃ labhate macco	112
Lākhārasarattasucchavī	168
Lājā olopiyā pupphā	369
Lohitakkhasahassāhi	24
Lokyaṃ sajantaṃ udakaṃ	44
[Va]	
Vajjantu bhonto ammañca	336
Vatthāni vatthakāmānaṃ	269

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Va]	
Vanditvā rodamāno so	257
Vanditvā sirasā pāde	203
Vayhāhi pariyāyitvā	266, 279, 285
Varam ce me ado sakka	245, 359
Vācākatā giddhikatā gahītā	62
Vāñijānaṃ yathā nāvā	124
Vārijasseva me sato	332
Vālikāyapi okiṇṇā	342
Vikāsītā cāpasatāni pañca	48
Vicitravatthābharaṇā	129
Vijayampi mayhaṃ mahesiṃ	77
Vijayassa vaco sutvā	108
Vijayo ca sunāmo ca	118
Vittā jānapadā āsum	386
Vidhamāṃ deva te raṭṭhaṃ	254
Vidhura vasamānassa	188
Vinīto sippavā danto	200
Vibhedikā nāḷikerā	304
Vimānaṃ upapanno'si	18
Vividhāni pupphajātāni	330, 334, 348
Vividhāni phalajātāni	330, 334, 348
Vīsati tattha sovaṇṇā	179
Vuṭṭhidhāraṃ pavattento	378
Vedā na tāṇāya	
bhavanti dassa	54
Vedehassa vaco sutvā	108,112, 115, 121-2

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Va]	
Vedha'massatthapattaṃva	327
Vedhāmi rukkho viya	
chijjamāno	144
Veḷuriyavaṇṇasannibhaṃ	310
[Sa]	
Samghaṭṭayantā siṅgāni	275
Samsārasuddhīti pure niviṭṭhā	123
Sakaṃ nivesanaṃ pattaṃ	27
Sa kattā taramānova	256
Sakuṇī mānusiṇīva	382
Sakuṇī hataputtāva	34, 267
Sakkā na gantuṃ iti	
mayha hoti	204
Sakkohamasmi Devindo	358
Saggāna maggamācikkha	74
Saṅkhipiṃsu pathaṃ yakkhā	284
Saṅgahetā ca mittānaṃ	189
Sace etena yānena	146
Sace esā pavattettha	287
Sace ca yūpe	
maṇisaṅkhamuttaṃ	59
Sace ca rājā pathaviṃ vijitvā	62
Sace tvaṃ dhanakāmo'si	27-8
Sace tvaṃ na karissasi	255
Sace tvaṃ nicchase daṭṭhuṃ	323
Sace tvaṃ nicchase vatthuṃ	19
Sacepi samsārapathena	
sujjhati	123
Sace me dāsaṃ dāsiṃ vā	295-6
Sace vo rājā Kururaṭṭhavāsī	194

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sace so sattarattena	210
Sace hi aggi antarato vaseyya	54
Sace hi katte anusāsītā te	207
Sace hi putto uragūsabhassa	44
Sace hi so issaro sabbaloke	56
Sace hi so sujḅhāti	
yo hanāti	59, 85
Saccaṁ kirevamāhaṁsu	333
Saccaṁ nu devā vidahū	
Kurūnaṁ	185
Saccaṅca dhammo ca	
damo ca cāgo	136
Saccavākyasamattaṅgo	146
Saṭṭhā ca luddā ca paluddhabālā	60
Sataṁ hatthī sataṁ assā	164
Satta assasate datvā	270
Satta itthisate datvā	270
Satta jacco mahārāja	130
Satta dāsisate datvā	271
Satta dhenusate datvā	270
Satta no māse vasataṁ	321, 354
Sattamī ca gati deva	130
Satta rathasate datvā	270
Satta hatthisate datvā	270
Satti'me sassatā kāyā	113

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sattī usū tomarabhiṇḍivālā	141
Saddhāya dānaṁ dadato	322
Saddhālobhasusaṅkhāro	146
Santike maraṇaṁ tuyhaṁ	245
Sandhāvamānampi	
rathesu yuttaṁ	142
Sa Puṇṇako attamano udaggo	233
Sa Puṇṇako Kurūnaṁ	
kattuseṭṭhaṁ	234-5
Sappi telaṁ dadhi khīraṁ	369
Sabalo ca sāmo ca	
duve suvānā	140
Sabbaṁ upaṭṭhapetha	78
Sabbaṁ paṭiyādetha	78
Sabbaṅca maccā sadhanaṁ	
sabhogaṁ	54
Sabbameva hi nūne'taṁ	116
Sabbamhi taṁ araṅṅamhi	383-4
Sabbasmim upakkhaṭasmim	101
Sabbaratanassa yaṅṅo	
upakkhaṭo	88
Sabbā nadī vaṅkagatī	182
Sabbā sīmantiniyo gacchatha	86-7
Sabbāni etāni subhāsītāni	157
Sabbābhikhū tā'hu'dha	
jīvikatthā	55
Sabbe pavīṭṭhā nirayaṁ	103
Sabbepi mayhaṁ puttā cattā	79, 80
Sabbe vajanti nirayaṁ	85

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sabbe vajanti sugatim	82, 84, 88
Sabbeva santā karotha matim	108
Sabbesu vip̄pamuttesu	102-3
Sabhāvaṃ cintayantassa	250
Samajjā cettha vattanti	176
Samaṅgikatvā pamadāhi yakkhaṃ	192
Samaṇaṃ brāhmaṇaṃ vāpi	108
Samaṇī samaṇaguttā ca	243
Samaṇe brāhmaṇe cāpi	200
Samaṇe brāhmaṇe nūna	293, 347
Samatulyāni bhūtāni	112
Samantodakasampannaṃ	178
Samākulaṃ puraṃ āsi	253
Samāgatā jānapadā	206,210, 240, 385
Samāgatānaṃ nātīnaṃ	378
Samānasukhadukkha'mhā	347
Samāsanā hotha mayāva sabbe	194
Samā samantaparito	17
Samuddajā hi me mātā	15
Samuddhaṭo mesi tuvaṃ papātā	217
Samuddhaṭo tyā'smi aham papātā	217
Sammatālaṅca vīṇaṅca	176
Sammato brāhmaṇibbhānaṃ	115
Sammadateva gandhena	313
Sasetacchattaṃ sa-upādheyyaṃ	254, 286

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sahassagghaṃ hi maṃ tāta	365
Sākaṃ bhisam madhumaṃ maṃsaṃ	286
Sā ca sakhimajjhagatā	120
Sātaputtā mayā vūlha	129
Sā tattha paridevitvā	350
Sā dohaḷiṇī suvimhitā	168
Sādhūti vatvāna pahūtakāmo	191
Sā nūna kapaṇā amma	330
Sā nūna cakkavākīva	34, 267
Sā Maddī nāgamāruhi	383
Sāmikaṃ anubandhissaṃ	277
Sālaṃ iva pathe jātaṃ	299
Sālāva sampamathitā	34, 268
Sā senā mahatī āsi	370-1
Sikhimpi devesu vadanti he'ke	55
Sineruṃ Himavantaṅca	178
Siyā visaṃ siluttassa	40
Sirīsā setapārisā	311
Siro te vajjhayitvāna	300
Silavantesu dajjāsi	260
Silavā ca alolo ca	202
Silavā vattasampanno	188
Sīsaṃ nhātā sucivatthā	382
Sīsaṃ nhāte sucivatthe	366
Sīsaṃ nhāto udake so	256
Sīsaṃ nhāto sucivattho	380
Sīhassa byagghassa ca dīpino ca	62

Paṭhamapādā	Piṭṭhāṅkā
[Sa]	
Sihā bilāva nikkhantā	361
Sīho ce naṃ viheṭṭheyya	337
Sīho byaggho ca dīpi ca	346
Sukasālikasaṅghuṭṭhaṃ	45
Sukkacchavī vedhaverā	277
Sukhaṃ vā yadi vā dukkhaṃ	117
Suṇohi me mahārāja	39
Suta'me'taṃ arahataṃ	40
Sutameva pure āsi	122
Suttaṃ ca suttavajjaṃ ca	382
Sutvāna vākyāṃ patino anujjā	193
Sudhammaṃ Tāvatisaṅca	178
Sunakkhatto Licchaviputto	149
Sunāmassa vaco sutvā	107
Supinaṃ tāta addakkhim	33
Surabhī ca rukkhā tagarā	314
Surabhī taṃ vanaṃ vāti	304
Surabhī sampavāyanti	311
Suvaṇṇapīlakākiṇṇaṃ	68
Suvaṇṇamālaṃ	
satapattaphullitaṃ	158
Suvaṇṇavikatā cittā	68
Suve pannaraso dibyo	121
Sūnā ca vata no pādā	336
Sūpaciṇṇo ayaṃ selo	24
Setapaṇṇī sattapaṇṇā	311
Setacchattaṃ setaratho	109
Seyyo visaṃ me khāyitaṃ	264
Sevamāno sevamānaṃ	126
So aggamā nagara'minda-	
patthaṃ	171

Paṭhamapādā	Piṭṭhāṅkā
[Sa]	
So aggamā Rājagahaṃ	
Surammaṃ	170
So assarājā Vidhuraṃ	
vahanto	208-9
So ca pannarasim rattim	106
So ca putte amacce ca	195
So codito brāhmaṇiyā	298
So tadā pariciṇṇo me	26
So tena pariciṇṇo tvaṃ	45
So tattha gantvā taramāno	257
So tattha gantvā avaca	297
So tattha gantvāna	
vicintayanto	211
So tattha gantvā	
pabbatantarasmim	213
So nūna kapaṇo tāto	330
So nūna khattiyo eko	339
So Puṇṇako kāmarāgena	
giddho	167
So Puṇṇako Kurūnaṃ	
kattuseṭṭhaṃ	216, 222
So Puṇṇako bhūpatiṃ	
yasassim	169
So Puṇṇako Vepula'mābhirūhi	170
So muhuttaṃva yāyitvā	109
So lambamāno narake papāte	213
So vanaṃ meghasaṅkāsaṃ	289

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sohaṃ kissa nu bhāyissaṃ	208
Sohaṃ tena gamissāmi	259
Svāgataṃ te mahābrahme	308,
	321, 355
Svāgataṃ te mahārāja	286
Svāhaṃ sake abhissasiṃ	273

[Ha]

Haṃso nikhīṇapattova	265
Hatthagataṃ pattagataṃ	27
Hatthānīkaṃ rathānīkaṃ	174
Hatthā pamutto urago	37
Hatthārohā anīkaṭṭhā	206,
	209, 210, 240, 269, 385
Hatthārohe anīkaṭṭhe	175, 199
Hatthikkhandhato oruyha	252, 373
Hatthigate assagate	82
Hatthī assarathe datvā	271

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ha]

Hatthī gavāssā maṇikuṇḍalā ca	184
Hadayaṃ cakkhumpa'haṃ	
dajjaṃ	258
Hadayaṃ dadeyyaṃ cakkhuṃ	250
Handa ca ṭhānaṃ	
atulānubhāvaṃ	220
Handa ca padumapattānaṃ	96
Handa ca maṃ upagūha	96
Handa ca mudukāni vatthāni	97
Handa ca vilepanaṃ te	97
Handa tuvaṃ yakkha	
mamampi nehi	220
Handa dāni apāyāmi	28
Handa dāni gamissāmi	33
Handa'yya maṃ hanassu	98
Haliddakā gandhasilā	315
Haliddā lohitā setā	317
Hassaṃ anijjhānakkhamaṃ	
atacchaṃ	55
Himaccaye Himavati	68
Himavā yathā gandhadharo	368
Hiraññaṃ vā suvaṇṇaṃ vā	259